ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SUBSECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

ANUL XII — 1959

3

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SUBSECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

3

ANUL XII

1959

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

„STUDII" REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

Redacţia: Bucureşti, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon: 18.25.86

SUMAR

DIN ACŢIUNILE OAMENILOR MUNCII PENTRU APĂRAREA CONDUCĂTORILOR EROICELOR LUPTE DIN IANUARIE—FEBRUARIE 1933

(25 DE ANI DE LA PROCESUL DIN CRAIOVA)

DE

M. IOSA şi M. RUSENESCU

În iunie 1934 a avut loc la Craiova procesul înscenat de guvernul burghezo-moşieresc împotriva conducătorilor eroicelor lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti organizate de Partidul Comunist din Romînia în ianuarie—februarie 1933.

Desfăşurarea procesului, desfăşurarea acţiunilor de masă, de protest împotriva procesului, au reprezentat un moment însemnat în istoria luptelor de clasă din ţara noastră.

În apărarea luptătorilor trimişi în faţa tribunalului reacţionar s-au ridicat mase largi de oameni ai muncii conduşi de partid; în toată ţara s-a dezvoltat un furtunos val de acţiuni de masă de solidarizare cu luptătorii comunişti implicaţi în procesul din Craiova. Mişcarea muncitorească internaţională şi-a manifestat solidaritatea cu fruntaşii ceferiştilor şi petroliştilor cerînd eliberarea lor.

Procesul a constituit prilejul unei confruntări moral-politice pentru clasa muncitoare, condusă de comunişti, şi burghezie. Atitudinea profund principială, fermă şi curajoasă a conducătorilor ceferişti şi petrolişti care au demascat cu tărie regimul burghezo-moşieresc şi au demonstrat justeţea drumului de luptă revoluţionară trasat de Partidul Comunist din Romînia, a confirmat încă o dată superioritatea moral-politică a clasei muncitoare în faţa claselor exploatatoare intrate în descompunere. Din boxa acuzaţilor, conducătorii ceferiştilor şi petroliştilor au făcut să se audă puternic şi răspicat cuvîntul însufleţitor al Partidului Comunist din Romînia care chema întregul popor la lupta împotriva claselor exploatatoare, pentru o viaţă mai bună, pentru libertate, pentru pace,

pentru independență națională, împotriva fascismului. Prin atitudinea lor la tribunalul din Craiova comuniștii dați în judecată au arătat cu claritate că nimeni și nimic nu poate înspăimînta și abate Partidul Comunist de la lupta pentru cauza oamenilor muncii. Acțiunile de solidaritate desfășurate în toată țara pentru apărarea conducătorilor luptelor din ianuarie—februarie 1933 au demonstrat influența, capacitatea de organizare și de mobilizare a comuniștilor, au arătat forța mereu crescîndă a Partidului Comunist din Romînia care întruchipa nădejdile și năzuințele oamenilor muncii spre o viață mai bună.

În ianuarie—februarie 1933, sub conducerea Partidului Comunist, s-a desfășurat cea mai puternică bătălie a proletariatului romîn împotriva burgheziei, din perioada de dinaintea celui de-al doilea război mondial.

Eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din 1933 au avut loc în condițiile crizei economice din anii 1929—1933.

Criza economică din 1929—1933 a adîncit puternic toate contradicțiile orînduirii burghezo-moșierești. În acești ani a crescut puternic lupta revoluționară a clasei muncitoare în apărarea drepturilor ei și ale întregului popor. Sub conducerea și îndrumarea Partidului Comunist din Romînia, clasa muncitoare s-a ridicat cu vigoare împotriva ofensivei economice și politice a burgheziei și a capitalului străin, care căuta ieșirea din criză pe spinarea oamenilor muncii.

Congresul al V-lea al Partidului Comunist din Romînia care a avut loc în decembrie 1931, a făcut o profundă analiză științifică a situației din Romînia, stabilind caracterul, sarcinile și forțele motrice ale revoluției din țara noastră. Congresul a arătat că Romînia se găsea în fața desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, că sarcina acestei revoluții consta în doborîrea cu forța a puterii de stat burghezo-moșierești, în instaurarea dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii. Hegemonul revoluției burghezo-democratice nu putea fi decît proletariatul aliat cu masele de bază ale țărănimii, sub conducerea partidului marxist-leninist, Partidul Comunist din Romînia. Desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice trebuia să creeze condițiile trecerii rapide, neîntrerupte la revoluția socialistă. În hotărîrile luate, Congresul al V-lea preciza că punctul de plecare al întregii activități a partidului trebuia să-l constituie lupta pentru cucerirea majorității clasei muncitoare, iar instrumentul principal pentru atingerea acestui scop — tactica frontului unic de jos pe baza cerințelor zilnice ale maselor proletare. În vederea atragerii maselor de muncitori, organizați și neorganizați, în frontul unic muncitoresc de luptă, congresul arăta că este necesară întărirea rolului conducător al partidului în luptele economice și politice ale proletariatului.

Înarmați cu hotărîrile Congresului al V-lea al partidului, comuniștii au organizat puternice acțiuni de luptă ale clasei muncitoare. Muncitorii au pornit sub conducerea partidului la luptă pentru apărarea drepturilor și libertăților lor și ale întregului popor de la acțiuni simple, greve demonstrative, la greva politică de masă, mobilizînd masele largi ale oamenilor muncii.

În cadrul acestor acțiuni o deosebită însemnătate politică au avut-o luptele ceferiștilor și petroliștilor din februarie 1933. Încă la începutul anului 1932, pe baza hotărîrilor Congresului al V-lea Partidul Comunist Romîn a desfășurat o largă activitate în rîndurile ceferiștilor și petroliștilor care au ales Comitetul Central de Acțiune în frunte cu tov. Gh. Gheorghiu-Dej. Constituit pe baza frontului unic de jos Comitetul Central de Acțiune a fost un adevărat stat major, care sub conducerea Partidului Comunist din Romînia a pregătit în cele mai mici amănunte eroicele lupte din ianuarie — februarie 1933. După exemplul ceferiștilor au fost alese Comitete de acțiune și în Valea Prahovei, ca și în o serie de alte ramuri industriale.

Sub îndrumarea Partidului Comunist din Romînia, Comitetele de acțiune au asigurat pregătirea luptelor care au culminat cu marile bătălii din 1933.

Începutul anului 1933 este marcat de accentuarea ofensivei reacționare capitaliste împotriva maselor. Venirea lui Hitler la putere în Germania a fost un semnal pentru clasele exploatatoare din Romînia de a înăspri exploatarea maselor. Măsurile represive luate de guvernul burghezo-moșieresc, departe de a intimida pe muncitori, au fost întîmpinate cu puternice contraacțiuni. În ianuarie 1933 au avut loc manifestații și greve la C.F.R., în întreprinderile petrolifere și în alte ramuri industriale. Aceste acțiuni au permis Partidului Comunist din Romînia să treacă la organizarea marii greve de la Atelierele Grivița din 2 februarie 1933, care a fost urmată mai apoi de luptele ceferiștilor din Cluj, Pașcani, Galați, Constanța etc. precum și de luptele petroliștilor. Greva ceferiștilor din 2 februarie s-a terminat cu o mare victorie a proletariatului, obligînd guvernul național-țărănesc să aprobe pentru moment unele revendicări ale ceferiștilor. Dar, cîteva zile mai tîrziu, după ce a făgăduit satisfacerea revendicărilor muncitorilor, guvernul burghezo-moșieresc a declarat starea de asediu, a arestat numeroși conducători ai muncitorilor și a anulat promisiunile acordate. În ajunul zilei de 15 februarie 1933, au fost arestați și tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej și alți conducători. Această măsură a produs un puternic val de indignare în rîndul maselor populare, care manifestează pentru respectarea revendicărilor cîștigate, împotriva stării de asediu, pentru recunoașterea sindicatelor și comitetelor de întreprindere, pentru eliberarea celor arestați. Mii de ceferiști din București au pornit la marea luptă din 15—16 februarie 1933. Alte mii de muncitori din fabricile și uzinele Capitalei și-au manifestat solidaritatea, înconjurînd Atelierele Grivița C.F.R. Ceferiștii au dat pildă de un eroism revoluționar fără margini, trezind un puternic val de acțiuni populare în întreaga țară.

Luptele ceferiștilor și petroliștilor au zădărnicit înfăptuirea înrobitorului plan „de asanare" stabilit la Geneva în 1932, care avea menirea să adîncească exploatarea și înfeudarea țării imperialiștilor străini. Ceferiștii și petroliștii s-au ridicat la luptă pentru apărarea intereselor maselor largi populare. În ansamblul lor aceste lupte, după cum arată tov. Gh. Gheorghiu-Dej, „au constituit o manifestare hotărîtă a forței clasei muncitoare împotriva fascismului, lovind în politica de fascizare a țării și de înfeudare a ei față de imperialism, pricinuind căderea guvernului Vaida

şi avînd totodată ca urmare întărirea influenţei şi legăturilor partidului cu masele" [1].

Însemnătatea memorabilelor lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor, prin obiectivele, caracterul şi amploarea lor au depăşit graniţele ţării. Ele s-au încadrat în lanţul marilor acţiuni revoluţionare ale proletariatului internaţional duse în această vreme împotriva fascismului, constituind în acest sens prima mare împotrivire făţişă a clasei muncitoare contra fascismului, după instaurarea hitlerismului în Germania.

Reprimarea sîngeroasă a luptei muncitorilor ceferişti şi petrolişti a indignat masele largi muncitoare. Au avut loc puternice demonstraţii de solidaritate cu luptătorii de la Griviţa şi din Valea Prahovei.

După înnăbuşirea sîngeroasă a luptelor din februarie, guvernanţii romîni au trecut la arestarea a peste 2000 de muncitori. Reacţiunea s-a aruncat şi cu mai mare furie asupra P.C.R. Cu toată represiunea sălbatică dezlănţuită asupra maselor şi a conducătorului lor, Partidul Comunist din Romînia, guvernanţii n-au reuşit să înfrîngă spiritul de luptă al proletariatului. În ciuda stării de asediu, un val de proteste a străbătut întreaga ţară. Cîteva zile după greva de la Griviţa din 15—16 februarie muncitorii ceferişti au făcut o demonstraţie pentru redeschiderea imediată a Atelierelor şi reprimirea tuturor muncitorilor la lucru, deşi înăuntru se afla armata. Cînd s-au deschis atelierele nu au fost primiţi la lucru la Secţia I 300 de muncitori, iar la Secţia a II-a 270 [2]. În sprijinul acestora în ziua de 10 martie 1933, muncitorii care lucrau au declarat o grevă demonstrativă. Greva a fost de scurtă durată, datorită intervenţiei armatei care a împiedicat întinderea ei [3]. În acelaşi fel au susţinut în trei rînduri pe cei concediaţi — participanţi la luptele din februarie 1933 — petroliştii din valea Prahovei [4].

În faţa închisorilor în care erau deţinuţi conducătorii luptelor din februarie, aveau loc demonstraţii pentru eliberarea celor arestaţi. Demonstraţiile familiilor celor arestaţi şi ale altor muncitori au avut loc în faţa căzărmii Malmaison unde erau ţinuţi arestaţi majoritatea conducătorilor greviştilor. O puternică demonstraţie a avut loc şi în faţa spitalului militar unde se aflau muncitorii răniţi [5]. La Malaxa, Lemaître, Saturn, Voinea, Norma, Set, Balcan etc., au avut loc întîlniri zburătoare unde au fost alese delegaţii care să meargă la autorităţile militare pentru a cere eliberarea celor arestaţi [6]. La Cluj, Iaşi, Ploeşti, Paşcani, Galaţi etc., în decursul lunilor iunie-iulie 1933, au avut loc demonstraţii cerîndu-se eliberarea celor arestaţi [7].

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., Buc., 1955, p. 378.

[2] *Descătuşarea*, an. III, nr. 13 din martie 1933, p. 39.

[3] *Ibidem*, p. 40.

[4] Gh. Gorn. *Luptele din februarie din Romînia şi importanţa lor politică*, ed. a II-a, Ed. C.C. P.C.R., 1934, p. 34.

[5] Chivu Stoica, *Eroicele lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti* din 1933, E.S.P.L.P., ed. a II-a, 1955, p. 116.

[6] Gh. Gorn, *op. cit.*, p. 34.

[7] Arhiva Centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 2938, special, vol. II, f. 24.

Sub îndrumarea P.C.R. au început să ia ființă comitete pentru apărarea muncitorilor ceferiști arestați. La 19 iulie 1933 a apărut un organ al Comitetului local de apărare București, intitulat : „Apărarea ceferiștilor" care a lansat un apel cerînd stingerea procesului. Acest apel a circulat în scopul de a fi semnat la numeroase întreprinderi din capitală ca : „Record", „Cordiana", „Lyon", „Saturn" etc. [1]. În noaptea de 14—15 iulie 1933 cartierul Grivița a fost „inundat" cu manifeste [2]. S-au strîns zeci de mii de iscălituri de protest în care muncitori și intelectuali cereau eliberarea arestaților. Astfel, profesorii Radu Cernătescu, Petre Constantinescu-Iași, Iorgu Iordan, publicistul Sorin Toma, poetul Cicerone Teodorescu au trimis la 16 iulie 1933 ziarului *Adevărul* un protest contra deținerii ceferiștilor arestați, cerînd stingerea procesului și eliberarea lor. Solidaritatea oamenilor muncii s-a manifestat și printr-o largă campanie în vederea strîngerii de fonduri pentru familiile celor uciși sau răniți [3].

Ignorînd glasul maselor, în condițiile unei crîncene terori, a fascizării țării, guvernul romîn a înscenat procesul care s-a judecat la București între 17 iulie și 20 august 1933. În fața instanței au apărut 108 „acuzați".

Sub îndrumarea Partidului Comunist, „acuzații" au transformat procesul „într-un proces îndreptat împotriva întregii orînduiri capitaliste, împotriva claselor exploatatoare, trădătoare ale intereselor naționale" [4]. Aceasta a făcut ca procesul să devină un puternic act de acuzare a statului burghezo-moșieresc.

Procesul conducătorilor ceferiștilor și petroliștilor era în fapt procesul întregii muncitorimi din Romînia și de aceea clasa muncitoare s-a ridicat cu tărie în apărarea celor arestați, pentru apărarea drepturilor ei.

În timpul procesului a avut loc o largă mișcare politică de solidarizare a maselor largi din toate colțurile țării. Încă de la ora 6 dimineața, în ziua de 17 iulie, cînd a început procesul la București, muncitorii împreună cu familiile celor arestați s-au adunat pe străzile Witing, Calea Plevnei, Francmasonă, din jurul Consiliului de Război, manifestînd pentru eliberarea arestaților [5].

Printre manifestanți se aflau și delegați de la Iași, Cluj, Brașov etc. Tot în cursul acestei zile muncitorii din toate sectoarele capitalei au hotărît ca de la data deschiderii procesului să se organizeze în fiecare zi întruniri zburătoare de protest în fabrici și uzine [6]; în aceeași zi au avut loc astfel de întruniri ale unor grupuri de muncitori în parcul Carol, Bragadiru, Gîrla, Pantelimon, Militari, pădurea Băneasa [7]. În diverse uzine și ateliere din București au loc numeroase adunări unde se strîng zeci de mii de iscălituri de protest, pentru eliberarea celor arestați. La București, de pildă.

---

[1] Arhiva Centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R, dosar nr. 2938, special, vol. II, f. 1.

[2] Ibidem, f. 70.

[3] *Descătușarea* an. III. nr. 15 din mai 1933, p. 10, 17.

[4] Chivu Stoica, *Eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933*, E.S.P.L.P., 1955, p. 128.

[5] Arhiva Centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. 2938, special, vol. III, f. 40.

[6] Ibidem, f. 40.

[7] Ibidem, f. 15.

muncitorii de la Lemaître, azi Timpuri noi, au trimis un memoriu Consiliului de Război în care cereau eliberarea deţinuţilor[1]. La Cluj, muncitorii ceferişti au organizat un miting sub cerul liber şi au protestat împotriva modului cum se desfăşura procesul[2]. În aceste zile, pe adresa Ministerului de Justiţie şi Consiliului de Război al Corpului II Armată, au fost expediate mii de telegrame de protest.

În vara aceluiaşi an, după Marele Congres Mondial Antifascist, ce a avut loc în iunie la Paris (sala Pleyel), s-a format şi în ţara noastră un Comitet de iniţiativă de luptă împotriva fascismului, în frunte cu prof. P. Constantinescu-Iaşi, Ilie Cristea şi alţii.

Neţinînd seamă de protestele oamenilor muncii, Tribunalul Militar a condamnat la ani grei de temniţă pe conducătorii muncitorilor ceferişti şi petrolişti. Verdictul procesului de la Bucureşti a provocat o puternică reacţie în ţară şi în străinătate.

Partidul Comunist din Romînia a chemat masele largi populare în apărarea conducătorilor muncitorilor ceferişti şi petrolişti. Într-o circulară de la începutul lunii ianuarie 1934, C.C. al P.C.R. preciza sarcinile tuturor organizaţiilor de partid în vederea luptei ce trebuia desfăşurată pentru eliberarea ceferiştilor[3]. „Această campanie — se spune în rezoluţie — trebuie astfel desfăşurată încît ea să aducă repede fixarea termenului de recurs şi, în cazul judecării recursului, în ziua acestei judecăţi să se prefacă într-o manifestare de masă în toată ţara"[4]. Organizaţiile de partid au înregistrat succese importante în îndeplinirea acestor sarcini. În Bucureşti un număr de peste 3 000 de muncitori[5], înfruntînd şi teroarea şi pericolele au cerut deschis eliberarea tovarăşilor condamnaţi[6].

La Iaşi a luat fiinţă un comitet de apărare a ceferiştilor şi petroliştilor care purta numele lui Ilie Pintilie şi care îngloba un număr mare de muncitori şi intelectuali[7]. În patru secţii ale atelierelor Nicolina-Iaşi, un număr de aproape 1 000 de muncitori au iniţiat o grevă demonstrativă în care au cerut reprimirea muncitorilor concediaţi şi punerea în libertate a celor închişi. Cu acest prilej ei au adunat bani pentru ajutorarea familiilor acestora. Acţiuni asemănătoare au avut loc în numeroase întreprinderi din Bucureşti (la Malaxa, Zimmer etc.), Galaţi, Cluj. Opinia publică protesta sub diverse forme împotriva regimului bestial la care erau supuşi muncitorii arestaţi. Ziarul progresist „Clopotul" ce apărea la Botoşani publica în ianuarie 1934 protestul a peste 80 muncitori şi intelectuali. Printre semnatari se aflau Tudor Arghezi, N. D. Cocea, C. Paraschivescu-Bălăceanu şi alţi scriitori, publicişti, jurişti, artişti etc. În protest se spunea : „să înceteze

[1] Arhiva Centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. 2938, special, vol. III, f. 92.

[2] Ibidem, f. 151, Într-un cinematograf din Bucureşti s-a suspendat rularea filmului din cauza manifestaţiei muncitorilor care au organizat un furtunos miting pentru eliberarea conducătorilor arestaţi. La Oradea s-au împărtit manifeste şi au avut loc greve scurte de protest (f. 153).

[3] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, vol. IV, 1934 — 1937, E.S.P.L.P., Buc., 1957, p. 37—40.

[4] *Ibidem*, p. 40.

[5] *Deşteptarea*, organul oficial al Asociaţiunii culturale a muncitorilor romîni din America, Detroit, Michigan, din 28 iulie 1934, p. 4.

[6] Arh. Centrală a Inst. de ist. a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 42313, f. 20.

[7] *Deşteptarea* din 28 iulie 1934, p. 4.

imediat acest regim barbar şi inchizitorial" (din închisori). Facem apel la opinia publică şi în special la presa şi intelectualitatea romînă să se pună în mişcare pentru ca organele în drept să remedieze de îndată această stare de lucruri" [1].

Trebuie arătat că Partidul Comunist din România lega campania de eliberare a conducătorilor muncitorilor ceferişti şi petrolişti de lupta maselor muncitoare pentru nevoile lor zilnice, împotriva stării de asediu. a procesului de fascizare a țării, împotriva pregătirii războiului antisovietic.

La lupta pentru eliberarea conducătorilor ceferişti au participat activ şi tinerii muncitori şi studenți. Studenții de la căminul „Sf. Ioan Nou" din Bucureşti au strîns fonduri pentru ajutorarea familiilor celor arestați [2].

Sub presiunea maselor, a protestelor din lumea întreagă, Consiliul de revizie al armatei a fost nevoit să caseze sentința de la Bucureşti, hotărînd rejudecarea procesului. Aşa cum preciza un manifest al C.C. al P.C.R. de la sfîrşitul lui martie 1934, anularea sentinței de la Bucureşti „a fost impusă de atitudinea curajoasă, revoluționară a luptătorilor noştri ceferişti în fața justiției militare, ca şi în carcerile duşmanului de clasă" [3].

În zilele recursului conducătorilor muncitorilor ceferişti şi petrolişti, într-o serie de fabrici de textile din Bucureşti, în două mari întreprinderi metalurgice s-au produs greve de solidarizare cu conducătorii ceferiştilor şi petroliştilor. Pe zidurile numeroaselor clădiri din oraş, între care şi la Universitate, [4] au apărut lozinci scrise : „Luptați pentru eliberarea ceferiştilor condamnați". La Atelierele Grivița, deşi erau înțesate cu trupe, muncitorii au lăsat lucrul şi fără să părăsească atelierele au înțeles să demonstreze şi să-şi manifeste deplina lor solidaritate cu conducătorii aleşi de el. În acelaşi timp ca un simbol al luptei neînfricate a muncitorimii pentru tovarăşii ce se găseau în ghiarele duşmanului de clasă, pe atelierele Grivița a fost arborat un steag roşu [5].

Rejudecarea procesului a fost stabilită pentru data de 4 iunie 1934 la Craiova, oraş lipsit pe atunci de o industrie dezvoltată şi de un proletariat numeros, unde guvernul burghezo-moşieresc spera să evite mişcări de masă. Guvernul s-a înşelat în socotelile lui, procesul neputînd fi izolat de masele largi ale oamenilor muncii din țară şi străinătate.

Comitetul Central al Partidului Comunist din Romînia prin organizațiile legale conduse de Partid a inițiat o largă mişcare pentru eliberarea conducătorilor muncitorilor ceferişti şi petrolişti. Directivele Comitetului Central au îndrumat organizațiile să convoace întruniri, să voteze moțiuni de protest, să trimită proteste Ministerului Justiției şi Consiliului de Război de la Craiova [6].

---

[1] *Clopotul* din 1 ianuarie 1934, p. 1.

[2] Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. 2438, special, vol. II, f. 236.

[3] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia 1917 1944*, ed. a II-a, E.P.L.P., 1953, p. 230.

[4] *Deşteptarea* din 28 iunie 1934, p. 4.

[5] *Ibidem.*

[6] Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.. dosar 41019, 1934, f. 2.

În perioada de pînă la rejudecarea procesului, la București și în alte centre ale țării, au loc numeroase proteste întruniri, și greve demonstrative. Astfel, la Uzina de Gaz din București, 80 de muncitori au trimis Consiliului de Război un protest în care cereau eliberarea conducătorilor arestați [1]. La fabrica „Zimmer", la fabrica „Cehoslovaca" [2], la fabrica „Regina Maria" au avut loc greve demonstrative de o jumătate de oră pentru eliberarea conducătorilor muncitorilor ceferiști și petroliști. La 1 Mai 1934 muncitorimea din Capitală, avînd în primele rînduri pe ceferiștii de la Atelierele Grivița, manifestează cu steaguri roșii pe calea Griviței strigînd lozinci revoluționare : „Eliberarea ceferiștilor", „Trăiască frontul unic", „Trăiască 1 Mai, zi de luptă", „Jos fascismul", „Jos războiul" [3]. Poliția a intervenit și a împrăștiat pentru moment pe manifestanți, dar aceștia și-au refăcut repede rîndurile și sfidînd teroarea și-au continuat demonstrația în fața Atelierelor C.F.R. În aceeași zi, au manifestat muncitorii de la Lemaître, Moara Asan, și alte întreprinderi [4]. O lună mai tîrziu 2000 de muncitori din Capitală au manifestat în fața porții principale a Atelierelor C.F.R. purtînd un drapel roșu pe care era scris : „Vrem eliberarea tovarășilor ceferiști" [5]. Muncitorii de la C.F.R.-Grivița s-au alăturat coloanei demonstranților și au pornit spre centru. Poliția a intervenit operînd arestări în rîndurile demonstranților.

Tot în această vreme, la întrunirea Comitetului antifascist din jud. Ilfov, organizată într-o sală din București, au participat peste o mie de muncitori delegați ai sindicatului cismarilor, franzelarilor și chelnerilor, precum și delegați ai muncitorimii de la C.F.R., s-a votat o moțiune în care se arăta : „Față de procesul ceferiștilor care se rejudecă la Craiova Comitetul cere stingerea procesului și imediata eliberare a celor ce au luptat la Grivița pentru cauza muncitorilor" [6].

La Craiova, au venit martori din cele mai diverse straturi sociale. În ziua deschiderii procesului ei au făcut o manifestație caldă de simpatie conducătorilor ceferiști [7]. În drum spre Craiova, ca și la înapoiere, martorii au manifestat în stațiile Pitești, Piatra Olt, Slatina și Craiova, cerînd eliberarea conducătorilor muncitorilor ceferiști și petroliști [8].

Pe vagoanele cu care au venit și cu care au și fost expediați martorii după apel, era scris : „Cerem stingerea procesului, cerem încetarea regimului de teroare [9].

În fața Tribunalului, conducătorii muncitorilor ceferiști și petroliști au devenit acuzatori ai claselor asupritoare, demascînd exploatarea nemiloasă a clasei muncitoare și vînzarea independenței țării de către guvernele burghezo-moșierești, ajutate de trădătorii social-democrați de dreapta. În fața Consiliului de Război, în cuvinte simple, înflăcărate, conducătorii

[1] *Scînteia*, an. IV, nr. 3 din martie 1934, p. 11.
[2] *Lupta de clasă*, nr. 3 4, iulie— august 1934, p. 63.
[3] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia 1917—1944*, 1953, p. 235.
[4] *Ibidem.*
[5] *Scînteia*, an. IV, nr. 7 din 3 iunie 1934, p. 10.
[6] *Clopotul* din 1 iunie 1934, p. 2.
[7] *Dimineața* din 9 iunie 1934, p. 18.
[8] Arhiva Centrală a Inst. de ist. a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. 2938, special vol. III, f. 61.
[9] Ibidem.

muncitorilor ceferiști și petroliști au pus în lumină rolul istoric al clasei muncitoare și al partidului ei de avangardă — Partidul Comunist. Ei au subliniat cu tărie meritul Partidului Comunist din Romînia de a fi organizat și condus luptele din ianuarie—februarie 1933 împotriva crîncenei exploatări a propriei burghezii și a capitaliștilor străini.

„Chiar de ar fi să plătesc cu viața cele ce spun — a arătat tov. Gh. Gheorghiu-Dej — trebuie să declar aci deschis că grevele din ianuarie—februarie 1933 ale muncitorilor ceferiști și petroliști, ca și toate grevele de solidaritate care au izbucnit în acest răstimp, au fost inițiate, organizate și conduse de Partidul Comunist din Romînia" [1].

Conducătorii muncitorilor ceferiști și petroliști au demascat crunta exploatare la care capitaliștii autohtoni și străini condamnau clasa muncitoare. Vorbind de sistemul de salarizare al muncitorilor ceferiști tov. Gh. Gheorghiu-Dej a arătat că acesta „constituie un sistem colonial de salarizare" [2].

În același sens tov. Chivu Stoica, referindu-se la condițiile înrobitoare în care lucrau muncitorii, menționa cum la atelierele Grivița, ca de altfel pretutindeni, „munca muncitorului este batjocorită, iar el lăsat pradă tuturor umilirilor. Mai mare grijă este de fierul brut decît de făptura noastră" [3].

Conducătorii muncitorilor ceferiști și petroliști au dezvăluit în fața Consiliului de Război situația grea creată muncitorimii ceferiste datorită poziției oportuniste a conducerii sindicale reformiste, care făcea jocul guvernanților. În loc să apere revendicările maselor muncitoare, conducerea reformistă se limita să trimită memorii care nu aveau nici un efect. Conducătorii au demonstrat cu tărie că epoca limitării la memorii și intervenții trecuse, că era nevoie de acțiuni energice, la capătul cărora se afla greva, care în condițiile guvernelor reacționare din acea vreme era „arma de luptă prin care muncitorimea își poate cîștiga și apăra drepturile sale" [4].

Luptele din ianuarie—februarie 1933 au confirmat justețea metodelor de acțiune stabilite de partid. Tov. Gh. Gheorghiu-Dej a expus pe larg cum nevoile muncitorilor de la C.F.R. cereau găsirea și aplicarea unor noi forme de organizare și de luptă, capabile să asigure succesul acțiunii ce se pregătea. El preciza ca o condiție indispensabilă victoriei luptelor muncitorești realizarea frontului unic muncitoresc, care să cuprindă pe toți muncitorii [5]. În timpul pregătirii și desfășurării luptelor din ianuarie—februarie s-a realizat peste capul liderilor social-democrați de dreapta un larg front unic muncitoresc, de jos, al muncitorilor comuniști, social-democrați și fără de partid în jurul lozincilor de luptă ale Partidului Comunist.

La proces a fost demascată cîrdășia conducătorilor reformiști cu clasele exploatatoare, arătîndu-se că liderii social-democrați de dreapta au

---

1 Chivu Stoica, *op. cit.*, p. 128.
2 *Dimineața* din 13 iunie 1934, p. 10.
3 *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, ed. a II-a, E.P.L.P., Buc., 1953, p. 229.
4 *Dimineața* din 13 iunie 1934, p. 10.
5 *Ibidem.*

format front unic cu burghezia, contra clasei muncitoare din Romînia și pentru pregătirea unui război antisovietic [1].

Combătînd tactica reformistă de respectare cu sfințenie a legilor burghezo-moșierești, conducătorii ceferiștilor și petroliștilor au subliniat că muncitorii trebuie să treacă peste legile teroriste, antipopulare, atunci cînd o cer necesitățile luptei revoluționare de clasă. „Legal sau nu — arăta tov. Gheorghiu-Dej — muncitorii s-au adunat, au manifestat și au luptat pentru apărarea drepturilor lor și ale clasei din care fac parte. Iar dacă se interzicea dreptul de întrunire și manifestare, ei erau datori să o facă, căci înaintea oricăror legi stă dreptul muncitorilor la viață" [2].

Burghezia și moșierimea romînă adoptaseră peste 400 de legi cu caracter naționalist șovin care consfințeau inegalitatea în drepturi a naționalităților pe plan economic, politic și cultural. Fusese interzisă folosirea limbii materne a minorităților naționale în administrația de stat, în justiție etc. Prin diverse măsuri se limitase dreptul de muncă al oamenilor muncii din rîndul minorităților naționale și începînd cu anul 1929 se introduseseră măsuri care limitau tot mai mult accesul în școli al acestora.

Demascînd politica de asuprire națională și diversiune naționalistă, promovată de burghezie și moșierime în scopul dezbinării clasei muncitoare, a slăbirii capacității ei de luptă, tov. Gh. Gheorghiu-Dej a arătat că „muncitorimea conștientă nu face nici un fel de distincție de rasă și naționalitate. În ateliere, muncitorul romîn suferă ca și cel evreu și ungur, iar fabricanții nu țin seama la concedieri și salarii dacă muncitorii sînt sau nu romîni" [3].

Conducătorii muncitorilor ceferiști și petroliști au folosit banca acuzării pentru a chema masele la luptă împotriva politicii de fascizare și de jaf pe care o duceau guvernanții țării în detrimentul intereselor generale ale poporului muncitor. „Indiferent care vor fi sentințele în această judecată — accentua tov. Gh. Gheorghiu-Dej — muncitorii vor intensifica și lărgi lupta, vor deveni din ce în ce mai hotărîți" [4].

Tov. Chivu Stoica a demascat în depoziția sa exploatarea grea a oamenilor muncii de la orașe și sate. „Sînt feciorul unui țăran. Am plecat din sat de frica foamei și a jandarmului, am venit la oraș unde am aflat exploatare și teroare... Boierul, bancherul și fabricantul sînt uniți contra muncitorilor și țăranilor. Îndată ce am fost convins de asta m-am alăturat în lupta care se dezvoltase la căile ferate pentru că am știut că lupt pentru interesele comune ale muncitorilor și țăranilor din Romînia" [5]. Totodată, tov. Chivu Stoica a demascat politica guvernului național-țărănesc, care „a venit cu scăderile de salariu... așa cum se hotărîse la Geneva", și a accentuat rolul Partidului Comunist din Romînia în mobilizarea muncitorilor la lupta împotriva planului de la Geneva și pentru apărarea drepturilor lor : „manifestele din ateliere — menționa tov. Chivu Stoica — ne

---

[1] *Deșteptarea* din 24 martie 1934, p. 4.

[2] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, E.P.L.P., ed. a II-a, Buc., 1953, p. 225.

[3] *Apărarea ceferiștilor*, an. I, 1934 din 16 iunie, p. 1.

[4] *Deșteptarea* din 24 martie 1934, p. 4.

[5] *Ibidem.*

învățau să părăsim partidele care nu ne apărau interesele noastre economice și să mergem în sindicate pentru a lupta în folosul clasei muncitoare" [1].

Tov. Gh. Vasilichi s-a referit în depoziția sa la marile demonstrații care au avut loc pe valea Prahovei și care au servit „ca lecții pentru masele muncitoare în lupta lor" [2].

Prin glasul conducătorilor săi clasa muncitoare și-a afirmat la proces hotărîrea fermă de luptă împotriva claselor conducătoare și a capitaliștilor străini care urmăreau să arunce pe spinarea ei întreaga povară a crizei economice din acești ani. Conducătorii muncitorilor ceferiști și petroliști au făcut un adevărat rechizitoriu orînduirii burghezo-moșierești bazată pe exploatarea oamenilor muncii, și au chemat întreaga clasă muncitoare în jurul Partidului Comunist din Romînia în lupta împotriva pregătirilor de război, pentru o viață mai bună, pentru pace și independență.

Partidul Comunist din Romînia a asigurat prezentarea la proces a sute de martori care să contribuie la demascarea guvernelor reacționare, la apărarea fruntașilor muncitorimii, la agitația revoluționară. Martorii au arătat justețea tacticii și formelor de luptă pe baza frontului unic preconizate de Partidul Comunist din Romînia, prin Comitetul Central de Acțiune, confirmînd întrutotul situația mizeră de la atelierele C.F.R. și în genere din toate întreprinderile țării.

Printre numeroșii martori a fost și Ilie Pintilie, membru al C.C. al P.C.R., condamnat și el la un an închisoare în urma grevei de la atelierele C.F.R, Nicolina-Iași. Chemat ca martor la proces, Ilie Pintilie a înfățișat Consiliului de Război situația mizeră a salariilor în atelierele C.F.R. Iași, aceeași ca pretutindeni. Cu acest prilej el a înfierat nepăsarea administrației C.F.R. față de greutățile muncitorilor demonstrînd în fața instanței de judecată necesitatea luptei maselor muncitoare : „drepturile nu se cerșesc — a spus el — ele se cuceresc cu lupte și chiar cu sacrificii" [3].

Întrebărilor provocatoare ale membrilor justiției militare Ilie Pintilie a răspuns în cuvinte pătrunse de înalt spirit revoluționar : „...dacă însă comuniștii sînt aceia care au deschis ochii muncitorilor, arătîndu-le calea de urmat și ce trebuie să facă, dacă comuniștii au învățat pe muncitori cum trebuie să conducă greva, cum trebuie să o organizeze, dacă ei sînt aceia ce au venit să lumineze calea noastră, a ceferiștilor și să arate drumul luptei, care singură ne-a dat cîștigul grevei de la 2 februarie 1933, apoi domnule președinte, și noi subscriem cu totul la ceea ce au făcut comuniștii, și eu sînt comunist" [4]. În continuarea depoziției sale, Ilie Pintilie a prezentat Consiliului de Război un protest semnat de 280 muncitori, prin care se cerea eliberarea conducătorilor arestați.

Depozițiile sutelor de muncitori, veniți din diverse localități ca martori la proces, au constituit un puternic act de acuzare al orînduirii capitaliste, o puternică afirmare a influenței Partidului Comunist în rîndurile clasei muncitoare. Muncitorii veniți ca martori, nu numai că s-au

---

[1] *Deșteptarea* din 24 martie 1934, p. 4.
[2] *Ibidem.*
[3] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, E.P.L.P., ed. a II-a, Buc., 1953, p. 227.
[4] *Ibidem.*

solidarizat cu conducătorii muncitorilor ceferişti şi petrolişti, dar au recunoscut deschis c-au adoptat în mod conştient tactica revoluţionară preconizată de Partidul Comunist din România. Mulţi dintre ei au prezentat Consiliului de Război moţiunile de protest iscălite de muncitori în întrunirile lor [1].

Partidul Comunist a folosit adunarea martorilor la proces pentru agitaţie revoluţionară în favoarea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare. Ţăranii veniţi ca martori au arătat suferinţele lor pe moşiile boiereşti aceleaşi ca şi ale muncitorilor din fabrici. Folosind sala procesului, ei au arătat că „confiscarea fără plată a pămînturilor moşiereşti şi împărţirea lor ţărănimii... cerere arzătoare a ţărănimii, se poate realiza numai prin lupta unită a proletariatului cu ţărănimea" [2].

Martorii au demascat înscenările şi provocările burgheziei. Alexandru Ionescu, preotul bisericii din faţa Atelierelor Griviţa, a arătat că agenţi de poliţie au făcut cu burghiul găuri în pereţii bisericii de lîngă atelierele Griviţa pentru „a dovedi" că muncitorii au tras focuri de armă.

Datorită atitudinii curajoase a conducătorilor muncitorilor ceferişti şi petrolişti, şefii sociali-democraţi de dreapta au fost demascaţi ca trădători ai intereselor maselor muncitoare. Acest lucru l-au confirmat de asemenea, numeroşi alţi martori, funcţionari ai atelierelor C.F.R., care au arătat în depoziţiile lor că „şefii social-democraţi erau protejaţi şi sprijiniţi de minister, şi la căile ferate"[3]. Unul din conducătorii Uniunii ceferiste, Al. Oprescu a recunoscut deschis rolul liderilor de dreapta ai acestei uniuni, de abatere a maselor de muncitori de la lupta pentru revendicări. „Noi de dreapta ...(a spus el referindu-se la conducătorii social-democraţi de dreapta), sîntem oamenii ordinei... sîntem contra mişcărilor energice" [4]. Această mărturisire a lui Oprescu a arătat o dată mai mult clasei muncitoare pe trădătorii ei, în persoana şefilor social-democraţi de dreapta.

Atitudinea curajoasă a conducătorilor muncitorilor ceferişti şi petrolişti şi mărturiile muncitorilor în favoarea lor erau expresia vie a voinţei de luptă a maselor. Protestele lor împotriva dării în judecată a conducătorilor ceferişti, cererile lor de a stinge procesul, declaraţiile de solidarizare cu conducătorii muncitorimii s-au extins de la un capăt la altul al ţării. În fruntea luptei de solidaritate cu conducătorii muncitorilor ceferişti şi petrolişti se aflau muncitorii de la căile ferate. În timpul desfăşurării procesului muncitorii de la căile ferate au protestat zi de zi, cerînd stingerea procesului. Acţiunea muncitorilor ceferişti din Bucureşti a culminat cu demonstraţia din 29 iunie 1934. În această zi 3000 de muncitori au manifestat sub steagul roşu, strigînd lozinci revoluţionare : „Jos fascismul" ! „Trăiască P.C.R.". În lupta care s-a dat cu poliţia un muncitor ceferist a fost rănit mortal [5]. La atelierele Nicolina-Iaşi, cu toate încercările admi-

---

[1] O serie de martori din întreprinderi care nu aparţineau căilor ferate (textilişti, croitori, brutari) s-au solidarizat cu conducătorii arestaţi, subliniind că au aceleaşi interese de clasă ca şi muncitorii ceferişti şi petrolişti.

[2] *Lupta de clasă*, nr. 3—4 (iulie-august), 1934, p. 51.

[3] *Ibidem*, p. 61.

[4] *Lupta de clasă*, nr. 3—4 (iulie-august), 1934, p. 61.

[5] *Ibidem*, p. 63.

nistrației de a intimida — prin informatori plasați în toate secțiile — pe muncitori, aceștia protestau atît la intrare cît și la ieșirea din atelier, iscălind zeci de adeziuni de protest și cerînd eliberarea acuzaților [1]. Același lucru îl cereau în întrunirile lor muncitorii din București, din cartierele Rahova, Dudești, Cioplea, Giurgiu, Oltenița, din sectorul I Galben, sectorul III Albastru, sectorul IV Verde, cît și muncitorii chelnări de la Corso, Elysé, Excelsior, ș. a. [2]. Proteste asemănătoare au adresat ,,Liga Muncii", Cercul cultural muncitoresc ,,Gh. Coșbuc" din București, sindicatele muncitorilor tipografi, textiliști, cizmari, croitori [3], precum și muncitorii forestieri din Piatra Neamț [4].

La această campanie a participat și tineretul muncitor. Conduși de Uniunea Tineretului Comunist din Romînia, tinerii muncitori, în număr de 600—800 de la fabrica ,,Bumbacul" din București au organizat o întrunire zburătoare. După ce un muncitor a vorbit despre situația din fabrică, un altul despre război, iar un altul de fascism, muncitorii au pornit în demonstrație strigînd ,,Jos fascismul"! Jos războiul imperialist"! Jos fascizarea și militarizarea tineretului". ,,...Pentru eliberarea muncitorilor ceferiști"! [5]. În tot cursul demonstrației s-a auzit lozinca ,,Trăiască Uniunea Sovietică patria proletară". Imediat a sosit poliția și a arestat pe cei mai activi dintre demonstranți.

La lupta pentru eliberarea conducătorilor muncitorilor ceferiști și petroliști s-au ridicat și elementele înaintate ale țărănimii muncitoare, adunînd iscălituri cu cererea eliberării lor și prezentîndu-le prin delegați Consiliului de Război de la Craiova. Astfel, sătenii din Cetate (Dolj) au prezentat o petiție semnată de 300 țărani [6]. Proteste asemănătoare a primit Consiliul de Război din partea țăranilor din Ilfov, din județele Moldovei și ale Transilvaniei [7].

Alături de masele muncitoare de la orașe și sate s-au solidarizat cu conducătorii ceferiștilor și petroliștilor cercuri largi de intelectuali.

Numeroși profesori, publiciști, juriști etc. din București, Cluj, Iași, Botoșani și din alte orașe și-au ridicat glasul lor împotriva procesului de la Craiova. ,,Societatea clujeană — se spunea într-un protest al intelectualilor de la Cluj—fără deosebire de vederi politice de origină etnică și de credință se manifestă în favorul muncitorilor de la Grivița, cerînd stingerea procesului și eliberarea acuzaților" [8]. Protestul era semnat de peste 200 de muncitori și intelectuali, printre care Mihai Beniuc, Valeriu Novacu, Tudor Bugnariu ș. a.

Lupta pentru eliberarea conducătorilor muncitorilor ceferiști și petroliști a avut un puternic ecou peste granițele țării.

---

[1] Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. 2938, special, vol. III, f. 162.
[2] *Apărarea ceferiștilor* din 29 iunie 1934, p. 1.
[3] Arh. Centrală a Institutului de istorie a partidului dos. 2938, special, vol. III, f. 174.
[4] Ibidem, f. 235.
[5] *Tînărul leninist*, organ al C.C. al U.T.C. din 1 15 sept. 1934, p. 7.
[6] *Lupta de clasă*, nr. 3—4 (iulie-august), 1934, p. 51.
[7] *Ibidem.*
[8] *Apărarea ceferiștilor*, din 29 iunie 1934, p. 1.

Oamenii sovietici au dat impresionante mărturii de solidaritate cu muncitorii ceferişti. La Moscova, Leningrad, Kiev au avut loc mitinguri de protest.

Muncitorii căilor ferate din Kiev au întreprins o largă campanie în vederea strîngerii de fonduri în ajutorarea familiilor celor căzuţi şi închişi [1].

Muncitorii din Italia, ca şi cei din Grecia, Elveţia, înfierînd sentinţa care s-a dat după procesul de la Bucureşti, cereau imediata eliberare a arestaţilor. ,,Încetaţi crimele voastre împotriva claselor muncitoare'', — se spunea în scrisoarea Secţiei Italiene a Ajutorului Roşu. ,,Eroicii conducători ai grevei ceferiştilor din Bucureşti trebuie să fie eliberaţi. Aceasta o cer masele muncitoare din întreaga lume'' [2].

O puternică manifestare de solidaritate internaţională cu luptătorii de la Griviţa, chiar înaintea înscenării procesului a avut loc cu prilejul Congresului mondial antifascist ţinut în iunie 1933 la Paris (în sala Pleyel). Cînd delegatul Comitetului de iniţiativă din România a vorbit de eroicele lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor, sala întreagă, cei aproape 2000 delegaţi din toate colţurile lumii, s-au sculat în picioare şi au aclamat cu entuziasm pe eroicii luptători din România [3].

Acţiuni de solidaritate cu ceferiştii şi proteste împotriva condamnării conducătorilor lor au avut loc şi în Cehoslovacia. ,,De acord cu opinia publică şi civilizată din întreaga lume şi de acord cu păturile muncitoare şi intelectuale din Cehoslovacia — se spunea într-o declaraţie — considerăm de datoria noastră umanitară ca înaintea judecării recursului să exprimăm protestul nostru cît mai energic împotriva acestui proces, cît şi contra sentinţei neomeneşti şi neîndreptăţite. Facem răspunzător guvernul din România şi Justiţia lui pentru înscenarea acestui proces. Cerem eliberarea tuturor victimelor condamnate'' [4].

Într-un manifest al Comitetului Central al Partidului Comunist din România se arată că ,,Din toate părţile lumii, din Europa, America şi Africa, din Franţa, Anglia, Cehoslovacia, Bulgaria, Spania, Grecia, chiar din însclăvita Germanie, din Canada, Statele Unite, din Argentina, din Maroc şi Africa de sud, milioane de muncitori protestară şi cerură telegrafic şi în scris eliberarea ceferiştilor. Acestui strigăt al proletariatului internaţional îşi alăturară glasul sute din cei mai mari învăţaţi şi scriitori ai lumii'' [5].

La proces a sosit din Franţa pentru a apăra pe conducătorii luptelor din ianuarie-februarie 1933, avocatul Charles Bourthoumier. El avea delegaţie de la un important număr de avocaţi din secţiunea franceză şi asociaţia juridică internaţională. Consiliul de judecată s-a opus însă ca el să ia cuvîntul la proces [6].

---

[1] Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. dos. 2938, special, vol. II, f. 328.

[2] *Descătuşarea*, nr. 2, din februarie-martie 1934.

[3] *Apărarea ceferiştilor*, din 29 iunie 1934.

[4] Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 2938, vol. III, f. 5.

[5] *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, vol. IV, 1934—1937, E.S.P.L.P., Buc., 1957, p. 114.

[6] *Clopotul*, Botoşani, din 29 iunie 1934, p. 2.

Totodată, proletariatul francez a trimis delegați care au luat cuvîntul la proces. Unul dintre ei, Barbet Raymond Loncien, a spus printre altele: „Fac parte din delegațiunea aleasă, după o întreagă campanie de întruniri ce a avut loc în diferitele centre ale uniunii noastre de transporturi, care numără mai bine de 400 000 muncitori. Muncitorimea franceză a urmărit cu un deosebit interes cele petrecute în februarie 1933 și a socotit că aceleași nevoi care au determinat de atîtea ori în Franța pe muncitori să lupte pentru revendicările lor, au determinat în grevele lor și pe lucrătorii de căi ferate romîne"[1]. În același sens a vorbit și Darnet Roger din Fontenay-aux-Roses, muncitor la căile ferate. Delegații francezi s-au pronunțat împotriva procesului, cerînd eliberarea tovarășilor lor.

Paralel cu aceasta la Paris a fost constituit un comitet de apărare a ceferiștilor, compus din muncitori feroviari și intelectuali, care a publicat în limba franceză o broșură de popularizare a eroicelor lupte din februarie 1933. Comitetul a editat cărți poștale cu fotografiile luptătorilor, care au fost adresate în semn de protest Consulatului Romîn din Paris. Din Franța s-au primit apoi numeroase proteste. Cităm printre altele protestul Comitetului Mondial Antifascist (al cărui președinte era Henry Barbusse) și al Comitetului Mondial studențesc[2].

O delegație reprezentînd 74 mii de muncitori din New York s-a prezentat în ziua de 22 iunie 1934 la oficiul Consulatului romîn cu o rezoluție de protest, cerînd eliberarea conducătorilor ceferiști și petroliști și rugînd să fie transmisă Ministerului de Interne și Tribunalului Militar-Craiova[3].

Marele scriitor progresist Henry Barbusse arăta într-o scrisoare, care a fost citită la proces că „intelectualitatea lumii întregi urmărește cu deosebit interes viguroasa manifestare a purtătorilor de cuvînt ai poporului romîn, aflați pe banca acuzării. Prin ei, muncitorimea ceferistă își exprimă voința hotărîtă de a participa la lupta pentru dreptul la existență a tuturor și la lupta împotriva războiului. Sîntem solidari cu bravii noștri tovarăși, cu eroicii luptători ai poporului romîn, de care noi, ca și voi, ne simțim mîndri"[4].

La Consiliul de război la Craiova soseau zilnic proteste, scrisori și telegrame din lumea întreagă, prin care muncitorimea internațională cerea eliberarea conducătorilor. Toate acestea erau o mărturie vie a internaționalismului proletar, a puternicului ecou stîrnit de procesul conducătorilor muncitorilor ceferiști și petroliști.

Purtarea neînfricată a conducătorilor muncitorilor ceferiști și petroliști a trezit un puternic ecou în mișcarea comunistă internațională. La Congresul al VII-lea al Internaționalei Comuniste, Gh. Dimitrov, secretarul general al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, evidențiind comportarea conducătorilor arată că „atitudinea conducătorilor muncitorilor ceferiști la proces a fost o pildă de purtare bolșevică în fața tribunalului"[5].

---

[1] *Apărarea ceferiștilor*, din 16 iunie 1934, p. 1.

[2] *Descătușarea*, sept.-nov. 1934, f. 19 în Arh. Centr. a Inst. de ist. a partid. de pe lîngă C.C. al P.M.R.

[3] *Deșteptarea* din 30 iunie 1934, p. 1.

[4] Chivu Stoica, *op. cit.*, p. 137.

[5] Gh. Dimitrov, Избрани пноизюэлэния, томи пбрви, И.Б.К.Р. София, 1954, p. 273.

Sub presiunea acțiunilor maselor muncitoare din țară și din numeroase țări, clasele exploatatoare au trebuit totuși să atenueze condamnarea pronunțată împotriva conducătorilor muncitorilor ceferiști și petroliști in frunte cu tov. Gh. Gheorghiu-Dej și Chivu Stoica. În locul condamnărilor la închisoare pe viață, pronunțate la primul proces, s-au pronunțat sentințe între 10—15 ani de închisoare. Condamnînd la ani grei de temniță pe fruntașii muncitorimii, clasele guvernante urmăreau să stăvilească avîntul clasei muncitoare și al partidului ei și să-și continue în voie politica de înfeudare față de trusturile străine și de fascizare a țării.

În ciuda odioasei sentințe de condamnare a conducătorilor muncitorilor ceferiști și petroliști, în ciuda teroarei antimuncitorești, clasa muncitoare n-a putut fi înfrîntă. Comitetul Central al Partidului Comunist din Romînia a chemat clasa muncitoare ca prin întruniri, greve, demonstrații să impună eliberarea conducătorilor. Sub conducerea Partidului Comunist clasa muncitoare a inițiat numeroase acțiuni împotriva regimului din închisori, în apărarea sănătății și vieții conducătorilor arestați. „Chemăm întreaga muncitorime organizată și neorganizată — se spunea într-un apel al C.G.S.U. de la sfîrșitul lui iulie 1934 — de la orașe și sate la luptă pentru salvarea vieții și sănătății tovarășilor închiși, pentru eliberarea ceferiștilor și a tuturor deținuților revoluționari, pentru regim politic" [1].

Un nou val de proteste a străbătut orașele țării; la București, Iași, Cluj etc., muncitorii ceferiști și cei din alte ramuri au ținut întruniri de protest împotriva sentinței. În zilele de 15—16 februarie 1935, muncitorii de la atelierele C.F.R. Pașcani, Galați etc. au ținut adunări în care au comemorat evenimentele din februarie 1933 [2], păstrînd 5 minute reculegere.

Strîns unită în jurul partidului, clasa muncitoare a continuat lupta împotriva fascizării țării, în apărarea drepturilor ei.

Luptele organizate de Partidul Comunist din Romînia împotriva procesului intentat fruntașilor muncitorilor ceferiști și petroliști au reprezentat continuarea marii bătălii din ianuarie-februarie 1933. Viguroasele acțiuni de protest duse de oamenii muncii împotriva procesului, mișcarea pentru eliberarea conducătorilor luptelor din ianuarie-februarie 1933, arătau că aceste lupte au exercitat o puternică influență asupra bătăliilor de clasă din țara noastră.

Încurajați de exemplul luptelor ceferiste și petroliste din 1933, nutrind o vie admirație și simpatie pentru curajul și eroismul participanților la aceste lupte oamenii muncii mobilizați de partid au înfăptuit mari acțiuni de protest împotriva înscenării procesului din Craiova și a celorlalte măsuri teroriste ale guvernelor reacționare.

Procesul din iunie 1934 a avut o mare însemnătate politică dezvăluind maselor adevărata față a tuturor claselor, partidelor și grupărilor politice.

[1] *Viața muncitoare*, organ al C.G.S.U., din august 1934, p. 6.
[2] Arhiva Centrală a Inst. de ist. a part. de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 2398, special, vol. III, f. 358, 363.

Declarațiile conducătorilor muncitorilor au constituit un puternic act de acuzare a orînduirii burghezo-moșierești. Conducătorii muncitorimii ceferiste și petroliste s-au ridicat împotriva fascizării țării și înrobirii ei de către trusturile străine. În același timp ei au dat o lovitură puternică liderilor social-democraților de dreapta, demascîndu-i ca trădători ai intereselor clasei muncitoare.

Procesul a permis P.C.R. să ralieze în jurul său variate straturi sociale, să lărgească influența sa în masele largi ale poporului.

Cu conducătorii luptelor ceferiste și petroliste s-au solidarizat nu numai muncitorii, ci și păturile cele mai largi ale maselor neproletare; țărani, intelectuali, funcționari, studenți etc. În timpul procesului s-a produs de asemenea o vie demonstrație a solidarității oamenilor muncii din lumea întreagă.

Acțiunile organizate de Partidul Comunist din Romînia în legătură cu procesul au scos puternic în evidență rolul conducător al clasei muncitoare și al partidului ei în lupta întregului popor pentru libertate și o viață mai bună.

Conducătorii muncitorilor ceferiști și petroliști au transformat procesul într-o înaltă școală de educație revoluționară, într-un strălucit exemplu de hotărîre și abnegație comunistă. În focul eroicelor lupte din ianuarie februarie 1933, în focul luptelor desfășurate la procesul din București din iulie-august 1933 și din Craiova din iunie 1934 și a ciocnirilor de clasă care au urmat s-au călit cadre de luptători încercați, pentru cauza oamenilor muncii, cauza comunismului, care conduc azi poporul nostru în măreața operă de construire a socialismului.

De la procesul ceferiștilor și petroliștilor s-au scurs 25 de ani. Năzuințele care au însuflețit atunci pe eroicii muncitori ceferiști și petroliști s-au înfăptuit în zilele noastre sub conducerea fermă a aceleiași forțe care a organizat și condus luptele din ianuarie—februarie 1933, partidul marxist-leninist al clasei muncitoare.

О ВЫСТУПЛЕНИЯХ ТРУДЯЩИХСЯ В ЗАЩИТУ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ФЕВРАЛЬСКИХ БОЕВ 1933 ГОДА

К 25-ЛЕТИЮ КРАЙОВСКОГО ПРОЦЕССА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Бои рабочих-железнодорожников и нефтяников в январе-феврале 1933 года были мощным проявлением революционного настроения рабочего класса Румынии, его боеспособности. Под руководством Коммунистической партии Румынии рабочий класс перешел от низших форм борьбы, демонстративных забастовок и т.д. к открытой борьбе с явно выраженным политическим антиимпериаилстическим характером, направленной против фашизма и войны.

После кровавого подавления февральских боев румынские правители инсценировали чудовищный суд над руководителями рабочих-железнодорожников и нефтяников, во главе с товарищем Георге Георгиу-Деж и Киву Стойка; суд происходил вначале в Бухаресте, но, под мощным напором масс, дело слушалось вторично, на этот раз в Крайове.

Руководители железнодорожников и нефтяников выступили перед судом как подлинные обвинители угнетающих классов, беспощадно разоблачив сущность буржуазно-помещичьего режима, обрекшего весь трудовой народ на нищету, безработицу, голод; они разоблачили политику фашизации страны и ее порабощение иностранным империализмом. Руководители рабочего класса превратили процесс в высокую школу революционного воспитания, указав массам, как и против кого следует выступать.

Под руководством Коммунистической партии Румынии во время подготовки процесса и судебной процедуры развернулось огромное политическое движение солидарности широких масс с руководителями февральских боев 1933 года. Трудящиеся демонстрировали перед тюрьмами, в которых содержались арестованные, требуя их освобождения. На бухарестских заводах и фабриках ,,Малакса'', ,,Лэмэтр'', ,,Сатурн'', ,,Войня'', ,,Сет'', ,,Норма'', ,,Балкан'', ,,Циммер'' и др., а также в железнодорожных мастерских и на других предприятиях в Яссах, Пашкани, Клуже и других городах страны трудящиеся требовали освобождения арестованных. Во всей стране организовались Комитеты защиты арестованных рабочих. Вышел в свет орган Комитетов защиты под названием ,,Защита железнодорожников'', печатавшийся во время судебного процесса в Бухаресте и Крайове. В Крайове в день вторичного судебного процесса сотни рабочих, прибывших в качестве свидетелей, организовали горячую демонстрацию симпатии руководителям февральских боев. Наряду с пролетариатом выступали крестьяне, служащие, представители интеллигенции, связанной с народом, студенты и др.

К протестам трудящихся Румынии присоединили свой протест народные массы всего мира. Из Советского Союза, Франции, Чехословакии, Швейцарии, Германии и других стран прибыли многочисленные протесты против инсценировки суда и вынесенного приговора.

ACTIONS ENTREPRISES PAR LES MASSES TRAVAILLEUSES À LA DÉFENSE DES DIRIGEANTS DES LUTTES DE FÉVRIER 1933

(À 25 ANS DU PROCÈS DE CRAIOVA)

RÉSUMÉ

Les luttes entreprises en janvier—février 1933 par les cheminots et les travailleurs du pétrole représentent une puissante manifestation de l'esprit révolutionnaire et de la décision de lutte de la classe ouvrière de Roumanie. Sous la direction du Parti Communiste de Roumanie, la

classe ouvrière passe de l'action simple — grèves, démonstrations, etc. — à la lutte ouverte, d'un caractère franchement politique, anti-impérialiste, antifasciste et antiguerrier.

Après la répression sanglante des luttes, le gouvernement roumain de l'époque monte un procès révoltant aux dirigeants des ouvriers cheminots et pétroliers et, au premier chef, aux camarades Gheorghe Gheorghiu-Dej et Chivu Stoica. Le procès est jugé d'abord à Bucarest puis, sous l'effet de la forte pression des masses populaires, jugé une seconde fois à Craiova.

En pleine instance, les dirigeants du mouvement ouvrier se dressent en accusateurs des classes exploiteuses. Ils révèlent, sans nul ménagement, l'essence même du régime bourgeois-agrarien, qui condamne les masses laborieuses à la famine, au chômage, à la misère ; ils en dénoncent la politique de fascisation et d'inféodation du pays aux impérialistes étrangers. Ils transforment ainsi le box des accusés en une chaire de haute éducation révolutionnaire et indiquent aux masses comment et contre qui diriger leur action.

Pendant la mise en œuvre et au cours même du procès, un ample mouvement politique se déploie, sous la conduite du Parti Communiste de Roumanie, mouvement de solidarisation des larges masses laborieuses avec les dirigeants des luttes de février 1933. Devant les prisons où ils sont détenus, le peuple manifeste pour la mise en liberté des prisonniers. Dans les usines et fabriques de Bucarest — Malaxa, Lemaître, Saturn, Voinea, Set, Norma, Balcan, Zimmer, etc. — aussi bien que sur toute l'étendue du pays, dans les ateliers des chemins de fer de Jassy, Paşcani, Cluj, ainsi que dans bien d'autres entreprises, les travailleurs exigent la mise en liberté des prisonniers. Dans le pays, des comités pour la défense des travailleurs détenus s'organisent. «Apărarea ceferiştilor» (La défense des cheminots), organe des Comités de défense, est publié pendant toute la durée des procès, à Bucarest et à Craiova. Le jour du procès de Craiova, les ouvriers cités comme témoins font une chaleureuse manifestation de sympathie aux dirigeants des luttes de février. A l'action du prolétariat se joignent avec enthousiasme des paysans, des fonctionnaires, des intellectuels attachés à la cause du peuple, des étudiants, etc.

La protestation des masses populaires du monde entier s'élève et vient corroborer le mouvement protestatoire des travailleurs roumains. D'Union Soviétique, de France, de Tchécoslovaquie, de Suisse, d'Allemagne, des messages de protestation arrivent, contre ce simulacre de procès et contre les arrêts prononcés.

CONTRIBUŢII LA ISTORIA MIŞCĂRII MUNCITOREŞTI DIN TRANSILVANIA LA SFÎRŞITUL SECOLULUI AL XIX-lea *

DE

V. A. VARGA

Lupta de clasă a proletariatului în formare din Transilvania a început să se manifeste prin unele acţiuni spontane, trecînd apoi treptat la diferite încercări şi forme de organizare pentru apărarea şi promovarea comună a intereselor lui materiale, culturale etc. Primii iniţiatori ai organizării muncitorilor din Transilvania au fost mai ales calfele din diferite meserii, îndeosebi muncitorii tipografi. Primele forme de organizare au fost diferite asociaţii de ajutorare, cele ale tipografilor începînd să apară în unele oraşe pe la mijlocul secolului al XIX-lea [1]. Acestea constituiau încercări ale muncitorilor de a estompa urmările grave ale exploatării crunte asupra situaţiei lor materiale, fiind primele forme restrînse de unire a rîndurilor lor.

În perioada de după încheierea pactului dualist dintre Austria şi Ungaria în 1867 — pactul avînd la bază mai ales asuprirea naţionalităţilor de către clasele exploatatoare austriace, şi ungare — s-a intensificat organizarea muncitorilor, deoarece o dată cu dezvoltarea mai accentuată a industriei, ca urmare a existenţei unei pieţe interne lărgite, au crescut

* Articolul prezent constituie o încercare de a scoate în evidenţă momentele mai importante şi unele trăsături caracteristice ale mişcării muncitoreşti din Transilvania, din secolul al XIX-lea şi în deosebi de la sfîrşitul acestui secol. Înfăţişarea amănunţită şi analiza diferitelor aspecte istorice revin unor lucrări monografice.

[1] În anul 1846 s-a creiat „Asociaţia de ajutor de boală, înmormîntare şi de ajutor de călătorie a tipografilor de la Braşov"; în anul 1851, „Asociaţia de ajutor de boală a tipografilor de la Timişoara"; în 1861 „Asociaţia de ajutorare a tipografilor de la Cluj". În acelaşi an a luat fiinţă asociaţia de ajutorare a muncitorilor de la Reşiţa. (Vezi: L. Fodor şi L. Vaida, *Contribuţii la istoria mişcării sindicale din Transilvania*, Buc., 1957, p. 92; Josef Gabriel, *Fünfzigjährige Geschichte der Banater Arbeiter beriegung*, Timişoara, 1928, p. 10; Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., mapa 65, vol. I).

repede şi rîndurile proletariatului. Această etapă de dezvoltare capitalistă era caracterizată printr-o exploatare aproape nelimitată şi de aceea muncitorii au căutat forme de apărare a intereselor lor. Dar, multe asociaţii de ajutorare nu aveau încă un caracter de clasă; în conducerea acestora au participat adeseori şi patronii. La lipsa de suficientă delimitare organizatorică a muncitorilor de patroni a contribuit şi faptul că o mare parte a proletariatului lucra încă în industria mică şi în ateliere meşteşugăreşti, ceea ce a determinat predominarea îndelungată a unor concepţii ,,socialiste'' mic-burgheze în rîndurile sale. Totuşi, în această perioadă se afirmă din ce în ce mai mult tendinţa muncitorilor de a-şi crea organizaţii proprii, independente, libere de supravegherea patronilor. În urma acestei tendinţe, în anul 1868 a apărut în Banat ,,Asociaţia Generală a Muncitorilor'' care a avut filiale mai întîi la Timişoara, apoi la Arad şi la Oradea. O asociaţie asemănătoare puternică a fost creată la Reşiţa. Alte filiale ale asociaţiei au luat fiinţă la Sibiu, Oraviţa, Anina, Cluj, Braşov [1]. Iniţiatorul organizării acestor asociaţii a fost muncitorul reşiţean Carol Farkas care a menţinut legături strînse cu mişcarea muncitorească internaţională condusă de K. Marx şi F. Engels, devenind şi mandatar al Internaţionalei I [2]. ,,Asociaţia Generală a Muncitorilor'' a fost prima încercare de creare a unei organizaţii muncitoreşti cu caracter politic, bazată pe principiile de clasă, deoarece ea a cerut dreptul de asociaţie, întrunire, libertatea presei, drept de vot universal, alegerea funcţionarilor publici [3]. Totodată, lipsa revendicărilor economice din preocupările Asociaţiei era o manifestare a influenţei concepţiilor lassalliene [4]. Autorităţile n-au admis însă activitatea acestor asociaţii decît fără aspiraţii politice. De aceea, ,,Asociaţia Generală a Muncitorilor'' şi filialele ei care de fapt erau organizaţii independente şi-au concentrat activitatea asupra ajutorării şi educării membrilor ei, creînd în aceste scopuri secţii separate. Autorităţile au urmărit cu neîncredere şi această activitate a Asociaţiei în cadrul căreia, de fapt, s-au propagat unele idei socialiste şi internaţionaliste.

Strîngerea legăturilor cu Internaţionala I, organizarea grevei pentru mărirea salariilor, la Căile ferate de la Timişoara de Farkas în 1868, au contribuit la slăbirea influenţei lassalliene în mişcarea muncitorească din Transilvania. După plecarea lui Farkas din Timişoara, organizarea muncitorilor a fost continuată în oraş şi în Banat de Gh. Ungureanu ş. a. Dar, în urma prigoanei organizată după Comuna din Paris împotriva

---

[1] *A magyarországi munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai* (Documente alese din istoria mişcării muncitoreşti din Ungaria), pe scurt: M.M.T.V.D., 1848 — 1890, p. 121. Aceste filiale din Transilvania au apărut sub influenţa creării Asociaţiei Generale a Muncitorilor din Budapesta, Bratislava etc. în lupta împotriva unei Asociaţii muncitoreşti desfiinţată mai înainte care avea ca obiectiv numai autoajutorarea pe baza ideilor lui Schultze-Delitzsch, stînd sub influenţa burgheziei.

[2] Nemes Dezsö, *Az Altalános Munkásegylet története 1868 — 1873* (Istoria Asociaţiei Generale a Muncitorilor), 1957, p. 51.

[3] Vezi articolul lui Egyed A., *Asociaţiile muncitoreşti din Transilvania între 1868 — 1872*, în *Studii*, nr. 6 1956, p. 27 — 49; Josef Gabriel, *op. cit.*, p. 10.

[4] Andics Erzsébet, *A magyarországi munkásmozgalom az 1848 — 1849 es forradalomtól és szabadságharctól az 1917 — es Nagy Októberi Szocialista Forradalomig* (Mişcarea muncitorească din Ungaria de la revoluţia şi lupta pentru libertate din 1848 — 1849 pînă la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie), ed. a II-a, 1956, p. 14.

mişcării muncitoreşti din toată Europa, a fost dizolvată şi „Asociaţia Generală a Muncitorilor" din Transilvania.

După înfrîngerea Comunei din Paris, a început în mişcarea muncitorească internaţională o nouă perioadă de dezvoltare. Pe de o parte, s-a întărit reacţiunea internaţională, au luat proporţii măsurile antimuncitoreşti ; pe de altă parte însă, ideile marxismului au cucerit poziţii dominante în mişcarea muncitorească, exemplul primei puteri proletare din Franţa dînd impuls creşterii conştiinţei de clasă şi solidarităţii internaţionale a proletariatului. Perioada de după 1871 era caracterizată de continuarea luptei împotriva resturilor influenţei burgheze şi a concepţiilor mic-burgheze din mişcarea muncitorească şi de diferite iniţiative pentru crearea unor partide muncitoreşti. În răsăritul Europei, acestea şi-au croit drumul treptat şi mai anevoios. În Transilvania autorităţile n-au admis nici o organizare cu denumiri şi lozinci socialiste şi, un timp îndelungat, nici cu vreun obiectiv politic. Aceasta a fost una din cauzele, pentru care în aceşti ani, muncitorii din Transilvania au trebuit să se organizeze mai mult în asociaţii de autoajutorare şi autoeducare şi în filiale ale Casei Generale de Ajutor de boală şi invaliditate. Caracteristic este însă faptul că acestea au fost considerate de obicei ca „Asociaţii muncitoreşti". Crearea acestor forme organizatorice a corespuns totodată şi necesităţii organizării economice a muncitorilor în lupta împotriva exploatării lor. De aceea s-a desfăşurat o luptă puternică între burghezie şi proletariat şi în jurul înfiinţării şi activităţii acestor organizaţii. Din partea muncitorilor a crescut tendinţa pentru crearea asociaţiilor în toată Transilvania şi în acelaşi timp, pentru a le organiza adeseori pe meserii separat, promovînd astfel şi organizarea muncitorilor pe profesii. Autorităţile au pus nenumărate piedici în calea organizării lor, reţinînd şi respingînd statutele, sub cele mai diferite forme şi încercînd să menţină influenţa burgheziei în organizaţiile de ajutorare, chiar prin prevederi statutare. Totuşi, procesul de răspîndire al acestor asociaţii n-a putut fi oprit [1].

Pentru propagarea ideilor socialiste mai multe posibilităţi au oferit asociaţiile de autoeducare, cercurile de citire etc., deşi acestea au dus o activitate închisă avînd şi mijloace puţine pentru desfăşurarea unei astfel de munci [2]. Cercurile de autoeducare s-au putut însă afirma mai greu

---

[1] Numai cu privire la Asociaţiile de ajutorare, ajutor de boală şi case generale de ajutor de boală dintr-o perioadă scurtă, sînt cunoscute următoarele organizaţii : metalurgişti de la Reşiţa cu activitate reluată în 1880, mineri de la Abrud (1887), muncitori de la Societatea austriacă de cale ferată (1878), tipografi din Arad (1873), muncitori din industria de ghete, pantofari, cismari de la Cluj (1889), Gherla (1885), Orăştie (1889), Făgăraş (1889), Zalău (1890) ; zidari din Sibiu (1887), tăbăcari (1878) ; brutari din Sibiu (1889) ; croitori din Timişoara (1873), Reghin (1886), Sibiu (1889) ; salariaţi comerciali din Satu Mare (1884), Sibiu (1887) ; frizeri din Arad (1886). Fără deosebire de profesie, Simeria (1873), Sibiu (1876). (Arhiva Centrală a Inst. de ist. a partidului, statutele asociaţiilor).

[2] A existat şi o îmbinare între activitatea de ajutorare şi autoeducare. Astfel, după datele cunoscute de noi, asociaţii culturale şi de ajutorare ale tinerilor meseriaşi existau la Braşov (Oraşul Stalin) (1874), Gheorghieni (1876), Turda (1879), Reşiţa (1881), Bistriţa (1883), Reghin (1883), Turda (1885), Sibiu (1885), Satu Mare (1887), Mărghita (1889), Zalău (1889), Braşov (zidari, 1889), Cluj (1889, idem). Fără nici un caracter specific (cu privire la ajutorare, educare etc.) au activat asociaţii şi cercuri ale calfelor meşteşugăreşti generale la Pîncota (1868), Oradea (1870) Sebeş (1883), Mediaş (1887), (Ibidem).

din cauza suspectării lor mai accentuate de către autorități și a tendinței lor mai pronunțate de a se manifesta fără amestecul patronilor, care mai aveau o influență puternică asupra unor asociații de ajutorare și de caracter general, această tendință provocînd o atitudine și mai ostilă a autorităților față de ele [1].

Datorită convingerii muncitorilor asupra necesității apărării intereselor lor economice și a muncii de lămurire dusă în rîndurile lor de către elementele înaintate, a crescut mereu și năzuința lor spre crearea unor forme superioare de organizare, prin înființarea organizațiilor profesionale îndreptate cu mult mai mult împotriva patronilor și a exploatării muncitorilor decît asociațiile de autoajutorare și autoeducare. Acestea nu apăreau și activau în diferite perioade, dar dacă pînă în ultimii 15—20 de ani, aproximativ, din secolul trecut, predominau mai mult organizațiile de autoajutorare și autoeducare formate în majoritate din muncitorii din mica industrie, pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea s-a schimbat raportul de forțe în favoarea organizațiilor profesionale. Una din cele mai vechi și mai viabile dintre asociațiile muncitorești din Transilvania era asociația chelnerilor de la Cluj înființată încă în anul 1868. Deși asociația avea și scopul de ajutorare, ea a urmărit în același timp și obiective de apărare a unor interese profesionale. Ca rezultat al acestei activități, la 1 aprilie 1874, asociația a reușit să încheie cu patronii un fel de contract colectiv semnat de 12 reprezentanți ai patronilor pe de o parte și de președintele și casierul asociației pe de altă parte.

În anul 1875 asociația și-a creat și un oficiu de plasare [2].

O altă formă de organizare profesională s-a manifestat și în cadrul Asociațiilor Generale ale Muncitorilor din anii 1868—1871. Asociațiile de la Timișoara și Arad au înființat în cadrul lor secții profesionale care s-au ocupat de ajutorarea materială și educarea muncitorilor, dar în același timp și-au pus ca scop și „reglementarea salariilor". De asemenea, unele asociații de ajutorare și educare create după meserii, îndeosebi ale muncitorilor tipografi, se transformau în asociații profesionale. Au apărut astfel asociații profesionale ale lucrătorilor croitori, zidarilor, lăcătușilor etc. Au existat și uniuni care au cuprins pe muncitorii din mai multe profesii din anumite localități, cum erau : Uniunea calfelor lăcătuși, zidari, croitori și dogari la Brașov ; Uniunea calfelor măcelari și pantofari de la Odorhei [3]. În jurul anilor 1871, muncitorii tipografi au avut asociații profesionale la Oradea, Arad, Timișoara, Sibiu, Brașov [4]. Formarea asociațiilor profesionale n-a putut avea loc decît într-un ritm lent, în urma

[1] Pentru situația lor este caracteristic cazul asociației de autoeducare de la Reșița din 1870—1871. Aprobarea statutelor ei a fost respinsă sub motivul că muncitorii au deja o asociație de ajutorare. În afară de aceasta, 24 de muncitori din semnatarii statutelor, au fost expulzați din localitate. Alți 36 de muncitori au fost siliți să părăsească asociația de autoeducare. Reluîndu-și activitatea în anul 1886, Asociația de autoeducare de la Reșița a fost dizolvată peste puțin timp, din nou, sub motivul că răspîndește „idei comuniste".

[2] *Szakszervezet* (revista Sindicat), Cluj, august 1945, p. 346 — 347.

[3] L. Fodor și L. Vaida, *op. cit.*, p. 17 — 19, 27.

[4] Nemes Dezsö, *op. cit.*, p. 166.

rezistenței autorităților și a diferitelor piedici puse în calea recunoașterii statutelor lor. Totuși, acest proces s-a desfășurat perseverent, ceea ce arată că presiunea muncitorilor a impus aprobarea unor statute [1].

Crearea asociațiilor profesionale s-a lovit de greutăți deosebit de mari acolo unde întreprinderile erau în proprietatea capitalului străin sau a statului. O rezistență înverșunată au depus autoritățile la îndemnul capitaliștilor străini împotriva formării organizațiilor profesionale în regiunile miniere. Minerii de la Anina au luptat cu cea mai mare perseverență pentru crearea unei astfel de organizații. Prima lor încercare din 1880 n-a dat însă rezultate.

Aspirațiile de apărare a intereselor economice au fost împletite treptat cu aspirații politice, de voința cuceririi unor drepturi politice. Aceste tendințe s-au manifestat mai înainte în forme spontane și nu destul de clare, concretizîndu-se apoi tot mai mult în dorința de a crea un partid politic muncitoresc. Acest proces era legat de creșterea rolului și greutății specifice a proletariatului în viața economică, de dezvoltarea conștiinței sale de clasă și de influența pe plan internațional a apariției unor partide muncitorești în deceniile al 8-lea și al 9-lea al secolului al XIX-lea.

Astfel de tendințe existau în Transilvania încă dinainte de crearea organizațiilor politice propriu-zise.

După ,,Asociația Generală a Muncitorilor'' care avea mai mult un caracter politic, și care a fost și dizolvată din această cauză, n-au fost lipsite de tendințe politice nici organizațiile de ajutorare, fără a mai vorbi de cele de autoeducare. Este caracteristic din acest punct de vedere raportul subprefectului jud. Timiș din anul 1878 care arată că chiar și în cadrul caselor cercuale muncitorești de ajutor de boală și invalizi se observă ,,un mare interes față de congresul internaționalist muncitoresc, care se va ține la Budapesta'' [2].

În același timp s-a accentuat și rolul politic al asociațiilor profesionale prin contribuția lor la răspîndirea ideilor socialiste și mai ales prin formularea unor revendicări nu numai pentru apărarea intereselor economice ale muncitorilor, ci și cu privire la drepturile politice, libertatea presei, drepturi de asociere etc.

Asociațiile profesionale și mai tîrziu sindicatele, au devenit o bază importantă a activității partidelor muncitorești. Dezvoltarea asociațiilor profesionale a întărit aspirațiile spre crearea unui partid politic al proletariatului. Autoritățile au înăbușit prima încercare din anul 1873 de a înființa un astfel de partid. Primul pas mai important pentru crearea unui partid muncitoresc s-a făcut la Congresul sus-amintit, care s-a deschis

---

[1] Din această perioadă avem cunoștință despre unele asociații profesionale ca de ex.: Asociația profesională a muncitorilor cismari, Brașov (1882), a muncitorilor pălărieri, Făgăraș (1889) (Arhiva Institutului de istorie a partidului, Statutele asociațiilor).

[2] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, mapa nr. 6, f. 78.

la 21 aprilie 1878 şi la care a fost înfiinţat „Partidul nealegătorilor" („celor fără drept de vot", „Nemválasztók pártja") [1].

Gradul de dezvoltare a mişcării muncitoreşti din Transilvania din acel timp s-a vădit şi în faptul că la acest congres au participat delegaţi ai muncitorilor din mai multe centre transilvănene : Timişoara, Arad, Sibiu, Braşov, Oradea, Aradul Nou. Congresul însă n-a putut crea o bază corespunzătoare pentru desfăşurarea largă a muncii politice, deoarece aşa cum a arătat şi ziarul francez *l'Egalité* redactat de Jules Guesde : „Partea într-adevăr socialistă a programului n-a fost şi n-a putut fi tratată la Congres : guvernul n-a admis aceasta. Dar au trebuit să fie puse bazele unei organizaţii şi pentru aceasta a trebuit folosit primul prilej posibil" [2]. Problema centrală a congresului a fost cîştigarea dreptului de vot pentru muncitori. Or, lupta pentru această revendicare — care timp de cîteva decenii a devenit preocuparea principală a mişcării muncitoreşti şi pentru cucerirea căreia au fost mobilizate mase largi — nu putea avea un pronunţat conţinut de clasă. Pentru dreptul la vot a luptat nu numai proletariatul, dar şi naţionalităţile asuprite, mişcarea feministă şi, din motive „opoziţioniste", chiar şi unele partide burgheze.

Peste doi ani, acest partid a fost înlocuit cu o formă de organizare politică superioară, Partidul Muncitoresc General din Ungaria, al cărui program a cuprins şi unele obiective cu caracter socialist, ca de exemplu trecerea mijloacelor de producţie în proprietatea obştească, fără însă a indica căile de luptă pentru cucerirea lor. Delegaţii sau mandatarii muncitorimii din Transilvania (Arad, Timişoara, Braşov, Orăştie, Sibiu, Lovrin jud. Timişoara) au participat la Congresul de constituire. La Congresul al II-lea din anul 1881 precum şi la Congresul al III-lea din anul 1887, au participat delegaţii din Timişoara, Cluj, Oradea, Arad, Reşiţa, Satu Mare. Unii fruntaşi ai muncitorilor din Transilvania, — Gh. Ungureanu şi alţii — au arătat la congrese dezvoltarea continuă a mişcării muncitoreşti, activitatea susţinută a unor organizaţii locale ale acestui partid în Transilvania [3].

Existenţa acestor organizaţii politice s-a resimţit în Transilvania şi prin străduinţa mai accentuată de a organiza adunări muncitoreşti la Cluj, Timişoara etc. Autorităţile din Transilvania au căutat însă să pună piedici în calea înfiinţării şi activităţii organizaţiilor locale ale acestui partid, împingîndu-l la o activitate neautorizată, deci ilegală. Organizaţiile partidului general muncitoresc desfăşurau o activitate intensă pentru răspîndirea ideilor marxiste. Prin intermediul lor au început să circule în Transilvania *Manifestul Partidului Comunist* şi alte lucrări ale lui Marx şi Engels şi s-au publicat unele fragmente din operele întemeietorilor socialismului ştiinţific. În Transilvania circulau manifeste care chemau pe muncitori la acţiuni greviste, la lupta pentru cucerirea repausului duminical. Au fost difuzate broşuri care demascau regimul capitalist de

---

[1] Prin denumirea de „partidul nealegătorilor" a fost ocolit cuvîntul „socialist", denumire care n-ar fi fost admisă de autorităţi. Totodată, prin aceasta s-a subliniat că muncitorii sînt lipsiţi de drepturi politice.

[2] M.M.T.V.D., 1848 — 1900, p. 323 — 338.

[3] M.M.T.V.D., 1848 — 1900, p. 426, 537; Josef Gabriel, *op. cit.*, p. 14.

exploatare, cum erau acele întitulate *Die Zeiten sind schlecht* (Timpurile sînt rele), sau *Ungeziefer — Tod, Gebrauchs-Anweisung zur gänzlichen Vertilgung von Flöhen Wanzen, Motten und anderen Ungeziefer* (Moartea paraziţilor, indicaţii de întrebuinţare pentru stîrpirea totală a puricilor, ploşniţelor, moliilor şi a altor paraziţi). În căutarea înfrigurată a acestor publicaţii, autorităţile făceau percheziţii şi înscenau unor muncitori procese, se trimeteau circulare de urmărire etc. [1].

În centrele muncitoreşti din Transilvania s-au răspîndit ziarele centrale ale mişcării muncitoreşti *Arbeiter Wochen Chronik* şi ediţia ei în limba maghiară *Munkás Heti Krónika*. Se difuzau ziare apărute în străinătate ca : *Sozial demokrat* de la Zürich, *Vorbote* de la Geneva şi altele. La răspîndirea ideilor marxiste a contribuit conţinutul ideologic relativ ridicat în publicaţiile apărute în ziarul *Arbeiter Wochen Chronik.*

Idei socialiste au pătruns puternic în Transilvania şi din Romînia veche. Rapoarte confidenţiale ale autorităţilor au semnalat că revista *Contemporanul* a fost trimisă în Transilvania pe mai multe adrese, printre care şi la Blaj. Socialiştii din Romînia veche veneau în Transilvania pentru a face propagandă şi agitaţie printre muncitorii romîni care lucrau într-un număr mare în regiunile miniere, forestiere, metalurgice etc. O adresă a prefectului din judeţul Braşov a atras atenţia pretorilor asupra faptului că doi socialişti din Romînia veche vor să răspîndească idei socialiste în Transilvania şi în acest scop voiau să se stabilească în apropierea ,,graniţei'' de atunci, pentru a trece şi a se întoarce de mai multe ori. Din Iaşi şi din alte centre muncitoreşti, au fost trimise manifeste şi broşuri socialiste în Transilvania, printre care unele au fost interceptate de autorităţi [2].

Legătura mai strînsă şi influenţa reciprocă dintre mişcarea muncitorească din Romînia veche şi Transilvania erau determinate şi de asemănarea drumului de dezvoltare a mişcării muncitoreşti din cele două părţi ale patriei. Aproape în aceeaşi etapă de dezvoltare a mişcării muncitoreşti au apărut asociaţii de ajutorare, de autoeducare şi asociaţii profesionale atît în Romînia, cît şi în Transilvania şi au activat membri şi mandatari ai Internaţionalei I. S-a manifestat un sprijin reciproc la izbucnirea unor greve pentru a împiedica spargerea lor. La strîng rea acestor legături a contribuit şi trecerea masivă a oamenilor muncii din Transilvania în Romînia, unde s-au încadrat în mişcarea muncitorească locală, menţinînd totodată legăturile cu organizaţiile muncitoreşti din centrele transilvănene, de unde au venit.

Răspîndirea ideilor marxiste în Transilvania s-a lovit însă de multe greutăţi. O piedică de seamă a constituit-o influenţa lassallianismului care se mai resimţea mult. Totuşi, răspîndirea ideilor marxiste, era tot mai puternică, determinînd drumul dezvoltării mişcării muncitoreşti [3].

---

[1] M.M.T.V.D., 1848 — 1890, p. 414 (Arhiva centrală a Institutului de ist. a partidului, mapa 46, f. 11).

[2] Ibidem, mapa 13, vol. II, f. 17.

[3] Unii cercetători printre care A. Egyed în articolul întitulat: *Mişcarea muncitorească din Transilvania între anii 1880 — 1890*, în *Studii*, nr. 4/1957, susţin că literatura lassalliană şi anarhistă ar fi cunoscut o răspîndire asemănătoare cu cea a literaturii marxiste şi alături de ea, afirmînd că „în ideologia organizaţiilor muncitoreşti din Transilvania s-au ames-

Poziția elementelor oportuniste din sînul conducerii Partidului General Muncitoresc și divergențele cu acestea s-au răsfrînt de asemenea în mod negativ și asupra unor organizații din Transilvania. Aceste divergențe au avut loc între reprezentanții concepției că mișcarea muncitorească trebuie să dezvolte luptele politice și economice și să transforme partidul într-o forță politică și adepții curentului oportunist, reprezentați mai ales de elemente birocratice din conducerea centrală a mișcării muncitorești, care motivau că este necesar de a promova mai mult în mișcarea muncitorească rolul caselor cercuale muncitorești [1].

O altă piedică a constituit-o presiunea patronilor asupra unei serii de asociații de ajutorare precum și a „comisiilor de împăcare" ale corporațiilor meseriașilor, care au urmărit să prevină conflictele de muncă și să le rezolve numai în favoarea patronilor [2].

În pofida greutăților, o dată cu dezvoltarea mai rapidă a industriei din penultimul deceniu al secolului, mișcarea muncitorească a făcut un progres însemnat. Un centru important al mișcării muncitorești a devenit Timișoara, unde în anul 1885 a luat ființă „Clubul muncitoresc de la Timișoara" sub conducerea lui Gh. Ungureanu [3]. Un alt centru puternic al mișcării muncitorești devenise orașul Arad. Treptat, s-a dezvoltat și mișcarea socialistă din orașul Brașov, cu toate că autoritățile orășenești căutau să împiedice organizarea unei mișcări cu un caracter socialist, muncitorii înaintați fiind nevoiți să se întîlnească în mod secret în localul fostei bresle a tîmplarilor sau în alte locuri. Prefectul de la Brașov a cerut expulzarea unui fruntaș al organizației muncitorilor socialiști de la Sibiu, la care cu prilejul unei percheziții s-au găsit gazete socialiste provenite și din străinătate [4].

Acțiunile greviste ale muncitorilor, altă dată spontane au început să fie inițiate, organizate și sprijinite de organizațiile muncitorești și de unii socialiști.

Lupta de clasă a proletariatului a început să se îndrepte împotriva formelor nelimitate ale exploatării capitaliste. Muncitorii s-au ridicat la acțiuni pentru reglementarea și reducerea relativă a duratei zilei de muncă și mărirea salariilor, ca să-și poată asigura o existență minimă [5].

---

tecat ideile marxiste cu cele lassalliene și cu cele anarhiste" (p. 44). „Această prezentare pierde din vedere creșterea luptei ideologice din penultimul deceniu al secolului al XIX-lea, răspîndirea tot mai crescîndă și covîrșitoare a ideilor marxiste în imperiul habsburgic, inclusiv Transilvania, ceea ce era o condiție principală pentru transformarea peste scurt timp a partidului general muncitoresc în partid social-democrat, deși anumite rămășițe ale influenței lassalliene s-au mai resimțit o vreme în mișcarea muncitorească din Transilvania.

[1] E. Andics, *op. cit.*, ed. a II-a, p. 22.

[2] Arh. St. Oradea, f. Primăriei. Dos. statutelor asociațiilor. Statutele corporațiilor meseriașilor.

[3] Josef Gabriel, *op. cit.*, p. 12 — 13.

[4] Arhiva Centrală a Inst. de ist. a partidului, mapa 13, vol. II, f. 2, 7.

[5] Primele greve mai importante și cunoscute sînt: lupta grevistă din mai 1868 a muncitorilor aduși din Italia la construirea căilor ferate dintre Simeria și Hațeg; greva muncitorilor feroviari de la Timișoara din 1869 pentru mărirea salariilor; acțiunea de zece zile a lucrătorilor croitori de la Cluj din 1870 pentru sporirea cu 10% a salariilor (Arhiva centrală a Inst. de ist. a partidului, mapa 61).

Grevele au avut un important rol în dezvoltarea conştiinţei şi solidarităţii de clasă a muncitorilor. Caracterizînd grevele din secolul trecut V. I. Lenin a arătat : „Greva învaţă pe muncitori să înţeleagă în ce constă forţa patronilor şi în ce constă forţa muncitorilor, îi învaţă să se gîndească nu numai la patronul lor şi nu numai la tovarăşii lor apropiaţi, ci la toţi patronii, la întreaga clasă a capitaliştilor, precum şi la întreaga clasă a muncitorilor[1].

Acţiunile greviste s-au intensificat o dată cu înmulţirea şi consolidarea treptată a organizaţiilor profesionale şi cu eforturile pentru înfiinţarea unor organizaţii politice.

Urmările crizei economice de supraproducţie din anul 1873 care pentru prima oară a lovit simţitor în proletariatul tînăr prin apariţia şomajului de proporţii mai mari şi scăderea salariilor, au uşurat munca de lămurire dusă de muncitorii socialişti în rîndurile proletariatului asupra necesităţii acţiunilor comune pentru apărarea intereselor lui economice. Una din primele acţiuni greviste după izbucnirea crizei economice a fost greva minerilor din valea Jiului în anul 1874, reluată în anul 1875. S-au transformat în lupte greviste frămîntările muncitorilor crunt exploataţi în fabricile de tutun : după greva din anul 1881 de la fabrica de tutun din Timişoara, a urmat în 1882 greva de la fabrica de tutun din Cluj împotriva încercărilor de a reduce salariile[2]. Lucrătorii tîmplari din Arad au organizat în 1885 o grevă pentru mărirea salariilor cu 10—30%, zece ore de muncă pe zi, repaus duminical. Greva, care a durat cinci zile, a fost înăbuşită de poliţie. În ultimii ani ai deceniului al noulea au fost cuprinse de mişcări greviste unele centre metalurgice şi miniere din Banat, în anul 1887 avînd loc greva a 600 de muncitori din Reşiţa, iar în 1889 greva minerilor din Drencova şi Cozla împotriva introducerii unui nou sistem de salarizare în detrimentul muncitorilor.

Dezvoltarea grevelor de la conflictele de muncă într-un singur atelier sau întreprindere pînă la cuprinderea unei ramuri industriale întregi dintr-un centru muncitoresc, încetarea simultană a muncii de către sute de muncitori, au dovedit şi ele gradul relativ înaintat de dezvoltare a mişcării muncitoreşti din Transilvania. Acest fapt era legat şi de schimbările structurale prin care trecuse muncitorimea din Transilvania în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, cînd se formase în general o industrie mare şi în cadrul acesteia s-au concentrat mulţi muncitori cu o conştiinţă de clasă mai ridicată.

În aceste condiţii era nevoie şi de organizaţii muncitoreşti mai înaintate care să corespundă gradului de dezvoltare a mişcării muncitoreşti, creşterii spiritului de combativitate a maselor şi să fie în concordanţă cu necesităţile desfăşurării largi a luptei de clasă şi a unei activităţi politice mai hotărîte a proletariatului. Către această direcţie a fost împinsă în ultimii ani ai deceniului al IX-lea mişcarea muncitorească din Transilvania şi sub influenţa puternică a dezvoltării mişcării muncitoreşti internaţionale. La sfîrşitul deceniului al IX-lea s-a pus la ordinea zilei în mişcarea muncitorească crearea organizaţiilor muncitoreşti politice cu un

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. IV, p. 292.

[2] L. Fodor şi L. Vaida, *op. cit.*, p. 31, 34.

program marxist care să se încadreze în mişcarea muncitorească internaţională ce se dezvolta atunci impetuos. Speranţele muncitorilor socialişti din Transilvania ca şi a celor din Romînia veche s-au îndreptat spre noua Internaţională în formare. În salutul lor din anul 1889 trimis Congresului de constituire a Internaţionalei a II-a, muncitorii de la Oradea au cerut ajutorul Internaţionalei pentru crearea unui partid muncitoresc unic social-democrat[1]. Un ecou general şi puternic a produs în rîndurile muncitorimii din Transilvania hotărîrea primului congres al Internaţionalei a II-a cu privire la serbarea zilei de 1 Mai, drept zi de solidaritate internaţională a proletariatului din toate ţările. Muncitorii din multe centre din Transilvania s-au pregătit cu însufleţire să sărbătorească şi ei această zi împreună cu proletariatul internaţional. Autorităţile burgheze speriate de perspectivele unei astfel de demonstraţii a unirii şi a forţei muncitorimii au interzis orice demonstraţie publică a muncitorilor în această zi[2]. Şeful poliţiei de la Timişoara a declarat ameninţător că „artileria stă la dispoziţia burgheziei"[3]. Respingînd aceste ameninţări, prima zi de 1 Mai din anul 1890 a fost totuşi sărbătorită într-o serie de centre din Transilvania : Timişoara, Arad, Cluj, Oradea, Braşov, Reşiţa etc[4]. Ziua de 1 Mai a fost sărbătorită apoi an de an în diferite centre muncitoreşti.

În jurul zilei de 1 Mai s-au desfăşurat în Transilvania o serie de lupte revendicative. Astfel, timp de cîţiva ani, s-a dus lupta pentru încetarea muncii în această zi, patronii căutînd să intimideze pe muncitori cu ameninţarea că acei care nu vor lucra în ziua de 1 Mai, vor fi concediaţi[5]; totuşi, ei au trebuit să cedeze treptat (cismarii de la Cluj, patronii tipografilor de la Oradea ş.a.). Muncitorii de la Arad au refuzat încă în anul 1890 să lucreze în această zi. O rezistenţă şi mai mare a existat din partea autorităţilor faţă de demonstraţiile de stradă pe care muncitorii au vrut să le organizeze în zilele de 1 Mai, muncitorii fiind nevoiţi să se mulţumească cu adunări în săli închise, sau în afara oraşelor.

În ciuda acestor greutăţi, acţiunile din ziua de 1 Mai au avut un rol important în dezvoltarea conştiinţei de clasă a muncitorilor. Aceasta a fost determinată pe de o parte de sărbătorirea zilei de 1 Mai în fiecare an de muncitorii din toate ramurile industriale şi din fiecare oraş ca o zi comună a lor, pe de altă parte de formularea comună şi consecventă a unor revendicări cum erau : ziua de muncă de opt ore, protecţia muncii, repaus duminical, vot universal. Presiunea muncitorimii a impus ca încă în 1891 să se legifereze repausul duminical.

Sărbătorirea primei zile de 1 Mai a întărit încrederea muncitorilor în forţele lor proprii, a dezvoltat spiritul lor combativ, anul 1890 fiind caracterizat de un val de greve. Minerii romîni şi maghiari de la minele din Moraviţa şi Ocna de Fier au intrat în grevă la 18 iunie 1890 în urma acţiunilor de răzbunare ale patronilor austriaci şi maghiari fiindcă nu

---

[1] S. Vincze Edit, *A magyarországi szociáldemokrata párt megalakulása és tevékenysége* (Formarea şi activitatea partidului social-democrat din Ungaria). *Századok* (Veacuri), nr. 1—2/1956, p. 129.
[2] Arhiva centrală a Inst. de ist. a partid., mapa 13, vol. II.
[3] Josef Gabriel, *op. cit.*, p. 44.
[4] M.M.T.V.D., 1848 — 1890, p. 598.
[5] *Ellenzék*, Cluj (fără zi) aprilie 1893.

au lucrat în ziua de 1 Mai, iar patronii aplicaseră minerilor o amendă care însemna în practică o reducere de 25% a salariilor, supunîndu-i totodată unor cercetări efectuate cu ajutorul jandarmilor. După o durată de o lună de zile, greva a fost înfrîntă din cauza lipsei unei organizaţii muncitoreşti corespunzătoare şi a unui fond de ajutorare.

Puternica manifestare a solidarităţii muncitoreşti din primul 1 Mai i-a îndemnat pe muncitori şi la alte acţiuni greviste cum a fost greva lucrătorilor croitori de la Timişoara, izbucnită la 5 mai 1890 pentru reducerea zilei de muncă la 9 ore şi sporirea salariilor cu 20%; acţiunea muncitorilor lăcătuşi şi pantofari din acest oraş pentru aceleaşi revendicări; cea a minerilor din minele de la Ruda, jud. Hunedoara, autorităţile cerînd telegrafic trimiterea unei companii de armată de la Deva pentru înăbuşirea „răzvrătirii muncitoreşti"[1]. Tot în anul 1890, au declarat grevă şi minerii de la Doman împotriva condiţiilor insuportabile de exploatare, dar ea a fost înfrîntă. În acelaşi timp o adunare a muncitorilor de la Arad a cerut printr-o moţiune adoptarea unor legi potrivite pentru protecţia muncii în spiritul hotărîrilor congresului din 1889 al Internaţionalei a II-a. Relatînd aceste fapte de după primul 1 Mai muncitoresc, un ziar burghez al vremii a constatat cu îngrijorare: „Adevărata mişcare muncitorească abia acum începe să se manifeste luînd proporţii tot mai mari"[2].

MIŞCAREA SOCIAL-DEMOCRATĂ DIN TRANSILVANIA. CREŞTEREA COMBATIVITĂŢII MASELOR MUNCITOREŞTI

Dezvoltarea mai largă a mişcării muncitoreşti din Transilvania a devenit posibilă o dată cu crearea partidului social-democrat bazat pe principii marxiste. Aceasta a avut loc prin transformarea Partidului General Muncitoresc în partid social-democrat şi continuarea activităţii sale ca partid al Internaţionalei a II-a. La primul congres al partidului social-democrat din 7—8 decembrie 1890 au participat în număr mare delegaţii muncitorimii din diferitele centre ale Transilvaniei (Timişoara, Arad, Reşiţa, Caransebeş, Braşov, Orăştie etc.). Şi mai important a fost însă faptul că o serie de delegaţi (de la Timişoara, Reşiţa, Braşov, Caransebeş) au avut un rol activ şi însemnat în lucrările Congresului, luînd iniţiative valoroase cu privire la ziua de 1 Mai, denumirea partidului social-democrat etc[3]. Reprezentanţii muncitorimii din Transilvania au avut un rol important şi la congresele următoare ale partidului social-democrat, dovedind şi prin aceasta că proletariatul transilvănean devenea o forţă politică de seamă.

Programul adoptat de primul congres al P.S.D. a corespuns orientării generale de atunci a partidelor Internaţionalei a II-a. Programul denumit *Declaraţia de principii* a fixat ca scop final al partidului social-democrat trecerea mijloacelor de producţie în proprietate obştească, a subliniat

---

[1] M.M.T.V.D., 1890 — 1900, p. 16, 23. Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, mapa 25, f. 1.

[2] Ibidem, p. 29, 16, 23.

[3] M.M.T.V.D., 1890 — 1900, p. 39, 40, 46, 47, 52, 53, 63, 64, 71.

importanța internaționalismului proletar, a luptei împotriva exploatării, a mobilizării maselor la lupta pentru dreptul de vot universal. Congresul a stabilit că statul socialist va trebui să ia în proprietate obștească pămînturile de la marii moșieri. Congresul însă n-a răspuns la unele probleme fundamentale ca : problema revoluției, problema națională etc. În afară de aceste lipsuri importante, programul a avut în acele vremuri un caracter relativ înaintat și a fost ferit mai mult de influența concepțiilor lassalliene. Congresul a orientat mișcarea muncitorească spre organizarea profesională mai sistematică, depășind astfel, în esență, sfera de cercuri și asociații de ajutorare și autoeducare, fără însă a renunța la acestea.

Din anul 1890 datează și dezvoltarea mișcării sindicale moderne. Sindicatele s-au dezvoltat într-o anumită împletire organizatorică cu organizațiile partidului social-democrat, ceea ce a făcut ca ele să devină principalele organizații și pentru mobilizarea politică a maselor. Din această cauză, în documentele vremii, unele organizații sindicale locale figurează drept organizații social-democrate și invers[1]. Pe lîngă aceste neajunsuri, din anul 1890, mișcarea muncitorească din Transilvania a intrat într-o nouă etapă de dezvoltare.

Curînd a început munca pentru înființarea organizațiilor social-democrate în unele centre din Transilvania. La Arad adunarea de constituire a avut loc, încă la 29 martie 1891 cu participarea delegaților muncitorimii din întreprinderi și a lucrătorilor din industria mică și ateliere. În același an a luat ființă și la Cluj, organizația social-democrată locală, prin transformarea „Asociației muncitorești" într-o organizație social-democrată. La Brașov a avut loc încă în decembrie 1890 o adunare de constituire a partidului social-democrat, dar organizația locală nu s-a format atunci. Un nucleu al mișcării socialiste s-a format în 1894 la Orăștie. Extinderea acestor organizații a întîmpinat însă greutăți mari, statutele lor și ale asociațiilor care au adoptat programul partidului social-democrat, în cele mai multe cazuri, fiind refuzate, iar „lipsa" statutelor aprobate a fost folosită tocmai de către autorități ca un „motiv" permanent pentru împiedicarea organizării și a adunărilor pe linia programului social-democrat. Totuși, pînă la sfîrșitul secolului, deși într-un proces complex, s-au creat organizații bazate pe principii social-democrate într-o serie de centre din Transilvania. Au apărut sindicate bazate pe principii ale luptei de clasă — uneori mai departe sub denumirea de „asociații profesionale" — ca de exemplu — asociația profesională a pantofarilor (muncitori din industria de ghete) și a muncitorilor lemnari (1891) de la Arad în anii 1890—1892, asociațiile profesionale ale muncitorilor croitori, pantofari, dogari în 1893, asociația profesională a muncitorilor metalurgiști în 1895 (tot la Arad) și cea a

[1] În procesul de organizare nu s-a făcut o delimitare precisă între anumite organizații muncitorești. Pînă în 1890 s-a întîmplat adeseori ca o asociație de autoeducare sau de ajutorare, sau chiar o filială a casei cercuale de ajutor de boală să fie considerată și denumită de muncitori drept „asociație muncitorească" (De altfel, în unele cazuri și de obicei în perioade relativ scurte, au existat și asociații muncitorești propriu-zise). După 1890, lipsa de delimitare a continuat în sensul că partidul social-democrat avînd organizații proprii s-a sprijinit mai mult pe sindicate, a avut loc un proces de contopire între sindicate și organizații social-democrate și membrii sindicatelor, în multe cazuri, au plătit cotizația și pentru partidul social-democrat.

lucrătorilor croitori de la Cluj în anul 1892, a lucrătorilor croitori de la Braşov în 1893[1]. Autorităţile au respins cererile de aprobare a statutelor mai multor asociaţii profesionale chiar dacă nu erau încă în legătură cu partidul social-democrat, ca cele ale muncitorilor dogari de la Arad în 1892, ale rotarilor şi fierarilor de la Oradea în 1893[2]. La Oradea, burghezia s-a alarmat cînd în 1892 un grup de muncitori s-a desprins din asociaţia muncitorilor din industria mică (asociaţia calfelor de meseriaşi) supraveghiată de patroni pentru a-şi crea o asociaţie pur muncitorească şi independentă, luînd împotriva lor o serie de măsuri represive drastice. Răspunzînd la aceste restricţiuni, muncitorii socialişti au căutat adeseori cu succes să atragă sub influenţa lor asociaţiile muncitoreşti — de exemplu pe cele de autoeducare — care aveau statutele aprobate şi, după cum a arătat într-un raport prefectul de la Timişoara, se foloseau de localurile acestora pentru întruniri, desfăşurînd o intensă agitaţie socialistă sub motivul „autoeducării". O activitate susţinută a desfăşurat în această direcţie asociaţia de autoeducare a muncitorilor zidari de la Braşov, care a avut statutele aprobate de mai înainte, în localul lor muncitorii social-democraţi din oraş, organizînd adunări şi de două ori pe săptămînă şedinţe. De aceea muncitorii insistau şi asupra înfiinţării noilor asociaţii de autoeducare. Totodată pentru întărirea mişcării socialiste, prin contribuţii particulare a fost editată la Timişoara în 5 000 de exemplare broşura intitulată *Ce vor social-democraţii?* şi de la 1 Mai 1893 a apărut săptămînal în 500 exemplare gazeta muncitorească *Volkswille*[3].

S-a trecut însă şi la crearea organizaţiilor social-democrate ilegale. De exemplu, la o adunare neaprobată sub denumirea camuflată „Societatea populară Petöfi" a fost creată la Odorhei o asociaţie muncitorească cu caracter social-democrat. În regiunile industriale, crearea organizaţiilor ilegale a luat proporţii şi mai mari[4]. Autorităţile lor superioare au anunţat pe prefecţii din judeţele Timiş şi Caraş, că, după informaţii confidenţiale, în aceste judeţe se creează organizaţii ale partidului social-democrat fără a avea statute aprobate. În răspunsul dat de prefecţi, s-a confirmat existenţa din 1890—1891 a „reprezentanţei districtuale" (care a cuprins mai mult Banatul), a P.S.D., ca ducînd o intensă activitate organizatorică la Deta, Lugoj, Aradul Nou, Orşova, Reşiţa etc. şi cuprinzînd în partidul social-democrat numeroşi muncitori lăcătuşi, tipografi, morari, tîmplari, croitori, curelari de la Timişoara — fără nici un statut[5]. La 11 iunie 1893 a avut loc la Timişoara o conferinţă districtuală cu delegaţi din judeţele

---

[1] L. Fodor şi L. Vaida, *op. cit.*, p. 40 — 41. Arh. Centr. a Inst. de ist. a partid., mapa 52, f. 5; şi broşura din 1892. Ibidem, mapa 93, vol. II, f. 33; ibidem, Statutele asociaţiilor; Kovach Géza, *A marxizmus behatolása az aradi munkásmozgalomba* (Pătrunderea marxismului în mişcarea muncitorească din Arad în *Korunk*, nr. 5, mai 1858, p. 656; M.M.T.V.D., 1848 —1890, p. 201 — 203,295 — 296.

[2] M.M.T.V.D., 1890 — 1900, p. 145, 532, 533. Arhiva centrală a Inst. de ist. a partid., mapa 5, nr. 6320/1895, mapa 5, f. 199.

[3] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, mapa 46, f. 61, 69, Idem, f. 62. Ibidem, mapa 29, Documente ref. la jud. Bihor. 1892; Ibidem, mapa 13, vol. II, f. 47, 51. Ibidem.

[4] Ibidem, mapa 28, f. 12.

[5] Ibidem.

Timiş, Torontal, Caraş, alegînd o reprezentanţă superioară compusă din 8 membri „pentru conducerea treburilor lor de partid".

Mişcarea socialistă s-a întărit şi în oraşul şi judeţul Arad, dar n-a existat o coeziune suficientă printre muncitorii social-democraţi, în rîndurile lor fiind, după părerea prefectului, atît elemente „moderate" cît şi „radicale" [1]. Mişcarea muncitorească din Arad era totuşi caracterizată în general de un spirit combativ. În unele cazuri, la Arad de exemplu, acţiunile de 1 Mai au căpătat aspecte mai militante. La 1 Mai 1893 masele muncitoare s-au ciocnit chiar cu poliţia. În acelaşi an a început să apară la Arad o gazetă muncitorească *A Munka öre* (Străjerul muncii) care apărea bilunar [2].

Nu a fost deci întîmplător, că mişcarea muncitorească din Banat a avut un rol important în lupta pentru restabilirea unităţii partidului social-democrat [3]. Muncitorii înaintaţi din Banat s-au ridicat împotriva politicii scizioniste a elementelor oportuniste, conducătorii birocraţi ai „casei cercuale generale de ajutor de boală şi de invalizi a muncitorilor" care au asigurat autorităţile aristocraţiei nobiliare şi burgheziei că nu se vor ocupa pe probleme politice şi care au căutat să acapareze conducerea centrală a P.S.D. pentru a-i impune o astfel de linie. Atunci cînd sciziunea a fost provocată şi înfăptuită la Congresul al II-lea al P.S.D. din ianuarie 1893, delegatul de la Timişoara a intervenit pentru lichidarea conflictului, iar conferinţa districtuală de la Timişoara, din iunie 1893, a declarat în numele organizaţiilor muncitoreşti din Banat că atît timp cît „conflictele din centrul partidului nu sînt rezolvate, ele vor activa în mod independent". Totodată această conferinţă a iniţiat convocarea la Arad a unui congres general de partid în scopul lichidării divergenţelor şi sciziunii. Congresul propus a avut loc în zilele de 6 şi 7 ianuarie 1894 la Arad pregătind unificarea mişcării muncitoreşti înfăptuită la Congresul III al P.S.D. care a avut loc încă în acelaşi an.

În ultimii ani ai deceniului al zecelea din secolul trecut, mişcarea muncitorească din Transilvania a trecut printr-un proces complex de dezvoltare. În ciuda unificării mişcării muncitoreşti înfăptuite în anul 1894, divergenţele din sînul conducerii centrale a P.S.D. n-au fost lichidate. Din contră, influenţa orientării oportuniste s-a întărit în sînul ei în urma

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., mapa 5, f. 64.

[2] M.M.T.V.D., 1890 — 1900, p. 201—203. Mai înainte la Arad a apărut gazeta muncitorească *Közjólét* (Bunăstare publică), (1891). Gazeta elementelor oportuniste de la Arad era *Uj Világ* (Lumea nouă), (1893 — 1894). Evenimentele mişcării muncitoreşti din Transilvania din anii 1890 — 1894 sînt tratate pe larg în lucrarea de dizertaţie a lui Augustin Deac intitulată *„Mişcarea muncitorească din Transilvania între 1890 — 1894"*.

[3] Unitatea partidului social-democrat a fost spartă în conducerea centrală de către adepţii aşa-zisului curent „burgist" care, speriaţi de perspectiva continuării politicii de clasă de către partidul social-democrat, erau îngrijoraţi de posibilitatea pierderii posturilor lor de la casa cercuală de asigurări subordonată controlului autorităţilor începînd din 1891. De aceea au pornit o campanie de calomniere împotriva conducătorului aripei mai militante, P. Engelmann, excluzîndu-l din partid la congresul din 1893 prin folosirea predominării printre membrii de partid a muncitorilor proveniţi din mica industrie. Prin această acţiune a fost spartă unitatea, în ciuda avertismentului prealabil a lui F. Engels.

compromisului neprincipial făcut de conducerea centrală a partidului social-democrat, în favoarea reformiştilor de la Casa cercuală. În anul 1895 s-a produs o întorsătură negativă mai categorică [1], care s-a resimţit şi în Transilvania unde unii foşti fruntaşi ai mişcării muncitoreşti — Hoffmann de la Timişoara şi alţii — au trecut de partea oportuniştilor. Dominaţia îndelungată a spiritului oportunist în conducerea centrală a mişcării muncitoreşti a frînat şi îngustat mult activitatea organizaţiilor locale din Transilvania. Totuşi, creşterea rapidă a rîndurilor proletariatului şi răspîndirea mai largă a ideilor marxiste au dezvoltat conştiinţa de clasă a muncitorilor, dorinţa lor de organizare şi de activitate, chiar dacă nu erau bine îndrumaţi de mulţi conducători ai lor. Mişcarea social-democrată n-a păşit pe drumul luptei pentru desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice şi pentru cucerirea rolului hegemon al proletariatului în această luptă, dar în situaţii grele a desfăşurat o muncă continuă pentru crearea şi dezvoltarea organizaţiilor de clasă ale muncitorilor, care au condus lupta lor împotriva regimului exploatator, pentru îmbunătăţirea condiţiilor de existenţă şi de libertăţi democratice.

Deşi într-un cadru politic relativ îngust, s-a depus totuşi o intensă activitate agitatorică şi organizatorică în rîndurile proletariatului. În anul 1895 autorităţile numai cu un singur prilej au descoperit şi confiscat la Arad 1 500 de manifeste trimise la adresa asociaţiei muncitorilor [2]. La Braşov s-au găsit pe stradă 28 de manifeste socialiste. Agitatori social-democraţi au activat în diferite oraşe din Transilvania, de multe ori deplasîndu-se în centre muncitoreşti mai mici şi în mediul rural. Întărirea sindicatelor a dovedit-o şi prezenţa reprezentanţilor lor la diferite congrese sindicale. Astfel, delegaţii muncitorilor de la Oradea au participat la primul congres al muncitorilor din industria de fier şi metalurgie din anul 1894, precum şi la alte congrese profesionale. În martie 1898 delegaţii muncitorilor din Arad au luat parte la congresul muncitorilor lemnari [3]. La Congresul P.S.D. din 6—8 iunie 1897 au participat delegaţii muncitorilor social-democraţi şi din centre care nu erau reprezentate pînă atunci la astfel de congrese cum erau Turda, Tg. Mureş, iar delegaţii de la Timişoara au reprezentat mai multe comune din regiune [4]. La Congresul al VI-lea al P.S.D., din aprilie 1899, erau reprezentaţi şi muncitori din Sighet şi Bod.

În ultimii 3—4 ani ai deceniului au apărut şi au activat în Transilvania o serie de sindicate importante, ca de exemplu sindicatul puternic al muncitorilor constructori de la Oradea şi primul sindicat al minerilor din

---

[1] S. Vincze Edit, *A. Magyarországi szociáldemokrata párt vezetésében a XIX század 90-es éveiben beállott fordulatról* (Despre cotitura intervenită în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea în conducerea P.S.D. din Ungaria) apărut în *Párttörténeti Közlemények* (Comunicări cu privire la istoria partidului), Budapesta, mai 1958, p. 42 — 72.

Această nouă întorsătură negativă s-a produs în urma unirii oportuniştilor de la Casa Cercuală cu conducerea P.S.D. şi a înlăturării din conducere a lui Silberberg care după Engelmann a căutat să imprime orientării partidului social-democrat o poziţie de clasă. Aceste evenimente erau în legătură cu întărirea elementelor oportuniste în multe partide ale Internaţionalei a II-a din ultimii ani ai sec. al XX-lea, avînd ca pretutindeni şi cauze interne, specifice.

[2] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, mapa 5, f. 112.

[3] Ibidem, mapa 5, f. 99.

[4] M.M.T.V.D., 1890 — 1900, p. 295—296, 432, 435, 589.

Transilvania (1897) — de la Anina — etc. Înființarea acestui sindicat minier s-a aprobat în mod excepțional (imediat după evenimentele sîngeroase de la Anina), dar din cauza prigonirilor permanente, nici acest sindicat nu a funcționat mult timp [1]. La Cluj a activat sindicatul muncitorilor din industria de fier și metalurgie, care în anul 1898 a și ținut o importantă adunare politică. Încă mai înainte au început să activeze la Cluj sindicatele (asociațiile profesionale) ale muncitorilor pantofari-cizmari și tîmplari. S-au organizat și s-au răspîndit broșuri, manifeste și alte publicații socialiste și printre muncitorii de la Bistrița. Totodată a crescut presiunea muncitorilor pentru a se încadra în partidul social-democrat sau pentru a subordona organizațiile muncitorești existente conducerii acestui partid. Aceasta s-a împletit cu insistența muncitorilor de a li se admite organizarea unei serii de adunări. În rapoarte din 1898—1900 capitanatul de poliție de la Brașov a recunoscut presiunea crescîndă a muncitorilor pentru a impune ținerea unor adunări în vederea sărbătoririi zilei de 1 Mai și a discutării situației lor materiale. Poliția a trebuit să aprobe în aprilie 1898 cererea a 15 muncitori pentru a organiza o adunare generală, cu condiția că problema zilei de 1 Mai, cît și pregătirea adunării muncitorilor metalurgiști care urma să aibă loc, să fie scoase de pe ordinea de zi. Amîndouă aceste adunări urmau de fapt să fie organizate tocmai în vederea acestei zile [2]. La 28 februarie 1897 s-a organizat în Brașov o adunare cu participarea a 500—600 de muncitori și calfe care au discutat situația muncitorilor și au înființat o asociație generală muncitorească de autoeducare, avînd ca președinte pe Haner F. Statutele asociației nefiind aprobate în urma intervenției prefectului, muncitorii de la Tg. Mureș au continuat să se organizeze, să țină întruniri și să răspîndească literatură socialistă în mod ilegal [3].

Creșterea mișcării muncitorești s-a oglindit și în amploarea sărbătoririi zilei de 1 Mai în anul 1897, mai ales la Timișoara, Tg. Mureș, Cluj, Oradea și în anul 1898 la Brașov și Anina[4].

La sfîrșitul secolului al XIX-lea s-a conturat în linii mari și rețeaua de organizare a partidului social-democrat în Transilvania în ciuda piedicilor puse în calea organizării. Dintr-un ordin ministerial pentru împiedicarea organizării muncitorilor reiese că în septembrie 1898, după informațiile primite au existat în Transilvania cinci organizații social-democrate principale (sau districtuale) : la Arad, Brașov, Cluj, Timișoara, Tg. Mureș. Fiecare dintre acestea a cuprins organizații social-democrate și din alte județe. Organizațiilor social-democrate districtuale le-au aparținut următoarele organizații județene : 1. Arad, Bihor, Sălaj ; 2. Brașov, Ciuc, Făgăraș, Trei Scaune ; 3. Cluj, Solnoc-Dobîca, Bistrița-Năsăud ; 4. Timiș, Caraș-Severin, Hunedoara, Sibiu ; 5. Mureș, Turda, Turda-Arieș,

---

[1] Raport către al VII-lea Congres al Uniunii minerilor din industria minieră din Romînia. Istoricul luptelor din Banat, p. 26—28. Vezi despre evenimentele de la Anina studiul lui H. Mureșan, *Greva de la Anina din anul 1897* în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, București, 1954, partea a II-a, p. 1293—1305.

[2] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, mapa 13, vol. II, f. 65; Ibidem, mapa 10, f. 1; L. Fodor și L. Vaida, *op. cit.*, p. 416.

[3] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, mapa 53, f. 2, 7, 18, 37.

[4] M.M.T.V.D., 1890 — 1900, p. 424, 554.

Alba de Jos, Tîrnava Mică și Mare, Odorhei[1]. Dar numai puține dintre aceste organizații au fost consolidate. O bună parte dintre ele au activat fără o bază legală, sprijinindu-se în general pe activitatea sindicatelor care se găseau, de asemenea, într-un proces de formare și extindere. Mișcarea social-democrată și cea sindicală deveneau însă către sfîrșitul secolului al XIX-lea factori recunoscuți ai vieții sociale și politice.

Întărirea mișcării muncitorești din Transilvania în ultimul deceniu al secolului trecut s-a oglindit îndeosebi prin dezvoltarea acțiunilor greviste. Apariția unor organizații muncitorești care stăteau pe pozițiile luptei de clasă a contribuit la înlocuirea treptată a grevelor spontane cu greve pregătite și desfășurate mai organizat. Totuși au mai avut loc și unele greve, cîteodată puternice, care au izbucnit într-un mod spontan, cum au fost marile acțiuni greviste ale minerilor.

O grevă importantă s-a dezlănțuit la începutul acestui deceniu la minele din Petroșani unde se lucra în condiții foarte grele (12 ore de muncă pe zi, accidente frecvente, brutalizări etc.). În urma aplicării unei amenzi (reținerea de cîte doi forinți din salarii) minerii romîni, maghiari și de alte naționalități în ziua de 18 iulie 1892 au intrat în grevă [2]. Din această cauză au declarat grevă 650 mineri de la Anina pentru reglementarea salariilor, a aprovizionării lor etc. Greva a fost înăbușită cu forța[3]. La 10 iunie 1895 s-a dezlănțuit marea grevă de la Reșița împotriva abuzurilor direcțiunii săvîrșite în legătură cu „lada frățească" și aprovizionarea minerilor. Din lipsa unui fond de rezervă a greviștilor, lupta dusă pînă în 18 iulie 1895, a fost înfrîntă, autoritățile condamnînd apoi pe mulți muncitori la închisoare între 8—60 zile[4]. În primii ani ai deceniului al zecelea, de asemenea au dus lupte greviste și muncitorii tipografi de la Timișoara — în anul 1891 și în ianuarie 1894 — cerînd micșorarea numărului de ore de lucru și mărirea salariilor; în aprilie 1891 muncitorii croitori din Cluj luptau pentru sporirea salariilor etc. De asemenea, muncitorii din atelierele meșteșugărești și industria mică, au întreprins o serie de acțiuni reușind în multe cazuri și treptat să impună reducerea zilei de lucru și să obțină o oarecare mărire a salariilor[5]. În general, din acești ani au început să se desfășoare, luînd proporții din ce în ce mai mari, luptele îndîrjite ale muncitorilor din Transilvania îndeosebi pentru reducerea numărului orelor de muncă care a devenit unul din scopurile economice principale ale luptelor muncitorești din următoarele 2—3 decenii.

O nouă serie de mari lupte a fost începută tot de mineri în anul 1897. În primul rînd au intrat în grevă 3 000 de mineri de la Anina pentru revendicări economice și pentru apărarea drepturilor lor în legătură cu

[1] M.M.T.V.D., 1890—1900, p. 578.
[2] E. Andics, *op. cit.*, ed. a II-a, p. 27.
[3] M.M.T.V.D., 1890 — 1900, p. 131 — 134.
[4] Ibidem, p. 141—144.
[5] Ibidem.

„lada frăţească”. Jandarmii au tras în masă omorînd mai mulţi muncitori [1]. O grevă nouă a început în ianuarie 1897 la Reşiţa cu participarea a 2 200 de muncitori, în urma restrîngerii drepturilor lor la instituţia proprie de pensie fondată în anul 1860. Jandarmii au asasinat la Reşiţa 11 muncitori rănind grav pe alţi nouă [2]. Aproape 1 000 de muncitori şi muncitoare au declarat grevă în iunie 1897 la fabrica de tutun de la Cluj, din cauza reţinerii unor sume drept impozit [3]. În anul 1898, greva muncitorilor tipografi de la Sibiu a dus la cucerirea zilei de muncă de 9 ore, cea a lucrătorilor brutari de la Braşov la sporirea salariilor, greva parţială a muncitorilor metalurgişti din fabrica de vagoane de la Arad la satisfacerea mai multor revendicări. Lupte greviste au dus în acest an lucrătorii din industria de încălţăminte de la Cluj, tăietorii de lemne din judeţul Bihor şi în anul 1899 muncitorii de la fabrica de cărămizi din Arad [4].

Astfel, în ultimii ani ai secolului trecut, muncitorii din Transilvania au învăţat să folosească mai hotărît şi pe scară mai largă arma grevei în apărarea unor drepturi şi în lupta lor pentru revendicări economice. În aceste acţiuni, crearea şi procesul de consolidare a organizaţiilor sindicale şi social-democrate au înlesnit dezvoltarea luptei muncitorimii, au întărit solidaritatea lor în luptă. Grevele din această perioadă, luate în ansamblu, constituie un pas important înainte, în dezvoltarea luptei de clasă din Transilvania. În ele s-au încadrat mase mai mari de muncitori, ridicîndu-se la luptă în repetate rînduri muncitorii din industria mare şi centrele miniere (Reşiţa, Valea Jiului, Anina), ceea ce a avut o influenţă considerabilă şi asupra acţiunilor muncitorilor din alte ramuri industriale. Grevele erau de diferite caractere : în cîteva cazuri erau ofensive, de exemplu cele pentru reducerea zilei de lucru ; altele aveau un caracter defensiv, dar izbucneau adeseori ca o ripostă imediată la anumite nedreptăţi, ceea ce a demonstrat creşterea considerabilă a voinţei de luptă a maselor. Din aceste cauze, o serie de greve au avut şi succese, iar luptele mai mari nu au putut fi înfrînte de burghezie decît cu ajutorul organelor de constrîngere, folosind mijloace sîngeroase. Muncitorii au început să treacă mai sistematic de la acţiuni locale la acţiuni pe întregi ramuri profesionale din principalele centre muncitoreşti. Printre învăţămintele importante trase de muncitori în această vreme era şi convingerea proprie şi tot mai răspîndită cu privire la necesitatea şi însemnătatea organizării lor.

În măsura în care s-a dezvoltat mişcarea socialistă şi sindicală, autorităţile burghezo-moşiereşti au trecut la o prigoană tot mai susţinută împotriva mişcării muncitoreşti. Această situaţie este caracteristică pentru întreaga perioadă din ultimul deceniu al secolului trecut [5].

---

[1] M.M.T.V.D., 1890 — 1900, p. 484. E. Andics, *op. cit.*, ed. a II-a, p. 42.
[2] Ibidem, p. 383—387.
[3] Ibidem, p. 422—429.
[4] Ibidem, p. 587—588.
[5] Persecutarea mişcării muncitoreşti s-a accentuat, în special, în timpul guvernării baronului Bánffy Dezsö care avea mari moşii în Transilvania, şi care a introdus un adevărat regim de teroare împotriva organizaţiilor muncitoreşti, întreaga perioadă respectivă (1895 — 1899) fiind denumită faimoasa „epocă a lui Bánffy”.

În aceşti ani a fost practicată pe scară largă, ca şi în Romînia veche, metoda de expulzare a muncitorilor socialişti din anumite regiuni şi localităţi numai, pentru că au depus o activitate mai intensă în mişcarea muncitorească. În 1892 au fost expulzaţi din Oradea şase muncitori pentru organizarea independentă a muncitorilor din industria mică ; în 1893—1897 au fost expulzaţi din Timişoara principalii organizatori ai mişcării locale ; în 1893 iniţiatorul unei mişcări locale — pentru organizarea unei adunări populare de către muncitorii tîmplari — a fost expulzat din Odorhei. În anii 1896—1898 repetate expulzări s-au făcut din Cluj, Oradea şi alte centre din Transilvania. În 1898 autorităţile de la Arad au expulzat din oraş şase muncitori. Abia se întărise mişcarea socialistă de la Tg. Mureş, cînd, în 1899, au fost expulzaţi trei muncitori şi din acest oraş [1].

În ultimii ani ai secolului s-a accentuat tendinţa de a refuza, sub diferite pretexte, aprobarea statutelor organizaţiilor muncitoreşti. Dacă totuşi unele au fost aprobate, aceasta s-a datorit creşterii considerabile a numărului cererilor prezentate. Autorităţile au făcut multe greutăţi organizaţiilor înfiinţate, supraveghiind îndeaproape asociaţiile profesionale şi sindicale. La Arad, în anul 1898, a fost suspendată activitatea a două sindicate şi s-a împiedicat înfiinţarea sindicatului zidarilor şi a celui al dulgherilor [2].

S-a continuat interzicerea din an în an a demonstraţiilor muncitoreşti în zilele de 1 mai [3].

Autorităţile locale au căutat să pună cît mai multe piedici în organizarea adunărilor populare şi a celor de muncitori. A fost împiedicată direct, şi cu metode drastice, ţinerea unei astfel de adunări la Odorhei în aprilie 1893. La Braşov n-au fost admise adunările programate pentru zilele de 14 noiembrie 1897 şi 27 februarie 1898 pentru crearea organizaţiei locale a partidului social-democrat, sub motivul că n-are statutele aprobate. De asemenea n-au fost aprobate adunarea social-democrată de la Timişoara prevăzută în iunie 1898 şi nici unele adunări din anul 1899. La Arad în 1898, din nouă adunări cerute n-au fost aprobate decît patru.

A început o largă campanie de persecutare a gazetelor muncitoreşti. Au fost confiscate multe numere ale organelor de presă muncitorească, intentîndu-li-se procese de presă. În anul 1898 a fost respinsă cererea unor muncitori de la Arad de a edita o nouă gazetă muncitorească. Au fost angajaţi agenţi speciali pentru informarea autorităţilor cu privire la mişcarea muncitorească din diferite localităţi [4]. Autorităţile au căutat să împiedice strîngerea fondurilor pentru sprijinirea unor greve. Poliţia de la Arad a confiscat în 1895 chiar şi chemările asociaţiei muncitorilor metalurgişti care au urmărit acest scop. În 1898 aprobarea formării sindicatului muncitorilor zugravi, vopsitori de firme, lustruitori şi croitori de la Arad

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, mapa 29 (Documente privitoare la judeţul Bihor din anul 1892). Ibidem, mapa 28, f. 12; ibidem, mapa 5, f. 181; mapa 19, f. 13, 19, 23, 30; mapa 6, f. 17; mapa 53, f. 37.

[2] Ibidem, mapa 5, f. 166, 202; mapa 6, f. 17.

[3] Ibidem, mapa 13, vol. II, f. 48.

[4] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, mapa 28, f. 12; mapa B, vol. 13, f. 47, 51; mapa 46, f. 97, 101, 147; mapa 6, f. 17; *Népszava*, 20 iulie 1899.

a fost condiţionată de neacordarea niciunui sprijin greviştilor şi de promisiunea că se vor ocupa numai de educaţia culturală a muncitorilor [1]. O serie de muncitori mai activi au fost condamnaţi la închisoare, uneori numai pentru păstrarea literaturii socialiste în casele lor. Un fruntaş al mişcării muncitoreşti de la Tg. Mureş, a fost condamnat — în anul 1898 — la două luni închisoare din cauză că la locuinţa lui s-au găsit cărţi şi broşuri socialiste[2].

Muncitorii însă nu s-au lăsat intimidaţi de aceste persecuţii. Dimpotrivă, ura lor împotriva claselor exploatatoare şi a autorităţilor acestora a crescut. Prigoana a contribuit la creşterea spiritului lor de rezistenţă şi de solidaritate. Ei s-au ridicat tot mai hotărît împotriva metodelor de teroare aplicate de autorităţi. Delegaţii muncitorimii din Transilvania la Congresul al VI-lea al P.S.D. din 2—3 aprilie 1899, au demascat şi condamnat teroarea poliţiei împotriva mişcării muncitoreşti. Au avut loc acţiuni locale de protest. În ziua de 15 octombrie 1899 muncitorii social-democraţi din Cluj au organizat o demonstraţie de protest de nouă ore împotriva „răpirii drepturilor" şi a fărădelegilor autorităţilor. În mod demonstrativ muncitorii au apărut la această demonstraţie cu insigna partidului muncitoresc [3].

Dar, persecuţiile au influenţat în acelaşi timp negativ elementele slabe din conducerea organizaţiilor muncitoreşti locale, în care se mai găseau multe elemente mic-burgheze (meseriaşi şi băcani) şi au întărit curentul oportunist din conducerea ei centrală, pornit pe calea compromisurilor neprincipiale în favoarea claselor dominante, în locul căii luptei de clasă, intransigente. Iar aceasta s-a resfrînt asupra orientării şi mersului mişcării muncitoreşti. S-a creat o contradicţie între politica oportunistă a elementelor reformiste din conducerea mişcării muncitoreşti şi combativitatea maselor care însă erau lipsite de o îndrumare consecventă revoluţionară.

ÎNCEPUTURILE MIŞCĂRII „AGRAR-SOCIALISTE"

O dată cu dezvoltarea mişcării muncitoreşti în Transilvania s-au afirmat şi s-au accentuat din ce în ce mai mult şi mişcările agrare. Frămîntările de pe moşii şi din sate au avut rădăcini puternice în întreaga dezvoltare a relaţiilor de producţie din agricultură, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Desfiinţarea iobăgiei a fost însoţită de păstrarea pămînturilor moşiereşti. Din această cauză mase mari de ţărani au rămas fără pămînt sau cu pămînt puţin. Industria, în dezvoltare, n-a putut să absoarbă decît în parte braţele de muncă eliberate la sate, unde mizeria a crescut încontinuu, fiind întreţinută de puternice rămăşiţe feudale împletite cu forme capitaliste de exploatare. Mase de ţărani au fost nevoite să lucreze la moşieri

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, mapa 5, f. 199.
[2] Ibidem, mapa 53, f. 18; mapa 65, vol. I.
[3] Ibidem, mapa 53, f. 18.

și la chiaburi în condițiile unei exploatări excesive [1]. S-au adîncit contradicțiile dintre proletariatul agricol și țăranii săraci pe deoparte, și moșierii sprijiniți puternic de aparatul de stat pe de altă parte, aceștia din urmă avînd un rol predominant în viața politică publică. În urma acestei situații au crescut puternic și tendințele de emigrare ale țăranilor.

Un rezultat important al acestei situații a fost faptul, că sub influența mișcării muncitorești au apărut mișcări agrare cu caracter antifeudal și anticapitalist care au formulat revendicări burghezo-democratice și au exprimat năzuința maselor pentru împărțirea pămînturilor moșierești. Mișcările agrare — care au cuprins mai ales regiunile de apus din Transilvania (Crișana și Banatul) — s-au întărit îndeosebi în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. În mijlocul zilierilor și argaților, s-au dus tot mai des agitatori socialiști, căutînd să-i cîștige pentru ideile partidului social-democrat, mai ales la lupta pentru vot universal. Asupra mișcărilor țărănești din Transilvania au avut multă influență răscoalele țăranilor din Romînia veche din 1888 și cele din ultimul deceniu al secolului. Din această cauză, în timpul răscoalelor din Romînia veche, autoritățile austro-ungare au întărit controlul la „granițele" de atunci și, cuprinse de spaimă de posibilitățile de molipsire a țăranilor, au cerut subalternilor energice măsuri preventive. „Cu prilejul marii răscoale din Romînia veche din anul 1888, Ministerul de Interne a scris prefecților din județele Timiș, Arad, Bihor, Caraș-Severin, Sălaj, Satu-Mare, următoarele : „În urma răzvrătirii cu tendință comunistă din regatul romîn vecin, care poate fi inițiată și aici, rog pe dvs. ca jandarmii și în special ofițerii să fie dublați și chemați la cea mai viguroasă supraveghere" [2].

Totuși, izbucnirea unor frămîntări țărănești și în Transilvania n-a putut fi prevenită. În urma recoltei proaste din anul 1896 și a foametei din anul 1897, cînd moșierii au înăsprit și mai mult condițiile de muncă. au avut loc o serie de greve ale secerătorilor din județele Arad, Bihor, impunînd în unele cazuri desființarea muncii de clacă și o anumită mărire a salariilor[3].

În anul 1899 a avut loc la Sîntana-Nouă o acțiune puternică a țăranilor săraci din cauza sumelor mari luate de burghezia satelor pentru folo-

---

[1] În anul 1870 erau în Transilvania 404 353 zilieri și 408 203 argați. A avut loc un proces continuu de fărămițare a gospodăriilor țăranilor. La răspîntia dintre cele două secole, 71,4% din gospodăriile țărănești aveau pînă la 10 jugăre de pămînt. Creșterea surplusului de brațe de muncă de la sate, țăranii săraci fiind nevoiți să se ducă la munci sezoniere, la munci de construcții și în special să lucreze ca secerători, le-a impus să accepte la moșieri și chiaburi munci în dijmă, munca în parte etc. Moșierii au folosit și mecanizarea treptată a proprietăților lor pentru a înăspri mereu condițiile de răsplată a țăranilor săraci. Vezi: Kovács József, *Adatok az 1848 utáni erdélyi tőkés mezőgazdaságról* (Date cu privire la gospodaria capitalistă în agricultura din Transilvania după 1848), Buc. 1957; Ludovic Vaida. *Despre situația economică și social-politică a Transilvaniei în primii ani ai sec. XX*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol I, 1957, p. 308 — 319.

[2] Arhiva Institutului de istorie a partidului, mapa 27, f. 2, 5, 6.

[3] Simon Péter, *A századforduló földmunkás — és szegényparasztmozgalmai 1891—1907.* (Mișcări ale muncitorilor agricoli și țăranilor săraci de la sfîrșitul secolului trecut și de la începutul acestui secol), p 103—117. S. Vincze Edit., *op. cit.*, p. 157.

sirea pășunilor. Jandarmii trimiși împotriva lor au înăbușit și această mișcare, omorînd patru țărani [1].

Autoritățile burghezo-moșierești apărînd interesele marilor moșieri au răspuns cu o cruzime fără precedent la orice acțiune, cît de neînsemnată, a muncitorilor agricoli și a țăranilor săraci ajunși într-o situație disperată. În județele cu un proletariat agricol mai numeros, ca : Timiș, Arad, Bihor, Sălaj, Satu-Mare, au fost create o serie de posturi noi de jandarmi, iar cele existente au fost întărite. Jandarmii au trecut la folosirea frecventă a armelor de foc și înecarea în sînge a mișcărilor țărănești. Autoritățile superioare burghezo-moșierești au dat dispoziții, încă din 1891, ca „în caz de nevoie'' să ceară trimiterea armatei împotriva țăranilor, prefecții adresîndu-se la comandamentul militar cel mai apropiat [2]. Astfel orice încetare a muncii din cauza exploatării insuportabile a fost considerată de burghezie și moșierime drept o desfacere sau o călcare a contractelor de muncă, fiind folosită ca un motiv pentru măsuri sălbatice de reprimare. Prin legea din anul 1898 nr. 11 „Cu privire la reglementarea relațiilor juridice dintre patroni și muncitorii agricoli'' s-a creat și o bază „oficială'' pentru sugrumarea mișcărilor țărănești, transformînd învoielile particulare în acte oficiale. Ele trebuiau să fie încheiate la primăriile comunelor, jandarmii avînd apoi dreptul să constrîngă prin forță pe țărani pentru executarea muncilor respective [3].

În urma frămîntărilor puternice din rîndurile proletariatului agricol și ale țăranilor săraci, conducerea partidului social-democrat a fost nevoită să se ocupe de problema agrară. Au fost trimise la sate broșuri socialiste ca cele intitulate *Vin socialiștii*, *Cum se dezvoltă socialismul* și altele. Astfel de broșuri au fost găsite în anul 1898 de autorități în comunele din plășile Lipova și Buziaș, în județul Timiș, în comuna Izgar din județul Caraș-Severin, în comuna Piscari din județul Satu Mare, în comuna Moșca din județul Mureș etc. [4].

A fost un merit al muncitorilor înaintați că au desfășurat o intensă propagandă socialistă în comunele din diferitele regiuni ale Transilvaniei, organizînd adunări, răspîndind idei socialiste, creind cercuri de citit și îndeosebi ținînd discursuri în fața țăranilor. În această activitate ei au trebuit să înfrunte prigoana jandarmilor și a autorităților locale-județene, care au căutat să împiedice intrarea lor în anumite comune, condamnîndu-i la amenzi pentru adunări neautorizate etc. [5]. Dar această activitate a avut mai mult un caracter de lămurire și de demascare a claselor guvernante chemînd pe țărani la organizare și nu la acțiuni.

Partidul social-democrat n-a pornit pe calea organizării sistematice a conducerii revoluționare a mișcărilor țărănești, și nu s-a preocupat de unirea lor cu acțiunile muncitorești în vederea făuririi unei alianțe de luptă între proletariat și țărănime, deși pentru aceasta au existat posibilități

[1] Arhiva centrală a Institutului de istoric a partidului, mapa 6, f. 19, 23.
[2] Ibidem, mapa 46, f. 27.
[3] Simon Péter, *op. cit.*, p. 171.
[4] Arhiva centrală a Institutului de istoric a partidului, mapa 49, f. 2, mapa 35, f. 19, 23, mapa 53, f. 15 — 18.
[5] Ibidem, mapa 35, f. 34.

reale. Nu s-au tras încă concluziile necesare din existența puternicelor rămășițe feudale în agricultură, pentru a elabora formele luptei antifeudale a țăranilor muncitori sub conducerea proletariatului în care ar fi fost interesate pături largi ale țărănimii. Dimpotrivă, la sfîrșitul secolului trecut, conducerea centrală a mișcării muncitorești s-a speriat de amploarea mișcărilor țărănești, orientîndu-se spre demobilizarea acțiunilor revoluționare ale țărănimii așa cum au procedat și oportuniștii din conducerea P.S.D. din Romînia veche din acea vreme.

Astfel se explică apariția unor mișcări pseudo-social-democrate care își cucereau mai mult o bază la sate ca în secolul trecut cea condusă de Várkonyi dintre care unele aveau un caracter antifeudal, burghezo-democratic. În acest proces complex au apărut mișcările „agrar-socialiste" fără însă a avea un caracter socialist.

MIŞCAREA MUNCITOREASCĂ ŞI PROBLEMA NAŢIONALĂ

O trăsătură specifică a mișcării muncitorești din Transilvania din secolul trecut este caracterul ei internaționalist. Începînd de la primele forme de organizare ale muncitorilor în asociații de ajutorare, de autoeducare, profesionale, precum și în organizațiile și cercurile politice, pretutindeni au participat muncitori romîni, maghiari, germani, sîrbi și de alte naționalități atît în conducerile acestora, cît și ca simpli membri ai acestor organizații. Muncitorii de diferite naționalități în toate părțile Transilvaniei au dus împreună o serie de acțiuni și lupte în apărarea intereselor lor.

Pentru răspîndirea ideilor socialiste în Transilvania au fost editate gazete, broșuri și manifeste în limbile romînă, germană, maghiară, sîrbă. În regiunile locuite de mai multe naționalități, convocările și afișele făcute pentru organizarea unor adunări erau scrise în limbile respective. De asemenea s-a hotărît ca în centre ca Timișoara, Sibiu, Brașov etc. să fie asigurați mereu vorbitori în toate limbile populației locale.

Ideile socialiste au găsit ecou puternic în rîndurile muncitorilor și țăranilor romîni care suferind și de asuprire națională vedeau în ideile sociale și internaționaliste ale mișcării muncitorești calea eliberării lor. La sfîrșitul secolului, Căpitanatul de poliție din Arad, semnalînd găsirea mai multor manifeste redactate în limba romînă în județ, a comunicat îngrijorarea sa autorităților superioare, că din zece plăși cîte erau în județul Arad, ideile socialiste erau răspîndite mai mult în cele șapte plăși locuite în majoritate de romîni [1]. În satele romînești au găsit un teren prielnic și mișcările „agrar-socialiste" [2].

Conducătorii mișcării muncitorești n-au reușit însă să ridice manifestările internaționaliste ale muncitorilor la înțelegerea justă a problemei naționale. Pe lîngă declararea vagă și stereotipă a „frăției muncitorilor" nu s-au preconizat principii și revendicări programatice, clare, care ar fi asigurat rolul conducător al proletariatului în mișcarea națională de elibe-

[1] Arhiva centrală a Inst. de ist. a partidului, mapa 6, f. 19.

[2] Nu a fost încă analizat nici faptul că ideile socialiste găseau o largă răspîndire și în regiunile locuite de oamenii muncii germani și sîrbi din Transilvania.

rare. Deşi conferinţele şi congresele muncitoreşti condamnau asuprirea naţională, aceasta nu s-a făcut decît în general şi abstract. Unele slabe încercări programatice de a propune o oarecare rezolvare a problemei naţionale au fost făcute într-o formă neconcretă. Astfel încă în programul Asociaţiei Generale a Muncitorilor (1868—1872) a fost inclusă problema ,,autodeterminării'' popoarelor fără alte indicaţii practice.

Aceleaşi lipsuri şi chiar o ocolire şi mai evidentă a acestei probleme a caracterizat programele partidelor muncitoreşti din ultimele trei decenii ale secolului trecut, cînd s-a accentuat asuprirea naţională. Partidul Muncitoresc General — constituit în 1880 — nu şi-a înscris în program şi n-a luat poziţie împotriva legii nr. XVIII din anul 1879 după care profesorii şi învăţătorii tuturor şcolilor pedagogice şi elementare erau obligaţi să-şi însuşească limba maghiară, sau împotriva legii nr. XXX din 1883 care a obligat şcolile medii cu limba de predare a naţionalităţilor să introducă în mod obligatoriu predarea limbii şi literaturii maghiare. Formele de aplicare a acestor legi şi extinderea lor prin legile nr. XV, din 1891, nr. XXVI din 1893 etc. au dovedit şi mai mult că ele făceau parte din politica de desnaţionalizare dusă de clasele guvernante maghiare.

De asemenea, în lupta pornită pentru unele drepturi politice, nici conducerea centrală şi nici cea locală a mişcării muncitoreşti n-a acordat atenţie faptului că legea electorală din 1874 a lovit şi mai mult în oamenii muncii din regiunile locuite de naţionalităţi. Astfel, circumscripţiile electorale erau stabilite în aşa fel, încît celor cu populaţia majoritară maghiară le revenea un deputat la cca. 2—3 000 locuitori, pe cînd celor cu populaţia majoritară romînească la 50—70 000 şi chiar la 100 000 de locuitori.

În scrisoarea sa de salut trimisă primului Congres din anul 1890 al partidului social-democrat, Fr. Engels a subliniat caracterul internaţionalist al mişcării muncitoreşti, atrăgînd atenţia partidului social-democrat, constituit, asupra importanţei problemei naţionale. Programul adoptat la acest Congres a subliniat că partidul social-democrat este un ,,partid internaţional, care nu recunoaşte privilegiile naţiunilor, de naştere şi proprietate, declarînd că lupta împotriva exploatării trebuie să fie internaţională aşa cum este şi exploatarea''. Dar la congresele din perioada următoare, acest ,,caracter internaţional'' al partidului social-democrat n-a fost dezvoltat mai departe, deşi după înfiinţarea partidului social-democrat, s-au încadrat în rîndurile sale mase mari de muncitori de diferite naţionalităţi şi în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea problema naţională a luat forme mai ascuţite.

Lipsa cea mai mare a conducerii centrale a partidului social-democrat a constat în aceea că omiţînd dreptul la autodeterminare a naţiunilor chiar din ,,declaraţia de principii'' adoptată la primul congres din 1890, problema acestui drept n-a stat în centrul preocupărilor şi nici după ce congresul din anul 1896 al Internaţionalei a II-a s-a pronunţat în principiu pentru dreptul de autodeterminare a naţiunilor. Această atitudine a însemnat acceptarea tacită a situaţiei create în imperiul habsburgic şi apărarea sistemului dualist de către conducerea social-şovină a partidului social-democrat. În ultimii ani ai secolului a început să fie resimţită tot mai mult şi influenţa negativă a ideilor austro-marxismului.

În același timp conducerea centrală a P.S.D. a căutat să creeze iluzii înșelătoare în mase în legătură cu dreptul de vot și în privința problemei naționale, afirmînd că prin cucerirea celui dintîi se va rezolva și problema națională. Această concepție a influențat și cadrele conducătoare ale organizațiilor locale din Transilvania, fapt care se explică și prin slaba pregătire ideologică și politică a cadrelor din acea vreme. Conducerea centrală a susținut totodată chiar teza că acordarea sau cucerirea dreptului de vot universal va contribui la întărirea „integrității" imperiului habsburgic contrazicînd astfel net asigurările ei cu privire la „rezolvarea" problemei naționale [1].

Paralel cu aceste fenomene, în mișcarea muncitorească din Transilvania, s-au manifestat și tendințe pozitive în problema națională deși n-au ajuns nici ele la concluzii precise. Aceste tendințe au urmărit solidaritatea între masele muncitoare de diferite naționalități, o apropiere de mișcarea națională romînă, o colaborare strînsă între mișcarea muncitorească din Transilvania și Romînia veche.

Congresul al III-lea al P.S.D. din anul 1894, ținut într-o regiune locuită de populație majoritară romînă, la Arad, sub influența acestor tendințe și-a manifestat simpatia față de mișcarea națională a populației romînești și și-a exprimat solidaritatea cu mișcarea muncitorească din Romînia veche.

În această vreme s-au strîns legăturile dintre muncitorii înaintați din Transilvania și cealaltă parte a patriei, Romînia veche. Poliția de la Oradea a stabilit în 1892 că astfel de legături au existat între mișcarea socialistă ilegală descoperită în oraș și o organizație a muncitorilor de la București [2]. Ziarele muncitorești din Romînia *Munca* și *Lumea nouă* au fost cunoscute de mulți muncitori din Transilvania, deși ele n-au putut fi difuzate liber. Muncitorii înaintați de naționalitate maghiară din Transilvania, cu un spirit internaționalist mai dezvoltat, au propus încă în secolul al XIX-lea scoaterea unor publicații socialiste locale în limba romînă. Delegatul muncitorilor de la Cluj a anunțat la congresul P.S.D. din anul 1899 că au hotărît să scoată o gazetă romînească locală. Congresul a aprobat această inițiativă, dar conducerea centrală a mișcării n-a luat măsuri pentru traducerea în viață a propunerii.

O poziție marxistă intransigentă și consecventă a conducerii mișcării muncitorești în problema națională ar fi dezvoltat mai mult inițiativele internaționaliste de jos, ar fi ajutat și masa de militanți din mișcarea muncitorească din Transilvania să vadă în problema națională una din problemele importante, față de care trebuia să adopte o poziție programatică, științifică, revoluționară, respingînd cu astfel de mijloace eficace și cu mai mult succes agitațiile șovine, naționaliste pe care burghezia

---

[1] Înscrierea ulterioară (în anul 1903) în programul P.S.D. a revendicărilor cu privire la „emanciparea totală a fiecărei națiuni" s-a referit doar la acordarea unei autonomii culturale. Toate aceste poziții s-au transformat apoi în sprijinirea fățișă a imperiului habsburgic de către conducătorii reformiști și revizioniști ai partidului social-democrat pe baza ideologiei oportuniste și șovine a austro-marxismului.

[2] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, mapa 29, Documente referitoare la jud. Bihor, 1892.

maghiară, romînă etc. le-au întreţinut într-o măsură şi mai mare în perioada următoare. Între muncitorii romîni, germani, maghiari etc. din Transilvania a existat însă o încredere şi un sprijin sincer şi reciproc, luptînd neabătut împreună împotriva exploatatorilor lor comuni.

К ВОПРОСУ ОБ ИСТОРИИ РАБОЧИХ ДВИЖЕНИЙ В ТРАНСИЛЬВАНИИ В КОНЦЕ XIX ВЕКА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В данной статье автор выявляет наиболее важные моменты и характерные черты рабочих движений XIX века, в особенности его конца, в одной из частей территории Румынии — в Трансильвании, объединившейся с другими Румынскими Землями в 1918 году.

В вступительной части статьи указывается, что в середине XIX века первыми формами организации рабочих являлись различные объединения типографов по оказанию помощи. В 1868 году в различных центрах Трансильвании возникли организации Всеобщего объединения рабочих, являющиеся первой попыткой создать рабочие организации политического характера. Однако они были распущены во время преследования международного рабочего движения после разгрома Парижской Коммуны.

Далее автор показывает путь развития рабочего движения в Трансильвании от низших организационных форм, какими были объединения по оказанию помощи и объединения по самообразованию, до сравнительно более высших форм рабочего движения: профессиональных союзов, местных организаций рабочих партий, развивших свою деятельность в Венгрии и Трансильвании в восьмидесятых и девяностых годах до создания синдикатов и организаций социал-демократической партии в последнем десятилетии прошлого столетия.

Этот процесс развертывался в борьбе против надзора патронов за рабочими организациями, в борьбе за создание независимых рабочих организаций классового характера. Вместе с тем, этот процесс переплетался с развитием классовой борьбы, с предъявлением экономических требований и со вступлением трансильванских рабочих на путь стачечной борьбы, вначале стихийной, а затем все более организованной.

Под руководством передовых революционных элементов, трансильванские рабочие стали вступать на путь политических выступлений, в особенности в дни празднования 1 Мая, за право организовываться, за всеобщее голосование и т.д.

Рабочее движение в Трансильвании развилось и укрепилось в борьбе против влияния буржуазных и лассальянских воззрений, но его развитие тормозило в некоторой мере отсутствие прочного единства в центральном руководстве рабочего движения и преобладание в конце XIX века в среде этого руководства оппортунистических элементов.

Это обстоятельство отразилось и на Трансильванских местных организациях, хотя последние проявили большую боеспособность и взяли на себя инициативу восстановить единство рабочего движения, выступив против раскольнической политики оппортунистических элементов.

Рабочее движение не доросло еще до правильного подхода к аграрному и национальному вопросам главным образом, вследствие слабой идеологической подготовки рабочих; но передовые рабочие проводили интенсивную агитационную работу в селах, вследствие чего развитие рабочего движения в Трансильвании способствовало появлению в конце века „аграрно-социалистического" движения, не носившего, однако, социалистический характер. Рабочие различных национальностей Трансильвании боролись единодушно с полной солидарностью за свои общие права. Связи между трансильванскими и румынскими рабочими упрочились.

Укрепление рабочего движения в Трансильвании подготовило его переход к новой фазе развития в начале XX века.

CONTRIBUTION À L'HISTOIRE DU MOUVEMENT OUVRIER EN TRANSYLVANIE, À LA FIN DU XIXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'auteur s'attache à mettre en évidence les moments les plus importants et les traits caractéristiques du mouvement ouvrier, au cours et surtout à la fin, du XIXe siècle, en Transylvanie, cette partie du territoire roumain qui se réunit en 1918 au reste du pays.

La partie introductive de l'étude rappelle qu'à l'origine ce furent les différentes associations d'entr'aide, fondées vers le milieu du XIXe siècle par les ouvriers typographes, qui constituèrent la première forme d'organisation des ouvriers de Transylvanie. Ce n'est qu'en 1868 que prirent naissance, dans quelques localités, des organisations de l'Association Générale des Travailleurs, première tentative d'organisations ouvrières à caractère politique. Elles furent bientôt dissoutes, à la suite des persécutions auxquelles le mouvement ouvrier international fut en butte après la défaite subie par la Commune de Paris.

L'auteur retrace ensuite les étapes du développement du mouvement ouvrier de Transylvanie passant de formes inférieures d'organisation, telles les sociétés d'entr'aide et les associations éducatives, à des formes relativement supérieures : associations professionnelles, organisations locales de certains partis ouvriers qui déploient leur activité durant les huitième et neuvième décennies du XIXe siècle, jusqu'à la constitution des syndicats et des organisations du parti social-démocrate au cours des dernières années du siècle.

Le processus de ce développement se manifeste notamment dans la lutte contre la surveillance des organisations ouvrières par le patronat et pour la création d'organisations indépendantes ayant un caractère de

classe. Cette activité allait de pair avec l'aggravation de la lutte de classe et avec un certain nombre de revendications d'ordre économique. Les travailleurs recourent également à des actions grévistes, d'abord spontanées et de plus en plus organisées par la suite.

Dirigés par des éléments avancés, révolutionnaires, les travailleurs de Transylvanie ne tardent pas à entreprendre des actions politiques — à l'occasion du 1er Mai notamment — revendiquant le droit de s'organiser, le suffrage universel, etc.

Le mouvement ouvrier de Transylvanie s'est développé et fortifié dans sa lutte contre l'influence bourgeoise et contre celle des conceptions de Lassalle. Il se trouva néanmoins freiné dans une certaine mesure par l'absence d'une unité durable chez les dirigeants, parmi lesquels prédominaient, à la fin du XIXe siècle, les éléments opportunistes. Cet état de choses ne fut pas sans influencer les organisations locales de Transylvanie, qui faisaient pourtant preuve de beaucoup de combativité et prirent l'initiative de rétablir l'unité du mouvement ouvrier en s'élevant contre la politique de scission, des éléments opportunistes.

Le mouvement ouvrier de ce temps ne parvint pas à aborder d'une manière juste le problème agraire et le problème national, du fait surtout de la faible formation idéologique des travailleurs. Toutefois, parmi ces derniers, les éléments avancés déployèrent dans les campagnes un intense travail d'agitation et le développement du mouvement ouvrier en Transylvanie contribua à la naissance — à la fin du siècle — du mouvement «agraire-socialiste» qui, en réalité, n'avait de socialiste que le nom. Les ouvriers de toute nationalité luttèrent avec une solidarité et une entente parfaites pour leurs droits communs et, à cette occasion, des relations importantes s'établirent entre les ouvriers de Transylvanie et ceux de Roumanie.

Cette affirmation progressive du mouvement ouvrier de Transylvanie fut à l'origine de la nouvelle phase que ce mouvement connut, au début du XXe siècle.

INFLUENȚA PRIMEI REVOLUȚII RUSE DIN 1905—1907 ASUPRA ȚĂRĂNIMII DIN ROMÎNIA ȘI CĂILE EI DE PĂTRUNDERE LA SATE (II) *

DE

D. HUREZEANU

Locuitorii din ținuturile învecinate cu granița rusească aveau, fără îndoială, cunoștințe mult mai clare și mai concrete despre cele ce se petrec în Rusia, erau mai bine informați în ceea ce privește amploarea mișcărilor agrare din gubernia Basarabia, care au favorizat de altfel agitațiile și frămîntările țărănimii romîne în perioada premergătoare răscoalei din 1907.

Țăranii din Moldova și mai ales cei de pe Valea Prutului țineau legături cu populația vecină la care treceau deseori și adăposteau la rîndul lor pe fugarii de peste Prut. În special în perioada primei revoluții ruse se observă o intensificare a trecerii frontierelor. Fenomenul e consemnat de numeroase surse și unele materiale documentare arătau că mobilul trecerii se află în directă legătură cu evenimentele revoluționare petrecute de o parte și de alta a Prutului.

Alarmat de proporția încălcării granițelor și de urmările pe care le poate avea, din punct de vedere al „siguranței" statului, contactul dintre populația rusă și romînă, guvernul burghezo-moșieresc romîn a început încă din toamna anului 1904 să acorde frontierii Prutului o atenție deosebită. Aproape noapte de noapte soldați ruși, fugiți de pe îndepărtatele fronturi manciuriene traversau în ascuns granița cu ajutorul activ al populației de pe ambele maluri ale Prutului; după ce scăpau de focul încrucișat al grănicerilor, ei cutreerau, căutînd adăpost și hrană, prin satele Moldovei unde povesteau despre cele ce au loc în Rusia. La rîndul lor mulți dintre soldații romîni, nemaiputînd suporta greutățile cazarmei, treceau de predilecție în Gubernia Basarabia sau în Bulgaria, ducînd cu ei povestea unor vieți împovărate. Un corespondent al

* Partea I-a studiului de față a fost publicată în nr. 2/1959 al acestei reviste.

ziarului *Adevărul la sate* arăta că deşi s-au făcut amnistii speciale, din cei 5 000 de dezertori înregistraţi, nu s-au prezentat la unităţi decît 2 000. ,,Cei mai mulţi dintre ei fiind oameni simpli şi dată fiind asprimea recrutării şi a vieţii de cazarmă... au pierdut orice încredere în autorităţile militare. Din cercetările ce am făcut asupra lor m-am convins că pentru dînşii amnistia nu-i decît un fleac"[1]. Majoritatea dezertorilor, potrivit relatărilor date de corespondent — se aflau în gubernia Basarabia şi în Bulgaria[2]. Izbucnirea revoluţiei ruse a determinat guvernul Cantacuzino să ia noi măsuri severe de întărire a pazei la Prut; invocînd pretextul epidemiei de holeră, epidemie aproape inexistentă, autorităţile romîne au închis de fapt, pentru o perioadă, graniţa ruso-romînă. Ziarele menţionau zilnic deplasări de trupe la Prut sub titlul: ,,Întărirea pazei la frontiera ruso-romînă"[3]. În numărul din 28 iulie 1905 ziarul *Dimineaţa* anunţa că ,,Un detaşament de infanterie din reg. 6 Tecuci sub comanda maiorului Racoviţă, a plecat să întărească paza Prutului". Măsura de întărire a graniţei era pusă de ziar în legătură cu activizarea tentativelor de a trece frontiera şi intensificarea evenimentelor revoluţionare din gubernia Basarabia[4]. În toamna anului 1905 acelaşi ziar arăta că desfăşurarea evenimentelor din Rusia pe linie ascendentă impun noi măsuri de precauţie, în special intensificarea posturilor de supraveghere a graniţei: ,,Toate statele limitrofe cu Rusia — constata cu satisfacţie ziarul — au luat măsuri urgente de apărare a graniţelor pentru ca nu cumva focul de dincolo să se propage şi în ţările vecine. Romînia, care se mărgineşte cu Basarabia era una din cele mai ameninţate"[5]. Ea avea de aceea un temei în plus, după aprecierea gazetei, să se îngrijească de ,,securitatea graniţelor". La numai o lună înainte de răscoală ministrul de interne atrăgea din nou atenţia prefecturii jud. Iaşi printr-o adresă specială, că trebuie instituit un control şi mai riguros, asupra persoanelor care trec graniţa din gubernia Basarabia[6].

Cînd deja avuseseră loc primele începuturi ale răscoalei presa comunica că autorităţile, probabil sub impresia celor petrecute la sate, intenţionează să întărească ,,corpul grănicerilor ce vor face pază la frontiera Prutului"[7]. Ziarul *Russkoe Slovo* remarca creşterea exigenţelor în privinţa formalităţilor de trecere în Romînia a persoanelor sosite din Rusia. ,,Pe cei care sosesc din Rusia îi urmăresc cu vigilenţă — sublinia ziarul. Percheziţiile la graniţă asupra ruşilor sînt amănunţite"[8].

Cu toate acestea, tentativele de trecere din Rusia în Romînia şi viceversa devin tot mai frecvente. Ziarul *Secolul* anunţa că ,,la Ungheni-Ruşi au fost arestaţi cîţiva revoluţionari din Chişinău care, probabil, vroiau să treacă Prutul"[9].

---

[1] *Adevărul la sate*, 1 noiembrie 1905.
[2] *Ibidem*.
[3] Vezi de ex. *Dimineaţa*, Buc., 26 iulie 1905.
[4] *Dimineaţa*, 28 iulie 1905.
[5] *Ibidem*, 1 noiembrie 1905.
[6] Arh. St. Iaşi, Prefectura Jud. Iaşi, 1907, dosar nr. 19.
[7] *Evenimentul*, 23 februarie 1907.
[8] *Russkoe Slovo*, 22 martie 1907.
[9] *Secolul*, 16 iulie 1906.

O importanță cu totul specială o prezintă cazul lui Grigorii Bondarev arestat de autoritățile romînești la începutul anului 1908. Ancheta judiciară a stabilit că Bondarev „a venit în țară în mod fraudulos și a avut legături cu cercurile revoluționare ruse”[1]. În Romînia el a luat contact cu potemkiniștii și a întreținut relații strînse cu cîțiva din ei[2]. Din păcate știrile presei nu ne permit să precizăm dacă Bondarev primise însărcinare specială în acest sens, sau numai întîmplător, în urma unei inițiative personale și contînd pe faptul că va găsi sprijin printre tovarășii care împărtășeau aceeași soartă ca și el, a intrat în legătură cu potemkiniștii. Încercările de a trece de partea cealaltă a Prutului atrăgeau după sine intervenția armată a grănicerilor, fără să se afle în prealabil împrejurările și motivele care duceau la aceasta. „Un conflict de frontieră s-a iscat pe linia Prutului între grănicerii romîni și pescarii ruși”, se scria în această ordine de idei în unul din ziarele vremii. „Voind să treacă pe malul romînesc — continua ziarul — pescarii ruși au fost primiți cu focuri de pușcă de către grăniceri. Un pescar rus a fost împușcat”[3]. În timpul răscoalei din 1907 se înregistrează un nou aflux al traversărilor din Rusia în Romînia și viceversa. Animația între cele două maluri ale Prutului crește. Demn de relevat este faptul că acest șuvoi circular continuu era provocat de evenimentele revoluționare care aveau loc; într-un caz țăranii puneau la cale o înțelegere în vederea unei acțiuni comune, în altul ei se adăposteau de urmărirea detașamentelor de represiune, alteori se semnala prezența unor țărani ruși pe teritoriile cuprinse de răscoală etc. Menținîndu-ne strict în domeniul izvoarelor documentare se poate preciza cu certitudine că intensificarea legăturilor reciproce dintre populația de pe teritoriul Rusiei și al Romîniei și prin urmare lărgirea posibilităților de informare, se află în raport direct cu activizarea luptei de clasă dintr-o țară sau alta.

La 9 martie 1907 comandantul unui detașament de represiune comunica autorităților militare că în comuna Mihăileni-Dorohoi, care intra în raza sa de acțiune, au fost arestați 8 ruși. Din declarațiile date la interogatoriu de cei arestați reieșea că ei s-au rupt de un grup mai mare care rămăsese în comuna Corni, Jud. Botoșani[4]. La 12 martie același comandant al detașamentului de represiune din Mihăileni întreba autoritățile militare superioare dacă este necesar să fie trimiși cei 8 ruși arestați, împreună cu 9 capi de revoltă din comună, la Dorohoi pentru anchete suplimentare[5]. La începutul răscoalei, în punctul de frontieră Sculeni, au fost reținuți 5 ruși. Ziarul *Evenimentul* relata că „cei 5 ruși care au fost prinși eri la Sculeni vor fi aduși mîine în localitate. Asupra lor planează oarecari bănuieli”[6]. La Ungheni, în timpul răscoalelor, au fost prinși 6 țărani ruși pe care autoritățile i-au arestat considerîndu-i „instigatori, la revoltă și tulburări”[7]. Autoritățile rusești au prins la rîndul lor, la Ungheni-Ruși,

---

[1] *Romînia muncitoare*, 17—26 februarie 1908.
[2] *Ibidem.*
[3] *Secolul*, 19 august 1905.
[4] Arh. St. Suceava, Prefectura Jud. Dorohoi, dos. 1, f. 5.
[5] Ibidem, f. 15.
[6] *Evenimentul*, 23 februarie 1907.
[7] Vezi *Adevărul*, Buc., 11 martie 1907.

mai mulţi ţărani romîni „care făceau propagandă printre sătenii din gubernia Basarabia îndemnîndu-i să treacă în Moldova unde li se va da pămînt din belşug"[1]. Ţăranii romîni consideraţi elemente aţîţătoare la dezordine au fost predaţi autorităţilor romîne[2]. Ziarul *Universul* semnala de asemenea la 23 martie 1907 că autorităţile ruseşti au predat autorităţilor romîne mai multe persoane care trecuseră graniţa în Rusia din comuna Cîrniceni.

Ţăranii răsculaţi din Comuna Hrodiştea, situată în regiunea Prutului, au declarat cu ocazia arestării lor, că între ei şi ţăranii ruşi din gubernia Basarabia au existat înţelegeri vechi în vederea răscoalei[3]. Corespondentul unui ziar contemporan scria din jud. Dorohoi că la Mitoc s-au făcut descoperiri interesante în ceea ce priveşte participarea ţăranilor de dincolo de Prut la răscoalele din acea comună. „Se ştie că arendaşul moşiei, I. Kaufman — menţiona corespondentul — posedă o gospodărie model. Mitoc e situat pe malul Prutului. Din cercetările făcute pare a rezulta că ţăranii basarabeni au participat direct la devastări"[4]. În continuare corespondentul arată că între ţăranii din Mitoc şi cei de pe malul celălalt al Prutului au avut loc legături permanente. „În timpul nopţii mulţi ţărani din satul nostru Mitoc trec Prutul înot în Basarabia după cum mulţi ţărani ruşi vin înot din Basarabia"[5]. Către sfîrşitul răscoalelor, de teama urmăririlor aparatului represiv, mulţi ţărani romîni căutau adăpost la tovarăşii lor de dincolo de Prut. „Ştiri sosite din Chişinău, menţiona corespondentul unui ziar, anunţă că la diferite puncte de trecere în Basarabia au fost arestaţi un mare număr de săteni din Romînia, fugiţi de urmărirea autorităţilor"[6].

Considerînd de domeniul evidenţei realitatea unor contacte dintre sătenii de pe ambele maluri ale Prutului, unele organe de presă nu intrau în amănuntele concrete ale acestor contacte ci semnalau într-o formă generală că ele au ca urmare răspîndirea ştirilor revoluţionare de la sat la sat. Un corespondent berlinez constata că pătrunderea informaţiilor despre cele petrecute în Rusia se făcea şi „... de-a dreptul, de la satele de peste Prut"[7]. Unele ziare ale vremii menţionau că infiltrarea ştirilor cu privire la mişcările de peste Prut „este...periculoasă, mai ales că ea se produce pe nesimţite de la sat la sat transformîndu-se după păsurile locale ale locuitorilor"[8]. În timpul marilor răscoale din 1907 s-a dezvăluit cu limpezime măsura în care pătrunsese la sate ecoul primei revoluţii ruse, cît de larg erau răspîndite ştirile despre revoluţia din Rusia. Ceea ce caracterizează aceste ştiri este faptul că ţăranii le interpretau prin prisma năzuinţelor şi intereselor lor cele mai arzătoare.

Evenimentele revoluţiei din 1905—1907 erau prelucrate în mintea ţăranilor, adeseori într-un chip fantastic, naiv, departe de a corespunde realităţii lucrurilor, dar totdeauna în dosul acestor interpretări, — vagi

---

[1] *Universul*, 11 martie 1907, vezi şi *Opinia*, 10 martie 1907.
[2] *Ibidem*. S-a consemnat şi în presa rusă prezenţa cîtorva ţărani romîni care trecuseră Prutul şi „aţîţau pe ţăranii basarabeni la răscoale", Novoe vremea, 15 martie 1907.
[3] *Universul*, 28 martie 1907.
[4] *Conservatorul*, 4 aprilie 1907.
[5] *Ibidem*.
[6] *Opinia*, 30 martie 1907.
[7] *Voinţa naţională*, 17 aprilie 1907.
[8] *Opinia*, 2 martie 1907; *Conservatorul*, 1 martie 1907.

şi nebuloase — se dezvăluiau tendinţele şi gîndurile pe deplin conturate şi cristalizate ale ţărănimii de a înlătura asuprirea moşierească, de a-şi uşura traiul şi a obţine pămînt. Cercetătorul perioadei respective nu va găsi, printre mărturiile şi părerile ţăranilor despre prima revoluţie rusă, o expunere mai mult sau mai puţin amănunţită a celor petrecute, un tablou veridic cu informaţii autentice, culese din surse care nu permit nici o obiecţiune, dar va fi de la bun început reţinut de aceea că ţăranii puneau în directă legătură eliberarea lor de sub jugul moşierilor şi arendaşilor cu cele petrecute în Rusia. Ei nu înţelegeau, sau nu reuşeau să-şi lămurească pe deplin, conţinutul informaţiilor separat luate, dar interpretarea generală dată ştirilor îi ajuta să-şi lămurească propria situaţie. Înrîurirea puternică, activă şi nemijlocită a primei revoluţii ruse asupra ţărănimii romîne s-a manifestat tocmai în faptul că ţăranii au legat evenimentele din Rusia de situaţia lor concretă, de dorinţele, speranţele şi cererile lor. Astfel, delegaţii întregi din Moldova, care soseau la Bucureşti anunţau autorităţile că sînt hotărîte să se mute în Rusia pentru că acolo vor primi pămînt. Iar atunci cînd erau întrebaţi : „Dar cine v-a spus că ruşii vă vor da pămînt ? A fost cineva prin satele dvs ? Ţăranii răspundeau : n-a fost. Dar parcă nu vorbesc oamenii. Nu s-aude ?”[1]. Corespondentul unui ziar care apărea în limba rusă relata de asemenea că numeroasele delegaţii de ţărani sosite la Bucureşti erau ferme în hotărîrea lor de a nu înceta mişcarea pînă nu vor primi pămînt. Ţăranii spuneau — menţiona corespondentul — că sînt „gata să părăsească pămîntul natal şi să treacă în Basarabia, unde Duma le va da pămînt”[2]. Într-o scrisoare adresată primului ministru D. A. Sturdza, care prin expunerea ei stîngace şi greoaie, prin scrisul şi ortografia ei rudimentară nu mai lasă nici o îndoială că era alcătuită chiar de către ţărani, locuitorii dintr-o comună din Moldova arătau că dacă nu li se vor satisface cererile vor trece în Rusia unde li se va da hrană[3]. Foarte răspîndit printre ţărani era zvonul că „studenţii ruşi s-au unit cu cei romîni şi le vor da pămînt”[4]. În judeţul Vîlcea ţăranii credeau că studenţii nu sînt altceva decît tineri veniţi din Rusia[5]. În judeţul Romanaţi un jandarm însărcinat să culeagă informaţii de la locuitorii cîtorva comune, relata următoarele : „toţi ţăranii tineri şi bătrîni şi chiar femeile, au credinţa că regele nostru a fost chemat astă vară de împăratul Rusiei care i-a poruncit să le dea pămînturi de muncit ; regele Carol însă s-a unit cu ciocoii care au moşii şi nu vrea să le dea pămînt ; aşa că ei sînt nevoiţi să trimeată jalbă împăratului pentru a trimite în ţară oştire rusească care să silească pe rege şi pe ciocoi să le dea pămînt” [6].

Documentul de faţă oglindeşte influenţa primei revoluţii ruse răsfrîntă prin conştiinţa înapoiată a ţăranilor care păstrau încă urmele credinţei în regi şi împăraţi. Aceste închipuiri utopice îmbrăcau o realitate

---

[1] *Dimineaţa*, Buc., 10 martie 1907.
[2] *Bessarabia*, 14 martie 1907.
[3] Acad. R.P.R., *Mss.*, Arhiva Sturdza, mapa XI, 1907, fond neinventariat.
[4] *Răscoala ţăranilor din 1907*, Doc., vol. I, p. 49.
[5] *Ibidem*, p. 884.
[6] Acad. R.P.R., *Mss.*, Arhiva D.A. Sturdza, mapa 10 1907, Scrisoare din 10 martie, fond neinventariat.

evidentă şi anume : năzuinţa spre desfiinţarea latifundiilor şi împărţirea pămîntului moşieresc. Separînd prin urmare fondul chestiunii de aspectul ei exterior, reiese clar că ideea ajutorului din partea Rusiei constituia un imbold însufleţitor în lupta lor pentru pămînt.

*

Pe linia celor expuse mai sus trebuie relevat că pentru ţăranii din Romînia intrase în tradiţie să asocieze problema eliberării lor de ajutorul şi sprijinul venit din partea Rusiei. În masa de ţărani era adînc înrădăcinat sentimentul că Rusia acţionează în sensul năzuinţelor lor. Perioada primei revoluţii ruse a reactualizat numai într-o nouă formă această veche tradiţie din sentimentul popular şi i-a dat un sens ameninţător pentru clasele exploatatoare. Nu întîmplător sursele vremii manifestau tendinţa de vădită nelinişte pentru urmările pe care le poate avea acest sentiment în condiţiile desfăşurării primei revoluţii populare în Rusia şi a avîntului revoluţionar de la noi din ţară. ,,Săteanul romîn, — scria un ziar la începutul răscoalei din 1907 — este un vechi şi profund admirator al Rusiei. Din timpuri istorice ... datează respectul ţăranului romîn pentru marea împărăţie rusă, ba chiar şi speranţele lui într-o intervenţie mîntuitoare a sfintei Rusii. Recruţii noştri ţărani îşi caută scăparea în Basarabia...''[1]. În vara anului 1905, răspîndirea potemkiniştilor în centrele şi satele din Romînia provoca meditaţii de acelaşi gen unui alt ziar al vremii. Făcîndu-se ecoul cercurilor reacţionare din ţara noastră el ajungea să califice drept ,,pericol naţional'' urmările pe care le are credinţa ţărănimii în misiunea eliberatoare a Rusiei, mai ales în condiţiile cînd ţăranii vor veni în contact cu potemkiniştii. În realitate, acest puternic sentiment popular a stat la baza relaţiilor de prietenie dintre cele două popoare. Pentru sătean muscalul este ,,naş brat'' adică ,,fratele nostru'' — spune o gazetă a vremii [2].

Ziarul *Cronica* a consacrat în vara anului 1901 un ciclu de articole pentru ,,a preveni'' opinia publică de pericolul pe care-l prezintă faptul că ţăranul romîn nutreşte sentimente de adîncă simpatie pentru poporul rus, îşi aţinteşte privirile înspre ţara vecină de la răsărit, socotind că ea îi va sprijini eforturile sale de eliberare, se lasă prins în mrejele unor iluzii potrivit cărora Rusia, manifestă solicitudine pentru situaţia lor grea. Pe lîngă multe consideraţii ostile acestui curent existent în popor ziarul recunoştea numeroase fapte reale [3]. În alt număr acelaşi ziar sublinia : ,,Gazetele muscăleşti (ruseşti — *D. H.*) au dreptate cînd susţin că ruşii se bucură de simpatii în Ţara Romînească, ele nu greşesc cînd afirmă că vor fi primiţi cu braţele deschise şi că există o categorie de fiinţe (ziarul are în vedere ţărănimea — *D.H.*) care susţin cu energie că e mai bine să fim prieteni cu ruşii decît cu nemţii'' [4]. Credinţa ţăranilor în înrîurirea binefăcătoare a Rusiei, reflectată în imaginaţia lor în chip naiv şi fantastic, era relevată de gazetă astfel : ,,E veche propaganda printre populaţia

[1] *Opinia*, 9 martie 1907.
[2] *Secolul*, 2 iulie 1905.
[3] *Cronica*, 25 iulie 1901.
[4] *Ibidem*, 7 august 1901.

noastră rurală, pentru ca să vadă în ţarul tuturor ruşilor un salvator, pe adevăratul împărat ... pe bunul stăpînitor de la care numai se poate obţine dreptate"[1]. Materiale suplimentare vin să confirme, într-adevăr că în timpul războiului de la 1877—1878 şi a răscoalei din 1888 — ţăranii legau schimbarea situaţiei lor de eventualul sprijin pe care îl vor primi din partea Rusiei[2].

Caracterizînd starea de spirit care domneşte la sate după răscoala din 1888 ziarul *Drepturile omului* menţiona : „... ideea cea mai răspîndită e că la primăvară să se scoale cu toţii să cheme pe împăratul Rusiei în ajutor ... şi să ceară pămînt"[3]. Un raport trimis de către procurorul tribunalului Ilfov ministrului de justiţie la 3 mai 1878 conţine amănunte interesante cu privire la sentimentele pe care le nutreau ţăranii faţă de oştirea rusă. În urma unor frămîntări manifestate în rîndurile ţăranilor în localităţile pe unde staţionase armata rusă, procurorul tribunalului Ilfov a fost însărcinat să cerceteze cauzele care le-au generat şi în general starea de spirit la sate. Rezultatele la care a ajuns nu au nevoie de comentarii ample : „Astfel, mai prin toate comunele pe unde am făcut investigaţiile mele — comunica procurorul — locuitorii se arată foarte mulţumiţi, ca să nu zic încîntaţi de soldaţii ruşi pe care au început a-i considera ca pe nişte binefăcători"[4]. Din raport reiese clar că atitudinea de simpatie a ţăranilor faţă de trupele ruseşti era stimulată de faptul că ţăranii legau de prezenţa acestor trupe posibilitatea uşurării propriei lor situaţii. „Lucrurile au mers pînă acolo, d-le ministru — menţiona procurorul, — încît din această cauză locuitorii au început a nu-şi mai plăti datoriile către stat. Astfel I. Rădulescu, notarul comunei Creţeşti, mi-a declarat, că locuitorii acelei comune ... au început de a refuza să plătească chiar contribuţii datorite fiscului, declarînd că nu vor să o plătească deoarece vor fi apăraţi de ruşi ..."[5]. Chestiunea pămîntului, a înlăturării jugului moşieresc, a format, după relatările procurorului, obiectul unor discuţii între populaţia satelor şi soldaţii ruşi"[6]. Lucrul este plauzibil dacă avem în vedere că aceleaşi probleme frămîntau în fond atît pe ţăranii romîni cît şi pe cei ruşi, îmbrăcaţi în haine militare. Convingerea ţărănimii că Rusiei trebuie să i se atribuie un rol corespunzător propriilor sale necesităţi de luptă, întărită de puterea tradiţiei şi alimentată de fantezia masei de truditori ai pămîntului a constituit unul din factorii prielnici care au contribuit la răspîndirea influenţei primei revoluţii ruse în satele romîneşti.

*

[1] *Cronica*, 25 iulie 1901.
[2] *Ibidem*, 7 august 1901.
[3] *Conservatorul*, 15 decembrie 1907. Faptul că masele de ţărani erau atrase de iluziile create de ele înseşi potrivit cărora Rusia şi ţarul le va da pămînt, şi-a găsit reflectarea şi în literatură. Într-o discuţie dintre arendaşul Tănase Scatiu şi bătrînul ţăran Stoica, din romanul lui Duiliu Zamfirescu *Viaţa la ţară* ultimul îşi dezvăluie astfel gîndurile sale în privinţa împărţirii pămînturilor moşiereşti : „Păi, nu ştim, coane, omul fără carte e ca vai de el ; da aşa s-a zvonit ; a venit cică de la Rosia poruncă să ne împartă pămînturi" (Duiliu Zamfirescu, *Viaţa la ţară*, Ed. VII, Buc., Ed. Alcalay, p. 134—135).
[4] *Cronica*, 8 august 1901.
[5] *Ibidem*.
[6] *Ibidem*.

Înrîurirea primei revoluţii ruse asupra evenimentelor din Romînia a fost reliefată şi de reprezentanţii cercurilor dominante din ţară şi de peste hotare. Ea a fost consemnată în scrierile şi mărturiile unor autori contemporani, în coloanele presei etc.

Trebuie spus că pentru reprezentanţii claselor exploatatoare influenţa primei revoluţii ruse, al cărei rezultat concret s-a manifestat atît de viu cu ocazia răscoalei ţăranilor romîni din 1907, constituia un puternic motiv de nelinişte şi îngrijorare. Valul revoluţionar ce a pornit din Rusia — centrul mişcării revoluţionare mondiale — a alarmat cu atît mai mult clasele stăpînitoare din Romînia şi din Apus, cu cît acestea au văzut că el se propagă atît de repede. Lenin arăta că pe burghezia europeană „o alarmează serios revoluţia din Rusia, care provoacă prea multe frămîntări în rîndurile proletariatului din Europa şi ameninţă cu izbucnirea unui incendiu revoluţionar mondial" [1]. Rusia revoluţionară constituia o adevărată primejdie pentru oamenii politici burghezi nu numai pentru că ea se ridicase împotriva regimului ţarist pe care-l susţineau guvernele reacţionare din Europa de apus ci şi pentru că ea putea să „contamineze" spiritele din alte ţări, aşa cum s-a întîmplat cu Romînia. Acest lucru îl exprima cu limpezime ziarul *Pester Lloyd* care menţiona că „revolta din Romînia prezintă un interes internaţional, căci această ţară e un factor necesar în orientul Europei. Din răsăritul depărtat al Europei, începînd cu Rusia ... se întind curente revoluţionare agrare pînă în Europa de mijloc şi cea de miazăzi ... Contagiunea ameninţă statele vecine" [2].

Ziarul burghez naţionalist *Lupta* ce apărea în limba romînă la Budapesta era alarmat de propaganda ideilor revoluţionare din Romînia. El punea problema propagării influenţei revoluţionare din Rusia prin Romînia în mod concret, referindu-se anume la imperiul austro-ungar, care ar putea fi cuprins de valurile revoluţiei [3].

Aprecierile cu privire la înrîurirea primei revoluţii ruse asupra mişcării revoluţionare din Romînia provenite din partea reprezentanţilor cercurilor oficiale sau şi altor purtători ai opiniei publice, necesită discernămînt critic şi circumspecţie; ele trebuie privite în funcţie de mobilul care îi făcea pe aceştia să emită asemenea aprecieri. Astfel reprezentanţii cercurilor oficiale şi ai vîrfurilor moşierimii, încercînd să arate că răscoala ţăranilor e lipsită de teren, recurgeau la înrîurirea rusească. Versiunea adoptată de ei are o nuanţă cazonă, şablonardă, vădit plăsmuită. Primul ministru conservator Gh. Gr. Cantacuzino declarase de exemplu unui ziar burghez că „mişcarea ar fi pornit din Rusia de unde ar fi sprjinită chiar cu bani" [4]. Ziarul *Cronica* semnala că declaraţia primului ministru conservator fusese colportată de numeroase organe străine [5].

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, E.S.P.L.P., Buc., 1955, vol. 8, p. 479.

[2] Acad. R.P.R., Arh. D.A. Sturdza, 1907, fond neinventariat, corespondenţă; vezi şi *Voinţa naţională*, 18 martie 1907.

[3] *Adevărul*, Buc., 14 martie 1907.

[4] *Universul*, 10 martie 1907; vezi şi *Răscoala ţăranilor din 1907*, Doc., vol. III, p. 50.

[5] *Cronica*, 11 martie 1907. În escamotarea adevărului Gh. Gr. Cantacuzino atinsese adevărate culmi. Cum a aflat de arestarea potemkiniştilor, în alt interviu al său, el s-a grăbit să „rectifice" declaraţiile anterioare cu privire la geneza mişcării, subliniind că „ adevărata

În presa reacționară rusă declarația primului ministru era primită aprobativ, cu specificarea că acei care întrețineau mișcarea sînt comitetele revoluționare. Atari relatări făcea de pildă gazeta *Rusi* pentru care era supusă criticii chiar de ziarele burgheze ruse cărora le venea greu să admită o mistificare atît de grosolană [1].

Metoda preferată la care recurgeau autoritățile romînești pentru a pune în evidență influența rusească era însă aceea a semnalării unor imaginare cuiburi de instigatori și emisari ruși. Încă la începutul primelor tulburări printre țăranii din Moldova de sus, reprezentanții claselor stăpînitoare, autoritățile locale și guvernul, simulînd o nevinovăție plină de fățărnicie și iezuitism, de parcă starea îngrijorătoare și situația disperată a țărănimii nu apărea ca rezultatul firesc al dominației lor economice și politice, au început o campanie deșănțată, pe cît de zgomotoasă pe atît de neîntemeiată, împotriva așa-zișilor „instigatori" care — spuneau ei — au ațîțat „spiritele pașnice" ale țăranilor romîni. Atunci cînd era vorba de tulburarea liniștei claselor stăpînitoare, acestea, din motive ușor de înțeles, puneau în mod automat problema existenței unor factori exteriori, care duceau cu ei în masă duhul „răzvrătirii" și al „nesupunerii". Deși cu denumirea de instigator puteau fi gratificate persoane de diverse categorii, unele din ele neavînd nimic comun cu lupta țăranilor pentru pămînt, totuși atenția principală era îndreptată împotriva „instigatorilor", de proveniență ruși.

În afirmațiile lor, autoritățile centrale și locale se foloseau de faptul că printre țărani era înrădăcinată credința potrivit căreia rușii îi ajută în luptă, ca și de prezența a numeroși refugiați politici ruși în țara noastră. Rapoartele autorităților locale, sau documentele provenite din instituțiile centrale ale aparatului de stat abundă în relatări despre instigatori și emisari ruși. Prefectul jud. Botoșani, Văsescu, sublinia într-un raport trimis ministrului de interne la 11 martie că „grație instigatorilor, se crede ruși de naționalitate, ce cutreeră satele" [2], faza revoluției s-a schimbat și țăranii cer împărțirea pămînturilor între ei. Cu altă ocazie el releva același lucru pe varianta că emisarii ruși cutreieră satele „și promit în numele M. S. Împăratul Rusiei, de a împărți tot pămîntul la țărani" [3]. Purtători ai influenței rusești erau considerați pînă și jugănarii sau iconarii ruși. Prefectul județului Vlașca încunoștiința într-o notă Ministerul de interne că „printre instigatori ar fi și jugănarii ruși" [4]. La sugestia prefec-

---

origine a revoltei trebuie căutată în agitațiile socialiste anarhice a marinarilor de pe crucișătorul rus Potemkin" (Acad. R.P.R., *Mss.*, Fond D.A. Sturdza, Mapa X, Corespondență neinventariată).

Afirmațiile primului ministru conservator la 1907 (mai ales aceea cu privire la întreținerea mișcării cu bani din Rusia) nu aveau măcar meritul de a fi originale. Ele nu însemnau decît reeditarea unor plăsmuiri mai vechi de același gen. Într-adevăr, într-o declarație făcută unor ziariști la 1888, cu ocazia răscoalelor țărănești de atunci, T. Rosetti, primul ministru al Romîniei, a susținut cu aceeași dezinvoltură penibilă că „Rusia cu milioane de ruble a ațîțat pe țărani" (C. Geblesco, *La propriété rurale à Rome, en France et en Roumanie*, Paris, 1895, p. 308—309).

[1] *Novoe vremea*, 15 martie, 1907.

[2] *Răscoala țăranilor din 1907*, Doc., vol. I, p. 54.

[3] *Ibidem*, p. 49.

[4] *Ibidem*, p. 372.

tului, ministrul a dat dispoziţii printr-un ordin circular cifrat prefecturilor de județe ca să se pună în urmărire toți jugănarii din țară [1]. Mai mulți ofițeri din regimentul 19 Romanați susțineau că „răscoalele au fost organizate din timp de către tineri, unii chiar vorbind prin tîlmaci, ce cutreierau satele, zicîndu-și studenți" [2].

Calitatea de tineri ce uzează de tîlmaci era atribuită de către autorități în primul rînd persoanelor de proveniență rusă.

O altă grupă de aprecieri despre înrîurirea primei revoluții ruse, provenită tot din partea cercurilor dominante sau ai reprezentanților opiniei publice largi, nu denaturează atît de flagrant adevărul; nota specifică a acestor aprecieri, privite în ansamblul lor, o constituie o anumită inversare a raporturilor dintre factorul intern și extern, o exagerare a factorului extern pentru a se putea diminua cu atît mai comod factorul intern. De asemenea, aceste aprecieri erau însoțite adesea de reproșul că „s-a întîrziat momentul oportun, căci cînd a izbucnit revolta țăranilor în Rusia atunci trebuia să se prevadă aceasta (e vorba de răscoala din 1907 — *D. H.*) și să se acorde acestora (țăranilor —*D.H.*) ușurare de trai". Un ziarist liberal considera că partidul pe care îl reprezenta trebuie să-și facă un merit din faptul că a întrevăzut primejdia pătrunderii influenței revoluționare din Rusia, cu mult înainte de răscoale și că a propus în consecință măsuri menite să prevină izbucnirea din primăvara lui 1907. Conservatorii au respins însă orice propuneri și au lăsat ca lucrurile să evolueze pînă la aprinderea incendiului revoluționar. „La toate stăruințele liberalilor că e primejdie în întîrziere, că poporul din Rusia va arunca scîntei peste materia explozibilă din dreapta Prutului, și se va încinge și la noi foc, conservatorii ne-au răspuns că țăranii stau bine" [3]. Ziarul *Opinia* elogia spiritul de prudență al primului ministru rus Stolîpin, care a găsit mijloace pentru

---

[1] *Ibidem*. Așa cum primul ministru conservator Gh. Gr. Cantacuzino indicînd drept cauză a răscoalei penetrația rusă, penetrație prevăzută cu toate mijloacele, pînă la cele pecuniare, nu făcea decît să repete afirmațiile predecesorului său de la 1888; tot astfel încercările autorităților de a pune mișcarea țăranilor pe seama fugarilor și iconarilor nu făceau altceva decît să reînvie vechile formule la care recurgeau autoritățile în 1888. De fapt, la 1907 se reedita de către autorități pe o scară mai mare, arsenalul falsificărilor folosite de predecesorii lor în 1888. Vorbind despre înscenările pe care le-au făcut autoritățile la 1888 în chestiunea jugănarilor și iconarilor ruși „instigatori" un om politic al vremii menționa: „Nu am nevoie să expun cît s-a căutat și ce puțin s-a dovedit (e vorba de prezența elementelor rusești în mișcarea din 1888 — *D.H.*). Și cu toate acestea, iconarii și jugănarii sînt încă legenda pe care o viețuiește o parte a presei și în ziua de astăzi" (Al. Marghiloman, *Discursuri politice*, Buc., 1916, p. 140).

Materialele din presă și documentele oficiale atestă că și la 1888 ca și la 1907 se urmăreau iconarii ruși. În ziarul *L'indépendance Roumaine* din 30 ianuarie 1899 nr. 6691 se sublinia în acest sens următoarele: „Primarul comunei Balotești (Ilfov) a deferit parchetului doi țărani ruși sub învinuirea de a fi instigatori la revoltă". Într-o telegramă destinată pentru Rusia se arătau de asemenea următoarele: „Ieri au fost arestați și trimiși la judecată în București doi jugănari ruși bănuiți că umblau prin sate și strîngeau iscălituri de la țărani pentru o jalbă adresată țarului. Jugănarii au fost supuși unui lung interogatoriu" (Acad. R.P.R., *Mss.*, Fond Sturdza, Corespondența, mapa 10). Un autor contemporan sublinia că asemenea înscenări puerile nu cadrează cu seriozitatea situației pe care au dezvăluit-o mișcările. „Mai multe mii de țărani se răscoală contra autorităților comunale. Pentru acest incurabil bolnav (e vorba de autorități — *D.H.*) Rusia a răsculat pe săteni..." (*Adevărul*, 1888, 24 noiembrie).

[2] *Dimineața*, Buc., 12 martie 1907.

[3] *Voința națională*, 10 martie 1907.

a curma orice posibilitate de răspîndire a influenței răscoalei din 1907 în Rusia. Spre deosebire de autoritățile rusești — scria ziarul „noi care avem un proletariat agricol asemănător celui din Rusia n-am făcut același lucru (ziarul refuza să recunoască că în ciuda tuturor măsurilor luate, situația era de așa natură încît exercitarea influenței nu putea fi înlăturată — *D.H.*) și ... sigur că veștile despre revoltele agrare făcute în Rusia în anii trecuți, au fost și ele prea bună cauză a revoltelor de la noi" [1].

Mărturiile contemporanilor, purtători de cuvînt ai opiniei burgheziei și moșierimii, despre înrîurirea primei revoluții ruse asupra mișcării țăranilor din Romînia nu dezvăluie, de cele mai multe ori, cum s-a manifestat în chip concret această înrîurire. Atunci cînd încercau să explice evenimentele ei se vedeau obligați să țină seama în general de faptul evident al înrîuririi, să fixeze semnificația istorică a chestiunii, uneori cu scopul de a avertiza asupra puterii de penetrație a influenței revoluționare. Un corespondent străin declara că el este „convins că răscoalele țărănești sînt răsunetele unei revoluții economico-sociale care abia a început în Rusia" [2]. Sub impresia nemijlocită a celor petrecute în timpul mișcării țărănești din 1907, martorul ocular al evenimentelor, primul secretar al ambasadei ruse la București, Iurii Soloviov, după ce expunea desfășurarea răscoalei, trăgea următoarea concluzie: „Oricum ar fi, mișcarea țărănească descrisă din Romînia a fost incontestabil un răsunet al primei revoluții" [3]. Într-o broșură scrisă imediat după răscoalele din 1907 se sublinia că „stofa combustibilă s-a îngrămădit mereu și a fost deajuns o scînteie ... importată din Rusia ... ca să producă o explozie teribilă care să dea flăcări ... Romîniei" [4]. Gazeta vieneză *Zeit* menționa că ideile primei revoluții ruse se manifestă cu o deosebită vigoare în Balcani. „Revoluția rusă influențează asupra vieții politice a statelor balcanice" scria gazeta. Sub influența ei a avut loc mișcarea printre studenții bulgari, ea a contribuit la consolidarea anarhismului (mișcării socialiste — *D.H.*) în Bulgaria, ea a provocat și tulburările agrare din Romînia" [5].

Un francez care vizitase Romînia în anul 1906 scria unui prieten al său, după evenimentele din 1907: „Mișcările similare care au avut loc în Basarabia au frapat în mod deosebit populația voastră rurală" [6]. Vizitatorul străin arăta că persoane în măsură să cunoască situația, își exprimau îngrijorarea în discuțiile purtate cu el pe această temă [7]. Într-un interviu acordat ziarului *Russkoe slovo* unul din funcționarii ambasadei romîne la Petersburg declara printre altele: „Este posibil ca revoluția care a cuprins Romînia să fie o parte a acelei uriașe mișcări sociale pe care o observăm în momentul de față în toată lumea civilizată" [8]. Ziarul rus

---

[1] *Opinia*, 29 martie 1907.
[2] *Patria*, Buc., 28 martie 1907, p. 1.
[3] Jurii Soloviov, *25 let v diplomații*, Moscova, 1925, p. 172.
[4] Cosma Parteniu, *Răscoala țărănească din Romînia*, Sibiu, 1907, p. 10.
[5] *Russkoe slovo*, 15 martie 1907.
[6] Arh. Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Dosar nr. 41, 701, vol. II, f. 59.
[7] Ibidem.
[8] *Russkoe slovo*, 22 martie 1907.

Reci, relatînd știri despre răscoala din 1907, considera de domeniul evidenței influența revoluției ruse asupra Romîniei[1].

Mulți autori, frapați fiind de asemănarea formelor de luptă ale răsculaților ruși și romîni, considerau că aceasta constituie cea mai bună dovadă că țăranii romîni au pornit răscoala sub imboldul celor petrecute în Rusia repetînd în amănunțime exemplul venit „de peste unul din hotare". „Modul de a opera al țăranilor — scria C. Bacalbașa în amintirile sale — era identic cu felul în care au operat țăranii ruși, răsculați cu cîțiva ani înainte[2]. Într-un discurs parlamentar C. G. Disescu sublinia că „mișcarea de aici a fost ca și mișcarea din străinătate și, mai cu seamă ea se aseamănă cu mișcarea din Rusia"[3]. Într-un comentariu făcut pe marginea lucrării fostului ministru rus al agriculturii Ivan Ermolov, intitulată „Rusia agrară și criza agrară", un ziarist conservator observa în legătură cu problema care ne interesează următoarele : „În Rusia țăranii erau trimiși să incendieze fermele spunînd că numai astfel nobilii nu se vor reîntoarce ; la noi țăranii incendiau și jefuiau pe motiv că boierii fiind fugăriți, pămîntul ar rămîne în acest caz plugarilor. În Romînia țăranii au intrat prin conace și au distrus toate mobilele cu topoarele, și în Rusia la fel. În Romînia, ori în ce sat au intrat țăranii, au pus stăpînire pe telefoane întocmai ca și în Rusia"[4]. După ce releva și alte forme de luptă care se reproduceau aidoma în mișcările țărănești din Romînia ca și în cele din Rusia, comentatorul găsea că este de prisos să se mai insiste asupra faptului că ambele mișcări au fost dirijate „din umbră" de către organizații secrete după un plan stabilit în prealabil. Este probabil că planul și metodele de acțiune să fi fost preluate de la organizațiile corespunzătoare rusești, sau ultimile să-și fi trimis direct agenții în vederea ridicării maselor din Romînia. Nu este lipsit de interes să remarcăm că divagațiile comentatorului, cu pretenții de analiză subtilă, și-au găsit riposta chiar în perioada apariției lor.

În coloanele ziarului Adevărul se sublinia coincidența izbitoare, care mergea uneori pînă la reproducerea celor mai mici detalii și amănunte dintre formele de luptă ale țăranilor din Rusia și celor din Romînia. „În capitolul asupra răscoalelor din cartea ministrului agriculturii Jermoloff, poți să înlocuiești cuvîntul rus prin cel romîn și încolo nu vei avea nevoie de nici o altă modificare pentru a avea o succintă descriere a răscoalelor"[5]. Concluzia la care ajungea autorul articolului publicat în *Adevărul* se deosebea în mod radical de cea pe care o formulase comentatorul ziarului *Conservatorul*. În fond el punea problema pe adevăratul său teren de rezolvare : „Numai starea țăranului rus se mai aseamănă cu a celui romîn. Și fiindcă în materie socială aceleași cauze trebuie să producă aceleași efecte, și în Rusia au avut loc răscoale țărănești care au pînă în amănunt aceleași caractere ce ale noastre"[6].

---

[1] *Reci*, 6 martie, 1907.
[2] C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, Buc., 1930, vol. III, p. 153.
[3] *Dezbaterile Senatului pe anul 1908*, p. 745.
[4] *Conservatorul*, 30 martie 1907.
[5] *Adevărul*, 29 mai 1907.
[6] *Ibidem*.

V. G. Korolenko, renumitul scriitor rus animat de idei umanitare, vizitînd Romînia în vara anului 1907 mărturisea că veştile despre evenimentele revoluţiei ruse au pătruns pînă în cele mai îndepărtate colţuri ale Romîniei, că „în zilele libertăţii ecourile evenimentelor ruse au ajuns, desigur, şi pînă la gurile Dunării" [1].

Dintre cercetătorii mai proeminenţi ai problemei agrare, care s-au ocupat cu studierea cauzelor şi condiţiilor istorice în care a avut loc răscoala ţărănească din 1907, Radu Rosetti a fost unul dintre puţinii care s-a oprit în mod special în lucrarea sa *Pentru ce s-au răsculat ţăranii* asupra influenţei „revoluţiei ruseşti asupra spiritului ţărănimii". Trebuia spus că şi în această privinţă Rosetti a rămas un reprezentant fidel al clasei sale, cuprins de panică şi de nelinişte faţă de „excesele agrare din imperiul vecin" care „se ţin lanţ" constituind un exemplu molipsitor pentru lumea satelor din Romînia. Pentru a arăta „gravitatea pericolului" şi seriozitatea cu care trebuia privită problema influenţei primei revoluţii ruse la sate, Rosetti face unele aprecieri care dezvăluiesc, într-adevăr, înrîurirea puternică a evenimentelor revoluţionare din Rusia asupra ţărănimii romîne. El a scris următoarele : „Printre alte revendicări la ordinea zilei în Rusia sînt acele ale ţărănimii care, ca şi a noastră, cere pămînt" [2]. Mişcările ţărăneşti — continua Rosetti — izbucnesc din ce în ce mai puternic şi „se pot opri numai cu forţa armată ... şi cu toată paza graniţei Prutului de către ruşi, între ţăranii de pe ambele maluri există comunicaţiuni zilnice care scapă oricărei privegheri. Cele ce se întîmplă la ţară, în unele provincii ale Rusiei, nu pot să nu fie aduse la cunoştinţă ţăranilor basarabeni, încă mărite şi denaturate prin depărtare. De altminteri nici Basarabia nu e cruţată de propagandă revoluţionară şi aici ţăranii cer pămînt" [3]. În încheiere Rosetti insista asupra faptului că ştirile din „interiorul imperiului" şi mai ales cele din gubernia Basarabia trec repede Prutul şi într-un timp „mai lung sau mai scurt ajung pînă la munte şi pînă peste Milcov" [4]. Deosebit de neliniştit era autorul lucrării *Pentru ce s-au răsculat ţăranii* faţă de izbucnirea unor tulburări serioase peste Prut, care ar alcătui „pentru liniştea publică a Romîniei o primejdie din cele mai vajnice" [5].

În legătură cu reflectarea influenţei revoluţiei ruse în istoriografia vremii e foarte semnificativă poziţia lui Const. Dobrogeanu-Gherea în această chestiune. Deşi a scris lucrarea sa *Neoiobăgia* sub amintirea proaspătă a evenimentelor revoluţionare din 1907, Gherea a ignorat complet problema influenţei primei revoluţii ruse asupra mişcării revoluţionare din Romînia, în general, asupra mişcării ţărăneşti, în special. În *Neoiobăgia*, C. Dobrogeanu-Gherea s-a mulţumit să facă aprecieri despre aceea că „sîntem unica ţară din Europa, afară de Rusia, care avem prilejul trist

---

[1] V. G. Korolenko, *Polnoe sobronie socinenii*, vol. XIX, Harkov, 1923, p. 113, citat după E. I. Spivakovski, *Podiom revoluţionnogo dvijenia vRumînii v naciale XX veka*, Moskva, Sotekghiz, 1958, p. 95.

[2] Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, Buc., 1907, p. 605.

[3] *Ibidem*.

[4] *Ibidem*.

[5] *Ibidem*.

al revoltelor țărănești"[1] și să „zdrobească" de pe pozițiile unui obiectivism burghez acuzațiile de instigare aduse de diferiți politicieni burghezi iconarilor și jugănarilor ruși. În rest, sub pretextul unei profunde cercetări „imparțiale" și „de bună credință a cauzelor și explicării răscoalei", Const. Dobrogeanu-Gherea a ocolit în mod cu totul neînțeles și nepermis pentru un sociolog — așa cum singur îi plăcea să-și spună — ce se ocupă cu problema agrară și frămîntările țărănești — influența primei revoluții ruse, dovedind și în felul acesta că însemnătatea istorico-mondială a revoluției din Rusia a rămas neînțeleasă, departe și străină de el[2].

Mai mult decît atîta, prin atitudinea lui față de înrîurirea pe care a exercitat-o revoluția rusă din 1905—1907 asupra mișcării revoluționare din Romînia, Gherea izola grandioasa răscoală din 1907 a țăranilor romîni de marile lupte de clasă și adînci prefaceri sociale pe care le-a inaugurat prima revoluție rusă.

Luptele de clasă ale proletariatului romîn ca și puternica răscoală țărănească din Romînia fac însă parte integrantă din întreaga serie de revoluții sociale și mișcări de eliberare ce au zguduit în această perioadă Asia și Europa sub influența puternică și directă, exercitată de revoluția populară din Rusia anilor 1905—1907 și sînt indisolubil legate de ea.

ВЛИЯНИЕ ПЕРВОЙ РУССКОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1905—1907 ГОДОВ НА РУМЫНСКИХ КРЕСТЬЯН И ПУТИ ЕГО ПРОНИКНОВЕНИЯ В ДЕРЕВНЮ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Крестьянское восстание 1907 года было подготовлено всем ходом исторического развития Румынии. Оно было порождено глубокими противоречиями, расшатывавшими всю систему сельского хозяйства после реформы 1864 года. Одной из внешних причин, способствовавших началу февральско-мартовских событий 1907 года, явилась первая народная революция 1905—1907 годов в России. Автор изучил пути проникновения отзвуков первой русской революции и черты, подчеркивающие влияние событий в России на крестьянские массы Румынии.

Печать, славянское население на территории Румынии, пребывание и деятельность потемкинцев в румынских селах, русские политические эмигранты, наконец, личные связи румынских крестьян с русскими

[1] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, Buc., 1910, p. 173.

[2] Spre deosebire de C. Dobrogeanu-Gherea, în lucrarea dedicată criticii concepției neoiobăgiste, S. Timov a subliniat în mod special influența primei revoluții ruse asupra răscoalei țăranilor din 1907 în Romînia. E drept că autorul nu a cercetat în mod concret problema, cum de altfel s-a ocupat în linii generale de răscoala din 1907, dar a pus-o cu toată claritatea și tăria necesară (Vezi S. Timov, *Agrarnîi vopros, i Krestianskoe dvijenie v Rumînii*, Moskva, 1928, p. 112).

крестьянами, поддерживаемые при переходах границы с обеих сторон,— все это явилось основными факторами распространения идей о первой русской революции среди румынского крестьянства.

Несмотря на то, что печать проникала в деревню в очень ограниченном количестве и читалась лишь незначительным числом крестьян, этим путем постепенно накопился некоторый минимум знаний, более или менее примитивных и неточных, о революционном движении в России и о борьбе крестьян за землю. Знаменательно в этом отношении, что внимание крестьян было обращено лишь на те сведения из газет, которые касались революционных событий в России.

В период роста революционного подъема крестьянства, известия о первой русской революции пропагандировались русскими политическими эмигрантами, находящимися на территории страны, и славянским населением, осевшим в Румынии, особенно русским и украинским.

Особую роль в пропаганде первой русской революции среди народных масс сыграли героические моряки броненосца „Потемкин", высадившиеся в Румынии. Боевая активность потемкинцев, примкнувших к социальным волнениям 1905—1907 годов в Румынии, выделяет их не только как борцов за свободу, но и как вестников первой русской революции.

Жители мест, находившихся по соседству с русской границей, имели, без сомнения, более четкие и точные сведения о том, что происходило в России, благодаря связям с соседним населением, осуществляемым путем взаимных переходов с одного берега Прута на другой. Строго придерживаясь документальных источников, можно с уверенностью утверждать, что упрочнение взаимоотношений между населением России и Румынии и, следовательно, расширение возможностей получения сведений находится в прямой связи с активизацией классовой борьбы в одной и другой стране.

Особенностью реагирования крестьянства на события в России явилось то, что они интерпретировали эти события с точки зрения личных насущных желаний и интересов. События 1905—1907 годов отражались в сознании крестьян часто фантастическим наивным образом, не соответствующим действительности, но всегда в основе этих расплывчатых и туманных толкований обнаруживались четко выраженные и выкристаллизованные стремления и мечты крестьянства — ликвидация помещичьего гнета, улучшение жизни и получение земли. Это ясно следует как из собственных признаний крестьян, так и из сообщений корреспондентов прессы, находившихся в контакте с крестьянами.

В заключение статьи рассматривается трактовка и отображение влияния первой русской революции на события в Румынии представителями господствующих кругов страны и за рубежом.

Из изученных материалов автор делает вывод, что классовые бои румынского пролетариата как и мощное крестьянское восстание в Румынии являются составной частью целого ряда социальных революций и освободительных движений, потрясших в этот период Азию и Европу под прямым мощным влиянием народной революции 1905—1907 годов в России.

L'INFLUENCE DE LA PREMIÈRE RÉVOLUTION RUSSE (1905—1907) SUR LA PAYSANNERIE ROUMAINE ET SES VOIES DE PÉNÉTRATION DANS LES CAMPAGNES

RÉSUMÉ

Le soulèvement paysan de 1907 avait été préparé par le cours même de l'évolution historique de la Roumanie. Il fut engendré par les contradictions profondes qui minaient l'entier système agraire du pays après les réformes de 1864. La révolution populaire russe de 1905—1907 fut l'un des facteurs extérieurs qui contribuèrent à déclencher les événements dont la Roumanie a été le théâtre en février et mars 1907. L'auteur de l'article s'attache précisément à établir comment et par quelles voies parvinrent aux masses paysannes roumaines les échos de cette première révolution russe, et à analyser les symptômes révélateurs de l'influence des événements de Russie sur la paysannerie roumaine.

La presse, la population d'origine slave, la présence et l'activité dans les milieux ruraux des marins révoltés du « Potemkine », celle des réfugiés politiques russes et, enfin, le contact personnel entre paysans roumains et russes le long de la frontière, qu'ils franchissaient des deux côtés, furent autant de facteurs propres à propager parmi les paysans de Roumanie les idées engendrées par la première révolution russe.

La presse, il est vrai, ne pénétrait guère dans les campagnes, et peu de paysans d'ailleurs étaient à même d'en faire la lecture. Ce fut elle néanmoins qui, graduellement, accumula un minimum de connaissances, rudimentaires sans doute et imprécises, touchant le mouvement révolutionnaire de Russie et la lutte des paysans russes pour la possession des terres. Et, fait significatif, de toutes les nouvelles qu'apportaient les journaux, c'étaient précisément les relations touchant les événements révolutionnaires du pays voisin qui retenaient avant tout l'attention des paysans.

A cette époque, où l'élan révolutionnaire de la paysannerie prenait une ampleur croissante, les réfugiés politiques russes et la population slave établie en Roumanie, composée surtout de Russes et d'Ukrainiens, propageaient aussi, les nouvelles relatives à la révolution russe.

Dans cette œuvre de diffusion des idées révolutionnaires parmi les masses populaires, un rôle particulièrement important revient aux héroïques marins révoltés du croiseur « Potemkine », débarqués en Roumanie. Par leur attitude militante d'intervention active dans les mouvements sociaux qui agitaient alors la Roumanie, ils firent figure non seulement de combattants pour la cause de la liberté, mais encore de messagers de cette première révolution russe.

Quant aux habitants des régions voisines de la frontière, ils avaient, des événements de Russie, une connaissance plus claire et plus complète, du fait des rapports qu'ils entretenaient avec leurs voisins d'au-delà du Pruth, rivière qui était constamment franchie par les habitants des

deux rives. Ces relations réciproques, et les nombreux moyens d'information qui en découlaient, contribuèrent directement à l'intensification de la lutte de classe dans les deux pays ; c'est là ce que confirme incontestablement une stricte interprétation de toutes les sources documentaires.

Le trait essentiel de l'attitude des paysans devant le mouvement révolutionnaire russe est qu'ils interprétaient les événements à travers le prisme de leurs propres aspirations et de leurs intérêts les plus pressants. Ces événements se reflétaient souvent dans leur esprit d'une manière fantastique et naïve, fort éloignée de la réalité. Néanmoins, derrière cette interprétation vague et nébuleuse, reparaissait toujours l'idée précise et nettement cristallisée de la paysannerie, qu'il lui fallait s'affranchir enfin de l'oppression des propriétaires fonciers, s'assurer une existence moins précaire et obtenir des terres. Le fait ressort clairement des témoignages des paysans eux-mêmes, aussi bien que des relations des correspondants de presse qui venaient en contact avec eux.

La partie finale de l'article s'occupe de la réaction des représentants des classes dominantes, de Roumanie et de l'étranger, contre l'influence de la première révolution russe sur les événements de Roumanie, ainsi que de la manière dont ils consignèrent ces faits.

La conclusion qui se dégage du matériel étudié est que la lutte de classe du prolétariat roumain et le vigoureux soulèvement des paysans font partie de cette longue suite de révolutions sociales et de mouvements de libération, qui à la même époque, ébranlèrent l'Asie et l'Europe, sous l'influence énergique et directe de la révolution populaire russe de 1905—1907.

SITUAŢIA CLĂCAŞILOR DIN ŢARA ROMÎNEASCĂ ÎN PERIOADA 1746—1774

DE

FL. CONSTANTINIU

1. SITUAŢIA AGRICULTURII ÎN ŢARA ROMÎNEASCĂ

Lucrările puţin numeroase referitoare la istoria socială a veacului al XVIII-lea în Ţara Romînească şi-au concentrat atenţia asupra a două principale momente din evoluţia relaţiilor agrare : reforma lui C. Mavrocordat (1746) şi aşezămîntul lui A. Ipsilanti (1780). Perioada cuprinsă între aceste date a fost mai puţin cercetată, iar concluziile asupra evoluţiei agrare în acest interval s-au întemeiat pe un material documentar limitat, mai ales, la textele tipărite. Întrucît însă fondurile arhivistice conţin documente în măsură să modifice unele dintre concluziile vechilor cercetări, încercăm în rîndurile de mai jos, să reluăm problema pe baza unor materiale inedite.

Recentele discuţii asupra celei de-a doua iobăgii au pus în lumină rolul comerţului de grîne în agravarea situaţiei ţăranilor din ţările Europei răsăritene[1]. Întrucît fenomenul se constată şi în trecutul ţărilor noastre în veacul al XVIII-lea[2], pentru a cunoaşte stadiul de dezvoltare a relaţiilor agrare, se impune cercetarea nivelului atins de agricultură în această perioadă. Reconstituirea împrejurărilor de viaţă agricolă, în ceea ce priveşte întinderea terenurilor cultivate şi metodele folosite în perioada ce ne interesează, nu poate fi decît aproximativă. Deşi încercările în această direcţie se lovesc de numărul redus al informaţiilor privitoare la chipul

---

[1] S.D. Skazkin, *Problemele fundamentale ale aşa-numitei „a doua iobăgii" în Europa centrală şi răsăriteană*, în *Analele romîno-sovietice*, seria istorie, an. XII (1958), nr. 1—2, p. 105 şi urm.

[2] A. Oţetea, *Le second asservissement des paysans roumains* (1746—1821), în *Nouvelles études d'histoire*, Buc., 1955, p. 299 şi urm.; idem, *Problema periodizării istoriei Romîniei*, în *Studii*, an. X (1957), nr, 6, p. 108.

de lucrare a pămîntului[1], studii recente au arătat că „sistemul celor trei tarlale (forma general răspîndită în întreaga Europă) nu a pătruns decît pînă la linia Carpaților ... Pe noi ne-a prins pătrunderea capitalismului în agricultură pe treptele inferioare ale desțelenirii permanente și ale celor două cîmpuri. Agricultura noastră se ridicase deci pînă la nivelul tehnic pe care îl putem desemna în termeni romînești prin denumirea de „noimă și desțelenire"[2].

Cercetările din ultimul timp au arătat că pînă la mijlocul veacului trecut creșterea vitelor a deținut primatul asupra agriculturii. Acest raport nu înseamnă însă că în cultura cerealelor nu s-au înregistrat simțitoare progrese. Un indice semnificativ în această privință îl constituie vînzarea grîului din Moldova și Țara Romînească peste Carpați, din a doua jumătate a veacului al XVI-lea[3].

Accentuarea monopolului turcesc asupra produselor cerealiere în veacul al XVIII-lea[4] și depopularea țării[5], datorită mai ales oneroasei politici fiscale practicate de majoritatea domnilor fanarioți, au creat condiții neprielnice dezvoltării agriculturii în măsura în care fertilitatea excepțională a solului ar fi îngăduit-o. Călătorii străini înregistrează aproape toți contrastul dintre rodnicia pămîntului și întinsele terenuri lăsate în paragină din pricina numărului scăzut al brațelor de muncă. Astfel, în 1702 englezul E. Chishull, însoțitorul lordului Paget, descriind cîmpia dunăreană, observă că în ciuda bogăției vegetației „aceste ținuturi sînt aproape nelocuite și lăsate în paragină"[6]. Spre sfîrșitul aceluiași veac, în 1797, un alt călător englez, John Jackson, străbătînd aceleași regiuni, — trecuse Dunărea, pe la Rusciuk și se îndrepta spre Călugăreni — însemna că pînă la această din urmă localitate nu se zărea nici o cultură, iar de acolo înainte, drumul trecea printr-o „regiune frumoasă, care însă era puțin cultivată, măcar că se arăta foarte roditoare"[7]. Exemplele s-ar putea înmulți ; ne limităm la cele de mai sus pentru că rezumă impresiile călătorilor europeni poposiți pe meleagurile romînești în cursul veacului al XVIII-lea.

Este nevoie totuși de o precizare : în cunoașterea nivelului atins de agricultură în principate trebuie avut în vedere că acești străini priveau realitățile agricole de la noi cu ochii unor oameni care cunoșteau metodele

---

[1] Cf. J. Meuvret, *L'agriculture en Europe aux XVII-ème et XVIII-ème siècles*, în *Relazioni del X Congresso di Scienze storiche*, IV, Firenze, 1955, p. 139 și urm.

[2] H.H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe romînești*, vol. I, Buc., 1958, p. 299.

[3] P. P. Panaitescu, cap. *Producția și viața economică*, în *Viața feudală în Moldova și Țara Romînească*, Buc., 1957, p. 16, 37.

[4] M. Alexandrescu-Dersca, *Contribution à l'étude de l'approvisionnement en blé de Constantinople au XVIII-ème siècle*, în *Studia et Acta orientalia*, I, 1957, p. 13 și urm.

[5] „Țara ar putea hrăni de 5 sau 6 ori mai mulți locuitori decît are în prezent și cel mai rău este că ea se depopulează tot mai mult, mai ales de 30—40 ani". Drept cauze ale depopulării, generalul Bauer indică guvernarea despotică a turcilor, impozitele, chipul tiranic de percepere al acestora, vexațiunile boierilor, războaiele cu toate urmările lor și ciuma (Bauer, *Mémoires historiques et geographiques sur la Valachie*, Francfort et Leipzig, 1778, p. 19—20).

[6] *Buletinul Societății de geografie*, an. XLI (1922), p. 198.

[7] C.J. Karadja, *O călătorie prin Muntenia în anul 1797*, în *Viața Romînească*, XV (1923), nr, 10—11, p. 160—162, „Muntenia are un pămînt bogat, sînt însă prea multe păduri", observă Jackson.

mai înaintate de cultivare a pămîntului din țările lor sau judecau posibilitățile economiei agricole a Țărilor Romîne în lumina tratatelor de agronomie care începeau să circule tot mai mult în Europa. E o apreciere pornită de la criterii economice și agro-tehnice existente în țările cu o agricultură dezvoltată. Pentru localnici, pentru cei care aveau o mai adîncă cunoaștere a climatului istoric al locurilor, al felului de viață oriental, aceleași lucruri se prezentau sub un aspect diferit. Astfel, de pildă, unui slujbaș otoman, cunoscător al agriculturii practicate în Orient, Țara Romînească îi apărea ca „roditoare și foarte bine cultivată"[1]. Sînt aici cuvintele cuiva care cunoștea îndeaproape viața agricolă a Balcanilor și a Orientului și era în măsură să seziseze progresul înregistrat de cele două principate în domeniul agriculturii; un progres, pe care alte izvoare ni-l arată a nu fi considerabil, dar care trebuie luat în seamă într-o cercetare de istorie socială. Proporțiile acestui progres încercăm să le explicăm mai jos.

Elementul nou în agricultura Țărilor Romîne în veacul al XVIII-lea este răspîndirea pe scară largă a culturii porumbului. Apărută la noi probabil la începutul veacului al XVII-lea, noua plantă ajunge în curînd elementul de bază în alimentația locuitorilor. Explicația trebuie căutată — așa cum s-a arătat [2]— în împrejurările create de desfășurarea războaielor purtate de Poartă cu Austria. Capitala imperiului otoman era aprovizionată cu grîne din principate dar pe lîngă această obligație permanentă, Țările Romîne trebuiau să livreze mari cantități de cereale trupelor beligerante. Porumbul, nefiind cerut de turci, devenise astfel principalul aliment al populației. Italianul Domenico Sestini, care a trecut prin Țara Romînească spre sfîrșitul veacului al XVIII-lea, scrie că porumbul este „primul și aproape singurul lor mijloc de întreținere"[3]. Călătorul aflase că acesta fusese introdus de puțină vreme și își explica larga sa răspîndire prin faptul că nu cerea o muncă stăruitoare, iar recolta era sigură[4]. John Jackson, referindu-se la aceleași regiuni ca și Sestini, amintește de „o regiune frumoasă, unde se cultivă mai puțin grîu decît porumb"; dintre cerealele cultivate la noi, el menționează în primul rînd „grîul turcesc"[5]. Grîul a continuat să ocupe un loc însemnat în culturile cerealiere chiar și după ce porumbul devenise principalul mijloc de hrană al populației. Aceasta se explică prin faptul că dintre cerealele produse în Moldova și Țara Romînească, grîul era cel mai cerut în circuitul comercial exterior, în primul rînd de imperiul otoman.

Întrucît nu dispunem de date precise privind volumul producției de grîu și a altor cereale a principatelor în această epocă, este necesar, pentru a putea aprecia potențialul agricol al Țării Romînești și al Moldovei, să folosim poruncile otomane referitoare la procurarea de zaharea; acestea

---

[1] M.C. Karadja, *Principatele romîne văzute de un funcționar turc din veacul al XVIII-lea*, în *Arhivele Olteniei* (1933), nr. 67—68, p. 293, cf. N. Iorga, *Istoria romînilor prin călători*, Buc., 1928, vol. II, p. 195—202.

[2] N. Iorga, *Vechimea culturii porumbului la noi*, în *Revista istorică*, VI (1920), nr. 7—9, p. 173.

[3] Idem, *Călătoriile lui Domenico Sestini în Muntenia*, Arhiva Societății științifice și literare din Iași, IV (1893), nr. 10—11, p. 571.

[4] D. Sestini, *Viaggio in Valachia e Moldavia*, Milano, 1853, p. 42.

[5] C. I. Karadja, *op. cit.*: apusenii numeau porumbul „grîu turcesc".

ne îngăduie, fie şi indirect, să cunoaştem gradul de dezvoltare atins de agricultură[1]. Astfel în 1741, domnul Moldovei primea poruncă să furnizeze imediat 13 000 de chile de făină la preţul de 55 bani chila[2]. Reprezentantul regatului celor două Sicilii îşi informa guvernul la 24 ianuarie 1756 că Ţării Romîneşti i se cerea de la Constantinopol să trimită 300 000 chile de grîu şi 200 000 chile de orz, iar Moldovei 200 000 chile de grîu şi 100 000 chile de orz[3]. În 1758 soseau în capitala otomană din ţările romîneşti 1 000 000 chile de grîu şi 490 000 chile de orz[4]. Deputaţii munteni îl informau pe contele Panin în 1770 că ţara lor trimitea anual la Constantinopol 35 000 chile de grîu şi asigura hrana garnizoanelor turceşti din raialele Brăila, Giurgiu şi Turnu[5]. Această nouă obligaţie fusese introdusă în anii 1755—1756, cînd tulburările din Egipt şi Constantinopol creau dificultăţi de aprovizionare[6]. În 1769 se livraseră turcilor de către Ţara Romînească 40 000 chile de grîu; şi aceeaşi cantitate de orz din recolta anului precedent[7].

Cu acelaşi prilej, trimişii munteni înfăţişează şi situaţia generală a ţării, indicaţiile lor constituind un preţios mijloc de reconstituire a vieţii economice a Ţării Romîneşti. Potrivit acestor date, cultura cerealelor căpătase o mai mare dezvoltare în judeţele Ialomiţa, Argeş, Romanaţi şi Dolj. În legătură cu primul dintre aceste judeţe aflăm că „cea mai mare parte din producte, adică zaharele din care se hrăneşte ţara, se face în judeţul acesta, cum şi cel mai însemnat comerţ cu grîne". Ialomiţa apărea atunci ca unul dintre cele mai bogate judeţe ale ţării, fapt care explică şi de ce, cînd se vorbeşte de rodnicia altor judeţe — ca Mehedinţi sau Ilfov — termenul de comparaţie este mereu Ialomiţa[8].

Trebuie subliniat faptul că livrările de grîne către turci nu epuizau cantităţile destinate schimbului. A continuat să existe şi să se dezvolte un comerţ intern de grîne alături de care întîlnim deseori un prisos destinat exportului. În 1770 deputaţii munteni stăruie în a arăta tocmai deplina satisfacere a nevoilor interne de cereale şi posibilităţile de export ale ţării; ei arată că în anii de pace, după trimiterea celor 35 000 chile de grîu datorate Porţii „lumea îşi avea cu prisos îndestulare trebuincioasă... şi li mai prisosea încă şi zaharea pentru negoţ; ba încă şi alţi negustori cumpărau

---

[1] M. Guboglu, *Documentele turceşti din Arhivele Statului şi importanţa lor pentru cercetările istorice*, în vol. *Arhivele Statului. 125 de ani de activitate*, Buc., 1957, p. 436—438. Pentru darea în grîne, cunoscută sub numele de iştira sau mubaya, şi chipul de percepere al acesteia, vezi N. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIII-ème siècle*, Paris, 1956, p. 48—50.

[2] N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 327.

[3] A. Oţetea, *Contribution à la question d'Orient*, Bucureşti, 1930, p. 168.

[4] L. Guçer, *Le problème de l'approvisionnement d' Istambul en céréales vers le milieu du XVIII-ème siècle*, în *Revue de la Faculté des Sciences Economiques de l'Université d'Istambul*, XI (1950), nr. 1—4, p. 179, unde se dau chila de Chilia = 230,94 kg, şi chila de Istambul = 25,66 kg.

[5] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, Buc, 1902, p. 461, chila este socotită aici ca avînd 240 ocale.

[6] M. Alexandrescu-Dersca, *op. cit.*, p. 20.

[7] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 462.

[8] „Iar partea de jos este cîmpie, unde se fac bucate ca şi în Ialomiţa" (e vorba de Ilfov), iar despre Mehedinţi „două (părţi) de cîmp, unde se fac bucate multe pentru zaharele ca şi în Ialomiţa".

de la ţăranii romîni pentru vînzare"[1]. Existenţa unor negustori care achiziţionau grîu pe piaţa internă ne este dovedită şi de o poruncă a lui C. Mavrocordat din 11 ianuarie 1742 prin care se ordonă oprirea activităţii acelor „neguţători ce ar fi cumpărători de pîine", pînă la satisfacerea exigenţelor otomane[2]. Merită a fi remarcată însemnătatea acestor negustori care impuneau prin prezenţa lor, chiar în condiţiile monopolului turcesc, o anumită „politică de preţuri" a domniei. S-au amintit mai sus preţurile derizorii stabilite de turci la cumpărarea grînelor[3]. Era evident pentru domn că în asemenea condiţii cererile otomane nu puteau fi îndeplinite cu uşurinţă, fapt care atrăgea sancţiuni, mergînd pînă la pierderea domniei. Dintr-o poruncă a domnului Moldovei din 1742 aflăm felul în care problema era soluţionată : Poarta ceruse o anumită cantitate de grîne, făină de grîu şi orz care urma să fie adunată la Galaţi ; la rîndul lui, domnul, informîndu-se, află că în ţară negustorii plătesc „3 lei pol chila de 18 dimirlii", iar chila de orz cîte 50 parale. De o concurenţă reală între domnie şi aceşti negustori nu poate fi vorba, deoarece, aşa cum s-a arătat, aceştia din urmă erau opriţi de a cumpăra grîne pînă la executarea poruncilor Porţii. Totuşi preţurile oferite de ei, în condiţiile „normale" de acţiune a legii valorii, trebuiau luate în seamă de către domn, chiar atunci cînd prin intervenţia sa, ca reprezentant al monopolului turcesc devenea singurul cumpărător pe piaţa internă. În porunca amintită, avînd în vedere că grîul trebuia măcinat şi transportat la Galaţi, domnul oferea 4 lei pe chila de grîu şi 1 leu şi jumătate pe chila de orz[4]. Prin urmare, în cazul de faţă, producătorii autohtoni, formal, nu au fost păgubiţi, legea valorii croindu-şi drum chiar în împrejurările neprielnice ale dominaţiei otomane. Pierderile de bani, rezultate din diferenţa dintre preţul plătit de turci, şi cel achitat în ţară de către domn, erau acoperite din impozite, a căror greutate apăsa asupra ţărănimii.

Cerealele, cu deosebire grîul, şi produsele fabricate : făina şi pîinea nu erau vîndute numai turcilor ; cu cît tîrgurile şi oraşele din ţările romîneşti se dezvoltau şi deveneau centre de producţie meşteşugărească şi de schimb, accentuîndu-se astfel separarea de ocupaţiile agricole, cererile de grîne în asemenea aglomerări urbane sporeau. Poruncile domneşti ne dau o sugestivă imagine a tîrgului, unde domeniile boierilor şi mănăstirilor, precum şi gospodăriile ţărăneşti îşi desfăceau produsele agricole. O astfel de imagine reflectă un document din 1761 privitor la repartizarea locurilor în piaţa din Suceava. Sînt pomenite cu acest prilej „pităriţele cu pita" şi „carăle cu făină sau cu alte legume"[5]. Există documente care vădesc preocuparea domniei de a asigura aprovizionarea cu pîine şi cereale. Pentru a stimula pe producători în desfacerea mărfurilor în centrele orăşeneşti, sînt acordate o serie de înlesniri şi în primul rînd scutirea de taxe. În condica de porunci a lui C. Mavrocordat întîlnim invitaţia adresată de domn, locui-

[1] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 465.
[2] Idem, *Studii şi documente*, VI, p. 325.
[3] Cf. N. Svoronos, *op. cit.*, p. 49 şi urm.
[4] N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 332.
[5] Idem, *Istoria comerţului romînesc*, Buc., 1925, vol. II, p. 25.

torilor de a aduce la Iaşi, pîine, făină, grîu, orz şi mălai, subliniind că „beilic nu să vor lua, iar pîinea încă vor vinde-o cu preţul ei"[1].

Prin nevoile lor alimentare, oraşele au stimulat nu numai producţia cerealieră, dar şi culturile de zarzavaturi. În descrierea ţărilor romîneşti de către funcţionarul turc amintit, se arată că în împrejurimile Bucureştilor se află „cîmpii roditoare cu grădini şi vii", iar pe lîngă Tîrgovişte se găsesc „întinse vii şi grădini de zarzavaturi"[2]. Este probabil ca asemenea culturi să fi fost făcute de locuitorii acestor oraşe, practică devenită caracteristică acolo unde oraşele sau tîrgurile nu au reuşit să se separe complet de îndeletnicirile agricole; în acest caz, problema iese în afara preocupărilor prezentei cercetări. Faptul însă că în toate poruncile domneşti privitoare la obligaţiile clăcaşilor faţă de stăpînii de moşii, întîlnim mereu amintite, cînd se vorbeşte de dijma din produse, legumele destinate „neguţătoriei", perfect distincte de acele necesare gospodăriei: „pentru treaba caselor lor", ne îndreptăţeşte încheierea că în oraşe se desfăceau legume şi zarzavaturi, produse de marile domenii boiereşti sau mănăstireşti, provenite fie din dijmele ţăranilor, fie din culturile făcute pe rezerva stăpînului sau de clăcaşi pe loturile lor.

Desigur că, în ciuda înăspririi monopolului turcesc, o dată cu instalarea domnilor fanarioţi, s-a continuat vînzarea mai mult sau mai puţin făţişă a grînelor peste Carpaţi. Numai astfel se poate explica învinuirea pe care internunţiul Brognard i-o aduce lui Alexandru Ghica, domnul Ţării Romîneşti, de a fi oprit vînzarea grîului şi a altor produse peste Carpaţi. Răspunsul Porţii din august 1767 motivează măsurile domneşti prin obligaţiile de aprovizionare pe care Ţara Romînească le avea de îndeplinit faţă de Imperiul otoman[3]. Rezultă totuşi că, înainte de interzicerea ordonată de Al. Ghica, se vindea în provinciile stăpînite de Habsburgi, grîu din Ţara Romînească. Contrabanda desfăşurată la graniţă, care evident nu putea lăsa urme în documentele vremii, a fost de asemenea un factor de limitare a monopolului turcesc, dar lipsa de date precise nu ne permite nici un fel de aprecieri cantitative.

În sfîrşit, printre factorii care au stimulat cultivarea cerealelor în vederea vînzării, trebuie amintite şi războaiele purtate de Poartă cu Austria şi Rusia. Nevoile de aprovizionare ale trupelor combatante erau satisfăcute în mare parte de producţia locală, de unde interesul „serviciilor de intendenţă" în sporirea cantităţilor de cereale produse pe marile domenii. Aşa cum s-a remarcat, aceste armate solicitante de cereale, au îndeplinit, în proporţii evident mai moderate, rolul jucat în această direcţie de către oraşele din vestul Europei[4]. Cînd însă operaţiile militare luau sfîrşit, carele cu grîu sau făină în loc să se mai îndrepte spre depozite militare luau drumul spre Brăila, pasurile Carpaţilor sau tîrgurile răspîndite pe întinsul ţării, unde încărcătura lor îşi găsea grabnic cumpărători.

---

[1] N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 229. Şi J. Jackson scrie că „în oraşele mari se găseşte încă pîine bună de grîu", vezi, C.I. Karadja, *op. cit.*

[2] M. C. Karadja, *op. cit.*

[3] *Hurmuzaki*, vol. VII, p. 39—40.

[4] A. Oţetea, *Constrîngerea extra-economică a clăcaşilor la începutul sec. al XIX-lea*, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*, Buc., 1954, vol. II, p. 1060.

Proporţiile acestui comerţ de grîne nu trebuie însă exagerate. Aşa cum s-a amintit, creşterea vitelor deţinea un loc important în economia ţărilor romîneşti, iar din întreaga întindere a ţării, suprafaţa de păduri şi păşuni depăşea cu mult pe cea a terenurilor cultivate. Ştirile despre exportul principatelor menţionează la loc de frunte tocmai articolele provenite din sectorul creşterii vitelor. În afară de oi şi porci, se vindeau în cantităţi însemnate piei de oaie şi de capră, lînă, miere şi ceară[1]. Împrejurări favorabile pentru o creştere simţitoare a comerţului de grîne nu s-au creat decît după 1774, dar au trebuit să mai treacă cîteva decenii pentru ca ţările romîneşti să joace un rol important pe piaţa europeană; abia după 1829, cele două principate au început să îndeplinească funcţia de furnizoare de grîne pentru centrul şi vestul continentului nostru. Trebuie subliniat însă că dezvoltarea istorică creia premizele pentru succesul agriculturii, pentru inversarea raportului economic: creşterea vitelor, cultivarea pămîntului, în favoarea ultimului termen. Înainte de a cerceta chipul în care s-a reflectat pe planul relaţiilor de producţie, nivelul de dezvoltare a vieţii agricole romîneşti, este necesar să amintim şi factorii care au împiedicat şi întîrziat sporirea însemnată a cantităţilor de grîne destinate exportului.

Dintre aceştia, doi sînt mai însemnaţi şi trebuie să reţină atenţia cercetătorului: 1) dominaţia otomană, mai ales aspectele ei economice; 2) situaţia demografică a Ţării Romîneşti.

Dominaţia otomană. Exploatarea ţărilor romîne de către imperiul otoman a influenţat negativ ansamblul economiei romîneşti; în ceea ce priveşte agricultura, această influenţă s-a exercitat pe două căi: a) *Exploatarea prin regimul de monopol asupra comerţului de grîne*; s-a arătat mai sus că Ţările Romîne nu aveau dreptul să exporte prisosurile de cereale de care dispuneau, atît timp cît nu erau satisfăcute exigenţele Porţii. În răspunsurile date contelui Panin în 1770, deputaţii munteni înşirau numeroasele articole, în primul rînd cerealele, al căror export în regiunile imperiului habsburgic era categoric interzis de turci. Aceste interdicţii limitau interesul stăpînilor de moşii de a spori în chip sistematic producţia marfă a domeniilor lor. Deşi comerţul cu grîne făcut cu turcii aducea boierimii cîştiguri, în comparaţie cu operaţiile de schimb, desfăşurate în condiţiile unei libertăţi depline, aceste beneficii nu puteau însemna decît un stimulent relativ. Este cunoscut chipul în care înţelegeau turcii să facă negoţ[2]: abuzurile lazilor sînt o pildă grăitoare. Suzeranitatea otomană şi regimul de monopol puneau într-o situaţie de vădită inegalitate pe producător faţă de cumpărătorul turc, situaţie, care desigur nu putea constitui pentru localnici un îndemn spre o iniţiativă economică. b) *Exploatarea directă.* Urmările nefaste ale dominaţiei otomane pentru agricultură nu se reduceau la cele de mai sus. Întinderi însemnate din pămîntul ţării fuseseră acaparate de către turci pentru a fi folosite ca păşuni sau exploatări agricole. Cronica lui Dionisie Eclesiarhul arată proporţiile luate de

[1] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 476; V. Papahagi, *Contribuţii la istoria relaţiilor comerciale ale Munteniei cu Peninsula Balcanică şi Veneţia în secolele XVI şi XVIII*, în *Revista istorică*, XIX (1933), nr. 4—6, p. 119 — 126; N. Svoronos, *op. cit.*

[2] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 505—506.

fenomen şi gravitatea sa pentru populaţia ţării, exploatată acum, nu numai prin obligaţiile faţă de statul otoman, dar chiar şi direct de către negustorii şi cămătarii turci, care începuseră să se dedea pe scară largă la activitate agricolă pe teritoriul ţării. Înfăţişînd împrejurările premergătoare anului 1769, Dionisie scrie: „Într-acea vreme era această ţeară cuprinsă de turci, că luase moşii boiereşti şi mănăstireşti, care era lor voia şi da arendă cît vrea ei pe ele, mai nimic şi silea pe oamenii satelor de le lucra, adecă clăcuia şi făcea negustorie în silnicie...[1]". Căile de acaparare au fost variate. Unii domni fanarioţi, pentru a cîştiga bunăvoinţa turcilor din cetăţile dunărene şi a evita astfel violenţele acestora, le-au permis să ocupe terenuri în pămîntul ţării[2]. O dată instalaţi aici, ei au început să încalce sistematic stăpînirile vecine, dedîndu-se la jafuri şi alte acte de violenţă. În jurul terenurilor turceşti se crea repede o zonă pustie, locuitorii căutînd să-şi salveze avutul şi viaţa prin fugă. Cerînd Rusiei în 1770 cucerirea Brăilei, Turnului şi Giurgiului, a căror stăpînire înlesnea turcilor desfăşurarea acţiunilor prădalnice asupra aşezărilor din apropiere, boierii munteni subliniau că prin aceasta „se va da prilej de plugărie în acel loc"[3]. Faţă de înmulţirea silniciilor turceşti, Scarlat Ghica reuşeşte în 1758, în schimbul sumei de 400 000 lei să obţină temporar sprijinul autorităţilor centrale ale imperiului pentru înlăturarea acestor elemente de dezordine şi pradă. Înstăpînirea turcilor în interiorul ţării se făcea însă şi pe calea unei intense activităţi cămătăreşti — prin luarea ca zălog a moşiilor datornicilor aflaţi în imposibilitate de a restitui sumele împrumutate — şi prin arendări. Grăbiţi să obţină cîştiguri mari, turcii secătuiau repede pămînturile arendate, iar în diferendele cu localnicii foloseau forţa pentru a obţine cîştig de cauză[4]. Zălogirea moşiilor la turci ajunsese un fenomen atît de răspîndit, încît domnia s-a văzut obligată să ia măsuri de lichidare a acestei situaţii primejdioase pentru economia şi liniştea ţării. Într-o judecată din 2 februarie 1756 se amintea o poruncă domnească, care obliga pe toţi locuitorii cu moşiile zălogite la turci, să-şi achite imediat datoriile pentru a nu mai da prilej turcilor de a stăpîni moşii în ţară[5]. O poruncă similară, menţionată într-un document din 20 ianuarie 1760 adaogă la interzicerea zălogirilor şi pe cea a arendărilor „ca să poată turcii eşi din ţară să nu mai găsească pricini cu ţinerea moşiilor"[6].

Prin urmare, turcii au acaparat pămînturi, organizînd o exploatare directă a bogăţiilor naturale. Activitatea economică otomană lipsea Ţara Romînească şi pe această cale de posibilitatea unei mai largi folosiri a tere-

---

[1] Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful Ţărei Romîneşti*, ed. C.S. Nicolăescu-Plopşor, R. Vîlcii, 1934, p. 8, cf. H.D. Siruni, *O năvălire necunoscută a bandelor turceşti în ţările romîne la 1769*, în *Revista arhivelor*, IV (1940), nr. 1, p. 26. Turcii aflaţi pe moşiile Oraviţa şi Bolboşani refuzau în 1747 să dea adetul cuvenit mitropoliei, stăpîna acestor moşii, pentru 120 clăi fîn cosit, 700 stupi şi 4 mori, Acad. R.P.R., *ms. 616*, f. 87.

[2] D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, trad. G. Sion, Buc., 1859, vol. II, p. 148.

[3] Acad. R.P.R., *ms. 5244*, f. 280.

[4] Teama de arendaşii turci era atît de mare încît epitropii bisericii Obedeanu includeau în contractul de arendă, încheiat la 23 aprilie 1763 cu Gheorghe al Popii şi Băluna, pentru moşia Saca, o clauză privitoare la sancţiunea pe care urmau să o suporte arendaşii, dacă s-ar fi întovărăşit cu un turc (Arh. St. Buc., Bis. Obedeanu, VII/3).

[5] N. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 495.

[6] *Ibidem*, p. 326.

nurilor capabile să asigure însemnate cantităţi de produse destinate schimbului. Rolul negativ al acestei infiltrări turceşti a fost accentuat de chipul brutal în care dominatorii înţelegeau să-şi obţină cîştigurile.

Factorul demografic. Al doilea factor de limitare a întinderii suprafeţelor cultivate a fost numărul scăzut al braţelor de muncă. În această perioadă populaţia Ţării Romîneşti nu depăşea cu mult jumătate de milion de locuitori, ceea ce însemna o densitate cu totul redusă. Contemporanii îşi dădeau seama că o populaţie sporită în aceste locuri bogat dăruite de natură, ar fi putut da un excepţional randament economic. Dintre numeroasele mărturii cuprinse în descrierea Ţărilor Romîne şi în rapoartele agenţilor străini amintim următoarele rînduri dintr-o descriere anonimă a Ţării Romîneşti din veacul al XVIII-lea , datorită unui autohton : „iar, cîndu ar fi mulţimea oamenilor, ce pe alte locuri săntu, atunci nu cu altă ţară de potriva iei, care ar fi dînd venit mai bun, s-ar putea potrivi, ci pot zice că atunci cu 3 şi 4 ţări d-acele mai bune ar putea da venit deopotrivă"[1].

Numărul scăzut al populaţiei se explică prin acel complex de factori, înfăţişat de generalul Bauer în lucrarea sa despre Ţara Romînească[2]. Dintre aceştia o influenţă deosebită a avut-o fuga, ca urmare a exploatării fiscale. În cursul lucrării vom avea prilejul să urmărim mai atent această problemă. Ne mărginim aici a arăta că relatările observatorilor străini sînt unanime în a recunoaşte urmările dezastruoase pe care le-a avut depopularea pentru agricultură şi a atribui fuga poverei insuportabile a dărilor. Lămuritor în această privinţă este raportul lui Pietro Businello, cunoscător al realităţilor muntene din anii 1744—1746. Amintind nenumăratele obligaţii ale locuitorilor faţă de aparatul de stat, el notează că în intervalul amintit, 20 000 familii şi-au părăsit căminurile, preferînd să-şi caute scăparea pe teritoriul administrat de paşa din Vidin. Fuga locuitorilor lăsa în paragină numeroase terenuri arabile şi reducea simţitor producţia agricolă[3]. Această situaţie s-a menţinut de-a lungul întregii perioade studiate. În 1770 contele Panin era informat de deputaţii munteni că din pricina silniciilor turceşti şi a abuzurilor în perceperea impozitelor — sau cum spun diplomatic boierii pentru a nu-şi vădi practicile proprii „hrăpiri şi desele schimbări de domnie" — „ai noştri se împuţinau, fugind pe toată ziua"[4].

---

[1] N. Iorga, *Studii şi doc.*, III, p. 57—58. În aceeaşi descriere citim : „Deci dăstul este a socoti cinevaş cîtă dare au pe tot anul, nu numai birul şi alte ştiinţe şi obişnuitele cheltuiele... şi alte întîmplări şi pagube au apururea şi de s-ar socoti cătă sumă vor cuprinde acest tot, încă p-atît sau mai mult plătesc pe tot anul dobînzi de bani la turci ce-i îndatoresc şi tot den osteneala lor, ajutîndu-se din birşugul pămîntului, de să face multă neguţătorie, cu care să biruiesc la toate necazurile". Pentru cunoaşterea nivelului atins de agricultură munteană ar fi interesant să se poată data precis această însemnată descriere. N. Iorga socotea că a fost scrisă pe la 1750. Vezi *Cîteva note despre cronicele şi tradiţia noastră istorică*, extras din *Analele Acad. Rom.*, seria II, t. XXXIII, 1910, p. 14.

[2] Mai sus, p. 72, nota 5.

[3] N. Iorga, *Călători, ambasadori, misionari în ţările noastre şi asupra ţărilor noastre* în *Buletinul Soc. geografice*, sem. II, 1898, p. 71—72. Şi abatele Boscovici (despre el, N. Iorga, *Istoria romînilor prin călători*, II, p. 177 şi urm.) a fost găzduit la Jenibazar de un romîn care prefera să trăiască sub administraţia turcă pentru a scăpa de dările apăsătoare din ţara sa. Cf. *Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*, Bassano, 1784, p. 65—66.

[4] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 461.

La capătul acestei sumare expuneri a factorilor care stimulau şi a celor care frînau dezvoltarea agriculturii, se impune constatarea că dominaţia otomană şi metodele de guvernare ale instrumentelor ei — domnii fanarioţi — au împiedicat folosirea condiţiilor naturale excepţionale de care dispunea ţara pentru cultura cerealelor. În măsura însă în care acţiunea factorilor neprielnici sporirii cantităţilor de cereale-marfă era atenuat de împrejurări istorice favorabile progresului economic, agricultura a cunoscut înainte de 1774, faze de progres lent. Stăpînii de moşii organizatori ai procesului de producţie pe marele domeniu, au putut întrevedea în asemenea momente perspectivele ce li se deschideau, în cazul înlăturării obstacolelor din calea dezvoltării agriculturii. Dar pentru transformarea moşiilor în unităţi capabile să furnizeze permanent produse pentru piaţa internă şi externă era necesară găsirea mijloacelor în măsură să asigure o producţie şi o productivitate a muncii superioare celor existente. În faţa acestei probleme, boierimea din Ţările Romîne a ales calea reacţionară, a sporirii obligaţiilor de muncă a clăcaşilor, a fixării acestora de pămîntul pe care îl lucrau. Apăreau astfel fenomenele economice şi sociale caracteristice procesului complex denumit a doua iobăgie a ţăranilor.

2. OBLIGAŢIILE CLĂCAŞILOR

Străinii care în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea au cunoscut îndeaproape realităţile economice şi sociale din Ţara Romînească, au arătat că reforma lui Constantin Mavrocordat nu a rezolvat — şi de altfel nu putea rezolva — problema ţăranilor clăcaşi. Desfiinţarea şerbiei punea capăt dependenţei personale a ţăranilor faţă de stăpînii de moşii, nu însă şi dependenţei reale care decurgea din stăpînirea pămîntului de către boeri şi mănăstiri. Raicevich după ce arată că desfiinţarea şerbiei a fost provocată de anumite interese ale domniei, constată că în realitate rumînii „eliberaţi" rămîneau la dispoziţia stăpînului moşiei pe care se aflau. El este de părere că numai însoţită de o simultană distribuire de pămînt (din domeniile întinse ale domniei) reforma ar fi putut aduce o transformare însemnată în situaţia ţăranilor clăcaşi fie direct, fie indirect, silindu-i pe stăpînii de pămînt să uşureze regimul ţăranilor aflaţi pe moşiile lor, de teamă de a nu pierde braţele de muncă şi altfel rare în ţară; „libertatea acordată nu e decît imaginară", încheie Raicevich acest capitol al observaţiilor sale[1].

Hrisovul de desfiinţare a rumîniei din 5 august 1746 afirma răspicat — pentru a nu da loc la confuzii — că se vor elibera sau răscumpăra doar „capetele rumînilor, fără de moşie", acestea din urmă rămînînd în stăpînirea boierilor şi a mănăstirilor. Introducerea acestei clauze însemna o importantă etapă în procesul multisecular de acaparare a pămîntului ţărănesc de către boieri şi mănăstiri, dar mai ales a trecerii spre stăpînirea

---

[1] (Raicevich) *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788, p. 128—130. Cf. aceeaşi apreciere, la N. Bălcescu, *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Romîne în deosebite timpuri. Opere*, vol. I, Buc., 1953, p. 141, *Reforma socială la romîni, ibidem*, p. 257: „emancipaţia ţăranilor rămase numai cunoscută în lege, iar relaţiile lor cu proprietarul rămaseră tot aceleaşi".

deplină a acestora asupra pămîntului, astfel cum se va realiza în veacul al XIX-lea. Faptul în sine nu trebuie însă greşit interpretat. Clauza amintită din hrisovul de eliberare a rumînilor nu era o inovaţie ; ea apare în aceeaşi formă în majoritatea actelor de răscumpărare sau eliberare individuală a rumînilor la sfîrşitul veacului al XVII-lea şi în prima jumătate a veacului al XVIII-lea[1] şi nu reprezenta deci decît aplicarea într-o hotărîre cu prevederi generale, a unui vechi procedeu folosit în majoritatea cazurilor individuale de eliberare. Totuşi, nu e mai puţin adevărat, că foştii rumîni — sau cel puţin o parte a lor — au căutat să interpreteze actul ca o răscumpărare nu numai a „capetelor" ci şi a pămîntului lor[2].

Desfiinţarea rumîniei a adus o simplificare în structura ţărănimii lipsite de pămînt reducînd la două, categoriile de ţărani folosiţi de stăpîni în exploatarea domeniilor lor : lăturaşi cu aşezămînt şi clăcaşi.

Cei dintîi erau veniţi de pe alte moşii sau dinafara hotarelor ţării, ca urmare a repetatelor chemări făcute de domn sau boieri pentru a suplini lipsa braţelor de muncă. Aceşti colonişti se bucurau de un regim fiscal deosebit (ruptoarea), iar obligaţiile lor faţă de stăpînul moşiei pe care se aşezau se stabileau prin învoeli încheiate cu acesta şi erau relativ uşoare[3]. Deşi poruncile domneşti subliniază că în această situaţie nu se puteau primi decît „oameni străini fără de bir", interzicînd prin urmare trecerea în această categorie a locuitorilor ţării, este probabil că mulţi ţărani, pentru a beneficia de uşurările fiscale acordate, fugeau în satele de colonizare. Interesaţi în a avea cît mai mulţi oameni de muncă, stăpînii de moşii îi tăinuiau în satele lor.

A doua categorie o constituiau clăcaşii, vechii rumîni care prin reforma lui Constantin Mavrocordat din 1746, căpătaseră posibilitatea de a dobîndi libertatea personală. Principalele lor obligaţii faţă de stăpînul moşiei pe care locuiau constau într-un anumit număr de zile de clacă şi dijma din produse[4]. Pentru a-şi spori veniturile moşiilor, boierii şi mănăstirile se străduiau să-şi lărgească stăpînirile de pămînt[5] şi să mărească numărul zilelor de clacă.

---

[1] Cu titlu de exemplu : doc. din dec. 1745 (întărire domnească la 31 dec.) pentru rumîni din Edera la I.C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Buc., 1919, p. 98.

[2] Vezi mai jos, p. 54.

[3] A. Oţetea, *Constrîngerea extra-economică...*, p. 1063.

[4] Pentru celelalte aspecte ale situaţiei clăcaşilor, vezi, A. Oţetea, *Le second asservissement ...*, p. 302—305.

[5] Idem, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă în ţările romîneşti*, Buc., 1945, p. 38. Pînă în prezent nu s-a studiat amănunţit extinderea marelui domeniu în veacul al XVIII-lea pentru a se preciza aspectul cantitativ al problemei. Pentru rezolvarea acestei chestiuni este necesar să se urmărească, pe baza unei atente examinări a hotărniciilor, întinderea marilor domenii prin acapararea pămîntului moşnenilor şi a actelor de transfer funciar (Cf. pentru sec. XIX, studiul lui Gh. Georgescu-Buzău, *Un mare latifundiar în Moldova după tratatul de la Adrianopol: Mihail Sturza*, în *Studii şi materiale de istorie modernă*, vol. I, Buc., 1957). Mijloacele folosite de stăpînii de moşii au fost variate. Boierii şi mănăstirile s-au folosit de o serie întreagă de împrejurări pentru a-şi realiza ţelul. Ne mărginim aici a înregistra cîte un caz exemplificator pentru fiecare chip de însuşire a unor părţi din pămînturile ţăranilor liberi : a) Neachitarea datoriilor băneşti ; moşnenii din Vulpeasca neputînd plăti o despăgubire lui Dumitru Mehtupciu sînt nevoiţi să renunţe la o parte din moşie, v. N. Iorga, *Documente teleormănene*, în *Buletinul Comisiei istorice a Romîniei*, XI (1933), p. 19. b) Hotărnicii nedrepte, la 22 martie 1755, moşnenii din Gemenea (Dîmboviţa) se plîngeau împotriva hotărniciei efectuate cu prilejul delimitării părţii lor de moşie ,

Pentru valorificarea pămîntului însă se cereau brațe de muncă și acestea erau mai greu de găsit. Apăsarea fiscală îi împingea pe locuitori la fugă, iar numărul coloniștilor străini éra relativ redus. Cînd mijloacele „legale" de atragere a unui număr cît mai mare de brațe de muncă pe moșii erau epuizate, fără a se atinge rezultatele dorite, stăpînii acestora recurgeau la „rapt". E cazul sătenilor din satul Lăceni de pe moșia postelnicului Iordache Ciocănescu, care fuseseră mutați de ispravnicul județului Teleorman, Mavrodin, pe moșia sa : „s-au pus de au ridicat satul Lăcenii după moșia noastră și l-au dus pe moșia dumnealui". Timp de 4 ani locuitorii satului amintit au rămas pe moșia lui Mavrodin. E probabil că mutarea de pe o moșie pe alta s-a făcut cu învoirea țăranilor, aceștia fiind atrași de avantajele — în primul rînd de natură fiscală — de care beneficiau locuitorii de pe moșiile boierilor cu dregătorii înalte sau de anumite înlesniri făgăduite de Mavrodin. Trebuie subliniat faptul că „păgubașul" era un boiernaș, Lăcenii fiind singurul său sat. În 1763, în urma unor împrejurări pe care nu le cunoaștem — poate că ispravnicul începuse să facă uitate înlesnirile inițiale — țăranii se reîntorc la vechiul stăpîn, încercările lui Mavrodin de a-i relua fiind zadarnice[1]. Pricina se judecă la 3 octombrie 1763, cînd în sfîrșit lui Iordache Ciocănescu i se recunoaște dreptul de stăpînire asupra satului[2]. Conflictul dintre cei doi boieri este semnificativ pentru încercările stăpînilor de a-și spori numărul clăcașilor de pe moșiile lor. În condițiile acestei concurențe pentru brațe de muncă țăranii beneficiau deseori de înlesniri și, la rîndul lor, căutau să se folosească de aceste neînțelegeri pentru a-și ușura traiul.

Totuși, asemenea mijloace nu puteau furniza decît o mică parte din mîna de lucru necesară pe domenii, mai ales că organele fiscale se opuneau acestor schimbări. Pentru o mai bună valorificare a pămîntului, calea cea mai sigură era sporirea zilelor de clacă și stăpînii de moșii au recurs la ea. Se impune deci cercetarea evoluției numărului acestor zile.

Evoluția obligațiilor de clacă. Începînd de la prima reglementare generală a obligațiilor de clacă, care datează din deceniul al treilea al veacului al XVIII-lea și pînă în 1774, în Țara Romînească s-a succedat un șir de măsuri adoptate de puterea centrală în problema raporturilor agrare. Succesiunea acestor măsuri reflectă evoluția raporturilor dintre clasa stăpînilor de pămînt și cea a clăcașilor, tendința celor dintîi de a obține mai

de partea stăpînită de m-rile Sf. Gheorghe și Radu-Vodă. Ei arătau că primiseră o întindere de pămînt mai mică decît li se cuvenea „și încă la trei dintr-aceștia (dintre moșneni — *n.n.*) nu l-eau dat nimic", v. I. Răuțescu, *Documente dîmbovițene*, în *Revista istorică*, X, 1924, nr. 10—12, p. 281, la aceste hotărnicii mărturia unui boier mare valora cît mărturiile mai multor boieri mici, ceea ce sporea abuzurile, cf. doc. publicat de C.C. Giurescu în *Revista istorică*, LX, 1923, nr. 1—3, p. 43—45, un vel logofăt = 12 boeri la N. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 449. c) Judecăți îndelungate; sărăciți de chieltuielile judecății, de drumurile zadarnic bătute, țăranii erau siliți să se lipsească de o parte din pămînt. În această situație se găseau Petru Almăjanu și cetașii săi, aflați în judecată cu boierii Poenari. În zapisul dat de cei dintîi citim : „Așteptînd noi să se stringă boierii și zăbovind mult și supărîndu-ne cu cheltuiala și periciunea casei, fiind vremea lucrului, am voit pacea. Ni-au dat dumnealor (boierii — *n.n.*) din bună voe, moșie mai puțină" ..., v. I. C. Filitti, *Condica Poenarilor-Almăjani*, extras din *Arhivele Olteniei*, 1929, nr. 41—42, p. 6.

[1] Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Romînești, ms. 129, f. 57v—58.

[2] Ibidem, f. 58.

multă muncă pentru a-şi exploata mai bine domeniile, rezistenţa, cu multiple aspecte şi uneori încununată de succes a celor din urmă; în sfîrşit politica domniei, exponentă a intereselor boierimii, dar în acelaşi timp cu interese fiscale deosebite, care uneori o sileau să acorde concesii ţăranilor. Din ciocnirea acestor linii de interese contradictorii a rezultat dinamica relaţiilor agrare în veacul al XVIII-lea.

Regimul obiceiului — al reglementării prin învoială între ţăranii liberi şi boierii sau mănăstirile pe moşiile cărora erau aşezaţi[1] — a fost pentru prima oară înlocuit printr-o reglementare cu aplicaţie generală în Oltenia, în timpul ocupaţiei austriace (1718—1739)[2]. În 1722, autorităţile austriace stabileau la cererea boierilor olteni, regimul de clacă de o zi pe săptămînă — adică 52 zile pe an — pentru toţi ţăranii — indiferent de situaţia lor juridică — de pe moşiile boiereşti şi mănăstireşti[3]. Expresie a unui moment de dominaţie nelimitată a marii boierimi, regimul acesta avea să dureze tot atît timp cît şi împrejurările istorice din care s-a născut. Deoarece în judeţele din stînga Oltului, în tot acest interval „obiceiurile" vechi continuaseră să reglementeze relaţiile agrare, se înţelege că după unificarea ţării, în urma păcii de la Belgrad, domnia era silită să asimileze cele două situaţii atît de deosebite şi prin urmare izvor de mari inconveniente. Folosind probabil exemplul administraţiei austriece, C.Mavrocordat a introdus un aşezămînt[4], care prevedea pentru ţăranii ce locuiau pe moşiile boierilor şi ale mănăstirilor obligaţia de a clăcui 24 zile pe an. Textul hotărîrii nu s-a păstrat; ea nu ne este cunoscută decît din lucrările lui Mihail Cantacuzino şi ale generalului Bauer[5].

Existenţa acestei reglementări nu a avut durată. C. Mavrocordat a fost silit în curînd să se ocupe din nou de problema relaţiilor agrare, dar hrisovul său din februarie 1740 prevedea ca „oricine pe a cui moşie va

---

[1] Din puţinele cazuri cunoscute se constată că în general acestea prevedeau 3 zile de clacă sau un număr apropiat.

[2] Pentru relaţiile agrare în această perioadă şi în general pînă la 1746, vezi Şerban Papacostea, *Contribuţie la problema relaţiilor agrare din Ţara Romînească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea* (în manuscris).

[3] C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub Austrieci*, Buc., 1916, p. 536—537. Această hotărîre fusese precedată de alta, cu un regim mai puţin apăsător pentru ţărani, care a fost însă modificată la insistenţele boierilor. Cf. Ş. Papacostea, *op. cit.* (Mihai Cantacuzino) *Istoria Ţării Romîneşti*, trad. C. Sion, Buc., p. 36—37 şi Bauer, *op. cit.*, p. 48 afirma că ţaranii erau obligaţi să presteze 48 zile pe an; totuşi dispoziţiile administraţiei indică întotdeauna o zi pe săptămînă; de ex. poruncă adresată satelor Dobriceni şi Bogdăneşti la 2 noiembrie 1722 „...în toate săptămînile, de săptămînă, o zi". Arh. St. Buc., M-rea Arnotă, XVIII/92. În schimbul acestei considerabile sporiri a numărului zilelor de clacă, stăpînii de moşii au renunţat la dijmă.

[4] Pentru aspectul juridic al hrisoavelor şi aşezămintelor domnilor fanarioţi, vezi, D. Ionescu, Gh. Matei şi Gh. Tuţui, *Dezvoltarea constituţională a statului romîn*, Buc., 1957, p. 35 36, cf. A. Rădulescu, *L'influence française sur le droit roumain jusqu'en 1864*, Académie Roumaine, *Buletin de la Section historique*, t. XXVII (1946), p. 10, compară aceste hrisoave cu ordonanţele regale franceze.

[5] Nu s-a găsit pînă în prezent nici o poruncă domnească în favoarea mănăstirilor sau boierilor stăpînî de moşii, care să facă referire la acest aşezămînt: în favoarea autenticităţii sale pledează însă adresa clerului şi a boierimii către Al. Ipsilanti, probabil din 1775, în care se arată: „iar de la o vreme încoace s-au hotărîtu ca să fie datori cei ce şădu pe moşii streine să lucreze într-un anu zile 24", N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 542.

şădea, aceluia să-i clăcuiască şi să-şi dea dijma după obiceiu"[1], ceea ce pare a însemna o revenire la regimul anterior al „obiceiurilor". Poruncile domneşti din a doua jumătate a anului 1740 şi din anii următori (atît cele de la C. Mavrocordat cît şi cele de la M. Racoviță) fixează obligațiile de clacă[2] ale țăranilor de pe moşiile mănăstireşti şi boiereşti la 6 zile pe an[3].

Reîntors în domnie în vara anului 1744, C. Mavrocordat adoptă o nouă hotărîre în privința obligațiilor de clacă; poruncile emanate acum de cancelaria domnească au formule stereotipe şi ele se conformează unui aşezămînt al cărui original e pierdut, dar ale cărui prevederi pot fi reconstituite[4]. Țăranii[5] erau obligați să clăcuiască 12 zile pe an, cîte trei zile în fiecare anotimp şi aveau dreptul să convertească, numai cu asentimentul stăpînului moşiei, claca în bani plătind un zlot pe an în două rate : 1 tult[6] la Sf. Gheorghe (23 aprilie) şi 1 tult la Sf. Dimitrie (26 octombrie).

Evenimentele din anii 1745—1746, care au culminat cu actul de desfiinţare a rumîniei din 5 august 1746 nu au adus nici o modificare regimului clăcii stabilite anterior. Țăranii clăcaşi — categorie în care s-au integrat şi foştii rumîni — urmau să presteze 12 zile conform aşezămîntului din vara anului 1744. Derogarea de la acest aşezămînt nu se prevedea decît în favoarea imigranților (atît în înțelesul propriu al termenului cît şi în cel de fugari reîntorşi), care, în afara uşurărilor de ordin fiscal, obțineau şi o reducere la jumătate, adică la 6 zile, a obligațiilor de clacă. S-a crezut că şi rumînii eliberați în urma hotărîrii din 6 august au beneficiat de acelaşi regim[7]. Documentele nu confirmă însă această ipoteză : la 12 februarie 1747 domnul poruncea clăcaşilor din satul Stroeşti al m-rii Bistrița să achite suma pe care conveniseră cu egumenul să o plătească pentru a fi scutiți de clacă, în caz contrar fiind îndatorați să clăcuiască 12 zile pe an[8]; tot la 12 zile erau îndatorați clăcaşii din satele Jiblea, Călimăneşti, Bratovoeşti şi Orlea ale m-rii Cozia, prin porunca domnească din iunie 1747[9]. Rămîne să se stabilească în viitor, pe baza unei mai largi cunoaşteri a materialului documentar, dacă aceste porunci porneau de la un nou aşezămînt, ulterior reformelor din 1746, aşa cum au crezut unii

[1] Arh. St. Buc., Suluri, nr. 17; textul francez al „constituției" lui Mavrocordat indică „un certain nombre de jours", *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Secț. Ist., seria III, t. XXIX (1945 — 1946), p. 439.

[2] Documentele nu precizează dacă e vorba de țărani liberi cu învoială sau rumîni, folosind formula „toți oamenii cîți vor fi şăzători pe moşiia. . ." ; cf. porunca din 20 noiembrie 1740. *Acad. R.P.R.*, fond. cit. *DXCI/83.*

[3] Cu o singură excepție, la 4 septembrie 1740, domnul porunceşte locuitorilor moşiei Dărăşti a vel şătrarului Tănase să clăcuiască 12 zile pe an. Arh. St. Buc., Mitrop., Ț. Rom., XXV/4.

[4] Conținutul acestor porunci indică întotdeauna izvorul pe care îl urmează „după hotărîrea şi aşezămîntul ce s-au făcut la divan". Arh. St. Buc., M-rea Glavacioc, XXXIV/73.

[5] E vorba probabil de țăranii liberi cu învoială; în unele porunci, după ce se vorbeşte despre obligația „oamenilor ce vor fi şezători pe moşiile. . ." de a clăcui 12 zile, se spune: „Şi pe rumînii de baştină să-i stăpînească ca şi mai înainte". Cf. Acad. R.P.R., *Mss. DXCIV/67.*

[6] Tultul era o monedă turcească, vezi H. Dj. Siruni, *Monetele turceşti în țările romîne, Balcania,* II—III (1939—1940), p. 75.

[7] I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele romîne pînă la 1864,* Buc., 1934, . 214 — 215.

[8] Arh. St. Buc., M-rea Bistrița, LVI/11.

[9] Ibidem, XLVI/18.

cercetători[1] sau reglementarea din 1744 a continuat să se mențină în vigoare pînă la sfîrșitul domniei lui C. Mavrocordat. Textul „urbariului sau pontului" acestui domnitor, publicat de N. Bălcescu[2], fixează ca îndatorire clăcașului, „să lucreze pe an 8, 10 și 12 zile, după cum se va învoi cu stăpînul moșiei" și nu mai amintește posibilitatea răscumpărării clăcii, după căpătarea aprobării stăpînului moșiei. Documentul referitor la satul Stroești, amintit mai sus, arată însă că nici după 1746, dreptul de convertire a clăcii nu fusese abrogat. La 9 decembrie 1747, clăcașii de pe moșia Suhașul se învoiau cu egumenul m-rii Bistrița să răscumpere claca numai cu 60 bani, întrucît mănăstirea nu le dăduse pămînt „cît ne-ar trebui să ne hrănim", ci numai loc de casă și grădină[3].

Documentele din primii doi ani de domnie a lui Grigore Ghica, succesorul lui C. Mavrocordat, reflectă dualitatea regimului de obligații: la 2 iunie 1748 domnul poruncea clăcașilor de pe moșiile din Romanați ale m-rii Brîncoveni să lucreze „după cum au avut așăzămînt de au clăcuit și pîn-acum, zile 12"[4]; porunca domnească din 10 iunie 1748 către patru sate din jud. Dîmbovița al mitropoliei indică obligația de 6 zile clacă pe an, grupate cîte două la coasă, seceră și arătură[5]; la 3 septembrie 1748, domnul poruncea clăcașilor de pe moșia schitului Pîrliți să clăcuiască 6 zile pe an, subliniind că răscumpărarea clăcii este interzisă: „însă clacă, iar nu bani"[6]. În sfîrșit într-o poruncă din 4 septembrie 1748 se evită orice precizare cantitativă referitor la clacă și se admite convertirea clăcii în bani; că este vorba, în acest caz, de recunoașterea unei învoeli dintre mănăstire și clăcași, reiese din înseși cuvintele documentului: „toți să aveți a clăcui după așezămîntul ce-l aveți"[7].

Nu mult timp după aceasta, Grigore Ghica a modificat regimul obligațiilor de clacă, dacă nu chiar ansamblul raporturilor dintre stăpînii de moșii și clăcași. Poruncile emise de domn începînd din vara anului 1750 reflectă această nouă reglementare. La 15 iunie domnul se adresa ispravnicului de Vîlcea, poruncindu-i să constrîngă la îndeplinirea obligațiilor pe locuitorii refractari ai moșiei Gorunișul; aceștia urmau să clăcuiască „după testamentul care s-au făcut acum dă domnia-mea". „Testamentul"[8] fusese desigur trimis în copie tuturor ispravnicilor, căci textul arată în continuare „,...precum și dumitale ți s-au trimis izvod după testament"[9]. Domnul poruncise ca textul acestui așezămînt să fie adus la cunoștința

---

[1] G. Panu, *Cercetări asupra stărei țăranilor în veacurile trecute*, vol. I, Buc., p. 305—307, G. Tașcă, *Cum a evoluat claca de la începutul înființării ei pînă astăzi*, în *Analele Acad. Rom.*, Mem. Secț. Ist., seria III, t. XIX, mem. 12, p. 30 consideră că urbariul publicat de N. Bălcescu este această nouă reglementare.

[2] *Magazinul istoric pentru Dacia*, II (1846), p. 293 — 294.

[3] Arh. St. Buc., M-rea Bistrița, LXII/151.

[4] Ibidem, M-rea Brîncoveni, XXI/14.

[5] Ibidem, Mitrop., Ț. Rom., XXXVII/22.

[6] Ibidem, M-rea Cotroceni, XXVIII/25.

[7] Ibidem, M-rea Cotroceni, XXVIII/26.

[8] Pentru „ testament" în sens de legiuire, vezi H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, s.v.

[9] Acad. R. P. R., *Mss.* CCCLXII/182. O formulare similară în cartea către ispravnicul de Vlașca din 26 august 1750 „după testamentul ce l-au făcut domnia-mea, după care testament încă mai nainte ți s-au trimis izvod... să clăcuiască". G. Potra, *Mînăstirea Cobia*, Buc., f.a., p. 42.

locuitorilor prin citirea lui în sate; într-o rezoluție domnească din aprilie 1752, în legătură cu abuzurile săvîrșite de clucerul Mihalache, se găsește următoarea întrebare adresată marelui vistier: „Dar acestea toate (obligațiile clăcașilor — *n. n.*) și pentru sohatul vitelor și pentru clacă nu s-au coprinsu în porunca ce s-au trimis la isprav/nicul/ județului ca să le citească pen toate satile și să să urmeze?"[1].

Poruncile domnești din acești ani sînt aplicații în cazuri particulare ale măsurilor generale cuprinse în „testament". Astfel porunca din 17 martie 1752 impunea locuitorilor din trei sate ale județului Ialomița să clăcuiască „după cum iaste hotărît prin testamentul domniei mele"[2]. Cînd în cursul aceluiași an domnul intervenea în conflictul dintre m-rea Mărgineni și clăcașii din Breaza, el poruncea acestora din urmă să-și îndeplinească obligațiile de muncă „după cum se arată în testamentul domniei mele"; și în privința interdicției pentru țărani de a vinde vin, textul poruncii se referă tot la „hotărîrea testamentului".

Ne mărginim la aceste indicații ale documentelor, care dovedesc indiscutabil existența unei reglementări domnești în problema obligațiilor țăranilor clăcași, rămasă pînă astăzi necunoscută. Textul „testamentului" nu ni s-a păstrat. Reconstituirea sa desigur fragmentară, trebuie încercată pe baza diverselor porunci, prin care se făcea aplicarea prevederilor acestuia[3]. Din păcate însă, documentele de acest fel se exprimă concis, făcînd referire la așezămînt, al cărui cuprins era cunoscut în întreaga țară.

Prima constatare ce se desprinde din cercetarea documentelor este că pe marea majoritate a moșiilor mănăstirești claca era fixată la 6 zile anual. Într-adevăr, toate poruncile din intervalul 1750—1756, cu excepții asupra cărora vom reveni, impun țăranilor clăcași de pe moșiile mănăstirilor să presteze 6 zile de clacă. Dintre formulările cuprinse în documente, mai explicită ni se pare a fi cea aflată în porunca adresată la 24 aprilie 1752 ispravnicilor de Prahova pentru supunerea la muncă a clăcașilor de pe moșia schitului Pîrliți, în care după ce se vorbește despre claca datorată de aceștia, se face precizarea: „după testamentul domniei mele ce s-au dat mai pe urmă, să faceți pe acei oameni... ca să clăcuiască cîte 6 zile într-un an"[4]. Reducerea obligațiilor de clacă reiese evident din succesiunea poruncilor domnești pentru aceeași moșie; astfel clăcașii de pe moșiile din Vlașca ale m-rii Glavacioc care clăcuiau 12 zile pe an în 1745[5], primeau poruncă la 20 februarie 1754 din partea domnului C. Racoviță să presteze doar 6 zile pe an[6]. Scăderea numărului zilelor de clacă de la 12 la 6 trebuie explicată prin interesul domniei de a stabili un regim uniform de obligații prin egalarea cuantumului îndatoririlor localnicilor cu cel al înstrăinaților reîntorși[7].

---

[1] Acad. R.P.R., *Mss.* DCXXIV/107.

[2] Arh. St. Buc., M-rea Dealul, XXII/35.

[3] Cercetarea trebuie extinsă și asupra poruncilor emise de Matei Ghica și C. Racoviță, succesorii lui G. Ghica, care au menținut regimul stabilit de predecesorul lor.

[4] Arh. St. Buc., M-rea Țigănești, IX/3.

[5] Porunca lui C. Mavrocordat din 10 iunie 1745, ibidem, M-rea Glavacioc, XXXIV/73.

[6] Ibidem, XXXIV/76.

[7] O măsură similară a fost adoptată în Moldova, unde claca locuitorilor era redusă de la 24 zile la 12 pe an, cît datorau lăturașii.

Din documente reiese că aşezămîntul domnesc stăruia şi asupra modalităţii de efectuare a clăcii. Hotărîrea referitoare la procesul m-rii Mărgineni cu satul Breaza, după ce aminteşte obligaţiile celor 6 zile, adaugă: „şi claca să o facă după cum se arată în testamentul domniei mele"[1]. Probabil că aşezămîntul lămurea precis obligaţiile clăcaşilor în cadrul celor 6 zile[2], după modelul oferit de învoelile dintre stăpînii de moşii şi clăcaşi[3]. E foarte probabil că aşezămîntul grupa zilele de clacă în trei anotimpuri —primăvara, vara şi toamna—răspunzînd astfel cerinţelor stăpînilor de moşii, interesaţi ca zilele de muncă să fie grupate în perioadele de activitate agricolă intensă.

Pe unele moşii însă se constată derogări de la această hotărîre cu aplicaţie generală, menţinîndu-se vechiul regim de 12 zile de clacă. Un exemplu îl constituie moşiile din Argeş ale mitropoliei, ai căror locuitori primeau poruncă la 7 februarie 1753, să clăcuiască numărul de zile amintit[4]. Explicaţia acestor situaţii speciale ne este oferită de altă poruncă domnească: la 24 aprilie 1754, C. Racoviţă impunea locuitorilor de pe moşiile m-rii Tismana să presteze 12 zile de clacă, subliniind că numărul îndoit de zile de clacă în raport cu obligaţiile clăcaşilor de pe moşiile altor mănăstiri, se datorează condiţiilor locale: „fiind loc de munte şi cu anevoie de hrană"[5].

Aşezămîntul lui Grigore Ghica a menţinut obligaţia de clacă pe moşiile boereşti la 12 zile pe an. Într-adevăr, unele informaţii aflate în documente îndreptăţesc asemenea concluzie: în jalba clăcaşilor din satul Izvorul de Jos (Vlaşca) adresată domnului Grigorie Ghica în primăvara anului 1751 citim: „măriia-ta ai hotărît 12 zile să clăcuim stăpînului cu moşia şi le clăcuim"[6]; în porunca din 24 aprilie 1754 amintită mai sus pentru satele m-rii Tismana, domnul stabilea ca, spre deosebire de alte moşii mănăstireşti unde claca era fixată la 6 zile anual, satele acestei mănăstiri: „să-i clăcuiască ca şi boierilor satele lor cîte 12 zile"[7]. Dintr-o anafora către domn din 18 mai 1764 aflăm că sătenii din Călimăneşti, aflaţi în conflict cu m-rea Cozia prezentară o carte de la Const. Racoviţă, în care se arăta că ei nu sînt obligaţi să clăcuiască 12 zile, ci numai 6. Referindu-se la documentul arătat, boierii explică domnului că „aşa şi era obiceiul atunci de clăcuia la mînăstiri (6 zile — *n.n.*) iar la urmă s-au făcut hotărîre de obşte, precum clăcuesc boiarilor cîte 12 zile, aşa şi mînăstirilor, fiind moşiile tot una"[8].

---

[1] N. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 197.

[2] În porunca din 31 martie 1753 către satul Popeşti se spune despre clacă: „6 zile de om şi nu... deodată ci rînduri, rînduri, la ce vă va pune acum de primăvară.Cei ce vor avea vite să facă claca cu plug, cei fără vite, cu sape şi la coasă, la secere şi la alte ce va trebui. Arh. St. Buc., M-rea Mihai-Vodă, V/25.

[3] De pildă învoiala dintre locuitorii satelor Oraviţa şi Bolboşani (Jud. Mehedinţi) şi mitropolie; conform învoelii ţăranii cu pluguri urmau să lucreze 2 zile la arătură, una primăvara şi alta toamna, 2 zile la sapă, o zi la seceră şi alta la treierat, iar cei fără vite cîte 2 zile la sapă, la seceră şi la arie. Arh. St. Buc., Mitrop. Ţ. Rom., ms. 136, f. 319 v — 320.

[4] Ibidem, ms. 133, f. 27.

[5] Ibidem, M-rea Tismana, XCII/44.

[6] Acad. R.P.R., *Mss.* DCXXIV/107.

[7] Arh. St. Buc., M-rea Tismana, XCII/44.

[8] Ibidem, M-rea Cozia, XLIX/29.

Faptul că în intervalul 1750—1756 existau totuşi şi moşii boiereşti, unde claca era stabilită la 6 zile pe an sau chiar mai puţin [1], ne face să credem că „testamentul" lui Grigore Ghica fixa, aşa cum se va întîlni mai tîrziu şi în „Pravilniceasca Condică" a lui Al. Ipsilanti, ca limită superioară claca de 12 zile, îngăduind însă şi învoieli între clăcaşi şi stăpîni sub acest cuantum. O asemenea procedare era de altfel obişnuită în ţară, după cum reiese din cazurile frecvent întîlnite în documente [2].

Cînd a fost adoptată acea „hotărîre de obşte" de care aminteau boierii munteni în anaforaua, citată mai sus, din 18 mai 1764, menită să uniformizeze regimul clăcii, este mai greu de precizat, deoarece textul acesteia nu ni s-a păstrat. Şi de astă dată răspunsul trebuie căutat în poruncile domneşti. La 12 decembrie 1756, deci cîteva luni după reocuparea scaunului muntean, C. Mavrocordat enumera într-o poruncă emisă în favoarea m-rii Tismana, îndatoririle clăcaşilor, de pe moşiile acesteia, arătînd că prevederile poruncii sînt „după aşezămîntul ce s-au făcut în anii trecuţi prin hrisov, care s-au întărit acum şi de către domnia mea cu divan" [3]. De astă dată nu mai este însă vorba de o situaţie deosebită a m-rii Tismana, ci de o măsură cu caracter general. Într-adevăr, în legătură cu o anafora din 6 aprilie 1757 referitoare la nesupunerea clăcaşilor de pe moşiile m-rii Argeş, în care se arăta că aceştia refuză să facă clacă „în zilele cele orînduite de măria ta, după aşezămîntul ce s-au făcut în anii trecuţi, care s-au întărit acum şi de către măria cu divan", domnul porunceşte ca ţăranii clăcaşi să fie îndatoraţi la 12 zile pe an [4]. Începînd cu această domnie a lui C. Mavrocordat toate poruncile privitoare la clăcaşi amintesc numai de 12 zile cu precizarea că urmează a fi prestate în 9 luni „de la începutul primăverii la sfîrşitul toamnei". Faţă de situaţia din domnia precedentă a lui C. Mavrocordat, cînd cele 12 zile erau repartizate cîte trei de fiecare anotimp, cîştigul dobîndit de stăpînii moşiilor este evident : se elimina iarna, munca clăcaşilor fiind concentrată în perioada de activitate agricolă intensă.

Că a fost vorba de o hotărîre cu aplicaţie generală, reiese din formulările folosite de poruncile similare din anii următori în care se menţionează obligaţia de a presta 12 zile de clacă în 9 luni; de exemplu „fiind că este hotărît cu testament" (9 dec. 1758) [5], „după aşezămîntul ce s-au făcut prin testament care iaste întărit" (11 ian. 1759)[6] după aşezămîntul ce s-au făcut prin testament care iaste întărit după obicei, ce iaste cu hotă-

---

[1] Pe moşia clucerului Neacşu, Izvorul de Jos, claca era fixată la 5 zile pe an. Acad. R.P.R., *Mss.* DCXXIV/107; la 20 aprilie 1752 se hotăra ca ţăranii clăcaşi din Breaza să presteze 6 zile boierilor Matei Cantacuzino şi Toma Creţulescu, N. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 197; tot 6 zile se clăcuia şi pe moşia Ciulniţa a paharnicului Chiriţă Doicescu, Biblioteca Centrală de Stat (filiala N. Bălcescu), *fondul St. Georges*, pach. CCLXXII, dosar 1, doc. 6.

[2] La 19 ianuarie 1743 Mihail Racoviţă poruncea tuturor oamenilor şezători pe moşiile mănăstirii Tismana să facă claca „cea obişnuită, după cum s-au hotărît de la domnia mea" de 6 zile anual; imediat însă se introduce şi posibilitatea unei înţelegeri pe alte baze: „iar carii nu vă va da mîne a lucra acea clacă să vă aşezaţi precum veţi putea cu egumenul". Arh. St. Buc., M-rea Tismana, XC/30.

[3] Acad. R.P.R., *Mss.* XXI/67.

[4] Arh. St. Buc., Episcopia Argeş, II/94.

[5] Acad. R.P.R., *Mss.* CCCLVII/93.

[6] Arh. St. Buc., M-rea Dealul, XXII/62.

rîre făcut în toată ţara pentru toţi cei cîţi sînt şezători pe moşii streine" (6 decembrie 1765)[1] „după vechiul obicei şi după testamentul ce s-au făcut în toată ţara pentru cîţi oameni sînt şezători pe moşiile altora" (26 aprilie 1770)[2].

Prin urmare, în cea de-a cincea domnie munteană, C. Mavrocordat a reluat problema reglementării raporturilor dintre ţăranii clăcaşi de o parte, boieri şi mănăstiri de alta. Formularul documentelor se referă însă numai la *întărirea* unui aşezămînt dat în anii anteriori. Faţă de situaţia existentă pe moşiile mănăstireşti, în timpul domniilor lui Grigore Ghica, Matei Ghica şi Const. Racoviţă, cînd pe cea mai mare parte se constată îndatorirea de 6 zile anual, C. Mavrocordat dublează obligaţiile de muncă ale clăcaşilor. Întrucît şi în anii 1744—1748, cei ce locuiau pe moşiile mănăstirilor trebuiau să presteze clacă tot 12 zile, s-ar putea admite că revenind în scaun C. Mavrocordat a readus în vigoare hotărîrile luate în domnia anterioară, reconfirmarea făcîndu-se printr-o întărire a divanului. Există însă un element care se opune acestei interpretări, altminteri foarte firească. În poruncile lui C. Mavrocordat din anii 1756—1758 se menţiona că ţăranii clăcaşi, în eventualitatea că stăpînul moşiei nu ar avea nevoie de clacă, vor trebui să răscumpere cele 12 zile cu un zlot de casă pe an „după adaosul ce s-au făcut *acum* la acest aşezămînt". Aşadar convertirea clăcii în bani nu exista în textul aşezămîntului întărit de divan şi a fost introdusă de C. Mavrocordat. Din documentele citate mai sus pentru regimul obligaţiilor de muncă din anii 1744—1748 s-a văzut că răscumpărarea clăcii, cu învoirea stăpînului, era admisă şi prin urmare nu la reglementarea din vara anului 1744 se referă poruncile din anii 1756—1758. Dacă o hotărîre în acest sens nu a fost luată de C. Mavrocordat în ultimul an al celei de-a patra domnii (1748), atunci înseamnă că se are în vedere „testamentul" lui Grigore Ghica, care într-adevăr stăruie asupra interzicerii depline a răscumpărării clăcii.

Evoluţia limitei superioare a obligaţiilor de muncă ale clăcaşilor

Anii	1746—1750	1750—1756	1756—1774
moşii boiereşti	12 zile	12 zile	12 zile
moşii mănăstireşti . .	12 zile	6 zile	12 zile

Reglementarea din 1756 încheie şirul urbariilor domneşti anterioare condicii lui Al. Ipsilante[3] şi reprezintă în liniile ei generale, formula de soluţionare a obligaţiilor de muncă ale clăcaşilor pînă la Regulamentul organic [4].

[1] Arh. St. Buc., M-rea Cotroceni, XXVIII/40.

[2] Ibidem, M-rea Cotroceni, XXVIII/42.

[3] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 215 afirmă că Al. Ipsilanti este cel care a sporit zilele de clacă de la 6 la 12 pe an, necunoscînd poruncile domneşti, din anii 1756 — 1780.

[4] În afară de obligaţiile de muncă, fixate de aşezămintele domneşti, clăcaşii se îndatorau cu zile de clacă şi cînd, neputînd să-şi asigure hrana de pe moşia pe care locuiau, făcea arături în hotarul altei moşii. E cazul clăcaşilor din Costeştj-Vîlcea care în schimbul învoielii de a face

Dijma. În afara prestațiilor în muncă, țăranii clăcași erau obligați să dea și dijmă din produse. Ca și în trecut, și în perioada de care ne ocupăm, stăpînii de pămînt percepeau a zecea parte din produsele cultivate pe moșiile lor. [1] Erau scutite de dijmă doar legumele consumate în gospodăriile țăranilor, cele destinate negoțului fiind supuse dijmei obișnuite.

Spre deosebire de celelalte produse, porumbul, potrivit „testamentului" lui Grigore Ghica, nu se dijmuia după cantitatea recoltată, ci pe unitatea de suprafață—pogonul—luîndu-se 4 banițe de porumb, iar banița fiind socotită de 22 oca[2]. Chipul deosebit de percepere a dijmei din porumb se explică probabil prin locul de primă importanță pe care acesta îl ocupa în alimentație, de unde interesul stăpînilor de moșii de a-și asigura o cantitate fixă, independent de fluctuațiile recoltei.

La dijma din fructe, a 10-a parte se socotea la cantitatea recoltată — „din zece oca, una" — interzicîndu-se sistemul mult mai avantajos pentru stăpîni, de a culege roadele unui pom din zece, în care caz alegerea cădea asupra celor mai roditori [3]. În ciuda dispozițiilor domnești, abuzul în perceperea dijmei în fructe, mai ales în regiunile deluroase, era larg răspîndit.

Pe unele moșii dijma din cereale nu se dădea stăpînului în clăi, ci în „grăunțe". Acest mod de dijmuire punea la adăpost pe boier sau egumen de pierderile pe care le-ar fi suferit în cazul cînd spicul ar fi avut un număr redus de boabe [4].

Dijma din miere era de 4 stupi dintr-o sută sau în cazul convertirii în bani, cîte o para de fiecare stup [5].

Renta în bani. Așezămîntul lui C. Mavrocordat din vara anului 1744 prevedea că stăpînul moșiei are dreptul de a cere în locul celor 12 zile de clacă, de fiecare gospodărie — „om casnic" — cîte un zlot pe an, plătit în două rate : la 23 aprilie și 26 octombrie. Acest regim a rămas în vigoare pînă în vara anului 1750. „Testamentul" dat atunci de Grigorie Ghica se pare că a interzis cu desăvîrșire, cel puțin pe moșiile mănăstirești, convertirea clăcii în bani. Poruncile domnești formulează de obicei această interdicție în chipul următor : „să clăcuiască după cum iaste hotărît prin testamentul domniei mele, însă clacă să facă, iar nu bani"[6]. Noua prevedere agrava situația clăcașilor, deoarece le răpea posibilitatea de a

---

culturi pe moșia Vaideei a m-rii Bistrița, urmau să dea dijmă, iar claca să o facă astfel: pentru o zi de arătură în hotarul amintit „afară din țarcul fînului o zi și de tot țarcul de fîn 3 zile", aceste zile fiind deosebite de claca obișnuită, pe care o datorau mănăstirii ca șezători în hotarul Costeștilor (Arh. St. Buc. M-rea Bistrița. ms. 193, f. 110—111).

[1] „să dea dijma din toate semănăturile,... din grîu, din orz, din mălai, din porumb, din legume, din fîneață, din livezile de pomi sau veri din ce" (Porunca lui Gr. Ghica din 15 iunie 1750) Acad. R.P.R., *Mss*, CCCLXXII/182, dijma „după obicei din zece, una" (Porunca marelui ban din 22 iulie 1748) Arh. St. Buc., M-rea Arnota, XVIII/111.

[2] N. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 198; Arh. St. Buc., M-rea Arnota, XVIII/130. Al. Ipsilanti hotărăște ca dijma din porumb să se ia din 10 banițe una. Boierii falsifică textul legiuirii domnești în sensul vechiului obicei. C. Ipsilanti restabilește prevederile tatălui său, dar Caragea satisface dorința boierimii, Cf. A. Oțetea, *Constringerea*... p. 1075.

[3] Arh. St. Buc., ms. 185, f. 78.

[4] Ibidem, M-rea Dealul, XXII/55.

[5] Acad. R.P.R., *Mss.* 500, f. 11 — 11v.

[6] Arh. St. Buc., M-rea Dealul, XXII/35.

atenua dependenţa faţă de stăpînul moşiei prin achitarea unei sume de bani în locul zilelor de clacă. Abrogarea convertirii a corespuns intereselor acelor stăpîni de moşii, care intenţionau să-şi valorifice pămîntul mai ales prin cultivarea rezervei, dar luarea acestei hotărîri de către domnie a fost determinată şi de dorinţa de a elibera pe clăcaşul contribuabil de alte sarcini băneşti, pentru a-l exploata mai eficient prin impozitele de stat, a căror strîngere constituia preocuparea de căpetenie a domnului. Probabil, că nemulţumirile stîrnite printre clăcaşi de această măsură l-au silit pe C. Mavrocordat să reintroducă posibilitatea convertirii clăcii în bani.

În prezent este greu de precizat gradul de răspîndire al rentei în bani, deoarece nu dispunem decît de foarte puţine condici de venituri ale moşiilor[1]. Din cercetarea acestora reiese că recurgerea la una din formele muncă sau bani ale rentei feudale era condiţionată de caracteristicile naturale ale domeniului, raportul dintre întinderea rezervei şi a delniţelor, felul culturilor etc. Din condica de venituri şi cheltuieli a moşiilor mitropoliei se observă că pe moşiile păduroase, neprielnice culturilor agricole, cu o rezervă, cînd o aveau, de întindere redusă, claca era convertită în bani. Astfel pe moşia Fleşti (Argeş) dintr-o regiune de păduri[2], cei 20 de clăcaşi plătiseră în anul 1747, 15 taleri[3]. Acelaşi lucru se constată şi pe altă moşie a mitropoliei, Babele (Vlaşca), despre care în condica amintită se notează că „iaste pădure de ghindă"[4]; pe moşia Crîngul-Sasului, cu o rezervă care nu depăşea 4 pogoane[5] cei 30 de clăcaşi plătiseră în 1747, 22 taleri[6].

Claca era convertită şi pe moşiile al căror venit provenea în primul rînd din cultivarea viţei de vie. Întrucît viticultura cerea o anumită pregătire şi interes în muncă, stăpînii de moşii preferau să angajeze ţărani cu simbrie[7], decît să-şi cultive viile prin munca clăcaşilor. Sugestivă în această

---

[1] Sămile mănăstirilor închinate din Ţara Romînească (ms. 677 de la Arh. St. Buc.) care cuprind date destul de bogate în această privinţă sînt anterioare anului 1746. Sămile mănăstirilor din Moldova sînt larg folosite de către N. Corivan în temeinicul studiu *Contribuţii la obligaţiile ţăranilor din Moldova în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Acad. R.P.R., Fil. Iaşi, Istorie, 1957, nr. 1, p. 63 şi urm.

[2] Producţia de porumb se ridica la 165 cezverţi (1 cez. = 16 ocă) Acad. R.P.R., ms. 616, f. 85.

[3] Ibidem.

[4] Ibidem, f. 105 v.

[5] Ibidem, f. 57 v.

[6] Ibidem, f. 26.

[7] Folosirea muncii salariate la munci agricole, viticole sau de caracter gospodăresc se constată încă de la sfîrşitul veacului al XV-lea în Ţara Romînească, vezi Şt. Ştefănescu, *Evoluţia proprietăţii feudale în Ţara Romînească pînă în sec. al XVII-lea*, în *Studii*, an XI (1958), nr. 1, p. 62. Documentele din veacul al XVIII-lea relativ la ţăranii simbriaşi nu arată decît rare ori dacă e vorba de clăcaşi, lăturaşi sau moşneni, aflaţi în această situaţie. Ţăranii se angajau fie din nevoia de a-şi asigura strictul necesar, fie din dorinţa de a-şi spori veniturile. Astfel, întrucît moşia satului Vaideei depăşea posibilităţile de muncă ale clăcaşilor localnici, m-rea Bistriţa a angajat în vara anului 1738, 75 ţărani (probabil clăcaşi) din satul Costeşti, aflat în stăpînirea aceleiaşi mănăstiri, plătindu-i cu 15 bani pe zi. Amintim că numeroase documente referitoare la acest ultim sat vorbesc de „strîmtoarea locului şi nelesnirea de hrană", fapt care explică prezenţa locuitorilor de aici pe altă moşie, la o muncă plătită în bani (Arh. St. Buc., M-rea Bistriţa, ms. 192 f. 379 v. — 380), la o situaţie asemănătoare se referă probabil

privință este situația întîlnită pe moșia Sălătrucul (Argeș), ai cărei clăcași plăteau 22 taleri și jumătate pentru zilele de lucru : din 216 taleri, venitul moșiei în 1745, 138 taleri, adică 64% proveneau din vînzarea vinului; în același an cheltuielile pentru îngrijirea viei se ridicau la 52 taleri, adică 50,4%, din totalul de 106 taleri[1]. Pe asemenea moșii o parte din cheltuielile făcute în cadrul sectorului viticol, erau acoperite de sumele luate de la clăcași în locul rentei în muncă.

În afara obligațiilor bănești rezultate din convertirea clăcii, țăranii clăcași mai erau îndatorați să dea cîte 2 bani de fiecare capră și 3 bani de matca de stupi.

Învoieli speciale. Deși reglementările domnești urmăreau stabilirea unui regim uniform de obligații pe întreg teritoriul țării, învoielile stabilite din vechime au continuat să se mențină. Ele oglindesc raportul de forțe dintre stăpîni și clăcași pe fiecare moșie, cei dintîi fiind interesați să sporească obligațiile, ultimii luptînd pentru ușurarea situației lor. Desele ciocniri duceau inevitabil la stabilirea unor noi învoieli al căror caracter depindea de succesul uneia dintre părți. Cercetarea cîtorva cazuri de acest fel contribuie la o mai deplină cunoaștere a tabloului vieții țărănești în perioada studiată.

Satul Costești aflat în stăpînirea m-rii Bistrița, situat în regiunea muntoasă a județului Vîlcea, fusese scutit de plata dijmei deoarece recolta de cereale era insuficientă chiar pentru nevoile locuitorilor; clăcașii lucrau pentru mănăstire 9 zile pe an și erau îndatorați să-și pună carele la dispoziția acesteia, cînd era nevoie. De pe la 1760, satul intră în conflict cu egumenul. Față de nesupunerea clăcașilor starețul le cere, ca sancțiune, plata dijmei și claca obișnuită[2], devenită acum 12 zile. Pricina se judecă și sub Al. Ipsilanti în 1779, cînd se hotărăște ca țăranii clăcași să lucreze 8 zile pe an iar dijma să o dea după obicei, dar se interzice egumenului de a lua pentru dijma de fîn din cinci care un car sau din cinci căpițe o căpiță, motivarea fiind „strîmtoarea locului" [3].

La 8 mai 1743 egumenul m-rii Bistrița și clăcașii din satul Stroești conveneau ca obligațiile de clacă, dijmă și suhat să fie răscumpărate cu suma de 100 zloți pe an[4]. Această înțelegere nu a durat : la 12 februarie

zapisul din 15 martie 1770 prin care clăcașii dintr-un sat al m-rii Sinaia, recunoscînd, nesupunerea lor, arată că au luat fînul egumenului „ce l-au avut cosit în bani pentru treaba mînăstirii". Acad. R.P.R., *Mss.* CCCLXXV/110. Nu este vorba în asemenea cazuri de un proletariat agricol, cei angajați fiind posesori de loturi de pămînt pe alte moșii care *temporar*, de multe ori din pricina condițiilor locale, — ca în cazul satului Costești — își vindeau forța de muncă. Încercînd o analogie, i-am considera apropiați de acei „muncitori salariați cu lot", despre care vorbește Lenin, referindu-se la societatea capitalistă (v. V. I. Lenin, *Opere*, vol III, ed. P.M.R., 1953, p. 156 — 157). Existența unei asemenea categorii de țărani îngăduia stăpînilor de moșii din partea locului să nu se lase constrînși de obișnuita amenințare cu fuga. Rolul de „rezervă de muncă" al acestora nu trebuie însă exagerat: numărul lor era redus, iar aria de deplasare de obicei restrînsă, astfel că pentru clăcașii nesupuși, amenințați cu expulzarea, reprezenta mai curînd o primejdie potențială decît reală.

[1] Acad. R.P.R., *Mss*, 616, f. 86.

[2] Arh. St. Buc., ms. 192, f. 168 v.

[3] Ibidem, f. 173.

[4] În urma plîngerii din 19 martie 1741 a epitropilor mănăstirii că obiceiul clăcașilor de a da în locul dijmei 20 taleri „nu iaste de folos mănăstirii", C. Mavrocordat interzice răscumpărarea în bani a dijmei (Arh. St. Buc., M-rea Bistrița, LVI/19).

1747 judecata hotăra în litigiul dintre egumen şi clăcaşi ca aceştia sau să plătească 75 taleri, mai ales că „dijma lor tae mai mult acei taleri" sau să facă 12 zile clacă şi să-şi dea obişnuita dijmă[1]. Imediat după judecată intervine o nouă învoială care fixează la 60 taleri anual răscumpărarea obligaţiilor în muncă şi natură, dar la 23 decembrie 1748 egumenul se plîngea domnului că nici de astădată clăcaşii nu se supun învoielii[2].

Clăcaşii din satul Tomşani al căpitanului de lefegii C. Micşunescu, după ce refuzaseră multă vreme să presteze cele 12 zile stabilite, se învoiesc cu stăpînul moşiei la 1 august 1773 să-i lucreze 4 zile pe an; în anul în curs , deoarece trecuse primăvara şi vara fără ca ei să lucreze, urmau să clăcuiască 8 zile. Cei care n-ar fi lucrat erau obligaţi să achite o sumă egală cu plata celor angajaţi în locul lor pentru muncile agricole[3].

Satului Jíblea al m-rii Cozia, în urma repetatelor judecăţi şi cereri de reducere a numărului zilelor de clacă, mitropolitul îi acordă la 7 iulie 1768 următoarea „înlesnire" : „de vor fi 30 (locuitori) ca să clăcuiască să să ia la clacă numai 20 şi să clăcuiască cele 12 zile, iar cei zece să rămîie şi să ajute pe cei 20 la zilele ce clăcuiesc"[4].

Unele învoieli stabilesc pe lîngă numărul zilelor de clacă sau în locul acestuia, muncile concrete pe care clăcaşii urmează să le îndeplinească în cadrul obligaţiilor. Deosebit de amănunţit sînt descrise asemenea îndatoriri în zapisul de învoială din 22 mai 1767 dintre satul Călimăneşti şi m-rea Cozia. Referitor la dijmă, se arată că aceasta se ia din grîu, mălai, porumb, orz şi cînepă, la porumb măsurîndu-se cu baniţa de 22 oca, iar la celelalte luîndu-se zeciuială. Obligaţiile de muncă constau în lucrul peste an la via de la Călimăneşti, cositul a 100 care de fîn, — strînsul urmînd să se facă de către robii mănăstirii, — cositul grîului de la Călimăneşti sau Jiblea, fiecare clăcaş — casnic fiind îndatorat la o zi; tot o zi urmau să lucreze la culesul viilor, legatul vaselor, cercuri etc.[5]

Învoielile stabileau de obicei obligaţii mai uşoare decît cele hotărîte în reglementările domneşti. Ele erau rezultatul luptei clăcaşilor împotriva exploatării feudale dar constituiau, în unele cazuri, şi un mijloc folosit de stăpînii moşiilor pentru a atrage cît mai multe braţe de muncă.

Abuzuri. Obligaţiile stabilite de domnie sau cele fixate prin învoieli erau încălcate prin arbitrariul boierilor şi egumenilor interesaţi să sporească veniturile moşiei. La 20 aprilie 1752, clăcaşii din Breaza se plîngeau că m-rea Mărgineni îi sileşte la clacă peste ceea ce este hotărît de domn, iar dijmă le ia mai mult decît se obişnuia pe alte moşii[6]. O reclamaţie asemănătoare întîlnim în 1767 din partea clăcaşilor din Călimăneşti,

---

[1] Arh. St. Buc., M-rea Bistriţa, LXII/126.

[2] Ibidem, LVI/12.

[3] Acad. R.P.R., *Mss.* CCCCXV/145.

[4] Refuzul de a satisface cererea de reducere a clăcii este motivat de mitropolit astfel. „nedîndu-ne mîna ca să stricăm obiceiul... Arh. St. Buc., M-rea Cozia, XLVI/25. Pentru diferite scutiri vechi ale locuitorilor din Jiblea, vezi A. Sacerdoţeanu, *Din arhiva mînăstirii Cozia*, în *Hrisovul*, VI (1946), p. 71.

[5] Arh. St. Buc., ms. 209, f. 48.

[6] N. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 196.

care arătau că proegumenul m-rii Cozia le făcea „mai multă supărare despre rîndul clăcii, peste orînduială"[1].

Locuitorii din satele Nucet, Movila, Tăiată şi Olari se plîngeau că noul egumen al m-rii Nucet încalcă vechile obiceiuri „întreindu-le şi împătrindu-le", arătînd în jalba lor[2] abuzurile acestuia : la dijma porumbului stareţul nu măsura cu prăjina şi baniţa obişnuită, ci cu prăjina sa de 16 palme, iar baniţa o socotea de 31 ocale. Potrivit vechiului obicei, pentru dijma fînului clăcaşii plăteau cîte 10 parale de car[3], noul egumen însă nu numai că îi înşela cu prilejul măsurătorii, dar le cerea cîte 1 taler de car. Întrucît livezile de pomi fructiferi ale mănăstirii fuseseră plantate de locuitori, aceştia nu erau îndatoraţi să dea dijmă din fructe, dar egumenul i-a impus la zeciuială, percepută şi aceasta în chip arbitrar : în loc de a socoti dijma din cantitatea strînsă, lua din zece pomi unul, alegîndu-i fireşte pe cei mai roditori. Obiceiurile hrăpăreţe ale stareţului erau urmate şi de slujbaşii mănăstirii : clăcaşii se plîngeau că logofeţelul rînduit cu socotirea dijmelor, primea înainte pentru fiecare fel de semănătură cîte 2 parale, un pui la sf. Petru şi o găină la Crăciun, iar acum lua cîte zece parale de om şi o găină de orice fel de semănătură. Încheind această înşirare de abuzuri, clăcaşii cereau revenirea la vechile obiceiuri şi solicitau o poruncă domnească menită a-i pune la adăpost de noi împilări cu prilejul schimbării egumenilor. Arătînd că se „sting" sub greutatea cheltuielilor pentru judecăţi, ameninţau cu ceea ce pentru ei reprezenta mijlocul de soluţionare extremă : „că de nu... toţi cu totul ne răspîndim care încotro cu ochii vom vedea".

Pentru a împiedica spargerea satelor — împrejurările relatate în jalba de mai sus nu trebuie considerate ca singulare — şi implicit, scăderea veniturilor, ca urmare a reducerii numărului de contribuabili, domnia a fost silită să dea satisfacţie în unele cazuri, clăcaşilor. La 22 aprilie 1751, după o cercetare care scosese la iveală un şir nesfîrşit de silnicii săvîrşite de clucerul Mihalache Piteştean pe moşia Izvorul de Jos (Vlaşca), divanul hotăra ca moşia să fie confiscată şi împărţită clăcaşilor şi martalogilor de acolo „pentru jafurile şi necazurile ce le-au făcut"[4].

Monopolul vînzării băuturilor. Dreptul de vînzare a vinului şi rachiului pe marile domenii constituia un vechi monopol al stăpînului. În anii de care ne ocupăm poruncile domneşti privitoare la obligaţiile clăcaşilor amintesc cu regularitate că nimeni nu are voie să vîndă vin sau rachiu pe moşie în afara respectivului stăpîn, boier sau mănăstire. Porunca lui C. Mavrocordat din 4 septembrie 1740 pentru moşia Dărăşti a biv vel şătrarului Tanasie, precizează această interdicţie : „nimeni să nu fie volnic a vinde vin... nici vin domnesc, nici pîrcălăbesc, nici birnicescu, nici măcar ce feliu de om ar fi"[5]. Aceeaşi poruncă subliniază însă că vinul stăpînului

[1] Arh. St. Buc., M-rea Cozia, ms. 209, f. 48.
[2] Ibidem, M-rea Nucet , XXII/14.
[3] Înaintaşul egumenului mai adăogase 10 parale, dar le măsura drept.
[4] Acad. R.P.R., *Mss.* DCXXIV/107. Solidaritatea de clasă dintre vinovat şi judecători se manifesta şi de astă dată în anaforaua divanului către domn : „după vina lui i se cădea mare pedeapsă, dar noi îndrăznind la mila prea înălţatului... nostru domn, i-am hotărît pedeapsă mai uşoară pentru ca să să înţelepţească..."
[5] Arh. St. Buc., Mitrop. Ţ. Rom., XXV/4.

nu se poate vinde decît la cîrciuma acestuia, asemenea precizare fiind menită să pună capăt vechiului abuz al vînzărilor silite. Întărind la 6 mai 1741, monopolul de vin şi rachiu al mitropoliei pe moşia Sălătrucul, C. Mavrocordat poruncea ca vinul să fie vîndut numai la cîrciumă „iar nu să-l lapede pe la săraci cu sila"[1]. Obligaţia clăcaşilor de a cumpăra vinul sau rachiul stăpînului nu se limita numai la plasarea forţată, peste nevoile lor; arbitrariul sporea prin faptul că preţul era de asemenea fixat de stăpîn după voia sa. În 1752, clăcaşii din Breaza, se plîngeau că egumenul m-rii Mărgineni, „le leapădă prin case vin cu sila şi-i apucă de-l plătesc cu ce preţ îi este voia"[2]. Cînd viile stăpînului nu puteau răspunde tuturor cerinţelor se îngăduia locuitorilor moşiei — clăcaşi sau lăturaşi — după o prealabilă învoială cu stăpînul, să vîndă din vinul sau rachiul lor, plătind în schimb o taxă denumită „adetul buţii" în valoare de 1 leu de bute. Faptul că în unele porunci domneşti această taxă nu era precizată, ci se lăsa la latitudinea celor două părţi care urmau, „să se aşeze"[3] arată că şi în această privinţă interveneau învoieli speciale pe moşie.

În unele cazuri dreptul de monopol al stăpînului nu era absolut: după ce o cantitate dinainte fixată din vinul acestuia era vîndută, lăcuitorii puteau să-şi vîndă băuturile lor, însă tot la preţul la care vindea stăpînul moşiei, pentru a nu-i face concurenţă. Astfel la 11 februarie 1753, Matei Ghica interzicea sătenilor şi menzilgiilor de pe moşia Găgeni a vel vornicului C. Brîncoveanu de a-şi desface băuturile proprii dacă în prealabil nu vînduseră cîte o bute din vinul boierului; preţul de vînzare trebuia să fie cel din cîrciumile boiereşti. Potrivit învoielii dintre C. Brîncoveanu şi locuitori, buţile de vin ale acestora nu erau supuse la nici o taxă[4]. Se pare însă că înţelegerea nu a fost respectată, deoarece la 9 decembrie 1758 Scarlat Ghica intervenea, amintind că „nu va ierta" să fie păgubit boierul şi să rămînă cu vinurile nevîndute; domnul impunea locuitorilor să vîndă mai întîi 60 vedre din vin boieresc[5].

Concluzii. Materialul documentar prezetat mai sus deşi neîndestulător pentru cunoaşterea amănunţită a relaţiilor agrare în Ţara Romînească, îngăduie totuşi reconstituirea principalelor aspecte ale evoluţiei obligaţiilor ţăranilor clăcaşi în perioada respectivă. Locul secund ocupat de agricultură în raport cu creşterea vitelor în economia Ţării Romîneşti şi tendinţa boierilor de a-şi procura principalele venituri din dregătorii, ceea ce însemna implcit neglijarea activităţii agricole, explică dece dijma a continuat a fi cea mai însemnată şi răspîndită formă a

---

[1] Arh. St. Buc., Mitrop. Ţ. Rom., ms. 133, f. 26. În porunca amintită pentru moşia Dărăşti se spune: „nici cu sila să nu aibă voe a lepăda vin la vreun om, fără numai în cîrciumă să se vînză". Cîrciumile reprezentau unul din cele mai însemnate izvoare de venituri ale stăpînilor de moşii. Cronica Ghiculeştilor denunţă cu prilejul înşirării merindelor lui C. Mavrocordat „Vechea deprindere a boierilor de a pune femei în cîrciumi şi mai ales de a alege pe cele mai frumoase, pentru ca vinul să se vînză repede" practică interzisă de domnul reformator; D. Russo, *Cronica Ghiculeştilor*, în *Buletinul Comisiei Istorice a Romîniei*, II (1916), p. 75.

[2] N. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 196.

[3] Arh, St. Buc., M-rea Cotroceni, XXVIII/42.

[4] Acad. R.P.R., *Mss.* CCCLVII/42.

[5] Ibidem, CCCLVII/43.

rentei feudale[1]. Constatarea nu trebuie să ne împiedice însă a sezisa elementele noi în sistemul de exploatare agricolă, a căror afirmare și dezvoltare urma să o aducă viitorul. Chipul de organizare a muncii în feudalism nu permitea stăpînului de moșie să organizeze nici munca necesară a clăcașului, nici supramunca acestuia cînd renta feudală este percepută în natură sau bani[2]. Într-adevăr clăcașul, producător direct, este înzestrat cu un lot de pămînt și cu uneltele de producție necesare, bucurîndu-se astfel de o anumită autonomie economică, V. I. Lenin subliniază că, în asemenea condiții, țăranul n-ar putea fi determinat să cedeze o parte din produsul muncii sale, renta feudală, dacă stăpînul moșiei nu ar fi în măsură să-l silească la aceasta prin puterea de care dispune asupra persoanei producătorului direct (constrîngerea extra-economică)[3]. Stăpînii de moșii care, datorită împrejurărilor interne și internaționale schițate mai sus, începeau să înțeleagă avantajele exploatării sistematice a pămîntului, s-au străduit să obțină un control nemijlocit asupra muncii clăcașului. Or, în producția feudală numai renta în muncă dă posibilitatea stăpînului de moșie să organizeze supra-munca clăcașului potrivit intereselor celui dintîi : claca este făcută pe rezerva stăpînului sub supravegherea oamenilor acestuia.

Înlăturarea dominației otomane și posibilitățile de lărgire a schimburilor economice, deschise o dată cu trecerea Olteniei sub stăpînirea habsburgică, au făcut ca boierimea locală să fie interesată în extinderea formei muncă a rentei feudale în detrimentul dijmei în produse. De aici cererile stăruitoare de a se introduce în Oltenia, regimul iobagilor transilvăneni, iar cînd s-a primit un refuz din partea administrației imperiale, stăpînii de moșii s-au mulțumit cu 52 zile de clacă pe an, renunțînd cu totul la dijmă. Situația creată în 1739 cu prilejul reunificării țării, politica de reformă a domniei, izvorîtă în primul rînd din considerente fiscale — asigurarea perceperii dărilor — și rezistența țărănimii au dus la abolirea acestui regim de obligații. Necesitatea de a asigura numărul și stabilitatea contribuabililor l-a determinat pe C. Mavrocordat să facă unele înlesniri țăranilor pe tărîmul raporturilor acestora cu stăpînii pămîntului (reducerea vremelnică a numărului zilelor de clacă, desființarea rumîniei). La rîndul lor, boierii și mănăstirile erau dispuși să accepte această politică a domniei deoarece nu se creaseră încă împrejurările prielnice pentru un avînt al producției agricole. În condițiile de dezvoltare economică, schițate mai sus, boierimea își trăgea principalele venituri din slujbe în aparatul de stat. Clăcașii erau mai exploatați de boierime pe calea fiscalității, decît pe cea a obligațiilor feudale nemijlocite. Revine a spune că plus-produsul muncii clăcașului era însușit într-o măsură mai însemnată pe calea rentei centralizate de stat (dări) decît prin renta percepută pe fiecare

[1] A. și G. Oțetea, *Țăranii sub regimul Regulamentului Organic*, în *Studii și articole de istorie*, I, Buc. 1956, p. 136.

[2] M. I. Siuziumov, *Cu privire la legea economică fundamentală a formațiunii feudale*, în *Analele rom. sov.*, *Istorie*, 1954, nr. 4, p. 96.

[3] V. I. Lenin, *Opere*, Ed. P.M.R., vol. III, p. 170.

moşie[1]. În sprijinul acestei afirmaţii stă faptul că pînă în 1774, numărul zilelor de clacă nu a trecut de 12 pe an, sau în răscumpărarea bănească 1 zlot iar dijma s-a menţinut constantă ; în aceeaşi perioadă însă impozitele au cunoscut creşteri considerabile provocînd spargerea satelor.

În ciuda tendinţelor de agravare a obligaţiilor, manifestate de către stăpînii de moşii, nevoia atragerii unui număr cît mai mare de colonişti sau de readucere a fugarilor a făcut ca exploatarea pe moşii a clăcaşilor să se menţină la un nivel mediu constant. Regimul creat lăturaşilor arată străduinţa domniei de a păstra un raport convenabil între obligaţiile localnicilor şi cele ale noilor veniţi pentru a nu provoca neînţelegeri în interiorul ţării sau deosebiri mari de situaţie, îndemn la fugă pentru clăcaşii doritori de condiţii de muncă mai uşoare[2].

În măsura în care şi-au dat seama de marile posibilităţi de cîştig oferite de agricultură, stăpînii de moşii au căutat să sporească obligaţiile de muncă ale clăcaşilor. În 1775, cînd, în urma hatişerifului din iunie 1774, limitarea abuzurilor turceşti deschidea noi perspective activităţii economice, boierimea şi clerul muntean cereau lui Al. Ipsilanti să sporească la 24 zile pe an claca, invocînd făţarnic „stricăciunile lăcaşurilor noastre, goliciunea cinstei noastre"[3]. Este semnificativ că şi de astă dată stăpînii moşiilor îşi mărturiseau preferinţa pentru forma muncă a rentei feudale, motivînd aceasta prin dorinţa de a nu îngreuia situaţia clăcaşilor prin cereri de bani : „noi bani de la dînşii necerîndu-le, nici o supărare nu facem, cerînd numai ajutorul ce-l poate face numai cu mîinile sale". Este vădită intenţia de a asigura domnia, tocmai pentru a-i dobîndi sprijinul, că cererile de sporire a îndatoririlor ţăranilor clăcaşi nu ar prejudicia capacitatea de plată a birurilor.

Aceste demersuri nu au izbutit. Dacă în Moldova fixarea nartului în 1766 a marcat o creştere simţitoare a obligaţiilor ţărăneşti, boierimea

[1] Pentru situaţia existentă după 1774 vezi S. Vianu, *Cu privire la problema descompunerii feudalismului în ţările romîne*, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*, I, p. 818.

[2] Aşezămîntul din 26 octombrie 1745 pentru înstrăinaţi acorda acestora în afara altor înlesniri, regimul de clacă de 6 zile, cu drept de răscumpărare (Arh. St. Buc. M-rea Arnota, VI II); la 14 mai 1750 Grigorie Ghica într-o carte adresată „ungurenilor romîni, celor streini şi celor ce să vor fi înstreinat din pămîntul ţării" le acorda, în eventualitatea venirii lor în Ţara Romînească, următorul regim de obligaţii faţă de stăpînii moşiilor pe care s-ar fi stabilit : în primul an urmau să fie scutiţi de clacă şi să dea numai zeciuială din produse ; începînd cu anul al doilea, pe lîngă dijma obişnuită, trebuiau să presteze 6 zile clacă anual (Arh. St. Buc., Ep. Argeş, XXVII/17) ; Alexandru Ghica într-o chemare din 6 februarie 1768 către cei fugiţi, hotărăşte referitor la clacă astfel : în primul an de la venire aceştia erau obligaţi să presteze 3 zile, în al doilea 6 zile şi începînd cu al treilea 9 zile pe an (*Magazinul istoric pentru Dacia*, II (1840), p. 300). În afara reglementărilor domneşti se întîlnesc şi învoieli deosebite pe moşii între stăpîni şi colonişti : la 31 martie 1772 „oamenii streini ungureni" se înţelegeau cu egumenul schitului Văleni să-i clăcuiască 5 zile pe an şi să-i dea dijmă din toate semănăturile, afară de varză şi fasole, iar din anul următor să clăcuiască 8 zile şi să dea dijmă din toate (Arh. St. Buc., M-rea Cotroceni, XCVII/4).

[3] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 541 — 542. Cf. S. S. Vianu, *op. cit.*, p. 818. Aceleaşi motive sînt invocate şi faţă de feldmareşalul Rumianţev ; într-o hotărîre a acestuia, prevăzînd între altele acordarea de scutelnici boierilor citim „. . . punînd pricini (boierii,— *n.n.*) că sînt prădaţi şi neavînd după cinul lor venit, fiind şi săraci". Document publicat de T. G. Bulat, în *Revista istorică*, 1926, nr. 1—3, p. 31. Cf. S. Vianu, *Consideraţii asupra caracterului activităţii administraţiei ruse în ţările romîne* (*1769 — 1774*), în *Studii şi materiale de istorie medie*, I, 1956, p. 233 — 234.

munteană a trebuit să aştepte pînă în epoca Regulamentului organic pentru a-şi vedea satisfăcute pe deplin interesele.

3. REZISTENŢA CLĂCAŞILOR

Documentele timpului înfăţişează un tablou de variate forme de împotrivire a ţăranilor-clăcaşi a căror cunoaştere are o mare însemnătate pentru înţelegerea stărilor interne din Ţara Romînească. Într-adevăr, cercetarea temeinică a manifestărilor luptei de clasă în Ţara Romînească în veacul al XVIII-lea trebuie nu numai să consemneze faptele, dar şi să stabilească acţiunea directă exercitată asupra politicii domneşti şi a formelor de exploatare a muncii de către stăpînii de pămînt. Politica de reformă practicată de unii domni fanarioţi, departe de a fi rezultatul îndepărtatelor influenţe iluministe, a izvorît din realităţile romîneşti, printre care un loc de seamă revine acţiunii de împotrivire a maselor.

Problema fiscală a constituit centrul preocupărilor domniei: reprezentant al intereselor Porţii, domnul trebuia să satisfacă cerinţele turceşti[1], deoarece risca altfel să-şi piardă scaunul. Factorii politici de răspundere din ţară, boierimea şi clerul superior, aveau interese bine determinate, în primul rînd consolidarea poziţiei economice pe care domnia nu le putea ignora. Sprijinul clasei dominante nu putea fi cîştigat decît prin acordarea de dregătorii, danii şi scutiri. În sfîrşit, domnul trebuia să se îngrijească de interesele proprii, plătindu-şi sprijinitorii de la Constantinopol, şi pregătindu-se pentru un viitor nesigur. Pentru a face faţă atîtor cerinţe trebuia asigurat izvorul de bogăţie şi venit pe care îl reprezentau masele ţărăneşti, prin producţie şi situaţia de contribuabili. Din aceste considerente a decurs în chip firesc politica demografică a domnilor cu orizonturi largi, care urmăreau fixarea şi evidenţa contribuabililor şi sporirea capacităţii fiscale şi productive a ţării prin acţiuni de colonizare.

Împrejurările istorice nu îngăduiau însă promovarea consecventă a unei atari politici. Cîrmuitorii fanarioţi — cazul lui C. Mavrocordat este cel mai elocvent — care se străduiau să urmeze în guvernarea lor liniile directoare schiţate mai sus, erau siliţi în cele din urmă să-şi încalce propriile măsuri. Pricinile insuccesului trebuie căutate în ţară şi la Constantinopol. Intenţiile reformatoare ale domnilor se loveau de dificultăţi în măsură să facă imposibilă aplicarea lor: aparatul de stat, corupt şi abuziv nu înţelegea să renunţe nici un moment la marile beneficii obţinute din stoarcerea nemiloasă a supuşilor lor de rînd. Succesiunea guvernării contribuia de asemenea la anularea urmărilor pozitive ale acţiunilor întreprinse de domnii cu o mai adîncă pătrundere a rosturilor economice şi de stat: măsurile luate de C. Mavrocordat după 1739 au dus la o sporire a populaţiei ţării, iar activitatea economică a cunoscut o anumită înviorare. Urmaşul său, Mihail Racoviţă, nu numai că a renunţat să continue acţiunea

[1] Pentru obligaţiile materiale ale Ţării Romîneşti către Poartă, vezi M. Berza, *Haraciul Moldovei şi Ţării Romîneşti în sec. XV—XIX*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, II, 1957, p. 41—43; idem, *Variaţiile exploatării Ţării Romîneşti de către Poarta Otomană în secolele XVI—XVIII*, în *Studii*, XI (1958), nr. 2, p. 65 — 69.

predecesorului său, dar a înțeles să beneficieze de progresele realizate în timpul domniei anterioare; în consecință, a ridicat numărul sferturilor și a reintrodus văcăritul, provocînd fuga din țară a peste 15 000 familii[1]. În sfîrșit, cererile turcești lipsite de orice reglementare zădărniceau calculele financiare și economice ale celor ce se străduiau să introducă ordine în haos.

Răspunsul la șirul nesfîrșit de jafuri și împilări l-a constituit fuga populației. Cifrele citate de Bauer în această privință sînt cunoscute la începutul domniei lui C. Mavrocordat, recensămîntul fiscal înregistrase în țară 147 000 familii, în 1745 numărul lor scăzuse la 70 000 pentru ca mai tîrziu să coboare la 35 000[2]. Chiar dacă aceste cifre nu corespund întru totul realității, proporțiile însemnate ale fugii nu pot scăpa nimănui. Pietro Businello comunica printr-un raport senatului venețian fuga în sudul Dunării a 20 000 familii, încredințate că traiul sub stăpînirea pașei din Vidin era mai ușor decît sub ocîrmuirea munteană[3]. Fenomenul se repeta ori de cîte ori exploatarea fiscală lua forme excesiv de apăsătoare. În a doua domnie munteană, Grigorie Ghica reintroduce oieritul și văcăritul, iar C. Racoviță încearcă să-și achite creditorii, înăsprind astfel povara birurilor. Reacția a fost imediată: la 4 iunie 1753 Giuliani raporta că în ultimii șapte ani dările se ridicaseră la 36 000 pungi, dar din 130 000 familii mai rămăseseră doar 40 000 și mulți dintre cei care nu luaseră drumul străinătății, erau pe punctul de a pribegi[4]. În 1765, cînd țara suferea de pe urma cruntei exploatări a lui Ștefan Racoviță, instrument docil al capuchehaiei Stavrache, turcii de la Vidin informau Istambulul că ne mai putînd suferi greutatea birurilor, 70 000 familii fugiseră în Ungaria[5].

Cauza principală a fugii a constituit-o în primul rînd exploatarea fiscală și în mai mică măsură obligațiile de dijmă sau clacă. Mărturiile vremii converg în acest sens; ele demonstrează că proporțiile luate de

[1] D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, II, p. 156.

[2] Bauer, *op. cit.*, p. 48. N. Bălcescu arată că recensămîntul cu 70 000 familii este din 1746 și adaogă că „numai din jud. Dolj au fugit odată 15 000 familii"; în 1757 erau 35 000 familii (*Magazinul istoric pentru Dacia*, t. II (1846), p. 239, nota). Trebuie avut în vedere că în vara anului 1746, Moldova și Țara Romînească au fost prada unei mari invazii de lăcuste, vezi N. Iorga, *Însemnări de cronică ale clericilor din Scheii Brașovului*, în *Buletinul Comisiei Istorice a Romîniei*, XII (1933), p. 92. O însemnare pe un pateric (ms. 480 al Acad. R.P.R.) „Să se știe de cînd au venit lăcuste în Țara Romînească în luna lui iuni, 16 zile, leat 7256", I. Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscriptelor romîne*, vol. II, p. 218.

[3] N. Iorga, *Călători, ambasadori, misionari...*, în *Bul. Soc. Geografice*, 1898, p. 71—72.

[4] Idem, *Știri despre veacul al XVIII-lea*, II, în *Analele Acad. Rom.*, Secț. Ist., t. XXXII, nr. 7, p. 20, Cf. A. Oțetea, *Contribution à la question d'Orient*, p. 167.

[5] *Hurmuzaki*, XIV, 2, p. 1176. Apreciind numărul fugarilor trebuie avut în vedere că adeseori nu era vorba de o strămutare în afara hotarelor, ci numai de o eschivare de la recensămintele fiscale prin ascundere sau plecarea pe altă moșie. La 28 august 1742, C. Mavrocordat scria ispravnicului R. Racoviță în legătură cu acești bejenari: „... însă cercîndu bini că mulți nu sîntu eșiți din țară, ce îmblă din sat în sat și den ținut, mistuindu-să după obiceiul lor" (N. Iorga, *Studii și documente.*, VI, p. 389). Deși aici sînt înfățișate împrejurări din Moldova, e de la sine înțeles că situația din Țara Romînească era similară. Repetatele mutări ale țăranilor îl determinau pe același domn să poruncească ispravnicilor din Dolj la 23 ianuarie 1763: „să dați în știre lăcuitorilor ca să caute fieștecarele, așăzîndu-se și astîmpărîndu-se la satul, unde s-au așezat la dajdea așăzămîntului" (Acad. R.P.R., *Mss.* XI/92). Prin urmare datele furnizate de izvoare privitoare la emigrare trebuie reduse în lumina celor de mai sus. O precizare numerică e însă dificilă.

emigrații se datoresc abuzurilor și chipului neregulat de stabilire și percepere a impozitelor. Fugarii moldoveni, întrebați de C. Racoviță despre motivele plecării, o spun răspicat : „din pricina vremelnicii nestări, adică neștiind și nefiind hotărît ce să dea bir pe an"[1]. Fixarea precisă a impozitelor este cerută și într-o jalbă a preoților din Romanați către C. Mavrocordat : „și această luminare (stabilirea birului) avînd la mîna noastră nu vor putea să ni mai jăfuiască ca pînă acum"[2]. În chemările adresate celor fugiți, domnii făgăduiesc în primul rînd — și aceasta indică și cauza principală a emigrării — stabilirea unui impozit potrivit cu situația materială a contribuabililor și punerea la adăpost a acestora de impuneri suplimentare neașteptate, izvorîte mai ales din cererile turcești. Astfel, în cartea lui Scarlat Ghica din 15 noiembrie 1765 pentru doljenii fugiți și străini dornici să se stabilească în Țara Romînească, li se făgăduiește acestora : „că vă veți așeza... după starea și putința voastră însă și mai cu ușurință. Care așezămînt și ruptoare vi se va păzi de către domnia mea nestrămutat"[3]. Același domn mărturisește trei ani mai tîrziu teama de căpetenie a celor care ar fi vrut să se reîntoarcă la vetrele lor : „ați vrea să știți pentru rîndul așezămîntului dăjdii voastre în ce chip va să fie, fiindcă în vremea altora ați fost năpăstuiți peste dreptate și această sfială avînd, vă îndoiți a veni"[4]. Pentru a încheia șirul acestor mărturii, amintim explicațiile date de boierii munteni în 1770 contelui Viazemski ; în legătură cu depopularea țării, ei arată că după reformele lui C. Mavrocordat, domnii au păstrat numai numele dărilor, înmulțind însă numărul sferturilor pînă la 20 „și — se spune în continuare — pe cît scoteau (sferturile) cu atît lumea se trăgea din țară"[5].

Pentru a stabili un indice al exploatării fiscale este semnificativ de amintit că fugeau chiar și cei din categoriile privilegiate. La 11 septembrie 1753, C. Racoviță poruncea ca protopopii din episcopia Buzăului să-i aducă înapoi pe preoții care „s-ar fi sculat cu tot al lor și fug.. pentru ca să scape de dăjdi"[6]. Este lesne de închipuit situația birnicului de rînd, cînd cei ce beneficiau de anumite înlesniri se hotărau să pribegească.

Direcțiile fugii reprezintă o problemă ce rămîne a fi rezolvată cînd se va dispune de date sigure asupra populației din regiunile învecinate. Documentele arată că țăranii fugeau în sudul Dunării, Ucraina, Transilvania și Banat. În ce privește părțile ardelene, statisticile studiate de acad. D. Prodan dovedesc că sporul de populație nu depășește normalul[7]. Regimul de obligații al iobagilor ardeleni era mult mai greu decît în Mol-

[1] Sturza, Scheianu, *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească*, I, p. 24.

[2] N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 159 — 160.

[3] I. Donat, *Material pentru istoria Craiovei și a jud. Dolj*, în *Arhivele Olteniei*, 1934, nr. 71 — 73, p. 130.

[4] *Magazinul istoric pentru Dacia*, t. II (1846), p. 300.

[5] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 483, cf. raportul lui Desalleurs din 4 mai 1754, *Hurmuzaki*, Supl. I, 1 p, 654. De remarcat că în legătură cu silniciile săvîrșite de clucerul Mihalache pe moșia Izvorul de Jos, domnitorul Grigorie Ghica îi scria marelui vistier : „de zulumuri ca acestea ce să fac săracilor... să spargea satele, iar nu de dăjdile visterii". Acad. R.P.R., *Mss.* DCXXIV/107.

[6] Acad. R.P.R. *Mss.* CXXIV/145. Pentru regimul fiscal al preoțimii vezi D. Furtună, *Preoțimea romînă în secolul XVIII*, Vălenii de Munte, 1915.

[7] D. Prodan, *Teoria imigrației romînilor din principatele romîne în Transilvania*, p. 120.

dova și Țara Romînească și nu putea prin urmare să atragă pe clăcașii munteni. În Banat emigrația a fost împiedicată de guvernul habsburgic care plănuia să aducă acolo coloniști șvabi[1]. Eliminînd aceste regiuni, reiese că fugarii se îndreptau mai ales spre sudul Dunării și mai puțin peste Prut.

Cei plecați nu renunțau la gîndul reîntoarcerii și, mulți așezîndu-se în imediata apropiere a granițelor, continuau să păstreze legături cu locurile de baștină. Din cartea amintită a lui Scarlat Ghica reiese că cei înstrăinați se îngrijesc mai departe de semănăturile lăsate în țară, trecînd granița pentru a-și căuta hrană, fîn sau lemn. Domnul îi anunța că în viitor nu li se va mai îngădui o asemenea situație și îi invita să se reîntoarcă definitiv.

Pădurile țării erau de asemenea un bun adăpost pentru clăcașii care voiau să scape de „năpăștile" birurilor și de asuprirea stăpînului. În vara anului 1748 egumenul m-rii Strehaia se plîngea marelui ban că sătenii din Strehaia, au fugit din sat și „șăd risipiți prin păduri". La adăpostul codrilor, țăranii refuzau să clăcuiască și să dea dijmă, mai mult, vitele lor ieșeau din pădure și se hrăneau pe ogoarele mănăstirii, astfel că aceasta rămînea „păgubașă de bucate"[2].

Părăsirea satelor și sustragerea clăcașilor de la plata dărilor și îndeplinirea obligațiilor către stăpînii de pămînt au determinat domnia, în perioadele în care aceste fenomene căpătau forme acute, la desfășurarea unor acțiuni menite să asigure vistieriei încasarea dărilor impuse, iar marilor domenii mîna de lucru necesară. Sferele vieții publice muntene incluse în politica de reformă au variat după măsura în care autoritatea centrală și-a înțeles rolul de apărătoare a intereselor generale ale clasei stăpînitoare și nu s-a transformat într-un mijloc de chiverniseală personală. În chip asemănător cu desfășurarea procesului de centralizare a statului feudal și acum, politica reformatoare a unora dintre domnii fanarioți, care înțelegeau că este în interesul clasei dominante să se adopte soluții noi de guvernare, s-a lovit de înțelegerea strîmtă, particularistă, a cutărui boier sau egumen cu orizontul limitat la întinderea propriei sale moșii. Opoziția față de reforme s-a manifestat în lupta pentru înlăturarea domnilor care le promovau, sabotarea măsurilor luate sau denaturarea lor. Atari acțiuni au contribuit la ascuțirea contradicțiilor din societatea munteană în perioada de destrămare a feudalismului și mai ales au îndîrjit țărănimea clăcașă în lupta pentru pămînt și îngrădirea exploatării.

La începutul anului 1746 neliniștea în rîndurile rumînilor și mai ales fuga au luat proporții amenințătoare. În cadrul acestor împrejurări C. Mavrocordat nu putea să ignore consecventa dorință de eliberare a

---

[1] T. Filipescu, *Voivodina sîrbească*, Buc., 1929, p. 27 — 28.

[2] Acad. R.P.R., ms. 500, f. 11 — 11v. Sînt puține știri despre fuga clăcașilor la orașe. Problema merită o cercetare specială. O tradiție păstrată la Cîmpulung afirmă că după arderea orașului în 1737, orășenii au revenit în 1742 împreună cu alți locuitori, printre care țărani. Întrucît boierii reclamau restituirea acestora, Alexandru Ghica a ordonat în 1766 înapoierea fugarilor, „din diferite timpuri", dar orășenii arătînd inconvenientele mari pe care le-ar fi adus aplicarea poruncii, domnul a renunțat. Cei veniți s-au integrat în obștea tîrgului, dar fugarii sosiți între 1742 și 1766 au trebuit să se reîntoarcă, vezi. C. Aricescu, *Istoria Cîmpulungului*, Buc., 1856, vol. II, p. 11 — 12, 150.

rumînilor. Este semnificativ din acest punct de vedere că un şir de vechi procese între rumîni şi stăpînii de moşii îşi găsesc acum sfîrşitul prin hotărîrea domnului de a-i răscumpăra pe cei dintîi cu bani din vistierie sau cămara domnească (satele Vaideei, Bogdăneşti, Bădeşti etc.).

Acțiunea domniei în cazurile particulare ale acestor sate, alături de hotărîrile din martie şi august 1746 privitoare la rumîni au creat în rîndurile țărănimii o mare efervescență. Deşi răscumpărările individuale şi actul de desființare a rumîniei subliniau că eliberarea se referă numai la persoana rumînului iar nu şi la părțile de moşie care se aflau în folosința lui şi urmau să rămînă mai departe sub stăpînirea mănăstirilor şi boierilor, clăcaşii în numeroase locuri au interpretat aceste măsuri[1] în sensul dorit de ei, înglobînd în eliberare şi peticele lor de pămînt. Astfel la 25 ianuarie 1749, m-rea Hurez se afla în judecată cu Tudose şi Radul Boțină cu tovarăşii lor care de trei ani stăpîneau „în silă" jumătate din moşia Foleştii de Jos. La judecată, ei nu au putut arăta nici un document de proprietate, ci numai „cu gura strigă cum că ei cu tot satul au fost rumîni şi cînd s-au iertat, s-au slobozit şi cu părțile lor de moşie"[2].

Dorința foştilor rumîni de a dobîndi stăpînire deplină asupra pămîntului pe care îl munceau s-a manifestat în forme variate. Ne mărginim aici la înfățişarea situațiilor mai caracteristice. Astfel satul Vaideei al mănăstirii Bistrița încearcă să dispună în chip liber de moşia pe care se află, punîndu-l pe egumen în fața faptului împlinit. Din jalba înaintată de acesta la 21 ianuarie 1746 aflăm că țăranii clăcaşi „gîndindu-se cum că n-are mănăstirea nici o treabă cu dînşii, nici cu moşia", arendaseră în cursul anului precedent venitul moşiei[3].

O procedare asemănătoare se întîlneşte şi mai tîrziu, cînd, pentru a-l împiedica pe egumen să beneficieze de venitul moşiei, clăcaşii o arendează unui turc. Deosebit de semnificativă, pentru că pune în lumină şi raporturile dintre domnie şi turci, este atitudinea domnului: la 7 mai 1758 C. Mavrocordat înştiințează oficial pe ispravnicul Vîlcii că pe săteni i-a pedepsit, iar pe egumen l-a globit şi i-a confiscat moşia, pentru că a îngăduit o asemenea tranzacție. Ispravnicului i se porunceşte să aibă grijă de moşie, îndepărtîndu-l pe arendaşul turc cu desăvîrşire[4]. În aceeaşi zi domnul trimite şi o altă poruncă aceluiaşi ispravnic în care arată că cele cuprinse în primul ordin „s-au zis că să arăți turcului şi să poți face zapt moşiei", în realitate voința domnului este ca venitul m-rii să fie asigurat[5] în ciuda acțiunii clăcaşilor. Prudența, dacă nu teama, cu care procedează domnul, simulînd o confiscare, dovedeşte nu numai slăbiciunea lui în fața unui turc oarecare, dar şi grija de a da o aparență de

[1] Urmaşii unor rumîni se exprimă astfel despre reforma lui C. Mavrocordat: „... dînd dumnezeu bun gînd mării sale Constantin vodă Mavrocordat, domnul țării, de s-au slobozit toți rumînii de sub jugul robii". (Arh. St. Buc. M-rea Arnota, IV/20).

[2] Arh. St. Buc., M-rea Hurez, XVIII/33.

[3] Ibidem, M-rea Bistrița, VIII/40.

[4] Ibidem, LXII/159.

[5] Ibidem, VIII/43. În 1805 clăcaşii explicau cele petrecute în 1758 prin nevoia de bani pentru a putea continua judecata cu m-rea în vederea redobîndirii moşiei, ibidem, VIII/48.

legalitate actului în ochii clăcaşilor, întăriţi în poziţia lor prin colaborarea cu acest turc.

Cunoaştem şi alte cazuri în care ţăranii clăcaşi recurgeau la tranzacţii cu turcii: astfel, clăcaşii moşiei Balta (Gorj) în conflict cu schitul Strîmba constatînd după nenumărate judecăţi că nu-şi pot cîştiga partea de moşie revendicată „s-au supus la turci şi n-au vrut să-şi dea din bucate bani (doc. este din 27 iunie 1763) nici au lucrat clacă după obicei"[1]. Clăcaşii de pe moşiile Oreviţa şi Bolboşani „de prin cătunele turceşti" refuzau, de asemenea, în 1747 să clăcuiască[2].

Pentru a-şi dobîndi pămîntul rămas sub stăpînirea m-rii Arnota, clăcaşii din Bogdăneşti (Vîlcea) au recurs la alte mijloace. La 3 februarie 1747 egumenul reclama domnului că foştii rumîni se înfrăţiseră cu un oarecare Mihăilă Ciocan „judeţ de mai înainte vreme", înfrăţit la rîndul său cu un alt sătean, care revendica fără succes moşia în temeiul unei cărţi de la Mihnea-vodă. Clăcaşii m-rii împreună cu aceştia doi iau în stăpînire jumătate din moşia m-rii, în ciuda protestelor stareţului[3]. Nesupunerea clăcaşilor din Bogdăneşti se împleteşte cu cea a clăcaşilor din Dobriceni, cele două sate manifestînd permanent o împotrivire comună în deceniile următoare. La 22 iunie 1748 C. Dudescu, mare ban, înfăţişa în porunca dată acestor sate situaţia creată de împotrivirea clăcaşilor: „nici lucru n-aţi lucrat, nici dijma n-aţi dat, nici fînurile n-aţi cosit din livezi ... mare stricăciune şi pagube aduceţi sfintei mănăstiri"[4]. Dar ameninţările cu închisoarea cuprinse în poruncă şi măsurile vătafului de plai „pus asupra lor" pentru a-i sili să plătească venitul neîmplinit, s-au arătat zadarnice. Cele două sate înţelegeau că eliberarea se răsfrînge nu numai asupra persoanei ci şi a pămîntului, refuzînd cu îndîrjire să satisfacă cererile de clacă şi dijmă ale stareţului. La 15 iulie 1752 acesta trimitea o lungă jalbă[5], în care înfăţişa situaţia creată pe moşia m-rii Arnota în urma nesupunerii clăcaşilor. Este interesant de amintit că egumenul distinge cu acest prilej, două categorii între locuitorii satului, unii, cei eliberaţi prin răscumpărarea lui Mavrocordat, în urma procesului încheiat în ianuarie 1746, în vreme ce alţii „au rămas tot rumîni". În legătură cu prima categorie, egumenul sublinia hotărîrea clăcaşilor de a nu permite în nici un chip stăpînirea mănăstirii asupra pămîntului: „zic că iaste moşia a lor şi ... că nu vor îngădui o dată cu capul lor, să stăpînească livezi şi pomi mănăstirea şi vor face şi moarte". Poruncile stareţului erau dispreţuite, sătenii trimiteau la lucru doar copii, şi numai în sat, iar la mănăstire unde era nevoie de clacă nu se ducea niciunul. Este semnificativă observaţia egumenului că nesupunerea clăcaşilor se manifesta cu îndîrjire „de cînd s-au judecit". Referitor la cea de-a doua categorie, a rumînilor, stareţul Neofit denunţă acelaşi deplin refuz, însoţit de ameninţări: „că se laudă tot cu ciumagul".

---

[1] Acad. R.P.R., *Mss.* XCI/75.

[2] Ibidem, ms. 616, f. 87. Colaborare economică cu turcii în dauna m-rii şi într-un doc. din 11 iunie 1748, Arh. St. Buc., M-rea Mihai-vodă, V/22.

[3] Arh. St. Buc., M-rea Arnota, IV/11.

[4] Ibidem, XVIII/111.

[5] Ibidem, XVIII/118.

Spiritul de împotrivire se menţine neînfrînt în ciuda poruncilor şi a măsurilor luate de domn şi ispravnici, căpătînd forme de manifestare tot mai viguroase. O nouă jalbă din 16 iunie 1756[1] arată categoricul refuz al locuitorilor din cele două sate de a da clacă şi dijmă şi nesocotirea monopolului de vin şi rachiu fapt care provoca serioase prejudicii băneşti mănăstirii. Din jalbă se pare că ţăranii-clăcaşi erau pe punctul unei ridicări generale, stareţul reclamînd că ,,umblă pe la metoaşele mănăstirii cu semeţia şi înjură şi ocărăsc pe călugării cum iaste mai urît".

Şirul actelor referitoare la împotrivirea acestor două sate se prelungeşte, vădind o impresionantă combativitate.

Refuzul de a îndeplini obligaţiile nu se întîlneşte însă numai aici. Din marele număr de cazuri întîlnite în documente spicuim cîteva: la 6 mai 1746 vel clucerul C. Brîncoveanu înştiinţa pe domn despre refuzul locuitorilor de pe moşia sa Găgeni (Saac) de a presta cele 12 zile de clacă, hotărîte de domn, şi a da dijmă; pe lîngă aceasta ei vînduseră în anul precedent 30 buţi de vin, iar în 1746 alte 20 buţi, în vreme ce vinurile boierului rămăseseră nevîndute[2]. Egumenul m-rii Mislea se plîngea domnului la 8 septembrie 1750 că ,,rumînii" de pe moşia mănăstirii nu numai că refuză să dea dijma obişnuită, dar şi că au pus stăpînire pe moşie şi au început să vîndă altora ,,locurile cu pămînt cu tot"[3]. Grigorie Ghica poruncea la 17 martie 1752 ispravnicului de Ialomiţa să-i constrîngă pe clăcaşii din satele Brînciani, Jăgălia şi Beilicul ale m-rii Dealul la îndeplinirea clăcii şi la respectarea monopolului vînzării vinului şi rachiului[4]. O poruncă asemănătoare întîlnim în legătură cu satele Ciocăneşti şi Stăneşti (Muscel) ale mănăstirii Cotmeana care ,,se pun în semeţie de-şi vînd vinul şi rachiul lor şi nici de clăcuit n-ar fi vrînd că clăcuiască"[5]. Dintr-o anafora întărită de domn la 6 aprilie 1757 se constată refuzul de a face clacă al ţăranilor clăcaşi de pe moşiile Flămînzeşti, Muşeteşti (Argeş), Domneşti şi Corbi (Muscel) ale m-rii Argeş[6]. La 12 aprilie 1764 Ştefan Racoviţă îl înştiinţa pe ispravnicul de Ilfov că egumenul m-rii Radu-Vodă i se plînsese împotriva clăcaşilor de pe moşia Cheseletul, care nu îngăduiau să se vîndă vin mănăstiresc; un isprăvnicel trimis să vîndă două buriaşe fusese ameninţat cu bătaia[7]. Clăcaşii din satul Drăgoeşti (Ilfov) al aceleiaşi mănăstiri tăiaseră o branişte de la Cătruneşti, bătînd pe călugărul aflat de pază[8]. Ispravnicul de Vlaşca primea la 7 septembrie 1766 poruncă de la domn să cerceteze cele petrecute pe moşia Găşeşti a m-rii Radu-Vodă unde, din pricina lipsei de fîn, clăcaşii din satul Podul-Doamnei nu numai că nu îngăduiseră

---

[1] Arh. St. Buc., M-rea Arnota, XVIII/113.

[2] Acad. R.P.R., *Mss.* CCCLVII/39.

[3] Arh. St. Buc., M-rea Mislea, ms. 46674v—75. De reţinut explicaţia egumenului referitoare la refuzul clăcaşilor de a da dijma, întrucît pune în lumină situaţia rumînilor înainte de 1746; ,,nainte... nu li s-au luat dijmă că fiind rumîni ai mănăstirii pururea slujia şi lucra mănăstirii la toate trebile, tocmai *ca nişte ţigani* şi pentru aceia nu li se lua dijmă".

[4] Ibidem, M-rea Dealul, XXII/35.

[5] Ibidem, M-rea Cotmeana, ms. 357, f. 37 — 37v.

[6] Ibidem, Ep. Argeş, II/94.

[7] Ibidem, M-rea Radu-Vodă, ms. 256, f. 391.

[8] Ibidem, f. 347.

omului trimis de egumen să cosească fînul dar îl şi bătuseră luînd ei fînul [1].

Împotrivirea ţăranilor clăcaşi a găsit un prilej de accentuată manifestare de-a lungul celor cinci ani de război ruso-turc. Desfăşurarea operaţiilor militare şi frămîntările din sînul clasei conducătoare au creat condiţii prielnice pentru sustragerea clăcaşilor de la împlinirea obligaţiilor faţă de stăpînii moşiilor[2]. Fondurile de documente ale mănăstirilor cuprind numeroase porunci ale divanelor din Bucureşti şi Craiova către ţărani pentru a da dijma şi claca cuvenită. În unele cazuri clăcaşii nu se limitau la refuzul îndatoririlor, ci luau chiar în stăpînire pămîntul sau recolta. La 2 mai 1772 egumenul Antim al Arnotei se plîngea că ţăranii clăcaşi din Bogdăneşti s-au sculat a stăpîni în silă pămîntul m-rii[3]. Clăcaşii m-rii Sinaia dădeau la 15 martie 1770 un zapis de supunere egumenului Nil, în care arătau că au luat tot fînul cosit pe moşie, au pus stăpînire pe moara mănăstirii, de unde luaseră şi tot mălaiul şi au refuzat să dea dijmă[4]. Spiritul de împotrivire a cuprins şi moşiile pe care, potrivit obiceiului, claca era răscumpărată în bani şi deci regimul obligaţiilor era mai uşor. La 24 mai 1773, Panait, epitropul m-rii Colţea, cerea divanului carte de volnicie pentru a-i obliga pe clăcaşii de pe moşia Comarnic să dea sumele de bani cuvenite[5]. La începutul anului 1775, acelaşi epitrop înştiinţa pe domn că „de la o seamă de vreme încoace" clăcaşii de la Comarnic au luat în stăpînire moşia, refuzînd să îndeplinească obligaţiile de clacă şi dijmă şi nesocotind monopolul mănăstirii de vînzare a vinului şi rachiului[6].

Materialul documentar ne permite aşadar să distingem trei aspecte principale ale luptei ţăranilor-clăcaşi : fuga, nesupunerea la dijmă, clacă şi celelalte obligaţii şi încercările de a pune stăpînire pe pămîntul pe care-l munceau, de a se considera moşneni, ceea ce însemna lichidarea tuturor obligaţiilor faţă de boieri şi mănăstiri.

Clasa dominantă, prin aparatul de stat aflat la dispoziţia sa, a căutat să reprime orice acţiune ţărănească în măsură să ştirbească ceva din orînduielile feudale. Majoritatea covîrşitoare a documentelor referitoare la obligaţiile clăcaşilor sînt porunci adresate de domni ispravnicilor judeţelor pentru a-i sili pe ţărani la îndeplinirea îndatoririlor lor. Chipul în care se conformau reprezentanţii aparatului de stat ne este de asemenea cunoscut prin documente. Cităm cîteva exemple : la 22 iulie 1748 C. Dudescu, mare ban, poruncea satelor m-rii Arnota să-şi împlinească claca şi dijma, arătînd că în caz de nesupunere va trimite slujitori pentru a lua şi închide „pe cîţiva din voi ce veţi fi mai de frunte", aceştia urmînd să rămînă la închisoare pînă la împlinirea venitului mănăstirii. De remarcat

[1] Arh. St. Buc., M-rea Radu-Vodă, ms. 256, f. 391.

[2] Cf. Matei Mircea, *Lupta ţăranilor împotriva exploatării în timpul războaielor ruso-turce*, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*, I, p. 930—931.

[3] Acad. R.P.R., CMXIV 152.

[4] Ibidem, CCCLXXV/110.

[5] Ibidem, CCCLXIX 210.

[6] Ibidem, CCCLXIX/212. Pentru înscrierea ţăranilor în corpurile de voluntari în anii de război, vezi Matei Mircea, *Despre poziţia claselor sociale în Moldova şi Ţara Romînească faţă de războiul ruso-turc, în 1768—1774*, în *Studii*, VI (1953), nr. 3, p. 53 şi urm.

că acest venit era socotit după „foaia” arătată de egumen, obiecţiile clăcaşilor nefiind măcar puse în discuţie[1]. În legătură cu împotrivirea aceloraşi sate, marele ban scria ispravnicului de Vîlcea la 15 iulie 1752, poruncind să le dea clăcaşilor „o bătaie bună la talpe”[2].

Împletirea dintre măsurile represive luate de stăpînii de moşii şi cele ale organelor de stat este sugestiv înfăţişată de zapisul amintit al clăcaşilor de pe moşia m-rii Sinaia, în partea finală, unde se menţionează sancţiunile la care vor fi supuşi în cazul neîndeplinirii obligaţiilor luate, citim : „să ne pedepsească (egumenul) cu cîte trei sute de toiage fieştecăruia la talpe şi să ne trimită şi în butuci la Bucureşti, ca să ne luăm altă pedeapsă şi să ne scoată şi di pă moşia sfinţii sale”[3].

Tendinţei stăpînilor de moşii de a controla şi organiza supra-munca ţăranilor clăcaşi prin extinderea formei-muncă a rentei feudale, i-au corespuns străduinţele celor din urmă de a elimina prin răscumpărarea clăcii imixtiunea feudalului. În măsura în care locuitorii moşiilor au reuşit, prin rezistenţă sau prin învoieli, să înlăture intervenţia nemijlocită a stăpînului în activităţile productive desfăşurate pe moşie, se poate constata un progres economic. Exemplul cel mai concludent ni se pare a fi satul Stroeşti din Argeş ; reuşind să obţină răscumpărarea în bani a tuturor obligaţiilor în muncă şi natură faţă de m-rea Bistriţa, satul se bucura de autonomie economică, organizînd producţia potrivit voinţei obştei locuitorilor. Un prilej de manifestare a spiritului de neatîrnare izvorît tocmai din această situaţie, l-au constituit cele petrecute în iarna anului 1753 : m-rea Bistriţa împrumutase de la clucerul Mincu Bucşănescu, 530 taleri, punînd ca zălog venitul moşiei Stroeşti, cu dreptul pentru creditor de a-şi vinde vinurile. Obştea satului hotărăşte însă la 24 decembrie ca în decurs de 15 zile să procure banii împrumutaţi de mănăstire pentru a-i da clucerului. În zapisul încheiat cu această ocazie, ei arată : „noi nu ne-am suferit cu toţi sătenii, ci i-am întors vinul dumnealui îndărat şi i-am ucis slugile, că sîntem volnici să ţinem moşia”[4]. În ultimele cuvinte se simte deplina încredere în forţele proprii, mîndria stăpînului, care nu admite amestecul nimănui. Urmările economice ale unei asemenea autonomii le întîlnim în jalba din 3 mai 1794 a egumenului Bistriţei, în care se arată că sătenii „ţin cîrciumă cu alişverişuri din vii ... vite de strînsură pentru zahanale, osebit de vitele caselor lor ... cherestele de vînzare, osebit de lemne de foc ..., capre ţin la suhaturi şi cu tutunuri fac alişverişuri”[5]. Avem imaginea unei unităţi economice capabilă să se organizeze singură, valorificîndu-şi resursele pe calea unui schimb sistematic. E de la sine înţeles că o astfel de situaţie ar fi fost de neconceput sub supra-

[1] Arh. St. Buc., M-rea Arnota, XVIII/111.

[2] Ibidem, XVIII/118.

[3] Acad. R.P.R., *Mss.* CCCLXXV/110. Observăm cu acest prilej că deposedarea clăcaşului de lotul său era o măsură excepţională, o sancţiune aplicată celor care nu se supuneau obligaţiilor. Interesul stăpînilor de moşii de a avea cît mai multe braţe de muncă făcea ca asemenea măsuri să fie aplicate rar, iar uşurinţa cu care clăcaşii reuşeau să găsească de muncă pe alte moşii împiedica ruperea acestora de sectorul agricol.

[4] Arh. St. Buc., M-rea Bistriţa, LXII/130.

[5] Ibidem, LVI/16, iniţiative economice şi la clăcaşii nesupuşi din Breaza care fac mori, pive şi dîrşte, N. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 196.

vegherea nemijlocită a mănăstirii şi că la ea nu s-ar fi putut ajunge fără o stăruitoare acţiune de îndepărtare a amestecului mănăstirii. Poziţia avantajoasă ocupată de asemenea sate în raport cu celelalte a deschis căi noi de dezvoltare în condiţiile de viaţă economică de după 1774. Cercetarea acestor căi depăşeşte însă limitele prezentei cercetări.

ПОЛОЖЕНИЕ БАРЩИННЫХ КРЕСТЬЯН В ВАЛАХИИ В 1746—1774 ГОДАХ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Реформа Константина Маврокордата не разрешила проблему барщинных крестьян. Отмена крепостного права положила конец лишь личной зависимости крестьян от владельцев поместий, а не их реальной зависимости, вытекающей из собственности бояр и монастырей на землю. Акт об отмене крепостной зависимости от 5 августа 1746 года представляет собой важный этап в многовековом процессе захвата крестьянских земель боярами и монастырями, и в особенности в процессе перехода их к полному владению этими землями, осуществившемуся в XIX веке.

В период 1746—1774 годов центральной властью был принят ряд последовательных мероприятий по вопросу аграрных отношений. Последовательность этих мероприятий отражает эволюцию отношений между классом землевладельцев и барщинными крестьянами, стремление первых использовать как можно больше рабочей силы для более продуктивной эксплуатации своих поместий, а также сопротивление барщинных крестьян, принимавшее разнообразные формы и иногда увенчивавшееся успехом, и, наконец, политику господарской власти, выражающей интересы боярства и преследующей особые фискальные интересы, часто заставлявшие ее идти на уступки крестьянам.

Несмотря на то, что оброк (10-я часть продуктов) оставался наиболее важной и распространенной формой феодальной ренты, главным мотивом конфликта между владельцами поместий и барщинными крестьянами являлась барщина (до 12 дней в год). Регламентация 1756 года завершает ряд господарских „урбарий" („поземельных списков"), предшествовавших реестру А. Ипсиланти и, в общих чертах, представляет собой разрешение вопроса о трудовых повинностях барщинных крестьян до появления Органического регламента. По мере того как землевладельцы убеждались в возможности извлечения больших доходов из земледелия, они пытались увеличить число дней барщины. Тенденции к усилению повинностей наталкивались на упорное сопротивление крестьянства. Наряду с чрезмерными фискальными повинностями — главной формой эксплуатации крестьянства XVIII века — усиление барщинных повинностей способствовало массовому бегству крестьян. Общий характер этой формы классовой борьбы вызывал серьезное беспокойство властей: уклонение налогоплательщиков от государственных повинностей делало невозможным регулярное взыскание налогов. Следовательно, обеспе-

чение источника богатств и доходов, который представляли собой крестьянские массы со своей продукцией в качестве налогоплательщиков явилось необходимостью. Эти обстоятельства — отмечает в заключение автор — предопределили политику реформ господарей-фанариотов, являющейся основной характеристикой внутренней жизни Румынских Княжеств XVIII века.

LA SITUATION DES PAYSANS CORVÉABLES DE VALACHIE DANS LA PÉRIODE 1746—1774

RÉSUMÉ

La réforme de Constantin Mavrocordat n'avait point résolu le problème des paysans corvéables. L'abolition du servage mettait fin à la dépendance personnelle des paysans des propriétaires de domaines, sans néanmoins faire cesser leur dépendance réelle, laquelle découlait de la possession des terres par les boïards et les couvents. L'acte de l'abolition du servage du 5 août 1746 marque une étape importante du processus multiséculaire de l'accaparement des terres paysannes par les boïards et les couvents, processus qui devait graduellement assurer à ces derniers la pleine possession des terres que l'on verra se réaliser au XIXe siècle.

Au cours de la période 1746—1774 le pouvoir central adopta une suite de mesures touchant le problème des relations agraires. Leur succession reflète bien l'évolution des rapports entre la classe des possesseurs de terres et la paysannerie corvéable : tendance des premiers à obtenir une plus grande quantité de travail propre à assurer une exploitation plus efficiente de leurs domaines, résistance, revêtant des aspects divers et parfois couronnée de succès, de la part des paysans et, enfin, politique du gouvernement, porte-parole des intérêts des boïards, mais qui, sous l'empire de quelque intérêt fiscal, était souvent contraint de faire des concessions à la paysannerie.

Bien que la dîme continuât d'être la forme la plus importante et la plus généralement répandue de la rente féodale, c'est pourtant la corvée (jusqu'à 12 jours par an) qui fut la principale cause de conflit entre propriétaires de domaines et paysans corvéables. La réglementation de 1756 vient clore la série des *urbaria* princiers (registres fonciers) antérieurs au Code d'A. Ypsilanti et restera, dans ses grandes lignes, la formule qui régira jusqu'au Règlement Organique, le travail des paysans corvéables. Dans la mesure où ils se rendaient compte des grandes possibilités de gain que leur offrait l'agriculture, les possesseurs de domaines s'efforçaient de multiplier les journées de corvée. Cette tendance se heurta à la résistance opiniâtre des paysans. A côté des charges fiscales excessives qui pesaient sur eux et qui constituaient au XVIIIe siècle la principale forme d'exploitation de la paysannerie, l'aggravation de leurs obli-

gations envers les possesseurs de domaines contribua à la désertion en masse des paysans. Généralisée, cette forme de la lutte de classe créa de graves soucis au gouvernement ; le grand nombre de contribuables qui se soustrayaient ainsi à leurs obligations envers l'Etat rendait, en effet, impossible la perception régulière de l'impôt. Il était donc nécessaire pour l'Etat de s'assurer la source de richesses et de revenus que représentaient les masses paysannes par leur production et en qualité de contribuables. Ces considérations — conclut l'auteur de l'article — déterminèrent la politique de réformes des princes phanariotes, caractéristique essentielle de la situation intérieure des deux Pays Roumains au XVIIIe siècle.

UN CARTEL FANARIOT PENTRU EXPLOATAREA ŢĂRILOR ROMÎNE

DE

ACAD. ANDREI OŢETEA

La începutul anului 1819, Poarta a promulgat un „Regulament privind eligibilitatea la Principatele Moldovei şi Ţării Romîneşti şi la posturile de dragoman al Porţii şi al Amiralităţii". Originalul acestui regulament imperial a fost depus la biroul Divanului imperial şi întărit cu un hati-şerif. Regulamentul reducea la patru numărul familiilor fanariote care puteau ocupa scaunul domniei în Ţările Romîne. Deşi T. Codrescu a publicat în *Uricariul* său o traducere din greceşte (vol. I, ed. II, p. 126—131), iar N. Iorga a dat în *Acte şi fragmente* (vol. II, p. 545—549) o ediţie în franţuzeşte, identică cu aceea pe care noi am găsit-o în Arhivele Ministerului de Externe de la Moscova, istoricii noştri, afară de N. Iorga, care-i consacră o pagină în *Istoria Romînilor* (vol. VIII, p. 236), nu-i acordă nici o atenţie. A. D. Xenopol şi C. C. Giurescu nici nu-l pomenesc.

De altfel, importanţa acestui act, anulat prin însăşi restabilirea domniilor pămîntene, nu putea fi bănuită decît în urma revelaţiei sarcinilor pe care le impunea Ţărilor Romîne. Or, din datele cunoscute pînă acum, acele sarcini nu puteau fi stabilite. Abia din actele consulatului rus de la Bucureşti, care ne-au păstrat tabloul amănunţit al veniturilor şi cheltuielilor Moldovei şi Ţării Romîneşti, am putut stabili aceste sarcini şi determina adevărata semnificaţie a Regulamentului.

I. CUPRINSUL REGULAMENTULUI

Poarta recunoaşte că domnii Ţării Romîneşti şi Moldovei au fost la început aleşi dintre pămînteni, „prin voinţa deplină şi întreagă" a ţării. Înlocuirea domnilor pămînteni cu fanarioţi trimişi de la Constantinopol se justifică „printr-o stare de lucruri neplăcută" care s-ar fi produs între

ei și care ar fi consistat în „procedee blamabile". Sistemul fanariot a funcționat „pînă acum cîtva timp" spre satisfacția Porții. Conduita fanarioților trimiși să guverneze Țările Romîne a fost „înțeleaptă și regulată". Dar dat fiind —se precizează în regulament — că în vremea din urmă s-au întețit în jurul scaunelor domniei intrigile și uneltirile contrare voinței guvernului otoman, și prin astfel de cabale au ajuns la domnie și dragomanat oameni nedestoinici și chiar intruși, Poarta a simțit necesitatea de a schimba sistemul și de a întocmi un regulament care să curme intrigile și vrajba dintre pretendenți.

Examinînd de aproape conduita tuturor persoanelor care au domnit sau puteau aspira la domnia Țărilor Romîne, Poarta s-a putut convinge de meritul, de capacitatea și de incapacitatea fiecăruia. În lumina ultimelor evenimente (fuga lui Caragea), cercetarea a scos în evidență caracterul și purtarea unor intriganți și a dovedit că posturi atît de importante ca scaunele celor două Țări Romîne nu mai pot fi încredințate primilor veniți.

În consecință, Poarta a hotărît ca aceste înalte posturi să nu mai fie conferite în viitor decît unor persoane integre, încercate și nesuspecte de intrigi, și aparținînd următoarelor patru familii: familia lui Scarlat Callimachi, a lui Alecu Suțu, a lui Mihail Suțu și a defunctului [Dimitrie] Moruzi, compusă din trei frați. Acestor patru familii vor fi rezervate și cele două dragomanate: al Divanului imperial și al Amiralității.

Ordinea de succesiune e stabilită astfel: „Cînd domnii actuali vor ajunge să fie depuși, cei doi domni rămași în urmă (*les deux voïvodes restés en arrière*) îi vor înlocui alternîndu-se și permutîndu-se, adică Principatul Țării Romînești va fi conferit domnului destituit din Moldova, iar Principatul Moldovei domnului destituit din Țara Romînească". S-ar părea că după expirarea mandatului său, domnul Moldovei trece în scaunul Țării Romînești, și vice-versa. O notă identică și în textul ministrului Prusiei la Constantinopol, von Schladen, și în acela al baronului Stroganov, ne avertizează că pentru diplomații de la Constantinopol, „cei doi domni rămași în urmă", care aveau deci să ia succesiunea, erau „predecesorii mediați sau imediați" ai celor depuși. Că acesta e sensul frazei o dovedește faptul că Scarlat Callimachi, care și-a terminat septenatul normal și spre satisfacția Porții, n-a fost trecut în Țara Romînească decît după moartea lui Alecu Suțu, adică după a doua vacanță.

Regulamentul prevede că, dacă un domn ales în acest mod s-ar face vinovat de necredință, ar fugi în străinătate sau ar comite vreun alt act asemănător, familia lui va fi ștearsă și membrii ei vor fi excluși pentru totdeauna din orice serviciu. Dacă vreuna din cele patru familii s-ar stinge, Poarta va însărcina pe cel mai capabil și mai devotat dintre membrii familiilor fanariote pentru a forma o nouă familie care să ia locul celei stinse.

Postul de dragoman al Divanului imperial, care prin tradiție ducea la scaunul domnesc, va fi de asemenea rezervat celor patru familii, ca și acela de dragoman al Amiralității. Dar titularul acestui din urmă post nu va putea ajunge la domnia Țărilor Romîne decît trecînd prin dragomanatul Divanului imperial. Regulamentul admite ca un domn în funcțiune să se poată dezista în favoarea fiului său, dragoman al Divanului imperial.

Aceste dispoziţii înlăturau de la domnie pe cei doi candidaţi, care prin diferite mijloace se puseseră în situaţia de a lua succesiunea lui Caragea şi Scarlat Callimachi, anume pe Alexandru Hangerli şi pe Iacovache Arghiropol. Dar, din consideraţie pentru serviciile lor din trecut şi pentru a nu rămîne în lipsă de mijloace de subzistenţă, regulamentul le asigură o pensiune, lui Hangerli de 60 000 de piaştri pe an, iar lui Arghiropol de 40 000 de piaştri. Aceste sume aveau să fie plătite lunar din veniturile particulare ale domnilor celor două ţări romîne şi anume două treimi de domnul Ţării Romîneşti, iar o treime de domnul Moldovei. Plata era garantată prin „titluri valabile", adică prin poliţe, pe care cei doi domni aveau să le remită imediat.

Acest aranjament impunea principatelor o sarcină anuală de 100 000 piaştri. Pe lîngă aceasta, cele patru familii privilegiate trebuiau să ia asupra lor „întreţinerea suficientă a celorlalte familii fanariote care aveau nevoie de ajutor". Ele trebuiau să-şi împartă între ele „clasa tuturor boierilor [fanarioţi] şi să-şi ataşeze fiecare un anumit număr din aceste familii". Acestea vor trebui, la rîndul lor, să respecte riguros sistemul familiei la care vor fi ataşaţi şi „să se abţină de la orice demers contrar voinţei suverane".

Un buiurildiu adresat patriarhului invita, sub cele mai aspre sancţiuni, pe „boierii" Fanarului să se conformeze Regulamentului şi să considere dispoziţiile lui ca reguli de conduită pentru viitor.

Acest Regulament, pe care răscoala din 1821 avea să-l abroge, n-a fost aplicat decît timp de doi ani, din 5/14 ianuarie 1819[1] şi pînă la moartea lui Alecu Suţu, la 19 ianuarie 1821.

Într-o notă adresată ambasadorului Rusiei, care relevase agravarea condiţiei locuitorilor din principate, în urma sarcinii care li se impunea de a pensiona familiile nobile din Fanar, Poarta justifică Regulamentul prin „avantajele considerabile" care ar rezulta pentru principate din restrîngerea numărului pretendenţilor la domnie.

Poarta găseşte că pensiunile atribuite unor indivizi din Fanar, „care au drept la aceasta" (!), pentru a asigura liniştea domnilor, nu constituie o împovărare a celor două principate, întrucît ele vor fi achitate din veniturile particulare ale domnilor, care sînt destul de largi, pentru ca domnii să nu fie siliţi a năpăstui şi asupri locuitorii. Iar dacă o vor face, vor fi aspru pedepsiţi.

II. ANALIZA REGULAMENTULUI

Cercurile diplomatice de la Constantinopol au fost surprinse mai ales de excluderea lui Alexandru Hangerli şi Iacovache Arghiropol, care pregătiseră terenul pentru a lua succesiunea lui Caragea şi Scarlat Callimachi, al căror septenat se împlinea la mijlocul anului 1819.

---

[1] Data de 5 14 ianuarie, care e în ambele exemplare ale versiunii franceze, N. Iorga o declară falsă şi propune: „18 28 ianuarie". Dar, dacă 5/14 corespunde stilului iulian, data gregoriană ar fi 17/26 ianuarie.

Alexandru Hangerli era încă din 1807 candidat la domnie, iar Iacovache Arghiropol fusese dragoman al Porții (1812—1817). Atribuindu-le o pensie considerabilă, Regulamentul le recunoștea prioritatea și o declara în termeni expliciți : „prin diferite mijloace, ei se puseseră mai înainte în ranguri". Prin efectul Regulamentului, „ei erau excluși, din rîndul celor patru familii, gradele lor anulate și amîndoi puși în retragere de guvern".

Stroganov regretă mai ales excluderea lui Hangerli care adusese mari servicii misiunii ruse și avea să fie răsplătit împărătește de Alexandru I sub forma achiziției colecției sale de medalii.

Dacă familia lui Dimitrie Moruzi, negociatorul păcii de la București, și „acela care, dintre toți grecii, spune Stroganov, e cel mai demn de protecția Majestății Sale și cel mai devotat Rusiei", a fost cuprinsă între cele patru familii privilegiate, meritul a fost pe nedrept, cum vom vedea, atribuit lui Stroganov. Familia lui Alecu Suțu, numit recent domn al Țării Romînești, își datora elevațiunea sa fidelității încercate față de Poartă, iar aceea a lui Mihail Suțu, actual dragoman al Porții, se explica prin protecția lui Halet-Efendi, favoritul sultanului.

Scarlat Callimachi, domnul Moldovei, a fost extrem de măgulit de a fi fost nu numai ales, dar de a fi fost pus în fruntea celor patru familii privilegiate. În fața lui se deschideau „perspectivele cele mai strălucite"[1]. În adevăr, la expirarea septenatului său, a primit un hatișerif elogios, iar la întoarcerea sa la Constantinopol a fost îmbrăcat din ordinul sultanului cu o blană de zibelină, iar, după ridicarea lui Mihai Suțu în scaunul Moldovei, fratele său Iancu a fost numit dragoman al Porții, iar el a fost însărcinat cu conducerea spinoaselor negocieri ale Porții cu Rusia ; apoi, după moartea lui Al. Suțu, a fost numit, conform Regulamentului, domn al Țării Romînești. Izbucnirea răscoalei din 1821 a curmat brusc această ascensiune și a transformat existența familiei într-o zguduitoare tragedie.

Bănuiți de a fi afiliați la Eterie, și în adevăr erau, ei au fost printre primele victime ale răzbunării turcești. Tatăl lor, Alexandru, a fost aruncat în închisoare, Iancu exilat la Bali, în Asia Mică, apoi decapitat, iar Scarlat, aflînd această știre, a fost lovit de apoplexie (sau, după zvonul public, otrăvit).

Consulul Austriei la București, Fleischhackl von Hakenau, a cunoscut de la 1 februarie 1819 Regulamentul și l-a rezumat exact, dar i-a adăugat un pasaj care nu se află în original : „Acela care, în afară de cele patru familii, ar îndrăzni să ridice pretenții la unul din cele două Principate, să fie pedepsit cu moartea și capul lui să fie expus înaintea *Babi humaiun*-ului" (Înaltei Porți)[2].

În ceea ce privește semnificația actului, Fleischhackl o consideră ca o dovadă a slăbiciunii Imperiului otoman. „În starea de slăbiciune actuală a Imperiului otoman, e în adevăr curios că o dispoziție asemănătoare, cu repercusiuni profunde în viitor, a putut fi dată publici-

[1] *Hurmuzaki*, vol. XX, p. 455.
[2] *Ibidem*, p. 454.

tății, de vreme ce cu greu se poate prevedea dacă aceste Principate vor mai rămîne șapte ani sub stăpînire turcească sau nu"[1].

Ioseph Raab, consulul Austriei la Iași, consideră noul sistem favorabil și pentru domni și pentru Principate, „căci, pe deoparte intrigile grecilor vor cădea de la sine, domnii nu vor mai fi nevoiți să-și cumpere scaunul la Constantinopol și să se cufunde în datorii și să stoarcă țara, iar pe de alta, țara va cîștiga prin faptul că domnii vor putea să creeze lucruri bune, să introducă ameliorări și să culeagă ei înșiși roadele acestor ameliorări sau să le lase moștenire copiilor lor" [2]. Perspicacitatea lui Raab a fost ilustrată de intrigile lui Hangerli și Arghiropol care s-au pornit imediat după plecarea lui Alecu Suțu de la Constantinopol.

Consulul Franței, Pagé, crede că Regulamentul „n-a fost făcut decît la cererea Rusiei, pentru a ameliora soarta nenorociților locuitori ai acestor provincii" [3]. Pagé se înșela de două ori : ambasadorul Rusiei n-a știut nimic și Regulamentul nu era în favoarea „nenorociților locuitori" ai Țărilor Romîne.

Baronul Stroganov a semnalat abia la 1/13 februarie cabinetului rus existența acestui Regulament, două săptămîni mai tîrziu decît Fleischhackl. El n-a fost numai complet străin de elaborarea acestui act, dar Reis-Efendi a refuzat să comunice textul, chiar și confidențial, primului interpret al ambasadei ruse. Stroganov și-a procurat textul, pe care-l anexează în copie, „de la una din familiile interesate".

Comentariile cu care Stroganov însoțește actul sînt deosebit de interesante și dovedesc nu numai experiența, ci și clarviziunea sa. Mai întîi, el nu-l crede durabil : „nici interesul popoarelor, nici justiția nu l-au dictat". Persoanele excluse din numărul candidaților, și mai ales Hangerli, nu sînt lipsite de talent, de perseverență și chiar de protecție [4]. După o retragere simulată și puțin îndelungată din centrul intrigilor, ei se vor întoarce cu o nouă înfocare (*ardeur*). Moartea sultanului, căderea favoritului [Halet-Efendi] le vor oferi șanse sigure, iar exemplul trecutului le va servi totdeauna și de exemplu și de imbold. Un lucru n-a prevăzut Stroganov : moartea lui Alecu Suțu și rezultatul mișcării eteriste în Țările Romîne. Al doilea domn numit în virtutea Regulamentului, Scarlat Callimachi, nici n-a mai ajuns să se urce în scaun. Cu el și cu Mihai Suțu s-a încheiat seria domniilor fanariote.

„Dealtfel, continuă Stroganov, acest Regulament îmi pare tot atît de rău combinat sub raportul utilității publice, cît și sub acela al intereselor particulare ale Porții. Avantajul pe care-l oferă nenorociților de moldoveni și munteni, limitînd la patru case numărul asupritorilor lor, e larg compensat prin întreținerea indivizilor excluși, a candidaților și a boierilor [notabililor] care le sînt atașați". Deși Regulamentul precizează că sumele necesare întreținerii candidaților excluși și clientelei lor vor trebui plătite din veniturile particulare ale celor doi domni în funcțiune,

[1] *Hurmuzaki*, vol. XX, p. 454.
[2] *Ibidem*, p. 455.
[3] *Ibidem*, vol. XVI, p. 1029.
[4] Hangerli avea în adevăr, prin serviciile aduse ambasadei, cele mai solide titluri la protecția Rusiei.

în proporție de două treimi de domnul Țării Romînești și de o treime de acela al Moldovei, el a prevăzut că domnii „ nu vor lipsi să se despăgubească imediat asupra locuitorilor de sacrificiile pe care guvernul lor lacom și nesocotit li le impune — afară numai dacă nu vor fi autorizați de tăcerea noastră. Făcînd presiuni asupra Porții, în această privință, noi ne vom rezerva mijloacele de a preveni și de a urmări redresarea unei infinități de abuzuri, noi o vom sili tacit să convină că domnii au venituri destul de considerabile pentru a lua asupra lor această sarcină fără a sucomba sub o povară atît de copleșitoare".

După completarea vacanței din Țara Romînească prin numirea lui Alecu Suțu în iulie 1819, avea să se deschidă succesiunea lui Scarlat Callimachi. Stroganov știe că scaunul Moldovei era deja asigurat lui Mihai Suțu, „ginerele lui Caragea, chiar și numele căruia îi face pe turci să se cutremure". Se exprimă de asemenea regretul că fiul fostului dragoman Dimitrie Moruzi, Constantin, „considerat ca un trădător" de către turci, nu e printre candidați.

Într-o scrisoare către Capodistria, din 16/28 februarie 1820, în care vorbește cu înțelegere și simpatie despre aspirațiile la libertate și independență ale grecilor, Stroganov face următoarea apreciere judicioasă asupra grecilor din Fanar : „Ei sînt aproape străini de restul compatrioților lor. Cele două Principate sînt obiectul lăcomiei lor, singura aureolă la care aspiră și spre care năzuiesc. Această castă privilegiată, care se reduce de altfel la vreo 50 indivizi [evident capi de familie], a avut pretenția ridicolă de a crede că misiunea Rusiei [1] putea servi de instrument și de sprijin uneltirilor lor".

După promulgarea Regulamentului, reprezentanții celor patru familii s-au întrunit pentru a forma *un plan de conduită*. Ei și-au împărțit familiile notabile din Fanar și au format patru facțiuni distincte. Singura legătură care-i unea era împărțirea prăzii. „Un guvern luminat — observă cu dreptate Stroganov — n-ar fi îngăduit un astfel de aranjament, cu atît mai puțin l-ar fi ordonat. El ar fi simțit că propriul său interes se opunea la aceasta, *chiar și sub raportul fidelității grecilor*[2], *deja atît de suspectată*. Ambiția lor lacomă e singura legătură care-i ține sub jugul turcilor ; dorința de a fi preferați pentru scaunele de domni și teama de a nu fi, îi făceau să-și întețească și mai mult protestările de fidelitate și de devotament. Acum alegerile fiind fixate de mai înainte, ei ar putea fi liniștiți, mai independenți. Dea dumnezeu, pentru fericirea acelor nenorociți, să prețuiască caracterul noii lor situații și, abandonînd unui mic număr dintre ei cariera funestă a Principatelor, să se dedice altor ocupații utile. Regenerarea Greciei ar fi atunci mai curînd realizată".

Considerațiile pesimiste ale lui Stroganov aveau să fie confirmate fără întîrziere de fapte. Regulamentul n-a pus capăt intrigilor și uneltirilor fanarioților ; el n-avea decît să agraveze sarcinile, și așa insuportabile, ale Principatelor în folosul Porții și al fanarioților.

---

[1] Înțelege : ambasada rusă de la Constantinopol.
[2] Prin aceștia, documentul înțelege pe dregătorii fanarioți ai Imperiului otoman.

III. EFECTUL REGULAMENTULUI

Se pune acum întrebarea : dacă Rusia a fost străină de crearea Regulamentului şi dacă el era contrar intereselor Porţii, cine e adevăratul lui autor? Cine avea interes să-l smulgă Porţii? Evident, fanarioţii înşişi. Concurenţa pentru domnie ajunse atît de aprigă încît preţul pe care candidaţii au trebuit să-l plătească dregătorilor turci influenţi a atins sume enorme : văduva lui Alecu Suţu ar fi oferit Porţii, spre a obţine scaunul Ţării Romîneşti pentru fiul său Nicolae, treisprezece milioane de lei [1], de două ori bugetul ţării pe un an. Cel mai fericit dintre candidaţi, acela care dobîndea scaunul domniei, venea deci atît de împovărat de datorii încît îi trebuiau ani pentru a se achita şi pentru a-şi constitui o rezervă, şi niciunul n-avea certitudinea de a ajunge la capătul septenatului. De la hatişeriful din 1802 care a instituit domnia de şapte ani, Scarlat Callimachi a fost singurul care s-a aflat în această fericită situaţie. Dar, dacă candidatul ales avea cel puţin şansa de a se achita şi de a face avere, pentru ceilalţi concurenţi era ruina.

De aici nevoia unei înţelegeri care să curme sau să îngrădească concurenţa, pentru a asigura membrilor maximum de avantaj cu minimum de risc. Înţelegerea întărită prin Regulamentul din ianuarie 1819 are toate caracterele unui cartel, ai cărui membri se unesc pentru exploatarea unui izvor de venit şi repartizarea beneficiilor.

Ceea ce a permis interesaţilor să convingă Poarta a promulga un act atît de contrar intereselor ei adevărate a fost consternarea şi indignarea provocată de fuga lui Caragea. Regulamentul o mărturiseşte deschis vorbind de intrigile şi de lipsa de lealitate „constatate de anume evenimente supărătoare survenite în ultimul timp" [2].

Bugetul Ţărilor Romîne pe 1820 reoglindeşte fidel efectele nefaste ale acestui cartel asupra populaţiilor noastre. Aşa cum a prevăzut Stroganov, pensiile care, după Regulament, trebuiau plătite din veniturile particulare ale domnilor, adică din veniturile cămării, au fost trecute în sarcina vistieriei şi au fost acoperite din impozite. În bugetul Ţării Romîneşti, ele figurează sub denumirea : „Salarii (*traitements*) vechi şi noi ale diverselor persoane de la Constantinopol", 500 000 piaştri. Această indicaţie, pe care am găsit-o în *Tabloul veniturilor şi cheltuielilor publice ale Ţării Romîneşti*, anexat la raportul consulatului rus din 10 august 1820 [3], ne-a părut cu atît mai surprinzătoare cu cît ea figura alături de aceasta : „cheltuieli pentru agenţii de la Constantinopol", alte 500 000 piaştri. Pînă n-am dat de Regulamentul din 1819 şi de discuţiile din jurul lui, nu ne-am putut explica rostul acestor sume.

---

[1] Raportul ambasadorului englez, Strangford (*Rapoarte consulare engleze*, vol. I, p. 427 428) şi Raportul lui Kreuchely către von Miltitz (*Hurmuzaki*, vol. X, p. 103).

[2] Nicolae Suţu, fiul lui Alecu, ultimul domn fanariot al Ţării Romîneşti, pretinde că tatăl său ar fi fost autorul Regulamentului : „C'est alors [avant de quitter Constantinople] qu'il fit décréter par la Porte le fameux Canoun-namé ou règlement qui n'était pas destiné à obtenir la consécration du temps" („Atunci [înainte de a pleca de la Constantinopol] pentru a se urca în scaunul Ţării Romîneşti, el a făcut ca Poarta să decreteze faimosul Canun-name sau Regulament, care nu era destinat să obţină consacrarea timpului"). În *Mémoire du Prince Nicolas Soutzo, grand logothète de Moldavie (1798 — 1871), publiés par Panaïoti Rizos*.

[3] Arhivele Ministerului de Externe, Moscova, nr. 286/1820, f. 212 — 213.

Suma de 500 000 piaştri din bugetul anului 1820 nu era în 1819, primul an al domniei lui Alecu Suțu, decît de 200 000 piaştri. Creşterea de la un an la altul era deci de 150%. Perspectivele pe care aplicarea Regulamentului le deschidea țărilor romîne erau deci cît se poate de întunecate.

Cheltuielile Moldovei pentru agenții din Constantinopol şi pentru „cheltuielile făcute cu prilejul numirii miniştrilor şi funcţionarilor Înaltei Porți, inclusiv chiria şi alte cheltuieli ale casei numite „*capuconac*": 394 426 piaştri; „Salariile agenţilor Principatului la Constantinopol şi ale funcţionarilor agenției": 288 000 piaştri; „cheltuielile pentru pensiile acordate diferitelor familii nobile puțin avute de la Constantinopol, inclusiv cîteva alte pensii plătite de asemenea la Constantinopol: 129 000 piaştri". Moldova plătea deci şi ea, sub diferite forme, grecilor din Fanar: 811 426 piaştri. Ele erau înscrise în bugetul particular al domnului. În fond, erau plătite tot de țară.

Alecu Suțu, după evaluările lui Kreuchely, ar fi strîns în doi ani 28 657 000 piaştri, prin vînzări de slujbe şi de licențe de export, de caftane şi de alte favoruri, în afară de veniturile cămării şi de taxele judiciare. El a venit în țară cu o datorie de 4—5 milioane şi cu o suită de 820 persoane, între care nouă copii şi vreo 80 de rude, care toți trebuiau căpătuiți.

Exploatarea țării de turci prin regimul fanariot părea a fi atins sub domnia lui vodă Caragea limita extremă. Domnia lui Alecu Suțu a dovedit că mecanismul creat de Regulamentul din 1819, care asocia la lăcomia domnului şi a boierilor pămînteni, *marile familii din Fanar*, a permis să se treacă şi această limită. *Regimul fanariot a ajuns un sistem de guvernare care storcea pînă la sînge o țărănime fără nici o apărare și secătuia înseși izvoarele de producție ale țării.*

ANEXE

Baronul de Stroganov, Ambasadorul Rusiei la Constantinopol, către Subsecretarul de Stat, Contele de Nesselrode

No. 17 **Buyukdéré, ce 1/13 février 1819**
117

Monsieur le Comte,

Un Règlement particulier vient d'être publié sur la manière dont les vacances des Principautés seront désormais remplies et les individus qui seuls pourront y prétendre. Le Reïs-Effendi, persistant dans le système de son Gouvernement, a encore refusé de communiquer cette Ordonnance à Franchini, même confidentiellement. Mais, comme elle est entre les mains de tous les intéressés il ne m'a pas été trop difficile de m'en procurer une traduction fidèle. J'ai l'honneur de la transmettre ci-joint à Votre Excellence [1].

[1] Ea e identică cu aceea publicată de N. Iorga în *Acte şi fragmente*, vol. II, p. 545 — 549. De aceea n-o mai reproducem aici.

Il est impossible de calculer d'avance l'influence que ce nouvel état de choses pourrait avoir à la longue sur le bien-être des deux Provinces. Il ne saurait d'ailleurs être considéré comme stable ; ce n'est ni l'intérêt des peuples, ni la justice qui l'ont dicté, et les passions parviendront sans doute sous bien peu de temps à renverser leur propre ouvrage. Les personnes exclues du nombre des candidats, et surtout Hangerli, ne manquent point de talents, de persévérance, et même de protection [1]. Après une retraite simulée et peu durable du centre des intrigues, ils y reviendront avec une nouvelle ardeur. La mort du Sultan, la chute du favori [2] leur offriront des chances certaines, et l'exemple du passé leur servira toujours et d'aiguillon et d'excuse.

D'ailleurs ce Règlement me paraît aussi mal combiné sous le rapport de l'utilité politique que sous celui des intérêts particuliers de la Porte. L'avantage qu'il offre aux malheureux Moldaves et Valaques, en bornant à quatre maisons le nombre de leurs oppresseurs, est bien compensé par l'entretien des individus exclus, des candidats et des boyards [3] qui leur sont attachés. Le Sultan fixe lui-même la pension d'Arghiropoulo [4] à 60 000 piastres, celle de Hangerli à 40 000 et les assigne arbitrairement sur les deux Voïvodes, à proportion de leur revenu. Il charge aussi les quatre familles d'aviser aux moyens d'existence des boyards de chaque parti. C'est sur les Principautés que ce nouveau poids va peser, et je me crois obligé de demander là-dessus des explications à la Porte. Le reste du Règlement, quoique froissant indirectement la prérogative protectrice de la Russie ne saurait être relevé dans notre système actuel. Mais nous pouvons, nous devons faire la distinction officielle entre la caisse du Hospodar et celle des Provinces. Il est évident que les premiers ne manqueront pas aussitôt de se dédommager sur leurs peuples des sacrifices que leur Gourvernement avide et inconsidéré leur impose, à moins qu'ils n'y soient pas autorisés par notre silence. En pressant la Porte sur ce point, nous nous réserverons les moyens de prévenir et de poursuivre le redressement d'une infinité d'abus, nous la forcerons tacitement de convenir que les Hospodars ont des revenus assez considérables pour être surchargés, sans y succomber, d'un fardeau aussi pesant. Tel sera l'esprit de l'Instruction ostensible que je vais donner à Franchini [5] pour servir de texte à mes explications, et qui accompagnera la Note protestative, dont ma dépêche sub no. 10 a montré la nécessité.

En conséquence du Règlement, les représentants des quatre familles choisies se sont rassemblés dernièrement pour former *un plan de conduite*. Ils ont partagé entre eux et selon leur bon plaisir tous les boyards du Fanal ; ils ont formé quatre factions bien distinctes. Un Gouvernement éclairé n'eût pas souffert sans doute un pareil arrangement, loin de l'or-

---

[1] E vorba de protecţia Rusiei, pe care Hangerli o avea în adevăr.

[2] Halet-Efendi.

[3] E vorba de notabilii greci din Fanar, şi nu de boierii romîni.

[4] Iacovache Arghiropol, resident turc la Berlin din 1804, dragoman al Porţii (1812 — 1817), candidat la domnie în 1818, după fuga lui Caragea. Mort în 1850 (N. Iorga, în *Hurmuzaki*, vol. X, p. 258, nr. 2).

[5] Primul interpret al ambasadei ruse.

donner. Il eut senti que son propre avantage s'y oppose, même sous le rapport de la fidélité des Grecs, qui est déjà si suspectée. Leur avide ambition est le seul lien qui les attache au joug des Ottomans ; le désir d'être préféré pour les places d'Hospodars et la crainte de ne pas l'être, les faisaient redoubler de protestations et d'ardeur. Maintenant, les choix étant fixés d'avance, ils pourraient être plus tranquilles, plus indépendants. Plût au Ciel, pour le bonheur de ces infortunés, qu'ils prissent le caractère de leur nouvelle situation, qu'en abandonnant à un petit nombre d'entre eux la carrière funeste des Principautés, ils se livrassent à d'autres occupations utiles ! La régénération de la Grèce serait alors bien plutôt effectuée.

La famille du feu Drogman Démétrius Mourousi, celui qui s'est montré le plus sincèrement attaché à la Russie, n'est point au nombre des candidats élus. Cette exclusion et son motif évident doivent nous donner des regrets. Son fils est considéré comme le fils d'un traître ; et le Drogman actuel, Soutzo, le beau-fils de Caradja dont le nom seul fait frémir les Turcs, est choisi pour régner, par la seule volonté du favori.

J'ai l'honneur d'être avec une haute considération etc ...

Baron de Stroganoff

ФАНАРИОТСКОЕ СОГЛАШЕНИЕ ОБ ЭКСПЛУАТАЦИИ РУМЫНСКИХ КНЯЖЕСТВ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В начале 1819 года, в связи с получением Румынскими княжествами права избрания на престол, Порта издает Регламент, согласно которому число фанариотских семейств, имеющих доступ к княжескому престолу, было сведено к четырем. Порта оправдывает это мероприятие, заранее устанавливающее порядок престолонаследия, необходимостью прекратить интриги, всегда сопутствующие этому акту, и обеспечить покой господарей.

Настоящее значение и преследуемая этим Регламентом цель заключается в обязанности этих четырех привилегированных семейств, или вернее двух правящих господарей, обеспечить пенсии приблизительно пятидесяти фанариотским семействам, которые при каждой вакансии, будучи разоренными, требовали назначения на престол. Счастливый победитель при занятии поста имел большие долги и оставался должником целый ряд лет. Для того чтобы расплатиться и создать себе резервы ему часто не хватало семи лет правления и в течение которых он не был уверен, что удержится на престоле. Отсюда возникла идея соглашения (настоящая картель) с целью ограничения конкуренции и обеспечения соперникам наибольших выгод с наименьшим риском.

Расходы по этому соглашению должны были нести Румынские княжества. В бюджете Мунтении на 1820 год действительно предусматри-

вается 500 000 пиастров для „Старых и новых жалований различным лицам из Константинополя" и такая же сумма для „расходов на константинопольских агентов". Молдавия со своей стороны выплачивала 811 426 пиастров в виде „пенсий и других расходов" фанариотским грекам. Таким образом, Регламент 1819 года в действительности являлся картелью, предназначенной обеспечить систематическую эксплуатацию Румынских княжеств. К счастью, восстание 1821 года ликвидировало одновременно с господством фанариотов и этот Регламент.

UN CARTEL PHANARIOTE POUR L'EXPLOITATION DES PRINCIPAUTÉS ROUMAINES

RÉSUMÉ

Au début de 1819, la Porte promulgua un Règlement sur la manière dont les vacances des Principautés allaient être remplies, Règlement qui réduisait à quatre le nombre des familles phanariotes susceptibles d'y accéder. La Porte justifiait cette mesure, qui fixait d'avance l'ordre de succession au trône, par la nécessité de mettre fin aux cabales et aux passions qui avaient toujours accompagné les nominations aux Principautés et d'assurer la tranquillité aux hospodars régnants.

La signification et la portée véritables de ce Règlement nous sont révélées par l'obligation imposée aux quatre familles privilégiées, ou plutôt aux deux hospodars régnants, d'assurer des pensions à une cinquantaine de familles du Phanar qui, à chaque vacance, se ruinaient à briguer la nomination aux Principautés. L'heureux vainqueur arrivait à son poste tellement obéré de dettes, qu'il lui fallait des années pour s'acquitter et se constituer une réserve; il n'était d'ailleurs jamais sûr d'atteindre le terme de son septennat.

Ainsi prit naissance l'idée d'une entente, véritable cartel destiné à limiter la concurrence et à assurer aux compétiteurs le maximum d'avantages et un minimum de risques. Les frais de cette entente devaient retomber sur les Principautés. Le budget de la Valachie comporte en effet, pour l'année 1820, 500 000 piastres pour «Traitements anciens et nouveaux à diverses personnes de Constantinople» et une somme égale au titre de «Frais pour les agents de Constantinople». La Moldavie payait, de son côté, aux Grecs du Phanar, 811 426 piastres, au titre de «Pensions et autres frais».

Le Règlement de 1819 était donc en fait un cartel destiné à assurer une exploitation systématique et sévère des Principautés Roumaines. L'insurrection de 1821 vint heureusement abolir ce Règlement en même temps qu'elle mit fin à la domination des Phanariotes.

CU PRIVIRE LA CEA MAI VECHE „DESCRIERE A MOLDOVEI"

DE

I. TOTOIU

Nu s-a făcut încă la noi, un studiu comparativ asupra izvoarelor storice străine, pentru a stabili ce conţin ca observaţie directă şi deci valabilă pentru cercetătorul trecutului romînesc şi care sînt, dacă e cazul, părţile de împrumut. Căci se poate întîmpla uneori ca istoricul să ajungă la concluzii false, sprijinind o afirmaţie falsă a unui autor, prin mărturia altui autor, care n-a făcut altceva decît — după obiceiul general al evului mediu — să-l copieze pe cel dintîi.

O asemenea problemă se pune şi în legătură cu o descriere a Moldovei, cea mai veche pe care o cunoaştem, pînă acum, cuprinsă într-o scurtă relaţie a unui diplomat anonim către regele său.

Relaţia, scrisă în limba latină, cuprinde două părţi distincte. În prima parte, se dă o descriere sumară a ţării şi a locuitorilor ei. Moldova este arătată ca o ţară frumoasă şi bogată în vii, cereale, peşte, mine de aur şi argint şi în care „nimic din cele de trebuinţă omului nu lipseşte". Moldovenii sînt prezentaţi ca un popor înapoiat, dar viteaz şi tolerant faţă de celelalte neamuri care mai locuiesc în Moldova : „ruteni, sîrbi, ruşi, armeni, bulgari, tătari şi chiar un număr destul de mare de saşi catolici"... „Fiecare naţiune se foloseşte de legile şi obiceiurile ei" în toată libertatea. În partea a doua, autorul, căutînd să informeze pe suveranul său asupra importanţei pe care o are Moldova pentru securitatea Transilvaniei, arată că turcii mai uşor pot pătrunde în Transilvania prin munţii Moldovei către Braşov, decît prin Ţara Romînească, unde ar fi siliţi să treacă prin pasul Turnu Roşu, drum foarte anevoios şi bine păzit de ardeleni.

Începînd din ultimul pătrar al veacului trecut, numita relaţie îşi face periodic apariţia în publicaţiile noastre istorice, ca document inedit, după mss. cu nr. 3922 din Biblioteca Vaticanului.

A fost publicată mai întîi în *Hurmuzaki*, Documente, vol. III/2 (Bucureşti, 1888), sub titlul „Descrierea Moldovei făcută de un anonim" (p. 442—443). După un deceniu a fost publicată din nou de Ioan Bogdan — după comunicarea lui Josef Koczeniowski — în Arhiva *Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi*, IX (1898), sub titlul „*Anonim* latin din sec. XVI" (p. 117—121). La un sfert de veac după aceea, este publicată a treia oară de A. Veress în *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Romîneşti*, vol. I (Bucureşti, 1929), sub titlul „Descrierea Moldovei de un anonim bun cunoscător al ţării" (p. 189—191). Însfîrşit, peste un alt deceniu şi jumătate, relaţia apare pentru a patra oară, sub semnătura lui Ştefan Pascu, în *Studii şi cercetări istorice*, XVIII (Iaşi, 1943) cu titlul „O scurtă descriere a Moldovei din sec. XV" (p. 182—187).

Diferitele ediţii se deosebesc una de alta doar prin greşeli de lectură, fără importanţă deosebită [1].

După cum rezultă şi din titlurile diferite sub care a fost publicată, această relaţie nu conţine nici o indicaţie cu privire la autor, la data şi împrejurările cînd a fost scrisă. Primii trei editori se abţin de la comentarii, mărginindu-se la fixarea datei pe care editorul volumului Hurmuzaki o stabileşte, arbitrar, la 1599 [2], Bogdan, mai vag, în sec. XVI [3], iar Veress, tot în chip arbitrar, la 1560. Acesta din urmă se arată preocupat şi de identificarea autorului, pe care-l presupune a fi un ungur [4]. Ştefan Pascu, ultimul editor, caută, cel dintîi, să lămurească, printr-un comenatriu larg, cînd a fost scrisă relaţia, de cine, către cine şi în ce scop? [5]

Începe, fireşte, cu localizarea în timp a relaţiei. Spre deosebire de toţi ceilalţi editori care l-au precedat, comentatorul o situează în sec. XV. Ajunge la această concluzie întemeindu-se pe două elemente. În primul rînd pe felul scrisului : Atît limba memoriului — susţine el — cît şi caligrafia şi ortografia, lipsa aproape totală de prescurtări, bogăţia virgulelor etc. „sînt caracteristice numai latinii din sec. XV" [6]. În al doilea rînd, pe faptul că Suceava este singura cetate amintită în relaţie, deşi mai erau şi alte cetăţi în Moldova ; de aici se poate deduce — se spune în continuare — că Suceava era capitala ţării în timpul cînd a fost scrisă relaţia, şi este ştiut că acest oraş a fost capitala Moldovei de pe la sfîrşitul sec. XIV şi întreg sec. XV.

O dată stabilit secolul, caută prin analiza conţinutului, să stabilească — în cadrul acestui secol — cît mai precis, momentul cînd a fost scrisă relaţia. O face în două etape.

În prima etapă fixează momentul scrierii în timpul domniei lui Ştefan cel Mare, reducînd astfel cîmpul de investigaţii la jumătatea a doua

[1] O greşeală mai mare se găseşte în copia Pascu, unde cuvîntul „*Christianorum*" din mss. este transcris în text „Churonorum", apoi îndreptat, în comentariu, în „Cumanorum", lăsînd să se înţeleagă că în secolul respectiv mai existau cumani în Moldova; cf. *Studii şi cercetări istorice*, XVIII (Iaşi, 1943), p. 184.

[2] Hurmuzaki, *Documente*, III/2, p. 442.

[3] *Arhiva Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi, IX* (1898), p. 117.

[4] Veress A., *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Romîneşti*, vol. I, Bucureşti, 1929, p. 189.

[5] *Studii şi cercetări istorice*, XVIII (Iaşi, 1943), p. 182.

[6] *Ibid.*, p. 183.

a sec XV. Această afirmație, care constituie de fapt elementul de bază pe care se sprijină tot restul argumentației, este justificată de comentator astfel: „Autorul relației vorbind despre orașul Nicopole — bază de atac a turcilor asupra Țării Romînești — spune că ar putea fi cucerit numai de „Moldavus ipse"; iar „sub aceasta — susține comentatorul — nu se poate înțelege decît Ștefan cel Mare", ale cărui biruințe asupra turcilor erau cunoscute și de străini.

Făcînd un pas mai departe, aduce precizarea că relația trebuie să fi fost scrisă după 1475—1476, anii biruințelor lui Ștefan cel Mare, cînd Matei Corvin, regele Ungariei (care se găsea acum în bune relații cu domnul moldovean, dăruindu-i cele două cetăți Ciceiul și Cetatea de Baltă) se aștepta la o năvălire a turcilor în Transilvania, și înainte de 1479, cînd s-a produs invazia așteptată.

Iată, deci, rezolvată fixarea în timp.

Dar, indirect, o dată cu aceasta, se rezolva și o altă chestiune importantă: din cele de mai sus rezultă clar că relația era adresată regelui Ungariei Matei Corvin. Pentru a înlătura orice îndoială că ar putea fi vorba de alt rege, comentatorul adaugă că, dintre toți regii pe care „îi găsim în sec. XV" în Europa, numai pe regele Ungariei îl interesează chestiunea turcească în legătură cu Moldova. Și mai departe: „Numai în sec. XV și începutul secolului următor erau preocupați regii Ungariei de primejdia otomană", dat fiind că „la 1526 Ungaria este prefăcută în pașalîc turcesc".

Comentatorul ajunge astfel la concluzia că relația a fost scrisă în a doua jumătate a secolului al XV-lea, mai precis, între anii 1475 și 1479, de un diplomat al lui Matei Corvin, trimis la Ștefan cel Mare în scopul de a cunoaște Moldova și pe moldoveni și „a folosi aceste locuri și oameni împotriva unei eventuale năvăliri".

S-ar părea deci, că, după o analiză atît de minuțioasă a formei și conținutului documentului, s-a spus ultimul cuvînt în această chestiune, mai rămînînd deschisă doar problema autorului.

Totuși, privite de aproape, argumentele aduse se dovedesc a nu fi concludente.

Mai întîi, în ceea ce privește localizarea în sec. XV. Afirmația, în legătură cu felul scrisului, că „lipsa aproape totală de prescurtări, bogăția virgulelor etc." sînt caracteristice numai latinii secolului XV, este discutabilă. Toți ceilalți editori au localizat documentul în sec. XVI întemeindu-se pe aceleași caracteristici. Tot astfel, chestiunea Sucevii. Suceava a fost capitala Moldovei nu numai întreg secolul XV, ci și cea mai mare parte din sec. XVI, pînă după vremea lui Petru Rareș (domnul, la care, după cum se va vedea, se referă, de fapt, relația) [1].

Nu rămîne valabilă nici încercarea de a identifica pe *Moldavus ipse* cu Ștefan cel Mare. Ea se datorește unei greșite interpretări a pasajului în care se amintește de Nicopole. În comentariu este prezentat astfel: „După părerea autorului, confirmată și de judecata altora, turcii pot trece

[1] De altfel, pe autorul relației îl interesează Suceava nu ca oraș de reședință a domnului ci ca cetate, adică punct de rezistență împotriva turcilor: în Chorographia Moldaviae, Suceava este înlocuită cu Neamț. Cf. mai jos *textele paralele*.

Dunărea pe la Nicopole, care oraş numai „Moldavus ipse", dacă ar fi înştiinţat din vreme despre intenţia lor, l-ar putea cuceri uşor" [1]. Textul pe care se întemeiază acest comentariu sună, de fapt, astfel : „Pentru ca Majestatea Voastră să poată şti pe ce drum şi pe care rîuri pot să ajungă turcii în ţara Moldovei şi de aici în Transilvania, după părerea mea şi a altora, nu există o trecere mai potrivită pentru ei în Moldova, pe care s-o arăt Majestăţii Voastre, decît ca să treacă din cetatea Nicopole, care-i cea mai aproape de ţărmul Dunării, de-a dreptul peste Dunăre şi apoi pe cele două rîuri numite mai sus 〈Moldova şi Nistrul〉, nu prea deosebite ca mărime, şi care în cursul lor înconjoară tot acest ţinut, pe unde nu pot trece decît cu ajutorul vaselor, cu mare grijă şi osteneală. De aceea acest domn al Moldovei întreţine o oaste gata orişicînd, ca, dacă e înştiinţat de sosirea duşmanilor, să poată ocupa cu uşurinţă, înaintea lor, oricare loc de trecere a rîurilor numite" [2].

Nu este deci vorba de o mişcare ofensivă pentru ocuparea oraşului Nicopole de la turci, ci de o acţiune pur defensivă pentru a opri înaintarea lor la vadurile rîurilor moldovene. Dar chiar şi altfel, nimic pozitiv nu justifica aducerea în scenă a lui Ştefan cel Mare.

În sfîrşit, trebuie revizuită şi aserţiunea că „numai în sec. XV şi începutul secolului următor erau preocupaţi regii Ungariei de primejdia otomană". — Primejdia otomană a continuat să fie mereu actuală şi după dezastrul de la Mohács, pînă la sfîrşitul sec. XVII. A fost cu deosebire acută mai ales în timpul lui Ferdinand I, care s-a urcat pe tronul Ungariei îndată după dezastrul de la Mohács (1526—1564). (Putem anticipa şi aici, că lui îi este adresată relaţia în discuţiune).

Într-un cuvînt, argumentaţia pentru localizarea relaţiei în sec. XV, şi, treptat, tot mai precis, în epoca lui Ştefan cel Mare, apoi între anii 1475—1479, nu rezistă unei verificări riguroase; şi în acest caz, cade de la sine şi restul eşafodajului.

Problema rămîne astfel deschisă pentru noi discuţii.

Există un element hotărîtor pentru localizarea în timp a relaţiei, de care nici unul din editori n-a ţinut seama, anume asemănarea desăvîrşită ce se constată între textul ei şi textul cunoscutei lucrări a lui Georgius Reicherstorffer : *Chorographia Moldaviae*.

După cum se ştie, celebrul umanist ardelean, care, în calitate de secretar şi consilier al regelui Ferdinand I de Habsburg, a îndeplinit dife-

---

[1] *Studii şi cercetări istorice*, XVIII (Iaşi, 1943), p. 184.

[2] „Ut autem Maiestas Vestra cognoscere possit per quae flumina gens illa turcica ad regnum Moldaviae et deinde Transylvaniam ingredi queant quantum meo et aliorum iudicio liquet, Vrae Mti designare, non video commodiorem eorundem Turcorum accessum ad Moldaviam, quam ex Nicopoli civitate, quae ripis Danubii proxima est, recta traiicere Danubium atque tandem non multis passibus per alia duo flumina praescripta «*Moldova şi Nistrul*» non dispari magnitudine existentia; quae toti huic regioni suo meatu undequaque circumferunt, nonnis navali praesidio pervenire posse ingentibus, cum curris, tum laboribus. Quoniam, Moldavus ipse, qui quotidianum alit exercitum, paratum quemlibet praedictorum fluminum, si modo de hostium adventu avisatus fuerit antea facile occupare poterit"... Veress, *ibid.*, p. 191.

rite misiuni diplomatice în Transilvania şi Moldova [1], a rămas cunoscut în literatura istorică prin două lucrări de o valoare excepţională [2]: o corografie a Moldovei [3] de care s-a amintit mai sus, apărută în 1541 şi o corografie a Transilvaniei, apărută în 1550 [4]. O confruntare a relaţiei noastre cu textul corografiei Moldovei poate duce la concluzii interesante [5]. Dăm mai jos, pe două coloane, fragmentele asemănătoare:

Relaţia (Ed. Veress)	**Chorographia Moldaviae** (Ed. A. Papiu-Ilarian)
In primis itaque, Serenissime Rex, dum per Poloniam a civitate Cracoviensi iter versus Moldaviam ingreditur, plana est terra atque rebus victui necessariis accomodatissima, montibus et alpibus minime impedita, donec per Russiam propemodum desertam, usque Leopolim, civitatem metropolitanam Russiae insignem, quae a quinquaginta passibus aut miliaribus ab ipsa civitate Cracoviensi distat, atque non adeo procul a confinibus regni Moldaviae sita pervenitur. Illic arx in excellenti monte huic civitati coniuncta est munitissima, utraque ad regem Poloniae spectantes, und non longe duo sunt flumina satis profunda et latissima: Nester et Moldava, a quo flumine Moldavo regnum istud inprimis nomen accepit. Quae quidem flumina, antea quam verae terrae Moldaviae metae attingantur, traiicere oportet tandem non longo intineris	In primis igitur exordiendo a confinibus regni Poloniae dum scilicet ex eadem satis vasta regione iter versus Moldaviam spectat, plana est terra atque rebus usui, et victui necessariis accomodatissima, Montibus et Alpibus minime impedita, donec per Russiam prope modum desertam, usque civitatem Leopolim, Russiae Metropolim insignem, quae quinquaginta milliaribus ab urbe Cracovia, distat, ad propriores Moldaviae metas acceditur. Subinde non ita procul duo sunt flumina haud absimili latitudine et navigabilia, et profundissima quae quidem totam hanc regionem naturali suo fluxu ingentibus undequaque ambiunt anfractibus, utpote Nester, qui Boristhenes amnis dicitur, et Moldavus, a quo regnum istud primaeuum nomen accipit illic ab eius Boristhenes fluminis portu Arx quaedam sita est, Chotijna dicta, qui quidi

[1] Joh. Karl Schuller, *Georg Reicherstorffer und seine Zeit. Ein Beitrag zur Geschichte von Siebenbürgen in den Jahren 1527 — 1537*, în Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, vol. XXI, Viena 1859 (şi în extras), passim. Vezi şi Joh. Seivert, *Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrter und ihren Schriften*, Pressburg, 1785; şi pentru completări, Joseph Trausch, *Schriftsteller-Lexicon... der Siebenbürger Deutschen*, vol. III şi IV (Braşov 1871 şi 1913), sub voc. *Reicherstorffer*.

[2] O bună caracterizare a operei lui Reicherstorffer dă Fr. Teutsch, *Drei sächsische Geographen im XVI Jahrhundert* în Arhiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, XV, p. 623 şi urm. — Pentru comentarii asupra operii, cf. G.D. Teutsch, *Ein Schreiben von Honterus — angeblich-an Sebastian Münster*, în Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landes kunde, 6, 1883, p. 1 —67; Karl Kurt Klein, *Splitter zur Geschichte der Herkunftsforschung der Deutschen in Siebenbürgen*, Iaşi, 1931, p. 21—37.

[3] *Moldaviae quae olim Daciae pars, Chorograpia Georgio a Reichstorf Transilvano autore.* Excusum Viennae Pannoniae per Joannem Singrenium M.D.XLI. O a doua ediţie revăzută şi completată se tipăreşte, tot la Viena, în 1550; este reprodusă apoi în 1595 (Köln), 1600 (Frankfurt), 1634 (ed. Elzeviriana), 1746 (Viena). Apare şi o ediţie prescurtată în traducere germană, la 1828 (Bemberg). La noi a fost publicată de A. Papiu-Ilarian în *Tesauru de monumente istorice pentru Romînia*, tom. III, Bucureşti 1864, p. 125—143.

[4] *Chorographia Transilvaniae, quae olim Dacia appellata, aliarumque provinciarum et regionum succinta Descriptio et explicatio. Georgio a Reichersdorff* etc., Viennae, M.D.L. Pentru amănunte, cf. Joseph Trausch, *op. cit.*

[5] Trimiterile le facem pentru relaţie, la ed. Veress, care dă reproducerea cea mai exactă pentru corografia Moldovei, la ed. A. Papiu-Ilarian, tipărită pe baza ediţiei din 1541, cu completările adăugate în ediţiile posterioare.

intervallo Moldaviae limites iniicientur atque recto tramite totius regni Moldaviae ambitus per longitudinem iusto calculo emetitus, usque ad alpes transylvanas, ubi illius terrae finalis meta est et ultima ad sexaginta et quatuor miliaria hungarica se extendit, inde per dictas alpes et asperam admodum atque saxosam, strictamque viam, qua vixdum currus unicus procedere commode potest, per unum et alterum diem non multo labore ad civitatem Brassoviensem, quae montibus prope est, applicatur ad Transylvaniam (p. 190).

fluvius primo statim in Moldaviam traijcitur aditu, atque in Mare al bum prope arcam Nester Feijerwar munitissiman continuo suo cursu in flu . . . Tandemque non multo itineris intervallo quoddam oppidum Snatijna vocatum, quod videlicet Moldavos terminos a finitimis Russiae metis prope se iungit, attingitur Isthic Moldaviae limites prima fronte apparent. Inde recto tramite, totius regni Moldaviae ambitus in longitudine certo milliarium spatio ad calculum revocato usque ad alpes Transylvanos, ubi illius terrae Moldaviae extrema meta est, ad sexaginta et quator milliaria satis longa protenditur, et terminatur, hinc per praedictas alpes, et asperam admodum et saxosam angustamque viam, qua vix commode currus unicus progredi potest, per unum et alterum diem non multo negotio ad civitatem Brassoviesem per Ciculiae metas finitimas in terram Bartza deflectitur. Quae quidem civitas Brassoviensis circumquaque contiguis cincta est montibus (p. 135).

Est autem ista regio Moldavia satis amoena et planissima, atque vallibus et oppidis, et villis undequaque copiosissima. Nullis tamen arcibus aut civitatibus, dempta unica arce Szuczawa appellata, praecincta muris, sed sola fluminibus quasi a natura aptis munita, in qua regione nil deesee cernitur, quod vel ad humanum usum aut delitias spectare videatur, quandquidem et vinearum promontoria, item frugum et agrorum undecumque, et victualibus omnibus felicissima et refertisima, imo piscinarum, lacunarum et paludum longe locupletissima, adeo ut nihil magis ad vitae necessitatem a mortalibus unquam desiderari possit. Praeterea in eadem regione Moldaviensi sunt montana et aureis, et argenteis fodinis ditissima, quae nullo labore internisso non sine magno fructu et commodo coluntur indies (p. 190).

Est autem illa provintia Moldavica sitis amoena tam planitiae quam vallibus, oppodos etiam et variis possessionibus undecunque refertissima, nullis tamen arcibus aut civitatibus industria, aut arte munitis, excepta *sola* arce Nempczs, que in altissimo monte sita, cincta est moeniis alias solum fluminibus, quasi a natura adhibitis, munita praesidiia. Sunt et praeterea duae Arces Validis extructae muris utpote Remaniwijwar, quam planicies quaedam ad flumen Zered, quod in Danubium flectitur sustinet. Alteri vero Romaniwasar nomen ist... In qua quidem regione nil deesse comperitur quod usui humano conferre possit. Ad haec dives, auri, argentique ac salium fodinis. Item agrorum, vinearum, pecorum, Piscinarumque et stagnorum ac selectorum *et variorum* piscium genere, longe omnium locupletissima, adeo ut rerum omnium copia ubertim affluat, alioqui etiam aeris clementia victus commoditate, ipsaque politia sane quam nobilis et *spectatissima* (p. 142).

Verum illic populus est barbarus et agrestis, tamen rebus militaribus et bellicis, suo more satis insigniter instructus, qui fidem Divi Pauli hactenus ab initio non sine summa vene-

Praeterea gens ista Moldavica ferox est et admodum barbara rebus tamen militaribus, et bellicis, . . suo more eximis instructa. Christum et divos Apostolos agnoscit, ac S. Pauli,

ratione et devotione coluere, illic quoque diversae religiones et sectae habentur, utpote Ruthenorum, Rascianorum, Armenorum, Bulgarorum et Tartarorum, atque etiam non minima pars Saxonum Christianorum terram hanc passim inhabitat, imperio eiusdem wayvodae Moldaviensi subiecti sunt. Unaquaque autem natio suis legibus et ritibus utitur et fruitur pro suo libito, eodemque modo monachi ipsi christiani religionem profitentes sacris suis officiis et ceremoniis iuxta Ecclesiae atque ordinis consitutionem potiuntur libere. Hic summa subditorum erga principem Moldavum obedientia atque delinquentium gravissima et extrema correctio et emendatio (p. 190—191.).

ut ipsi volunt religionem hactenus iam inde ab initio non sine summa veneratione, et pietate colui istic diversae sectae, et diversa quoque religionum et nationum genere habentur, utpote Ruthenorum, Sarmatorum, Rascianorum, Armeniorum, Bulgarorum et Tartharorum, non minor deinque pars Saxonum Transylvanorum, hanc terram passim inhabitantes, Imperio wayvodae obnoxia varietate tamen ceremoniarum et dogmatum sine contentione utuntur, et quaelibet secta, sive natio solitis suis ritibus et legibus, pro suo fruitur libitu. Eodem quoque modo et ordine, Monachi Christianam religionem illic profitentes, sacris suis ceremoniis, et officiis iuxta monasterii et ordinis sui consuetudinem sive regulam utuntur (p. 137).

Pornind de la confruntarea celor două texte, prima chestiune care se impune este, desigur, aceea a paternității relației. Se datorește aceasta oare vreunui diplomat comod care și-a luat informația de-a gata din corografia lui Reicherstoffer, sau poate el a plagiat pe altul mai vechi, după un obicei consacrat al vremii ?

Chestiunea o rezolvă însuși Reicherstorffer, cînd declară că n-a existat înaintea lui o descriere a Moldovei, țară care „nu era cunoscută pînă atunci decît din nume" [1]. Și mai departe : „Dacă scriitorii ar fi descris poziția și tăria acestei țări, ea n-ar fi căzut pradă turcilor păgîni" [2]. Iar în altă parte, adresîndu-se lui Ferdinand I, arată că a întocmit numita descriere „pentru ca această prea nobilă țară a Moldovei să nu rămînă și mai departe necunoscută Maiestății Voastre" [3].

De fapt, nu se cunoaște pînă acum nici o descriere a Moldovei anterioară lui Reicherstorffer [4].

Însfîrșit, declarația cu care autorul își încheie relația, este o dovadă că aceasta n-a fost copiată după altul : „Acestea sunt, prea luminate rege, știrile pe care voiam să le împărtășesc Maiestății Voastre, nu după mărturia altora, ci din propria-mi experiență, în ceea ce privește așezarea țării Moldovei" [5].

---

[1] „. . . hactenus non aliter, quam solo nomine cognita". *Tesauru*, IH, p. 130.

[2] *Ibid.*

[3] *Ibid.*, p. 125.

[4] Cît de vagi și confuze erau cunoștințele pe care le aveau străinii despre cele două țări romînești în sec. XV și prima jumătate a sec. XVI, pînă la Reicherstorffer, se poate vedea din relațiile și cosmografiile vremii. Vezi, de ex., descrierea Ungariei atingînd și țările romîne a legatului papal de la curtea lui Matei Corvin, în 1480, la J. Chr. Engel : *Geschichte des Ungarischen Reiches und seiner Nebenländer*, vol. II, Halle, 1797, p. 6, și capitolul despre țările romîne în Seb. Frank v. Wörd, *Weltbuchspiegel und bildniss des ganzen erdbodens...* Anno MDXXXIII, foaia LXXXI.

[5] „Haec sunt, Ser-me Rex, quae non alieno testimonio, sed propria rerum experientia V-rae M-ti de situ terrae Moldaviensis describere constitui". Veress, *op. cit.*, p. 191.

Nu putea să vorbească astfel cineva care şi-ar fi însuşit textul altuia [1].

Pe temeiul celor constatate mai sus — paternitatea relaţiei poate fi atribuită, fără ezitare, lui Reicherstorffer, autorul corografiei Moldovei. Aceasta cu atît mai mult, cu cît acest distins erudit îşi făcea un titlu de glorie din a nu pune pe hîrtie decît ceea ce a văzut cu ochii proprii; şi, pentru a reda cît mai fidel cele văzute — s-a mărginit la o expunere neobişnuit de sobră în acea vreme, renunţînd la înfloriturile de stil, atît de preţuite de umanişti [2].

Rămîne de stabilit data cînd a fost scrisă relaţia.

Se ştie că, în lupta pentru tronul Ungariei, pe care a trebuit s-o ducă timp de 12 ani (1526—1538) împotriva lui Ioan Zápolya şi a turcilor, protectorii lui, Ferdinand I de Habsburg s-a străduit pe toate căile să obţină sprijinul Transilvaniei şi al celor două principate romîneşti de peste Carpaţi. Pentru legăturile cu Transilvania şi Moldova s-a folosit mai ales de Reicherstorffer, secretarul şi consilierul său, pe care l-a trimis în Moldova în două rînduri, cu misiunea de a cîştiga alianţa lui Petru Rareş. Prima călătorie a făcut-o Reicherstorffer în vara anului 1527, la începutul războiului civil; a petrecut atunci la curtea domnului moldovean mai bine de o lună de zile şi a reuşit să-i cîştige alianţa în contra lui Ioan Zápolya [3].

A doua misiune a avut-o după uciderea, la Mediaş (în vara anului 1534), a lui Aloisio Gritti, comisarul sultanului, cînd primejdia unei expediţii turceşti de pedepsire — care ameninţa în aceeaşi măsură pe Ferdinand ca şi pe domnul moldovean — părea iminentă. Reicherstorffer a plecat în Moldova la sfîrşitul aceluiaşi an, iar la 4 aprilie 1535 s-a încheiat între Petru Rareş şi Ferdinand I cunoscutul tratat de alianţă împotriva turcilor [4]. Domnul romîn se obliga, între altele, să împiedice pe turci de a trece prin Moldova, în Transilvania [5].

Cu prilejul acestor misiuni, Reicherstorffer a vizitat toată Moldova şi, la îndemnul regelui, a întocmit o descriere a ţării. Este menţionat acest lucru în Chrorographia Moldaviae, tipărită la 1541: „Mai anii trecuţi — se spune în introducere — cînd raportam... Majestăţii Voastre despre toate cele văzute şi săvîrşite în ţara Moldovei, Majestatea Voastră m-a însărcinat să pun în scris... aşezarea şi descrierea susnumitei ţări"... [6]. Aceeaşi

---

[1] O discuţie analoagă există şi în legătură cu unele pasaje din Chorographia Transylvaniae, care se găsesc într-o scrisoare a lui J. Honter. Nici aici chestiunea paternităţii n-a fost rezolvată. Cf. G. D. Teutsch, *op. cit.*; Karl Kurt Klein, *op. cit.*

[2] „...opusculum maiore a me fide quam elegantia conscriptum"; cf. *Tesauru*, III, p. 128.

[3] J. K. Schuller, *op. cit.*, p. 235 şi urm.; I. Ursu, *Die auswärtige Politik der Peter Rareş, Fürst von Moldau*, Viena, 1908, p. 23.

[4] Hurmuzaki, *Documente*, II/1, p. 83, 84, 90, 91 (nr. 58, 59, 60, 64, 66); J. K. Schuller, *op. cit.*, p. 271, 274; I. Ursu, *op. cit.*

[5] Hurmuzaki, *op. cit.*, II/1, p. 91 şi urm.

[6] *Tesauru*, III, p. 125.

declarație o găsim și în partea introductivă a relației: „M-am hotărît a scris pe scurt, după dorința Majestății Voastre și după iscusința și cunoștința mea, așezarea și înconjurul întregii țări a Moldovei..." [1].

Se pune acum întrebarea: care este raportul dintre cele două variante? Care din ele a fost scrisă mai înainte?

Presupunerea că relația ar putea fi un rezumat al corografiei [2], nu pare verosimilă. N-avea rost să se trimită regelui rezumatul unei scrieri care-i fusese trimisă mai înainte și care, mai mult chiar, se găsea în circulație, tipărită. Mai plauzibilă este ipoteza următoare: Relația trebuie să fi fost raportul diplomatic pe care Reicherstorffer l-a înaintat lui Ferdinand I [3], în legătură cu rezultatele celei de-a doua misiuni a lui în Moldova, în 1535, în urma uciderii lui Gritti, o năvălire a turcilor părea iminentă. Mai tîrziu, apoi, desigur, după îndemnul prietenilor săi umaniști, și în deosebi al lui Nicolae Olahus, care și el lucra în acea vreme la o descriere a Ungariei [4] — și cu care stătea în strînsă legătură [5] — Reicherstorffer amplifică relația, completînd-o cu noi date și punînd-o, totodată, de acord cu situația politică a zilei [6] și o publică, în 1541, sub forma cunoscută [7].

Relația anonimă poate fi deci considerată ca cea mai veche descriere a Moldovei și prototipul operei lui Georgius Reicherstorffer: *Chorographia Moldaviae*, care, timp de un secol și jumătate, a fost principalul izvor de informație asupra Moldovei, pentru geografii și istoricii apuseni.

---

[1] Veress, *op. cit.*, p. 189.

[2] Sadi-Ionescu, *Bibliografia călătorilor*, p. 42.

[3] Numai în 1558 obține Ferdinand titlul de împărat; pînă atunci era numai rege al Ungariei și Boemiei.

[4] *Hungaria sive de originibus gentis, regionis situ, divisione, habitu atque opportunitatibus.* Scrisă prin 1536—1537, a fost publicată abia în sec. XVIII, mai întîi în 1735, apoi, într-o nouă ediție, în 1763. Fragmente, în traducere romînească, au fost publicate de I. Lupaș, în *Cronicari și istorici romîni din Transilvania*, ed. II (Editura „Scrisul romînesc", f.a.), p. 5 și urm., reproduse din T. Cipariu, *Arhivu pentru filologia și istoria*, Blaj, 1867.

[5] *Nicolae Olahus* și Reicherstorffer erau amîndoi originari din Sibiu; în tinerețe au făcut împreună serviciu la curte și au rămas pînă la sfîrșit în relații de prietenie; prin Olahus, Reicherstorffer a ajuns în legătură cu Erasm și umaniștii din cercul lui. Chorographia Transylvaniae a fost dedicată de autor lui Olahus. Iar lucrarea acestuia, amintită mai sus, are unele date pe care le regăsim și în scrierile lui Reicherstorffer.

[6] După cum se știe, Ferdinand n-a ratificat tratatul încheiat cu domnul moldovean, de teamă să nu provoace pe sultan, pentru a cărui protecție, în lipsa unui ajutor eficace din partea fratelui său, împăratul Carol V, rivaliza cu Ioan Zápolya. Situația, pentru el, era cu atît mai critică, cu cît în 1535 turcii au încheiat un acord cu francezii și în 1538 anul în care moldovenii erau călcați de sultan și Transilvania era de asemenea amenințată de o invazie izbutesc să distrugă flota unită a lui Carol V, a papei și a Veneției. Așa se explică, desigur, omiterea părții a doua a relației, din textul corografiei.

[7] O dovadă este și inadvertența ce se constată în corografie. Afirmația din relația despre existența unei singure cetăți (Suceava) rămîne și în corografie (cu deosebire că e înlocuită Suceava cu Neamț), deși mai adăugă două cetăți; cf. mai sus, *textele comparate*. — Preocuparea de a reda cît mai exact și mai complet o situație o atestă și faptul că ediția a doua a corografiei Moldovei (1550) apare pusă la punct cu ultimele evenimente istorice; cf. ediția A. Papiu-Ilarian, în care sînt scoase în evidență părțile adăugate. — Se pare că și corografia Transilvaniei, scrisă cu cîțiva ani înainte de a fi tipărită, a fost mereu revizuită și pusă la punct pînă în momentul publicării; cf. G. D. Teutsch, *op. cit.*; Karl Kurt Klein, *op. cit.*

О САМОМ ДРЕВНЕМ „ОПИСАНИИ МОЛДАВИИ"

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Наиболее древнее описание Молдавии, известное до настоящего времени, заключается в кратком донесении одного дипломата королю. В этом донесении нет никаких указаний относительно автора, дат и обстоятельств, при которых оно было написано. За период 1888—1943 годов, то есть более полувека, оно 4 раза публиковалось в румынских периодических изданиях, причем каждый раз как неизвестный письменный памятник.

Первые три автора отнесли его, до некоторой степени, к XVI веку, воздержавшись от каких бы то ни было других комментариев. Последний автор, Штефан Паску, подробно анализирующий и пространно комментирующий этот документ, приходит к выводу, что донесение было написано в XV веке, точнее во времена правления Стефана Великого, дипломатом Матея Корвина.

Однако при тщательной проверке все аргументы, приведенные в доказательство данного утверждения, становятся несостоятельными, а выводы, столь убедительные по форме — лишенными содержания.

Автор статьи возвращается к этому, остающемуся до сих пор открытым вопросу. Исходя из полного сходства между текстом донесения и известным произведением видного романиста Г. Рейхершторффера „Chorographia Moldaviae", — сходства, которое не учитывали до сих издатели, — стало возможным установить на основе анализа обоих текстов и категорических заявлений автора „Chorographia Moldaviae", что вышеуказанное донесение принадлежит перу Рейхершторффера и написано после 1525 года в связи с его второй дипломатической миссией в Молдавии, когда ему удалось добиться союза с Петром Рарешем против турок. Что же касается связи между этими двумя произведениями, правдоподобным является предположение, что Рейехерщторффер, несомненно по совету своих друзей - гуманистов, расширил и пополнил текст донесения и напечатал его в 1541 году под названием „Chorographia Moldaviae".

Таким образом, анонимное донесение может быть рассматриваемо как прототип знаменитого сочинения Г. Рейхерщторффера, служившего для Запада в течение полутора столетий главным источником сведений о Молдавии.

À PROPOS DE LA PLUS ANCIENNE «DESCRIPTION DE LA MOLDAVIE»

RÉSUMÉ

La plus ancienne description de la Moldavie que l'on connaisse à ce jour est donnée dans une brève relation adressée par un diplomate étranger à son souverain. Elle ne contient aucune indication relative à

son auteur, à la date et aux circonstances où elle fut rédigée. De 1888 à 1943, dans l'intervalle de plus d'un demi-siècle, ce document fut publié à quatre reprises dans la littérature roumaine de spécialité, et chaque fois à titre de pièce inédite.

Les trois premiers auteurs font, d'une façon quelque peu arbitraitre, remonter le document au XVIe siècle, en s'abstenant d'ailleurs de tout commentaire. Le dernier, Ştefan Pascu, aboutit, après une analyse minutieuse, à la conclusion que la relation en question aurait été écrite au XVe siècle — plus exactement sous le règne d'Etienne le Grand — par un représentant diplomatique de Mathias Corvin.

Néanmoins, soumis à une vérification rigoureuse, les arguments produits à l'appui de cette thèse tombent un à un et les conclusions de l'étude, si fermes en apparence, perdent tout leur sens.

Le problème demeuré ainsi en suspens est repris par l'auteur de cet article. Partant de la parfaite analogie qui existe entre ce document et l'œuvre bien connue du distingué romaniste G. Reicherstorffer, *Chorographia Moldaviae*, analogie qui avait échappé aux précédents éditeurs, il lui a été possible de conclure, en raison de l'analyse des deux textes et de la déclaration formelle de l'auteur de la *Chorographia Moldaviae*, que la relation en question est due à Reicherstorffer, qui l'écrivit après 1525, à l'occasion de sa seconde mission en Moldavie, lorsqu'il réussit à obtenir l'alliance de Petru Rareş contre les Turcs. Quant à la parenté des deux écrits, une hypothèse, non dépourvue de vraisemblance, est celle que Reicherstorffer — sans doute à l'instigation de ses amis humanistes — amplifia et compléta le texte de cette relation, pour le publier, en 1541, sous le titre de *Chorographia Moldaviae*.

La relation anonyme peut donc être estimée être le prototype de l'œuvre célèbre de Reicherstorffer, œuvre qui, pendant plus de cent cinquante ans, fut pour l'Occident la principale source d'information touchant la Moldavie.

DOCUMENTE DIN ARHIVELE SOVIETICE PRIVITOARE LA ISTORIA MEDIEVALĂ A MOLDOVEI ŞI ŢĂRII ROMÎNEŞTI

DE

N. A. MOHOV, E. M. RUSSEV, P. G. DMITRIEV,
D. M. DRAGNEV şi P. V. SOVIETOV
(Chişinău)

În anii puterii democrat-populare s-au obţinut multe succese în ce priveşte studierea istoriei Romîniei din perioada feudalismului, dar cercetînd mai aprofundat problemele istoriei social-economice şi politice, oamenii de ştiinţă s-au ciocnit în ultimul timp de faptul că lipsesc publicaţii noi de materiale documentare, fiind obligaţi să opereze cu vechile lucrări ale arheografilor romîni, ruşi etc.

În afară de aceasta, publicaţiile răzleţe, datorite unor persoane izolate şi neavînd o bază arheografică unică, nu ne permit să ne facem o idee generală asupra întregului material descoperit şi publicat, îngreuiază analiza unei anumite probleme în evoluţia ei. Iată de ce dezvoltarea mai departe a ştiinţei istorice a adus în mod insistent la ordinea zilei alcătuirea unui corpus de documente în mai multe volume privitoare la perioada feudalismului.

Unul din marile succese ale ştiinţei istorice din Republica Populară Romînă din ultimii ani, este publicarea corpus-ului complex de documente medievale din Moldova, Ţara Romînească şi Transilvania. Începînd cu anul 1949 au apărut tomuri voluminoase conţinînd atît documentele publicate anterior, cît şi cele inedite.

Cercetătorii aşteaptă cu interes apariţia volumelor următoare, deoarece tocmai pentru secolul XVII şi îndeosebi pentru secolul XVIII, majoritatea documentelor este nepublicată sau greu accesibilă.

Apariţia acestui corpus de documente ar permite să se pună într-un mod nou multe probleme ale studierii feudalismului în ţările romîne. Dar, publicarea documentelor slave numai în traduceri, fără comentarii şi indici, îngreuiază în mare măsură studiile. Trebuie să arătăm că deşi culegerile de documente publicate urmăresc scopul de a îmbrăţişa în măsură

cît mai mare întregul material de acte din perioada feudalismului, nu cuprind decît puţine din documentele păstrate în arhivele Uniunii Sovietice provenite din cancelariile Moldovei şi Ţării Romîneşti. Acest material preţios rămîne în majoritatea sa covîrşitoare necunoscut istoricilor.

Lucrurile nu stau satisfăcător nici în ce priveşte documentele referitoare la legăturile de politică externă ale Modovei şi Ţării Romîneşti şi în special, privitoare la istoria relaţiilor romîno-ruse, care se păstrează în arhivele din Uniunea Sovietică. Publicarea lor este şi ea una din sarcinile actuale ale medieviştilor sovietici şi romîni.

Prezentul material urmăreşte să înfăţişeze cercurilor ştiinţifice din Republica Populară Romînă unele fonduri de arhivă din Uniunea Sovietică în care se păstrează acte privitoare la istoria Moldovei şi Ţării Romîneşti în perioada feudalismului. Acest material figurează în primul volum al culegerii de documente slavo-moldoveneşti din secolele XV-XVII, pregătit de filiala din R.S.S. Modovenească a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S.

Acte ale Moldovei şi Ţării Romîneşti din perioada medievală se păstrează în Uniunea Sovietică la Arhiva Centrală de Stat a R.S.S. Moldoveneşti (ŢGA MSSR), la Arhiva centrală de stat a documentelor vechi ale U.R.S.S. (ŢGADA SSSR), la Arhiva centrală de stat pentru istoria militară (ŢGVIA SSSR), la Arhiva secţiei din Leningrad a Institutului de istorie al Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., în secţiile de manuscrise ale Bibliotecii de stat a U.R.S.S. „V. I. Lenin", la Muzeul istoric de stat al U.R.S.S., în arhivele regionale din Cernăuţi, Lvov şi Odesa, precum şi în alte depozite.

Descrierea tuturor fondurilor care conţin materiale importante asupra istoriei Moldovei şi Ţării Romîneşti, iese din cadrul acestei comunicări. Ne vom limita numai la o scurtă enumerare a actelor medievale care alcătuiesc aceste fonduri.

Dintre colecţiile de documente menţionate mai sus, unul din primele locuri în ce priveşte importanţa, revine fondului „Colecţia hrisoavelor moldoveneşti" de la Arhiva centrală de stat a R.S.S. Moldoveneşti, alcătuit din 2 627 de documente care cuprind o perioadă de la începutul secolului XV pînă la jumătatea secolului XIX. Multe din acestea sînt nepublicate. O parte din ele au fost publicate în deceniul IV al secolului nostru de către L. T. Boga. Publicaţia lui L. T. Boga nu numai că nu cuprinde multe din izvoarele preţioase ale fondului, dar şi suferă de o serie de lipsuri esenţiale : marele număr de greşeli, omisiuni şi descifrări evident greşite ale numelor, denumirilor toponimice, existenţa unor date greşite etc. Pentru a putea fi folosite în scopuri ştiinţifice, aceste documente trebuie reeditate.

Din colecţia de care ne ocupăm, cel mai mare interes îl prezintă 320 de documente referitoare la perioada 1420—1700. Acest material cuprinde 142 originale, 178 copii moldoveneşti (surete) şi traduceri ruseşti. Dintre originale, 88 documente sînt în limba slavă şi 55 în limba romînă. Primul document în limba romînă datează din anul 1612. În ce priveşte materialul, pe care sînt scrise originalele, 40 din ele sînt scrise pe pergament, iar celelalte pe hîrtie. Primul document pe hîrtie datează din jurul anului 1521[1].

[1] ŢGA MSSR, fond 220, opis 1, d. 174.

Unele documente din această colecţie care se păstrează în arhivele sovietice în original, au fost editate şi publicate de Academia R.P.R. în *Documente privind istoria Romîniei* după copiile şi rezumatele din secolele XVIII—XIX, existente în arhivele din Romînia. Compararea textelor publicate cu originalele dovedeşte că în copii există greşeli de transcriere esenţiale care denaturează uneori sensul documentului, precum şi terminologia sa.

Printre originalele din secolul al XV-lea există 17 documente falsificate, scrise pe pergament. În esenţă, ele se referă la perioada 1468—1470. Majoritatea lor sînt o încercare de a imita scrisul diacului Steţko, unul din pisarii cunoscuţi ai lui Ştefan al III-lea cel Mare [1]. Aceste documente au fost falsificate, probabil, în secolul al XIX-lea, cu scopul de a stabili graniţele posesiunilor funciare, cu ocazia efectuării hotărniciilor.

Documentele din această colecţie oglindesc diferite laturi ale relaţiilor feudale în Moldova. Sînt pe larg prezentate întăririle date de domni pentru posesiunile funciare ale feudalilor laici şi eclesiastici (64 documente) precum şi daniile făcute de domni, bisericii. Cel mai mare număr de documente îl formează documentele de vînzare-cumpărare a pămîntului (75 documente). Analiza conţinutului lor ne arată creşterea latifundiilor marilor feudali prin cotropirea pămînturilor ţăranilor şi ne permite să urmărim în mod mai aprofundat reîmpărţirea fondurilor funciare între clasa feudalilor, în special pe teritoriul dintre Prut şi Nistru.

Colecţia cuprinde şi hrisoave de hotărnicie (29 documente) şi acte cu caracter juridic (procese, hrisoave, despre amenzi, despre răscumpărarea de la pedeapsa cu moartea etc.).

Multe documente privitoare la litigii sînt o mărturie convingătoare a cotropirii pămînturilor ţărăneşti de către marii feudali [2].

În fond există documente despre „vecini" vînduţi de feudali împreună cu pămîntul şi despre robi-ţigani, vînduţi împreună cu familia sau separat [3].

Documentele acestei colecţii oglindesc şi lupta de clasă în satul moldovenesc din secolele XVI—XVII. Dintre acestea fac parte actele privitoare la împotrivirea ţăranilor faţă de strîngerea zeciuielii, rezistenţă reprimată cu forţa [4], despre fuga şerbilor de la stăpînii lor, despre refuzul ţăranilor de a părăsi propriul lor pămînt expropriat de către feudali [5]. Materialul privitor la ocuparea unei ocine boiereşti de către orăşeni prezintă un interes deosebit [6].

În fondul de care ne ocupăm, documentele din secolele XVIII — începutul secolului XIX, sînt în număr mult mai mare decît izvoarele

---

[1] Autorii documentelor false dispuneau probabil de originalele cîtorva hrisoave scrise de pisarul Steţko în deceniul opt al secolului XV, ceea ce şi explică datarea actelor false cu această perioadă (25. IX. 1468, 3. IX. 1469, 5. IX. 1469, 22. IX. 1469 ş.a.) ca şi încercarea de a-i imita scrisul. O parte din documentele false au fost scrise pe pergament dintr-o perioadă mai nouă şi se deosebeşte prin prelucrarea grosolană a pielii, iar cealaltă parte din documente sînt palimpseste.

[2] ŢGA MSSR, fond 220, op. 1, d. 257, 121 ş.a.

[3] Ibidem, d. 196, 255, 259 ş.a.

[4] Ibidem, d. 161,

[5] Ibidem, p. 63, 83, 177 ş. a.

[6] Ibidem op. c, d. 4.

din secolele XV—XVII descrise mai sus (aproximativ 2 300 documente). Prin caracterul lor, ele pot fi împărţite în următoarele categorii : genealogice (92 documente), mărturii cu privire la dări (331 documente), zapise de vînzare (175 documente), documente juridice (zapisele de zălogire, diatele, foi dotale, mărturii judiciare în probleme funciare), vînzarea sau schimbul de şerbi (26 documente) etc.

Fără a intra în analiza amănunţită a documentelor din secolul al XVIII-lea, vom aminti unele probleme care găsesc oglindire în aceste izvoare.

După cum se ştie pînă în ultimul timp, s-au găsit puţine documente privind lupta de clasă în Moldova din această perioadă, ceea ce a adus la unele aprecieri chiar în literatură, că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea lupta de clasă slăbeşte. Or, în ultimul timp am reuşit să găsim materiale preţioase, nefolosite înainte de cercetători, care dovedesc ascuţirea luptei de clasă în Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

La numeroasele şi variatele izvoare care se păstrează în arhivele din Uniunea Sovietică şi care ne permit să analizăm într-o lumină nouă această problemă [1], trebuie să adăugăm şi materialele fondului descris, care ne arată măsurile active luate de clasa dominantă în vederea întăririi aparatului de constrîngere, împotriva luptei de clasă crescînde a ţăranilor. În lumina acestui fapt creşte interesul pentru hrisoavele inedite din această colecţie ale domnitorilor prin care se acordă şi se confirmă titlul de mazil şi ruptaş pentru numeroase persoane (aproximativ 800 documente) [2].

Printre documentele din această colecţie există izvoare asupra istoriei oraşului Chişinău. Pe lîngă documentele din secolele XV—XVII, prezintă mare interes actele mai noi care vorbesc despre numărul locuitorilor din oraş şi despre popularea lui în decursul secolelor XVIII — începutul secolului XIX. Astfel, dacă după recensămîntul din 1774, oraşul nu avea decît 162 contribuabili, din marele număr de hrisoave ale domnilor, necunoscute înainte şi datînd de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea se vede popularea masivă a oraşului prin coloniştii veniţi de peste Dunăre : în esenţă, sîrbi şi bulgari fugiţi, aşa cum se menţionează cu toată preciziunea în hrisoave, de greul jug turcesc. Între 1793 şi începutul secolului al XIX-lea, s-au mutat la Chişinău cîteva mii de oameni, cărora domnitorul le fixa un impozit scăzut, stabil.

Din celelalte depozite ale Uniunii Sovietice prezintă un interes deosebit Arhiva centrală de stat a documentelor vechi din Uniunea Sovietică (ŢGADA SSSR) din oraşul Moscova în care există Fondul de hotărnicie al guberniei Basarabia. Pînă în ultimul timp, istoricii nu au cunoscut

---

[1] Ca exemplu, vom aminti creşterea luptei de clasă în Moldova în perioada războaielor ruso-turce, din a doua jumătate a secolului XVIII, cînd intrarea ţăranilor în rîndurile voluntarilor se transformă în răscoale făţişe împotriva exploatatorilor. Astfel, în timpul războiului ruso-turc din 1768 — 1774, această mişcare a cuprins peste 50 de sate din ţinuturile Soroca şi Orhei (vezi ŢGADA, fond 293, d. 171, f. 210, 211; ibidem, d. 179, f. 120; ŢGVIA, fond 44, d. 166, f. 57 ş.a.).

[2] Din această pătură se recrutau verigile inferioare ale aparatului de constrîngere al statului : perceptorii de impozite, micii funcţionari, corpul de poliţie etc.

acest fond. El este alcătuit din 8 711 dosare şi reprezintă cea mai bogată colecţie de vechi documente moldoveneşti din U.R.S.S. referitoare la teritoriul dintre Prut şi Nistru.

În secolul trecut, Basarabia făcea parte din acele gubernii ale Rusiei unde nu se efectuase hotărnicia generală. Ea se efectua de către instituţiile de hotărnicie numai la cererea proprietarilor funciari. În cazurile în care apăreau litigii în cursul procesului, ambele părţi prezentau numeroase documente (în majoritatea cazurilor copii) prin care dovedeau drepturile asupra pămîntului.

În 1890, în legătură cu desfiinţarea Biroului de hotărnicie a Basarabiei şi a Comisiei de hotărnicie, actele lor au fost trimise la Moscova la Arhiva centrală care se găsea la Kremlin. Între 15 februarie 1890 şi 5 ianuarie 1893, au intrat în arhivă 6 625 dosare [1]. Celelalte dosare au continuat să vină pînă în anul 1907 [2].

Arhiva de hotărnicie s-a găsit la Kremlin pînă în anul 1925, iar în 1939 a fost vărsată la Arhiva centrală de stat a documentelor vechi, cu drept de sector separat, unde se găseşte şi astăzi.

Deşi valoarea principală a fondului o alcătuiesc materialele privitoare la problemele social-economice ale Basarabiei din secolul a XIX-lea [3] el conţine şi multe documente referitoare la o perioadă mai veche.

La multe dosare sînt anexate vechile originale ale documentelor sau copiile lor şi, aproape în toate cazurile sînt date rezumate mai mult sau mai puţin amănunţite ale documentelor referitoare la dreptul de stăpînire asupra pămîntului, prezentate în timpul hotărniciei. Unele din ele datează de la începutul secolului al XV-lea [4].

Documentele datînd din secolele XV—XVII sînt reprezentate de 350 originale, copii şi peste 2 000 rezumate. Numărul lor este mult mai mare pentru secolul al XVIII-lea.

Acest fond, care reprezintă o imensă colecţie de documente vechi asupra diferitelor posesiuni funciare şi care s-au păstrat pînă la începutul secolului al XIX-lea, permite un studiu mult mai aprofundat atît al istoriei diferitelor domenii în parte, cît şi al posesiunii funciare feudale în ansamblu în ţinutul dintre Prut şi Nistru.

Analiza documentelor în ordine cronologică pe posesiuni funciare separate va permite să se facă unele observaţii noi asupra relaţiilor sociale în satul moldovenesc medieval.

Astfel, se conturează mai bine tabloul procesului de creştere rapidă a marii proprietăţi funciare feudale, al naşterii posesiunii funciare condiţionate, al dezvoltării imunităţii caracteristice pentru secolele XVI—XVII,

---

1 ŢGADA, fond 1 299, vezi catalogul op. 1.

2 Ibidem.

3 În particular, fondul conţine materiale extrem de bogate asupra posesiunii funciare moşiereşti, mănăstireşti, a statului şi răzăşeşti. Aceste materiale ne zugrăvesc tabloul cotropirii pămîntului răzeşilor de către moşieri şi mănăstiri, sub pretextul că răzeşii nu ar avea documentele corespunzătoare pentru a dovedi dreptul de stăpînire asupra pămîntului.

4 În dosarele fondului hotărniciei s-au găsit originale inedite ale unor documente moldoveneşti destul de vechi, scrise pe pergament şi datînd din 20 iulie 1432, 1434, 25 februarie 1446, 29 noiembrie 1443, 5 aprilie 1448 ş.a.

şi în sfîrşit, se aduc unele precizări în înţelesul sensului cîtorva termeni din perioada feudalismului („megieş", „răzeş" etc.).

Un mare număr de documente constituie o mărturie vie a felului în care marii boieri, asemeni postelnicului Dumitrache Chiriţă Paleolog, lui Nicoară, vornicul Ţării de Sus, lui Grigore Ureche, vornicul Ţării de Jos, şi altor mari feudali, nedîndu-se în lături de la nici un fel de mijloace pentru a expropria pe micii proprietari funciari, au concentrat în mîinile lor imense latifundii [1]. Această cotropire a pămînturilor se făcea cu multă violenţă, deşi în relaţiile funciare ale Moldovei medievale, domina dreptul de preemţiune al rudelor şi consătenilor la achiziţionarea pămîntului înstrăinat de congenerii lor, lucru pe care ni-l arată în mod elocvent şi documentele descoperite [2].

Deocamdată, ştiinţa istorică dispune de un număr neînsemnat de documente care vorbesc de deţinerea temporară, condiţionată, bazată pe dijmă a unor sate de către feudali, precum şi despre aşezarea slujitorilor pe pămîntul domnitorului, cu condiţia să presteze serviciul militar. Fiecare nouă mărturie este extrem de importantă din acest punct de vedere. Asemenea date se găsesc şi în fondul de hotărnicie. Pe lîngă alte date deja cunoscute din alte documente, acestea ne arată tendinţa de formare a proprietăţii feudale condiţionate, care apare în Moldova în secolele XVI—XVII, proprietate limitată la dreptul de folosinţă, de a dispune de acest pămînt şi de a-l moşteni.

Dar, în virtutea manifestărilor extrem de slabe ale acelor premise social-economice şi politice care au dat naştere acestei forme a tipului feudal de proprietate, această tendinţă rămîne aici neînchegată, capătă o dezvoltare specifică, întrerupîndu-se chiar în procesul naşterii ei. Posesiunea funciară de ocină rămîne forma dominantă în absolut a posesiunii funciare feudale.

Există documente asupra împroprietăririi slujitorilor mai puţin pe pămînturile domnului şi mai mult pe pămînturile proprietate privată. Acest din urmă fapt este provocat de lipsa unei baze funciare necesare, lucru dovedit de actul din 16 iulie 1700 [3]. În Moldova nu se crează condiţii favorabile pentru dezvoltarea categoriilor de slujitori militari, are loc ruinarea lor în masă, adeseori ei se dizolvă în masa ţărănimii, iar uneori ajung chiar dependenţi de feudal. Pe de altă parte numeroase documente din fond ne permit să socotim ca profund greşită identificarea necondiţionată a categoriilor de slujitori militari (călăraşi şi, în special curteni) cu pătura ţăranilor dependenţi de feudal. În documentele descoperite dispunem de date interesante asupra situaţiei juridice şi economice a slujitorilor din Moldova în secolele XVII—XVIII [4].

---

[1] ŢGADA, fond 1 299, op. 1, d. 812, f. 144, 153 — 187, d. 868, f. 324, 326, d. 7 230, f. 1 —2, 7 — 8, d. 521, f. 124 — 133; d. 436, f. 235 — 236, d. 436, f. 222 — 228, d. 812, f. 147 — 164; ŢGA MSSR, fond. 220, op. 1, d. 33, 33 a, 143, 15, 17, 16, 31, 37 ş.a.

[2] ŢGA MSSR, fond. 220, op. 1, d. 144, 257 ş.a.

[3] ŢGADA, fond 1 299, op. 1, d. 7 230, f. 28.

[4] Ibidem, d. 244, f. 255, 366.

Imunitatea feudală este reprezentată prin cîteva acte de privilegii, printre care unul din cele mai vechi acte inedite, este cel din 5 aprilie 1448, dat de domnul Petru II mănăstirii Pobrata [1].

Documentele nou descoperite nu numai că lărgesc sfera materialului faptic care permite să studiem mai complet dezvoltarea imunităţii feudale de pe pămînturile bisericii din Moldova, fenomen asupra căruia ştiinţa istorică avea şi înainte un important material faptic, dar aduc şi unele precizări la studiul imunităţii posesiunii funciare feudale laice din secolele XV—XVI.

Astfel, în prezent, în fondul Rumeanţev al secţiei de manuscrise de la Biblioteca de stat a U.R.S.S. „V. I. Lenin", s-a descoperit un document din anul 1587 din care reiese existenţa unei imunităţi fără termen a feudalului laic [2]. Aici se arată că domnitorul Petru Şchiopul confirmă lui Geachir Gelep drepturi de imunitate pe vecie ereditare şi neatinse în vecii vecilor [3]. Interesul pentru acest document creşte cu atît mai mult cu cît în corpus-ul de documente publicat în Republica Populară Romînă nu există asemenea cazuri pentru secolele XV—XVI.

Documentele din fondul studiat conţin şi date despre oraşele medievale moldoveneşti. În special documentele inedite despre satul Peştera şi alte documente despre hotărnicia lui în secolele XVII—XIX, aruncă o lumină asupra problemei litigioase a locului pe care se găsea oraşul moldovenesc medieval „vechiul Orhei", dispărut. În multe documente citim : „Pămîntul numit Peştera, care se găseşte mai jos de oraşul Orhei, numit Vechiul Orhei, în toate graniţele vechi" [4]. Descrierea acestor graniţe vechi este cea care ne permite să stabilim locul exact al vechiului Orhei. Se întîlnesc şi date noi despre alte oraşe vechi ale Moldovei. Două hrisoave ale domnilor Iliaş şi Ştefan (unul datat din anul 1432, celălalt rupt tocmai în locul unde figurează data), sînt primele mărturii [5] documentare, asupra uneia din cele mai vechi aşezări orăşeneşti ale Modovei — orăşelul Tuzora în document e clar Тоузора (*n. t.*) (astăzi oraşul Călăraşi) [6].

Dar, nu la aceasta se rezumă valoarea materialelor analizate. În multe dosare, există genealogii amănunţite care ajung nu numai pînă în secolul al XVIII-lea dar şi într-o perioadă mult mai veche (secolele XVI XVII) [7]. Aceste genealogii împreună cu alte documente ale Fondului hotărniciei ne permit să studiem mai aprofundat nu numai unele probleme litigioase ale dreptului familial şi ereditar din Moldova feudală, dar aduc

---

[1] În documente pînă la jumătatea secolului XV mănăstirea Pobrata se numeşte Mănăstirea din Poiana. În documentul din 23. XI. 1443, inedit, care se păstrează la Fondul de hotărnicie, această mănăstire poartă pentru prima dată numele nou de Pobrata (ŢGADA, fond 1 299, op. 1, d. 7 226, f. 10).

[2] Trebuie să arătăm că în *Documente privind istoria Romîniei. A. Moldova* n-am reuşit să găsim pentru secolele XV-XVI nici un document care să vorbească despre confirmarea nelimitată a imunităţii unui feudal laic.

[3] Secţia de manuscrise a Bibliotecii de stat a U.R.S.S., „V.I. Lenin", fond 256, nr. 80, f. 1, 2.

[4] ŢGADA., fond 1 299, d. 3599, f. 31—32, 34.

[5] În toate culegerile de documente vechi din prima jumătate a secolului XV, cunoscute nouă, nu există nici o menţiune despre Tuzora.

[6] ŢGADA, fond 1 299, d. 4 202, f. 1,6.

[7] Ibidem, d. 4 200, f. 452—455, 475.

unele precizări în ce privește sensul cîtorva termeni care se întîlnesc în documentele din perioada feudală (megiași, răzeși și altele).

Este important faptul că printre dosarele fondului descris figurează hărțile și planurile aproape ale tuturor satelor din Basarabia acelor vremuri. Majoritatea hărților sînt alcătuite în secolul al XIX-lea, dar unele datează și din secolul al XVIII-lea. Numeroase hărți și planuri amănunțite ale posesiunilor funciare ale boierilor, mănăstirilor și țăranilor, formează unul din izvoarele cele mai interesante pentru studiul dezvoltării agriculturii în Moldova în secolele XVIII—XIX. Hărțile și planurile conțin material nu numai despre numărul caselor, morilor, grădinilor din sat, dar ne dă date din cele mai prețioase asupra repartizării pămînturilor între diferiții proprietari [1].

Atît în fondurile mai sus descrise, cît și în Fondul hotărniciei s-au oglindit fapte din lupta de clasă (fuga șerbilor de la stăpînii lor și căutarea lor [2], atît în țară cît și peste hotare, în special în Polonia [3], rezistența opusă de țărani strîngerii zeciuelii etc., precum și materialele referitoare la numeroasele incursiuni ale cazacilor ucrainieni în Moldova în secolele XVI—XVII, care împreună cu păturile de jos ale Moldovei dădeau lovituri atît cotropitorilor turci cît și stăpînilor de șerbi moldoveni.

Dar dacă prin caracterul său Fondul hotărniciei poate da numai unele detalii fragmentare și sărace asupra legăturilor Moldovei cu Ucraina și Rusia, un fond ca „Treburile Munteniei — moldovenești" (Volosșkie dela) din aceeași arhivă, este în întregime consacrat acestei probleme.

Fondul „Treburile moldovenesti" de la Arhiva centrală de stat a documentelor vechi a U.R.S.S. s-a constituit din documentele aduse la Posolski prikaz, în legătură cu sosirea diferiților soli moldoveni sau a trimiterii solilor ruși în Moldova. Documentele secolului al XVII-lea s-au păstrat în întregime, dar din cele ale secolului al XVI-lea, există numai o mică parte. Documentele din perioada mai veche au pierit în timpul incendiului din 1812. Un anumit număr de documente privitoare la Moldova din perioada precedentă s-au păstrat totuși în fondul „Treburile Crimeii" și în alte fonduri.

În fondul „Treburilor moldovenești" există peste 100 de dosare în care se păstrează copiile hrisoavelor domnitorilor, însemnările tratativelor cu solii, materialele despre tranzacțiile comerciale și daruri etc. Există peste 50 de hrisoave originale ale domniilor și un mare număr de copii ale hrisoavelor rusești trimise domnului Moldovei. Majoritatea acestor documente nu au fost publicate.

De un interes deosebit sînt rapoartele agentului rus Afanasie Nașciokin (viitorul om de stat al Moscovei — boierul Ordîn-Nașciokin), care din însărcinarea guvernului rus cu încuviințarea domnului Vasile Lupu, a trăit în 1642—1643 în secret pe lîngă curtea domnitorului, ca un curtean moldovean, „pentru aflarea treburilor Turciei și Poloniei" [4]. Rapoartele

[1] Vezi, de pildă, materialele despre satele Dumești și Hoginești ȚGADA, SSSR, fond 1 299, op. 1, d. 4 426.
[2] Ibidem, d. 730, f. 408—409; vezi și d. 244 și d. 3 961.
[3] Ibidem, d. 571, f. 450—451.
[4] Ibidem f. 68/1, op. 1.

sale ne furnizează nu numai un bogat material asupra chestiunilor internaţionale, dar şi asupra situaţiei interne a Moldovei, asupra obiceiurilor de la curte, chiar şi despre glumele făcute la masa domnitorului.

Există un material important despre legăturile Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVII-lea cu Turcia, Polonia, Ucraina, Ungaria, despre tratativele privitoare la trecerea Moldovei sub protecţia rusă, pe timpul lui Gheorghe Ştefan Petriceicu etc.

Materialul acestui fond referitor la legăturile domnilor Moldovei şi boierilor moldoveni cu spătarul Nicolae Milescu, în perioada şederii sale în Rusia, precum şi la legăturile cu mitropolitul Sucevei, Dosoftei, în perioada şederii sale în Polonia, este prea puţin folosit în lucrările publicate. Dintr-un raport aflăm că în 1643, la Iaşi, pe lîngă tipografie „a trăit pentru tipărirea cărţilor" popa Samuil [1]. Acest popă avusese înainte legături cu tipografia de la Moscova şi Kiev. Raportul constituie un izvor preţios pentru studiul istoriei primei tipografii moldoveneşti.

Deosebit de importante sînt materialele despre legăturile economice; în multe cazuri se cunoaşte lista, cantitatea şi uneori chiar preţul mărfurilor aduse în Moldova şi trimise din Moldova.

În fondurile mai sus descrise un mare număr de documente se referă la istoria Moldovei, un număr mai mic de documente se referă la istoria Munteniei. Dar, în arhivele din Uniunea Sovietică, se păstrează şi colecţii de documente în care prevalează documentele despre Muntenia. Astfel, la Arhiva centrală de stat pentru istoria militară a U.R.S.S. există o colecţie importantă de cîteva sute de copii, după cele mai preţioase documente vechi munteneşti alcătuite în deceniul patru al secolului al XIX-lea, pentru nevoile administraţiei ruse, în legătură cu alcătuirea Regulamentului Organic. O parte importantă a documentelor din acest fond nu este publicată. Marea lor valoare constă în faptul că toate documentele legate de crearea noii legislaţii sînt strînse pe diferitele instituţii de drept (penal, civil, material, ereditar, familial, contractual de stat etc.), şi cuprinde în acest fel un complex important de laturi diferite ale istoriei social-economice a Ţării Romîneşti în secolele XIV—XVIII.

În afara acestor fonduri, ale căror materiale au fost strînse de organele administrative (de hotărnicie [2], judecătoreşti şi altele), în depozitele din Uniunea Sovietică există colecţii de documente moldoveneşti vechi strînse în secolul trecut de slaviştii ruşi de seamă.

Din acest punct de vedere, prezintă un interes deosebit colecţiile secţiei de izvoare scrise de la Biblioteca de stat „V. I. Lenin". Astfel în „Colecţia Markevici şi Lukaşevici" există 16 originale de acte moldoveneşti din secolul XV. Cel mai vechi este hrisovul Domnitorului Alexandru cel Bun din 14 aprilie 1411 [3]. Aceste documente au fost publicate de Ion

---

[1] ŢGADA, f. 68, op. 2, f. 192.

[2] În colecţiile strînse în perioada hotărniciei, figurează fondul „Hrisoavele domnilor Moldovei" din Arhiva filialei din Moldova a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., alcătuit din 120 documente din secolele XVI-XVIII şi privind istoria posesiunii funciare a oraşului Chişinău şi a împrejurimilor.

[3] Secţia izvoarelor manuscrise de la Biblioteca de stat a U.R.S.S.

Bogdan [1]. În colecția „Fondul Grigorovici" se păstrează peste 100 de copii ale documentelor din secolele XV—XVIII [2], iar în fondul lui Iurii Venelin există copii ale vechilor hrisoave moldovenești și muntenești publicate de el în 1840 în culegerea „Vlaho-Bolgarskie ili dako-slavianskie gramotî", precum și alte cîteva documente care nu figurează în această publicație.

Fondurile slaviștilor mai sus amintiți erau și înainte cunoscute științei istorice. Pe lîngă acestea, am descoperit și colecțiile necunoscute pînă acum „Fondul Barsov și Sciukin", „Fondul N. P. Lihaciov" și altele, care pun problema eventualei existențe a unui mare număr de documente inedite în fondurile personale ale marilor slaviști.

Astfel în „Fondul Barsov și Sciukin" care se păstrează la Muzeul istoric de stat al U.R..S.S., s-au descoperit 10 originale bine conservate ale hrisoavelor moldovenești și muntenești din perioada 1528—1646.

Merită atenție și colecția „Acte romînești și moldovenești" care se păstrează în fondul N. P. Lihaciov la arhiva secției din Leningrad a Institutului de istorie al Academiei de științe a U.R.S.S.

Printre aceste documente, figurează două hrisoave moldovenești de la sfîrșitul secolului XVI — începutul secolului XVII (unul datează din 1593, celălalt din 1603), și hrisoave din secolul XVIII, precum și 7 documente din secolele XV—XVII, referitoare la statul Munteniei și consacrate mai ales legăturilor Munteniei cu orașul Brașov. Există și documente cu caracter politic intern, de pildă hrisovul domnului Șerban Cantacuzino din 6 martie 1680.

În afara fondurilor și colecțiilor compacte, în depozitele sovietice există și documente răzlețe asupra istoriei Modovei și Țării Romînești medievale. Asemenea documente există în secția de manuscrise a Bibliotecii publice de stat „A. M. Saltîkov-Șcedrin" din orașul Leningrad, în Muzeul regional-republican al R.S.S. Moldovenești și altele.

Astfel, în secția de manuscrise a Bibliotecii publice „A. M. Saltîkov Șcedrin" se păstrează originalul diplomei domnului Ștefan al III-lea cel Mare din 20 aprilie 1462 precum și șapte hrisoave de danie din secolul al XVIII-lea, referitoare la mănăstirea Ioan Predtecea din Hotin și două copii necunoscute ale unor scrisori adresate lui Ștefan cel Mare, prima de la regele Poloniei Cazimir [3], și cea de-a doua de la fiica sa Elena [4], căsătorită la Moscova cu țareviciul Ivan.

Deși conținutul acestei din urmă scrisori este consacrat mai ales urărilor de sănătate și fericire, acest document are o mare importanță deoarece arată că relațiile Elenei (care după cum se știe, a jucat un rol important în viața politică a curții de la Moscova) cu tatăl ei se întrețineau și pe calea corespondenței. După cum reiese din text, această scrisoare nu a fost singura în această corespondență.

---

[1] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I—II, București, 1913.

[2] Secția izvoarelor manuscrise ale Bibliotecii de stat a U.R.S.S., „V. I. Lenin", fond 87.

[3] Secția de manuscrise a Bibliotecii publice de stat „A.M. Saltîkov-Șcedrin", Culegerea F—XVII 23, sistemul Oleninski, f. 551.

[4] Ibidem.

În Muzeul regional-republican din R.S.S. Moldovenească există cîteva documente vechi moldoveneşti printre care originalul unui act privat din 1631, găsit în 1950 în apropiere de cetatea Soroca cu ocazia reparării unei case vechi. Două copii de documente din secolul al XVII-lea şi cîteva documente originale din secolul al XVIII-lea, există în „Fondul familiei Manuk Bey" din acelaşi muzeu.

16 documente moldoveneşti păstrate în muzeul regional din oraşul Kamenetk—Podolsk erau şi ele pînă nu de mult necunoscute în ştiinţă.

Materialele arhivelor regionale din Cernăuţi, Lvov şi Odesa, prezintă un anumit interes. În arhiva regională din Cernăuţi, în fondul tribunalului de ţinut, în hîrtiile personale ale istoricului austriac Wilkenhauser, precum şi în „Colecţia hrisoavelor moldoveneşti" există aproximativ 700 documente din secolele XV—XVIII, referitoare la Moldova. Dintre acestea, originale în limba moldovenească sînt 84, în limba slavă — 5, copii în limba moldovenească — 45, în limba slavă — 19, copii în limba germană — 548. Documentele mai sus amintite conţin date referitoare la 95 de sate, 11 schituri şi mănăstiri, precum şi la episcopia din Rădăuţi. Printre aceste documente există acte de hotărnicie, acte de întărire, documente de hotărnicie şi vînzare, rapoarte ale boierilor către domnitor privitor la litigii în problemele funciare, de genealogie etc.

În filiala din Lvov a Arhivei istorice centrale de stat a R.S.S. Ucrainiene, în fondul „Arhiva lui A. Golovksi" există 25 documente referitoare la mănăstirea Voroneţ şi 24 documente referitoare la mănăstirea Putna, îmbrăţişînd perioada 1519—1785 şi care sînt originale, copii sau traduceri moldoveneşti şi germane de mai tîrziu. Acestea sînt acte de danie sau de întărire date mănăstirilor mai sus amintite.

În aceeaşi arhivă se păstrează materiale importante privitoare la legăturile de politică externă ale Moldovei şi Ţării Romîneşti. Un mare număr de documente a fost publicat, dar există şi unele necunoscute încă istoricilor. De pildă, nu s-a publicat scrisoarea frăţiei din Lvov din anul 1642 cu privire la caracterele tipografice destinate tipografiei din Iaşi. Această scrisoare aruncă lumină asupra cauzelor conflictului dintre domnul Moldovei şi frăţia din Lvov. După cum se ştie, după anul 1642, frăţia a fost înlăturată de la participarea la crearea tipografiei din Iaşi.

Dacă arhivele din oraşul Lvov au fost folosite pe scară largă de istoricii din Romînia, arhivele din Kiev le-au rămas aproape necunoscute. Pentru secolul al XVII-lea, ele furnizează un anumit material despre legăturile cu cazacii ucraineni, iar pentru secolul al XVIII-lea, conţin o vastă documentare asupra istoriei interne a Moldovei, în special în perioada în care Moldova a fost arena războaielor ruso-turce şi exista acolo administraţia rusă.

La sfîrşit ne vom opri asupra materialelor din depozitele arhivelor din Odesa, care în secolul al XIX-lea a fost un centru destul de important de studiere a istoriei Romîniei. Printre alte probleme studiate, cercetătorii de atunci s-au ocupat şi de publicarea documentelor vechi moldoveneşti şi munteneşti.

În arhiva regională din Odesa se păstrează dosarele voluminoase ale „Asociației pentru istorie și antichități"[1]. Din aceste dosare aflăm că începînd cu anul 1845, Asociația (mai ales secretarul ei N. Murzakevici) se ocupa cu strîngerea documentelor vechi moldovenești și muntenești. În acest scop, s-a întocmit un chestionar tribunalului civil din Basarabia și, de asemenea, tribunalelor județene din orașele Orhei, Chișinău, Soroca, Cahul și Hotin, de unde s-au obținut hrisoave din secolele XV—XVIII.

Asociația a primit de asemenea hrisoave și din Moscova, de la diferite persoane particulare și mănăstiri. Este interesant de menționat că la 7 mai 1886, Academia Romînă a trimis Asociației o scrisoare în care îi propunea să stabilească legături strînse pe linia studierii antichității, între care și a publicării de documente[2].

Documentele colecționate de Asociație s-au păstrat pînă la cel de-al doilea război mondial, la Muzeul arheologic din orașul Odesa. Cea mai mare parte a lor a pierit, împreună cu alte fonduri bogate de documente și monede, în timpul războiului. Printre materialele rămase, putem aminti, unele documente răzlețe din secolul al XV-lea (de pildă, din anul 1434) și cîteva documente mai noi, în genere din secolul al XVIII-lea. Celelalte materiale referitoare la Moldova și Țara Romînească datează din secolul al XIX-lea. Ele figurează într-un număr destul de mare și aruncă lumină asupra celor mai variate laturi ale relațiilor social-economice și politice ale Țărilor Romîne din această perioadă.

În cadrul acestui articol nu am avut posibilitatea să caracterizăm toate materialele din arhivele Uniunii Sovietice referitoare la Istoria Moldovei și Munteniei feudale, dar din cele spuse, reiese limpede că în arhivele din U.R.S.S. există multe izvoare necunoscute pînă acum care permit un studiu mai aprofundat al problemelor social-economice și politice ale istoriei Moldovei și Țării Romînești.

DOCUMENTE

(1432 ianuarie 1—1433 noiembrie)

† Din mila lui dumnezeu, noi Ilie voievod, domn al țării Moldovei. Facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor celor care o vor vedea sau o vor auzi citindu-se că aceastei adevărate slugi a noastre, Staia, i-am dat un sat Tuzara, unde este cneaz Nicora, la obîrșia Văii J. . . . covului, alt sat mai jos seliștea Heghetiș . . . . . ca să-i fie uric . . . . în veci . . . . . . i-am dat lui și fraților lui și nepoților lui și strănepoților lui neclintit niciodată în veci . . . . . uric să nu i să dea nimănui niciodată și alt sudeț să nu aibă, însă să asculte . . . . . noi de Suceava.

Iar hotarul acestor două sate să fie pe vechile hotare, pe unde au folosit din veac.

---

[1] Arhiva regională din Odesa, fond 93, op. 1.
[2] Ibidem d. 8, f. 36.

Iar la aceasta este credinţa domniei mele mai sus scrise şi credinţa preaiubitului fiu al domniei mele Roman şi credinţa fratelui domniei mele pan Bogdan şi credinţa tuturor boierilor Moldovei, mari şi mici.

A scris Nan diac la Suceava.

Arhiva Centrală de Stat a documentelor vechi a U.R.S.S. (ŢGADA. SSSR), fond 1 299, op. 1, doc. 4 202 f. 6. Orig. slav, perg. rupt, pecete atîrnată, pierdută

1448 (6956) aprilie 5

† Din mila lui dumnezeu, noi Petru voievod domn al ţării Moldovei. Facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor celor care o vor vedea sau o vor auzi citindu-se că am binevoit domnia mea cu a noastră bună şi cinstită şi luminată inimă şi gînd bun şi am făcut pentru pomenirea sfîntrăposaţilor părinţi ai noştri şi pentru sănătatea domniei mele şi am dat această carte a noastră oamenilor din Rîpciceani şi din Rădăuţi şi din Dobîrcineşti şi din Balaneşti şi din Davîdăuţi şi din prisaca de la Rusnăzeşti şi din prisaca de la Visoca ca să aibă scutire neclintită de nimeni, să nu dea dare nici posadă nici iliş nici podvoade nici <la> morile noastre să nu lucreze nici la cetăţile noastre să nu lucreze, ori fie meşter, cum va fi la acele sate mai sus scrise, şi cojocar sau făurar, sau fie ori ce meşter, nimeni să nu aibă nici o treabă cu ei. Şi deasemeni ori cîtă marfă va trece la Cetatea Albă sau marfa domniei mele, sau care fie ale noastre fie boiereşti, aceşti oameni mai sus scrişi să nu dea ajutor nimănui, niciodată. Şi deasemeni cînd va veni mierea şi grîul mănăstirii noastre de la Pobrata la vadul Ţuţorii brodnicii să le treacă fără întîrziere, nici vamă nici brodină să nu ia pentru ele. De asemeni la acele sate mai sus scrise să nu se amestece sudeţii din Iaşi, nici globnicii, nici pripăşarii şi nici un dregător nici gloabe să ia, nici tretină de nici o vină nici de mare nici de mică, şi să nu-i judece pe acei oameni în altă parte, ci să-i judece însuşi egumenul de la Pobrata sau dregătorii lui, iar alt sudeţ să nu aibă. De asemeni la posadă şi la jold pe Nistru acei oameni să nu umble.

Acestea toate mai sus scrise să fie mănăstirii noastre de la Pobrata şi satelor ei, neclintit niciodată în veci.

Iar la aceasta este credinţa domniei noastre mai sus scrise, Petru voievod şi credinţa boierilor noştri mari (şi)[1] mici.

S-a scris la mănăstirea de la Pobrata în anul 6956 (1448) aprilie 5.

Arhiva Centrală de Stat a documentelor vechi a U.R.S.S. (ŢGADA, SSSR), fond 1 299, op. 1, doc. 7 226, f. 15. Orig. slav, perg., pecete atîrnată, căzută.

1599 (7107) апреля 16, Тырговиште

Господарь Михаил Храбрый подтверждает монастырю Чептуроае села, части сел, нивы и цыган, полученные в дар от бояр или купленные монастырем.

† Въ законѣ повелѣ господь богь сьномь Исраилевом на въсѣко лѣт ωдесетствовати, елика аще стежит ωт дома своего, съ вѣдѣщи апостолы свѣтыХ и богоносныХ ωтцы, съвѣщааще на помощ и на благодателствω //

¹ Omis în original.

д8шы нашы и прѣдаши намы, чедом иХь, ови молитвож и бдѣніемь wвы милостинѣмы и покаіемь огрѣбаты сѧ wт въсѣкое зль да въсѣкое вѣрѣ готовы боудемь оуслишаты wи сладкіи ґлас: пріи//дѣте къ мнѣ въси троуждаеци и wбрѣмѣнены и азь оупокоа вы идѣжы дарове велици и радwст неизґлаголанно.

Сеже и въ Христа Боґа благовѣрніи и благочестывы и Христоулюбивы и само//дръжавніи Іw МиХаиль вwевод, съноу великомь покоиномь Петрашко воевода, милостїю божїею, божіемь дарованіемь обладаеци и ґосподствоужщіи въсеи Земле ОугрровлаХінскож // и ещеже и запланинскымь странамь, Ямлашу и Фагараш Херцегь, благопроизволыХь господство мы своимь благымь произволеніе, чистымь и свѣтлымь сръдца господство мы, iако прославлюте // прославльшаго мѣ бога и на прѣстолѣ свѣтопочившы родітеліе господство мы сеже и дароваХ господство мы съи въсѣчестны и благоwбразніи и прѣпочтаныи и wт бога даніи иже над въсѣмы // честы даровь настоащіи сію Хрисоvоуль господство мы свѧтѣи и божестьвнѣи монастир, зовемаґо Чептоуроае, идѣжи юесть Храм свѧтаго wтца нашего Николае чюдотворца Міріекенскыи//, iакоже да им есть село Кроуча въсаХь със въсомь Хотарwм, и wт Поулѣни ґ-таго дѣль wт през въсо Хотарwм, понижи сіе виширечен[ніе] селове били соут почтенными правителіи господство ми жоупан Радул великіи ключар и жоупань Преда великіи постѣлникь и жоупань Строе великіи столникь за дѣдіноу имь таже памило[ва]ли соут свѧта више речена монастиръ.

И паки ест покоупил поч//тенном правителю господство ми жоупань Радул ключар др8гаго ґ-таго дѣл wт Поулѣни wт през въсо Хотарwм, варе елико се Хтет изберит [wт] на Доумvтроv Прътинь постелник за ҂ґ аспри готови и приложи//оу свѧта монастырь. И паки да соуть свѧтѣи монастире селове Поураніи въси съ въсw Хотарwм и Рогожаніи съ въсо Хотарwм и wт Горъ Кълоую и wт Дwл Кълоvю, варе колико Хокет се wбрѣтаеть дѣлове болѣрим ґосподство ми жоупань Радул великіи ключар и жоупань Преда великіи постѣлникь и жоупань Строе великіи столник и жоупань Радоул постелныкь и Драгомир спатар, и Радул // постелник Ѡтетилишаноул, пониже сіе више рѣХ селове биле имь соуть за дѣдинь и приложиль соут въ свѧта монастырь.

И паки покоупи жоупань Радул ключар wчинъ оу Доброуша дѣла Соколов постелник, съиv Хамза Бенгьи//, ещиже wт при дны покоином Петроv воевод, къда есть был прибѣѕиль в Оугрроwское земле, за ҂є новци готови. Таже къда есть слѣзиль жоупань Радул ключар wт Оугрроwскои земле съмиреніе нѣсть биль его със//тае wчина wт Доброуша, аноv есть възель дроуг дѣль за wчинь Соколов постелник 8 Чeрьт сваХ, варе елика се Хтет изберит, раді wчина wт Доброvша и приложе оv свѧта монастирь.

И паки покоvпи жоупан Радул ключар село Біаноvл // въс съ въсомь Хотарwм wт жоvпаныца Маріа и wт съноv ен Шербань пеХарник за ҂л аспри готови и еци при дъны Ялиѯандроv воевод и приложи оv свѧта монастирь.

И паки покоупи жоvпань Радул ключар и жоупань Преда// постѣлникь и жоvпань Строе столникь село Ръбеціи въси съ въсо Хотарwмь за ҂к҂дп аспри готови, али wт Гоiа сежены р за ҂в аспри и Дрьгою сежены рп за ҂гх аспри и Срьбоvл// — лз за ѱ* аспри и Стонка — ѯ за ҂ас аспрі,

* Пропущена верóятно цифра 40, (м), ибо цена одной сажени, согласно последующим и предыдущим расчетам, равна 20 аспрам.

и Мирѣ сежены ме҃ за ц҃ аспри и Гогȣл — к҃ за ѵ҃ аспри и Стоѩнь — ч за ҂аѡ҃ и Ꙗлбоу — м҃ за ѡ҃ и Манѣ сежены рк҃ за ҂вѵ҃ аспри и Бȣнѣ — рз за ҂врм҃ ас//при и Радул — ї҃ за с҃ и Борань — п за ҂ах҃ и Стоикл — еі҃ за т и Ранка — л҃ за х҃ и Кръстѣ — р за ҂в и Тоадер — к҃ за ѵ҃ и Флорѣ п за ҂ах҃ и Богдан — л҃ за х҃ и Пътрȣ — м за ѡ҃. И продавали се соут за добро волѣ им//. И приложи жоупань Радул ключар ȣ више речена свѧта монастире.

И паки да ест свѧтѣи монастири више рѣх ѡчинъ оу Дол Кълоую дѣла попеи Станчюлов и Бланкоул и Дань и Бладоу и Нѣгое и Бладул и Радул и Стънислав и Поуцȣл// и Къделниц и Бладул и Кръчюн и Нѣкша и Зоика и Лоупа и Бланкоул и Чокинь и Станчюл и Манѣ них въсѣх дѣлове, пониже ю ест покоупил сам ѡтцоу їегоумен Ѡнофріе, съ аспріи ѡт стежаніѫ и ѡт кома//ти свѧтѣ монастире за ҂е҃҂ї҃ аспри гѡтови.

И паки да ест свѧтѣи монастир ѡчина ȣ Гор Кълоую дѣлове сінмь человѣкы Стоиль и Стоика и Стан и Ꙗдѣ и Строе и Станчюл и Стан и Пътроу и Бланкȣл и Манчюл и поп Радул и Дънчель// и Бадѣ и Лоуптѣ и Манѣ и Ѡпрѣ и Бика и Бладоул и Опрѣ и Бьчиль и Дьміань и Стоиль и Станчюл и Татомир пониже паки ест покоупил Онофріе ієгоумен със аспри ѡт стежаніе свѧтѣи монастире за ҂е҃҂ї҃ аспри Ґотови//.

И паки покоупи отцȣ ієгоумен Онофріе със аспри ѡт стежаніе свѧтѣи монастир село БрътиХна съ всох Хотарѡм ѡт Нѣкшоул и Стоика и Нѣгомир и Стан и Радул и Доумитроу и съ вси братіи им за ҂и҃ аспри готови//.

И паки покоупи жоупан Радул ключар ѡчинȣ ȣ Балша Коикьи дѣлове сінмь человѣкы на име Ѡанчѣ и Конка и Горга и Ѡпрѣ и Бан и Рада и Станчюл и Никола и Бьденко и Оурѣке и Бирчиȣл и Косотѣ и Кръчюн и Блъдаръȣ // и Нѣгое и Станец и Стан и Драгна и ѡт Оурѣке дѣла Оурсов и дьщера Божинов и Лоупоул и Бръшари и Гаврил и Данчюл и дѣла Оудреи свахко, варе елико се хтет избрит, за ҂в҃҂ї҃ аспри готови.

И паки покоупі // жоупан Радул великіи ключар ѡчинȣ ȣ село Чорою ѕ҃-таго дѣл ѡт през въсо Хотарѡм ѡт на Бентил [въсах] за ро҃ флоринци оугринскіи. И паки покоупи жоупан Радул ключар г-таго дѣл ѡт Чорою през въсомь// Хотар ѡт на Никоулча ѡт Блъдѣны за спе҃ талер.

И паки ест бил покоупил жоупан Радул ключар село Брьсещіи ѡт Ходнов код Гіергиць за ҂ї҃ аспри готови. Таже променил есть със Мирослав бив вел лѡгофет// да дрьже жоупань Радул ключар ѕ-таго дѣл, что есть имал жоупан Мирослав лѡгофет ȣ село Чорою, през въс Хотар, а жоупан Мирослав лѡгофет да дрьжи село Брьсещіи ѡт Ходнов код Гіергиць//, и сице соут променил за нихномь добро волѣ. Ꙗ потѡм жоупань Радȣл ключар ѡн есть приложил село Чороюл свѧтіи монастир виши речена.

И паки прідоши Нистѣ и Барбоул и Іѡн и Стан и Татомир ѡт Балша Стоанов пред господство ми за нихномь добро волѣ и дали соуть негове дѣлове за ѡчинь свѧтѣи монастир више рѣх раді помѣнь им и родител им и исписали се соут въ свѧтою помѣник//.

И паки покоупил ест Діѡнисіе минхом ѡчину ȣ Пръшаніи Боунеи ѡт на Ілие и ѡт Флорѣ а҃ оуже цѣла за ҂а҃ аспри готови и ѡт дьщере Болдоушкъıв г дѣлове и пол ѡт Ѡана и ѡт Бонко и ѡт Сламнь// за ҂а҃ аспри готови и ѡ[т] дѣл Телецевь половинь ѡт на Ланка за ф҃ аспри готови и пак ѡт Моу-

шать д҃ нивє за с҃ аспри и ѡт на Михъил а҃ оужє цѣла за ҂а҃ аспри и ѡт Радоул Боуєн а оужє цѣла за ѵ҃к аспри и пла//тиль єсть єдна дъшигоубинь раді Къзань и ради Богдан и ради Гарчѧ и да дръжи сваХко имь дѣла за ѡчинь. И паки а҃ оужє цѣла ѡт Тоудоран за т҃н аспри и паки ѡт Тоудѡран ѡт а҃ оужє цѣла є҃-го дѣл за о҃є аспри готови// и ѡт на Ланка а҃ оужє цѣла за ҂а҃ аспри и ѡт а҃ оужє цѣла д҃-таго дѣл за с҃н аспри и ѡт Мънъил половинь за оужє за ф҃ аспри. И продадошє сію вишє именіті людіє вишє речени ѡчинє Діѡні[сі]є* миХомь за своимь добро волѣ//. Я потом Діѡнісіє миХом, видѣХ весь ꙗко ни въ чтожє єсть сіа мира, тъчію прикладеніє грѣХ кь грѣХ, тажє приложє сіи вишє речени покоупєніи вишеречнимь монаст рє ради покааніє и въ ѡставленіє грѣХом и ѡт никтожє раздрана.

И паки поклонил єсть Кръчюнь Блоторовл сваХко дѣла єго за ѡчиноу ѡт сел Доль Шємникь въсаХ, варє єлика сє Хтет избрат єгова дѣл, бити свѧтѣи монастир Чептоуроаѥ раді дꙋши имь и родітеліє имь боудє въ вѣчноѫ въспоминаніє.

И паки да єсть свѧтѣи монастир ациганіи Соурдꙋлещіи по имє Иван циганъ съ челѣд и съ чед єи и Петрика циганъ със челѣд и Доумитроу циган съ челѣд и Андрѣ циганъ със челѣд, понижє сіи вишє речени ациганы ѡни соут помиловаль ѡт наипрѣждє врѣмѧ ѡт Дꙋмитрꙋ пеХарникъ ѡт Кьинещы за дꙋшы єго и родітеліє єго.

И паки да єст// свѧтѣи монастир вишє рѣХ єдин ациган по имє Дан съ дєцами си, понижє сію ациганъ помиловаль єст ѡт жоупанъ Стъныльѡв соулжєр ѡт Блъкънещ ѡт єгова ациганіє// раді помѣн.

И паки да соут свѧтѣи монастир єдин челѣд за ацигани по имє Цимоура съ циганка и съ дєцам си и Бѣлчю ациган съ циганка и съ чеді имь// и Цифꙋрин ациган и със циганка и със чедїи имь, понижи сіа ацигани виши рѣХ били сꙋт за дѣдинꙋ жоупаницеи Станкьи а жоупанъ Радул великіи ключар, тажє прилꙋчил сє єи// съмрть и на час исХод дꙋшє єѫ, ѡна рекоша със єи ꙗ[з]икь да прѣбиваєть тѣло єѫ на свѧта монастир до послѣднѣго издіХаніє и помиловаХ със сіє вишеречены челѣдї за ацигани// И паки да єсть свѧтѣи монастир нѣкоє челѣди за цигани по имє Боуда циган съ циганка си и съ чеді ємꙋ и Раꙗ ациган и съ циганка си и със чеді ємь и Лꙋдꙋл циган// със циганка и съ чеді ємь и Цинцирик циган съ циганка и със чеді ємь и Данчюл циган съ циганка си и съ чеді имь, понижє сію вишє речени ацигани били соут за дѣдинь //Лъоудатѡв лѡгофет ѡт Кьлдѣны, а потом Тоудѡр и Драгомир, съны Лъоудатѡв логофеть, ѡни соут продавали сіи вишє речены ациганы почтенноймоу правителю господство мы //жꙋпан Радул ключар за ҂а҃҂ѳ҃ї аспри готови.

И паки да єст свѧтѣи монастир ациганы по имє Костѣ ациган и съ циганка и съ чеді имь и сънь Костеи ациган //съ циганка и съ съновы, понижи сіи ациганы били сꙋт за дѣдинꙋ Оудрищєв постѣлник и приложил єсть оу свѧта монастир бити имь помѣнь.

И продадоши сѧ сіє вишє речены ѡчинє и селове и ациганы вишє реченым болѣр за ниХнемь благоволен'и и съ знаніє въсѣмь окрѫстнымь. Я потомь болѣріи и правителіи господство ми виши реченны помиловали соуть и приложилы

* Пропущено в оригинале.

и оутврьдилы соуть сіа више речена монастир // глаголеміи Чептоурое със сію вишы речени села и ацињаны ıакоже да боуде иноцимь въ пищ и въ оукрьмленіе и въ оукрѣпленіе и страннымь въ оутѣшеніе и пѫтныцем // въ покоеніе и немощнимь въ обитель и алчещимь въ ıаденіем даваніе и жеждещимь въ напоеніе и проснтелимь милованіе и старцим въ честію рекшѫже / въсѣмьчискомь питателіе а помиловательїнмь п родители имь въ вѣчное въспоминаніе.

Сего ради и приложиХомь и господство ми сіи више речены села и wчине и цигани // за помилованіе бити свѧтѣ монастир и wбиталищимь въ свѧтомь монастир въ wХаб. И заклинаніе по wшествію господстко ми, коґо изберить господь богь бити господарь Влашкои земле // или wт срьдечнаго плода господство ми или wт съродникь господство ми или по грѣсѣХ нашеи wт иноплѣменикь, да аще почетет и поновит и оутврьдит сію Хрисоковл господстко ми, а того господь богь да // почтет его въ господствѣ его, а въ боудѣщіи вѣцѣ — дѫша его. Аще ли не почтет и не поновить сію Хрисоковл господство ми, а того господь богь да не почтеть его, ни въ бѫдіщіи вѣцѣ — дѫша его. А кого // человекь Хокет прѣстѫпить и попернт сію Хрисововл господстко ми а того да ест проклеть wт тні свѣти wтци, иже в Некеи, и да имать частію и прѣ[бы]*ванію със Іоуда и със Аріа и съ wнѣми вьмѣ//ни сѣ, иже възѫпиша на господа бога и спаса нашего Іисуса Христа: „възмі и распени его, а кръ[вь] [еґо] на нас и на чедѣХ нашы и ест и бьдіть к вѣкы“.

Сеже и свѣдѣтеліе поставлѣем господстко мі // жоупан Дѫмитрѫ веліки дворникь и Өеwдосіе великіи лwґофет и Стоика в:ликіи кистиıар и Негре спатар и Радул комис и Строе столник и Шербань великіи пеХарник// и жѫпан Преда великіи постелник. И исправник Өеwдосіе великіи лwгофет. И азь, Параскива лwгофет, мазаХ ѫ градѵ Тръговищ априліе ЅІ дънь wт [Адама до нынѣ въ лѣт ҂зрз.

† Іw МиХаил воевода милостїю божію господинь.

Господарская привесная желтовосковая печать с сургучным покрытием лицевой вогнутой стороны. Легенда вокруг государственного герба Валахии: „Іw МиХаил воевода“.

ЦГА МССР, Ф. 220, оп. 1, д. 310. Подлинник, 70×65, пергамент. Сохранность хорошая.

1599 (7107) aprilie 16, Tîrgovişte

† În lege a poruncit domnul dumnezeu fiilor lui Izrael ca în fiecare an să dea zeciuială din ce vor dobîndi din casa lor. Această ştiind sfinţii apostoli şi părinţii de dumnezeu purtători ne-au sfătuit pentru ajutorul şi binefacerea sufletelor noastre şi ne-au lăsat nouă fiii lor, unii cu rugăciune şi priveghere, alţii cu milostenii şi pocăinţă să ne curăţim de orice rău, cu credinţă să fim gata să auzim acel dulce glas : veniţi la mine toţi

* Вероятно пропущено писцом.

cei trudiţi şi împovăraţi şi eu vă voi odihni, unde sînt daruri mari şi bucurie nespusă.

Iată şi eu în Hristos dumnezeu binecredinciosul şi binecinstitorul şi de Hristos iubitorul şi singurstăpînitorul Io Mihail voievod, fiul marelui, răposatului Petraşco voievod, din mila lui dumnezeu <şi> cu darul lui dumnezeu stăpînind şi domnind peste toată ţara Ungrovlahiei, încă şi herţeg al părţilor de peste munte, Amlaşul şi Făgăraşul, am binevoit domnia mea cu a mea bunăvoinţă, cu curată şi luminată inimă a domniei mele, ca să proslăvesc pe dumnezeu cel ce m- a proslăvit şi <m-a înălţat> pe scaunul sfîntrăposaţilor părinţi ai domniei mele, iată am dăruit domnia mea acest hrisov de faţă al domniei mele, atotcinstit şi preacinstit şi de dumnezeu dăruit, care este deasupra tuturor cinstitelor daruri, sfintei şi dumnezeieştii mănăstiri numite Cepturoae, unde este hramul sfîntului nostru părinte, Nicolae, făcătorul de minuni din Mira Lichiei, ca să-i fie satul Crucea, toată, cu tot hotarul şi din Puleni a treia parte de peste tot hotarul, pentru că aceste sate mai sus zise au fost ale cinstiţilor dregători ai domniei mele : jupan Radul mare clucer şi jupan Preda mare postelnic şi jupan Stroe mare stolnic, de moştenire lor. Apoi au miluit sfînta mănăstire mai sus zisă.

Şi iar a cumpărat cinstitul dregător al domniei mele, jupan Radu clucer, altă a treia parte din Puleni de peste tot hotarul oricît se va alege, de la Dumitru Părtină postelnic pentru 3 000 aspri gata şi a dăruit-o la sfînta mănăstire.

Şi iar să fie sfintei mănăstiri satele Puranii toţi cu tot hotarul şi Rogojanii cu tot hotarul şi din Căluiul de Sus şi din Căluiul de Jos, oricît se vor alege părţile boierilor domniei mele : jupan Radul mare clucer şi jupan Preda mare postelnic şi jupan Stroe mare stolnic şi jupan Radul postelnic şi Dragomir spătar şi Radul postelnic Otetilişanul, pentru că aceste sate mai sus spuse le-au fost de moştenire şi le-au dăruit la sfînta mănăstire.

Şi iar a cumpărat jupan Radul clucer ocină la Dobruşa, partea lui Socol postelnic, fiiul lui Hamza Bengăi, încă din zilele răposatului Petru voievod, cînd a pribegit în Ţara Ungurească, pentru 5 000 bani gata. Apoi, cînd a venit jupan Radul clucer din Ţara Ungurească nu a avut pace cu acea ocină de la Dobruşa, ci a luat o altă parte de ocină a lui Socol postelnic la Cerăt, toată oricît se va alege, pentru ocina de la Dobruşa şi a dăruit-o la sfînta mănăstire.

Şi iar a cumpărat jupan Radul clucer satul Vianul tot cu tot hotarul, de la jupaniţa Maria şi de la fiul ei, Şerban paharnic, pentru 30 000 aspri gata, încă din zilele lui Alexandru voievod, şi l-a dăruit la sfînta mănăstire.

Şi iar au cumpărat jupan Radul clucer şi jupan Preda postelnic şi jupan Stroe stolnic satul Răbegii toţi, cu tot hotarul, pentru 24 080 aspri gata, însă de la Goia 100 stînjeni pentru 2 000 aspri şi Drăgoiu 180 stînjeni pentru 3 600 aspri şi Sărbul 37 <stînjeni> pentru 700 aspri şi Stoica 60 pentru 1 200 aspri şi Mirea 45 stînjeni pentru 900 aspri şi Gogul 20 <stînjeni> pentru 400 aspri şi Stoian 90 <stînjeni> pentru 1 800 <aspri> şi Albu 40 stînjeni pentru 800 aspri şi Manea 120 stînjeni pentru 2400 aspri şi Bunea 107 stînjeni pentru 2140 aspri şi Radul 10 <stînjeni> pentru

200 <aspri> şi Boran 80 <stînjeni> pentru 1600 <aspri> şi Stoica 15 <stînjeni> pentru 300 <aspri> şi Raica 30 <stînjeni> pentru 600 <aspri> şi Cărstea 100 <stînjeni> pentru 2000 <aspri> şi Toader 20 <stînjeni> pentru 400 <aspri> şi Florea 80 <stînjeni> pentru 1600 <aspri> şi Bogdan 30 <stînjeni> pentru 600 <aspri> şi Pătru 40 <stînjeni> pentru 800 <aspri>. Şi s-au vîndut de bunăvoia lor. Şi a dăruit jupan Radul clucer la sfînta mănăstire mai sus zisă.

Şi iar să fie sfintei mănăstiri mai sus zise ocină la Căluiul de Jos, partea popii Stanciul şi Vlaicul şi Dan şi Vladul şi Neagoe şi Vladul şi Radul şi Stănislav şi Puţul şi Cădelniţă şi Vladul şi Crăciul şi Neacşa şi Zoica şi Lupa şi Vlaicul şi Ciochină şi Stanciul şi Manea, toate părţile lor, pentru că le-a cumpărat singur părintele egumen Onofrie cu aspri din agoniseala şi din averea sfintei mănăstiri pentru 15.000 aspri gata.

Şi iar să fie sfintei mănăstiri ocină la Căluiul de Sus, părţile acestor oameni: Stoilă şi Stoica şi Stan şi Aldea şi Stroe şi Stanciul şi Stan şi Pătru şi Vlaicul şi Manciul şi popa Radul şi Dăncel şi Badea şi Luptea şi Manea şi Oprea şi Bica şi Vladul şi Oprea şi Băcilă şi Dămian şi Stoilă şi Stanciul şi Tatomir pentru că iar a cumpărat Onofrie egumen cu aspri din agoniseala sfintei mănăstiri, pentru 15.000 aspri gata.

Şi iar a cumpărat părintele egumen Onofrie cu aspri din agoniseala sfintei mănăstiri satul Vărtihna cu tot hotarul, de la Neacşul şi Stoica şi Negomir şi Stan şi Radul şi Dumitru şi cu toţi fraţii lor, pentru 8.000 aspri gata.

Şi iar a cumpărat jupan Radul clucer ocină la Balşa Coicăi părţile acestor oameni, anume: Oancea şi Coica şi Gorga şi Oprea şi Ban şi Rada şi Stanciul şi Nicola şi Bădeico şi Ureche şi Birciul şi Cosotea şi Crăciun şi Vlădărău şi Neagoe şi Staneţ şi Dragna şi de la Ureche partea lui Urs şi a fiicei lui Bojin şi Lupul şi Vărşar şi Gavril şi Danciul şi partea lui Udrea, toată oricît se va alege pentru 12.000 aspri gata.

Şi iar a cumpărat jupan Radul mare clucer ocină la satul Cioroiu a 6-a parte de peste tot hotarul de la Vintilă, toată pentru 170 florinţi ungureşti. Şi iar a cumpărat jupan Radul clucer a 3-a parte din Cioroiu de peste tot hotarul de la Niculcea din Vlădeni pentru 285 taleri.

Şi iar a cumpărat jupan Radul clucer satul Bărseştii de la Hodnău lîngă Ghierghiţa pentru 10.000 aspri gata. Astfel a schimbat cu Miroslav fost mare logofăt: să stăpînească jupan Radul clucer a 6-a parte pe care a avut-o jupan Miroslav logofăt în satul Cioroiu de peste tot hotarul, iar jupan Miroslav logofăt să stăpînească satul Bărseştii de la Hodnău lîngă Ghierghiţa. Şi aşa au schimbat de a lor bunăvoie. Iar apoi jupan Radul clucer el a dăruit satul Cioroiul sfintei mănăstiri mai sus spuse.

Şi iar au venit Nistea şi Barbul şi Ion şi Stan şi Tatomir din Balşa lui Stoan înaintea domniei mele de a lor bunăvoie şi au dat părţile lor de ocină sfintei mănăstiri mai sus spuse pentru pomana lor şi a părinţilor lor şi s-au scris la sfîntul pomelnic.

Şi iar a cumpărat Dionisie monahul ocină la Părşanii Bunei de la Ilie şi de la Florea o funie întreagă pentru 1.000 aspri gata şi de la fiicele Bolduşcăi 3 părţi şi jumătate de la Oana şi de la Voico şi de la Slamnă

pentru 1000 aspri gata şi din partea lui Teleţe jumătate de la Laica pentru 500 aspri gata.

Şi iar de la Muşat 4 ogoare pentru 200 aspri şi de la Mihăilă o funie întreagă pentru 1000 aspri şi de la Radul Buei o funie întreagă pentru 620 aspri.

Şi a plătit o duşegubină pentru Căzan şi pentru Bogdan şi pentru Garcia şi să stăpînească toată partea lor de ocină.

Şi iar o funie întreagă de la Tudoran pentru 350 aspri şi iar de la Tudoran dintr-o funie întreagă a 5-a parte pentru 75 aspri gata şi de la Laica o funie întreagă pentru 1000 aspri şi dintr-o funie întreagă a 4-a parte, pentru 250 aspri şi de la Mănăilă jumătate de funie pentru 500 aspri. Şi au vîndut aceşti oameni mai sus numiţi ocinele mai sus spuse lui Dionisie monahul de a lor bunăvoie. Iar apoi Dionisie monahul a văzut că întru nimic nu este această lume, numai adăugare de păcat la păcat. Astfel a dăruit aceste cumpărături mai sus zise mănăstirii mai sus spuse pentru pocăinţă şi pentru iertarea păcatelor şi de nimeni nestricată.

Şi iar a închinat Crăciun Blotorul toată partea lui de ocină din satul Şemnicul de Jos toată, oricît se va alege partea lui, să fie sfintei mănăstiri Cepturoae pentru sufletul lui şi al părinţilor lui să fie veşnică pomenire.

Şi iar să fie sfintei mănăstiri ţiganii Surduleşti, anume Ivan ţiganul cu sălaşul şi cu copiii lui şi Petrica ţiganul cu sălaşul şi Dumitru ţiganul cu sălaşul şi Andrea ţiganul cu sălaşul, pentru că aceşti ţigani mai sus zişi au fost miluiţi de mai înainte vreme de Dumitru paharnic din Căineşti pentru sufletul lui şi al părinţilor lui.

Şi iar să fie sfintei mănăstiri mai sus zise un ţigan anume Dan cu copiii săi pentru că aceşti ţigani au fost miluiţi de jupan Stănilă sulger din Vălcăneşti din ţigănia lui, pentru pomană.

Şi iar să fie sfintei mănăstiri un sălaş de ţigani anume Ţimura cu ţiganca şi cu copiii săi şi Beleiu ţiganul cu ţiganca şi cu copiii lor şi Ţifurin ţiganul cu ţiganca şi cu copiii lor, pentru că aceşti ţigani mai sus spuşi au fost de moştenire ai jupaniţei Stanca a jupanului Radul mare clucer. Astfel s-a întîmplat ei moarte şi la ceasul sfîrşitului, ea a spus cu limba ei să-i stea trupul la sfînta mănăstire pînă la cea din urmă suflare. Şi a miluit cu aceste sălaşe de ţigani mai sus spuse.

Şi iar să fie sfintei mănăstiri nişte sălaşe de ţigani anume Buda ţiganul cu ţiganca sa şi cu copiii lui, Raia ţiganul şi cu ţiganca sa şi cu copiii lor şi Ludul ţiganul cu ţiganca şi cu copiii lor şi Ţinţiric ţiganul cu ţiganca şi cu copiii lor şi Danciul ţiganul cu ţiganca sa şi cu copiii lor, pentru că aceşti ţigani mai sus spuşi au fost de moştenire ai lui Lăudat logofăt din Vlădeni. Iar apoi Tudor şi Dragomir, fiii lui Lăudat logofăt, ei au vîndut aceşti ţigani mai sus spuşi cinstitului dregător al domniei mele, jupan Radul clucer, pentru 11.500 aspri gata.

Şi iar să fie sfintei mănăstiri ţiganii anume Costea ţiganul şi cu ţiganca şi cu copiii lor şi fiul lui Costea cu ţiganca şi cu fiii <lui>, pentru

că aceşti ţigani au fost de moştenire ai lui Udrişte postelnic şi s-au dăruit la sfînta mănăstire să-i fie pomană.

Şi s-au vîndut aceste ocine mai sus zise şi sate şi ţigani mai suszişilor boieri de a lor bunăvoie şi cu ştirea tuturor celor din jur. Iar apoi boierii şi dregătorii domniei mele mai sus spuşi au miluit şi au dăruit şi au întărit această mănăstire mai sus zisă numită Cepturoae cu aceste sate mai sus zise şi ţigani ca să fie călugărilor de hrană şi de mîncare şi de întărire şi străinilor de mîngăiere şi călătorilor de odihnă şi neputincioşilor de lăcaş şi înfometaţilor de mîncare şi însetaţilor de băutură şi cerşetorilor de milă şi bătrînilor de cinste adică tuturor celor ce vor cere iar miluitorilor şi părinţilor veşnică pomenire.

Pentru aceasta, am dăruit şi domnia mea aceste sate mai sus spuse şi ocine şi ţigani să fie de milă sfintei mănăstiri şi lăcuitorilor din sfînta mănăstire de ohabă.

Şi blestem : după trecerea domniei mele pe cine va alege domnul dumnezeu să fie domn al Ţării Romîneşti sau din rodul inimii domniei mele sau din neamul domniei mele sau după păcatele noastre din alt neam, dacă va cinsti şi va înnoi şi va întări acest hrisov al domniei mele, pe acela dumnezeu să-l cinstească în domnia lui iar în veacul viitor sufletul lui, iar dacă nu va cinsti şi nu va înnoi acest hrisov al domniei mele, pe acela domnul dumnezeu să nu-l cinstească pe el, nici în veacul viitor sufletul lui. Iar care om va călca şi va strica acest hrisov al domniei mele, acela să fie blestemat <de 318> sfinţi părinţi cei de la Nicheia şi să aibă parte şi şedere cu Iuda şi cu Arie şi cu ceilalţi <care> s-au socotit cu ei şi au strigat asupra domnului dumnezeu şi mîntuitorului nostru Isus Hristos, ia-l, ia-l şi răstigneşte-l, iar sîngele lui asupra noastră şi asupra copiilor noştri, şi este şi va fi în veci.

Iată şi martori punem domnia mea : jupan Dumitru mare vornic şi Theodosie mare logofăt şi Stoica mare vistier şi Negre spătar şi Radul comis şi Stroe stolnic şi Şerban mare paharnic şi jupan Preda mare postelnic. Şi ispravnic Theodosie mare logofăt.

Şi eu, Paraschiv logofăt, am scris în cetatea Tîrgovişte, aprilie 16 zile, de la Adam pînă acum în anul 7107 <1599>.

† Io Mihail voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Arhiva Centrală de Stat a Republicii Socialiste Sovietice Moldoveneşti, fond 220, op. 1, doc. 310. Orig. slav, perg., pecete atîrnată.

1633 (7142) ноября 17, Бухарест

Господарь Матей Басараб подтверждает бывшему второму вистернику Георгию и жене его Софиике вотчину и крепостных в селе Жигоряны Влашского уезда.

† Милостїею божїю Iѡ Матею воевода и господинъ въсое Земли Оуггровлахїиское, вноук великаго и прѣдобраго стараго покойномꙋ Iѡ Бъсараб воевода, даватъ господство ми сїю повѣленїе господство ми почитенномꙋ, вѣрномꙋ

болѣрин8 господство ми ж8пан Гергіе, // бивше вторін вистїар и ж8паннице его Софінкъв и със съншви им, елицеже богъ даст, ꙗкоже да м8 ест шчинноу и вечинїи оу село оу Жигорѣни, шт соудство Елашка, шт пол и шт шоум, и шт вод, и шт съдалище селок шт по//своудї, вари елика се Хтит извбрат шт по въсом Хотаром. И вечиніи да съ знает по име: Д8ка, сънъ Датког монаХ, и със сънови си, и Бранка, сънъ Моушатов Тълпъшъсков, и със сънови си, и Шпрѣ и М8шат, сънꙑ //Дръганов, и със сънови си, и Кръстіꙗн, брат М8шатов, и със сънови си, и Иван, сънъ Братосинов, и със сънови си, и Коупен, сънъ Пътров, и със сънови си, и Микшан, сънъ Късінов монаХ, и със сънови си, и Костѣ, сънъ Станов, и със сънови си //, и Доумитроу сънъ Стоев и със сънови си, и Стан, сънъ Стонкъв, и със сънови си, понеже сін више реченіе именитн людіе били соут кнези със шчине им ещиже шт прѣжде врѣме. А потом, къда ест бил въ дни Лешн воеводе, // а шни продадошѧ се вечинии почтеном8 болѣрин8 господство ми жоупан Гергіе бивше вторін вистїар и ж8паннице его Софінкъв със сънови им, сътвъсѣХ дѣлове им за шчин8 шт Жигорѣни за 8г рчг аспри готови за ниХно // добро волю без ни една силостію, със оузнаніе въсѣм мегіашом8 шт шкръсть мѣстом и със запис шт роукам иХ и със мнози болѣри сведѣтеліе.

А потом, къда ест бил съда въ дни господство ми, по врѣмѧ // къда съм пришел пръвіе въ господарство шт чиститом8 МеХмет Абъза паша шт Некопое, тогда сін више реченін вечинін шт Жигорѣни шни написовашѧ се въсиХ кълъраши и дъръбанци под скриптр8 Мързакоул и плака//шѧ шни тогда прѣд господство ми како се соут продали за неволю. Потом Мързакоул измолил се соут 8 господство ми како да 8метнил вечинін новцін почтенном8 болѣрин8 господство ми Гергіе бивше вторін вистїар назад и сице соут рекъл вечинін како// сътворил иХ силост.

Таже въ том господство ми раді волѣ Мързакоул а господство ми съм рекоХ Гергіе вистіар ꙗкоже да иХ възимает новцін назад шт вечинін. Тажъ а потом вечинін шт Жигоурѣни шни соут дали една разлог за новцін, а после бежали ест и ра//сипант сѧ, тере раздрал ест бир8л и мед царска. Въ том господство ми съмотриХом к8пноже със въсими чисти⟨ти⟩ми правителіе господство ми и сведѣтелствовал ест въсиХ болѣри 8 диван, ещеже и червени шт с8дство, колици соут били тогда // на 8строеніе им, како се соут продали шни вечинін за ниХно доброволю, без ни една силост. Таже въ том господство ми съм с8диХом но прав и по закон, съм дал господство ми почтенномоу болѣриноу господство ми ж8пан Гергіе вистіар, ꙗкоже, да 8метнили теХ// новци, что ест бил метн8л вечинін Гергіе вистіар, и да ест вечинін за дѣдин8 със въсаХ дел им, како се соут бил продали.

Сего раді дадоХ господство ми почтенном8 болѣрин8 господство ми ж8пан Гергіе бивше вторіе вистіар и ж8паннице его Софїнкъв, ꙗкоже да// м8 ест сіе шчине и вечинін шт Жигоурѣни, иже више писано, дѣдін8 и въ шХаб, сънoвом и вн8ком и прѣвн8четом и не шт когоже непоколебимо поризмо господство ми.

Сеже оубо и сведѣтеліе поставлѣем господство ми ж8пан Радоул Б8зеск8л вел бан Кралшскін и ж8пан Ивашко вел дворник и ж8пан Радоул Нъст8рел вел лшгофет и ж8пан Глигоріе вел вистіар и ж8пан Т8досіе вел спатар и ж8пан МиХан вел столник и ж8пан Б8зинка вел комис и ж8пан К8чина вел пеХарник и ж8пан Костандин вел постелник. И ис//правник Радоул вел логофет.

И написаХ аз, Прьвѹл граматик, въ на//стол градѹ оѹ Боѹкоѹрещи, мсѣца ноемвріе зі дни и шт Адама даже до нынѣ въ сего писаніе теченіе лѣтом въ лѣто ҂зрмв а шт рождества Христова лѣт ҂ахлг.

† Іш Матею вшевшда милостію божію господинь.

Іш Матею вшевшда.

ГИМ, фонд 450 (коллекция Барсова) 9. 1762.
Подлинник, пергамент.

1633 (7142) noiembrie 17, Bucureşti

† Din mila lui dumnezeu, Io Matei voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, nepotul marelui şi preabunului, bătrînului, răposatului Io Băsărab voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele cinstitului, credinciosului boier al domniei mele, jupan Gherghie fost al doilea vistier, şi jupaniţei lui, Sofiica şi cu fiii lor, cîţi dumnezeu le va da, ca să le fie ocina şi vecinii în sat la Jigoreni din judeţul Vlaşca, din cîmp şi din pădure şi din apă şi din vatra satului de pretutindeni, oricît se va alege de preste tot hotarul. Şi vecinii să se ştie, anume Duca, fiul lui Datco monah, şi cu fiii săi şi Braica, fiul lui Muşat Tălpăşescu, şi cu fiii săi Oprea şi Muşat, fiii lui Drăgan, şi cu fiii lor şi Cărstian, fratele lui Muşat, şi cu fiii săi şi Ivan, fiul lui Bratosin, şi cu fii săi şi Cupen, fiul lui Pătru, şi cu fiii săi şi Micşan, fiul lui Văsiiu monah, şi cu fiii săi şi Costea, fiul lui Stan, şi cu fiii săi şi Dumitru, fiul lui Stroe, şi cu fiii săi şi Stan, fiul lui Stoica, şi cu fiii săi, pentru că aceşti oameni mai sus spuşi au fost cnezi cu ocinile lor, încă de mai înainte vreme. Iar apoi, cînd a fost în zilele lui Leon voievod, ei s-au vîndut vecini cinstitului boier al domniei mele, jupan Gherghie fost al doilea vistier, şi jupaniţei lui, Sofiica, cu fiii lor, cu toate părţile lor de ocină din Jigoreni pentru 193 ughi, aspri gata, de a lor bunăvoie, fără nici o silă, cu ştirea tuturor megieşilor din jurul locului şi cu zapis de la mîna lor şi cu mulţi boieri martori.

Iar apoi cînd a fost acum, în zilele domniei mele, pe vremea cînd am venit domnia mea întîi în domnie de la cinstitul Mehmet Abăza paşa de Necopoe, atunci aceşti mai sus zişi vecini din Jigoreni toţi s-au scris călăraşi şi dărăbanţi sub sceptrul lui Mărzacul şi s-au plîns ei atunci înaintea domniei mele că s-au vîndut de nevoie. Apoi Mărzacul s-a rugat la domnia mea ca să lepede vecinii înapoi banii cinstitului boier al domniei mele, Gherghie fost al doilea vistier, şi aşa au spus vecinii că le-a făcut silă. Astfel întru aceea, domnia mea pentru voia lui Mărzacul domnia mea am spus lui Gherghie vistier ca să-şi ia banii înapoi de la vecini.

Astfel, apoi vecinii din Jigoreni ei au dat o seamă de bani, iar după aceea au fugit şi s-au risipit de au spart birul şi mierea împărătească. Întru aceea, domnia mea am cercetat împreună cu toţi cinstiţii dregători ai domniei mele şi au mărturisit toţi boierii din divan încă şi roşii de judeţ, cîţi au fost atunci la întocmirea lor, că s-au vîndut ei vecini de a lor bunăvoie, fără nici o silă. Astfel, întru aceea, domnia mea am judecat după dreptate şi după lege şi am dat domnia mea cinstitului boier al domniei mele, jupan Gherghie vistier, ca să lepede acei bani pe care

i-au lepădat vecinii lui Gherghie vistier şi să-i fie vecinii de moştenire cu toate părţile lor, cum s-au vîndut.

Pentru aceasta, am dat domnia mea cinstitului boier al domniei mele, jupan Gherghie fost al doilea vistier şi jupaniţei lui, Sofiica, ca să le fie aceste ocine şi vecinii din Jigureni, care sînt mai sus zişi, dedină şi de ohabă fiilor şi nepoţilor şi strănepoţilor, şi de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

Iată dar şi martori punem domnia mea : jupan Radul Buzescul mare ban al Craiovei şi jupan Ivaşco mare vornic şi jupan Radul Năsturel mare logofăt şi jupan Gligorie mare vistier şi jupan Tudosie mare spătar şi jupan Mihai mare stolnic şi jupan Buzinca mare comis şi jupan Vucina mare postelnic şi jupan Costandin mare postelnic. Şi ispravnic Radul mare logofăt.

Şi am scris eu, Pîrvul gramatic, în cetatea de scaun în Bucureşti, luna noiembrie 17 zile şi de la Adam pînă acum la această scriere, cursul anilor în anul 7142, iar de la naşterea lui Hristos, anul 1633.

† Io Matei voievod, din mila lui dumnezeu, domn.
Io Matei voievod m. p.

Arhiva Muzeului istoric de Stat din Chişinău, nr. 67 827, fond 450, colecţia Barsov 1762.

Fotocopie după orig. slav. perg. pecete timbrată, căzută.

1680 (7188) martie 6, Bucureşti

† *Din mila lui dumnezeu, Io Şerban voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, nepotul marelui, răposatului Io Şărban Basarab voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele sfintei, dumnezeieştii mănăstiri ce se chiamă Vărbila, unde este sfîntul hram al cinstitei adormiri a preasfintei stăpînei noastre de dumnezeu născătoare, pururea fecioară Maria*, şi părintelui egumenului Serghie şi tut<u>ror călug<ă>rilor, căţi vor fi lăcuitor<i> într-acestu sf<ă>ntu lăcaş, ca să-i fie aceştii sf<i>nte mănăstiri ocină în Pătărlage *şi* Tega *din judeţul* Sac, însă partea lui Stănil<ă> vornicul toat<ă>, mănăstirii 2 părţi şi popei lu Stănil<ă> şi lui Vladu, nepoţii Ovreiaşului, 1 parte den cămpu, den pădure, den apă, den şădérea satului şi dă pretutindenilea [pres] preste tot hotarul pre sémne şi pre hotarăle céle bătrăne, pentru că această moşie dăn Pătărlage *şi* Tega, fost-au bătrănă şi direaptă ocină a sf<i>ntii măn<ă>stiri Vărbilie încă mai denainte vréme daat<ă> şi miluit<ă> de Stănil<ă> vornecul dă Loloeştii pentru pomeana, iară lu Stănil<ă> vornicul fostu-i-o-au dat şi i-o au închinat Vladu Hăra, fratel<e> lu Sibiiu şi al Radului, pentru mult şi mare bine ce i-au fost făcut de i-au fost scos capul de la pierzare de cătră domnie.

Iară căndu au fost în zilele lu Pătraşco voevod, *fiul lui* Radul voevod, iară Stănil<ă> vornecul şi cu jupăneasa lui, Neacşa, fost-au dat şi au miluit la sf<ă>nta măn<ă>stire Vărbila toate moşiile lor şi au fost dat şi aceast<ă> parte dă moşie den Pătărlage *şi* Tega ; i-au fostu făcut măn<ă>stirii şi cartea lui Pătraşco voevod pre toate moşiile lor şi pre această moşie den Pătărlage *şi* Tega ca să le ţie sf<ă>nta măn<ă>stire Vărbila

după moartea lor să le oblăduiască şi [să] să le moştinească toate cu bună pace, de căndu au fostu cursul anilor 7061 <1552—1553>.

Iară după acéia, întămplăndu-să ţărăi avăndu multe răutăţ<i> şi prăzi pren vremile dă atunce, fost-au perit şi dă ale măn<ă>stirii, multe, dă toate şi au fostu perit şi acea carte a lu Pătraşco voevod, carii o au fostu făcut mănăstirie Stănil<ă> vor<necul>, dă n-au avut călugării cu ce căuta dă moşiil<e> mănăstirii ce le-au fost dat Stănil<ă> vornecul şi cu jupăneasa lui, Neacşa, ci le-au înpresurat şi unii şi alţii şi au fostu luat şi această parte dă moşie den Pătărlage *şi* Tega a sf<i>ntii mănăstiri Vărbilii ginerii Ovriiaşului dă o au ţinut ei, anum<e> Băra *şi* Vladu *şi* Nifon *şi* Frăcea *şi* Dobra, fata Ovriiaşului, aşa neavăndu nici o treabă, fără căt au fost zis ei cum că au fost miluit Stănil<ă> vornicul pre socrul lor, pre Ovriiaşul, cu această moşie den Pătărlage *şi* Tega. Şi tot o au ţinut ei pre seama lor pănă în zilele răposatului Mateiu Bas<a>rab voevod *anul* 7161 <1652—1653>. Deci atunce, răposatul Dumitraşco stolnicul Filipescul şi cu fiiu-său, răposatul Paan<ă> *fost mare spătar*, fiindu ctitori sf<i>ntii măn<ă>stiri Vărbilii şi căutăndu ei de toate cărţil<e> măn<ă>stirii Vărbilii, ce au avut pre toate moşi<i>l<e>, atunce aflat-au şi cartea lu Pătraşco voevod, ce au fostu făcută dă Stănil<ă> vornicul pre toate moşiil<e> lui să fie ale sf<i>ntii mănăstiri, şi s-au aflat scrisă într-acia carte şi această moşie den Pătărlage *şi* Tega, fiindu daat<ă> sf<i>ntii măn<ă>stir<i> preste tot. Deci au avut pără dă faţ<ă> naintea răposatului Mateiu voevod la divan cu acei oameni, ginerii Ovriiaşului, carii săntu mai sus scriş<i>. Intr-acéia, răposatul Mateiu Basarab voevod au fostu judecat cu tot divanul dumniei lui şi au fost dat dăn divan lége ginerilor Ovriiaşului 12 boiari jur<ă>tori pre răvaşă domneşti ca să jure ei cu acei 12 boiari dă către sf<ă>nta mănăstire Vărbila pentru moşia Pătărlagel<e> *şi* Tega cum că iaste a lor dăspre socrul lor Ovreiaşul daat<ă> dă Stănil<ă> vornecul, nu iaste dată măn<ă>stirii Vărbilii. Şi cînd a fostu la zi ei au fost venit cu toat<ă> lége deplin naintea răposatului Mateiu voevod în divan, iară apoi jurătorii nu s-au fost cutezat a jura, ci i-au lăsat dănaintea răposatului Mateiu vodă dăn divan, şi au rămas ginerii Ovriiaşului de lége şi de judecată. După acéia, ei au căzut cu multă rug<ă>ciune la răposatul Dumitraşco stol<nic> şi la fiiu-său Paan<ă> spat<ar> ca să nu fie scoş<i> afară den toat<ă> moşiia dăn Pătărlage *şi* Tega, fiindu lăcuitori atăţea ani. Într-acéia Dumitraşco stol<nic> şi cu fiiu-său Paan<ă> spat<ar>, după rug<ă>ciunea lor a<u> fostu socotit şi le-au dat şi lor să ţie ei o parte şi măn<ă>stirea doao părţi şi le-au fost făcut şi cartea lor la măna ginerilor Ovreiaşiului cariii<scri>u mai sus. Şi dă atunce încoace tot au fostu ţinut mănăstirea Vărbîla şi cu ginerii Ovriiaşului această moş<i>e dăn Pătărlage *şi* Tega, precum scrie mai sus, cu bun<ă> pace.

Iară căndu au fost în zilele Ducăi voevod rădicatu-s-au cu pără Gherghe vist<i>rnicelul şi cu popa Arsenie şi cu alalţi cu toţ<i>, căţ<i> au fostu toat<ă> ceata lor, pentru aceast<ă> moşie den Pătărlage *şi* Tega partea măn<ă>stirii Vărbilii şi a popii lui Stănil<ă> şi a lu Vladu, nepoţii Ovriiaşului şi au mersu toţi dă s-au părăt dă faţ<ă> la divan naintea Ducăi voevod cu părintel<e> Deonesie, egumenul dă la Vărbila şi cu popa Stănilă şi cu Vladu, nepoţii Ovriiaşului, şi au fostu scos egumenul Deonesie

cartea lui Pătraşco vod<ă> dă danie ce au fost daat<ă> aceast<ă> moşie dă Stănil<ă> vornecul, iară nefiindu cartea lu Dumitraşco stolnicul şi cu fiiu-său Paan<ă> spat<ar> de faţ<ă> la măn<a> lui Deonesie egumenul, fost-au judecat Duca voevod şi au fostu dat lu Gherghe vistirnicelul şi popei Arsenie cu toat<ă> ceata lor ca să-ş<i> ţie ei această moşie den Pătărlage *şi* Tega, făcăndu-ş<i> şi cărţi dă rămas.

Iară dup<ă> acéia, căndu au fostu acum în zilel<e> domnii mél<e>, iară părintel<e> Serghie, egumenul dă la Vărbila, şi cu popa Stănil<ă> şi cu Vladu, nepoţ<ii> Ovriiaşului, aflăndu cartea lu Dumitraşco stol<nicul> cu fiiu-său Paan<ă> spat<ar>, venit-au naintea domnii mél<e> la divan de s-au părăt de faţ<ă> cu Gherghe vistirnicelul şi cu popa Arsenie cu ceata lor şi au scos părintel<e> Serghie egumenul cartea lu Dumitraşco stolnicul cu fiiu-său Paan<ă> spat<ar> de s-au cetit pre deplin naintea domnii mél<e> în divan, dentru carii carte adevărăndu domnia mea cum au fostu această moşie Pătărlagel<e> *şi* Tega a sf<i>ntii măn<ă>stiri Vărbilii, iară încă domnia mea nici pre acea carte n-am lăsat, ci le-iam dat dănaintea domnii méle dăn divan la mijlocul lor 12 boiari adiveritori pre răvaşă domneşti şi cu om domnescu ...[1] *al doilea* portar ca să caute acei 12 boiari şi să adeveréze pentru aceast<ă> moşie cine au ţinut mai denainte vréme şi cui să cade să o ţie.

Deci căndu au fostu la zi, iar acei 12 boiari ei s-au strănsu toţ<i> la sf<ă>nta ep<i>scupie dă la Buz<ă>u naintea părintelui Gligore epi<s>cupul şi au fost socotit în tot chipul înpreun<ă> şi cu alţi oameni buni bătrăni denprejurul locului şi aşa au adevărat cu sufletel<e> lor şi au dat să ţie sf<ă>nta măn<ă>stir<e> Vărbila precum iaste daat şi miluit dă Stănil<ă> vornecul şi să ţie şi pop<a> Stănil<ă> şi Vladul, însă măn<ă>stirea 2 părţi şi ei cu toat<ă> ceata lor 1 parte precum s-au tocmit şi s-au aşăzat cu Dumitraşco stolnicul şi cu fiiu-său Paan<ă> spat<ar>, iară Gherghe vistirnicelul şi pop<a> Arsenie cu toat<ă> ceata lor să nu mai aib<ă> nici o treabă cum n-au avut nici mai denainte vréme, ci au fost ţinut fără dă nici o direptate, precum am văzut domnia mea şi cartea acelor 12 boiari dă adeverinţă şi amăndoao răvaşăl<e> domneşti la măna părintelui Serghie egumenul *de la* Vărbila.

Derept acéia, am dat şi domnia mea sf<i>ntii măn<ă>stiri Vărbîlii şi popei Stănil<ă> şi Vladu cu ceata lor, Ovriiaşii, ca să le fie acéste moşii dăn Pătărlage *şi* Tega toat<ă> partea lu Stănil<ă> vor<necul>, lor moşie ohabnic<ă>, stăt<ă>toare şi neclătit<ă>, în véci. Şi am luat domnia mea cărţil<e> Ducăi vodă, céle ci au fost făcut Ghiorghe vist<i>rnicel şi popa Arsenie cu ceata lor dă rămas dă la măn<a> lor şi alte scrisori de s-au dat toate la măn<a> lui Serghie, egumenul *de la* Vărbila, ca s<ă> ţie măn<ă>stirea cu bun<ă> pace, pentru că au rămas Gherghe vist<irnicel> şi pop<a> Arsenie cu ceata lor de lége şi dă judecată ...[2] méle dăn divan. *Şi is<pravnic> însăşi spusa domniei mele.*

Iată şi martori punem domnia mea: Radu Nasturel *mare* ban, Badea *mare* vor<nic> *şi* Hriza *mare* vor<nic>, Radul *mare* log<ofăt>,

---

[1] Loc alb în original.
[2] Loc necitet în fotocopie.

Barbul *mare* vist<ier>, Mihai *mare* spat<ar>, Vladul *mare* clucer, Costandin *mare* post<elnic>, Dumitraşco *mare* peh<arnic>, Alixandru *mare* stol<nic>, Barbul *mare* comis. *Şi ispravnic Şărban al doilea logofăt.*

Şi Dumitraşco logofăt Copăceanul am scris în cetatea Bucureşti luna martie a 6-a zi, de la Adam pînă acum în anul 7188 <1680>.

† Io Şărban voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Io Şărban voievod m.p.

Şerban al doilea logofăt am citit.

Arhiva secţiunii din Leningrad a Institutului de istorie al Academiei de ştiinţe U.R.S.S. fondul N. P. Lihacev, carton 77.

Orig. rom. perg., pecete timbrată, căzută.

ДОКУМЕНТЫ СОВЕТСКИХ АРХИВОВ, КАСАЮЩИЕСЯ ИСТОРИИ СРЕДНЕВЕКОВОЙ МОЛДАВИИ И ВАЛАХИИ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В архивах Советского Союза находятся многочисленные документы, отражающие различные стороны социально-экономической и политической жизни Валахии и Молдавии, а также акты о румыно-русских отношениях в феодальном обществе.

В архивах Москвы, Ленинграда, Кишинева и Киева имеются весьма ценные материалы, как например: коллекция молдавских грамот, охватывающая период XV—XIX веков, фонд „Молдавских дел", а также различные коллекции старых молдавских документов, собранные в прошлом веке выдающимися русскими славяноведами.

Эти документы отражают не только внутреннюю жизнь страны, но и вопросы отношений Румынских Княжеств с Россией, Турцией, Польшей, Украиной, Венгрией и т.д.

Материалы областных, Черновицкого, Львовского и Одесского архивов представляют особый интерес, так как в них находятся приблизительно 700 документов XV—XVIII веков, касающихся Молдавии, акты о монастырях Воронец, Пробота и Путна, объемистые дела „Общества истории и древностей".

Кроме полных собраний и коллекций, в советских архивах имеются также и разрозненные документы, относящиеся к истории средневековой Валахии и Молдавии.

DOCUMENTS DES ARCHIVES SOVIÉTIQUES RELATIFS À L'HISTOIRE DE LA MOLDAVIE ET DE LA VALACHIE À L'ÉPOQUE MÉDIÉVALE

RÉSUMÉ

Les archives de l'Union Soviétique contiennent de nombreux documents qui reflètent différents aspects de la vie économique, sociale et politique de la Valachie et de la Moldavie à l'époque féodale, ainsi

que nombre de pièces relatives aux relations russo-roumaines à cette même époque.

Les Archives de Moscou, de Leningrad, de Kichinev et de Kiev contiennent des matériaux précieux, tels que la Collection des documents moldaves du XVe au XIXe siècle, le fonds des « Affaires moldaves », ainsi que diverses collections de documents moldaves anciens, réunis au cours du siècle dernier par d'éminents slavistes russes.

Ces documents reflètent non seulement la situation intérieure des Pays Roumains, mais encore leurs relations avec la Russie, la Turquie, la Pologne, l'Ukraine, la Hongrie, etc.

Le matériel des archives régionales de Czernovitz, de Lvov et d'Odessa offre un intérêt tout particulier, du fait qu'on y trouve plus de 700 documents du XVe au XVIIIe siècle, concernant la Moldavie et notamment des pièces relatives aux monastères de Voronetz, de Probota et de Putna, ainsi que les volumineux dossiers de l'*Association pour l'histoire et les antiquités*.

En dehors des collections et des fonds compacts, les dépôts soviétiques contiennent également des documents isolés intéressant l'histoire de la Valachie et de la Moldavie au Moyen Âge.

MIŞCAREA ŢĂRANILOR DE LA SMEENI-BUZĂU
(sept.-oct. 1873)

Legea rurală din anul 1864, cu toate că în primul articol exprima limpede dreptul clăcaşilor de „a rămîne stăpîni deplini pe locurile supuse posesiunii lor" [1], lăsa, totuşi, deschisă în art. 16, posibilitatea satisfacerii intereselor boiereşti prin acapararea celor mai bune pămînturi dintre cele deţinute de ţărani pînă atunci.

Prin art. 16 [2], sub pretextul necesităţii comasării izlazurilor, fîneţelor cu locurile de arătură ţărăneşti, în cazul cînd erau prea dispersate (şi acesta era cazul aproape pretutindeni), se anulau, în fapt, prevederile primului articol menţionat mai sus. Proprietarul putea acţiona acum legal în vederea delimitării loturilor ţărăneşti din cele mai proaste terenuri ale moşiilor sale.

De această situaţie se foloseşte moşierul Gună Vernescu din comuna Smeeni, raionul Buzău. El voia să-i scoată pe ţărani din vatra satului tocmai la o margine a moşiei unde se găseau locuri sărate, sterpe, sau acoperite cu pietriş. Ţăranii însă nu vor să renunţe, de dragul comasării, la pămînturile pe care le avuseseră în folosinţă în momentul apariţiei legii. Moşierul cere atunci, potrivit legii, Comitetului permanent judeţean să arbitreze. Ţăranii nu consimt cu nici un chip de astă dată să cedeze în faţa acestei instanţe. Proprietarul, ca să-i constrîngă să accepte decizia superarbitrului, favorabilă numai lui, trece la măsuri mai severe, aducînd ordinul Procurorului General al Curţii de Apel din Bucureşti şi forţa publică de care, în regimul de atunci, el putea dispune (un frate al lui Gună Vernescu era judecător de instrucţie la Tribunalul din Buzău) [3].

Astfel, în ziua de 26 septembrie 1873, Gună Vernescu trimite la Smeeni pe procurorul Tribunalului, un avocat ca reprezentant al său, pe subprefectul plăşii Cîmpul, un inginer hotarnic, superarbitrul Comitetului permanent judeţean împreună cu 40 de dorobanţi călări, înarmaţi numai cu bice şi săbii, sub comanda unui ofiţer. Aceştia aveau misiunea să intimideze

---

[1] C. Hamangiu, *Codul general al Romîniei*, II, Bucureşti, 1903, p. 1396.
[2] *Ibidem*, p. 1300.
[3] Arh. St. Buzău, Trib. jud. Buzău, dos. 2645/1873, f. 40.

pe ţărani şi să-i forţeze să accepte decizia superarbitrului, refuzată cu atîta stăruinţă pînă atunci.

Autorităţile ajunse în sat, sînt întîmpinate de peste 200 de oameni înarmaţi cu răngi, furci, măciuci ciobăneşti şi leuci. Ţăranii adunaţi cu femeile şi copiii laolaltă, fac gălăgie şi ameninţă autorităţile strigînd că „vor face omoruri" dacă se trece la o nouă delimitare.

Procesu verbal [1], încheiat de procuror, din care am luat aceste informaţii şi pe care îl dăm în anexe, subliniază inutilitatea somaţiilor repetate pe care le face procurorul, dar nu scoate un cuvînt despre cererea locuitorilor de a se amîna executarea delimitării pe teren cu 15 zile, timp în care ei să-şi scoată drepturile.

Masa de ţărani agitată de încercările anterioare nereuşite ale lui Gună Vernescu, era acum în plină fierbere. De aceea, în momentul în care autorităţile pornesc cu trăsurile păzite de dorobanţi către locurile din marginea satului, ţăranii se năpustesc asupra dorobanţilor care începuseră să-i lovească cu bicele. Pe unii îi trag jos de pe cai, pe alţii îi dezarmează luîndu-le săbiile, opresc trăsurile şi încep să lovească.

Că dorobanţii călări lovesc în ţărani nu e de mirare dacă ne gîndim la faptul că pe la 1870 aceştia se recrutau cu exclusivitate dintre tinerii familiilor de chiaburi spre a putea face serviciul militar pe cheltuiala lor.

Cu toate acestea, ţăranii reuşesc să pună armata pe goană, să înfrîngă autorităţile şi să-şi menţină pămînturile, dejucînd uneltirile moşierului.

A doua zi încep arestările. Hăituiţi din toate părţile, ţăranii sînt aduşi la penitenciar. Fiindcă mulţi fugiseră sau se ascunseseră, pînă la 12 octombrie 1873 abia sînt arestaţi 10 (Manta Tîrcă, Constantin Luca, Radu Dumitru, Constantin Cristea Drăgan, Costache Popescu, Andrei Toma, Vasile Vişan, Dimache Dumitru, Ion Damian şi Mihai Andrei) [2]. La interogatoriile ce li s-au luat, toţi declară că „nu se lasă a fi executaţi de boier şi că sînt hotărîţi să-şi apere pămîntul" [3].

Cercetările şi ancheta se prelungesc trei luni de zile. Două zeci şi opt de ţărani sînt purtaţi pe sălile tribunalului. Ordonanţa de trimitere în judecată s-a redactat abia la 18 decembrie 1873. Capii mişcării sînt socotiţi Ion Damian şi Andrei Toma, fiindcă au fost „înarmaţi cu ciomege, s-au opus în fapt autorităţii executive, au oprit trăsura d-lui procuror întinzîndu-l pe avocatul Demetriade spre a-l da jos din trăsură şi au lovit cu ciomagul pe dorobanţii chemaţi să restabilească ordinea" [4].

Episodul de la Smeeni, din septembrie 1873, se adaugă lanţului de nedreptăţi cauzate ţărănimii de moşierii care, împotriva spiritului legii reformei agrare, scoteau pe ţărani din vatra satului, pentru ca, printr-o nouă delimitare, să le schimbe pămînturile de hrană cu altele pe care nici nu le puteau munci.

---

[1] Arh. St. Buzău, Trib. jud. Buzău, dos. 2645/1873, f. 22—23.
[2] Ibidem, f. 76.
[3] Ibidem, f. 25.
[4] Ibidem, f. 117.

Interesant este faptul că, pe cînd în alte părţi unde se petrec aceleaşi fenomene, ţăranii se mărginesc să trimită petiţii stăpînirii sau chiar să renunţe, descurajaţi, la împroprietărire [1], aci la Smeeni, întrebuinţînd vigilenţa, ei luptă să-şi menţină pămînturile la care au dreptul împotriva delimitărilor puse la cale, meşteşugit, de moşierul lacom.

ANEXE

1) Procesul verbal întocmit de procuror în ziua de 13 septembrie, ora 13, în comuna Maxenu.

Astăzi, 26 septembrie 1870.

Noi, Procopiu Demetrescu, procurorele de lîngă Tribunalul de primă instanţă al districtului Buzeu, conform ordinului d-lui Procuror G-ral al Curţii de Apel din Bucureşti nr. 8877, transportîndu-mă în comuna Smeeni, plasa Cîmpului, acest districtu, spre a stărui la executarea sentinţei superarbitrului d-l Constantinescu, pronunţată conf. art. 16 din legea rurală între d-lui Gheorghe Ion Vernescu, proprietarul moşiei suszisă, şi locuitorii ei, unde am găsit faţă pe d-l Ion Demetriade, advocat — delegat din partea d-lui proprietar şi d-l inginer P. Danielescu, subprefectul respectiv şi pe d-l sublocotenent Nae Georgescu, însoţit de 40 călăraşi veniţi după intervenţia noastră către d-l prefect al districtului în interesul executării şi voind a procede la executarea suszisei sentinţe, locuitorii în grupă însoţiţi de femeile şi copiii lor în număr de peste două sute persoane, ne-au întîmpinat dînd alarma că nu permit a se face executarea şi că sînt gata a face chiar omoruri, după care i-am somat ca să se liniştească şi să lase a se face executarea şi că, dacă cred că au vre-un drept, să meargă a ataca zisa sentinţă pe cale legală.

În urma acestei somaţiuni, locuitorii persistă încă în decisiunea lor subclamînd grave ameninţări, am întrebuinţat toate mijloacele posibile de a-i convinge de răul la care se expun de a întrebuinţa forţa brută contra autorităţii chemată a executa zisa deciziune, după care pornind cu trăsura însoţit de d-l inginer, subprefect, primar al comunei Smeeni, sublocotenent Georgescu, avocatul Demetriade, escortat de toţi călăraşii şi voind a merge către punctul litera Z după planul vizat de membrul superarbitru ce urma a executa locuitorii în grupă înarmaţi cu ciomege, unelte de la care (leuci), furci, măciuci ciobăneşti şi cuţite, în starea cea mai cumplită de sălbătăciune, făcînd o larmă îngrozitoare au năvălit mai întîi asupra excortei călăraşilor, dîndu-le lovituri, trîntindu-i de pe cai şi astfel ajungînd în dreptul trăsurilor noastre, au început a ne înjura şi a ne declara că ne omoară dacă nu plecăm din proprietate, s-au repezit apoi la trăsură şi apucînd unul dintre dînşii pe d-l Demetriade de braţul drept voia a-l ridica din trăsură, şi alţi doi ridicînd ciomegele pe cînd era să aplice loviturile; birjarul văzînd starea de pericol în care ne găseam şi observînd că excorta era pusă în dezordine la distanţă ca de 40 de m. de trăsură, în urma căreia mulţimea năvălea, a dat bice cailor şi astfel numai am putut reuşi de a fi scăpaţi de critica poziţiune în care eram expuşi.

În urma acestora, la o distanţă ca de 400 m., oprindu-se trăsura, am observat că turburătorii ne urmăresc în goană, iar excorta se retrage în partea opusă, şi astfel nemai putînd avea mijloace de a lua măsuri de arestare a rebelilor, am trecut în com. Maxenu, ce este limitrofă cu proprietatea Smeeni, şi mergînd în localul primăriei am găsit prezinte pe consilierul Abraam Ion şi notarul Ion Constantinescu, unde, în faţa susnumiţilor, precum şi a d-lor I.

---

[1] Cazuri de acest fel, petrecute tot prin părţile Buzăului, relatează I. Rădoi în *Chestia agrară în Romînia*, Buc., 1895, p. 152.

Demetriade şi inginerii Danielescu, s-a dresat prezentul proces Verbal, rămînînd a se supune împrejurările la cunoştiinţa d-lui procuror general şi a se urmări rebelii după ce vom lua informaţiunile necesare de numele lor prin autoritatea respectivă a comunei, de oarece primarul a fost prezent la această scenă şi ne-a părăsit de spaima actelor agresorilor.

Făcut la primăria comunei Maxenu, azi 26 septembrie, ora 1 p.m.

Procuror, (ss) Procop Dimitrescu.

Consilier (ss) Avraam Ion

Notar (ss) Ion Constantinescu

Avocat (ss) I. Demetriade

Inginer (ss). P. Danielescu

La terminarea] acestui proces verbal sosind şi noi subprefectul şi sublocotenentul Gheorghescu ni s-au citit de d-l procurore şi faptele fiind descrise cu fidelitate, ne subsemnăm

Subprefect (ss) Cîrlova

Sublocotenent (ss) N. Gheorghescu

(Arh. St. Buzău, Trib. Buzău, dos. 2645/1873, f. 22—23).

2) Declaraţia sublocotenentului N. Gheorghescu, comandantul escadronului de călăraşi.

,,...adunîndu-se toţi locuitorii în număr ca 400 împreună cu neveste şi copii şi eşindu-ne înainte au strigat ca să nu le ia pămîntul că se face omor. D.-l procuror s-au dat jos din trăsură înaintea lor şi locuitorii au cerut un termen de 15 zile de a nu se executa măsurători pe faţa pămîntului pînă să se ducă să se consulte şi dînşii cu avocaţii lor. D-l procuror a admis această propunere dar d-l Demetriade s-a opus cerînd a se executa. Toţi locuitorii adunaţi s-au armat cu ciomege, au năvălit asupra jandarmilor şi asupra celorlalţi. Am văzut o leucă trecînd pe deasupra trăsurii. Dar cine a fi dat nu ştiu şi nici nu-l cunosc că eu rămînînd în mijlocul locuitorilor ce înconjuraseră jandarmii, ca să-i fac să înţeleagă i-am somat în mai multe rînduri şi ei s-au liniştit. Pînă atunci însă dintre locuitorii pe care nu-i ştiu cum îi chiamă şi nici nu-i cunosc au dat cîteva lovituri dorobanţilor luîndu-le şi două săbii".

Sublocotenent (ss) N. Gheorghescu

(Arh. St. Buzău, Trib. Buzău, dos. 2645/1873, f. 98—99).

3) Declaraţia ţăranului Andrei Toma.

,,... în adevăr, am fost împreună cu toţi locuitorii ca să ne opunem la executarea deciziunii pentru că aveam şi noi o altă deciziune a Curţii de Casaţie. Eu am pus mîna ca să popresc trăsura d-lui procuror şi cu Ion Damian, iar pe ceilalţi nu i-am băgat în seamă fiind înfuriat. De asemenea, nu am băgat de seamă cine a dat cu ciomagul ca să lovească pe d-l procuror şi nici pe aceia ce au ameninţat pe d-l sublocotenent şi au lovit pe dorobanţi şi le-au luat săbiile.

Am făcut aceasta pentru că voiau să ne ia pămîntul ce ne este dat de stăpînire".

(Arh. St. Buzău, Trib. Buzău, dos. nr. 2645/1873, f. 31.)

D. G. I.

КРЕСТЬЯНСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В СМЕЕНИ - БУЗЭУ (Сент.-Окт. 1873)

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор описывает один эпизод из истории крестьянских восстаний в районе Бузэу. Речь идет о восстании крестьян села Смеени - Бузэу против помещика Гунэ Вернеску, пытавшегося отнять у них силой земельные участки и дать им взамен плохие земли. Столкновение между крестья-

нами и посланцами помещика, а именно: прокурором, адвокатом, суперарбитром постоянного уездного комитета, офицером и 40 „доробанцами", — произошло 26 сентября 1873 года. Крестьянам удалось обратить в бегство солдат и представителей власти и сохранить свои земли.

Автор прилагает протокол, составленный прокурором бузэуского суда по случаю его выезда в село Смеени для проведения процедуры по обезземеливанию крестьян.

LE SOULÈVEMENT DES PAYSANS DE SMEENI-BUZĂU (sept.-oct. 1873)

RÉSUMÉ

L'auteur évoque un épisode de l'histoire des révoltes paysannes du district de Buzău. Il s'agit du soulèvement des paysans du village de Smeeni-Buzău contre le boïard Gună Vernescu lorsqu'il tenta des s'emparer de leurs lots de terre et de leur donner en échange des terrains de mauvaise qualité. La collision entre paysans et envoyés du boïard — un procureur, un avocat, un superarbitre de la part du Comité départemental permanent, un officier et quarante gendarmes — se produisit le 26 septembre 1873. Les paysans réussirent à mettre en fuite le détachement armé et les représentants des autorités et à garder leur bien.

En annexe à son article, l'auteur joint le procès-verbal dressé par le procureur du Tribunal de Buzău lors de son déplacement à Smeeni, pour procéder au dépouillement des paysans.

LOTRIA — FORMĂ DE LUPTĂ A POPORULUI DIN BANAT ÎMPOTRIVA STĂPÎNIRII HABSBURGICE

Nemulţumirea poporului exploatat şi asuprit din Banat s-a manifestat prin diferite forme de luptă, începînd cu cele inferioare, ca rezistenţa pasivă sau jalba, pînă la cele superioare — răscoala. Asemănătoare cu răscoala, ca o formă superioară de luptă, lotria acţionează pe întreg teritoriul, avîndu-şi centrele în regiunea muntoasă şi uneori în păpurişul mlaştinilor.

Lotria devenise în secolul al XVIII-lea un fenomen general, care dădea mult de lucru stăpînirii habsburgice, ce lupta din răsputeri să-şi consolideze recenta-i stăpînire în această provincie de graniţă, aducătoare de mari venituri. Lotria este asemănătoare haiduciei, care este constatată ca formă a luptei de clasă în Ţara Romînească, Moldova, Transilvania, Ungaria feudală, Peninsula Balcanică. Totuşi, nu este chiar identică deoarece — cel puţin în secolul al XVIII-lea — ea s-a manifestat în condiţii deosebite şi ocupa un loc însemnat printre problemele ce frămîntau administraţia habsburgică din Banat.

De la început este necesară o explicaţie asupra faptului că întrebuinţăm pentru această formă de luptă, termenul de lotrie şi nu de haiducie. Aceasta se impune din mai multe motive. În primul rînd, în acel timp, haiduci se numeau nişte ostaşi înarmaţi ai administraţiei care alcătuiau o armată de miliţieni (Banatische Landmiliz [1]); 140 soldaţi formau o companie de haiduci. Aceştia erau întrebuinţaţi în diferite servicii administrative [2] şi participau uneori la urmărirea lotrilor. În al doilea rînd, haiducii bănăţeni, ca elemente răzvrătite, erau numiţi lotri, de către popor. Acest termen se întîlneşte printre altele şi în circularele parohiale, prin care episcopii comunică preoţilor din sate, să aducă la cunoştinţa poporului diferite dispoziţii, cu ocazia slujbelor bisericeşti. Într-o circu-

[1] Antoniu Marchescu, *Grănicerii bănăţeni*, Caransebeş, 1941, p. 54—55.

[2] Baróti Lajos, *Adattár Dél-magyarország* XVIII századi történetéhez, vol. I, p. 7, reg. 107, vol. II, p. 55, reg. 42, şi p. 86 reg. 223.

lară parohială [1] din 9 septembrie 1785, îndemnînd pe preoți să țină poporul în supunere față de stăpînire, episcopul arată că unii locuitori ,,ca niște oameni netrebnici pentru faceri de rău și pentru oarecare *noae adunare de lotri în Ardeal să vorbesc*". ,,Noae adunare de lotri" indică încercările de răscoală ce au avut loc în Transilvania după înfrîngerea răscoalei condusă de Horia, iar vestea lor ajunsese desigur și în mijlocul țăranilor bănățeni. Circulara continuă cu sfaturile pe care preoții să le dea poporului. Citim între altele : ,,iară mai vîrtos *pentru adunarea lotrilor* întru sine supt grea pedeapsă a grăi să nu îndrăznească și dear auzi cineva pe oarecare de această vorbind pe acela stăpînirii căruia se cuvine îndată supt grea pedeapsă să se înștiințeze". Cronica lui Stoica de Hațeg, relatînd despre evenimentele petrecute în cadrul luptelor dintre turci și austriaci în Banat între 1736—1739 vorbește despre ,,o ciată de oameni armați, rumîni,... carii tîlhărea și ucidea...". Mai departe cronica vorbește despre un ,,harambașa de lotri". Răsculații din 1738—1739 erau numiți de asemenea ,,lotri". În continuare, vorbind de închiderea drumului trupelor austriace de către răsculați la Teregova, ni se spune că au fost ajutați și de ,,alți *lotri curuți* de-a lui Racoți" [2]. Lotrii din circularele parohiale și din cronica lui Stoica de Hațeg sînt răzvrătiții sociali care prezintă un mare pericol pentru stăpînire, care ia măsuri energice pentru nimicirea lor, însă fără efect. În afara faptului că această formă de luptă în Banat este mai intensă și mai generală în spațiu și timp ca în alte părți, și că este îndreptată mai mult împotriva administrației habsburgice și a uneltelor ei, argumentele de mai sus ne determină să păstrăm pentru haiducii din Banat, termenul de lotri așa cum exista în graiul poporului.

În documentele redactate în limba latină, lotrii sînt numiți ,,praedones" iar uneori ,,latrones". În unele documente redactate în limba maghiară și traduse în romînește se întrebuințează termenul de haramii sau haiduci. Antonic Cosmor, în scrisoarea sa către dregătorii comitatului Bihorului, spune că ,,au sosit acolo haramii cu împușcături mari" și vorbind de lupta haramilor adaugă : ,,pe toate cărările pîndesc pe dregători ca pe iepuri, și-i omoară nefăcînd nici o alegere" [3]. În adresa comitatului Aradului [4] către al Bihorului se spune : ,,pentru împotrivirea primejdioșilor haiduci (haramaságnak) și pentru pregătirea puterilor strînse îndeajuns spre stîrpirea lor din comitatul nostru". Termenul ,,haramii" se găsește în corespondența administrației din Banat și în graiul poporului, desemnînd pe conducătorul cetei de lotri numit harambașă. În corespondența administrației cu organele vieneze sau cu districtele lotrii sînt numiți ,,die Räuber". Termenii utilizați pentru hoții, ucigașii ordinari sau alte elemente de acest fel în corespondența administrației sînt : ,,die Diebe, Wegelagerer, Mörder, Thätter, Übelthätter" etc. așa că se poate observa că ,,die Räuber" indică elemente combative care interesează îndeaproape organele centrale : ,,am 21 Iuli, früh ist der General-Adjutant Baron

[1] Arh. St. Timișoara, Circularele parohiale Răcăjdia, p. 45.
[2] *Cronica lui Stoica de Hațeg* la Bujor Surdu, *Răscoala antihabsburgică din Banat 1737—1738* în *Studii și materiale de istorie medie*, Buc., 1957, vol. II, p. 335, 341.
[3] Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, partea a II-a, p. 1754, doc. 3325.
[4] *Ibidem*, p. 1777, doc. 3358.

Scheroding von Räubern todt geschossen worden" (la 21 iulie dimineaţa a fost ucis de către lotri generalul adjutant baron Scheroding) [1].

ORGANIZAREA ŞI LUPTA LOTRILOR. Lotria — formă de luptă a maselor asuprite şi exploatate — a acţionat desigur şi înainte de secolul al XVIII-lea în diferitele ei forme. Un studiu al dezvoltării luptei ţărănimii bănăţene din cele mai vechi timpuri ar putea elucida multe din problemele care aşteaptă o documentare ştiinţifică şi care deocamdată nu pot fi decît ipoteze.

În corespondenţa administraţiei şi a serviciilor districtuale şi comitatense se vorbeşte foarte des despre acţiunile lotrilor şi de măsurile care se iau împotriva lor, aşa că se poate observa uşor că lotria ocupă un loc aparte faţă de delictele ordinare. Nici administraţia nu o confundă cu acestea, iar lupta împotriva lotrilor este o preocupare de seamă a administraţiei habsburgice din Banat. Aceasta se poate vedea din documentele timpului. Un document din 1731 vorbeşte despre „die Partei der Räuber" (ceata lotrilor) care prin „tîlhăriile lor", face nesigure drumurile comerciale. Acest fapt este calificat dăunător ţării, şi considerîndu-se împrejurările extrem de periculoase, devin les-majestate (Beleidigte Majestät) şi poate fi privit ca un „crimen contra Statum". Autorităţile sînt foarte îngrijorate deoarece — cum se arată în document — „răul se întinde ca şi o ciumă". Ca soluţie se propune a se considera această acţiune ca „les-majestate", explicînd că „les-majestate" este „viţiul (Laster) care se comite în contra poporului roman (prin care se înţelege astăzi orice provincie) şi în contra securităţii lui, prin faptul că se pune la cale o revoltă (Empörung) prin strîngerea la un loc (Zusammenrottirrung) de oameni răi, care părăsesc agricultura şi pun mîna pe arme în contra statului spre ruina ţării" [2].

Pericolul pe care lotria îl prezenta pentru stăpînire determină Cancelaria Aulică să trimită instrucţiuni speciale referitor la măsurile care trebuiau să fie luate pentru nimicirea lotrilor. Aceste instrucţiuni trimise după 16 septembrie 1785 [3] arată că liniştea este tulburată mai ales în trei feluri de către răufăcători :

În primul rînd, de către prădători, care adăpostindu-se în păduri şi locuri ascunse, se unesc în cete sub vreun oarecare conducător, cu gînd de pradă şi legîndu-se între ei cu jurămînt, după anumite aşezăminte îmbrăţişează acest fel de viaţă.

---

[1] Extras din jurnalul de campanie al armatei austriace la Dragalina, *Din Istoria Banatului de Severin*, partea a III-a, p. 204.

[2] Arh. St. Timişoara, 7/4 f. 17—18. Traducere.

[3] Hurmuzaki, *Documente*, vol XV, partea a II-a, p. 1780, doc. 3366. Textul latin este : „Securitas a malefactoribus triplici potissimum ratione violatur".

Primo. A praedonibus, qui, in sylvas et loca abdita recedentes, in societatem sub duce quodam animo praedandi coeunt, et, foedere inter se iuncti, certis institutis hoc quasi vitae genus amplectunt.

Secundo. A colonis inter caeteros quidem in possessionibus degentibus, sedqui. in hiantes alicuius, quem opulentiorem sciunt, facultatibus, conspirant et, irruentes domos cum in colarum interdum caede autgravi cruciatu, expilant.

Tertio. Itidem a colonis, pastoribus aut aliis vagabundis, qui vel ex occasione, vel condicto, vias obsident et, itinerantis aggressi despoliant.

În al doilea rînd, de către locuitorii care își petrec viața împreună cu ceilalți pe moșii, însă care, rîvnind (bunurile) ale unui oarecare pe care îl știu mai bogat, conspiră și, atacînd casele, despoaie pe locuitori cu ucideri sau mari torturi.

În al treilea rînd, tot din partea locuitorilor, păstorilor sau a altor vagabonzi, care, sau din întîmplare, sau punînd la cale, pîndesc drumurile și atacîndu-i pe drumeți îi despoaie.

Din cele de mai sus se desprinde că cei considerați de către stăpînire că tulbură liniștea, fac parte din cele trei categorii de răufăcători. Dintre aceștia, cei din prima categorie „praedones" sînt desigur lotrii. Este posibil să existe lotri și în cea de-a doua categorie. Această supoziție o facem ca urmare a faptului că episcopul Vichentie Popovici, trimițînd preoților, în traducere romînească această circulară, introduce la cea de-a doua categorie, în text : „Cu jurămînt, pre sine se legătuesc" [1]. Această introducere în textul inițial poate fi o traducere greșită a cuvîntului „conspirant", dar poate fi și o introducere intenționată a episcopului care cunoștea situația de la sate. A doua ipoteză este în oarecare măsură confirmată prin dispozițiile care se dau de către guvern ca să se supravegheze îndeaproape populația de la sate. Este posibil ca și cei din a doua categorie să fi fost deci lotri, deoarece legătura prin jurămînt în secolul al XVIII-lea era un element ce nu lipsea din organizarea cetelor. Faptul că circulara Consiliului Locotenențial maghiar arată că a doua categorie e formată din locuitori ce stau în sate și, rîvnind la bogăția altora, conspiră, ne îndreptățește să credem că aceștia sînt iobagii exploatați de către nobili [2] sau jefuiți de agenții fiscali, care își răzbună sărăcia lor, prin jefuirea celor bogați. Cu toate aceste argumente nu putem considera în mod hotărît că cea de-a doua categorie indică pe lotri, ca elemente combative împotriva stăpînirii habsburgice sau împotriva exploatării nobililor și a bogătașilor satelor. Cea de-a treia categorie indică pe hoții și pe jefuitorii ordinari.

Cauza lotriei este de căutat în exploatare și asuprire. Este explicabil faptul că în secolul al XVIII-lea fuga din sat și lotria devine un fenomen general. Exploatarea poporului din Banat de către guvernanții habsburgici ia forme tot mai accentuate, ca urmare a faptului că această provincie a coroanei trebuia să aducă erariului venituri mari, stoarse din tot felul de dijme și contribuții. Aici, în decursul secolului al XVIII-lea se dezvoltă manufacturile de stat pe scară largă, în raport cu alte provincii. Procesul de acumulare primitivă al capitalului are loc chiar la începutul acestui secol, ca urmare a faptului că Banatul, considerat ca pradă de război, a devenit domeniu al coroanei habsburgice, iar tot pămîntul a trecut în

---

[1] Arh. St. Timișoara, Circularele parohiale Răcăjdia, p. 40 nr. 12 și în circularele altor parohii se află această circulară cu același conținut.

[2] Începînd din 1781 praediile sînt scoase în vînzare de către erariu, așa că în Banat se încheagă iarăși o nobilime exploatatoare.

proprietatea curţii vieneze. Ţăranii bănăţeni, care, în perioada sfîrşitului stăpînirii turceşti în Banat, deveniseră proprietari deplini ai loturilor pe care le lucrau, se văzură fără proprietate, iobagi ai curţii, lucrînd sesii iobăgeşti, ori muncind ca robotaşi în mine sau manufacturile ce luau fiinţă. Întreţinerea garnizoanelor militare, sarcinile fiscale crescînde, secătuirea ţărănimii ca urmare a deselor războaie, intensificarea exploatării ca urmare a împletirii relaţiilor feudale cu cele capitaliste care apar în acel secol, determină o ascuţire a contradicţiilor între masele ţărăneşti şi stăpînitorii habsburgici, sau nobilimea care se reînchega în Banat în ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea. Lipsiţi de proprietate de pămînt, exploataţi de curte şi asupriţi de funcţionarii habsburgici sau de militari, ţăranii luptă sub diferite forme. Unii din ei, mai curajoşi şi mai combativi, iau calea codrului şi se organizează în cete de lotri. Instrucţiunile Consiliului Locotenenţial maghiar amintite, precum şi mărturiile contemporane confirmă în parte cele de mai sus [1].

Consiliul Locotenenţial maghiar arată în altă parte a instrucţiunilor [2]: „sentimentul necesităţii îi împinge la tîlhărie, care sentiment în această provincie pare să-şi aibă originea..." [3]. Zeci de rapoarte ale Verwalterilor către administraţie, arată că ţăranii luaţi la robotă protestau şi fugeau de la diferite lucrări care se desfăşurau în timpul muncii cîmpului. Desigur, poate unii neglijau într-adevăr agricultura şi se ocupau mai mult cu creşterea vitelor, dar aceasta nu era o consecinţă a trîndăviei. Nivelul redus de dezvoltare a uneltelor făcea ca productivitatea muncii în agricultură să fie scăzută; contribuţiile, dijmele şi alte soiuri de impozite după avere storceau pe ţărani, ori, în timpul conscripţiilor în vederea stabilirii impozitelor, vitele se puteau uşor ascunde în munte, păpuriş sau chiar în alte sate, pentru a nu fi impuse şi rapoartele districtelor arată multe cazuri de acest fel. Dar mai este o cauză a „neglijării agriculturii" şi „trîndăviei" constatată chiar de Iosif al II-lea cu ocazia călătoriei sale în Banat. În instrucţiunile trimise comitatelor din Banat de către acesta în 1785 se spune printre altele: „Faţă de valahi există încă un comportament negativ, de unde provine sălbăticia, nemulţumirea... ei se consideră că stau pe pămînturile lor de azi pe mîine. A fost o mare greşeală că le-au fost luate pămînturile cele mai bune pentru colonişti, ei fiind transferaţi în alte sate şi au fost continuu supuşi şicanelor, cu toate că ei sînt locuitorii cei mai vechi ai regiunii [4]. Istoricul burghez Lénart Böhm arătînd starea ţăranilor bănăţeni în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea scrie între altele: „Nici un ţăran nu avea proprietate cu excepţia coloniştilor germani; ţăranul

---

[1] Hurmuzaki, *Documente*, vol XV. partea a II-a, p. 1781. Textul latin este: Sicut malefacta huiusmodi ex duobus praecipue fontibus nascuntur, nempe ruditate omnisque moralitatis ignoratione, et necessitate, ita duo principalia illis media opponenda sunt: institutio et per laborem occupatio.

[2] Arh. St. Timişoara, Circularele parohiale Răcăjdia, nr. 12, p. 41.

[3] Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, partea a II-a, p. 1782. Textul latin este: Interdum necessitatis sensus ad praedandum inducit; Qui in his provinciis non videtur indcoriri quod media necessariorum vitae auxiliorum populo desint, sed magis ab otio neglectuque agriculturae.

[4] Böhm Lénart, *Dél-Magyarország vagy az ungynevezett Bánság külön történelme*, Pesta, 1867, vol. II, p. 148—149.

avea pămîntul numai în folosinţă şi nemernicia a fost dusă de funcţionari atît de departe încît pentru 30 florini au predat posesiunea ţărănească primului venit, alungînd pe ţăran împreună cu familia. Acest fel de administraţie a produs în mod natural plîngeri şi răzvrătiri; atunci se raporta la Viena că Banatul întreg e de răzvrătiţi, că Banatul întreg e o bandă de tîlhari. Într-adevăr o bandă de tîlhari jefuia în Banat, dar aceea nu era formată din ţărani" [1]. Aşadar, cauzele „neglijării agriculturii" şi a „trîndăviei" trebuiesc căutate în faptul că ţăranul putea fi alungat sau mutat de pe pămîntul său după bunul plac al funcţionarilor şi administraţiei; stoarcerile, abuzurile şi jafurile oficiale şi neoficiale, adînceau sărăcia ţăranilor, ascuţind contradicţiile între ţărani şi guvernanţi, ceea ce determină pe ţărani să lupte sub diferite forme dintre care fuga şi lotria devin fenomene generale în secolul al XVIII-lea. Or, ţăranul îşi putea lua cu sine mai uşor vitele decît restul gospodăriei pe care o părăsea.

Johann Lehmann, în însemnările călătoriei lui de la Pressburg la Sibiu, între 1780—1785 [2] trecînd prin Banat dă informaţii asupra lotrilor, pe care le ia din expunerea verbală a unui „ofiţer distins" adresată autorităţilor. Vorbind despre conducătorul cetei de lotri spune că este în cele mai multe cazuri: „un astfel de om, care crede că i s-a făcut lui, sau tatălui său, sau rudelor sale, o nedreptate şi are motiv să obţină o satisfacţie pentru sine însuşi sau pentru rudele sale... un astfel de individ abia îşi arată intenţiile răzbunătoare şi imediat îşi găseşte mulţi adepţi printre cei similari". Aceste mărturii contemporane, luate de la un ofiţer care nu avea nici un interes să prezinte cauzele luptei lotrilor într-o lumină favorabilă, ci din contra, arată ca o cauză a luptei, nedreptatea, care desigur nu putea veni decît din partea autorităţilor habsburgice. Din mărturia de mai sus se desprinde că erau mulţi nedreptăţiţi, deoarece cel ce-şi arată intenţii răzbunătoare „îşi găseşte mulţi adepţi printre cei similari". În altă parte vorbind despre hotărîrea lor de luptă, Lehmann consemnează: „este obişnuit la asemenea statornicie, că nici cele mai alese mijloace de tortură nu-i storc nici o mărturisire, sau ştreangul şi roata, căinţa".

Lotrii se constituie în cete sub un conducător: „sub ducem quodam ...coeunt", se leagă între ei cu jurămînt: „foedere inter se iuncti" [3] şi îmbrăţişează un nou fel de viaţă. Lotrii luptă timp îndelungat, unii fac parte din ceată cea mai mare parte a vieţii, astfel Adam Moharu [4] amintit ca lotru într-un ordin al administraţiei din 15 mai 1720 privitor la urmărirea lui, este menţionat documentar, încă în 13 oct. 1741 [5], deci după 21 ani. În general, numele, familiile şi satele de origine ale lotrilor, sînt cunoscute autorităţilor, totuşi rareori funcţionarii cutează să se atingă de familiile lor, de teama răzbunării. Administraţia însă ia uneori măsuri

[1] Böhm Lénart, *Dél-Magyarország vagy az ungynevezett Bánság külön történelme*, Pesta, 1867, vol. II. p. 98—99.

[2] Berkeszi István, *Mult századi külföldi utazók feljegyzései Temesvárrol és Délmagyarországrol. Történelmi és régészeti értesitö. IV. évf., 1890.*

[3] Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, partea a II-a p. 1780.

[4] Dr. Baróti Lajos, *Adattár*, vol. I, p. 496, reg. 129.

[5] *Ibidem*, vol. I, p. 524, reg. 209.

represive împotriva familiilor lotrilor, nu fără a atrage răzbunarea ulterioară a acestora : în 1743 se arestează copiii harambaşei Deak [1], în 1746 se arestează tatăl şi fraţii harambaşei Mihail, apoi soţia şi copiii unui lotru originar din Caraşova [2] etc.

Ceata de lotri este condusă de un harambaşă, numire care se păstrează şi în documentele redactate în limba germană. Uneori în corespondenţa districtelor cu administraţia, se mai întîlnesc termenii de Oberrauber, Räuberanführer sau chiar Capitan. Într-un document din 12 iunie 1782, din Oraviţa [3], un species-facti, care conţine o declaraţie a inginerului cameral montanistic Iosif Ruziska din Nermet, se poate vedea existenţa unei cete de 12 lotri condusă de un căpitan (Stroe Conjerevnic) avînd ca ajutor un locotenent (Peter Gusmann) iar în ceată se află şi un caporal. Cu toate acestea, termenul de harambaşă era cel consacrat pentru conducătorul cetei, termen ce se afla şi în graiul poporului. Se cunosc mulţi harambaşi vestiţi : Johann Deák, Adam Moharu, Ianăş Bumbăcilă de la Teregova, Pavel Dărăbanţu de la Gătaia, Oberräuberul Nicolitza (Nicolcea), harambaşii Rista, Schiwan Vergovici, Ilia Moldovanu, Marcu din Vermeş, Misko sau Pava Kolar etc.

Numărul lotrilor din cete variază; uneori rapoartele semnalează cete mici de 6—8 lotri [4], alte ori 20 [5], 50 [6] sau 60 [7], în majoritatea cazurilor însă, fără a indica numărul, rapoartele menţionează : „o ceată numeroasă de lotri”. Faptul că uneori se semnalează cete compuse dintr-un număr redus de lotri, nu înseamnă întotdeauna că ceata este mică numericeşte. Se întîlnesc dese cazuri în care ceata se împarte în grupuri şi acţionează pe subcete. Serviciul districtual Lipova raportează la 30 august 1737 [8] că drumurile spre Transilvania sînt nesigure din cauza împrăştierii în trei părţi a cetei de lotri (Räuberhorde) ce acţionează în districtul Lipovei. Aşa se explică şi faptul, că uneori rapoartele semnalează un număr de lotri care fac parte din ceata harambaşei Adam Moharu sau harambaşei Nicolitza, sau Deák etc., alte ori indică şi participarea directă a harambaşei, cînd acesta se află cu acea subceată.

În timp de răscoală, ceata de lotri devine elementul cel mai combativ şi mai mobil al ei, iar harambaşii conduc de multe ori diferite grupuri de răsculaţi, aşa că lotria se integrează în răscoală. Un raport al districtului Vîrşeţ [9] din 28 noiembrie 1738, semnalează că ceata lui Adam Moharu compusă din 600 de lotri, a ocupat mina de la Bocşa pe care au stăpînit-o timp îndelungat ; raportul menţionează că de aceştia „este foarte greu să te apropii cît timp, stau în păduri”. Ceata de lotri este alcătuită uneori de oameni din acelaşi sat [10], alte ori din localităţi diferite ; ceata de lotri

---

[1] Dr. Baróti Lajos, *Adattár*, vol. I, p. 513, reg. 619.
[2] *Ibidem*, vol. I, p. 370, reg. 340 şi vol. II, supl., p. 55, reg. 95.
[3] Arh. St. Arad, copia nr. 1807/1782.
[4] Baróti, *op. cit.*, vol. II, p. 375, reg. 159.
[5] *Ibidem*, vol II, p. 375, reg. 167.
[6] Arh. St. Timişoara, 7/4 f. XV şi 30/196 f. 1098—1101.
[7] Ibidem, 30/196, f. 1098.
[8] Baróti, *op. cit.*, vol. I, p. 84, reg. 205.
[9] *Ibidem*, vol. I, p. 318, reg. 123.
[10] *Ibidem*, vol. II, supl. p. 53, reg. 53.

care l-a luat ostatic pe inginerul montanistic Ruziska era formată jumătate din lotri originari din comitatul Timiş, iar jumătate din satul Bogenirisz (ortografia orginală de lîngă Caransebeş[1]). În cetele de lotri alături de romîni se găsesc luptînd împotriva exploatatorilor şi sîrbi, germani, maghiari, etc. Cu toate că rapoartele Verwalterilor nu indică aceasta în mod direct, însă din informaţiile date de numeroase rapoarte, se poate deduce [2].

Centrele de rezistenţă şi acţiune ale cetelor de lotri, se aflau în regiunea muntoasă, mai rar în cea mlăştinoasă. Instrucţiunile Consiliului Locotenenţial din 1785 indică aceasta precis, arătîndu-se că lotri îşi au adăposturile mai ales în regiunea muntoasă a comitatului Caraş „regiunea dintre Caransebeş şi Sasca"[3]. Acelaşi lucru se constată din măsurile pe care urmează să le ia pentru stăvilirea luptei lotrilor; Consiliul Locotenenţial ordonă că negustorii care vînd pulbere şi gloanţe în anumite oraşe să fie pe cît posibil oameni de încredere. Oraşele şi tîrgurile amintite în instrucţiuni sînt : Vîrşeţ, Ciacova, Aradul Nou, şi Lipova în comitatul Timiş, Lugoj în comitatul Caraş, Arad în comitatul Aradului, Oradea Mare în Bihor, Becicherecul Mare şi Sînnicolaul Mare în comitatul Torontal, Panciova, Biserica Albă, Caransebeş şi Mehadia în graniţa militară[4]. Dintre oraşele de mai sus în afară de Arad şi Oradea Mare toate celelalte se află în Banat, iar dintre acestea majoritatea se află în apropierea sau chiar în regiunea muntoasă. Faptul că din 13 oraşe şi tîrguri citate, 11 se află în Banat, precum şi faptul că instrucţiunile guvernului specifică exact şi regiunea în care lotrii îşi au mai ales adăposturile şi centrele lor de acţiune, denotă că în secolul al XVIII-lea această formă de luptă era mult mai intensă în Banat decît în alte părţi. În „species-facti" din 1782, amintit mai sus, Ruziska spune că a fost dus de către cei 12 lotri care l-au luat ostatic, timp de 6 ore, urcînd pînă „în cea mai înaltă pădure craşovană". Johann Lehmann în jurnalul său de călătorie, indică regiunea dintre Caransebeş, Mehadia, Panciova, Oraviţa, ca regiune periculoasă pentru călători, din cauza lotrilor numeroşi. Un alt călător străin contele Hoffmannsegg din Lausitz-ul de Sus, în scrisorile lui de călătorie[5] vorbind despre drumul de la Panciova la Mehadia spune că se poate ajunge pe trei drumuri : unul pe Dunăre, care e periculos din cauza vîrtejurilor, al doilea prin Timişoara, Lugoj, Caransebeş, iar al treilea prin munţii numiţi Stancilova. Ultimele două sînt deopotrivă de primejdioase din cauza lotrilor : „pe aceste drumuri — relatează el — trebuie cerută escortă militară".

Din cele expuse se constată că centrele principale ale lotrilor se află în regiunea muntoasă a Banatului. Centre de lotri se află şi în regiunea mlăştinoasă unde se adăpostesc în păpurişul nesfîrşit. Administraţia ia măsuri ca să se stabilească posturi fixe, să se înarmaze luntraşii de pe mlaştină, să se formeze detaşamente militare de luntraşi (Csaiken), care urmă-

---

[1] Arh. St. Arad, copia 1807/1782.
[2] Baróti, *op. cit.*, vol. I, p. 315, reg. 20., *Ibidem*, vol. II, p. 14, reg. 339. *Ibidem*, vol II, p. 85, reg. 214.
[3] Hurmuzaki, *Documente*, vol XV, partea a II-a, p. 1783.
[4] *Ibidem*, p. 1786.
[5] Berkeszi, *op. cit.*, an VI, fasc. I.

resc pe lotri în mlaştină. O adresă a Administraţiei către serviciul districtual Panciova[1], arată că s-au luat măsuri împotriva cetelor de lotri „care s-au cuibărit în mlaştinile de la Ilancea".

Din aceste centre, lotrii îşi întind raza de acţiune în întreg Banatul, uneori trec şi în Transilvania, Ţara Romînească, sau peste Dunăre şi Tisa. Vorbind despre regiunea în care lotrii îşi au adăposturile şi despre modul cum atacă, instrucţiunile Consiliului Locotenenţial[2] spune că „adăposturile se află în regiunea dintre Caransebeş şi Sasca ; lotrii, sau îşi exercită acolo jafurile lor, sau năvălesc de acolo ca dintr-o cetate spre locurile de şes şi apoi se retrag iarăşi la adăposturi", pentru a împiedica această năvală, guvernul crede potrivit a se aşeza în munţi unităţi puternice de miliţie.

Lupta lotrilor bănăţeni în secolul al XVIII-lea are specificul că este îndreptată în primul rînd, împotriva administraţiei habsburgice, a funcţionarilor, a diferitelor instituţii etc. Din numeroasele rapoarte ale Verwalterilor şi administraţiei reiese această luptă. La 17 iunie 1730 este atacată poşta de la Slatina de către lotri, care au promis şefului poştei că-l vor mai vizita[3], în aprilie 1722 harambaşa Stoia atacă şi capturează 17 care cu ceară trimise administraţiei la Timişoara sub pază militară, de către Hermann încasatorul zeciuelii[4]. În 1731 s-a prădat *casa districtuală* din Iasenova[5] ; în 1735 a fost atacat cnezul de la Caransebeş şi jefuit de suma ce reprezenta o parte a *contribuţiei*, pe care o ducea la Timişoara[6]. Un alt raport arată că la 19 noiembrie 1737 a fost atacat de către lotri în satul Rattay un transport militar de vite şi cai pentru armată ; lotrii au luat 27 cai şi 8 boi[7]. În 1738 a fost ocupată mina de la Bocşa de către harambaşa Adam Moharu cu ceata lui, în 1741 harambaşa Johann Deák a trimis vorbă Verwalterului şi controlorului districtului Panciova că „dacă le face plăcere să se lupte cu ceata lui, să-i urmărească mereu". Din corespondenţa administraţiei cu districtul Orşova reiese că în 1745 lotrii au lipsit erariul de 8750 florini ce reprezentau încasările vamale şi contribuţionale ale districtului[8], în 1752 o ceată de lotri atacă mina de la Sasca[9]. O notă a Comandamentului general bănăţean către Comandamentul general din Buda din 18 iulie 1775 arată că nu poate trimite trupe pentru siguranţa minelor şi a districtelor Caransebeş, Lugoj, Vîrşeţ, căci nu are armată suficientă şi cere în consecinţă ajutoare[10]. În adresa din 21 iulie 1775 a Comandamentului general bănăţean către cel din Buda, se arată că lotrii

[1] Baróti, *op. cit.*, vol. I, p. 352, reg. 106.
[2] Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, partea a II-a, p. 1783. Textul latin este : Cum annorum complurium experientia constet praedones in montano comitatus krassoviensis tractu inter Caransebessinum et Szászkám se potissimum colligere, ibi receptacula sua habere et vel ibi solum praedonicia sua exercere, vel interdum quasi ex arce inde ad planiora prorumpere, et rursum illuc se recipere...
[3] Baróti, *op. cit.*, vol. II, p. 193, reg. 361.
[4] Ion Stoia Udrea, *Răscoala din 1738*, p. 19.
[5] Arh. St. Timişoara, 7/4 f. 16.
[6] Baróti, *op. cit.*, vol. II, p. 334, reg. 88.
[7] *Ibidem*, vol. II, p. 383, reg. 266.
[8] *Ibidem*, vol. II, p. 257, reg. 999 şi vol. I, p. 366, reg. 225.
[9] *Ibidem*, vol. I, p. 49, reg. 237.
[10] Arh. St. Timişoara, 30/196, f. 1099 şi verso.

nelinişteso mai ales „*minele cezarocrăeşti*" expuse prădăciunilor şi pericolului de incendiu „în detrimentul erariului suprem"[1].

Lotrii îşi îndreaptă atacurile împotriva funcţionarilor administraţiei şi a uneltelor lor. Lehmann spune că lotrii sînt „spaima funcţionarilor". Corespondenţa serviciilor districtuale abundă în rapoarte care indică mulţi cnezi, obercnezi, verwalteri etc. ameninţaţi, luaţi ostatici, bătuţi, jefuiţi, ucişi, unii din răzbunare alţii pentrucă erau funcţionari ai administraţiei exploatatoare[2]. Negustorii, cîrciumarii, arendaşii diferitelor praedii sau impozite, sînt adesea atacaţi de către cetele de lotri. Contele Hoffmannsegg care călătorea prin Banat în 1793 trecînd prin regiunea Sasca, vorbeşte despre lotri şi felul lor de luptă. „Ei nu atacă în chip de ucigaşi, întîi nici nu trag ci stau pe vre-o movilă în cete de 50—60 oameni, sar înainte, jefuiesc pe călător şi-l lasă să plece. Oamenii lor favoriţi — continuă el — sînt comercianţii. De la aceştia aşteaptă ca să le dea o parte din averea lor obţinută prin înşelătorie". Rapoartele timpului confirmă cele de mai sus. Lehmann spune că lotrii „comit mai puţine fapte neomeneşti faţă de cei nenorociţi", înţelegînd prin nenorociţi pe cei săraci, care formau masa populaţiei.

Este necesar ca să încercăm lămurirea unor acţiuni ale lotrilor de care ei au făcut uz în lupta lor şi anume faptul că jefuiau sau uneori ucideau. Istoriografia burgheză şi mai ales cea şovină în tendinţa ei cunoscută de a eclipsa diferite forme de luptă ale poporului asuprit şi exploatat, a folosit aceste aspecte considerate negative şi a căutat să înfăţişeze lupta lotrilor în mod defavorabil, minimalizînd sau ignorînd conţinutul luptei. Astfel — în opoziţie cu folclorul — lotrii au fost consideraţi tîlhari, prădători de către istoriografi. Poporul i-a cîntat însă în cîntece; un studiu al folclorului bănăţean ar contribui mult la întărirea acestei argumentări. Istoricii burghezi, care au folosit în studiile lor corespondenţa dintre districte şi administraţie, sau dintre aceasta şi curtea vieneză sau Consiliul Locotenenţial, nu au consemnat în lucrările lor, un fapt care atrage imediat atenţia şi anume că acolo unde se vorbeşte de „Räuber" se vorbeşte în majoritatea cazurilor şi de măsuri militare, execuţii spectaculoase, potere de zeci şi sute de ostaşi aparţinînd de unităţile diferitelor garnizoane, cu planuri de luptă întocmite, deoarece organele administrative ale districtelor cu miliţia locală, erau considerate prea slabe, ca să poată lupta cu ei. Din contra, acolo unde rapoartele semnalează: „die Diebe, Wegelagerer, Mörder, Übelthätter", nu se iau măsurile amintite mai sus. Concluziile noastre sînt că în marea majoritate a cazurilor „die Räuber" indică pe lotri, similari cu „latrones et praedones" din documentele redactate în limba latină şi cu haiducii din Transilvania, Moldova, Ţara Romînească, Peninsula Balcanică etc. Administraţia habsburgică cunoştea destul de bine conţinutul luptei lor, anume că era îndreptată împotriva exploatării şi stăpînirii habsburgice, fapt pe care nu-l mărturisea deschis ci căuta să înfăţişeze conţinutul acestei lupte într-o formă defavorabilă, atitudine pe care istoriografia burgheză a împărtăşit-o fără rezervă.

[1] Arh. St. Timişoara, 30/196 fol. 1098 şi verso.

[2] Aurel Ţintă, *Aspecte din lupta maselor populare din Banat împotriva exploatării habsburgice în prima jumătate a sec. XVII*, în *Studii şi articole de istorie*, v. II, Buc., 1957, p. 272—273.

Cetele de lotri aveau nevoie să-şi asigure baza materială a luptei lor; aveau nevoie de arme, muniţii, provizii pentru iarnă etc. Nu puteau aştepta aceasta de la satele sărăcite de unde ei se desprinseseară, cu atît mai mult cu cît cetele de lotri erau numeroase. Bogăţiile Banatului erau concentrate în mîna funcţionarilor administraţiei; la serviciile districtuale unde se aflau sume strînse din sate drept contribuţii, la oficii de poştă, vamă, la administraţia minelor, sau la diferiţi arendaşi, negustori care speculau neruşinat lipsurile ţărănimii, la nobilii care reapar în Banat în ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea. Astfel lotrii recurg la jaf, pe de o parte pentru a asigura condiţiile luptei lor îndelungate, pe de altă parte pentru a răzbuna nedreptăţile suferite de satele din care se desprinseseră.

În general, haiducii jefuiau pe bogaţi şi dădeau la săraci. Acest aspect al luptei credem că a existat şi în cadrul lotriei bănăţene; faptul că rapoartele timpului nu semnalează aceasta, îşi găseşte explicaţia că lotria se făcea în mare taină, deoarece dispoziţiile severe prevedeau pedeapsa cu moartea şi pentru complici şi nu era greu ca cineva suspectat că ar fi primit ceva, să fie invinuit de complicitate. Documentele vorbesc de „tăinuitori, în legătură cu lotrii, agenţi ascunşi” etc, aceasta ar putea indica şi oamenii săraci sprijiniţi de lotri.

SPRIJINIREA LUPTEI LOTRILOR DE CĂTRE MASELE POPULARE. Lupta cetelor de lotri a fost sprijinită de către satele de ţărani exploataţi şi de pătura plebeiană a oraşelor. Acest sprijin constă în găzduire, procurare de informaţii, de hrană, îmbrăcăminte, arme, înţelegere tainică între ţăranii ce erau obligaţi să participe la urmărire şi lotri, sprijinirea familiilor acestora etc.

Un raport din 30 mai 1727[1] aduce la cunoştinţa administraţiei că harambaşa Adam „a făcut o publicaţie” în satele circumscripţiei Zamerului şi Caraşovei, prin care anunţă pe ţărani, ca atunci cînd ei participă alături de aramată şi funcţionari la urmărirea lotrilor din ceată, să nu impuşte în lotri, căci şi el a dat dispoziţii lotrilor, să nu împuşte în ţărani, ci numai în funcţionari şi husari. Serviciul districtual Lipova[2] comunică administraţiei la 3 septembrie 1738 că valahii sprijină cetele de lotri (Räuberhorden). Multe adrese arată că lotrii sînt găzduiţi de către locuitorii şi chiar de către unii cnezi, care apoi erau arestaţi. Acest fapt, că lotrii sînt sprijiniţi uneori chiar de către cnezii unor sate, este explicabil prin aceia că cnezul era un ţăran ales de sat, confirmat de către administraţie de care dese ori era pedepsit cu lovituri de bîtă; acesta nu se deosebea prea mult de ceilalţi ţărani, cu care făcea uneori cauză comună. Sub învinuirea de a fi avut legături cu lotri, de a-i fi ajutat şi găzduit, au fost arestaţi şi pedepsiţi mulţi cnezi printre care: cnezul din Arataz, din Mărul, cnezul satului Vattina[3], cnezul Mihat din districtul Ciacova[4] şi alţii. Serviciul districtual

---

[1] Baróti, *op. cit.*, vol. I, p. 505, reg. 370.

[2] *Ibidem*, vol. II, p. 85, reg. 208.

[3] *Ibidem*, vol. I, p. 328, reg. 410, p. 332 reg. 504 şi vol. II, p. 190, reg. 308.

[4] Arh. St. Timişoara, 3/17, f. 61—63.

Orşova-Almăj[1] comunică administraţiei la 19 octombrie 1748 că urmărirea lotrilor poruncită în district, se pare că va avea rezultat şi se va ajunge la scopul dorit, dacă aceştia nu vor fi înştiinţaţi de către „trădători ascunşi".

Administraţia habsburgică, dîndu-şi seama de sprijinul pe care cetele de lotri îl au în sate, le impune la răspundere colectivă pentru pagubele pe care lotrii le aduc erariului pe teritoriul lor, sau caută să le constrîngă să participe la urmărirea şi prinderea lotrilor. Aşa în 1745 satele districtului Orşova-Almăj au fost impuse să acopere suma de 8570 florini aparţinînd erariului, sumă capturată de lotri. Comuna Vraniuţa din districtul Palanca Nouă a fost amendată cu 1 000 de florini în 7 iunie 1728; administraţia ordonă prin circulare trimise districtelor, să se facă cunoscut satelor că dacă nu alungă cetele de lotri de pe teritoriile lor, sau dacă nu va fi adus cel puţin căpitanul Deák viu sau mort, atunci fără nici o consideraţie vor trebui să plătească toate pagubele făcute de lotri[2]. Unele sate nu vor să participe la urmărirea lotrilor, altele dacă participă o fac din obligaţie, aşa că urmăririle nu dau rezultatele aşteptate de autorităţi; un raport al serviciului districtual Palanca Nouă[3] informează administraţia la 21 mai 1729 că a urmărit cetele de lotri, cu 67 miliţieni şi 400 de ţărani, dar nu a prins pe nimeni. O adresă din 10 februarie 1742 a administraţiei către serviciul districtual Becicherec[4] dă instrucţiuni cum să se împartă amenda pe satele care au refuzat să participe la prinderea lotrilor. Comuna Arataz, care a refuzat să participe la urmărire, ba chiar i-a şi adăpostit, a fost amendată cu 500 florini, sumă pe care-o achitase la 15 martie 1742; la 3 august acelaşi an, este din nou amendată[5] pentru acelaşi fapt.

Administraţia habsburgică ia măsuri de supraveghere a ţăranilor valahi şi sîrbi, ca aceştia să nu sprijine cetele de lotri, se dau pedepse aspre pentru cei care sînt dovediţi că fac acest lucru: un document[6] din 30 martie 1774 arată că doi grăniceri valahi, Schurs Vojkan şi Petasko Nemuk (ortografia originală), au fost condamnaţi la moarte prin ştreang, ca să servească de exemplu pentru alţii, deoarece aveau legături cu lotrii cărora le dădeau ajutor. Lupta împotriva cetelor de lotri devenise o problemă care se situa în centrul atenţiei Comandamentului general bănăţean. Toate măsurile şi poterele de pînă acum nu daseră rezultatele aşteptate de stăpînire; cetele de lotri, sprijinite de masele de ţărani, valahi şi sîrbi, creşteau şi ca număr şi ca mărime ceea ce îngrijora mult autorităţile.

O notă provenind de la Comandamentul militar bănăţean către Comandamentul general din Buda din 21 iulie 1775 arată că cetele de lotri, compuse din 50—60 capete, dau atacuri îndrăzneţe, şi că armata exis-

---

[1] Baróti, *op. cit.*, vol. II, p. 264, reg. 1150.
[2] *Ibidem*, vol. II, p. 257, reg. 999, p. 14, reg. 332 şi vol. I., p. 366, reg. 233.
[3] *Ibidem*, vol. II, p. 16, reg. 381.
[4] *Ibidem*, vol. I, p. 328, reg. 410.
[5] *Ibidem*, vol. I., p. 329, reg. 418 şi p. 332, reg. 504.
[6] Arh. St. Timişoara, 28/66, f. 503/506 şi 77/114, f. 817.

tentă în Banat nu le poate face faţă[1]. Efectivele trupelor din Banat — după unele calcule — erau la 1775 de 5 500 infanterişti şi 1 500 cavalerişti. Dacă se ia în considerare că în 1788, în timpul războiului, înaintarea turcilor la Orşova s-a lovit de rezistenţa trupelor austriace care aveau un efectiv de cca. 4 300 ostaşi[2], în mod comparativ se poate deduce tăria cetelor de lotri în 1775, dacă trupele existente atunci în Banat erau considerate slabe.

Pentru a face faţă pericolului pe care îl prezenta lupta cetelor de lotri Comandamentului militar bănăţean[3] cere celui din Buda la 18 iulie 1775, un ajutor de cel puţin 1 200 oameni, trupe în care să nu se găsescă „naţionalişti". Sub „naţionalişti" se înţelegea în documentele timpului populaţia romînă din Banat, ostilă stăpînirii habsburgice. Aceste trupe de ajutor vor avea misiunea specială să stăvilească incursiunile cetelor de lotri, să le urmărească, să le prindă şi să le nimicească „pentru restabilirea securităţii ţării aşa de tulburată de numeroşii tîlhari" încheie documentul. Ca urmare a acestei cereri, Consiliul aulic de război din Viena înştiinţează la 12 august 1775 Comandamentul general din Timişoara[4] că în legătură cu „tîlhăriile crescînde din provinicia Banatului Timişan" s-au dat Comandamentului general ungar dispoziţii ca să se trimită cît mai grabnic în Banat, un al treilea batalion maghiar şi anume, unul în care „sau nu se găsesc de fel, sau se găsesc cît mai puţin iliri greco-neuniţi", pentru a participa la nimicirea cetelor de lotri. Prin „iliri greco-neuniţi" se înţelege populaţia ortodoxă din Banat compusă din romîni şi sîrbi. O urmărire de mari proporţii a avut loc între 4 şi 9 august 1775[5] cuprinzînd toată regiunea muntoasă a Banatului.

Johann Lehmann, în însemnările călătoriei sale, după ce spune că romînii constituie majoritatea populaţiei, descrie înfăţişarea şi îmbrăcămintea lor. Lehmann arată ura pe care o nutrea administraţia habsburgică împotriva acestei populaţii ostile care îngreuia mult prin lupta ei permanentă, consolidarea stăpînirii habsburgice în această bogată provincie de graniţă. Desigur, toate acestea Lehmann le aflase din gura diferiţilor funcţionari provinciali cu care venise într-un contact zilnic, în călătoria lui.

În planul de mutare a 217 comune din comitatul Caraş[6] întocmit în anul 1796, pentru unele comune se indică drept cauză că „locuitorii sînt răi la fire şi s-au asociat cu lotrii". Astfel satele : Apadia, Cireşul Timişan, Dragomireşti, Cavaran, Criciovă, Maciova, Măguri, Măcnic, Peştere, Scăiuş, Tincova, Valea-boului, Zăgujeni, Zgribeşti şi Jupa din plasa Lugoj, Fărcăşeşti, Poverigina şi Romîneşti din plasa Căpîlnaş, Bunea şi Dubeşti din plasa Bulci, Ticvanul mic, Vrani şi Litini din plasa Oraviţa, deci în total 23 de sate considerate a fi avînd legătură cu lotrii.

---

[1] Arh. Şt. Timişoara, 30/196, f. 1098 şi verso.

[2] Gr. Popiţi, *Mişcări de rezistenţă şi răzvrătire în Banat în anii 1774—1775*, în *Arhivele Statului. 125 ani de activitate*, Buc., 1957, p. 244—245.

[3] Arh. St. Timişoara, 30/196, f. 1099 şi verso.

[4] Ibidem, 30/198, f. 1113—1114.

[5] Ibidem, 30/197, f. 1102—1112.

[6] I. Boroş, *Regularea comunelor în judeţul Caraş*, în *Analele Banatului*, Timişoara, an. III, aprilie-iunie, 1930, p. 32-42.

Şi din instrucţiunile[1] trimise de Consiliul Locotenenţial în 1785 către comitate se poate vedea că între lotri şi sate existau legături strînse. S-a amintit faptul că în anumite oraşe şi tîrguri, se cere ca negustorii care vînd pulbere şi gloanţe să fie pe cît posibil germani şi oameni de încredere. În capitolul „urmărirea generală a lotrilor (de generale praedonum persecutione)", se interzice sub sancţiune oricărui ţăran valah sau sîrb să aibă armă, gloanţe sau pulbere, exceptînd pe cnezi, juraţi, şi cei însărcinaţi cu servicii de pază care trebuie să fie oameni ce au dat dovadă că sînt de încredere. Chiar la aceştia, cantităţile de gloanţe şi pulbere trebuie să fie trecute în registre speciale şi să se justifice întrebuinţarea lor împotriva „răufăcătorilor". Faptul că se iau măsuri speciale împotriva ţăranilor valahi şi sîrbi este elocvent atît în privinţa legăturilor dintre ei şi cetele de lotri, cît şi în privinţa atitudinii populaţiei din Banat faţă de stăpînirea habsburgică.

Se interzice de asemenea ca morarii să macine făină pentru lotri, cîrciumarii nu au voie să vîndă mîncare şi băutură în cantitate mare cuiva, iar dacă apare un necunoscut, să se anunţe cnezul ; păstorilor care merg cu vitele să nu li se dea mai multă hrană decît pentru o zi ; ţăranii nu au voie să ia la cîmp mîncare şi băutură în cantitate mare. Se recomandă în amintitele instrucţiuni[2] ca să se interzică oricăror cărbunari valahi să mai ardă cărbuni în pădure, aceştia să fie înlocuiţi ca nu cumva „cărbunarii valahi", fie din cauza legăturilor, fie că sînt de aceiaşi religie, sau de acelaşi sînge, sau din prietenie, să se unească cu lotrii în tovărăşii tainice şi, sau să-i ascundă, sau să-i înştiinţeze cu ocazia poterelor". Referindu-se la stabilirea centuriilor de miliţie în diferite locuri. se dispune, ca acestea să se stabilească „sau în locuri mai potrivite pentru incursiunile şi adăposturile lotrilor (praedonum incursioni) sau în locurile şi satele mai periculoase, locuite de către ţărani suspecţi şi trădători (a suspectis et praedatoriis rusticis)". În continuare se spune că prezenţa miliţiei ar împiedica pe de o parte ca lotrii (praedones) să facă nestingheriţi incursiuni în sate, sau ca locuitorii să-i primească şi să-i ascundă, pe de altă parte, acolo unde locuesc „ţăranii răi (malitiosi rustici), i-ar reţine să conspire tainic între ei cu gînd de pradă, sau să se alieze cu lotrii".

Din cele de mai sus, se conclude „ că cetele de lotri erau sprijinite, în lupta lor împotriva exploatării şi stăpînirii habsburgice în Banat, de către masele de ţărani care vedeau în această luptă permanentă şi generalizată pe întreg teritoriul acestei provincii de coroană, lupta celor asupriţi decenii de-a rîndul, de către o administraţie abuzivă şi hrăpăreaţă.

MĂSURI LUATE DE CĂTRE ADMINISTRAŢIA HASBURGICĂ ÎMPOTRIVA CETELOR DE LOTRI. Pericolul pe care lupta lotrilor îl prezenta pentru stăpînirea habsburgică în Banat, devenise o problemă de stat. Consolidarea graniţei de sud-est a imperiului austriac era ameninţată de rezistenţa continuă a populaţiei, care simţea povara grea a jugului de fier al monar-

---

[1] Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, partea a II-a, p. 1785.
[2] *Ibidem*, p. 1790 şi 1783.

hiei. Toate măsurile luate pentru a o cîştiga de partea ei, au fost zadarnice; scurt timp după instaurarea stăpînirii în Banat, habsburgii şi-au dat seama de ostilitatea maselor, care luptau prin diferite forme împotriva administraţiei. În această luptă, în secolul al XVIII-lea, este mai accentuată fuga din sat, lotria şi răscoala. Astfel, populaţia Banatului este într-o permanentă nesupunere, agitaţie şi frămîntare, în care lupta lotrilor săpa mereu autoritatea administraţiei care trebuia să recurgă la un adevărat regim poliţienesc şi militar, pentru a-şi menţine dominaţia asupra acestei provincii, ce trebuia să umple visteria mereu goală.

Îngrijorarea stăpînirii era cu atît mai justificată cu cît răzvrătirile şi revoltele din 1719, apoi cele din 1724—1725 — deci chiar în primul lor deceniu de stăpînire — i-a convins că populaţia din Banat le este ostilă şi gata de răscoală la primul prilej. Cetele de lotri întreţineau această stare de luptă, iar habsburgii s-au convins pe propria lor piele de duritatea loviturilor ţăranilor bănăţeni răsculaţi în 1737—1739, răscoală care şi-a găsit numeroşi conducători de grupuri, în harambaşi de lotri[1].

Între măsurile luate împotriva lotrilor de către administraţie, predomină cele de ordin militar, deoarece organele districtuale cu funcţionarii şi militarii lor, se dovediră în scurt timp incapabile de a putea face faţă luptei ce creştea paralel cu exploatarea. Corespondenţa cu serviciile districtuale şi cu curtea vieneză abundă în dispoziţii şi informaţii relativ la urmărirea, prinderea şi nimicirea cetelor de lotri. Din numeroasele şi feluritele măsuri care se iau, pentru a stăvili acţiunile lotrilor, vom aminti unele care par mai elocvente în susţinerea tezei că lotria în secolul al XVIII-lea, este o formă de luptă împotriva stăpînirii habsburgice în Banat.

Se stabilesc detaşamente de pază în regiunea mlăştinoasă în care unele cete de lotri îşi aveau adăposturile, detaşamente formate din luntraşi înarmaţi şi sub comandă. Se stabilesc de asemenea posturi şi detaşamente fixe şi de patrulă, pe principalele căi de comunicaţii şi în regiunea muntoasă ca la Alibeg, Dolnia-Lupcova, Bîrzeasca (din Clisura Dunării) sau în diferite locuri din estul şi nord-estul Banatului. Se instalează posturi puternice de pază la mine, vămi, fabrici poşte, depozite, servicii districtuale; se formează escorte bine înarmate care însoţesc diferite transporturi erariale sau provinciale. Se ordonă ca în fiecare sat să se ţină după împrejurări, o pază de noapte de 12—21 oameni înarmaţi, care să poată respinge pe lotrii ce ar năvăli[2].

Ca urmare a repetatelor cereri ale serviciilor districtuale, trupele din Banat primesc ordin să participe la urmărirea lotrilor. În 1728 ia fiinţă un comandament special pentru urmărirea lotrilor sub comanda prinţului Ferdinand von Würtemberg, iar în 1734 ia fiinţă un comandament superior[3] (Oberkomando) pentru acelaşi scop.

---

[1] Bujor Surdu, *op. cit.*, p. 308—309.
[2] Baróti, *op. cit.*, vol. II, p. 17, reg. 465.
[3] *Ibidem*, vol. I, p. 508, reg. 445.

Satele sînt obligate să participe la urmărirea şi prinderea lotrilor, cele care refuză sînt amendate. Se cunosc multe sate amendate după cum s-a arătat anterior. În caz că erariul sau administraţia sufere vre-o pagubă din partea lotrilor, satele din districtul respectiv răspund colectiv, deci sînt silite să acopere paguba, ceea ce se şi făcea în unele cazuri. Se iau măsuri de supraveghere a ţăranilor care participă la prinderea lotrilor, ca aceştia să nu le dea de veste.

Se formează potere puternice, alcătuite de trupe din diferite garnizoane şi ţărani înarmaţi care să urmărească pe lotri. În 1728 serviciul districtual Orşova raportează că a dat 150 oameni pentru aceasta, celelalte districte să dea şi ele proporţional cu populaţia ; în 1729 districtul Palanca Nouă urmăreşte pe lotri cu 67 militari şi 400 ţărani, dar fără rezultat ; de la acelaşi district se cere pentru potera de ţărani sub comanda colonelului de cavalerie Greiner, 200 de ţărani[1]. Aceste potere nu dau rezultatele aşteptate, cu atît mai mult cu cît ţăranii, cunoscători ai regiunii şi ai adăposturilor lotrilor, participau sub supravegherea autorităţilor şi nu căutau să conducă armata spre locurile ştiute, ba uneori chiar şi îi înştiinţau pe cei urmăriţi.

Administraţia provincială, cunoscînd sentimentele ţărănimii bănăţene în permanentă frămîntare şi luptă, considera trupele din garnizoanele bănăţene slabe ca să poată face faţă situaţiei. Se întîlnesc multe adrese către curtea vieneză prin care se cere ajutor în trupe. La 16 decembrie 1735 inspectorul administraţiei Neffzer cere printr-o adresă înaintată generalului comandant Hamilton, la Viena, să dispună ca să se lase în Banat, cele patru companii ale regimentului de cuirasieri Hantoi, ce trebuiau să plece în Ungaria, căci aici sînt prea puţine trupe[2]. Din text se poate deduce că această cerere, se face pentru a lua măsuri împotriva lotrilor. În 1775 se cer iarăşi trupe, cele existente atunci în număr de circa 7 000 oameni, erau considerate insuficiente.

Urmărirea lotrilor se făcea după toate regulile războiului, cu planuri de luptă întocmite anterior şi comunicate din timp unităţilor ce luau parte la acţiune. Aşa, pentru urmărirea lotrilor din 4—9 august 1775, planurile au fost comunicate comandamentelor garnizoanelor şi a trupelor de urmărire la 26 iulie[3], cînd se comunică forţele care vor participa, punctele şi ziua de plecare, obiectivele precise, muniţiile şi hrana pe care trebuie s-o aibă fiecare. Trupele de urmărire au fost împărţite în 11 detaşamente plus regimentul romîno-iliric care trebuia să dea detaşamente puternice la graniţă. Fiecare detaşament era compus din 5 ofiţeri superiori, 10 ofiţeri inferiori, cîte 10 ostaşi din fiecare companie din garnizoana respectivă şi cîte 150 de oameni de încredere înarmaţi, deci circa 250—300 de urmăritori într-un detaşament. Plecarea urma să se facă în zorii zilei de 4 august, în mare secret ; fiecare detaşament va fi împărţit în grupe care vor pleca din satele indicate în planul de luptă. Punctele principale de

[1] Baróti, *op. cit.*, vol. II, p. 240, reg. 565, p. 16, reg. 381 şi p. 50, reg. 252.
[2] *Ibidem*, vol. II, p. 335, reg. 95.
[3] Arh. St. Timişoara, 30/197, f. 1102—1112.

plecare şi regiunea în care se va face urmărirea este cuprinsă între graniţa de est a Banatului pînă la linia nordică Haţeg-Marga-Caransebeş-Lugoj, spre vest linia Lugoj-Bocşa-Dognecea-Oraviţa-Sasca-Dunăre, pînă la graniţa bănăţeană de sud şi est. Se indică în plan punctele pe care detaşamentele trebuiau să le atingă pînă în ziua de 5 august, punctele pe care le vor atinge după aceea, drumul de întoarcere, cum se va semnaliza şi ţine legătura între detaşamente, cum trebuie să procedeze în caz de luptă, ce obiective să se urmărească etc. Se mai dispune ca în tot timpul acestei urmăriri, toate comunele de la Mehadia la Marga să se afle în stare de alarmă, ca să poată interveni la nevoie. Scopul final al urmăririi era să împingă cetele de lotri din regiunea muntoasă a Banatului pe valea Timişului, unde urmau să fie încercuite de detaşamentele din acea parte. Nu cunoaştem rezultatele acestor urmăriri, fapt este însă, că acţiunile lotrilor continuă cu aceeaşi intensitate, cu toate că Consiliul aulic de război întărise trupele bănăţene cu al treilea batalion maghiar.

Johann Lehmann în însemnările călătoriei sale[1] făcute în Banat între 1780—1785 vorbeşte mult despre cetele de lotri care cutreerau mai ales în regiunea muntoasă. Referitor la urmărirea lotrilor spune că : „agenţii lor le dau de veste şi ei se ascund repede în ţinutul de nepătruns, prin păduri dese, în munţi. Cînd porneşte împotriva lor o poteră, atunci cel mai des se urcă în pomii înalţi şi privesc liniştiţi cum trec pe dedesuptul lor urmăritorii". Agenţii care dau de veste lotrilor sînt „ţăranii valahi învinuiţi că sprijină tîlhăriile" şi după cum a menţionat el la începutul memoriului, aceştia formează majoritatea populaţiei.

Paralel cu urmărirea lotrilor cu detaşamente militare, administraţia acţionează şi cu alte mijloace. Se iau măsuri represive împotriva familiilor lotrilor, sau se confiscă bunurile lor. Se fac spectaculoase execuţii de lotri pentru a înspăimînta populaţia adusă cu forţa să asiste la ele. Execuţiile se făceau prin ştreang, decapitare, prin roată etc. De multe ori sentinţele prevăd diferite torturi înainte de a se da lovitura capitală : ciupirea cu cleştele înroşit în foc, zdrobirea membrelor etc. După execuţie, capul era înfipt în ţeapă iar părţi din corp erau atîrnate în spînzurători în diferite locuri, pentru a îngrozi populaţia. Lehmann consemnează că ieşind din Lugoj şi privind spre dreapta a văzut un şir de 8—10 spînzurători. Execuţia se făcea în locul natal, în satul în care lotrul îşi avea familia sau „in loco delicti" adică în regiunea în care se desfăşurase acţiunea lui. Se formau detaşamente puternice de pază şi siguranţă, alcătuite din trupe din fiecare garnizoană. După cum se constată din instrucţiunile date de administraţie, acestea aveau misiunea de a păstra siguranţa în timpul execuţiei, de a preîntîmpina vre-un atac din partea cetelor de lotri, sau vre-o încercare de eliberare în timpul transportului osînditului spre locul execuţiei. Aceste execuţii spectaculoase nu au dat rezultate ci — după cum notează Lehmann „a dat rezultatul contrar celui aşteptat, căci ultima dorinţă a celui condamnat era să moară în satul lui natal... cel osîndit aşteaptă o răsplată morală pentru faptele lui şi moare cu convin-

[1] Berkeszi, *op. cit.*, an VI, fasc. 1.

gerea că cei care-i sînt dragi, împreună cu prietenii lui, se vor bucura de o bună stare mai mare... valahii cinstesc foarte mult amintirea rudelor lor, chiar dacă aceştia merg la spînzurătoare". Averile lotrilor executaţi se luau pe seama erariului, casele lor pustiite şi arse, iar dacă lotriile nu încetau în regiunea unde avea loc execuţia, se luau pe seama erariului şi averile rudelor lor[1].

Se pun premii pe capetele lotrilor, garantîndu-se păstrarea secretă a numelui denunţătorului, se promit recompense băneşti celor ce participă la potere. Se plătea în 1724, pentru fiecare lotru viu sau ucis, 2 „species ducati", 6 ducaţi în 1737, se pun premii în 1735 cîte 50 ducaţi pe capul fiecărui lotru din ceata lui Adam Moharu, se pun premii de 100—200 florini pe capetele diferiţilor harambaşi etc. Se întîlnesc cazuri cînd unii, în dorinţa de a primi răsplata promisă, denunţă sau luptă alături de funcţionari să prindă pe lotri; aceştia îşi atrag ulterior răzbunarea asupra lor. Lotrii recurg uneori la represalii: arestează cnezi, obercnezi, îi iau ostateci şi pretind sume de răscumpărare, ameninţă cu incendierea (tăciunăria); pentru eliberarea obercnezului Vuc, Harambaşa Deák cere 4 000 florini iar pentru eliberarea altor prizonieri, 620 ducaţi şi 1850 florini[2]. În 1724 se cerea unui obercnez din districtul Vîrşeţului să depună în closterul de la Baziaş suma de 200 florini, despăgubire pentru doi lotri ucişi, în caz contrar vor fi ucişi doi supuşi din Cuşiţa[3]. Serviciile districtuale întreabă administraţia adesea, dacă să se plătească sau nu sumele de răscumpărare cerute de lotri.

Pentru a determina pe lotri să renunţe la luptă, se dau numeroase patente de graţiere (Pardon sau General Pardon), se promite restituirea bunurilor şi despăgubiri băneşti pentru cei ce vor accepta graţierea. Unii dintre cei ce acceptă sînt ridicaţi mai tîrziu sub diferite pretexte şi trimişi pe viaţă la galere. O adresă din 13 oct. 1741 a administraţiei către serviciul districtual Caransebeş[4], face cunoscut că harambaşa Adam Moharu, a obţinut graţiere de la Consiliul aulic de război din Viena, şi cere verwalterului să publice acest fapt în district, desigur, pentru a determina şi pe alţii să ceară sau să accepte graţierea. Unii sînt făcuţi ofiţeri în armata habsburgică: la 29 august 1739 districtul Lugoj-Făget[5] înaintează un tabel de cei care în urma iertării, fuseseră făcuţi căpitani şi odinioară fuseseră „seimeni turci" (e vorba probabil de cei care au participat la răscoală); un alt raport al aceluiaşi district[6] din 30 iunie 1753, arată că obercnezul Gavrillo Gurian ar fi fost harambaşă în timpul războiului din 1736—1739. Credem că cei amintiţi mai sus, au făcut act de supunere şi credinţă faţă de stăpînire, iar în trecut fuseseră lotri sau răsculaţi.

Pentru a stăvili acţiunea lotrilor şi a menţine populaţia în ascultare, se cere episcopilor ca prin diferite circulare să ordone preoţilor ca, cu ocazia

---

[1] Baróti, *op.cit.*, vol. II, p. 347, reg. 160.
[2] *Ibidem*, vol. I, p. 324, reg. 311, p. 326, reg. 379, p. 327, reg. 380, p. 328, reg. 398.
[3] *Ibidem*, vol. I, p. 500, reg. 253.
[4] *Ibidem*, vol. II, p. 200, reg. 199.
[5] *Ibidem*, vol. II, p. 146, reg. 21.
[6] *Ibidem*, vol. II, p. 166, reg. 412.

serviciilor religioase să înveţe poporul să păstreze credinţă împăratului, să se supună şi să asculte de „domnii care ne stăpînesc". Se mai cere să se interzică adunările tainice„vorbirea de rău", sau despre „noua ridicare de lotri în Ardeal" fapt de care să înştiinţeze imediat stăpînirea[1]. Toate aceste măsuri împotriva lotrilor nu au dat rezultate, deoarece cauza luptei acestora, exploatarea şi asuprirea, nu putea fi înlăturată de către stăpînirea habsburgică. Acţiunile cetelor de lotri se intensificaseră în aşa măsură încît stăpînirea a reuşit cu mare greutate, să împiedice ca frămîntările maselor din Banat să nu se transforme într-o răscoală generală, în timp ce la nord de Mureş ardea flacăra răscoalei ţăranilor, de sub conducerea lui Horia.

Întrucît lupta cetelor de lotri continua cu intensitate şi ameninţa „stăpînirea ", Consiliul Locotenenţial maghiar ia măsuri de mare amploare, împotriva celor ce „conspiră" , a lotrilor (praedonis), măsuri care înseamnă introducerea în satele bănăţene a unei severe supravegheri poliţieneşti în care fiecare ţăran era urmărit şi spionat zi şi noapte.

Consiliul Locotenenţial maghiar, în instrucţiunile din 1785[2], arătînd că tulburătorii de linişte se împart în trei categorii, arată că aceasta provine din cauza „înapoierii şi a necunoaşterii oricărei morale şi de nevoie". Guvernul nu vedea şi nici nu putea să vadă regimul de asuprire şi exploatare semicolonială introdus de administraţia habsburgică în Banat, regim care a sărăcit atît de mult poporul, încît prefera să ia calea codrului să se răzbune şi să lupte în felul acesta împotriva exploatatorilor, decît să trudească mereu pe o bucată de pămînt ale cărui roade bogate erau luate de către asupritori. Guvernul considera că „necunoaşterea oricărei morale" provine din lipsa instrucţiunii iar „nevoia" din trîndăvie şi neglijarea muncii cîmpului. Pentru înlăturarea acestora, arată ca unică soluţie : „învăţătură şi îndeletnicire prin muncă". Cît de mult se oglindeşte tendinţa guvernanţilor de a supune întreg poporul la muncă de rob ascultător, o arată dispoziţiunile care se referă la învăţămînt[3]. Se dispune ca toţi copiii să meargă la şcoală pînă la vîrsta de 12 ani „mai ales în timpul iernii cînd nu este de lucru la cîmp". Între 12 şi 20 de ani „cînd sînt de ajutor părinţilor la muncile cîmpului" să fie obligaţi ca în zilele de duminici şi sărbători să meargă la şcoală să citească cărţi şi mai ales să fie siliţi să meargă la biserică să asculte învăţătura creştină. Oamenii adulţi şi bătrîni să fie aduşi în biserică unde să li se ţină predici morale etc ... predici, care nu puteau însemna decît, îndemn la ascultare, supunere, muncă de rob pentru „domnii care ne stăpînesc", după cum] spunea episcopul Vichente Popovici în circularele sale.

În capitolul următor instrucţiunile arată măsurile ce urmează a fi luate pentru nimicirea cetelor de lotri. Se hotărăşte a se lua măsuri militare şi administrative[4], relativ la care se dau dispoziţii amănunţite. Se indică modul în care vor fi înarmate detaşamentele de pază din satele

---

1 Arh. St. Timişoara, circ. paroh. Răcăjdia, p. 45, nr. 14.
2 Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, partea a II a, p. 1780—1795.
3 *Ibidem*, p. 1781.
4 *Ibidem*, p. 1784—1785.

comitatelor, modul cum vor acţiona în caz de atac, se dispune să se fixeze posturi de observaţie care să dea alarma în caz de năvală a cetei de lotri, populaţia să fie obligată să sprijine şi să acţioneze în lupta cu lotri; se recomandă să se dea alarma prin împuşcături sau semnale luminoase pentru înştiinţarea detaşamentelor de pază şi siguranţă; precum şi populaţia satelor vecine pentru a veni în ajutor, se arată cum să se caute a se încercui ceata de lotri, spre a i se tăia posibilitatea de retragere etc., deci un adevărat plan de luptă. Este elocvent faptul că instrucţiunile dispun ca în fiecare duminică sau sărbătoare, cînd nu este de lucru la cîmp, populaţia să fie adunată ca să facă exerciţii de luptă împotriva lotrilor. Se dau şi dispoziţii generale care recomandă ca urmărirea cetelor de lotri să se facă începînd de la graniţa bănăţeană de sud spre comitatul Caraşului[1], peste muntele Semenic şi locurile învecinate în direcţia nord, iar ca lotrii să nu treacă în Transilvania, comitatul Hunedoara să ia măsuri în consecinţă. Se prevede ca să se fixeze întărituri pe malul Dunării, pe insule şi corăbii înarmate pe Dunăre. Se indică apoi ca în timpul iernii, lotrii să fie urmăriţi în oraşe şi centre populate[2] — unde aveau sprijinul păturii plebeiene a oraşelor — deoarece au obiceiul ca să-şi caute acolo diferite slujbe, şi indică: oraşul Timişoara mai ales cartierul Fabrica, praediul Mehala, Vîrşeţ Lugoj, Aradul Nou, Becicherecul Mare, Lipova, Sînnicolaul Mare.

Satele au fost puse sub o. severă supraveghere poliţienească[3]. Se ordonă că dacă se va afla că a venit cineva străin în sat, cnezul sau alte organe de încredere să-l cerceteze de unde este, de ce a venit, unde a fost pînă acum, la cine a locuit, şi să se informeze imediat autorităţile superioare. Cnezul sau juraţii vor merge prin case la anumite intervale, şi, fără să se observe vor fi atenţi dacă locuitorul respectiv nu adăposteşte pe vre-un străin, în caz afirmativ, să cerceteze imediat pe acela, şi pe membrii de familie, iar dacă nu dovedesc intenţii bune să-i aresteze şi să se înştiinţeze autorităţile superioare. Cnezul şi juraţii sînt obligaţi să viziteze cel puţin o dată pe săptămînă în timpul nopţii fiecare gospodărie ţărănească, să vadă dacă toţi sînt acasă; dacă cineva lipseşte, să întrebe unde este şi, sau să meargă să-l caute sau să-l aştepte să vină, să-l întrebe apoi unde a fost, cu cine s-a întîlnit şi să cerceteze dacă aceasta corespunde adevărului, dacă nu, să-l supravegheze permanent sau să-l aresteze. În caz că absenţa cuiva de acasă pare de la început suspectă, să se fixeze o pază care să pîndească de unde vine acasă, cînd vine, dacă mai e însoţit de cineva, fapt de care să înştiinţeze imediat autoritatea superioară.

Dispoziţiile guvernului se încheie cu capitolul despre pedepse şi premii[4]; se prevăd execuţii capitale atît pentru lotri cît şi pentru tăinuitorii

---

[1] Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, partea a II-a, p. 1790.
[2] *Ibidem*, p. 1792.
[3] *Ibidem*, p. 1793—1795.
[4] *Ibidem*, p. 1795.

lor iar pentru cei care contribuie la prinderea şi nimicirea lor, se stabilesc recompense hotărîte de împărat : 100 monede aur pentru fiecare lotru viu şi 50 monede aur pentru unul ucis.

Toate aceste măsuri severe nu au frînat lupta lotrilor, ea s-a dezvoltat şi mai departe, susţinută de ţărănimea exploatată care aştepta momentul potrivit să se răscoale iarăşi împotriva stăpînirii habsburgice ceea ce se şi întîmplă în regiunea de sud-est a Banatului în 1788. O circulară a episcopului Iosif Ioanovici şacabent[1] din 8 august 1788 arată că năvălind turcii la Orşova şi Jupalnic, ţăranii lăsîndu-şi casele, au trecut de partea turcilor, ceea ce „împărătească neplăcere asupra sa au adus-o". Măsurile luate la începutul secolului XIX pentru urmărirea şi nimicirea lotrilor[2], dovedeşte că lupta aceasta nu a putut fi înfrîntă pentru că în conţinutul ei, era o luptă a maselor asuprite şi exploatate de către stăpînitorii habsburgi.

O analiză generală a măsurilor luate împotriva satelor de ţărani care susţineau lupta lotrilor, măsuri militaro-poliţieneşti prin care habsburgii căutau cu toată împotrivirea, să stăpînească şi să exploateze cu forţa această bogată provincie, ne face să vedem cum se proectează ura care exista în sufletul maselor, împotriva exploatatorilor venali. Pentru masele de ţărani, care umpleau erariul prin tot felul de contribuţii şi dijme, care prin robote secau mlaştini, indiguiau rîuri, ridicau palate, căzărmi, fabrici, fortificaţii, construcţii de tot felul, sau scoteau bogăţii din măruntaiele pămîntului, autorităţile nu aveau alte epitete decît „tîlhari". Zicala — respinsă de Lehmann în însemnările sale de călătorie — — că „fiecare valah este un tîlhar", arată felul de a gîndi al autorităţilor provinciale de care era însoţit sau cu care era în legătură acest memorialist. Ţinînd cont că ţărănimea era alcătuită din romîni şi sîrbi şi că prima forma marea majoritate a populaţiei Banatului, se poate conclude că ea ducea o luptă permanentă, prin diferite forme — între care lotria ocupa un loc principal — pînă la răscoala pe faţă, împotriva ocupanţilor, pe care îi aşteptau la trecători, pe geană de pădure, după stînci de munte, ca să-i lovească cu mare sete. Cuvintele „căraţi-vă de aici, fiindcă noi nu ne supunem", strigate soldaţilor de către ţăranii de la Slatina[3], ce-şi apărau satul fortificat în 1739 împotriva trupelor hasburgice de represiune arată conţinutul luptei pe care masele de ţărani au purtat-o împotriva monarhiei asupritoare.

Din cele expuse pînă acum, se conclude : a) că lotria este o formă a luptei de clasă în Banat, ce acţionează în secolul XVIII împotriva administraţiei habsburgice care deţinea cea mai mare parte a bogăţiilor stoarse de pe spinarea maselor de ţărani şi muncitori, care lucrau în condiţii grele de robotă, precum şi împotriva nobililor, arendaşilor, negustorilor şi tuturor bogătaşilor care exploatau populaţia ; b) că lotria are o largă

[1] Petru Olde, *Ştiri contemporane despre „Răzmeriţa" romînilor bănăţeni de la 1788*, în *Analele Banatului*, Timişoara, an IV, 1931, ianuarie-martie, p. 100 101.

[2] Arh. St. Timişoara, 79 39 f. 170 173.

[3] Bujor Surdu, *op.cit.*, p. 320.

bază de masă fiind susţinută de satele exploatate şi asuprite care vedeau în lupta lotrilor o expresie a luptei lor; c) că această luptă a întreţinut o permanentă stare de frămîntări şi nemulţumire în Banat, ceea ce săpa la temelia şubredă a stăpînirii habsburgice, care lupta să se consolideze în această provincie de graniţă; d) că toate măsurile luate de către administraţie şi comandamentele militare împotriva cetelor de lotri, s-au dovedit a fi zadarnice şi că lupta lotrilor continuă cu intensitate şi în secolul următor.

A. ŢINTĂ

„ЛОТРИЯ" — ФОРМА НАРОДНОЙ БОРЬБЫ В БАНАТЕ ПРОТИВ ГАБСБУРГСКОГО ВЛАДЫЧЕСТВА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

„Лотрия", подобно гайдучеству в Молдавии и Валахии, проявляется в Банате в особых исторических условиях, будучи направлена, в первую очередь, против габсбургской администрации эксплуатировавщей массы в этой провинции, принадлежащей королевской власти.

„Лотры" — люди, ушедшие из эксплуатируемых банатских сел— направляются в горы, организуются в группы под руководством главаря (гарамбаша) и нападают, в первую очередь, на габсбургские власти, а затем на дворян, арендаторов и купцов, вообще на всех, кто обогащался за счет эксплуатации народа. Эта форма борьбы поддерживается жестоко эксплуатируемым крестьянством и неимущими слоями городского населения путем предоставления „лотрам" убежищ, снабжения их продовольствием, добычей сведений, введением в заблуждение властей и т.д. Во время крестьянских восстаний отряды „лотров" становятся наиболее динамичными элементами, а многие „гарабаши"—руководителями различных восстаний.

Борьба „лотров" сильно подрывает габсбургское владычество в Банате, что заставляет администарацию постоянно разрабатывать мероприятия по прекращению их деятельности. Борьба с группами „лотров" ведется различными средствами, от предоставления „патента" (удостоверения) о помиловании вплоть до вооруженной борьбы. Габсбургская администрация, слишком слабая для того, чтобы справится с „лотрами" собственными силами, прибегает к военным мерам, организуя преследования их с участием воинских частей, руководимых высщим офицерством. С этой целью создается особое командование. В то же время принимаются меры по полицейскому надзору за селами, на них налагается коллективная ответственность за убытки, нанесенные „лотрами" казне, устраиваются искусственные казни с целью устрашения населения, некоторые деревни переселяются из горной местности в места, более доступные для надзора, и т.д. Все эти мероприятия не привели ни к каким результатам, борьба „лотров" не могла быть подавлена, так как ее поддерживали массы; она продолжалась с возрастающей интенсивностью, ослабляя габсбургское владычество в Банате.

LA « LOTRIA » — L'UNE DES FORMES DE LUTTE DU PEUPLE DU BANAT CONTRE LA DOMINATION DES HABSBOURGS

RÉSUMÉ

La « Lotria », mouvement analogue à celui des « haïdouks » de Moldavie et de Valachie, se manifeste dans le Banat dans des conditions historiques différentes, et y est dirigé en premier lieu contre l'administration des Habsbourg qui exploitait les masses de cette province de la Couronne.

Les « lotrii » — paysans évadés des villages opprimés du Banat — prennent le chemin de la montagne, s'y organisent en bandes sous la direction d'un chef (le *harambacha*) et s'attaquent, en premier lieu, aux autorités habsbourgiennes puis, aux nobles, aux fermiers, aux commerçants et, d'une manière générale, à tous ceux qui s'enrichissaient en exploitant le peuple. La paysannerie cruellement opprimée et la couche plébéienne des villes soutiennent cette forme de lutte en donnant asile aux rebelles qu'elles approvisionnent et auxquels elles transmettent des informations, s'appliquant d'autre part à induire en erreur les autorités. Au moment des révoltes paysannes, les « lotrii » en deviennent les éléments les plus actifs et, bien souvent, des *harambachas* se mettent à la tête des émeutiers.

La lutte des « lotrii » ébranle fortement la domination des Habsbourgs dans le Banat, ce qui contraint l'administration à être sans cesse à la poursuite de moyens à même d'entraver leur activité. La lutte contre la « lotria » recourt à des méthodes qui vont, de la lettre ou « patente » de grâce, à la répression armée. L'administration impériale, trop faible pour faire face à la situation par ses propres moyens, se voit obligée de recourir à des mesures d'ordre militaire, en organisant des poursuites auxquelles participent des détachements militaires, commandés par des officiers supérieurs. Un commandement militaire spécial est organisé dans ce dessein. En même temps, les villages sont soumis à une surveillance policière, une responsabilité collective leur est imposée pour les dommages causés au patrimoine impérial par les « lotrii », des exécutions spectaculeuses sont organisées afin d'intimider la population, certains villages de montagne sont transférés dans des régions plus faciles à surveiller, etc. Toutes ces mesures sont néanmoins restées sans effet ; les « lotrii » ne purent être vaincus car ils avaient pour eux l'appui des masses populaires. Leur lutte se poursuivit avec une vigueur croissante et contribua à ébranler le pouvoir des Habsbourgs dans le Banat.

CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA TRATATIVELOR DINTRE U.R.S.S., ANGLIA ŞI FRANŢA DIN ANUL 1939 *

NOTELE LUATE LA ŞEDINŢA MISIUNILOR MILITARE ALE U.R.S.S., ANGLIEI ŞI FRANŢEI ŢINUTĂ LA 15 AUGUST 1939

Şedinţa a început la ora 10.07.
S-a terminat la ora 13.20.

Amiralul Drax (prezidează): Declar şedinţa deschisă.

După ce la şedinţa de ieri am primit declaraţia misiunii militare sovietice, am transmis-o guvernelor noastre şi acum aşteptăm răspunsul. Sîntem fericiţi că misiunea sovietică a socotit că, în aşteptarea răspunsului, consfătuirea noastră îşi poate continua lucrările. Şi noi sîntem de acord să continuăm lucrul.

Aşteptăm acum expunerea planurilor sovietice pe frontul de est, expunere care va fi, după cum a spus mareşalul, satisfăcătoare pentru misiunile franceză şi engleză.

L-aş ruga acum pe mareşal să-şi înceapă expunerea.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Misiunea militară sovietică ia cunoştinţă de declaraţia d-lui preşedinte amiralul Drax cu privire la faptul că misiunile engleză şi franceză au transmis guvernelor lor întrebările noastre şi aşteaptă la ele răspunsul. Consider că acum se poate proceda la expunerea planurilor noastre şi-l rog pe d-l preşedinte să permită să se dea cuvîntul şefului Marelui Stat Major al Armatei Roşii B.M. Şapoşnikov, comandant de armată de rangul I, membru al misiunii noastre.

Amiralul Drax: Vă rog.

Comandantul de armată B. M. Şapoşnikov: Noi am ascultat la şedinţele anterioare ale misiunilor militare [planul] de desfăşurare al armatei franceze în vest. La rugămintea misiunilor militare ale Angliei şi Franţei, din însărcinarea misiunii militare a U.R.S.S., eu voi expune planul de desfăşurare a forţelor armate ale U.R.S.S. la frontierele sale vestice,

Împotriva agresiunii în Europa, Armata Roşie desfăşoară şi trimite pe frontul din partea europeană a U.R.S.S. [următoarele forţe]:

120 divizii de infanterie, 16 divizii de cavalerie, 5000 tunuri grele (în care intră tunuri şi obuziere), 9—10 mii tancuri, de la 5 pînă la 5,5 mii avioane de luptă (fără aviaţie auxiliară), adică bombardiere şi avioane de vînătoare.

---

* Din Международная жизнь (nr. 3) 1959, p. 139 — 158. Vezi începutul în revista *Studii*, nr. 2/1959.

În acest număr nu intră unităţile zonelor fortificate, unităţile de apărare antiaeriană unităţile de pază a litoralului, unităţile de rezervă, acelea care lucrează la completări (depou), şi unităţile din spatele frontului.

Fără să mă extind în mod amănunţit asupra organizării Armatei Roşii, voi spune pe scurt: o divizie de puşcaşi de infanterie se compune din 3 regimente de puşcaşi şi 2 regimente de artilerie. Efectivul unei divizii în timp de război este de 19 000 oameni.

Un corp este alcătuit din 3 divizii, şi îşi are artileria sa, compusă din 2 regimente (Amiralul Drax se interesează, în convorbirea ce o are cu generalul Haywood, dacă cineva dintre ofiţeri notează cele relatate de comandantul de armată Şapoşnikov şi primeşte răspuns afirmativ).

Armatele, compuse — din 5 pînă la 8 corpuri — îşi au artileria, aviaţia şi tancurile lor.

Unităţile din zonele fortificate au nevoie, pentru a fi gata de luptă, de 4—6 ore, de la darea alarmei,

U.R.S.S. are zone fortificate de-a lungul întregii sale frontiere de Vest, de la Oceanul Îngheţat pînă la Marea Neagră.

Concentrarea armatei se face în termen de 8 pînă la 20 zile. Reţeaua de căi ferate permite nu numai concentrarea armatei la graniţă în termenele indicate, ci şi efectuarea de manevre de-a lungul frontului. Noi posedăm de-a lungul frontierei de vest de la 3—5 rocade [drumuri strategice şi de aprovizionare] pe o adîncime de 300 km.

Dispunem acum de un număr suficient de locomotive mari şi puternice şi de vagoane mari de încărcătură, de două ori mai mari ca înainte. Garniturile trenurilor noastre sînt acum de două ori mai mari ca greutate decît înainte[1]. Rapiditatea circulaţiei trenurilor a sporit.

Noi dispunem de mijloace de transport auto în număr considerabil şi şoselele—rocade ne permit concentrarea lor de-a lungul frontului.

Noi am ascultat considerentele generale asupra planului de operaţiuni, expuse de generalul Doumenc, şeful misiunii franceze, dar n-am auzit nimic concret de la generalul Haywood despre planul de operaţiuni al armatei engleze. Nu am auzit de asemenea nimic concret despre planurile de operaţiuni ale flotei anglo-franceze pe mare.

Voi expune acum trei variante de operaţiuni comune aprobate de misiunea militară a U.R.S.S., ale forţelor armate ale Angliei, Franţei şi U.R.S.S. care ar fi posibile în caz de agresiune în Europa.

Prima variantă, în cazul cînd blocul agresorilor ar ataca Anglia şi Franţa. În acest caz. U.R.S.S. va trimite 70% din forţele armate pe care Anglia şi Franţa le vor îndrepta nemijlocit împotriva agresorului principal — Germania. Mă voi explica. De ex., dacă Franţa şi Anglia ar opune împotriva Germaniei 90 divizii de infanterie, U.R.S.S. ar urma să trimită 63 divizii de infanterie, 6 divizii de cavalerie, cu un număr corespunzător de piese de artilerie, tancuri, avioane, în total — circa 2 milioane de oameni.

În această variantă este obligatorie participarea la război a Poloniei, cu toate forţele ei, în virtutea tratatului ce-l are cu Anglia şi Franţa. Polonia trebuie să concentreze în acest caz, de la 40 pînă la 45 divizii de infanterie, pentru lovitura principală, la frontierele sale, din vest şi contra Prusiei Orientale.

Guvernele Angliei şi Franţei trebuie să obţină de la Polonia consimţămîntul pentru trecerea şi operaţiunile forţelor armate de uscat şi aeriene ale U.R.S.S. prin coridorul de la Vilno şi, pe cît este posibil, — prin Lituania — spre frontierele Prusiei Orientale, iar, dacă situaţia o va cere, şi prin Galiţia.

Deşi nu au fost expuse planuri concrete privind operaţiunile flotelor maritime ale Angliei şi Franţei, socot că este necesar să arăt considerentele Marelui Stat Major al Armatei Roşii, aprobate de misiunea militară a U.R.S.S.

[1] Aşa este în original.

Operaţiunile flotei unite ale Angliei şi Franţei trebuie să aibă drept scop:

1. Închiderea canalului Mînecii şi pătrunderea unei escadre puternice în Marea Baltică pentru a opera împotriva flotei agresorului principal în Baltica şi împotriva litoralului lui.

2. Anglia şi Franţa trebuie să obţină de la ţările Baltice asentimentul pentru ocuparea temporară a insulelor Aland, a arhipelagului Moonsund cu insulele sale (Esel, Dago, Worms), a porturilor Gange, Pernov, Hapsal, Hainaş şi Libava, pentru a apăra neutralitatea şi independenţa acestor ţări faţă de un atac din partea Germaniei.

3. Întreruperea[1] transportului în Germania a minereurilor şi a altor materii prime din Suedia.

4. Blocada litoralului agresorului principal în Marea Nordului.

5. Dominaţia în Marea Mediterană şi închiderea canalului de Suez şi a Dardanelelor.

6. Operaţiuni efectuate de crucişetoare la ţărmurile Norvegiei şi Finlandei în afara apelor lor teritoriale, la Murmansk şi Arhanghelsk contra submarinelor şi crucişetoarelor din flota agresorului.

Flota nordică a U.R.S.S. efectuează operaţiuni cu crucişetoare la ţărmurile Finlandei şi Norvegiei, în afara apelor lor teritoriale, împreună cu escadra anglo-franceză.

În ceea ce priveşte flota noastră din Marea Baltică, în cazul cînd se va rezolva favorabil problema ocupării provizorii a insulelor şi porturilor indicate mai sus, ea îşi va fixa baza, împreună cu flota unită a Angliei şi Franţei la Gang, în arhipelagurile Aland şi Moonsund, la Hapsal, Pernov, Hainaş şi Libava, pentru a apăra independenţa ţărilor baltice.

În aceste condiţii, flota U.R.S.S. din Marea Baltică îşi poate desfăşura operaţiunile sale cu crucişetoarele, operaţiunile submarinelor şi poate efectua minarea ţărmurilor Prusiei Orientale şi ale Pomeraniei. Submarinele flotei U.R.S.S. din marea Baltică vor împiedica transportul materiilor prime industriale din Suedia pentru agresorul principal.

(Pe măsură ce comandantul de armată B.M. Şapoşnikov expune planul de operaţiuni, amiralul Drax şi generalul Haywood notează situaţia pe schiţele din faţa lor).

Varianta a doua de izbucnire a operaţiunilor de război, va fi în cazul cînd agresiunea va fi îndreptată asupra Poloniei şi Romîniei. În acest caz, Polonia şi Romînia vor trimite pe front toate forţele lor armate.

Polonia trebuie să apere Romînia. Polonia şi Romînia pot fi atacate nu numai de Germania ci şi de Ungaria. Germania poate să trimită contra Poloniei pînă la 90 de divizii.

Franţa şi Anglia trebuie să acţioneze şi să declare fără întîrziere război agresorului.

Participarea U.R.S.S. la război — poate [să aibă loc] numai în cazul, cînd Franţa şi Anglia se vor înţelege cu Polonia şi, dacă este posibil, cu Lituania, precum şi cu Romînia cu privire la trecerea trupelor noastre şi la operaţiunile lor — prin coridorul de la Vilno, prin Galiţia şi prin Romînia.

În acest caz U.R.S.S. va da acelaşi număr de forţe armate pe care le vor trimite nemijlocit Franţa şi Anglia împotriva Germaniei. De ex., dacă Franţa şi Anglia vor opune Germaniei 90 divizii de infanterie, U.R.S.S. va trimite de asemenea 90 divizii de infanterie, 12 divizii de cavalerie cu artileria, aviaţia şi tancurile respective.

Sarcinile flotelor maritime ale Angliei şi Franţei rămîn acele indicate în prima variantă. Sarcinile flotelor Nordică şi Baltică ale U.R.S.S. rămîn de asemenea aceleaşi, ca în prima variantă.

În sud, flota din marea Neagră a U.R.S.S. va închide gurile Dunării, ca să nu pătrundă submarinele şi alte forţe militare eventuale ale agresorului, va închide Bosforul, ca să nu pătrundă în Marea Neagră escadrele de la suprafaţă ale inamicului şi submarinele lui.

---

[1] Aşa este în original.

A treia variantă.—Această variantă prevede cazul, cînd agresorul principal, folosind teritoriul Finlandei, Estoniei şi Letoniei, îşi va îndrepta agresiunea contra U.R.S.S. În acest caz Franţa şi Anglia trebuie să înceapă imediat războiul cu agresorul sau cu blocul agresorilor.

Polonia, legată prin tratate cu Anglia şi Franţa, trebuie să pornească fără întîrziere împotriva Germaniei şi să permită trecerea trupelor noastre în virtutea înţelegerii existente între guvernele Angliei şi Franţei cu guvernul Poloniei, prin coridorul de la Vilno şi prin Galiţia.

S-a arătat mai sus că U.R.S.S. desfăşoară 120 divizii de infanterie, 16 divizii de cavalerie, 5 mii de tunuri grele, 9—10 mii tancuri, 5—5,5 mii avioane. Franţa şi Anglia trebuie să dea în acest caz 70% din forţele ce le-au arătat acum U.R.S.S. şi să înceapă imediat operaţiuni efective împotriva agresorului principal.

Operaţiunile flotei maritime de război anglo-franceze trebuie să se efectueze după cum s-a indicat în prima variantă.

Polonia trebuie să opună Germaniei nu mai puţin de 45 divizii de infanterie cu artileria, aviaţia şi tancurile respective.

Dacă Romînia va fi atrasă în război, ea trebuie să participe cu toate forţele sale, şi guvernele Angliei şi Franţei trebuie să obţină asentimentul guvernului Romîniei pentru trecerea trupelor noastre prin teritoriul Romîniei.

Acestea sînt considerentele generale pentru operaţiunile în comun ale forţelor armate ale Angliei, Franţei şi U.R.S.S. aprobate de misiunea militară a U.R.S.S.

(Vii conversaţii între toţi membrii misiunilor militare engleză şi franceză).

Amiralul Drax: Mulţumim mareşalului şi şefului Marelui Stat Major pentru expunerea clară şi precisă a planului, pe care ne-au făcut-o.

Avem o serie întreagă de întrebări pe care am dori să le punem. De aceea ne trebuie un răgaz pentru a le discuta şi pentru ca numărul acestor întrebări să nu fie prea mare. De aceea noi socotim că e potrivit să le prezentăm la şedinţa de mîine. Mai sînt încă o serie de întrebări pe care am dori să le punem astăzi, după pauză.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Din partea noastră nu sînt obiecţiuni.

Amiralul Drax: Declar şedinţa întreruptă.

(După pauză).

Amiralul Drax: Noi am hotărît că va fi mai bine să punem întrebările noastre mîine.

Vreau să expun pe scurt planul operaţiunilor maritime de război ale flotei franco-engleze.

Una din sarcinile principale care stă în faţa flotei maritime este paza căilor de comunicaţie dintre metropolă şi aliaţi[1] iar pe de altă parte — paralizarea căilor de comunicaţie ale inamicului.

Am ascultat cu mult interes proiectul planului de operaţiuni ale forţelor maritime sovietice în marea Baltică. Aş voi să mă ocup de aceste probleme ceva mai tîrziu, dar mai înainte să expun cîteva probleme care vor lămuri mai bine situaţia.

Din punctul de vedere al comunicaţiilor maritime mondiale, Marea Baltică are o importanţă locală, dar socotim că pentru U.R.S.S. are o importanţă deosebită.

Dacă dorim să cîştigăm repede războiul, trebuie chiar de la început să tăiem toate căile de comunicaţie ale inamicului. Voi începe cu expunerea considerentelor privind căile de comunicaţii externe (oceanele şi mările exterioare).

---

[1] Aşa este în original.

Aceasta este o sarcină care cere un mare număr de forţe. Una din sarcinile mai importante din punctul de vedere al greutăţilor şi al necesităţii de forţe superioare este aceea de a găsi şi zdrobi flota inamicului, pentru ca ea să nu împiedice comunicaţiile noastre.

Materia primă necesară pentru ducerea războiului noi o primim mai ales din Australia şi din America de sud, dar de asemenea şi din alte continente.

Germania a făcut pregătiri care permit crucişetoarelor şi submarinelor ei să opereze la o distanţă de 10 mii mile de bazele lor. Germania dispune pentru flotă nu numai de baze terestre, ci şi de baze plutitoare.

Aş vrea să amintesc că Oceanul Atlantic are o întindere de trei milioane mile pătrate, iar Oceanul Pacific — de două ori mai mult.

Cred că experienţa războiului trecut a arătat atît nouă cît şi Uniunii Sovietice, necesitatea de a menţine comunicaţiile în mările deschise în scopul de a asigura ţărilor noastre materia primă necesară, pentru nevoile războiului.

Comunicaţiile Uniunii Sovietice trec, fie prin Murmansk (Oceanul Îngheţat de Nord), fie prin Marea Neagră (Dardanele). Apărarea exclusiv a acestor intrări nu este suficientă pentru a păstra toate căile de comunicaţie necesare. Apărarea acestor puncte este o chestiune locală, dar ea nu este suficientă pentru asigurarea comunicaţiilor generale. De aceea veţi înţelege şi veţi lua în consideraţie că şi în cazul cînd vom opera în dreptul coastelor sovietice şi vom închide canalul Mînecii, va trebuie să efectuăm cu flota noastră şi operaţiuni maritime pe milioane de mile pătrate.

E necesar ca noi să avem în Marea Nordului o flotă mai mare decît întreaga flotă germană, care poate fi concentrată aici într-un timp foarte scurt.

Noi trebuie să avem în Marea Mediterană o flotă care să depăşească flota italiană şi care ne-ar da posibilitatea să o distrugem. În prezent Italia are în Marea Mediterană peste 100 de submarine. Pînă în momentul în care aceste submarine vor fi distruse, comunicaţiile sovietice maritime în Marea Neagră se vor afla sub o puternică ameninţare.

Toate transporturile către Marea Neagră trec prin Marea Egee şi prin Dardanele locuri potrivite pentru operaţiunile submarinelor şi răspîndirea minelor pe căile de comunicaţie, pentru că aci marea este îngustă şi are numeroase insule.

Vom putea discuta mai tîrziu problemele de cooperare a flotelor noastre în Marea Egee pentru înlăturarea acestui pericol. Noi acordăm o mare importanţă acţiunilor comune contra insulelor Dodecanez, care pot constitui o bază pentru submarinele italiene.

În Nord vor trebui luate măsuri pentru protejarea transporturilor sovietice pe o mare întindere. În regiunea nordică va trebui, probabil, să delimităm sferele de acţiune ale forţelor noastre maritime, lăsînd ca bază engleză insulele Orkney, şi ca bază a flotei sovietice, Murmansk-ul. Vă puteţi imagina amploarea muncii ce va trebui efectuată pentru realizarea acestui ţel.

Noi avem astăzi o flotă excepţional de puternică şi o sporim într-un ritm nemaiîntîlnit în istorie: în ultimul timp flota noastră creşte anual cu 100 de unităţi.

Eficacitatea flotei depinde mai ales de instruirea personalului. În ultimii trei ani toate instituţiile noastre şcolare şi centrele care pregătesc efective pentru flota engleză au fost completate la limită.

Toate escadrele noastre sînt acum gata de luptă şi în patru ore pot să iasă în larg. În prezent escadrele nu se află în porturile lor obişnuite din timp de pace, ci în poziţia în care trebuie să fie în timp de război.

În afară de aceasta, noi am mobilizat recent flota noastră de rezervă, compusă, din 130 unităţi. Aceste vase nu sînt completate încă 100% cu personal, pentru că noi nu am chemat încă pe toţi marinarii de rezervă. În prezent, aceste vase de rezervă sînt completate cu per-

sonal în proporţie de 75—90% (nu am la mine date absolut precise) pentru că nu au fost chemaţi toţi rezerviştii. Dar ei pot fi mobilizaţi în mai puţin de două zile. Vasele, întreaga aprovizionare şi tot armamentul sînt gata. E vorba numai de lipsa personalului.

În ceea ce priveşte flota noastră comercială care îndeplineşte sarcina principală de aprovizionare a noastră şi a aliaţilor noştri, precizez că în prezent se află în construcţie vase comerciale cu un milion tone mai mult, decît oricînd după război. La aceasta trebuie să adăugăm că avem avantajul că flota actuală de război şi comercială a Franţei se va găsi la dispoziţia comandamentului aliat.

Villaume (căpitan de rangul III în flota franceză) : Flota franceză se află aproximativ în aceeaşi situaţie ca şi cea engleză fiind plasată nu în locurile din timp de pace[1], ci în locurile de concentrare în timp de război şi intrarea în acţiune a acestei flote se poate efectua în urma hotărîrii comandamentului franco-englez, în conformitate cu repartizarea apelor lor. Operaţiunile unite şi separate vor fi decise în funcţie de faptul unde se va afla flota inamicului.

Flota franceză este o flotă cu totul modernă şi suficient de rapidă. Crucişetoarele, contratorpiloarele, distrugătoarele şi flota submarină sînt pregătite pentru operaţii la mare distanţă. Flota a făcut exerciţii în cursul ultimilor ani.

Amiralul Drax : Planul acţiunilor comune ale flotelor Angliei şi Franţei a fost elaborat pentru scopul principal. Acesta corespunde principiului fundamental al strategiei maritime. Aceasta înseamnă că noi va trebui să ne concentrăm forţele, pentru a distruge flota inamică chiar de la început.

Voi vorbi, ca exemplu, despre operaţiunile împotriva submarinelor inamicului. Aici ne putem aminti că în timpul războiului ne-am aflat în situaţia grea cînd submarinele germane erau aproape gata să întrerupă comunicaţiile noastre maritime. Acest lucru s-a produs nu pentru că flota maritimă engleză nu a fost în stare să lupte împotriva acestui pericol, ci pentru că noi nu am prevăzut că Germania va viola toate legile internaţionale, scufundînd în larg vasele neutre şi aliate fără avertisment şi omorînd echipajele.

Îndată ce s-a întîmplat acest lucru, noi am luat măsurile necesare. La sfîrşitul războiului Germania construia submarine în toate docurile ei cu rapiditatea maximă de care ei[1] erau capabili. Noi am scufundat totuşi mai multe submarine, decît construia Germania.

În cursul ultimilor 20 de ani nu am stat cu mîinile încrucişate şi socotim că astăzi sîntem în stare să luptăm contra acestei ameninţări cu mult mai multă eficacitate decît în anul 1918.

Mi se pare că am prezentat o schiţă destul de clară a planului operaţiunilor noastre navale.

În cazul că Uniunea Sovietică devine aliatul nostru, va trebui să discutăm numeroase probleme relativ la acţiunile comune ale flotelor.

Aceasta e tot ce am voit să spun.

Propun să trecem acum la stabilirea programului de lucru pentru mîine. Propun să începem cu întrebările noastre în legătură cu expunerea planului, făcută astăzi de comandantul de armată Şapoşnikov.

Consider de asemenea că va trebui să primim răspunsul misiunii sovietice la cele trei principii, care au fost transmise misiunii sovietice de generalul Doumenc. Propun să discutăm această problemă, pentru că noi aici putem să ajungem cu mai multă uşurinţă la o înţelegere cu Uniunea Sovietică. Ar fi foarte important să precizăm cîteva puncte, în privinţa cărora am putea ajunge la înţelegere.

---

[1] Aşa este în original.

După ce vom discuta aceste două probleme, mareşalul de aviaţie Bernet şi generalul Valène vor fi gata să expună planul de acţiune al forţelor lor aeriene. Dacă nu sînt obiecţii, vom încheia cu aceasta şedinţa noastră.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Înainte de a încheia şedinţa, rog să mi se dea cuvîntul pentru două minute.

Misiunea militară sovietică îşi exprimă recunoştinţa faţă de d-l preşedinte şi şef al misiunii militare engleze, amiralul Drax pentru expunerea amănunţită a schiţelor de operaţiuni a flotei anglo-franceze.

În ceea ce priveşte ordinea de zi pentru mîine, mi s-ar părea mai oportun să ascultăm comunicările reprezentanţilor aviaţiei anglo-franceze, pentru a avea un tablou complet de conlucrare a tuturor forţelor armate ale viitorilor aliaţi.

Cu privire la răspunsul la cele trei principii, care ne-au fost transmise de generalul Doumenc, şeful misiunii franceze, — aceasta se va putea face la şedinţa de mîine, dacă va fi acceptată propunerea mea, după ce vom fi ascultat comunicările mareşalului de aviaţie al Angliei şi aceea a generalului de aviaţie al Franţei.

Nu avem obiecţiuni cu privire la ridicarea şedinţei.

Amiralul Drax: Am ajuns la înţelegere asupra programului de lucru de mîine. Mulţumesc pentru atenţia care s-a acordat consfătuirii de astăzi.

Declar şedinţa închisă.

NOTELE LUATE LA ŞEDINŢA MISIUNILOR MILITARE ALE U.R.S.S., ANGLIEI ŞI FRANŢEI

din 16 august 1939.

Şedinţa a început la ora 10.25.
S-a terminat la ora 13.55.

Generalul Doumenc (preşedinte): Declar şedinţa deschisă.

Dau cuvîntul amiralului Drax pentru a face o declaraţie.

Amiralul Drax: Regret foarte mult că misiunea a întîrziat astăzi la şedinţă. Aceasta s-a întîmplat din cauză că atunci, cînd noi am sosit la ambasadă, a trebuit să ne ocupăm de precizarea formulărilor unor întrebări, care ne interesau. În afară de aceasta aş vrea să pun după pauză, cîteva întrebări de ordin maritim; dar una aş vrea s-o pun acum, deoarece toate celelalte vor depinde de aceasta. Poate că misiunea sovietică va putea răspunde la această întrebare fie acum, fie după pauză.

Generalul Doumenc: Se acordă cuvîntul generalului Haywood.

Generalul Haywood: Noi am vrea să ştim, ce forţe din flota maritimă franco-britanică trebuie să participe, după presupunerile dvs., la operaţiunile din Baltica şi tipul vaselor.

Generalul Doumenc: Programul şedinţei noastre de astăzi îl constituie observaţiile delegaţiei sovietice cu privire la principiile care i-au fost transmise misiunii sovietice. Aş vrea să întreb pe mareşalul Voroşilov, dacă poate să ne prezinte acum observaţiile d-sale.

Mareşalul K. E. Voroşilov: La prima întrebare, formulată de generalul Haywood, cer permisiunea să răspund ceva mai tîrziu. În ceea ce priveşte a doua întrebare, pusă de domnul preşedinte, mi se pare că ieri ne-am înţeles să ascultăm mai întîi comunicările privind aviaţia Angliei şi Franţei, şi apoi să trecem la problema principiilor, comunicate de misiunea franceză.

Generalul Doumenc: Poate că s-a produs o nedumerire, nu ne-am auzit [bine] unii pe alţii, dar eu nu văd nici un fel de inconvenient pentru a începe acum comunicarea cu privire la forţele aeriene.

Se acordă cuvîntul mareşalului Bernet al flotei aeriene a Angliei pentru a face comunicarea privind forţele aeriene britanice.

Mareşalul Bernet: Politica generală de folosire a forţelor aeriene britanice, în afară de acelea care se află la Singapur, Aden, în Marea Mediterană, Canalul de Suez, India şi dominioane, constă în colaborarea pe frontul de vest cu aviaţia franceză.

Care sînt obiectivele militare, care au în momentul de faţă o importanţă vitală? O parte din aviaţia de vînătoare va rămîne în Anglia, pentru distrugerea acelor forţe ale inamicului care pot să atace Anglia. Aviaţia noastră de vînătoare va fi ajutată, în acest caz, de întreaga organizaţie a apărării antiaeriene: unităţile de proiectoare, aerostatele de baraje, precum şi unităţile de radio receptorişti.

S-a convenit ca o parte din aviaţia noastră să opereze de pe teritoriul francez, unde în acest scop, sînt pregătite din timp aerodromuri. Veţi înţelege că acest lucru va prezenta un mare avantaj sub raport strategic, pentru sporirea razei de acţiune a aviaţiei noastre.

Bazele noastre de aviaţie din Anglia sînt protejate de cele mai bune mijloace din lume, care s-au dezvoltat neîncetat din 1917, aşa încît astăzi eficacitatea tuturor mijloacelor de apărare antiaeriană a acestor baze se află la un nivel foarte înalt.

Sîntem în stare să efectuăm operaţiuni cu aviaţia noastră de bombardament, adînc în spatele frontului Germaniei. Aviaţia de bombardament [pornită] de pe bazele engleze poate să efectueze timp îndelungat şi fără întrerupere bombardarea spatelui fronturilor din Germania. Aceasta, pentru că vom dispune de toate resursele industriei engleze. În afară de aceasta, avem un avantaj în plus, pentru că posedăm un mare număr de mecanici de aviaţie bine antrenaţi şi instruiţi. Acest lucru uşurează mult rezolvarea problemei de aprovizionare şi exploatare. Problemele de aprovizionare şi exploatare a părţii materiale se rezolvă mult mai uşor atunci cînd avioanele noastre operează de pe bazele engleze, decît în cazurile cînd operaţiunile se efectuează de pe baze înaintate (Franţa, litoralul mării Mediterane), care necesită ţinerea legăturii cu ele. Din aceste baze, aflate în Anglia şi în Franţa, noi avem posibilitatea să atingem toate obiectivele importante ale Germaniei.

Cunoaşteţi, probabil, din presă importantele raiduri efectuate din Anglia pînă la Marea Mediterană, în special pînă la Marsilia şi înapoi. Şi acest lucru nu s-a efectuat o dată, ci de mai multe ori.

Aviaţia britanică devine, cu fiecare zi, tot mai puternică. Creşte nu numai producţia industriei ci cresc şi promoţiile de piloţi şi de personal tehnic de serviciu, necesar pentru aviaţie. Noi acordăm mare importanţă tehnicienilor aviaţiei, care răspund de menţinerea avioanelor în bună stare. Problema unei juste exploatări a avioanelor devine tot mai grea pe măsură ce ele se perfecţionează.

Noi sîntem împotriva faptului de a se construi mai multe avioane de prima linie, decît putem întreţine în timp de război. Noi am adoptat punctul de vedere ca să avem în prima linie un număr de avioane, pe care putem să-l menţinem continuu un timp destul de îndelungat pe seama rezervelor de care dispunem. Noi preferăm, în special, să avem 1 000 de avioane de prima linie şi în curs de 6 luni de război să menţinem numărul lor la acelaşi nivel, decît să avem cîteva mii de avioane de prima linie, dar care să nu poată fi menţinute în acelaşi număr.

Pentru aviaţia sovietică e interesant să afle că aviaţia de prima linie a depăşit în metropolă numărul de 3 000 de avioane. Între acestea nu intră avioanele de instrucţie, şi nici avioanele care trebuie să fie expediate peste mări. Cifra citată nu poate să dea totuşi adevărata idee despre imensele posibilităţi ale aviaţiei britanice în timp de război. Noi acordăm

o mare importanţă faptului ca operaţiile aviaţiei de bombardament să aibă un caracter continuu şi îndelungat. Starea în care se află industria şi instructajul personalului (piloţi, tehnicieni) completează tabloul general al situaţiei în care se află aviaţia noastră de război.

Voi stărui asupra sistemului de pregătire a cadrelor noastre de aviaţie. Pentru instruirea şi perfecţionarea oamenilor, care au terminat cu succes şcolile de pilotaj, există la noi circa 15 şcoli. Din aceste şcoli de tip superior, piloţii sînt trimişi direct la escadrilele de luptă. Selecţionarea se face în felul următor. Sînt aleşi tinerii potriviţi prin datele lor fizice pentru serviciul în aviaţie. Aceşti tineri primesc în şcoli o instrucţie iniţială. O parte dintre ei, care a trecut cu succes examenele de pilotaj, trece în şcolile arătate mai sus, care se împart în două categorii. Şcolile de prima categorie sînt acelea, în care se studiază partea materială a unui avion modern. În şcolile de-a doua categorie se studiază întrebuinţarea avionului în luptă (bombardarea, fotografierea din aer, tragerea). Piloţii cei mai potriviţi pentru aviaţia de vînătoare sînt trimişi în escadrilele de vînătoare. Piloţii cei mai potriviţi pentru recunoaştere sînt trimişi respectiv în escadrilele de recunoaştere şi de bombardament. În sfîrşit, piloţii cei mai potriviţi pentru serviciul în aviaţia de unităţi, fac înainte de a fi trimişi la unităţile lor, cursuri de scurtă durată în specialitatea lor.

Numărul acestor şcoli va fi considerabil sporit în timp de război. Organizarea existentă astăzi permite această sporire. Dacă războiul va izbucni mîine, acest lucru se va putea face imediat.

În afară de aceasta, la noi există de asemenea şcoli pentru personalul de serviciu nenavigabil. Numărul acestor şcoli creşte şi numeroase şcoli se află de pe acum în stare de formare. Există de asemenea şcoli civile pe lîngă fabricile de avioane. Noi trimitem pe tehnicienii de aviaţie la fabrici, pentru ca ei să studieze acolo avioanele moderne pe măsură ce ele apar Aceşti tehnicieni sînt recrutaţi şi din unităţile de front şi din depourile de instrucţie. O parte din piloţi după cinci ani de serviciu, trece în rezervă, ceea ce ne-a îngăduit să formăm un număr considerabil de piloţi de rezervă.

În ceea ce priveşte producţia industrială a fabricilor noastre de avioane pot prezenta aci următoarele cifre : această producţie a depăşit numărul de 700 avioane lunar. Din acestea nu fac parte avioanele civile şi de instrucţie. Eu nu cunosc cu precizie cifrele de producţie ale avioanelor civile şi vorbesc aici numai de avioanele militare. Această producţie se efectuează fără sporirea numărului obişnuit de schimburi al muncitorilor la fabrici. Cea mai mare parte dintre fabrici lucrează cu un schimb şi o parte din ele — cu două schimburi.

În caz de război, această industrie poate să dea o producţie considerabil mai mare. Noi avem rezerve industriale foarte mari, care nu sînt atinse deocamdată de noi, şi care vor fi folosite în caz de război. Avem astăzi numeroase uzine care produc automobile, motociclete şi alte produse cu destinaţie paşnică şi care pot fi folosite în timp de război pentru industria aviaţiei de război.

Din cele expuse de mine aici, vă puteţi face o idee despre puterea aviaţiei britanice. Către sfîrşitul ultimului război noi am avut cea mai puternică aviaţie din lume. În unităţile şi promoţiile noastre noi am avut 22 mii de avioane. Aceasta nu înseamnă desigur, că ele puteau fi folosite, pentru zbor toate deodată.

În orice caz, se poate spune cu certitudine că, dacă războiul ar izbucni în curînd, noi l-am începe în condiţii mai favorabile decît în războiul trecut. Sînt convins că vom obţine rezultate mai bune, decît acelea, pe care le-am avut la sfîrşitul războiului trecut.

În prezent noi dispunem de un sistem de aprovizionare neîntreruptă a aviaţiei noastre de bombardament, precum şi a aviaţiei de vînătoare şi de recunoaştere, cu toate resursele necesare. Noi de pe acum luăm măsuri pentru sporirea producţiei tuturor materialelor necesare

(carburanţi, uleiuri lubrefiante etc.) şi pentru crearea rezervelor necesare, pentru a uşura lărgirea ulterioară a acestei aprovizionări în perioada de război.

Eu am expus acum în linii mari, situaţia în care se află aviaţia britanică, şi am arătat ce poate ea face. Sper că ceva mai tîrziu vom putea examina cele mai bune mijloace de folosire a uriaşelor forţe de aviaţie care se vor afla la dispoziţia U.R.S.S., Franţei şi Marii Britanii.

Generalul Doumenc mulţumeşte mareşalului Bernet pentru comunicarea făcută cu privire la aviaţia britanică. Lui i se alătură mareşalul K. E. Voroşilov şi amiralul Drax. După aceasta se anunţă o pauză de 15 minute.

(După pauză).

Generalul Doumenc: Şedinţa reîncepe. Se dă cuvîntul generalului Valène pentru a prezenta comunicarea despre aviaţia franceză.

Generalul Valène: Vreau, la rîndul meu, să fac o caracterizare a aviaţiei franceze.

Vreau să încep cu organizarea părţii materiale, pentru a satisface dorinţa generalului Loctionov şi să răspund la întrebările puse de el, luînd drept principiu aceeaşi prezentare[1], ca a maresalului Bernet.

Vreau să încep cu partea materială, apoi să trec la personal, la organizarea bazelor şi aerodromurilor, la mobilizarea şi organizarea diferitelor servicii şi să închei comunicarea mea prin a arăta operaţiile forţelor aeriene pe frontul de Vest. Dar înainte îmi îngădui două observaţii. Prima: voi vorbi numai despre avioanele de prima linie, cu alte cuvinte, despre avioanele care pot fi mobilizate imediat şi care sînt asigurate în acest scop cu echipaj, armament, provizii şi piese de rezervă. Aici trebuie să avem în vedere, că aparatele de prima linie dispun de o rezervă corespunzătoare. Această rezervă e fixată, pentru aviaţia de vînătoare la 200% şi pentru toate celelalte categorii, la 100%. De ex., cînd vorbesc despre 100 avioane de vînătoare de prima linie, aceasta înseamnă că în rezervă se află 200 avioane care pot îndeplini funcţiuni de luptă. A doua observaţie: vorbind despre aceste forţe aeriene, voi avea în vedere numai forţele aeriene din metropolă şi din Africa de Nord şi nu voi lua în consideraţie diferite forţe aeriene situate în colonii. Sarcina lor este apărarea coloniilor; ele pot fi folosite însă, în caz de nevoie, ca întărituri pentru forţele principale.

Partea materială. Numărul avioanelor de prima linie este în prezent de circa 2 000, din care 2/3 sînt avioane moderne, avioanele de vînătoare avînd o viteză de 450 — 500 km pe oră, cu armament perfecţionat, şi avioanele de bombardament de 400—450 km pe oră, cu o rază de acţiune de 800—1 000 km şi cu un tonaj de bombe, pe care ele îl pot ridica, de la 1 000—2 500 kg.

Această aviaţie se dezvoltă în ultimul timp, în ritm rapid datorită posibilităţilor de care dispune industria noastră. S-a prevăzut ca în anul 1940 aviaţia noastră să aibă 3 000 de avioane de prima linie.

Pentru a încheia cu problema părţii materiale, voi spune că mobilizarea industriei franceze pentru partea materială a aviaţiei permite menţinerea continuă a numărului de avioane de prima linie la nivelul arătat de mine. La trei luni după începutul războiului, numărul avioanelor fabricate va depăşi pierderile existente, şi acest număr va creşte în proporţii, comparabile cu războiul trecut.

Personalul. Ca în toate trupele cu caracter tehnic, asigurarea aviaţiei cu personal constituie problema cea mai greu de rezolvat. Metodele, prin care căutăm să obţinem pregătirea personalului pentru aviaţia noastră, se reduc la următoarele:

---

[1] Aşa este în original.

Pregătirea premergătoare recrutării. Tineretul, care vrea să învețe zborul, o face în cadrul organizaţiilor publice de aviaţie, a căror sarcină este aceea de a-i deprinde să piloteze avioane uşoare.

Tineretul care doreşte să studieze diferite specialităţi ale aviaţiei, poate s-o facă în şcoli aflate pe lîngă aerocluburi.

Această pregătire se face, în sfîrşit, în şcolile militare de pilotaj, şcoli al căror număr sporeşte mereu.

Mai departe, are loc pregătirea mecanicilor de avioane, artificierilor, a tehnicienilor pentru amenajări speciale, tehnicienilor electricieni. Aceştia toţi sînt instruiţi în şcoli militare specializate. Nu vă dau cifre pentru că în comparaţie cu ce v-a comunicat mareşalul Bernet nu v-ar impresiona prea mult, deoarece metodele noastre sînt diferite. Noi avem pentru fiecare specialitate şcoli principale, care sînt completate la limită; ce e drept nu pentru toate specialităţile, ci numai pentru piloţi, mecanici de avioane şi artificieri. În afară d eacestea, există posibilităţi suplimentare pentru completarea unităţilor noastre de aviaţie cu personal tehnic.

Pregătirea rezervei. Toţi rezerviştii aparţin fie de unităţile mari de operaţii, şi în acest caz sînt consideraţi drept personal al aviaţiei active, fie de centre speciale de instruire a rezerviştilor, unde pot să-şi facă stagiul în mod obligatoriu, sau benevol.

Organizarea bazelor terestre. În afara bazelor din timp de pace, noi am construit baze pentru timp de război. Pentru aceasta s-a făcut în ultimul timp foarte mari eforturi. Astăzi există pe întregul teritoriu al Franţei baze care să deservească întreaga flotă aeriană, franceză şi engleză. Aceste baze s-au construit ţinîndu-se seama de diferitele variante de purtare a războiului, în conformitate cu presupunerile care au fost expuse. Fiecare bază e calculată pentru a primi cel puţin 20 de avioane şi este asigurată cu toate mijloacele necesare de aprovizionare.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Asemenea bază asigură continuitatea operaţiunilor de luptă ale aviaţiei, sau este o bază unde te poţi opri să te odihneşti, să te alimentezi (cu carburanţi) şi să zbori în alt loc?

Generalul Valène: Voi arăta imediat ce se află pe aceste baze. Acolo există toate mijloacele de aprovizionare care constau din rezervoare subterane de benzină cu toate instalaţiile necesare pentru alimentarea rapidă cu carburanţi, cu depozite de muniţii, mijloace de legătură, ca centrale telefonice subterane, materiale de rezervă pentru camuflaj (vopsele, pînză, plase) şi cîteva mii de metri pătraţi de grilaj de oţel, care permit repararea rapidă a stricăciunilor pricinuite aerodromului de bombardamente. În afară de aceasta, aici există unităţi de trupe de uscat, numite companii de deservire. Aceste companii există pe teritoriul fiecărui aerodrom, indiferent de faptul dacă se află sau nu pe el avioane. Datoria lor este să organizeze apărarea aerodromului, precum şi să îndeplinească toate cerinţele şi nevoile acelor unităţi, care ocupă sau vor ocupa aerodromul respectiv.

Mobilizarea. Întreaga armată aerieană poate fi pusă în stare de război în patru ore. În ce constă aceasta? După primirea ordinului, aviaţia de război se dispersează pentru a nu suferi bombardamente aeriene şi pleacă în locuri care nu sînt aerodroame de operaţiuni, ci aerodroame speciale pentru dispersare. Se face acest lucru pentru a nu descoperi chiar de la început inamicului aerodroamele noastre operative.

Serviciile. Serviciile flotei aeriene au aproximativ aceeaşi organizare, ca şi serviciile armatei de uscat. Unele servicii, în special serviciul sanitar, funcţionează absolut identic.

Organizarea serviciului de aprovizionare cu carburanţi şi de aprovizionare cu muniţii este elaborată foarte amănunţit. Ea include depozite subterane chiar la baze. Cele mai importante depozite din spatele frontului sînt de asemenea subterane. Aceste depozite sînt alimentate cu ajutorul trenurilor sau pe şosele, ce funcţionează în timp de pace. Expedierea trenurilor e prevăzută în planurile de transporturi. În afară de aceasta, aprovizionarea lor e prevăzută prin

transporturi auto. Deservirea se face de către subdiviziuni speciale, numite companii. În speţă există de ex. o companie pentru aprovizionarea cu carburanţi şi o alta de aprovizionare cu muniţii. Aceste companii dispun de mijloace moderne de locomoţie şi, în general, de mijloace tehnice necesare, în special, de mijloace de pompare, precum şi de autocamioane basculante — pentru transportul şi descărcatul muniţiilor. Toate aceste companii există deja în momentul de faţă. Numărul lor va fi dublat chiar în prima perioadă a războiului printr-o rechiziţionare specială a maşinilor. În speţă, maşinile necesare pot fi luate din industria de combustibil.

Trec acum la problema generală, aceea folosirii aviaţiei. Comandamentul flotei aeriene franceze proiectează să folosească la maximum posibilităţile aviaţiei, pentru a obţine, în termenul cel mai scurt posibil, concentrarea aviaţiei acolo, unde o va cere situaţia.

Pentru aceasta, aviaţia dispune pe teritoriul Franţei şi al Africei de Nord de bazele despre care am vorbit — numărul acestor baze fiind nu mai puţin de trei pentru fiecare unitate alcătuită din 20 de avioane. Toate aceste baze şi aprovizionarea lor sînt prevăzute pentru toate cazurile de operaţiuni de război. Aşezarea acestor baze faţă de linia frontului depinde de teatrul de operaţiuni: una se va afla în Alpi şi alta în Nordul Franţei.

Datorită unei astfel de organizări, nu va fi necesar să se transporte la nevoie instalaţiile terestre şi personalul de serviciu. Aceasta permite aviaţiei să manevreze foarte rapid şi să se concentreze în punctele existente.

Prin urmare, dacă va fi nevoie de personal tehnic, el poate fi transportat cu avionul deoarece în punctele unde va sosi există tot ce e necesar pentru a sta cîteva zile.

Există astfel posibilitatea de a transfera, în funcţie de situaţie, centrul de acţiune a aviaţiei acolo, unde va fi mai necesar la un moment dat.

Această organizare uşurează apărarea faţă de atacul aerian al inamicului, în special de atacul bombardierelor. Companiile de deservire, existente la aceste baze, permit avioanelor însăşi schimbarea rapidă a aerodroamelor, în cazul distrugerii lor sau a unui atac probabil, ceea ce de asemenea prezintă un mare avantaj.

Lucrările pentru construirea menţionatelor baze au costat foarte mult; au fost însă necesare. În urma acestor lucrări, fiecare unitate mare de avioane dispune de trei baze bine utilate.

În prezent s-a construit un număr suficient de baze pentru aviaţia franceză, precum şi pentru aviaţia engleză, care va trebui să opereze pe teritoriul Franţei. S-au prevăzut toate măsurile pentru ca, pe măsură ce aviaţia franceză se va dezvolta să se păstreze acest principiu de trei baze pentru fiecare unitate mare de avioane.

Astfel, ceea ce s-a spus despre aviaţia franceză, nu diferă aproape de loc de ceea ce fusese relatat de către mareşalul Bernet cu privire la aviaţia engleză. Ambele noastre aviaţii sînt antrenate pentru operaţiuni în comun şi un număr considerabil de bombardiere din flota aeriană franceză a făcut deja zboruri asupra Angliei.

Aviaţia de vînătoare, operînd împreună cu artileria antiaeriană, apără centrele cele mai vitale împotriva atacurilor aeriene ale duşmanului. În special, ea acoperă toate obiectivele mai importante, a căror distrugere ar putea influenţa operaţiile de război: nodurile de cale ferată, şoselele principale, podurile şi concentrările forţelor de uscat şi de aer, precum şi întreprinderile industriale, necesare pentru nevoile apărării.

Generalul Doumenc: Pot să mulţumesc generalului Valène, în numele nostru al tuturor pentru comunicarea făcută de el? (Mareşalul K. E. Voroşilov şi amiralul Drax mulţumesc generalului Valène pentru comunicare).

Se poate primi răspunsul acum la întrebarea pusă de amiral?

Mareşalul K. E. Voroşilov: Rog pe d-l amiral şi înalta consfătuire să ne îngăduie să prezentăm răspunsul la şedinţa următoare.

NOTELE LUATE LA ŞEDINŢA MISIUNILOR MILITARE ALE U.R.S.S., ANGLIEI ŞI FRANŢEI

din 16 august 1939 (continuare)

Generalul Doumenc : În programul nostru sînt prevăzute acum observaţiile delegaţiei sovietice privind cele trei principii. Îl putem ruga pe d-l mareşal să ne prezinte acum aceste observaţii?

Mareşalul K. E. Voroşilov : Misiunea militară sovietică a studiat în chip temeinic cele trei principii, care i-au fost înmînate de d-l general Doumenc, şeful misiunii militare franceze.

Aceste trei principii privind organizarea apărării părţilor contractante sînt prea universale, abstracte, incorporale şi nu obligă pe nimeni la nimic. Eu le împărtăşesc bineînţeles, deoarece e greu să obiectezi împotriva lor. Însă ele, neprezentînd nimic concret, ar putea servi doar pentru vreo declaraţie abstractă. Noi ne-am adunat aci nu pentru a adopta o declaraţie generală, ci pentru elaborarea unei convenţii militare concrete, care trebuie să precizeze numărul diviziilor, tunurilor de artilerie, a tancurilor, avioanelor, escadrelor maritime etc., a părţilor contractante, care participă în comun la cauza apărării.

Acesta este răspunsul nostru la cele trei principii prezentate.

Generalul Doumenc : Vreau să spun mareşalului că e foarte sever faţă de principiile mele.

Mareşalul K. E. Voroşilov : Asprimea mea e determinată de asprimea situaţiei militare şi politice actuale. Abia acum două zile amiralul Drax a anunţat că Germania a mobilizat 2 milioane de oameni şi e gata să înceapă războiul la 15 august, adică ieri, contra uneia din ţările iubitoare de pace. Deşi pronosticul amiralului Drax nu s-a adeverit, din fericire, cu toate acestea încordarea situaţiei politice în Europa nu a scăzut, ci dimpotrivă, a sporit. De aci rezultă că consfătuirea misiunilor militare ale Marei Britanii, Franţei şi Uniunii Sovietice, dacă ele vor serios să ajungă la rezolvarea concretă a problemei operaţiunilor comune contra agresiunii, trebuie să rezolve mai rapid această problemă fundamentală, fără a pierde timpul cu declaraţii, care nu înseamnă nimic.

Generalul Doumenc : Vreau să urmez sfaturile ce mi le-a dat mareşalul Voroşilov, şi propun corectarea acestor puncte pe baza celor prezentate ieri de către comandantul de armată Şapoşnikov, şeful Marelui Stat Major. Trebuie însărcinat cineva să redacteze proiectul şi să aducă în discuţie o nouă propunere.

Mareşalul K. E. Voroşilov : Consider că n-a sosit încă momentul pentu redactarea vreunui document. Noi nu am rezolvat problema capitală pentru partea sovietică, şi anume — problema trecerii forţelor armate ale Uniunii Sovietice pe teritoriul Poloniei şi Romîniei pentru operaţiunile în comun ale forţelor armate aparţinînd părţilor contractante contra inamicului comun.

Numai după rezolvarea pozitivă a problemei menţionate am putea trece la discutarea planurilor ascultate aici într-o schiţă generală a reprezentanţilor celor trei misiuni militare.

Pînă acum noi n-am făcut decît un schimb de comunicări. Eu personal consider că aceasta nu este decît începutul conversaţiilor noastre concrete privind precizarea numărului forţelor armate ale fiecărei părţi şi folosirea lor contra agresiunii din Europa.

Generalul Doumenc : Nu găseşte oare d-l mareşal că s-ar putea fără a pierde timp, preciza aceste cifre, ca un proiect prealabil al paragrafelor (articolelor) convenţiei?

Mareşalul K. E. Voroşilov : Eu consider că atîta timp, cît misiunea sovietică nu va avea răspunsul la întrebarea noastră, acum cunoscută de toţi, cu privire la care misiunile Marii Britanii şi Franţei au interpelat guvernele lor, orice lucrare prealabilă este, pînă la un anumit punct, inutilă.

Generalul Doumenc : Iau act de cele spuse de d-l mareşal şi propun să trecem la problema — ce vom face la şedinţa următoare. Putem asculta comunicarea generalului Loktionov, şeful forţelor aeriene, cu privire la flota aeriană a Armatei Roşii, pe care încă nu am auzit-o?

Pe lîngă întrebările pe care le-am transmis mareşalului în forma unei serii de întrebări, mai avem o serie pe care am voi să le punem. cu îngăduinţa mareşalului, misiunii sovietice şi la care am asculta cu plăcere răspunsurile. Aceste întrebări sînt scrise în limba engleză şi le dau să fie citite, vecinului meu (le dă generalului Haywood).

Mareşalul K. E. Voroşilov : E mai bine să se transmită aceste întrebări în formă scrisă. Cer permisiunea să dăm răspunsul misiunii noastre în timpul uneia din şedinţele viitoare. Dorinţa d-lui preşedinte relativ la audierea referatului privind forţele aviaţiei Uniunii Sovietice va fi îndeplinită, deoarece misiunea sovietică nu vrea să rămînă datoare misiunilor franceză şi engleză.

Generalul Doumenc : Propun, dacă din partea mareşalului şi amiralului nu vor fi obiecţiuni, ca şedinţa următoare s-o ţinem mîine.

Mareşalul K. E. Voroşilov : Aş vrea să rog pe d-l general Doumenc şi pe d-l amiral Drax să ne comunice cu aproximaţie pe cînd aşteaptă răspunsul la întrebarea noastră de la guvernele lor?

Generalul Doumenc : Cît mai curînd posibil.

Mareşalul K. E. Voroşilov : Dacă răspunsul pe care îl aşteaptă misiunile engleză şi franceză poate să întîrzie mult, cred că va trebui, după ce se va ţine comunicarea noastră privind forţele aviatice ale U.R.S.S. să întrerupem şedinţele pînă la primirea răspunsului.

Generalul Doumenc : Aş dori ca pe lîngă audierea comunicării generalului Loktionov să primim răspunsurile la întrebările care au fost transmise mareşalului, pentru că ele sînt foarte importante.

Mareşalul K. E. Voroşilov : Poate că sînt foarte importante, dar noi încă nu am luat cunoştinţă de ele. Trebuie să le cunoaştem întîi şi abia după aceasta vom fi în stare să spunem dacă vom răspunde la aceste întrebări înainte de primirea răspunsului de la guvernele Angliei şi Franţei, sau abia după ce vom primi acest răspuns la întrebarea noastră.

Amiralul Drax : Nu pot să vă spun, cînd se va primi răspunsul guvernului, deoarece aceasta depinde de guvernul însuşi.

Generalul Doumenc : Eu vă rog să ne spuneţi la şedinţa de mîine : cînd va putea misiunea sovietică să răspundă la întrebările puse de noi — îndată sau mai tîrziu. Eu cred că noi am putea continua lucrul, socotind că se va primi un răspuns pozitiv la întrebarea pusă de misiunea militară sovietică.

Mareşalul K. E. Voroşilov : Din păcate, misiunea noastră nu va putea conlucra pînă în momentul cînd vom şti nu ipotetic, ci în mod real cum consideră guvernele Marii Britanii şi Franţei participarea noastră la operaţiunile comune contra agresorului.

Generalul Doumenc : Cred că consfătuirea de astăzi se poate socoti închisă şi o vom deschide mîine la ora 10 dimineaţa.

Propunerea este primită.

Traducere din limba engleză

ÎNTREBĂRI DE ORDIN MILITAR PUSE MISIUNII MILITARE SOVIETICE

1. Care este părerea misiunii militare sovietice cu privire la posibilitatea intrării Italiei în război :

a) în cazul cînd Uniunea Sovietică va semna pactul cu Franţa şi Anglia ;

b) dacă Uniunea Sovietică nu va semna pactul cu noi? Dacă părerea misiunii militare sovietice este că e posibil ca Italia să intre în război, în acest caz, care e părerea sa cu privire la operaţiunile posibile ale Italiei, în cazul cînd ea va începe operaţiunile din Albania?

2. Din cele trei variante diferite ale operaţiunilor, schiţate de misiunea militară sovietică, ce variantă, după părerea sa, va fi cel mai probabil, adoptată de Germania?

3. Poate misiunea militară sovietică să dea mai multe date precise privind acele regiuni din teritoriul Romîniei în care este necesar, după părerea sa, să obţină dreptul de acces şi în care ea consideră că ar fi de dorit să ducă operaţiunile?

4. Ce are de gînd să facă Uniunea Sovietică în cazul variantei a doua, dacă Bulgaria se va uni cu Ungaria împotriva Romîniei? Ce ajutor poate să acorde ea în acest caz Turciei?

5. Ce cantitate de încărcături poate fi transportată regulat pe căile ferate în Polonia:

a) din Murmansk,

b) de la Marea Neagră?

Pe ce căi ferate poate fi îndreptat cursul transporturilor, pentru a împiedica cît se poate mai puţin aprovizionarea armatei ruse?

6. Ce port (porturi) sovietic putem folosi la Marea Neagră pentru efectuarea aprovizionării pe frontul ruso-polono-romîn?

7. a) Dacă problema trecerii trupelor sovietice prin Polonia va fi rezolvată corespunzător cu dorinţele exprimate de misiunea militară sovietică, ar fi de acord Uniunea Sovietică să participe la asigurarea Poloniei cu alimente, armament, materii prime şi alte materiale industriale?

b) Aceeaşi întrebare cu referire la Romînia.

8. Ce cantitate de produse petrolifere rafinate, poate să furnizeze Uniunea Sovietică în caz de război? Va avea ea un număr suficient de tancuri petroliere pentru transportul lor?

Declaraţia ce trebuie făcută după aceste întrebări

Noi am pregătit o serie de întrebări relativ la politica sovietică în domeniul aviaţiei; dar, fiindcă planurile aviaţiei sovietice vor fi curînd expuse şi fiindcă această expunere poate să cuprindă răspunsul la unele din aceste întrebări, ne gîndim să amînăm toate întrebările, privind aviaţia, pînă ce vom cunoaşte planurile aviaţiei sovietice.

Traducere din limba engleză

ÎNTREBARE DE ORDIN MARITIM MILITAR

Ce tipuri de vase de război franco-engleze şi ce număr trebuie să opereze, după părerea Dvs., în Marea Baltică?

NOTELE LUATE LA ŞEDINŢA MISIUNILOR MILITARE ALE U.R.S.S., ANGLIEI ŞI FRANŢEI

din 17 august 1939

Şedinţa a început la ora 10.07.
S-a terminat la ora 13.43 minute.

Mareşalul K. E. Voroşilov (prezidează): Declar deschisă şedinţa misiunilor militare.

În şedinţa de astăzi vom asculta comunicarea privind forţele aviatice ale Uniunii Sovietice. Dacă nu sînt întrebări, îmi voi îngădui să acord cuvîntul comandantului de armată de rangul al doilea, şeful forţelor aeriene de război (*R.K.K.A.*) Loktionov.

Comandantul de armată A. D. Loktionov: Şeful Marelui Stat Major al Armatei Roşii, comandantul de armată de rangul I Şapoşnikov în referatul său ţinut aici a spus că pe cîmpul de operaţiuni din vestul Europei, Armata Roşie va trimite de la 5—5,5 mii de avioane de luptă. Acest număr constituie aviaţia de prima linie, în afară de rezervă.

Din cifra indicată, aviaţia modernă formează 80% cu următoarele viteze: avioanele de vînătoare — de la 465—575 km pe oră şi mai mult; bombardierele — de la 460—550 km pe oră. Raza de acţiune a aviaţiei de bombardament — de la 1 800—4 000 km. Încărcătura de bombe — de la 600 kg pe avioane de tipuri vechi şi pînă la 2 500 kg.

D-l mareşal de aviaţie Bernet a declarat că e mai bine să avem mai puţine avioane de prima linie, preferînd înlocuirea lor reală în timp de război. Aceasta este just în sensul că forţele de producţie ale industriei de avioane trebuie să fie de aşa natură, ca să asigure pe deplin acoperirea pierderii avioanelor în timp de război, ceea ce este deosebit de important. Nu strică, totuşi de loc, să le avem şi în prima linie într-un număr care, în orice caz să nu fie mai mic decît numărul acestora la eventualii inamici. Acela care va intra în război cu aviaţia superioară, va avea, incontestabil, o mare superioritate faţă de inamic.

Raportul dintre aviaţia de bombardament, de vînătoare şi de trupă este: cea de bombardament — 55%, de vînătoare — 40% şi de trupe — 5%.

Fabricile de avioane ale Uniunii Sovietice lucrează în momentul de faţă cu un schimb şi numai cîteva lucrează cu două schimburi fabricînd pentru nevoile armatei, în medie cîte 900—950 de avioane de război pe lună, în afară de aparatele civile şi cele pentru instrucţie.

În legătură cu întinderea agresiunii în Europa şi în Est, industria noastră de avioane a luat măsurile necesare pentru sporirea producţiei în limitele acoperirii necesităţilor de război.

Personalul. Pregătirea personalului navigant şi tehnic al forţelor aeriene se face după următorul sistem: tineretul considerat apt sub raport fizic pentru serviciul în aviaţie, îşi face instrucţia iniţială pe avioane-şcoală, în aerocluburi; după aceasta îşi continuă învăţătura de zbor în şcolile de aviaţie şi la cursurile scurte de unul pînă la doi ani. Aviatorii piloţi şi aviatorii observatori studiază în cele 19 şcoli de aviaţie; personalul tehnic de toate specialităţile studiază în cele 8 şcoli tehnice de aviaţie. În afară de acestea, există patru şcoli pentru perfecţionarea pregătirii tehnice şi de zbor, adică în total 33 de şcoli. Pe lîngă şcolile tehnice existente mai sînt cursuri de pregătire suplimentară a personalului tehnic şi ingineresc. În toate şcolile locurile sînt completate, ceea ce asigură completarea forţelor aeriene şi a rezervelor.

Pentru pregătirea superioară de comandanţi ai personalului navigant şi de ingineri există la noi Academia Aeronautică. În afară de aceasta, flota civilă aeriană îşi are şcolile sale separate pentru pregătirea personalului navigant şi tehnic nu numai pentru completarea cadrelor, dar şi pentru asigurarea rezervelor. Perfecţionarea rezervelor instruite ale personalului tehnic şi navigant se face în mod sistematic în centrele de instrucţie şi la unităţile de rezervă.

Folosirea aviaţiei. Unităţile principale de aviaţie sînt gate de luptă într-un interval de 1—4 ore de la darea alarmei. Unităţile de serviciu sînt în permanenţă gata de luptă.

În perioada iniţială a războiului, operaţiunile forţelor aeriene vor corespunde planurilor elaborate de Marele Stat Major. Principiul general de operaţiune al forţelor aeriene e determinat de cerinţa de a concentra eforturile tuturor mijloacelor, atît a celor de uscat cît şi a celor din aer, în direcţia loviturii principale. În consecinţă, operaţiunile aviaţiei se efectuează în strînsă legătură cu trupele de uscat de pe cîmpul de bătălie în legătură cu acţiunea în curs de efectuare.

Ţelurile aviaţiei de bombardament vor fi: forţa vie a inamicului şi o serie din importantele lui obiective militare. În afară de aceasta, aviaţia de bombardament va primi sarcini de a opera asupra obiectivelor militare şi adînc în spatele frontului inamicului. Aviaţia sovietică nu-şi propune sarcina de a bombarda populaţia paşnică.

Aviaţia de vînătoare are sarcina, pe lîngă acea de a apăra o serie de importante obiective militare, căi ferate şi şosele, acoperirea concentrărilor de trupe, de uscat şi de aviaţie, apărarea marilor oraşe în strînsă legătură cu celelalte mijloace ale apărării — artileria antiaeriană şi alte mijloace — lupta contra aviaţiei inamicului şi asigurarea operaţiunilor de luptă ale aviaţiei de bombardament şi de asalt pe cîmpul de luptă, în strînsă colaborare cu acestea.

Faptul că bazele aviaţiei se află pe aerodroamele operative, şi activitatea unităţilor de aviaţie aflate în spatele frontului permit folosirea elastică a aviaţiei pe front şi în adîncime, evitîndu-se deplasarea inutilă a parcurilor de aviaţie.

Am terminat.

Mareşalul K. E. Voroşilov : Are cuvîntul mareşalul Bernet.

Mareşalul Bernet : Aş vrea, în numele misiunii franceze şi engleze, să exprim generalului Loktionov recunoştinţa noastră pentru expunerea precisă a comunicării sale. M-a impresionat mult energia şi spiritul de organizare cu care Uniunea Sovietică a ştiut să obţină rezultate atît de remarcabile în crearea aviaţiei sale.

Cer permisiunea ca mai tîrziu să pun o întrebare sau două pentru precizarea unor momente care nu au fost pentru mine prea clare în comunicarea generalului Loktionov.

Generalul Valène : Aş putea pune cîteva întrebări deoarece nu am înţeles bine unele pasaje din expunerea generalului Loktionov, în special cu privire la utilizarea bazelor.

Comandantul de armată A. D. Loktionov : De pe bazele din timp de pace aviaţia trece în urma alarmei pe aerodromurile de rezervă şi se dispersează. Potrivit cu planurile comandamentului, aviaţia îşi ocupă aerodromurile sale de luptă, operative, cum le numim noi, unde de pe acum există rezerve necesare de benzină şi muniţii. Reţeaua de aerodromuri permite manevrarea aviaţiei şi pe front şi în adîncime.

Mareşalul K. E. Voroşilov : Îngăduiţi-ne să trecem mai departe la examinarea problemelor. Deocamdată, ne-au rămas de examinat întrebările puse misiunii noastre sovietice de către misiunile engleză şi franceză. Aceste întrebări în număr de opt plus o alta de ordin maritim, deci în total nouă, sînt pe de o parte întrebări generale cu caracter politic abstract ; pe de altă parte, aceste întrebări cuprind elemente ale unor detalii şi concretizări din relaţiile viitorilor aliaţi şi răspunsurile vor rezulta din faptul încheierii posibile a convenţiei militare dintre ţările noastre. După această rezervă consider că e necesar să răspund pe scurt punct cu punct la aceste întrebări [1].

Prima întrebare : Care este părerea misiunii militare sovietice cu privire la posibilitatea intrării Italiei în război : a) în cazul cînd Uniunea Sovietică va semna pactul cu Anglia şi Franţa şi b) în cazul cînd Uniunea Sovietică nu va semna pactul cu ele.

Părerea misiunii sovietice este următoarea : Italia nu poate rămîne deoparte în cazul unei agresiuni militare în Europa. Italia are cu Germania o alianţă militară, obligînd ambele părţi să opereze împotriva unei a treia. În afară de aceasta, şeful actual al Italiei d-l Mussolinii, a declarat nu o dată şi cu destulă precizie în auzul tuturor, că el şi armata sa vor fi în toate împrejurările cu Germania. Cred că aceste fapte sînt cu totul suficiente pentru a ne face în această privinţă, o părere precisă.

Sfîrşitul acestei prime întrebări este următorul : dacă părerea misiunii militare sovietice este că e cu putinţă ca Italia să intre în război, în acest caz care sînt operaţiunile posibile ale Italiei dacă ea va începe aceste operaţiuni din Albania.

Misiunea militară a Uniunii Sovietice regretă dar nu poate să-şi concretizeze părerea sa în această problemă specială, pornind de la teza că Italia avînd mîinile libere poate, şi

---

[1] Vezi textul complet al „Intrebărilor de ordin militar puse misiunii militare sov." la p. 112—113.

evident, va opera din direcţii diferite nu numai din direcţia Albaniei, ci şi direct la frontiera Franţei, şi de asemenea, e foarte probabil, şi de pe teritoriul Spaniei. Nu mai vorbesc de Tunis şi de insulele din Marea Mediterană. De aceea, pentru misiunea sovietică e greu şi poate nici nu e nevoie să tragă concluzii concrete din această întrebare.

A doua întrebare; Din cele trei variante deosebite de operaţiuni schiţate de misiunea sovietică, care e mai probabil că va fi adoptată de Germania şi care este părerea misiunii militare sovietice cu privire la această problemă?

Este foarte greu să prevezi intenţiile Germaniei şi cele ale conducătorilor ei. Drept dovadă poate servi şi faptul următor: acum trei zile stimatul amiral Drax ne-a comunicat că Germania a mobilizat două milioane de oameni şi se pregăteşte să înceapă războiul la 15 august.

Amiralul Drax: Nu, nu.

Mareşalul Voroşilov: Eu nu văd nimic rău în acest pronostic şi atunci am fost de acord cu Dvs. Acest lucru putea să se întîmple, dar nu s-a întîmplat. Nici d-l amiral, nici d-nii mareşali şi generali prezenţi aici, nici întreaga noastră consfătuire nu pot din păcate prevedea cîtuşi de puţin evenimentele, pentru că persoanele care pregătesc aceste evenimente sînt oameni care înţeleg bine importanţa acţiunilor prin surprindere. Iată de ce îmi este greu să răspund cîtuşi de puţin detaliat la a doua întrebare.

Amiralul Drax: Poate că observaţia mea a fost tradusă mai puţin precis. Vreau să lămuresc. Eu am spus că Germania a mobilizat două milioane de oameni şi e gata de război, dar nu am spus că ea va începe războiul numaidecît la 15 august, ci am afirmat numai că începînd de la 15 august ea ar fi gata să-l înceapă în orice moment. Niciodată nu mi-am exprimat părerea cu privire la data precisă cînd Germania ar începe acţiunea.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Îmi cer scuze faţă de d-l amiral dacă lucrurile se prezintă astfel; translatorii au tradus însă atunci întocmai aşa cum am spus eu aici că Germania a mobilizat două milioane de oameni şi că există informaţii că la 15 va începe acţiunea. Iau şi citesc însemnarea: Germania are deja mobilizate două milioane de oameni şi începerea războiului din partea ei este desemnată pentru 15 august.

Amiralul Drax: nu, nu. Eu nu am spus aşa.

Mareşalul K. E. Voroşilov: L-aş ruga atunci pe amiral să dea formularea sa exactă. Aceasta se poate face pe urmă. Dvs. plecaţi de la faptul că atunci s-a strecurat o neînţelegere. Cu toate acestea toate cele spuse de mine cu excepţia referirii la vorbele d-lui amiral rămîn perfect valabile. Dacă va izbucni un mare război european şi acest lucru este aproape indiscutabil, el va începe şi pe neaşteptate şi în limite şi proporţii greu de prevăzut. De aceea eu nu pot răspunde nimic exact la cea de-a doua întrebare.

A treia întrebare: Dacă misiunea militară sovietică poate să dea date mai precise privind regiunile din teritoriul Romîniei unde ea consideră că e necesar să capete dreptul de acces şi unde ea doreşte să opereze.

Îmi este greu să răspund şi la această întrebare, întrucît Romînia poate deveni obiect de atac în puncte diferite ale teritoriului ei. Şi dacă Uniunea Sovietică ar fi pusă în situaţiunea să-i acorde Romîniei ajutor, noi ar trebui să ţinem seama de situaţia obiectivă existentă. Această situaţie ar determina şi regiunile unde noi ar trebui să trimitem trupe.

A patra întrebare: Ce are de gînd să facă Uniunea Sovietică în cazul variantei a doua, dacă Bulgaria va face alianţă cu Ungaria împotriva Romîniei. Ce ajutor poate să acorde ea în acest caz Turciei?

La această întrebare îmi este foarte uşor să dau răspunsul. Franţa şi Anglia au cu Turcia pacte de ajutor reciproc. Aceste pacte obligă Anglia şi Franţa să apere Turcia. Dacă am încheia convenţia militară a celor trei state, bineînţeles că în acest caz am participa la această

apărare a Turciei. Forţele Uniunii Sovietice sînt suficiente pentru a participa la acţiunea comună de apărare a Turciei.

A cincea întrebare : Ce tonaj de transport regulat poate fi trimis pe căile ferate în Polonia : a) de la Murmansk, b) de la Marea Neagră. Pe ce căi ferate poate fi îndreptat pentru a stînjeni cît mai puţin aprovizionarea armatei ruse?

Această întrebare face parte din categoria acelor detalii despre care am vorbit la început. Dacă se va încheia convenţia între ţările noastre, din partea Uniunii Sovietice, se va găsi şi tonaj suficient şi destule posibilităţi pentru a ne îndeplini obligaţiile faţă de aliaţi.

A şasea întrebare : Această întrebare face de asemenea parte din întrebările care detaliază relaţiile noastre viitoare. La Marea Neagră avem un număr suficient de porturi cu totul moderne care vor putea asigura toate nevoile de apărare ale statului nostru şi ale aliaţilor dacă îi vom avea. Dacă d-l amiral şi d-l general nu obiectează, am putea anunţa acum pauza (nu sînt obiecţiuni).

Anunţ o întrerupere de 15 minute.

(După pauză)

Mareşalul K. E. Voroşilov : Şedinţa reîncepe. Eu vreau să răspund la întrebările următoare :

A şaptea întrebare : Această problemă se referă în întregime sau aproape în întregime la comisariatele noastre de economie naţională şi în primul rînd la comisariatul poporului al comerţului nostru exterior. Eu personal pot spune numai un lucru : Uniunea Sovietică va întreţine diferite relaţii comerciale cu ţările prietene sau neutre nu numai în momentul războiului ci şi acum în condiţii de pace. Uniunea Sovietică are, după cum se ştie, vii relaţii comerciale cu multe ţări din Europa, America şi Asia.

A opta întrebare : Uniunea Sovietică are o industrie petroliferă puternică în continuă dezvoltare. În legătură cu aceasta dispunem de un bun transport petrolier maritim, fluvial şi feroviar care satisface pe deplin nevoile noastre şi care e de asemenea în continuă dezvoltare. Şi, se înţelege dacă convenţia va fi încheiată, această problemă va fi rezolvată prin hotărîrile concrete ce se vor lua ca o consecinţă a pactului nostru.

Rămîne ultima întrebare de ordin maritim care sună în felul următor : care sînt tipurile şi numărul forţelor maritime franco-britanice care trebuie să opereze, după părerea Dvs., în Baltica?

Pentru a răspunde la această întrebare dau cuvîntul comisarului poporului al flotei maritime de război, Kuzneţov, amiral al flotei de rangul II.

Amiralul flotei N. G. Kuzneţov : Numărul şi tipurile vaselor din flota anglo-franceză pe care le-am socoti necesare să fie trimise în Marea Baltică vor fi definite şi precizate definitiv după stabilirea amănuntelor cu privire la problemele puse mai sus (are loc o destul de îndelungată conversaţie între amiralul Drax şi generalul Haywood). Trebuie numai sa se ţină seamă de faptul că netrimiţîndu-se în Marea Baltică un număr suficient de vase, va fi greu de rezolvat şi sarcina principală a flotelor unite, adică distrugerea flotei inamicului. Nouă ne este mai greu să precizăm, propunerile concrete privind numărul şi tipul vaselor decît d-lui amiral Drax. Iar sarcinile aşa cum le înţelegem noi au fost expuse aici (din nou o lungă convorbire între amiralul Drax şi generalul Doumenc).

Amiralul Drax : Mulţumesc comisarului poporului al flotei maritime de război a U.R.S.S. pentru răspuns. Aş vrea la şedinţa viitoare să mai pun cîteva întrebari.

Mareşalul K. E. Voroşilov : Cine mai doreşte să ia cuvîntul ? Ordinea de zi a fost epuizată. Trebuie să fixăm ziua pentru şedinţa următoare şi programul ei de lucru. Am convenit deja să continuăm lucrările pînă la epuizarea problemelor ce se aflau pe ordinea de zi a consfătuirii noastre. Continuarea şedinţelor noastre depinde acum în totul de primirea raspunsurilor la între-

bările puse de către misiunea militară sovietică, misiunilor militare ale Angliei şi Franţei. Am lucrat destul de temeinic şi mie mi se pare că dacă în cursul zilei de astăzi şi de mîine nu va sosi răspunsul de la guvernele Angliei şi Franţei, regretăm dar, în aşteptarea acestui răspuns va trebui să întrerupem şedinţele noastre pentru cîtva timp.

Generalul Doumenc: Vreau să mulţumesc în numele delegaţiilor engleză şi franceză pentru răspunsurile date astăzi de mareşalul Voroşilov la întrebările puse de noi. Unele din aceste întrebări necesită o studiere amănunţită şi atentă. Sîntem gata să punem întrebări suplimentare necesare pentru această studiere concretă. În ceea ce priveşte şedinţele noastre viitoare, vom fixa şedinţa următoare pentru rezolvarea problemelor menţionate. Aceasta nu ne va împiedica să aşteptăm răspunsul la întrebarea principală.

Mareşalul Bernet: Mareşalul îşi aminteşte, fără îndoială, că astăzi dimineaţă eu am voit să pun cîteva întrebări cu privire la aviaţie, pentru a lămuri unele puncte din planul expus de generalul Loktionov.

Generalul Haywood: Propun ca aceste întrebări privind aviaţia să se pună concomitent cu întrebările de ordin militar despre care a vorbit generalul Doumenc.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Rămîne să rezolvăm problema: cînd va avea loc şedinţa următoare? Misiunea sovietică consideră că va trebui să încetăm lucrările consfătuirii noastre pînă la primirea răspunsului. (Convorbire îndelungată între amiralul Drax, generalul Doumenc şi generalul Haywood.)

Amiralul Drax: Mai avem încă mult de lucru şi aceasta nu o putem face fără a primi răspunsurile la întrebările pe care am vrea să le punem.

Am întîrzia cu lucrările dacă nu am primi răspunsurile. După părerea mea asemenea amînare nu e necesară, nu e de dorit şi nu este în interesul celor trei misiuni. De aceea, eu propun să fixăm şedinţa următoare la 20 sau 21 august, cum va dori mareşalul.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Ca şi amiralul Drax misiunea sovietică consideră drept chestiunea cea mai importantă accelerarea lucrărilor consfătuirii noastre. Misiunea sovietică e gata în acest scop, nu numai să ţină şedinţe în fiecare zi, ci să şi cheltuiască mai mult timp pentru aceste şedinţe. Nu din vina misiunii sovietice însă, sîntem nevoiţi să încetăm lucrările.

Misiunea sovietică a anunţat deja că fără rezolvarea întrebărilor puse de ea, este lipsită de posibilitatea de a recomanda guvernului său diferite propuneri cu privire la problemele discutate aici. De aceea, regret, dar sînt nevoit să rog încă o dată şi pe d-l amiral Drax şi pe d-l general Doumenc să consimtă la întreruperea şedinţelor noastre pînă în momentul cînd vor primi răspunsul de la guvernele lor. (Amiralul Drax, generalul Doumenc se consfătuiesc timp îndelungat).

Generalul Doumenc: Îmi permit să obiectez d-lui mareşal, că nu din vina noastră nu putem satisface dorinţa sa, deoarece ne-aţi pus întrebări care sînt de competenţa guvernului şi aceasta cere timp. Eu consider totuşi că e util să fixăm ziua care poate fi ulterior remisă pentru mai tîrziu, dacă nu se va primi răspunsul. Eu propun să fixăm şedinţa pentru 20 august la ora 10 dim.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Nu văd nevoia de a fixa ziua cînd nu sîntem siguri că această şedinţă va avea loc. În numele misiunii noastre, declar că sîntem în orice moment gata să convocăm şedinţa îndată ce răspunsul va fi primit de la ambele guverne sau de la unul din ele. Pînă la primirea acestui răspuns, eu recomand scumpilor noştri oaspeţi să se odihnească, să vadă Moscova, să se ducă la expoziţii şi să se simtă ca acasă. Astfel, va fi mai bine şi pentru problema noastră şi pentru lumea din afară: anunţarea unei scurte întreruperi, e o chestiune firească.

Amiralul Drax: Noi am convenit că orice comunicare făcută presei trebuie să constituie rezultatul acordului comun al celor trei misiuni, şi deoarece e vorba să amînăm lucră-

rile conferinţei pe un termen nedefinit, presa va pune întrebări cu privire la acest lucru. De aceea, aş vrea să-l întreb pe d-l. mareşal dacă nu are vreo propunere cu privire la textul declaraţiei pentru presă pe care va trebui poate s-o facem.

Mareşalul K. E. Voroşilov : Lucrul cel mai bun este acela de a nu face nici un fel de declaraţii. Misiunile noastre sînt misiuni militare reprezentînd Marele State Majore ale celor trei mari state. Lucrările consfătuirii noastre nu-i privesc de loc pe corespondenţi, avizi de senzaţional, atîta timp cît ea nu a luat vreo hotărîre sau alta. Întreruperea şedinţelor noastre nu înseamnează o ruptură ; iar reluarea cît mai grabnică a lucrărilor va depinde în întregime de misiunile militare ale Angliei şi Franţei şi de guvernele lor (Consfătuire îndelungă între amiralul Drax şi generalul Doumenc).

Amiralul Drax : Sînt de acord că nu e necesar să facem vreo declaraţie corespondenţilor ziarelor din Moscova. Consider totuşi că trebuie să atrag atenţia d-lui mareşal asupra faptului că atunci cînd noi vom comunica guvernelor noastre că conferinţa a fost amînată pentru un termen nedefinit, presa mondială va aprecia după toate probabilităţile, acest act ca o ruptură parţială sau provizorie , în special dacă nu se va face în presă nici o declaraţie cu privire la aceasta. De aceea eu cred că în aceste condiţiuni, guvernele noastre ar prefera să facă o declaraţie presei. Dar aceasta este o problemă pe care o vor rezolva ele însile. Dacă s-ar fixa totuşi data şedinţei noastre viitoare, ele nu ar socoti, după toate probabilităţile, necesar să facă declaraţii presei. Eu cred că mareşalul va lua acest lucru în considelaţie.

Mareşalul K. E. Voroşilov : Eu aş cere îngăduirea să facem o mică pauză, după care ne vom aduna şi vom hotărî ce vom face mai departe (Nu sînt obiecţiuni împotriva întreruperii). Se anunţă o întrerupere de 15 minute.

(După pauză)

Mareşalul K. E. Voroşilov : Misiunea militară sovietică primeşte propunerea de a fixa şedinţa viitoare într-una din zilele proxime — la 20 sau 21 şi întreabă ce zi e mai acceptabilă pentru Dvs. — 20 sau 21 august.

Amiralul Drax : Noi am prefera 21 august Aceasta în cazul cînd răspunsul de la Paris şi Londra nu va sosi înainte. În caz contrariu, noi vom cere să se fixeze ziua şedinţei mai devreme.

Mareşalul K. E. Voroşilov : Din partea noastră nu sînt obiecţiuni. Permiteţi-ne să declarăm şedinţa închisă.

Traducere din limba engleză
17.VIII.1939

ÎNTREBĂRI DE ORDIN MILITAR-MARITIM

1. Ce tipuri de vase de război franco-engleze şi în ce număr trebuie să opereze în Marea Baltică, după proiectul Dvs.?

Cum se presupune pătrunderea acestor vase în Marea Baltică, ţinînd seama de faptul că trecerea prin Belt şi Sund poate fi uşor închisă de nemţi?

2. Cum proiectaţi să asiguraţi aprovizionarea acestor forţe cu muniţii, torpile şi echipament maritim de război?

3. Dacă, aşa cum e probabil, singura intrare în Marea Baltică o constituie canalul Belomorskii, care este capacitatea maximă a unui vas de război pe care l-am putea trece pe acolo?

4. Dacă forţele maritime germane vor părăsi cu totul Baltica pentru a opera un atac concentrat contra vaselor aliate în Oceanul Atlantic, cît timp ar necesita deplasarea tuturor forţelor franco-engleze din Baltica prin acest canal în apele lor, pentru a se opune acestui atac?

Este necesar să notăm că distanţele prin Marea Albă pînă la bazele noastre maritime din Marea Nordului sînt următoarele: Rosyth — 2 630; Chatham — 3 000.

Aceste distanţe sînt mai mari decît distanţa dintre Anglia şi America peste Oceanul Atlantic.

5. Ce posibilităţi, în privinţa bazelor maritime de război, ne-ar putea oferi U. R. S. S. în Marea Baltică şi pe litoralul Murmansk-ului.

Cît de repede vasele franco-engleze de suprafaţă ce-ar opera în aceste ape, pot fi conduse în docuri sau reparate efectiv la Kronstadt sau Leningrad, după căpătarea unor serioase avarii în luptă? Aceste lucrări ar avea în timpul iernii un ritm mai lent?

6. Are U. R. S. S. spărgătoare de gheaţă pentru a ţine portul Kronstadt deschis în timpul iernii?

7. În ce măsură pot să dea ajutor forţele sovietice forţelor aliate maritime-militare la apărarea vaselor de escortă în partea de răsărit a Mării Mediterane? Cîte vase poate trimite U.R.S.S. din Marea Neagră pentru operaţiunile comune cu aliaţii contra submarinelor italiene, contra insulelor Dodecanez şi pentru menţinerea comunicaţiilor sovietice în Marea Mediterană?

8. Dacă Anglia a consimţit să trimită forţe maritime în Marea Baltică sau în Marea Neagră pentru a opera împotriva forţelor inamicului, concentrate în mod provizoriu în aceste regiuni, ar consimţi oare U.R.S.S. să trimită forţe echivalente în Marea Nordului şi în Marea Mediterană, dacă acolo vor opera forţe similare ale inamicului?

9. Este U.R.S.S. de acord ca, în cazul cînd un vas comercial ar fi reţinut de către un submarin mai înainte ca vasul să fie scufundat trebuie să fie vizitat şi să i se facă percheziţie iar echipajul să fie trimis într-un loc, unde să se afle în siguranţă?

Traducere din limba franceză
17.VIII.1939.

ÎNTREBĂRI DE ORDIN MILITAR

Prima întrebare: Între frontiera Dvs. şi Prusia orientală sînt vreo 20 de zile de marş. Între Dvina şi Neman se pot stabili pînă la şase itinerarii diferite. Pentru formarea unui front cu puternice poziţii de plecare contra liniei întărite a Prusiei orientale trebuie să fie ocupaţi circa 200 km, ceea ce va necesita pînă la 20 divizii. Pentru pregătirea ofensivei trebuie să dispună de asemenea de rezerve de infanterie, artilerie şi tancuri.

Pentru efectuarea tuturor acestor pregătiri, va trebui, evident, nu mai puţin de o lună, avînd în vedere măsurile prealabile de mobilizare.

E posibil ca în cursul acestei luni agresorul, îndată ce va stabili legătura pe uscat cu Prusia orientală, să pregătească chiar el operaţia în direcţia oraşului Riga şi să încerce să angajeze lupta cu Armata Roşie pe frontul Riga — Grodno.

Crede oare delegaţia rusă că Armata Roşie va fi în stare să accepte această luptă cu forţe, cel puţin egale cu acele pe care le va putea concentra acolo inamicul?

Crede ea oare că va fi cu putinţă să ducă lupta pe acest front avînd, în vedere mai ales aprovizionarea cu muniţii?

A doua întrebare: Am adresat delegaţiei sovietice rugămintea să indice regiunile din teritoriul Romîniei, în care Armata Roşie ar dori să obţină dreptul să-şi introducă trupele, îndată ce situaţia va impune acest lucru.

În răspunsul primit se arată că va fi nevoie să se ţină seamă de împrejurările concrete şi că situaţia va preciza zonele de operaţie.

Cerem următoarea precizare:

Ce operaţii prevede delegaţia sovietică în caz de agresiune din partea Ungariei contra Romîniei?

Prevede ea posibilitatea luptelor la sud de Carpati?

Intrebarea a treia: Se vede că varianta nr. 3 interesează cel mai mult Uniunea Sovietică, deoarece în condiţiile acestei variante ea desfăşoară cele mai multe forţe.

Poziţia pe care s-a situat delegaţia sovietică în prezent pune chiar pregatirea pactului în legătură cu problema politică privind terţe state, ceea ce determină amînarea încheierii pactului.

Atîta timp cît pactul nu există situaţia în care ne-am afla, ar fi următoarea: armatele franco-engleze s-ar afla evident, în stare de război cu armatele germane, pentru că Germania ar comite în prealabil agresiunea contra Poloniei, pentru a ajunge în Letonia. Noi nu am avea însă nici un fel de operaţii coordonate în Marea Baltică sau pentru sprijinirea comunicaţiilor Dvs. maritime atît în Oceanul Îngheţat de Nord, cît şi în Marea Mediterană.

Delegaţia franco-engleză socoteşte că aceste probleme ar putea fi examinate şi discutate independent de starea în care se află problema principală, evitîndu-se astfel pierderea de timp.

NOTELE LUATE LA ŞEDINŢA ŢINUTĂ DE MISIUNILE MILITARE ALE U.R.S.S., ANGLIEI ŞI FRANŢEI

din 21 August 1939

Şedinţa a început la orele 11,03.
S-a terminat la orele 17,25.

Amiralul Drax (prezidează): Declar şedinţa deschisă. Înainte de toate trebuie să declar mareşalului că ar trebui, în conformitate cu dorinţa sa, să amînăm şedinţa încă cu 3 4 zile. Noi am vrea să profităm însă de şedinţa de astăzi pentru a discuta trei sau patru probleme importante.

Trebuie să vă informez că s-au primit împuternicirile misiunii britanice şi acum vor fi comunicate (Se citeşte textul împuternicirilor în limba engleză. Se va prezenta traducerea în limba rusă după ce se va primi textul original).

Trec acum la punctul al doilea. Deoarece mareşalul a dorit ca această şedinţă să aibă loc, aş vrea să-l rog să-şi expună părerea cu privire la activitatea noastră viitoare.

Mareşalul K. E. Voroşilov: În numele misiunii Uniunii Sovietice vin cu propunerea de a întrerupe consfătuirea nu pentru 3—4 zile, aşa cum cer misiunile engleză şi franceză, ci pentru un termen mai lung şi aceasta cu atît mai mult, cu cît membrii misiunii noastre sînt ocupaţi în aceste zile la manevrele de toamnă şi în speranţa că între timp se vor lămuri toate problemele care ne interesează pe noi toţi într-o egală măsură. Mă refer la primirea răspunsurilor de la guvernele Marii Britanii şi Franţei la întrebările puse de misiunea sovietică (conversaţie între amiralul Drax şi generalul Doumenc).

Amiralul Drax: L-aş ruga pe mareşal să indice mai precis termenul întreruperii.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Regret, dar nu am posibilitatea să precizez mai mult acest termen, deoarece pentru noi, evident, nu e necesar în mod practic să ne întrunim pînă cînd misiunile engleză şi franceză nu vor primi răspunsurile de la guvernele lor. Cred că dacă răspunsurile la întrebările noastre vor fi pozitive, atunci consfătuirea noastră va trebui să aibă loc cît mai repede. Iar dacă răspunsurile vor fi negative, eu nu văd, în general, posibilitatea continuării lucrărilor consfătuirii noastre, pentru că întrebările puse de noi, aşa cum am adus în pre-

alabil la cunoştinţa înaltei noastre consfătuiri, sînt pentru noi hotărîtoare, fundamentale. Dacă nu se vor primi răspunsuri pozitive, atunci cred că va fi de prisos să ne întrunim.

Amiralul Drax: Înţelegem că membrii misiunii sovietice sînt foarte ocupaţi. Am fi bucuroşi să dăm la întrebările mareşalului un răspuns exact; eu aş cere însă să facem o pauză, pentru a examina propunerea mareşalului, cu privire la termenul întreruperii consfătuirii. (Misiunea sovietică îşi dă asentimentul pentru a întrerupe şedinţa.) Se anunţă întreruperea.

(După pauză)

Amiralul Drax: Noi cu generalul primim cu regret propunerea mareşalului privind amînarea consfătuirii.

Înainte de a ne despărţi astăzi aş vrea să remarc, în numele misiunilor engleză şi franceză, că am fost invitaţi aici pentru a elabora o convenţie militară. De aceea ne vine greu să înţelegem acţiunile misiunii sovietice, a cărei intenţie a fost, evident, să ridice chiar de la început complicate şi importante probleme politice.

Conducătorii sovietici ar fi trebuit să-şi închipuie că pentru primirea răspunsurilor la aceste întrebări a fost nevoie să luăm contact cu guvernele noastre, iar acestea la rîndul lor au trebuit să se pună în legătură cu alte guverne. Tocmai de aici rezultă întîrzierea care este indezirabilă din orice punct de vedere. De aceea misiunile franceză şi engleză nu-şi pot asuma răspunderea pentru amînarea ce are loc. Deoarece noi putem primi răspunsurile de la guvernele noastre în orice moment, am ruga ca membrii misiunii sovietice să găsească timp pentru a participa în continuare la lucrări.

În încheiere expunem părerea noastră: sîntem oricînd gata să continuăm lucrările consfătuirii şi considerăm că acest timp va fi întrebuinţat cu folos. Asta este tot ce am avut să spun.

Repet încă o dată că sîntem gata să continuăm lucrările consfătuirii în orice moment, cînd veţi dori. (Amiralul Drax a citit declaraţia sa după un text dactilografiat pe care se aflau diferite însemnări şi corectări făcute cu creionul.)

Mareşalul K. E. Voroşilov: Rog pe d-l preşedinte să facem o pauză ca să ne putem sfătui pentru a da răspunsul.

Amiralul Drax: Înainte de a face aceasta aş vrea să supun cercetării mareşalului încă o problemă.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Vă rugăm.

Amiralul Drax: Noi credem că nu trebuie să facem presei nici un fel de declaraţii care să indice că lucrările conferinţei au fost amînate pe un termen nedefinit. Considerăm că o atare declaraţie în presă ar avea rezultate indezirabile, deoarece credem că conferinţa îşi va relua în curînd lucrările (ultima declaraţie a fost transmisă de către generalul Doumenc amiralului Drax. Generalul Haywood o traduce şi amiralul Drax o citeşte. Declaraţia a fost scrisă de mînă). Se anunţă o întrerupere pînă la ora 16.

(După întrerupere)

Amiralul Drax: Şedinţa reîncepe.

Comandantul de Armată B. M. Şapoşnikov: Comisarul poporului la departamentul flotei maritime militare, membru al misiunii noastre, este acum foarte ocupat şi de aceea nu poate participa la această şedinţă.

Amiralul Drax: Luăm act de această comunicare şi regretăm lipsa lui.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Voi citi declaraţia noastră ca răspuns la declaraţia ce ni s-a făcut: „În declaraţia sa, amiralul Drax şeful misiunii militare engleze, în numele misiunilor militare engleză şi franceză, a pus cîteva probleme la care misiunea sovietică consideră că este necesar să dea lămuririle sale.

1. În declaraţie se subliniază faptul că misiunile militare franceză şi engleză au fost invitate în U.R.S.S. pentru a elabora o convenţie militară.

Misiunea militară sovietică explică cum stau de fapt lucrurile.

Prezenta consfătuire a misiunilor militare ale Angliei şi Franţei şi U. R. S. S. a constituit continuarea firească a tratativelor politice care au avut loc între reprezentanţii Angliei, Franţei şi U.R.S.S., al căror ţel a fost după cum se ştie, elaborarea în comun al unui plan de împotrivire agresiunii în Europa.

În legătură cu aceasta, guvernul sovietic a declarat în repetate rînduri că el nu poate separa pactul politic de convenţia militară care trebuie să constituie rezultatul tratativelor politice şi militare dintre ţările noastre. Consimţind la părerea guvernului sovietic, guvernele Angliei, şi Franţei şi-au delegat misiunile lor militare în U. R. S. S.

2. În conformitate cu declaraţia sa, misiunii anglo-franceze îi vine greu să înţeleagă acţiunile misiunii sovietice a cărei intenţie constă, după părerea lor, în ridicarea chiar de la început a unor complicate şi importante probleme politice.

Intenţia misiunii militare sovietice a fost şi rămîne să se înţeleagă cu misiunile militare engleză şi franceză cu privire la organizarea practică a colaborării militare a forţelor armate ale celor trei părţi contractante.

Misiunea sovietică consideră că U.R.S.S. neavînd frontieră comună cu Germania, poate să acorde ajutor Franţei, Angliei, Poloniei şi Romîniei numai în condiţia trecerii trupelor sale prin teritoriul Poloniei şi Romîniei, pentru că nu există alte căi de a lua contact cu trupele agresorului.

Aşa după cum trupele engleze şi americane în războiul mondial trecut nu ar fi putut lua parte la colaborarea militară cu forţele armate ale Franţei dacă nu ar fi avut posibilitatea să opereze pe teritoriul Franţei, tot astfel şi forţele armate sovietice nu pot participa la colaborarea militară cu forţele armate ale Franţei şi Angliei, dacă nu vor fi lăsate pe teritoriul Poloniei şi Romîniei. Aceasta este o axiomă militară. Aceasta este convingerea fermă a misiunii militare sovietice.

Spre mirarea noastră, misiunile engleză şi franceză nu sînt de acord în această privinţă cu misiunea sovietică. Aceasta este divergenţa dintre noi.

Misiunea militară sovietică nu-şi poate închipui cum au putut guvernele şi Marele State Majore ale Angliei şi Franţei trimiţînd în U.R.S.S. misiunile lor pentru tratative cu privire la încheierea unei convenţii militare, să nu dea indicaţii precise şi pozitive într-o chestiune atît de elementară ca trecerea şi operaţiunile forţelor armate sovietice contra trupelor agresorului, pe teritoriul Poloniei şi Romîniei cu care Anglia şi Franţa au relaţii militare şi politice corespunzătoare.

Dacă însă francezii şi englezii transformă această problemă axiomatică într-o mare problemă necesitînd o studiere îndelungată, înseamnă că există toate temeiurile de a ne îndoi de năzuinţa lor pentru o serioasă şi efectivă colaborare militară cu U.R.S.S.

Avînd în vedere cele expuse, răspunderea pentru tărăgănarea tratativelor militare, cît şi pentru întreruperea acestor tratative cade, fireşte, asupra părţilor franceză şi engleză".

(Lungă deliberare între amiralul Drax şi generalul Doumenc).

Amiralul Drax: Dorim să avem o mică pauză.

Se anunţă pauza.

(După pauză)

Amiralul Drax: Ca răspuns la declaraţia mareşalului vreau să spun că dacă ar fi existat cea mai mică îndoială cu privire la seriozitatea intenţiei noastre de a încheia o convenţie militară, noi am fi declarat deschis şi imediat acest lucru.

Mi se pare că în prezentarea misiunii sovietice există unele neînţelegeri relativ la părerea noastră cu privire la planurile sovietice. Sînt departe de a fi în divergenţă cu privire la cele

trei variante ale planului care au fost expuse de către şeful Marelui Stat Major — Şapoşnikov. Problemele politice ce s-au ridicat sînt examinate (în momentul de faţă) de către guvernele noastre.

Evenimentele se desfăşoară însă cu o mare rapiditate.

De aceea, pentru a nu pierde timp dorim să punem cîteva întrebări importante elaborate în limitele celor trei variante expuse. Vă rugăm să studiaţi aceste întrebări pentru a fi în stare să ne daţi răspunsurile la şedinţa noastră următoare. Sîntem gata să examinăm aceste probleme oricînd aţi dori.

În ceea ce priveşte chestiunea pusă de mine azi de dimineaţă, aş vrea să întreb: sînteţi dispuşi să vă întruniţi cînd vom primi răspunsurile de la Londra şi Paris?

Mareşalul K. E. Voroşilov: Avînd în vedere incertitudinea situaţiei relativ la primirea răspunsurilor, cred că e cel mai bine să nu decidem dinainte asupra zilei în care vom ţine şedinţa consfătuirii noastre. Dacă misiunile engleză şi franceză vor primi răspunsurile respective pozitive la întrebările puse de noi, misiunea militară sovietică va fi gata să se întîlnească pentru a examina problemele schiţate acum de noi şi care trebuie să fie examinate în detaliu.

Amiralul Drax: Vă remitem în scris o serie de întrebări şi v-am ruga să le studiaţi. Vă remitem de asemenea, o serie de întrebări de ordin maritim.

L-aş ruga încă pe mareşal să ne spună dacă are vreo propunere în legătură cu declaraţia de făcut presei. Întreb aceasta în legătură cu faptul că s-a făcut deja o declaraţie oficială care nu a fost coordonată mai dinainte cu celelalte misiuni.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Cred că acum nu e necesar să ne luăm obligaţii reciproce privind comunicatele către presă. Misiunea sovietică nu se pregăteşte să dea nici un fel de comunicate cu privire la lucrările consfătuirii noastre. Dar ea nu poate garanta că diferite informaţii pot să ajungă în presă.

În ceea ce priveşte declaraţia d-lui amiral cu privire la faptul că în presă au pătruns informaţii cu privire la lucrările consfătuirii noastre, lucrurile stau astfel:

Întreaga presă mondială, inclusiv cea engleză şi franceză, au discutat în repetate rînduri şi în mod detaliat problema că dificultăţile în lucrările consfătuirii noastre provin de acolo că misiunea militară sovietică sau guvernul sovietic au pus în discuţie problema garantării de către Anglia şi Franţa a frontierelor noastre din Extremul Orient. Cred că nu e necesar să vorbesc aici despre caracterul nefiresc şi fals al acestei zarve a gazetelor. Numai astfel se explică declaraţia oficială a [agenţiei] TASS cu privire la faptul că problema frontierelor din Extremul Orient şi de colaborare militară dintre Uniunea Sovietică, Anglia şi Franţa în Extremul Orient nu s-a pus şi nu s-a discutat la consfătuirea noastră, iar divergenţele există pe alte planuri.

Eu nu văd în aceasta încălcarea hotărîrii luate de noi de a nu da în presă comunicări despre [mersul] lucrărilor. Despre lucrări nu s-a comunicat nimic.

(Amiralul Drax deliberează cu generalul Doumenc)

Amiralul Drax: Luăm act de declaraţia mareşalului cu privire la comunicatul [agenţiei] TASS şi mulţumim pentru explicaţia amănunţită.

Se poate oare trage de aici concluzia că înţelegerea noastră de a nu da nici un fel de comunicat în presă fără consultarea prealabilă a tuturor părţilor rămîne în vigoare?

Mareşalul K. E. Voroşilov: Eu cred că consfătuirea noastră sistează lucrările pentru o perioadă mai mult sau mai puţin lungă; de aceea nu e necesar să ne luăm acum angajamente. Eu repet totuşi că misiunea noastră militară nu are de gînd să dea nici un fel de informaţie în presă.

Amiralul Drax: Luăm act de aceasta şi declarăm că din partea noastră misiunile engleză şi franceză nu se pregătesc nici ele să facă vreo declaraţie presei.

Comandantul de armată B. M. Şapoşnikov: Noi am primit din partea misiunilor militare engleză şi franceză o serie de întrebări. Din partea sa, misiunea militară sovietică a pus puţine întrebări suplimentare. Misiunea militară sovietică îşi rezervă dreptul să pună la continuarea lucrărilor o serie de întrebări pe care le va găsi necesare.

Amiralul Drax: Aceasta se înţelege de la sine. Iar acum, fiindcă programul consfătuirii noastre este epuizat, cer permisiunea să remit încă cinci întrebări privind forţele militare aeriene. Sînt de acord cu propunerea mareşalului de a amîna şedinţele noastre, dar mai înainte ţin să declar următoarele: aş considera că ar fi uimitor dacă răspunsul la problema politică ar întîrzia.

Declar şedinţa închisă.

Traducere din limba engleză

ÎNTREBĂRILE MISIUNILOR MILITARE FRANCEZĂ ŞI ENGLEZĂ PRIVIND FORŢELE AERIENE

1. În cît timp pot fi mobilizate forţele aeriene sovietice pe fronturile Poloniei şi Romîniei?
2. Proiectează U.R.S.S. să opereze de pe bazele lor de aviaţie proprii sau de pe bazele avansate din Polonia şi Romînia?
3. Ar putea U.R.S.S. să aprovizioneze Romînia şi Polonia cu avioane sau cu materiale necesare pentru construirea lor?
4. Intenţionează oare U.R.S.S., în caz de război să ajute Turcia cu avioane şi utilaj?
5. Dacă aerodromurile şi terenurile de aterizare care în caz de război ar fi ocupate de forţele aeriene sovietice la frontiera de vest a U.R.S.S. sînt utile pentru operaţiunile aviaţiei în tot timpul anului, inclusiv toamna, iarna şi primăvara?

Limitarea operaţiunilor aviaţiei în anumite perioade ale anului se referă la toate sau numai la o parte din aceste aerodromuri?

21 august 1939

PROBLEMELE TRATATULUI DE ISTORIA ROMÎNIEI

DEZBATERI ASUPRA PROBLEMELOR REVOLUŢIEI DIN 1848*

În ziua de 6 februarie a. c., a avut loc în aula Academiei R. P. R. prima dezbatere organizată de comitetul de redacţie al volumului III al *Tratatului de istorie a Romîniei* în jurul problemelor celor mai controversate din istoria patriei noastre. Şedinţa prezidată de acad. P. Constantinescu-Iaşi — a fost consacrată discutării diferitelor chestiuni pe care le ridică revoluţia de la 1848 în ţările romîne.

Deschizînd şedinţa, acad. P. Constantinescu-Iaşi a subliniat însemnătatea sarcinei dată istoricilor de cel de-al doilea congres al Partidului Muncitoresc Romîn, definind-o cu următoarele cuvinte : „A elabora cu forţele unui larg colectiv de cercetători ştiinţifici o istorie a Romîniei, care să sintetizeze de pe poziţiile învăţăturii marxist-leniniste, tot ce s-a realizat la noi pe tărîmul ştiinţei istorice, şi care să însemne un pas înainte în dezvoltarea acestei ştiinţe, îndeosebi în soluţionarea unor probleme de bază ale istoriei noastre". Scoţînd în relief caracterul constructiv al metodei dezbaterilor, acad. P. Constantinescu-Iaşi a arătat însemnătatea problemelor supuse analizei.

La discuţii au participat — prin intervenţii substanţiale — numeroşi specialişti din Capitală şi provincie, reprezentînd institutele şi facultăţile de istorie din Bucureşti, Cluj şi Iaşi, Institutul de istorie a partidului, Şcoala „Ştefan Gheorghiu", specialişti din cadrul Arhivelor Statului şi ai Societăţii de istorie şi filologie.

Curentele din conducerea revoluţiei de la 1848 din Ţara Romînească a fost cel dintîi referat supus dezbaterii. Autorul acestui studiu — Gh. Georgescu-Buzău — pune în discuţie problema paternităţii proclamaţiei de la Islaz. Arătînd că Ion Ghica, Grigore Tocilescu şi C. Colescu-Vartic au atribuit lui Nicolae Bălcescu textul proclamaţiei citită la Islaz în ziua de 9/21 iunie 1848, autorul referatului prezintă şi opinia susţinătorului lui Eliade, N. B. Locusteanu, care a acuzat pe Ghica de a fi frustat pe Eliade de „opera" sa. În continuare, referentul înfăţişează punctul de vedere al lui S. Albini, care a susţinut că actul „în liniamentele sale generale a fost stabilit de toţi împreună (de conducătorii revoluţiei) în discuţiile ce le-au avut", dar care a opinat pentru „redactarea finală" a proclamaţiei de către Eliade. Gh. Georgescu-Buzău acceptă concluzia lui Albini, adăugînd însă că „nu numai Eliade este acuzabil pentru partea negativa a proclamaţiei", ci şi „marea majoritate a conducătorilor revoluţiei, care s-au aflat, cu deosebiri de nuanţe, mai mult sau mai puţin mărturisite, la unison cu Eliade". Referatul înfăţişează apoi părerile în această chestiune ale lui A. D. Xenopol şi ale lui N. Iorga, susţinători ai paternităţii lui Eliade, pentru a se opri mai mult asupra opiniei lui G. Zane că redactarea celor 21 puncte ale programei constituţionale reprezintă rezultatul unei „opere colective", în timp ce preambulul

* Text întocmit de Secretariatul general al Tratatului de Istorie a Romîniei.

și încheierea aparțin lui Eliade, Referentul nu acceptă acest punct de vedere și este împotriva atribuirii lui Bălcescu a „constituției", „în ordinea în care cele 21 de articole au apărut în proclamația tipărită", Nicolae Bălcescu neputînd accepta ca articolul referitor la emanciparea și împroprietărirea clăcașilor să fie așezat abia la punctul 13 al „constituției".

Autorul referatului supune analizei opiniile noii istoriografii marxiste față de problema paternității proclamației. Referentul arată că *Manualul Unic de Istorie a R. P. R.* a atribuit paternitatea lui Bălcescu, iar acad. P. Constantinescu-Iași și acad. Mihail Roller s-au pronunțat pentru redactarea proclamației de către Bălcescu și „diluarea" ei de către Eliade. Referatul nu-și însușește opinia lui N. Popescu-Doreanu, care atribuie lui Bălcescu rolul „precumpănitor în alcătuirea documentului", căci—opinează referentul — „dacă ideile lui Bălcescu au rămas în proclamație, ele au fost cu totul învăluite de Eliade". De asemenea, referatul critică pe autorul studiului *Nicolae Bălcescu și revoluția de la 1848*, deoarece — susține referentul — „nu observă că proclamația nu oglindește numai pozițiile celor doi fruntași ai revoluției, ci pe acelea ale celor două curente pe care le reprezentau".

Prezentînd propriile sale opinii, Gh. Georgescu-Buzău arată că în lucrarea *Aspectul agrar al revoluției din 1848 în Muntenia*, „a neglijat cu totul paternitatea proclamației", pentru a se ocupa apoi cu prilejul publicării notelor dictate de Bălcescu lui Ghica, de programul revoluționar redactat în martie 1848 la Paris din inițiativa lui Bălcescu. În sfîrșit, în lucrarea *N. Bălcescu*, Gh. Georgescu-Buzău a emis ipoteza denaturării textului proclamației de către Eliade. Încheind această parte a referatului, autorul conchide: „problema paternității proclamației de la Islaz cere noi eforturi de cercetare și de interpretare pentru a se ajunge la o concluzie mai conformă cu adevărul istoric, mai convingătoare și care să poată fi adoptată în cadrul *Tratatului de istoria Romîniei*".

Trecînd la o nouă analiză a problemei, referentul contestă veracitatea relatării lui Ion Ghica din una din scrisorile sale către Alecsandri privind paternitatea documentului luat în discuție și susține că proclamația amintită de Ghica nu este cea de la Islaz, ci versiunea întocmită la Paris — „un program într-adevăr revoluționar și lapidar" — pe care Tell într-o convorbire cu N. Rucăreanu o definea ca fiind „scurtă" și ca avînd drept articole: „1. Ridicarea gloatelor; 2. Împărțirea pămîntului". Referentul susține că această proclamație redactată la Paris din inițiativa lui Bălcescu „avea să cadă, din cauza opoziției nu numai a lui Eliade, ci și a fraților Golești și probabil și a unora dintre membrii comitetului revoluționar, care s-au situat pe aceeași poziție, mai mult sau mai puțin fățiș". În încheierea acestei părți a lucrării, autorul referatului afirmă că Bălcescu „n-a revendicat niciodată paternitatea" proclamației, ci „a atribuit-o comitetului revoluționar" și că „asupra acestui program se resimte... din plin intervenția lui Eliade, ceea ce explică de ce contemporanii au considerat-o ca operă a sa".

Referatul cercetează apoi ipoteza „proclamația de la Islaz opera lui Eliade". Se expune, în detaliu, agrumentația lui N. B. Locusteanu din 1891 în favoarea paternității lui Eliade și se conchide: „Concluzia ce se desprinde din aceste amănunte este că Eliade redactase proclamația conform poziției sale, dar că această poziție a coincis și cu dorințele amicilor săi, care apoi au susținut-o în comitetul revoluționar pentru a fi votată... Programa, cu toate obiecțiunile pe care le-a stîrnit, «fu primită în unanimitate», de unde deducem că adversarii programei lui Eliade aflîndu-se în minoritate, au admis-o și ei. Nu integral, ci cu unele propuneri de modificări". Referentul mai adaugă că „pînă la urmă, proclamația a apărut tot așa cum a conceput-o Eliade", deși ea „nu trebuie însă considerată ca un reflex al poziției singulare a lui Eliade, ci al întregii aripe drepte din conducerea revoluției".

În favoarea opiniei sale, autorul invocă mărturia lui Gr. Zossima și aceea a lui Al. G. Golescu, ultimul denumind documentul luat în dezbatere „proclamația lui Iliad". Eufrosin Poteca, colonelul Ion Voinescu, C. D. Aricescu și fostul domnitor Gh. Bibescu sînt folosiți

de asemenea, pentru a se susţine paternitatea lui Eliade. Propriile argumente ale acestuia din urmă sînt invocate, insfîrşit de referent în susţinerea tezei sale. Cu acest prilej, referatul aminteşte „apelul" adresat de Eliade domnitorului Bibescu pentru a-l invita să se pună în fruntea mişcării, apreciind acest document edificator „pentru a ne arăta începutul trădării cauzei revoluţionare de către primul guvern provizoriu de la Islaz, alcătuit în marea lui majoritate din elemente capitularde ca I. Eliade Rădulescu, Christian Tell, Ştefan Golescu, N. Pleşoianu". Autorul apreciază scrisoarea drept „începutul tranzacţiei cu vechea clasă dominantă" şi susţine că „la această tranzacţie, Eliade a avut alături de sine şi pe C. A. Rosetti şi I. C. Brătianu".

Referatul prezintă mai multe afirmaţii ale lui Eliade privind caracterul „anesteziant", pe care acest fruntaş al revoluţiei din 1848 a vrut să-l dea proclamaţiei de la Islaz, ca şi intenţiile sale de a da revoluţiei un caracter împăciuitorist. Între altele, se citează scrisoarea pe care Eliade o adresează domnitorului Ştirbei şi în care susţine că „în trei luni ale regeneraţiei romîne, nici o picătură de sînge nu s-a vărsat, nici o bonetă de cucoană nu s-a pierdut, nici un fir de barbă fanariotă nu s-a rătăcit".

În concluzie, referentul afirmă că proclamaţia trebuie atribuită lui Eliade şi „curentului de dreapta al cărui exponent era" şi că ea „nu păstrează din primul program revoluţionar prezentat de Bălcescu decît reformele preconizate de el şi acestea în altă ordine decît aceea concepută de el". Autorul referatului susţine că cele dintîi reforme „enunţate în fruntea celor 21 articole ale constituţiei... privesc direct interesele burgheziei", în timp ce articolele referitoare la emanciparea şi împroprietărirea clăcaşilor ori la eliberarea ţiganilor sînt aşezate abia la punctele 13 şi 14". Referatul semnalează „indiciile" pactizării dintre burghezie şi boierime (propunerea făcută lui Gh. Bibescu de a nu părăsi domnia, menţinerea elementelor vechi în aparatul de stat, muşamalizarea procesului coloneilor trădători Odobescu şi Solomon, modul de alcătuire a viitoarei adunări constituante propusă de Eliade, Cîmpineanu, C. A. Rosetti, Nicolae Golescu şi alţi conducători ai mişcării). „Întreaga această desfăşurare a revoluţiei — conchide autorul — reflectează spiritul proclamaţiei de la Islaz şi deci al lui Eliade şi al colaboratorilor săi din aripa dreaptă a conducerii. Împotriva acestui spirit a luptat necontenit poporul în frunte cu democratul revoluţionar N. Bălcescu, în tot decursul celor trei luni de biruinţă".

În referatul *Teze pentru istoria mişcării revoluţionare din Moldova de la 1848*, Valerian Popovici subliniază de la început caracterul restrîns — în ceea ce priveşte „amploarea" şi „intensitatea" — al luptei revoluţionare moldovene, „în comparaţie cu revoluţiile din Ţara Romînească şi Transilvania". Autorul referatului critică însă limitarea mişcării revoluţionare din Moldova de către istoricii din trecut „numai la evenimentele din martie 1848".

După ce discută problema revoluţiei în lumina gîndirii marxist-leniniste, referatul analizează situaţia economică a Moldovei în preajma anului 1848. „Agricultura — scrie autorul — se afla în acea vreme într-o stare înapoiată, se foloseau unelte de muncă rudimentare şi se baza pe mîna de lucru iobagă" ; munca salariată se utiliza „doar pentru puţinele forme de culturi noi care cereau o specializare". Cu toate încercările sporadice de a se utiliza unelte noi, agricultura „se dezvoltă numai extensiv, prin continuarea defrişărilor". Industria „nu ieşise din faza manufacturieră", se extrăgeau cărbuni la Comăneşti şi se extrăgea păcură, dar „nu se putea vorbi de o industrie în adevăratul înţeles al cuvîntului". Referentul — după ce enumeră cele cîteva întreprinderi industriale ale Moldovei — conchide că „aceasta nu ne poate duce la concluzia că la mijlocul secolului al XIX-lea exista un capital industrial în Moldova". În privinţa exportului de cereale, referatul arată că „economiştii şi istoricii burghezi au exagerat mult însemnatatea exportului de cereale a Ţărilor Romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea".

Atribuind relaţiilor feudale şi jugului otoman cauza dezvoltării lente a economiei Moldovei, referentul afirmă că „în aceste condiţii nu se putea dezvolta o burghezie industrială puternică, care să ducă în mod revoluţionar lupta pentru înlăturarea regimului feudal". „Tînăra burghezie din Ţările Romîne — continuă referentul — era în cea mai mare parte expresia capitalului comercial şi cămătăresc", care „legat de circulaţia mărfurilor" n-are „o bază proprie de producţie" şi „se bazează pe forme de producţie precapitaliste". Arătînd că „exponenţii acestui capital nu aveau interes şi nici puterea să schimbe radical vechile relaţii de producţie", autorul referatului susţine teza colaborării burgheziei cu feudalismul. „Acest fapt — scrie referentul — a contribuit la ruinarea clasei dominante chiar înlăuntrul ei, pe de o parte, iar pe de altă parte a limitat caracterul revoluţionar al acestei burghezii înobilate". Referentul susţine existenţa unui proces de „îmburghezire a boierimii", arătînd că „o parte" din boierime, interesată în „marea producţie de mărfuri agricole", „se apropie de tînăra burghezie, care lua fiinţă" şi urmăreşte „să fie beneficiară relaţiilor noi de producţie". „Dar această boierime — arată referentul — nu voia să renunţe decît la acele legi şi practici feudale, care-o împiedicau să devină beneficiară formelor noi de viaţă economică... Ea nu urmărea abolirea completă a regimului feudal".

Sintetizîndu-şi teza autorul referatului arată că „pe drumul dezvoltării capitaliste în Ţările Romîne, în condiţiile arătate, s-au întîlnit burghezia în formare, slabă încă, cu acea parte a boierimii interesată în schimbările social-economice ale epocii noi care se anunţa — fiecare din aceste două clase avînd limitele lor în acţiunile ce urmărea să le întreprindă". Această „întîlnire" a făcut să se urmeze „calea reformelor" şi să se ocolească „calea exploziei revoluţionare". „La noi — mai afirmă referentul — lipsea un « tiers état » puternic, cu poziţii dominante în producţie, care să atace şi să înfrîngă, în fruntea maselor de ţărani, cetatea învechită a feudalismului".

În continuare, referentul analizează contradicţia fundamentală de clasă „dintre boieri şi ţăranii iobagi", subliniind apăsarea ţărănimii, forţa revoluţionară a acestei clase şi faptul că în Moldova aceasta „a fost ignorată complet, cel puţin în faza iniţială a mişcării revoluţionare". „Dacă ţărănimea ar fi fost atrasă în lupta antifeudală — arată referentul — şi s-ar fi realizat un acord cu revoluţia maghiară — idee pentru care a militat N. Bălcescu — anul 1848 în sud-estul Europei ar fi avut o altă istorie".

Trecînd la studierea formelor de organizare ale mişcării revoluţionare moldovene din 1848, autorul prezintă în linii mari informaţii privind societatea revoluţionară secretă „Asociaţia Patriotică". După ce semnalează legăturile dintre revoluţionarii moldoveni cu cei munteni, autorul conchide că „arestările din Moldova din 1846 au dus la dezorganizarea « Asociaţiei Patriotice », lipsindu-se astfel revoluţia moldoveană, care va izbucni doi ani mai tîrziu, de nucleul revoluţionar cel mai înaintat şi capabil să organizeze lupta". Referatul aminteşte manifestarea opoziţionistă a corporaţiilor din martie 1846, planul comun de acţiune moldo-muntean de la Paris, criza din Moldova din anii 1847—1848, pentru a stărui apoi asupra desfăşurării evenimentelor revoluţionare din 1848.

Referentul susţine existenţa a două faze în mişcarea din Moldova. „În prima fază—arată autorul referatului — se desfăşoară evenimentele din luna martie 1848, urmate de înăbuşirea mişcării prin măsurile luate de Mihail Sturdza, iar în a doua fază se dezvoltă adevărata ideologie revoluţionară moldoveană şi se iau măsurile de organizare a unei noi lupte revoluţionare, care de data aceasta să aibă strînse legături cu revoluţia munteană". Analizînd petiţia-proclamaţie din 28 martie 1848, referentul o compară cu petiţia-adresă din Galiţia, de la 18 martie 1848, ale cărei cereri „erau expresia alianţei dintre burghezia liberală polonă şi moşierimea liberală", arătînd că fruntaşii paşoptişti moldoveni — D. Rallet, M. Kogălniceanu şi V. Alecsandri — au susţinut în prima fază „necesitatea de a se folosi calea legală", mişcarea păstrînd „un caracter protestatar-legalist".

În cea de-a doua fază, mişcarea din Moldova „capătă un caracter revoluţionar" şi mili tează pentru înlocuirea Regulamentului Organic printr-o constituţie burgheză. Referatul caracterizează „Prinţipiile noastre pentru reforma patriei" de la Braşov, din 12/24 mai 1848, drept un text „cu adevărat revoluţionar", amintind că prin acestea se cerea „desfiinţarea boierescului şi împroprietărirea ţăranilor fără nici un fel de răscumpărare din partea lor", ca şi „Unirea Moldovei şi a Valahiei într-un singur stat neatîrnat romînesc". Autorul apreciază „Prinţipiile "ca „cel mai înaintat program al revoluţiei de la 1848 în Ţările Romîne", dar relevă faptul că „acest program revoluţionar înaintat... n-a fost adus în faţa maselor" şi că „prin această atitudine paşoptiştii moldoveni au stat în mod evident mult în urma conducătorilor revoluţiilor munteană şi transilvană". Mai tîrziu, Kogălniceanu a redactat, din însărcinarea fruntaşilor paşoptişti, „Dorinţele partidei naţionale din Moldova" şi un proiect de constituţie. Potrivit referatului, de data aceasta „ideile cele mai înaintate din programele ce le-a avut în faţă, trecute prin filtrul gîndirii progresiste a lui M. Kogălniceanu, dar de un progresism moderat, îşi pierd din strălucirea lor, topindu-se într-un program de reforme burgheze".

Referentul arată că în „Dorinţele partidei naţionale" se renunţă la împroprietărirea fără răscumpărare, dar se consideră Unirea celor două ţări romîneşti drept „cheia de boltă fără de care s-ar prăbuşi tot edificiul naţional". „Dacă la Kogălniceanu — conchide însă autorul — nu găsim avîntul luptei revoluţionare; calcul, logică şi argumentare ştiinţifică stau la baza programului de reforme redactat de el; meritul lui constă în faptul că pe linia reformelor social-politice pentru binele poporului, a ţăranilor în special, a stat toată viaţa, spre deosebire de mulţi fruntaşi ai revoluţiei de la 1848, care au avut atunci idei mai radicale, dar după înăbuşirea revoluţiei, au trădat ideile ei, s-au aliat cu marea boierime, îngroşînd rîndurile monstruoasei coaliţii, netezind calea spre regimul burghezo-moşieresc în Romînia".

Referatul analizează apoi activitatea emigraţiei revoluţionare moldovene. Se dau detalii privind modul de lucru al comitetului revoluţionar din exil, ca şi asupra legăturilor sale cu revoluţionarii din Iaşi şi cu cei munteni. Se înfăţişează acţiunea dusă de revoluţionarii moldoveni — în cea de-a doua fază a mişcării — în sînul ţărănimii, ca şi activitatea lor în emigraţia europeană, dincolo de hotarele Bucovinei.

În continuare, autorul subliniază că „în Moldova, ca şi în Ţara Romînească, una din cele mai importante probleme ale revoluţiei de la 1848 a fost cea ţărănească", arătînd că „în funcţie de felul cum această problemă se reflectă în programul revoluţionar şi cum se lupta pentru rezolvarea ei, revoluţia se poate sprijini sau nu pe adevărata masă revoluţionară din ţările agrare, ţărănimea". Referentul susţine că petiţia-proclamaţie din martie 1848 „aproape a ignorat problema ţărănească", aceasta fiind însă prezentă la emigraţi. Referentul emite apoi teza că „poziţia şovăielnică a revoluţionarilor moldoveni faţă de problema ţărănească, poate fi explicată prin aceia că funcţiunea liberalilor burghezi a fost îndeplinită de boierime, de păturile de mijloc îmburghezite ale acesteia". El mai opinează că „lipsită de forţa revoluţionară a ţărănimii, o revoluţie în condiţiile istorice de la noi, nu putea fi victorioasă". Referentul susţine apoi că cea de-a doua problemă a revoluţiei — „problema naţională, unirea Ţărilor Romîne" — s-a bucurat de „adeziunea completă" a tuturor revoluţionarilor, moderaţi sau mai înaintaţi.

Analizînd rolul factorilor externi „în evoluţia mişcării revoluţionare moldovene" autorul relevă înrîurirea exercitată de ideile revoluţiei franceze din 1789 şi de acelea ale mişcărilor revoluţionare polone, „influenţa programului şi tacticii de luptă revoluţionară munteană şi transilvană", ca şi faptul cunoaşterii situaţiei revoluţionare din Ungaria. Referatul dă o explicaţie „bunăvoinţei" austriace faţă de emigraţii moldoveni, amintind scopurile Austriei şi silinţele ei de „a contracara influenţa Rusiei ţariste de partea căreia se afla marea boierime conservatoare în frunte cu Mihai Sturdza".

„În condițiile istorice date — conchide în referatul său Valerian Popovici — mișcarea moldoveană de la 1848, protestatară și legalistă în forma ei inițială, revoluționară în a doua formă, nu a putut rezolva problemele pe care le ridică o revoluție burgheză, rezultat la care pînă la urmă n-a putut ajunge nici revoluția munteană, care reușise la un moment dat să cucerească puterea și să înlocuiască temporar vechiul regim. Dar această mișcare revoluționară cît și revoluțiile din Țara Romînească și Transilvania au totuși o deosebită importanță. Anul 1848 a dat o însemnată contribuție la cristalizarea ideilor sociale și naționale, la dezvoltarea spiritului revoluționar în masele populare, pregătind astfel condițiile pentru dezvoltarea istorică viitoare a Țărilor Romîne".

Ultimul referat supus discuțiilor a fost studiul prof. Victor Cheresteșiu, *Întețirea mișcărilor sociale și naționale romîne după adunarea de la Blaj (iunie-august 1848)*. Referentul analizează rezultatele imediate ale revendicărilor marii manifestații de la Blaj. Se subliniază că revendicările naționale și în primul rînd impiedicarea unirii Ardealului cu Ungaria — „ceea ce Bărnuț a considerat ca obiectiv principal al adunării de la Blaj" — n-au fost împlinite de curtea de la Viena, care nu voia „să rupă în mod deschis cu guvernul ungar și cu cercurile liberale din Ardeal". În privința revendicărilor țărănimii, hotărîrea dietei de la Cluj, privind unirea cu Ungaria și introducerea legilor unguroști, „de fapt a desființat robotele și dijmele iobagilor". În schimb, proprietarii — sprijiniți de administrația veche — se opun desființării practice a relațiilor feudale în agricultură. Țăranii se pregătesc și ei de luptă.

Referatul prezintă revendicările naționale ale romînilor din Banat, formulate la Lugoj (15—22 iunie 1848) și semnalează participarea romînilor la alegerile pentru adunarea Ungariei. Autorul referatului distinge patru grupări în sînul conducătorilor romînilor ardeleni. În centrul celei dintîi se situează — potrivit referatului — Gh. Bariț, luptător „împotriva asupririi naționale a poporului romîn", dar, totodată, partizan al colaborării cu poporul maghiar. Cea de-a doua grupare este reprezentată de Avram Iancu. Acesta se afla „pe o poziție de luptă pentru lichidarea jugului feudal" și membrii grupării sale „se considerau purtătorii de cuvînt ai revendicărilor sociale ale țărănimii" și „militau și pentru postulatele naționale, pentru recunoașterea independenței națiunii romîne".

Simion Bărnuț era în fruntea celei de-a treia grupări, care reprezenta interesele burgheziei romîne și care — lăsînd „pe al doilea plan desființarea iobăgiei" — dădea prioritate luptei naționale. „Pătruns de spiritul naționalist — îl caracterizează referentul pe Bărnuț — el n-avea încredere în legile elaborate de revoluția ungară și nici în revoluționarii unguri" și pretindea înainte de toate desființarea „iobăgiei naționale". În centrul celei de-a patra grupări, care se găsea „pe o poziție antinațională, retrogradă", era episcopul Șaguna, „care căuta să slujească interesele curții imperiale de la Viena", dar care, totodată, încerca să nu piardă „nici încrederea guvernului din Pesta". Pe o poziție similară — de data aceasta mai apropiată de nobilimea maghiară — se găsea și episcopul greco-catolic Lemeni. În sfîrșit, în partea de vest și nord a Transilvaniei, conducătorii romînilor „țineau la limba și cultura națională, cereau respectarea deplinei egalități în drepturi pentru toate naționalitățile" și „puneau pe primul plan lupta împotriva sistemului absolutist, împotriva privilegiilor feudale, pentru eliberarea iobagilor". Ei „căutau să îmbine mișcarea revoluționară romînă cu cea maghiară și a altor popoare din imperiul austriac pentru înscăunarea unor rînduieli democratice, care să asigure libertatea și dezvoltarea tuturor popoarelor de pe teritoriul Ungariei".

Referentul descrie ruptura ce se produce în toamna anului 1848 între curtea de la Viena și guvernul maghiar, arătînd că aceasta „a dat semnalul pentru războiul civil". Analizînd situația din Ardeal, autorul referatului explică alăturarea miilor de țărani de „intelectualii romîni, gru-

paţi în jurul lui Bărnuţ", în cea de-a treia adunare de la Blaj, prin sabotarea de către proprietari a drepturilor ce le fuseseră acordate. Conflictul social degenerează într-o luptă naţională între romîni şi unguri, iar ţăranii romîni se împotrivesc recrutării lor în armata maghiară. „Astfel, notează referentul, în toamna anului 1848, ca urmare a poziţiei lor greşite pe care s-au situat atît unii conducători romîni, cît şi unii conducători maghiari, datorită agitaţiei naţionaliste din ambele părţi, acolo unde aproape toţi iobagii erau romîni şi aproape toţi proprietarii de moşii unguri, conflictul social între iobagi şi nemeşi proprietari a apărut ca o luptă naţională între romîni şi unguri". Această situaţie este caracterizată în referat drept „o grea lovitură pentru cauza revoluţiei".

Înfrîngerea forţelor maghiare şi secuieşti de către armata lui Puchner, urmată de contra-acţiunea generalului Bem în armata căruia se găseau şi 3000 de romîni, încheie în Ardeal anul 1848. În martie 1849, „toată Transilvania era în mîinile trupelor lui Bem", singura excepţie fiind regiunea munţilor Apuseni stăpînită de moţii lui Avram Iancu, care — potrivit referatului — „prin lupta lor izolată pentru pămînt au ajutat, de fapt, contrarevoluţia". La 14 aprilie 1849, Ungaria se declară o republică independentă, dar, totodată, „conducătorii revoluţiei n-au avut însă tăria să elimine elementele şovăielnice şi trădătoare din guvern, parlament şi armată", ceea ce a dus pînă la urmă la capitularea de la Világos (Şiria).

Referatul arată că în partea de vest şi nord a Transilvaniei romînii „au mers, în mare parte cu revoluţia ungară", dar că deputaţii romîni, partizani ai acestei revoluţii, „şi-au ridicat glasul în repetate rînduri, atît pentru drepturile limbii naţionale, cît şi pentru revendicările ţărăneşti". Autorul referatului susţine că un grup de deputaţi romîni s-a încadrat „în grupul radical al Camerei, alături de acei deputaţi maghiari care şi în problema naţională aveau o poziţie mai înaintată"; în fruntea acestor fruntaşi romîni s-a găsit Murgu, care „era ferm convins că, prin dobîndirea şi asigurarea drepturilor cetăţeneşti, poporul romîn va găsi o soluţie justă şi în problema naţională".

Victor Cheresteşiu acordă un loc de seamă concepţiilor lui Bălcescu în „problema revoluţiei burgheze din Ardeal şi Ungaria" şi în aceea „a relaţiilor dintre diferitele popoare în cadrul acestei revoluţii". Referentul afirmă că Bălcescu „a cumpănit bine ce se putea realiza în problema romînilor din Transilvania în 1848, fără a primejdui cauza unităţii luptei popoarelor, cauza revoluţiei generale, de a cărei victorie depindea şi libertatea, eliberarea de despotism a romînilor, atît a celor din Ţara Romînească şi Moldova, cît şi a romînilor din Transilvania". Marele democrat revoluţionar urmărea realizarea *într-o primă etapă* a unităţii Ţării Romîneşti cu Moldova, „chiar şi în cazul, dacă în Transilvania romînii ar trebui să facă unele concesii vremelnice". Totodată, Bălcescu —susţine referatul — „era convins că naţiunile nu se pot dezvolta decît numai sub un regim de libertate" şi că „ideea democraţiei nu se împăca cu cea a supremaţiei naţionale". Autorul referatului mai susţine că Bălcescu „n-a uitat nici o clipă că, în acel moment istoric, Ungaria era singura ţară care lupta cu armele împotriva despotismului, ţară care mergea cu curaj şi demnitate naţională sub steagul revoluţiei".

Referatul prezintă etapele acţiunii de împăciuire din 1849 — „proiectul de pacificare", semnat de Bălcescu şi Kossuth şi legea naţionalităţilor — relevînd planul lui Bălcescu de a realiza convieţuirea paşnică a popoarelor şi de a transforma lupta revoluţiei ungare „în lupta pentru liberarea popoarelor din estul Europei". Se semnalează planul lui Bem de a răscula poporul romîn din Moldova şi Ţara Romînească, acţionînd în conlucrare cu Avram Iancu.

Referentul susţine teza înclinaţiilor lui Avram Iancu spre o înţelegere cu guvernul revoluţionar maghiar, arătînd că Iancu „n-a urît nicicînd poporul maghiar, ci a urît trufia nobililor" şi că „era gata să trateze o înţelegere romîno-maghiară". Totuşi — potrivit referatului — „aşteptînd de la Viena împlinirea revendicărilor naţionale şi sociale, induşi în eroare de promisiunile

înşelătoare ale Curţii imperiale", Iancu şi ai săi „au făcut jocul reacţiunii habsburgice", care „a folosit arma otrăvită a dezbinării naţionale pentru a slăbi forţele revoluţiei în Transilvania".

În partea finală, referatul analizează urmările revoluţiei: reînscăunarea vechiului absolutism, pedepsirea a mii de luptători din rîndul revoluţionarilor — inclusiv romînii ce urmaseră cauza revoluţiei ungare — dezamăgirea conducătorilor romîni din Transilvania, în frunte cu Avram Iancu. Discutînd cauzele înfrîngerii revoluţiei, referentul semnalează — în afara cauzei externe a intervenţiei ţariste — cauzele interne: „mentalitatea nemeşimii proprietare" — care n-a mers pînă la capăt „în curăţirea gunoiului feudal" — şi „nerezolvarea problemei naţionale".

Dacă „guvernul ungar n-a înţeles problema naţională într-un stat multinaţional", nici burghezia diferitelor popoare ale Austriei — potrivit tezei profesorului sovietic Kan — n-a înţeles să-şi subordoneze interesele naţionale şi de clasă „intereselor luptei popoarelor europene împotriva feudalismului şi absolutismului". De aceea, arată referentul, „nu se poate trece uşor peste vina unor conducători romîni, în frunte cu Bărnuţ, care, în speranţa că vor dobîndi drepturi naţionale, au ajutat pe habsburgi împotriva revoluţiei şi au contribuit astfel la menţinerea imperiului habsburgic, acestui stat poliţist, reacţionar, care a fost şi înainte de 1848 şi a rămas pînă la prăbuşirea lui, o închisoare a popoarelor".

Referentul critică poziţiile istoriografiilor naţionaliste romînă şi maghiară în problema revoluţiei de la 1848, ca şi încercarea de a se atribui evoluţia evenimentelor din 1848 „unei situaţii fatale", căci „faţă de această concepţie — scrie el — care încearcă să nege vina conducătorilor naţionalişti din 1848 stă realitatea, că o mare parte a conducătorilor şi populaţiei romîne slovace şi sîrbe, din Ungaria, a mers cu revoluţia şi nu cu împăratul austriac şi ţarul Rusiei".

Conchizînd, autorul arată că „revoluţia din 1848 a schimbat, cu toate că a fost înfrîntă, raporturile feudale ce existau între proprietarii nemeşi şi iobagi". La această înlăturare au contribuit „din plin" luptele ţărănimii romîne, care „au fost, în esenţă, lupte antifeudale, chiar şi atunci cînd ele au luat sub înrîurirea conducătorilor intelectuali, un aspect naţional". Totuşi chiar şi după 1848 „problemele fundamentale sociale ale maselor muncitoare au rămas nerezolvate", probleme care nu şi-au găsit împlinirea definitivă decît în urma Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi a victoriei Uniunii Sovietice asupra fascismului, cînd s-au lichidat în Ungaria şi Romînia „ultimele rămăşiţe feudale" şi „s-a putut păşi şi la lichidarea naţionalismului burghez, învrăjbitor de popoare, şi la înlocuirea lui cu patriotismul socialist şi internaţionalismul proletar".

Dezbaterea în jurul celor trei referate a fost deosebit de vie. Intervenţiile s-au situat — în general — la un înalt nivel ştiinţific şi criticile au fost constructive. S-au adus sugestii pentru dezbateri viitoare. Astfel, chiar de la începutul discuţiilor, s-a propus ca în viitor referatele să ia în discuţie un număr mai mare de chestiuni şi nu să se limiteze la un singur aspect. Trebuie de reţinut o observaţie a lui L. Boicu privind cel de-al treilea referat: „Ne întrebăm dacă nu era mai indicat să ni se prezinte un referat în care să găsim principalele probleme, insuficient de bine lămurite sau controversate, din revoluţia din Transilvania şi nu o comunicare în care se tratează numai o anumită perioadă a revoluţiei".

Într-o intervenţie (P. P. Panaitescu) s-a cerut integrarea revoluţiei transilvane din 1848 în ansamblul revoluţiei generale romîneşti. În acelaşi sens Gh. Ungureanu a recomandat în intervenţia sa să se facă „o legătură mai strînsă între evenimentele social-politice, care se desfăşurau în Ţara Romînească, Transilvania şi Moldova, *în acelaşi timp*, începînd chiar cu 1840". În acelaşi sens a intervenit şi Cornelia Bodea, aducînd ca argumente concrete: „planul de luptă pentru sincronizarea revoluţiei moldo-romîne, care s-a elaborat la Paris, în discuţiile, care au avut loc în luna martie între revoluţionari", formularea în bună parte identică şi simultană a

„Prinţipiilor" de la Braşov ale revoluţionarilor exilaţi moldoveni şi a proclamaţiei de la Blaj şi „participarea romînilor din Moldova şi Ţara Romînească la Adunarea de la 3/15 mai", care „nu poate fi privită ca un fapt izolat şi întîmplător". De asemenea, în această intervenţie s-a semnalat „instrucţiunile" pe care le cer Axente, Laurian şi Roman, înainte de a pleca din Bucureşti spre Ardeal, ca şi detaliul inedit cuprins într-un memoriu al lui Pleşoianu că „ziua revoluţiei /în Ţara Romînească/ s-a mai prelungit din pricina celor duşi în Transilvania".

Referatul privind revoluţia de la 1848 din Ţara Romînească a stîrnit discuţii animate. „Ne întrebăm — a spus L. Boicu — dacă subiectul referatului ales pentru revoluţia de la 1848 în Ţara Romînească a fost cel mai indicat. Problema paternităţii proclamaţiei de la Islaz este o chestiune controversată, care merită să fie supusă unei largi dezbateri şi care trebuie rezolvată. Dar nu e nici singura chestiune controversată a temei şi nici cea mai importantă".

În acelaşi sens s-a pronunţat şi V. Raţă, pentru care această chestiune „nu este una dintre problemele esenţiale, principale"; iar V. Maciu a arătat că „determinarea paternităţii proclamaţiei de la Islaz ajută la clarificarea problemei genezei curentelor în revoluţia de la 1848 în Ţara Romînească, dar nu poate arăta care au fost aceste curente, cum s-au manifestat ele şi în ce fel s-au produs divergenţele între ele". În sfîrşit, Dan Berindei a afirmat în intervenţia sa că „proclamaţia de la Islaz reprezintă baza ideologică a revoluţiei muntene de la 1848", dar că există „destule probleme importante şi suficient de controversate, care puteau fi puse în discuţie". Între acestea a enumerat: atitudinea claselor şi păturilor sociale faţă de revoluţie, rolul maselor, organizarea luptei maselor, curentele din sînul conducerii revoluţiei, problema rezistenţei armate şi atitudinea acestor curente faţă de ea, ca şi faţă de problema agrară, problema unităţii naţionale etc...

L. Boicu a dezbătut — legat de intervenţia pe care a făcut-o în această chestiune — problema caracterului revoluţiei de la 1848 în Ţara Romînească, declarîndu-se pentru caracterul ei burghez şi nu burghezo-democratic, deoarece „programul revoluţiei are un caracter prin excelenţă burghez". A existat şi „o tendinţă de a da revoluţiei burgheze un caracter democratic revoluţionar", aceasta aparţinînd aripei radicale condusă de Bălcescu, dar ea a rămas „în cea mai mare parte nerealizată", prevalînd „punctul de vedere al curentului moderat, ceea ce corespundea raportului de forţe sociale, determinat de structura societăţii din Ţara Romînească în această epocă".

Intervenţiile au criticat sensul pe care l-a dat referatul proclamaţiei de la Islaz, subevaluîndu-i caracterul revoluţionar. „În ansamblu — a spus D. Berindei — proclamaţia — însuşi actul de naştere al revoluţiei — conţine în cele 21 de articole ale sale, deci în fondul său, căci acesta este fondul şi nu frazeologia lui Eliade, înseşi principiile de bază, principii juste, ale revoluţiei din Ţara Romînească". Acelaşi vorbitor a mai adăugat: „Cred că în ansamblu proclamaţia de la Islaz nu trebuie considerată prin frazele pompoase şi religioase în care a îmbrăcat-o Eliade, ci în fondul ei, care rămîne şi unde trebuie să recunoaştem mintea, voinţa şi chiar pana lui Bălcescu şi a celorlalţi conducători cu adevărat situaţi pe poziţiile progresului în acea vreme". În intervenţia sa, Şt. Pascu a susţinut, de asemenea, că cele 21 puncte ale proclamaţiei „cuprind în esenţă programul revoluţiei de la 1848 din iunie în Ţara Romînească", iar Gh. Zane a caracterizat documentul luat în discuţie drept „un elaborat de ordin esenţial, care constituie expresia sintetică a ideologiei mişcării revoluţionare" şi ale cărui 21 de puncte, raportate „la situaţia de moment", „au caracter net revoluţionar". „Ele tind — a mai spus acelaşi vorbitor — să lichideze vechea societate feudală şi să instaureze o nouă societate...".

În intervenţiile lor Gh. Zane şi V. Raţă au subliniat implicaţiile pe care le-ar atrage acceptarea tezei paternităţii susţinută în referat. Prin aceasta a arătat cel dintîi, nu s-ar recu-

noaşte grupului de „intelectuali democraţi şi revoluţionari", condus de Bălcescu, rolul „hotărîtor", pe care l-a avut în „elaborarea ideologiei-revoluţionare", în anii 1840—1848. V. Raţă a susţinut, de asemenea că „dacă am lăsa concluzia trasă de tov. Georgescu-Buzău, am greşi, nu numai prin aceea că am minimaliza rolul curentului revoluţionar în evenimentele din 1848, dar am păcătui foarte mult prin faptul că am minimaliza evenimentele din 1848".

Atribuirea paternităţii proclamaţiei lui Eliade şi aripei de dreapta din conducerea revoluţiei nu a fost acceptată în cursul discuţiilor. Gh. Zane a arătat că proclamaţia — în sensul introducerii şi a concluziei la programul revoluţionar — se datorează lui Eliade, dar că referentul a greşit atribuind lui Eliade „principiile constituante" — adică cele 21 articole — cuprinse în proclamaţie. „Aceste puncte — s-a mai spus în această intervenţie — trebuiau aruncate în masă sub forma unor explicaţii mai ample, a unor motivări, a unor expuneri de motive, cum are fiecare constituţie şi un apel pentru a se susţine această constituţie. Această lucrare a făcut-o Eliade". L. Boicu a acceptat acest punct de vedere, ca şi V. Maciu şi V. Raţă. D. Berindei, a arătat, de asemenea, că a subscrie concluziilor referatului ar fi să se dea lui Eliade „un caracter cu mult mai progresist decît el l-a avut" şi a atras atenţia asupra faptului că Bălcescu însuşi nu a condamnat vreodată programul revoluţiei, atitudine ce n-ar fi avut-o dacă aceasta „ar fi fost opera exclusivă a lui Eliade şi a celorlalţi dreptaşi". V. Liveanu s-a declarat de acordi cu antevorbitorii săi că „cele 21 de puncte ale constituţiei nu pot fi atribuite lui Eliade".

În cursul discuţiilor, s-a clarificat faptul că în proclamaţia de la Islaz sînt cuprinse două acte, pe deoparte expunerea de motive şi apelul, iar, pe de alta, programul propriu-zis al revoluţiei. Această teză — susţinută argumentat de Gh. Zane — a fost confirmată printr-o scurtă intervenţie a lui M. Regleanu, care a atras atenţia asupra existenţei la Arhivele Statului a constituţiei, citită de C.A. Rosetti pe cîmpia Libertăţii, document în care lipsesc expunerea de motive şi apelul. În intervenţia sa, Gh. Zane a subliniat caracterul „net revoluţionar" al celor 21 de puncte şi a arătat că, în schimb, „motivarea" este „îmbibată de spirit reacţionar". Merită să fie semnalată, într-o ordine de idei apropiată, teza lui V. Liveanu privind existenţa în luna martie 1848 a unor programe diferite, programul revoluţionar formulat de Bălcescu, şi adoptat într-o adunare la Paris şi programul reformist al grupului din jurul lui C. A. Rosett care încerca încă să realizeze reforme moderate (ca de pildă desfiinţarea clăcii fără înproprietărire) sub conducerea domnitorului Bibescu.

Intervenţiile privind referatul tov. Georgescu-Buzău s-au centrat în jurul problemei paternităţii. Vorbitorii s-au pronunţat pentru redactarea colectivă a programului revoluţionar. Şt. Pascu luînd cuvîntul în această chestiune, a spus următoarele: „Părerea mea este că ceea ce spune C. A. Rosetti se apropie mult de adevăr în legătură cu paternitatea proclamaţiei. Rosetti spunea că atunci — şi se adresează lui Eliade — « cînd ne aduseşi acea proclamaţiune, deşi tema o aveai de la noi, adu-ţi aminte cîte disensiuni, cîte ştersături şi cîte corectări furăm siliţi să facem şi tot ieşi plină de defecte ». Deci proclamaţiunea a fost dezbătută în comitetul revoluţionar, corectată, deci impuse idei ale grupului Bălcescu ... aşa încît din această afirmaţie se desprinde faptul că tema, deci ideile, punctele proclamaţiei le avea Eliade de la grupul radical al lui Bălcescu". Gh. Zane a arătat că redactarea programului revoluţiei „este operă colectivă a cărei elaborare s-a făcut în timp şi a cărei finisare a fost făcută în preajma revoluţiei". În aceeaşi intervenţie s-a subliniat faptul că în afara punctului privind eliberarea şi împroprietărirea ţăranilor — adoptat în 1846 — restul articolelor programului sînt „o operă colectivă realizată ... începînd cu anul 1840 şi ajungînd pînă la 1848" şi că în consecinţă, „ceea ce numim proiectul de constituţie sau constituţie este un elaborat colectiv, care este opera comitetului revoluţionar din care Eliade făcea parte şi că introducerea acelor articole care dădeau revoluţiei muntene un caracter special, pronunţat democratic, se datoreşte acestei echipe restrînse de intelectuali democraţi printre care era Bălcescu".

Aceeaşi teză este susţinută şi de V. Maciu, care socoteşte programul revoluţionar o„ operă colectivă, în care elementele cele mai înaintate au aparţinut lui N. Bălcescu" şi care „au fost adoptate de toţi ceilalţi membri ai comitetului revoluţionar, inclusiv de Eliade, care la început se pronunţase împotriva împroprietăririi ţăranilor". D. Berindei s-a exprimat, de asemenea, în acelaşi sens, acceptînd chiar unele intervenţii — străine lui Eliade — în expunerea de motive şi în apel. „Proclamaţia de la 1848 este — s-a afirmat în această intervenţie — rezultatul unei munci colective mai ales în ceea ce priveşte cele 21 de puncte — care constituiau de altfel esenţialul — şi forma în care i-a îmbrăcat Eliade parte din introducere şi încheiere nu trebuie să înşele".

V. Liveanu, în privinţa redactării colective a documentului luat în discuţie, a susţinut părerea că formula de „operă colectivă" nu este cea mai fericită, deoarece „cele 21 de puncte ale constituţiei revoluţionare au fost elaborate în cadrul unor discuţii colective, dar aceste discuţii nu s-au desfăşurat în mod armonios, ci au fost expresia unor divergenţe de opinii, au fost expresia unei lupte politice destul de ascuţite, care oglindea de fapt tendinţele deosebite ale diferitelor pături sociale participante la revoluţie". Acelaşi vorbitor a mai arătat că „constituţia revoluţionară şi însăşi proclamaţia reflectă raportul forţelor de clasă existente în sînul conducerii revoluţionare la începutul revoluţiei".

Diferitele intervenţii au pus în discuţie cauzele caracterului limitat al proclamaţiei şi chiar şi a programului revoluţionar propriu-zis. V. Raţă a susţinut că acest program „reprezenta interesele claselor sociale, categoriilor, păturilor sociale interesate în schimbarea orînduirii sociale" şi că el reflecta, deci, interese deosebite. În aceeaşi problemă a vorbit şi V. Liveanu. Cauzele externe ale „limitării" revoluţiei au fost semnalate de D. Berindei şi L. Boicu. Cel dintîi a susţinut că frazele împăciuitoare din proclamaţie „reflectau însăşi poziţiile anumitor pături sociale şi chiar ale burgheziei în ansamblu"; dar că, totodată, ele „exprimau o situaţie de fapt, o tragică situaţie în care s-a găsit revoluţia din 1848; este vorba de faptul că totul se desfăşura în condiţiile unei încercuiri de puteri reacţionare, opuse revoluţiei". L. Boicu a arătat că „atunci cînd se prezintă mişcările revoluţionare din Ţările Romîne, nu se ţine cont de faptul că ţările noastre erau situate între trei mari imperii cu regimurile cele mai conservatoare, reacţionare din Europa, cum arăta şi Marx şi nu se ţine cont de influenţa pe care o exercitau ele asupra Ţărilor Romîne".

Tot în cursul discuţiilor, s-a mai atins problema adoptării articolului 13 din proiectul de constituţie. V. Liveanu a afirmat că „în timp ce programul elaborat de Bălcescu prevedea de mult împroprietărirea ţăranilor, majoritatea participanţilor la pregătirea revoluţiei din Ţara Romînească s-a împotrivit acestei revendicări; iar Gh. Zane a adus în această privinţă cîteva detalii inedite, subliniind poziţia cea mai înaintată adoptată în această problemă-cheie a revoluţiei de N. Bălcescu, I. Ghica şi A. G. Golescu.

În cursul discuţiilor, s-a pus şi problema atitudinii lui Bălcescu faţă de programul cuprins în proclamaţia de la Islaz. D. Berindei a susţinut că „Bălcescu nu condamnă acest program al revoluţiei, ci îl acceptă", motivînd această teză prin propria formulă a marelui gînditor democrat-revoluţionar privind comitetul revoluţionar, care — scrie Bălcescu — „a formulat într-un program sentimentul poporului şi îi dădu ideea revoluţionară". Şt. Pascu a adăugat la aceasta, argumentaţia că ştiind „firea lui Bălcescu, convingerile sale şi mai ales dîrzenia cu care-şi apăra aceste convingeri, cu greu cred că s-ar putea socoti că Bălcescu şi grupul său acceptă toate ideile lui Eliade şi a renunţat la ideile grupului său de dragul unei împăcări cu grupul lui Eliade". De altfel, St. Pascu a propus chiar să se atribuie paternităţii sigure a lui Bălcescu patru dintre punctele programului revoluţionar (art. 1, 5, 9 şi 13) propunere criticată de V. Raţă.

S-au făcut unele sugestii privind metoda de cercetare a problemei luată în discuţie. V. Raţă a cerut să se pornească în atribuirea paternităţii de la „caracterul" programului revolutio-

nar; iar Şt. Pascu a observat că referentul a folosit în special „mărturii ale contemporanilor, în primul rînd, ale celor interesaţi direct" şi a cerut „o analiză a proclamaţiei însăşi". D. Berindei a propus să se pornească în studierea revoluţiei muntene de la 1848 „de la Bălcescu, de la opiniile lui din anii 1849—1852, aprecieri negative şi pozitive", de la Bălcescu şi de la izvoarele „în ansamblu" şi nu de la informaţiile lui Locusteanu şi ale lui Eliade, „cunoscuţi rău voitori şi intriganţi".

Gh. Zane a cerut să nu fie lăsate deoparte izvoare „principale" iar C. Bodea a susţinut necesitatea unei critici interne mai adîncită a izvoarelor, aducînd şi un exemplu concret privind caracterul relativ al diferitelor izvoare: două ştiri contradictorii despre încercarea fraţilor Goleşti de a rezolva pe moşiile lor problema agrară.

Mai mulţi dintre cei înscrişi la cuvînt au subliniat ca o lipsă a referatului neadîncirea problemei curentelor revoluţiei muntene. „Nu cred — a spus în această chestiune C. Bodea — că ne putem mărgini a împărţi lumea revoluţionară din Muntenia, la 1848, în două părţi atît de inegale: de o parte Bălcescu şi poporul, de cealaltă parte Eliade şi toţi ceilalţi fruntaşi revoluţionari", mai ales că „Bălcescu însuşi a distins în sînul revoluţiei muntene trei grupări". În aceeaşi intervenţie s-a cerut dezbaterea separată, într-o nouă şedinţă, a problemei curentelor din revoluţie.

V. Maciu a pus problema curentelor pe un plan mai general, legînd curentele de clasele şi păturile sociale, care le-au dat naştere. Vorbitorul a semnalat ca participante la revoluţie boierimea liberală, burghezia, mica burghezie şi muncitorimea în formare şi ţărănimea. „Legate împreună — a arătat V. Maciu — prin voinţa de a răsturna orînduirea feudală şi de a obţine unirea şi independenţa naţională, aceste clase şi pături sociale au ajuns la divergenţe în privinţa ritmului şi tacticii de urmat". Burghezia — ca şi boierimea liberală — se temea de mase ş „considera că apărarea proprietăţii trebuia să constituie preocuparea cea mai importantă a ei", în schimb „reprezentanţii maselor rurale" — în frunte cu Bălcescu — „vroiau emanciparea imediată a ţărănimii de sarcinile feudale şi împroprietărirea ei". În acest timp, „reprezentanţii micii burghezii de la oraşe (C. A. Rosetti), puneau pe primul plan înfăptuirea conducerii burghezo-democratice, a unirii şi a independenţei, împroprietărirea ţăranilor fiind pentru ei o problemă secundară, ce urma a se rezolva în funcţiune de consolidarea revoluţiei". V. Maciu a arătat că atît reprezentanţii maselor rurale — curentul lor fiind „cel mai realist" — cît şi cei ai micii burghezii, formau grupări radicale, care „au colaborat în timpul revoluţiei şi al exilului".

Dezbaterile ample în jurul revoluţiei din Ţara Romînească au contribuit neîndoielnic la clarificarea problemelor controversate.

Participanţii la dezbatere au luat în discuţie şi cel de-al doilea referat privind mişcarea revoluţionară de la 1848 din Moldova. Cu toţii au acceptat felul de prezentare a acestui material, superior în această privinţă celorlalte două referate. Unul dintre criticii referatului — V. Diculescu — a observat că acesta „corespunde ca structură întru totul cerinţelor unei discuţii ca cea de astăzi" şi că „în el se ating toate problemele legate de situaţia Moldovei în 1848". „Referatul tov. Valerian Popovici — a arătat Gh. Ungureanu — are meritul că a deschis cu îndrăzneală poarta discuţiilor şi a arătat în linii generale punctele principale ale problemelor atît de controversate ale anului 1848 în Moldova". Aceste observaţii favorabile au fost însoţite şi de o propunere a lui V. Diculescu privind bifurcarea titlului viitorului capitol al tratatului în *Mişcarea de protest împotriva abuzurilor lui Mihail Sturza* şi *Activitatea şi ideologia exilaţilor moldoveni*.

Discuţiile în jurul caracterului şi fazelor mişcării de la 1848 în Moldova au fost vii. Şt. Pascu a susţinut că „programele alcătuite de moldoveni în emigraţie, în Transilvania" nu constituie

o a doua fază a mişcării, ci „o dezvoltare firească a ceea ce se întîmplase în martie în Moldova". În aceeaşi intervenţie, s-a sugerat pregătirea terenului în vara anului 1848 „pentru izbucnirea unei mişcări de masă". Şt. Pascu a semnalat detaliul necunoscut că „s-a păstrat şi un proiect de organizare unitară a mişcării întocmit de Răducanu Rosetti ... şi în care se fixează şi persoanele, începînd de la Galaţi pînă sus în nordul Moldovei, la Dorohoi, cu care trebuia să se ia legătura şi care aveau să pregătească pe moşiile lor sau în unităţile administrative unde locuiau, oameni pentru asemenea insurecţie".

V. Diculescu a adus critici referatului în legătură cu denumirea de mişcare revoluţionară dată, uneori, în referat, primei faze a mişcării, punînd la îndoială şi caracterul revoluţionar al evenimentelor desfăşurate în Moldova după martie 1848. „Se vorbeşte despre pregătirea comitetelor revoluţionare în Moldova — se spune în legătură cu aceasta în intervenţie — şi a unor unităţi militare. Rezultatul acestei mai temeinice organizări îl aflăm peste două pagini, unde se spune că « au avut loc mişcări ţărăneşti de o mică amploare » în unele judeţe, iar cele « două steaguri de oaste, călăreţi şi pedestraşi », prevăzute cu steaguri tricolore, au fost repede lichidate prin intervenţia armatei". Calificînd mişcarea din martie drept o mişcare protestatară, V. Diculescu contestă posibilitatea generării în Moldova a unei mişcări revoluţionare interne („în Moldova, la 1848, n-a existat un capitalism destul de dezvoltat, care să genereze o burghezie interesată să ajungă la o revoluţie", iar „programele revoluţionare au fost rezultatul elaborărilor unui cerc restrîns de intelectuali cu o răspîndire limitată"), dar acceptă să se dea programelor exilaţilor moldoveni — „privite în ansamblu" „un conţinut revoluţionar".

Şi în alte intervenţii s-a discutat caracterul mişcării din Moldova. V. Maciu a calificat-o în întregime drept mişcare revoluţionară, „pentru că — a spus vorbitorul — eu cred că a fost o mişcare revoluţionară, toate evenimentele avînd legătură între ele". În aceeaşi intervenţie s-a arătat că lipsa din Moldova „a elementelor avansate" a impus limite mişcării din martie „organizată în grabă prin colaborarea boierimii şi a burgheziei" şi care „a fost determinată de voinţa boierimii de a face reorganizarea societăţii sub conducerea ei, fără intervenţia elementelor radicale şi a maselor". Vorbitorul a explicat prin această situaţie specifică, rezerva lui Kogălniceanu, care „aştepta un moment mai prielnic, cînd putea împinge mişcarea mai înainte". L. Boicu a subliniat că referatul este prima lucrare în care se precizează caracterul mişcării din Moldova, problemă ocolită în alte lucrări şi a acceptat calificativul de „protestatară" atribuită de referent primei faze a mişcării din Moldova. „Într-adevăr — s-a spus în această intervenţie — caracterul protestatar la care s-a limitat mişcarea din primăvara anului 1848 în Moldova ne apare pe deplin explicabil dacă ţinem seama de forţa pe care o reprezentau categoriile sociale interesate în declanşarea revoluţiei".

Problemele economice şi sociale ridicate de referat au prilejuit unele observaţii şi completări. Şt. Pascu a susţinut existenţa unei contradicţii între teza privind starea înapoiată a agriculturii din Moldova şi între aceea referitoare la dezvoltarea marii producţii de mărfuri pe moşiile boiereşti, teze care apar amîndouă în referat. V. Maciu a reproşat referatului de a nu fi adîncit suficient „extinderea relaţiilor capitaliste şi de tip capitalist" în agricultură şi a subliniat existenţa industriei de tip capitalist în amîndouă ţările, în preajma revoluţiei. Totodată, acelaşi vorbitor a susţinut că „nu se poate contesta existenţa burgheziei în ambele ţări, mai slabă în Moldova, mai puternică în Ţara Romînească", precizînd că era vorba mai ales de „burghezia mijlocie". În sfîrşit V. Diculescu a afirmat că nu se poate socoti chestiunea ţărănească „una din cele mai importante probleme ale revoluţiei de la 1848", dată fiind „importanţa pe care mişcarea moldoveană a dat-o problemei ţărăneşti".

La rîndul său — în aceeaşi ordine de idei — L. Boicu a prezentat clasele şi categoriile sociale din Moldova de la mijlocul secolului XIX. Vorbitorul a arătat că „de muncitorime, ca

clasă, nu poate fi vorba; ea se află încă în perioada preistorică a formării sale" şi a relevat utilizarea în întreprinderile industriale a muncitorilor străini, „aduşi mai ales din Austria şi Germania". După L. Boicu „singurele elemente ale proletariatului în formaţie" erau calfele, care „puteau juca un oarecare rol în mişcările revoluţionare din oraşe". Însă „principala forţă a revoluţiei o constituia ţărănimea", de care însă se temeau „conducătorii mişcării protestatare". În continuare, L. Boicu a combătut teza idealistă, a inexistenţei unei burghezii indigene în Moldova, dar a susţinut că eterogenitatea burgheziei moldovene a contribuit la slăbiciunea ei. În 1849, faţă de 10 695 familii de negustori şi meseriaşi moldoveni contribuabili existau 10 000 de familii de negustori şi meseriaşi supuşi străini, care se bucurau „de privilegii cu totul excepţionale". Aceşti sudiţi — a arătat vorbitorul — erau „executori ai intereselor guvernelor ai căror supuşi se declaraseră şi erau în mare măsură interesaţi ca în ţară să nu se instaureze o nouă ordine de lucruri". În sfîrşit, L. Boicu a afirmat în intervenţia sa că partea din boierime „interesată activ în schimbul de mărfuri" — care a jucat potrivit referatului rolul activ în evenimentele de la 1848 din Moldova — „era nu numai purtătoarea noii ideologii burgheze, mai mult sau mai puţin limitată, ci şi exponenta nevoilor de progres industrial în Moldova". „Primele privilegii de navigabilizare a rîurilor moldovene — s-a mai arătat în intervenţie — de introducere a transportului fluvial cu vapoare, de construcţie de căi ferate, de fondare a băncilor de credit, aparţin unor elemente din rîndurile acestei boierimi. Primele fabrici capitaliste au fost întemeiate de M. Kogălniceanu, Lascăr Bogdan etc.". Vorbitorul a mai precizat: „Dar, după cum este ştiut, această parte a boierimii moldovene a militat pentru progres nu prin revoluţie, ci pe calea reformelor".

Relevînd prezentarea interesantă în referat a tezei privind procesul de îmburghezire a boierimii, D. Berindei a susţinut în intervenţia sa că referentul — acordînd întreaga atenţie contradicţiei dintre boieri şi ţărani — „a lăsat de o parte o altă contradicţie, aceea dintre boierimea reacţionară şi burghezie, la care se alipise boierimea îmburghezită, renunţînd la o mare parte a propriilor ei poziţii de clasă, pentru a şi le însuşi pe cele ale clasei în ascensiune spre putere", contradicţie calificată de vorbitor drept „o realitate esenţială". Aducînd referatului aceeaşi critică, V. Maciu a afirmat că „în realitate, burghezia, oricît de slabă era, *comparată cu cea din Apus*, constituie clasa menită a prelua conducerea economiei societăţii romîneşti...", în timp ce „boierimea, *în măsura în care era producătoare de mărfuri*, devenea burgheză şi tindea a se contopi cu burghezia".

Şt. Pascu a cerut să se revizuiască teza referentului privind ignorarea ţărănimii de către mişcarea din Moldova şi totodată a propus să se includă în explicarea desfăşurării mişcării din Moldova „evenimentele internaţionale". „Între timp — s-a remarcat în această intervenţie — s-au petrecut la Paris evenimentele din iunie, urmarea cărora a fost o întărire a reacţiunii europene şi acest fapt s-a resimţit şi în programul moldovenilor şi în felul acesta ei nu mai merg pe linia celor de la Braşov, ci cedează în unele puncte şi mai ales în punctele esenţiale, cum era împroprietărirea fără despăgubiri, care în programul de la Cernăuţi este hotărîtă cu despăgubiri". Acelaşi vorbitor a mai atras atenţia asupra conţinutului identic al „Prinţipiilor" emigraţilor moldoveni de la Braşov cu programul de la Blaj din 3/15 mai 1848.

În cursul discuţiilor, V. Diculescu a cerut ca să se urmărească cu atenţie „rolul lui Kogălniceanu şi influenţa pe care a lăsat-o asupra gîndirii sale politice anii de ucenicie petrecuţi la Berlin", iar D. Berindei a susţinut că „în ceea ce priveşte chestiunea unirii Tărilor Romîne", este „prea mult" ca aceasta să fie calificată — cum se face în referat — „a doua problemă a revoluţiei". Această problemă „trece pe planul întîi — potrivit vorbitorului — doar în timpul emigraţiei", deşi latent, în perspectivă, se poate admite că era într-adevăr „cheia de boltă" a revoluţiei, lucru de care însă revoluţionarii din cele două ţări „nu-şi dau seama decît în exil".

În ansamblu, discuțiile în jurul referatului tov. V. Popovici au pus o serie de probleme, care fără îndoială vor ajuta la justa elaborare a acestui capitol din Tratatul de Istorie a Romîniei.

Referatul tov. V. Cherestešiu s-a bucurat de o dezbatere largă. Eugen Glück a relevat activitatea referentului legată de istoria evenimentelor revoluționare transilvane din 1848, apreciind-o în ansamblu ca pe o „sinteză marxistă"; iar Edgar Balogh a arătat că „autorul se orientează după aprecierile singur valabile pentru noi, ale materialismului istoric". În schimb, Teodor Bugnariu a reproșat referentului de a nu fi lămurit în deajuns „conflictul tragic dintre poporul romîn și poporul maghiar în revoluția din 1848 — 1849" și de a nu fi urmărit „strîns" intercondiționarea fenomenelor.

S-au purtat discuții în jurul unor formulări. V. Rață a criticat folosirea noțiunii de „război civil" în caracterizarea situației din Transilvania, deoarece această noțiune ar implica participarea *generală* a romînilor la acțiunea împotriva forțelor revoluționare maghiare. De asemenea, E. Glück a propus să se utilizeze formula „revoluție din Transilvania", căci termenul de „revoluție a romînilor din Transilvania este un termen nu numai nejust, dar și din punct de vedere ideologic greșit", căci „revoluțiile nu se fac după naționalități", revoluția fiind „un tot indisolubil pentru schimbarea ordinei sociale, pentru smulgerea puterii politice din mîinile unei clase reacționare de către o clasă progresistă". Același vorbitor a cerut să se facă o deosebire de nomenclatură între Transilvania — fostul mare principat — și Transilvania de vest.

Fr. Killyen a ridicat problema legării mai strînse în referat a evenimentelor din Transilvania „de evenimentele internaționale petrecute în Franța, Germania, Austria, Cehia și Italia, evenimente care au repercusiuni importante asupra desfășurării revoluției în Transilvania". Același vorbitor a criticat lucrarea pentru neadîncirea momentului de criză din septembrie 1848.

Unii vorbitori — E. Glück și E. Balogh — au apreciat că referentul „pleacă fără echivoc de la singurul criteriu just de orientare marxistă, anume faptul că o acțiune este justă, dacă a ajutat, a folosit cauzei revoluției, sau este dăunătoare pentru că nu a sprijinit cauza revoluției". E. Balogh, reflectînd acest punct de vedere, a susținut că „faptul că revoluția maghiară a constituit punctul de greutate pe aceste teritorii împotriva absolutismului habsburgic atrage după sine concluzia că au fost pozitive acele acțiuni, care au sprijinit această luptă". Vorbitorul a mai adăugat că „sub denumirea de revoluția maghiară nu pot fi înțelese toate aspirațiile naționale maghiare, ci numai acele mișcări radicale, care au luptat consecvent împotriva absolutismului habsburgic, înlăturînd feudalismul și descătușînd elanul revoluționar al maselor populare". E. Balogh a afirmat, în continuare, că revoluționare nu pot fi socotite, decît acele forțe romînești, care au sprijinit revoluția „așa zis maghiară"; în timp ce mișcările antifeudale ale țărănimii romîne, „precum și mișcarea națională, care deși luptă pentru drepturi sociale și naționale juste, nu le leagă cu lupta împotriva absolutismului habsburgic" dau „în mod obiectiv ajutor pentru susținerea sistemului reacționar".

Alți vorbitori s-au opus punctului de vedere adoptat de referent. T. Bugnariu a criticat referatul pentru o prezentare unilaterală a evenimentelor. „Referatul — s-a spus în această intervenție — nu vede decît aspectele negative ale adunării de la Blaj, cînd analizează programul adunării de la Blaj din 3/15 mai. Lasă impresia că întreaga semnificație a acestei adunări, în care s-au cerut libertăți democratice, libertatea națională și ștergerea iobăgiei este redusă la faptul că s-a cîntat *Gott erhalte*! În schimb, nu se face nici o apreciere asupra faptului că după unirea cu Ungaria legiuirile din Martie nu au fost aplicate în Transilvania". Același vorbitor a susținut că referentul n-a subliniat îndestul „limitele revoluției maghiare", „căci — a adăugat el — este clar pentru orice cercetător că numai șoaptele Vienei, adică numai acțiunea propagandistică în

legătură cu revoluţia din 1848, nu pot constitui mobilul unei acţiuni de o anvergură atît de mare ca aceea care s-a desfăşurat între forţele revoluţionare ungare şi romîne".

În sprijinul tezei sale, T. Bugnariu a citat un număr de lucrări ale istoricilor maghiari marxişti, în care se relevă poziţia hegemonă în revoluţia maghiară a nobilimii mijlocii şi incapacitatea acesteia de a rezolva problema pămîntului şi problema naţională. Conchizînd, vorbitorul a afirmat că „referatul trece cu uşurinţă peste această condiţionare, care de fapt explică mobilurile care au determinat apariţia acestui conflict" — adică conflictul dintre romîni şi maghiari — şi că „referatul nu trage concluziile cu privire la felul în care limitele revoluţiei din Ungaria au devenit mai mari atunci cînd revoluţia din Ungaria a fost transpusă pe teritoriul transilvanean", ceea ce „explică participarea masivă a ţărănimii romîne la acţiunea condusă de Avram Iancu şi de Bărnuţiu".

În aceeaşi intervenţie s-a mai imputat referatului faptul că nu a menţionat declaraţia făcută de Kossuth la 26 august 1848 privind dobîndirea libertăţii naţionale prin sabie — în timp ce „curtea — bine înţeles constrînsă de împrejurări şi evenimente — promite lărgirea drepturilor naţionale, prin manifestul împăratului din 22 septembrie 1848". În sfîrşit, T. Bugnariu a criticat aprecierea „globală" a revoluţiei maghiare, fără a se ţine seama că au existat în Ungaria — pe lîngă forţele radicale — forţe „care s-au contrapus chiar în curentul revoluţionar". Această critică apare şi în intervenţia lui E. Balogh, care a apreciat că referatul „nu a adîncit încă problema contradicţiilor interne ale lagărului revoluţiei maghiare".

Cercetînd problema relaţiilor dintre revoluţia romînă şi cea ungară, P.P. Panaitescu a susţinut că n-a fost vorba numai de „căutarea unui acord a aspiraţiilor sociale şi naţionale ale romînilor din statul unguresc în cîrmuirea nouă, revoluţionară", ci „a fost vorba de colaborarea celor două revoluţii în întregimea lor", avînd ca scop final „federalizarea tuturor romînilor cu Ungaria". De asemenea, acelaşi vorbitor a afirmat că romînii au dorit înţelegerea cu revoluţia ungară şi a citat cuvintele lui Avram Iancu : „fraţi maghiari, în aceste două patrii surori, maghiarul de existenţă şi de viitor nu poate vorbi, fără romîn şi romînul fără maghiar".

Alţi vorbitori au scos în relief momentele de efectivă colaborare dintre romîni şi maghiari. E. Glück a susţinut că „în ciuda greşelilor politice comise de conducătorii romîni, maghiari şi germani, mase largi ale acestor popoare au găsit calea luptei comune pentru dezvoltarea revoluţiei, pentru apărarea ei împotriva reacţiunii habsburgice". Vorbitorul a mai arătat că „unităţi romîneşti — compuse din romîni în parte sau în întregime — au luptat pe toate fronturile revoluţiei", în unele lupte ele avînd „un rol hotărîtor". E. Balogh a imputat referentului că nu a expus „legăturile grupării populare a lui Avram Iancu cu tinerimea radicală maghiară din Tîrgu Mureş", ca şi faptul că „mişcarea ţărănească romînă şi maghiară" s-a declanşat „mai ales în comunele mixte romîno-maghiare". În aceeaşi intervenţie, s-a afirmat că numai politica greşită a guvernului Batthyany în problema naţională a dus la separarea elementelor radicale romîne şi maghiare şi a provocat situaţia ca „ofiţerimea romînă" şi „elementele constituţionale liberale ale burgheziei romîne" să poată prelua conducerea mişcării naţionale romîneşti „în anumite părţi ale Ardealului".

Problema cauzelor conflictului dintre romîni şi unguri a preocupat pe mai mulţi vorbitori. L. Boicu a susţinut că această problemă nu poate fi elucidată „dacă nu se supune unei adînci analize situaţia burgheziei romîne pe piaţa economică a Transilvaniei, în comparaţie cu cea a burgheziei maghiare, locul şi rolul pe care îl va avea ea în viaţa politică". Acelaşi vorbitor a arătat că „în lupta pentru a obţine un loc în viaţa economică şi politică şi în conducerea ţării, burghezia romînă s-a lovit, înainte de toate de opoziţia nobilimii şi a burgheziei maghiare şi abea în al doilea rînd de aristocraţia şi burghezia austriacă" şi că „revoluţia de la 1848 a apărut burgheziei romîne ca un prilej favorabil pentru a-şi împlini năzuinţele". Aţîţările Vienei, „tradiţiile de luptă politică şi culturală" ale burgheziei romîne din Ardeal şi mai ales faptul că

guvernul maghiar a refuzat să acorde drepturi naționale naționalităților conlocuitoare, au fost celelalte elemente care au stat la baza conflictului. L. Boicu a arătat că atitudinea guvernului maghiar a dăunat „cauzei revoluției", deoarece — potrivit tezei lui Marx — „un popor care asuprește alte popoare nu poate fi liber".

T. Bugnariu a susținut în intervenția sa că „numai urmărirea strînsă a intercondiționării fenomenelor, a contradicțiilor multiple și a modului în care se împletesc aceste contradicții, poate da o reflectare corespunzătoare, justă a realității istorice de atunci". Vorbitorul a prezentat caracterul complex al problemei cauzelor conflictului. „Fără îndoială că mișcarea revoluționară din Transilvania își are izvorul în contradicțiile interne ale societății feudale din această perioadă. Dar aceste contradicții se complică în nenumărate fațete prin faptul că, de pildă, contradicția dintre nobili și iobagi apare și ca o contradicție între nobili în majoritate maghiari și iobăgimea în majoritate romînă. În cazul conflictului dintre romîni și unguri în 1848, pe lîngă contradicția internă joacă un rol mare contradicțiile externe. Dacă problema conflictului social, aceea dintre nobilul feudal și iobăg este ușor de explicat, problema care apare în legătură cu revendicările naționale, problema conflictelor care se ivesc între romîni și unguri este complexă". În orice caz, „este clar că în privința conflictului nu se poate ajunge la o soluționare justă a problemei, decît pornind de la intercondiționarea dintre revoluția din Ungaria și cea din Transilvania".

Împletirea dintre problema socială și cea națională a fost susținută în mai multe intervenții. „Referatul — a susținut T. Bugnariu — nu explică destul de clar împletirea mișcării social-agrare cu cea națională. Dimpotrivă, lasă impresia că aceste două aspecte ale revoluției din 1848 ar fi separate. Or, clasicii marxism-leninismului au arătat că, în țările în care burghezia se dezvoltă în condițiile asupririi naționale, ea antrenează la lupta națională, pe lîngă lupta pentru doborîrea feudalismulu iși țărănimea interesată în rezolvarea ambelor aspecte ale problemei".

Una dintre cele mai de seamă teme luată în discuție a fost problema curentelor din sînul mișcării revoluționare romînești. Șt. Pascu a propus ca pentru o justă rezolvare a acestei probleme să se facă apel și să se aplice în mod creator tezele lui Lenin referitoare la curentele din sînul societății ruse de la mijlocul secolului XIX (*curentul reformiștilor nobiliari*, care vrea să schimbe doar forma de exploatare a țărănimii și acceptă reforme treptate; *curentul liberalilor burghezi*, care voiau înlocuirea puterii nobililor prin puterea lor proprie, printr-o revoluție „restrînsă" și voiau desființarea iobăgiei, dar de sus în jos; și, în sfîrșit, *curentul revoluționarilor democrați*, care considera revoluția „singura forță reală" și voia împroprietărirea țăranilor pe cale revoluționară, punînd emanciparea națională pe același plan cu cea socială). Șaguna ar fi reprezentantul primului curent — al reformiștilor nobiliari — Barițiu, Cipariu, Bărnuț al celui de-al doilea și Avram Iancu, Papiu Ilarian, Axente Sever și Butianu ai celui de-al treilea. V. Rață s-a asociat la această părere, cerînd să nu se facă o clasificare a curentelor pe bază de „individualități". Fr. Killyen a ridicat problema curentelor din sînul conducătorilor populației săsești — în special la Brașov— căutîndu-le izvorul în poziția diferitelor clase și în dezbinările dintre „generații".

„Referatul — a observat în aceeași chestiune a curentelor T. Bugnariu — prezintă cîteva grupări, dar ce grupe sociale stau în dosul lor, ce interese economice, ce mobiluri le pun în acțiune, acest lucru nu se precizează în suficientă măsură". Același vorbitor a calificat pe Iancu de revoluționar democrat, iar pe Bărnuț de democrat liberal și a susținut că „amîndoi stau pe aceeași poziție în ce privește unirea cu Ungaria, condiționînd-o de recunoașterea autonomiei naționale". În aceeași intervenție se critică poziția adoptată de referent față de Bărnuț, arătîndu-se că acesta era un hotărît partizan al ștergerii iobăgiei. Un alt vorbitor — P. P. Panaitescu a propus să se cerceteze curentele revoluționare romînești din Transilvania nu din punctul de vedere al atitudinii față de revoluția ungară, ci „în funcție de ideile și nevoile romînești, de legăturile mai mult sau mai puțin strînse cu revoluția din Moldova și Muntenia, cu problema independenței și mai ales cu aceea a dezrobirii sociale".

Unele intervenţii au adus în discuţie desfăşurarea evenimentelor din Banat şi „părţile ungurene" în timpul revoluţiei. Şt. Pascu a cerut ca şi aci — ca şi în Transilvania istorică — fruntaşii mişcării romîneşti să nu fie „socotiţi pe acelaşi plan" şi „cu aceleaşi idei". Vorbitorul a cerut ca Eftimie Murgu, Sigismund Pop şi Ion Dragoş să nu fie consideraţi în acelaşi fel cu Iosif Manu sau Alexandru Buda, „care au condus reprimarea mişcărilor ţărăneşti," sau au prezidat tribunale de reprimare a ţărănimii. T. Bugnariu a atras atenţia asupra deosebirii principale dintre situaţia romînilor din Banat şi „părţile ungurene" faţă de cei din fostul principat transilvan, deoarece „este clar că altfel pun problema unirii romînii din Banat, Crişana, care aparţineau Ungariei şi înainte de unire şi altfel romînii din Transilvania istorică".

Atenţia cea mai mare a dat-o problemelor bănăţene şi „ungurene" E. Glück. Vorbitorul a arătat că în aceste regiuni s-a ajuns la alcătuirea unui front de luptă comun antihabsburgic, ceea ce a fost „rezultatul cristalizării unei experienţe istorice a luptei din prima jumătate a veacului al XIX-lea". E. Glück a susţinut chiar existenţa unei diferenţe între nobilimea ardeleană şi cea din aceste regiuni, cea dintîi fiind „în majoritatea ei conservatoare" şi avînd „o atitudine nefastă şi cît se poate de reacţionară", în timp ce în nobilimea bănăţeană sau „ungureană" ponderea au avut-o „elementele liberale", care „au sprijinit o serie de revendicări romîneşti". Vorbitorul a afirmat că „intelectualitatea şi burghezia romînă, maghiară şi germană" din Banat şi Transilvania de vest au colaborat, fruntaşii romîni sprijinind revoluţia şi îndemnînd pe ţărani să se înroleze în armata revoluţionară maghiară. În acelaşi timp, această „intelectualitate" — care avea o aripă radicală la Lugoj şi alta liberală la Arad — „a dus o luptă activă pentru cauza drepturilor naţionale romîneşti" şi a luptat pentru „reprezentarea proporţională în administraţie". Contradicţiile dintre burghezia romînă şi nobilimea maghiară, au fost doar „interne" — potrivit aceleaşi intervenţii — „şi nu au fost contradicţii a două lagăre cu concepţii distincte, diametral opuse". Desfiinţarea reală a iobăgiei în aceste regiuni a făcut ţărănimea romînă — a susţinut, mai departe, E. Glück — să susţină revoluţia şi să se înroleze în armata revoluţionară şi în orice caz răscoalele împotriva recrutărilor din toamna anului 1848 n-au avut un caracter naţional.

Fr. Killyen, I. Săndulescu şi E. Glück au cerut să se dea mai multă atenţie problemei atitudinii saşilor faţă de revoluţia din 1848. Cel din urmă a semnalat un număr de figuri progresiste din rîndul populaţiei săseşti, între care Elias Roth — deputat revoluţionar — ca şi cuprinderea unor grupuri săseşti în armata lui Bem. Şt. Pascu a cerut includerea mai multor probleme în respectivul capitol din tratat. Între acestea, a amintit mişcările ţărăneşti din vara anului 1848, lupta moţilor de sub conducerea lui Avram Iancu, „cînd se cristalizează şi organizarea lor militară, dar şi programul revoluţionar de a impune reforme democratice pe calea armelor", activitatea comitetului naţional romîn, acţiunile reacţiunii nemeşeşti etc. ... În sfîrşit E. Glück a cerut să se dea o deosebită atenţie chestiunii trădării de la Világos (Şiria).

Dezbaterile în jurul problemelor ridicate de istoria revoluţiei transilvane din 1848 — 1849 s-au dovedit utile. Ele vor folosi la redactarea capitolului din *Tratatul de Istoria Romîniei* referitor la acest eveniment.

În răspunsul său, V. Popovici a arătat că în toate intervenţiile — cu o singură excepţie — s-a acceptat caracterul revoluţionar al mişcări de la 1848 din Moldova, ba chiar s-a dat această accepţie şi primei părţi a mişcării calificată în referat de *protestatară*. Referentul a respins ca neîntemeiată critica ce i s-a adus privind inconsecvenţa ce-ar fi arătat-o în legătură cu „folosirea termenilor de mişcare protestatară şi mişcarea revoluţionară". V. Popovici nu a admis intitularea celei de-a doua faze a mişcării *activitatea şi ideologia exilaţilor moldoveni*, întrucît în această fază „se cristalizează adevărata ideologie revoluţionară moldoveană, dar se pun şi

bazele organizatorice ale mişcării şi apar mişcările ţărăneşti". Acceptarea acestei noi titulaturi ar însemna „o minimalizare a luptei revoluţionare".

Referentul a explicat „contradicţia" ce i s-a imputat deoarece a caracterizat agricultura ca înapoiată şi totodată a vorbit de continua creştere a producţiei cerealiere. V. Popovici a arătat că „se constată indiscutabila creştere a producţiei de cereale pe piaţă, dar producţia se bazează pe accentuarea exploatării, nu pe o perfecţionare a mijloacelor de producţie", ea continuînd să aibă la bază unelte rudimentare, munca iobagă şi sporirea producţiei datorîndu-se caracterului extensiv al agriculturii.

„În ce priveşte relaţiile capitaliste în agricultură — a continuat răspunsul său V. Popovici — nu trebuie subestimate, dar nu trebuie nici să le exagerăm". Referentul a susţinut că învoielile—caracterizate într-o intervenţie de tip capitalist—„se constată şi în aşezămintele domneşti din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea" şi că „despre o folosire a muncii sezoniere în Moldova" nu se poate vorbi decît „mai tîrziu, după desfiinţarea iobăgiei din imperiul austriac".

V. Popovici a caracterizat din nou „Prinţipiile" de la Braşov ca fiind programul cel mai avansat, deoarece cuprinde „problema unităţii naţionale", ca şi o „radicală rezolvare" a problemei agrare, dar a recunoscut iarăşi că „acest program nu a fost adus în faţa maselor".

Referentul a acceptat ca „pline de interes" observaţiile privind contradicţiile din sînul boierimii moldovene, transformarea breslelor şi categoriile boierimii. Totodată, a susţinut că vorbind de contradicţia fundamentală dintre boierime şi ţărănime, n-a negat existenţa altor contradicţii, ca şi „existenţa burgheziei şi necesitatea rezolvării revendicărilor burgheziei". Răspunzînd, cu acest prilej, unei alte observaţii, referentul a afirmat că „nu poate fi negat faptul că în Moldova problema ţărănească era prima problemă, care se cerea rezolvată ca o necesitate istorică, indiferent de felul cum a fost pusă de conducătorii mişcării moldoveneşti".

V. Popovici a apreciat ca „interesantă" observaţia privind „contradicţia dintre elementele burgheze străine, sudiţii ... şi elementele autohtone", dar a subliniat faptul că „la această contradicţie s-a ajuns datorită stării de dependenţă a Ţărilor Romîne faţă de Turcia". Referentul a făcut precizarea importantă că „mulţi dintre aceşti sudiţi erau autohtoni" şi că ceruseră supuşenia străină doar „pentru a avea drepturi mai multe".

În încheiere, V. Popovici s-a declarat de acord cu observaţia privind influenţa moderatoare pe care a avut-o asupra conducătorilor mişcării revoluţionare moldovene înfrîngerea muncitorimii pariziene.

Gh. Georgescu-Buzău a răspuns criticilor ce i s-au adus în legătură cu alegerea subiectului, persistînd să considere proclamaţia ca o chestiune de „importanţă primordială". Referentul a precizat că a considerat „expunerea de motive şi încheierea proclamaţiei" ca operă a lui Eliade şi curentului de dreapta. După aceea, a trecut la o nouă analiză a acestor părţi ale proclamaţiei pentru a demonstra teza sa.

Referentul a afirmat că în lozinca „Respect către proprietate, respect către persoane", „nu este vorba de respectarea proprietăţii burgheze prin expropriere, ci este vorba de respectarea proprietăţii în totalitatea ei, fără nicio expropriere". În sprijinul acestei afirmaţii, Gh. Georgescu-Buzău a adus mărturia unui articol din 1864 a lui Cezar Bolliac. Continuînd, referentul a semnalat că preambulul proclamaţiei se situează pe poziţia armoniei dintre clase; iar, în încheiere, se cere menţinerea lui Gh. Bibescu în fruntea ţării. „Prin urmare — a conchis Gh. Georgescu -Buzău — eu surprind în preambulul proclamaţiei şi în constituţie, începutul de pactizare dintre burghezie şi moşierime, dintre aripa dreaptă a burgheziei şi moşierime".

Trecînd la analiza articolelor constituţiei, referentul a acceptat că „toate reformele înscrise în constituţie reprezintă un progres". Totodată, a susţinut că cele dintîi articole ale cons-

tituţiei reflectă poziţia burgheziei şi că în orice caz, altfel le înţelegea Nicolae Bălcescu şi altfel burghezia. Continuînd, Gh. Georgescu-Buzău a semnalat acceptarea în guvernul revoluţionar a exponenţilor feudalităţii „pe linia pactizării", „evidenta complicitate" dintre I. C. Brătianu şi C. A. Rosetti şi Odobescu ca şi menţinere în aparatul de stat a elementelor reacţionare, dînd ca exemplu pe căpitanul Costache, zbirul agiei.

Referentul n-a acceptat critica ce i s-a adus că expunerea ar fi fost unilaterală şi a precizat că — după părerea sa — curentele revoluţiei se limitează la două: curentul de stînga, democrat revoluţionar şi cel de dreapta; în cel dintîi se aliniază pe lîngă Bălcescu şi alte elemente „care au luptat sincer pentru revoluţie", ca Marin Serghiescu sau Telegescu; iar în cel de-al doilea „toţi aceia", care „s-au aliniat poziţiei lui Eliade". „Nu am adoptat soluţia unui curent de centru — şi-a continuat răspunsul referentul — pentru că acest curent ar fi fost menit să atenueze într-un fel zig-zagul acesta al conducătorilor revoluţiei care au trădat interesele revoluţiei; aceştia toţi ajung la dreapta; chiar dacă nu ajung acum, vor ajunge în viitorul apropiat".

În legătură cu propunerea lui Şt. Pascu de a se atribui în mod cert patru dintre articole lui Bălcescu, referentul a propus să se adauge la acestea articolul privitor la adunarea reprezentativă.

Reluînd chestiunea paternităţii proclamaţiei de la Islaz, Gh. Georgescu-Buzău a arătat că pe această cale şi-a „îndreptat atenţia asupra tuturor bolilor revoluţiei" şi a repetat că „nu este vorba despre un text formal, care nu ar fi avut nici un fel de influenţă asupra desfăşurării revoluţiei". Referentul a acceptat să considere documentul luat în discuţie ca „o operă de colaborare", dar cu precizarea că „n-a fost o colaborare armonioasă".

În ceea ce priveşte caracterul revoluţiei, referentul a declarat că revoluţia a avut un caracter burghez, deoarece „sforţările, eforturile eroice ale maselor de a salva revoluţia, acestea desigur trebuie elogiate, dar aceste eforturi nu au dus la obiectivele pe care masele le urmăreau".

Răspunzînd unei critici referitoare la fraza din referat „întreaga această desfăşurare a revoluţiei reflectează spiritul proclamaţiei de la Islaz şi deci al lui Eliade şi al colaboratorilor săi, din aripa dreaptă a conducerii", Gh. Georgescu-Buzău a precizat că „nu este vorba de desfăşurarea revoluţiei de către mase, care luptă împotriva spiritului împăciuitorist", ci „este vorba de desfăşurarea în sens capitulard al revoluţiei, aşa cum a preconizat-o aripa dreaptă a conducerii".

În încheiere, referentul a arătat că uneori a putut fi „furat" de material şi că în referatul succint n-a putut folosi decît o parte din acesta, făgăduind valorificarea intregului material la redactarea finală a capitolului. În privinţa paternităţii proclamaţiei, Gh. Georgescu-Buzău a acceptat necesitatea de a se găsi o formulă, care să corecteze teza sa iniţială, dar în aşa fel încît „să nu i se impute lui Bălcescu frăţia între clase, capitularea, tranzacţionism, etc..."

În răspunsul său, V. Cheresteşiu a subliniat faptul că „aproape toate intervenţiile" s-au situat „pe o linie justă", punînd accentul „pe lupta antifeudală". De asemenea, referentul a atras atenţia de la început asupra faptului că multe dintre problemele ridicate în cursul discuţiilor au fost elucidate într-o versiune mai largă a referatului, ce nu s-a putut litografia fiind prea voluminoasă.

Referentul a arătat că în această versiune mai largă a atras atenţia asupra „antagonismului de bază al societăţii din Ardeal între clasa proprietară nemeşească, în covîrşitoare parte maghiară şi masele de ţărani fără pămînt sau cu pămînt puţin, în majoritate romîni". Continuînd, referentul a acceptat observaţia privind necesitatea de a sublinia legăturile între revoluţia din Transilvania şi celelalte ţări romîne, dar a respins afirmaţia că guvernul revoluţionar ungar nu ar fi fost antifeudal.

V. Cheresteşiu a mai arătat că în lucrările sale a subliniat „limitele" revoluţiei din Ungaria, „adică limitele clasei stăpînitoare", mai ales „în privinţa ţăranilor fără pămînt şi în privinţa problemei naţionale". Referentul a atras însă atenţia asupra faptului că ştergerea iobăgiei, a fost în bună măsură tradusă în viaţă, în Ardealul istoric revenind ţăranilor circa 1 600 000 jugăre.

În legătură cu chestiunea curentelor din sînul mişcării romîneşti, referentul a precizat că el apreciase această problemă numai „în preajma adunării de la Blaj, numai în vederea programului, care se va face la Blaj". Totodată, V. Cheresteşiu a respins teza privind limitarea mişcării revoluţionare a romînilor numai la munţii Apuseni, observînd că „mii de romîni au luptat în armata revoluţionară ungară" şi a semnalat opinia istoricului sovietic Narocinţki, privind participarea celor mai înaintate elemente romîneşti la lupta antihabsburgică.

Referentul a găsit justă observaţia privind necesitatea de a se face o distincţie în ce priveşte curentele din Banat, ca şi aceea referitoare la utilitatea de a se analiza în viitorul capitol din tratat activitatea Comitetului naţional — „bine înţeles pe larg analizînd părţile pozitive şi părţile negative ale acţiunilor comitetului naţional şi lupta justă şi îngrădirile acestui comitet". Folosirea termenului de „război civil", a fost caracterizată de V. Cheresteşiu drept „o scăpare". De asemenea, referentul a considerat justă formula „revoluţia din Transilvania" şi nu „revoluţia romînilor din Transilvania".

În răspunsul său, referentul a respins critica ce i s-a adus privind o tratare unilaterală a problemelor, ca şi aceea că nu ar fi scos „destul în evidenţă rolul maselor". V. Cheresteşiu a arătat că-l consideră pe Avram Iancu un „purtător de cuvînt al maselor", că moţii au dus o luptă antifeudală" şi că masele au fost acelea care în adunarea de la Blaj „au silit conducerea de intelectualii burghezi să pună în programul de la Blaj revendicările lor".

Făcînd o comparaţie între Avram Iancu şi Simeon Bărnuţ, referentul a precizat că cel dintîi „a îmbrăţişat cauza revoluţiei" încă din martie 1848 şi că pentru el problema ţărănească se situa „pe primul plan", în timp ce Bărnuţ considera pe primul plan lupta naţională, socotind ştergerea iobăgiei din partea guvernului ungar drept „o rîmă în undiţa a tot înghiţitorului ungurism" şi aşteptînd totul—chiar şi deziobăgirea — de la împărat şi de la „spiritul vremii".

În încheierea răspunsului său, V. Cheresteşiu a arătat că în redactarea definitivă a capitolului va ţine în seamă un număr din observaţiile ce i s-au făcut şi anume: tratarea evenimentului ţinînd seama de trăsăturile comune şi legăturile cu revoluţionarii din Ţara Romînească şi Moldova, accentuarea tendinţelor de uuire, tratarea mai ştiinţifică a grupărilor din mişcarea revoluţionară romînă, aşezarea evenimentelor în cadrul internaţional, expunerea cu mai multă atenţie a mişcărilor maghiare, săseşti şi şvăbeşti şi sublinierea contradicţiilor din sînul revoluţiei din Ungaria, ca şi „influenţa acestor contradicţii asupra mişcării romînilor din Transilvania".

Concluziile şedinţei au fost trase de acad. P. Constantinescu-Iaşi. Intervenţiile au fost apreciate ca fiind „clare", ţinute „într-un spirit cît mai obiectiv ştiinţific" şi alcătuind în ansamblu „o contribuţie valoroasă la clarificarea problemei revoluţiei la romîni". Totodată, a remarcat că „răspunsurile referenţilor înseamnă în mare majoritate o acceptare a observaţiilor care au fost făcute".

Preşedintele subsecţiei de ştiinţe istorice a Academiei R.P.R. a constatat că prin intervenţii „s-au adus contribuţii noi". În privinţa referatului privind Ţara Romînească, a apreciat că referentul „a alunecat prea mult" asupra problemei paternităţii, în timp ce obiectivul principal al referatului trebuia să fie „stabilirea curentelor de idei". Totuşi, „din discuţiile purtate s-a lărgit această tratare în mod just".

16 — c 2681

Acad. P. Constantinescu-Iaşi a scos în evidenţă un număr de contribuţii însemnate aduse în cursul dezbaterilor. În primul rînd, a arătat utilitatea tezei privind unitatea celor trei mişcări revoluţionare, subliniind faptul că „mişcările din Transilvania, din Ţara Romînească, din Ardeal, constituie prin scopurile comune, o unitate". Propunerea referitoare la „integrarea mişcărilor revoluţionare din Ţarile Romîne în mişcarea internaţională, legăturile acestora cu revoluţia europeană", a fost calificată de preşedintele subsecţiei de ştiinţe istorice a Academiei R.P.R. drept „un mare cîştig". Totodată însă a atras atenţia asupra faptului că „în introducerea la volumul III această integrare există într-un paragraf, care vorbeşte despre revoluţie în general în Europa, în cadrul căreia intră şi mişcarea revoluţionară la romîni".

În ceea ce priveşte controversa în jurul formulei „revoluţia *din* Transilvania" ori „revoluţia romînilor din Transilvania" acad. P. Constantinescu-Iaşi a subliniat că „nimănui nu i-a trecut prin cap să facă un distingo, mai ales în Transilvania, de elemente etnice în revoluţie", deoarece „mişcarea din 1848 nu este o mişcare naţională, ci o mişcare largă, revoluţionară".

De asemenea, a atras atenţia asupra informaţiilor inedite date în unele intervenţii şi a scos în evidenţă tendinţa intervenţiilor de a se sublinia „lupta comună a forţelor revoluţionare din Transilvania". „Deosebirile, sigur — a observat preşedintele dezbaterii — noi trebuie să le arătăm... dar le estompăm, pentru că revoluţia de la 1848 în provinciile romîneşti, la poporul romîn şi la celelalte popoare, a fost un cîştig al istoriei, un pas înainte, un mare progres". „Noi trebuie, ca istorici de azi — a conchis d-sa — să subliniem, să insistăm asupra ceea ce este comun. Aceasta a fost sforţarea, aceasta a fost jertfa cea mare pe care le-a adus revoluţia, pe care le-au adus aceşti înaintaşi ai noştri, pentru binele poporului, care a luptat şi s-a jertfit atunci. Şi este bine că s-a subliniat acest lucru. Şi aceasta trebuie să fie preocuparea celor care vor redacta aceste trei capitole ale tratatului nostru".

În încheiere, acad. P. Constantinescu-Iaşi a scos în evidenţă „participarea destul de masivă" la dezbateri a „numeroaselor forţe lucrătoare în domeniul ştiinţific al istoriei", subliniind faptul că „aproape toate intervenţiile au fost folositoare" şi că dintre cele 17 intervenţii, 8 aparţin celor veniţi din provincie. „Acest interes — a spus preşedintele subsecţiei de ştiinţe istorice — corespunde şi intenţiei pe care am avut-o cînd am convocat pe istoricii de la diferite instituţii". Totodată, a atras atenţia asupra nivelului ridicat al discuţiilor, în care s-a nsistat „în special asupra fondului, fără să se neglijeze însă nici forma".

Semnalînd propunerile făcute în cursul dezbaterilor, preşedintele subsecţiei de ştiinţe istorice a subliniat importanţa practică a şedinţei: „Noi credem că prin dezbaterile de astăzi aducem un ajutor redactorilor acestor capitole. Practic, vor avea la timp dezbaterile, sub forma intervenţiilor şi a rapoartelor, precum şi stenogramele respective. Toate acestea vor fi o normă obligatorie, ştiinţifică, pentru redactori".

După aceea, acad. P. Constantinescu-Iaşi a înfăţişat următoarele concluzii pe marginea dezbaterilor.

— Una din concluziile cele mai importante ale şedinţei, noastre a fost că mişcarea revoluţionară din Ţările Romîne trebuie văzută ca un tot, scoţîndu-se în evidenţă întrepătrunderile ideologice ale acestei mişcări revoluţionare.

Cu privire la Moldova:

— Trebuie precizat cadrul internaţional în care s-a desfăşurat mişcarea revoluţionară din Moldova şi influenţa situaţiei internaţionale asupra acesteia.

— Trebuie aprofundată situaţia economică din Moldova, de arătat în mod concret în ce măsură pătrunderea capitalismului în economia Moldovei a dus la şubrezirea poziţiilor feudale. Va trebui subliniat mai mult rolul burgheziei şi contradicţiile din ce în ce mai acute ivite între ea şi moşierimea conservatoare.

— Va trebui arătat mai precis rolul ţărănimii în evenimentele revoluţionare de la 1848 în lumina documentelor publicate în ultima vreme.

— Se recomandă, de asemenea, o formulare mai explicită şi mai atentă a diferitelor evenimente analizate. Este absolut necesar să se adopte un stil descriptiv şi nu să se procedeze în descrierea unor evenimente prin aluzii. Publicul mare care va citi tratatul nu este la curent cu toate amănuntele cunoscute de specialişti. Este de asemenea necesar să se formuleze exact şi explicit fiecare fenomen analizat.

— Va trebui de asemenea să se arate caracterul mişcării revoluţionare de la 1848 din Moldova.

Cu privire la Ţara Romînească:

— Trebuie subliniate legăturile existente între revoluţiile din Ţara Romînească, Transilvania şi Moldova, întrepătrunderile revoluţionare dintre aceste ţări romîneşti.

— Trebuie arătate puternicele legături dintre revoluţionarii din aceste ţări, precum şi ideea unităţii naţionale. Revoluţia de la 1848 trebuie tratată ca un tot.

— Trebuie arătat, în mod clar, locul revoluţiei de la 1848 în Ţara Romînească în evenimentele internaţionale care au zguduit Europa în acel an. Trebuie menţionate legăturile pe care conducătorii revoluţiei le-au avut cu ceilalţi revoluţionari din Europa.

— Din discuţii a reieşit că trebuie formulat în mod explicit şi mai larg caracterul revoluţiei de la 1848, precum şi necesitatea de a prezenta în modul cel mai argumentat curentele existente în sînul mişcării, arătînd în mod exact păturile sociale şi interesele pe care acestea le reprezentau. Este de exemplu util să se precizeze mai bine rolul lui C.A. Rosetti.

— În legătură cu proclamaţia de la Islaz şi cu proiectul de constituţie, este necesar să se precizeze într-un mod şi mai explicit că sînt două acte şi că ele au fost redactate în momente deosebite.

— Trebuie stabilit cu exactitate cînd a fost redactat proiectul de constituţie şi de cine.

— Toate intervenţiile care s-au referit la revoluţia din Ţara Romînească au arătat că acest atît de important act este produsul unei munci colective, dar va trebui precizat — aşa cum au arătat unii dintre vorbitori, ca de altfel şi referentul — că aceste discuţii n-au decurs în mod armonios, iar acest document este expresia unei lupte politice care reflectau interesele divergente ale păturilor sociale interesate în revoluţie.

Cu privire la Transilvania:

— O primă concluzie reţinută şi de referat în încheiere este ideea că revoluţia de la 1848 trebuie studiată în strînsele sale legături ideologice şi de persoane, care au existat între Moldova, Ţara Romînească şi Transilvania.

— Va trebui subliniată ideea integrităţii revoluţiei romîneşti, arătîndu-se, totodată tendinţele de unire care au existat în această perioadă.

— Este de asemenea de dorit să se precizeze în capitolele respective din tratat cadrul internaţional în care s-a plasat revoluţia din Ardeal.

— Credem că este absolut necesar să se acorde un spaţiu mai larg analizei marxiste a contradicţiilor din cadrul revoluţiei ungare. Precizînd cu acest prilej conţinutul puterii revoluţionare maghiare şi limitele acestei revoluţii, se va face totodată demarcarea poziţiilor nobilimii liberale de grupurile radicale. Aceste contradicţii vor trebui analizate potrivit situaţiei concrete din Transilvania, arătînd cum ele au influenţat mersul revoluţiei.

— În analiza poziţiilor de clasă din cadrul revoluţiei de la 1848 în Transilvania, va trebui să se precizeze care sînt forţele participante la revoluţie.

— Totodată, este — credem — cazul să se prezinte într-un paragraf luptele comune duse de romîni, unguri şi germani în Banat, Crişana şi Maramureş în cadrul revoluţiei de la 1848 şi

succesele pe care le-au repurtat, arătînd cu acest prilej condiţiile obiective ale acestei regiuni, diferite de cele din Transilvania propriu-zisă.

În sfîrşit, este desigur indicat să se reexamineze problema curentelor revoluţionare din 1848 în Transilvania, care erau aceste curente, ce interese de clasă reprezentau ele şi cine au fost principalii purtători de cuvînt a acestor curente.

★

Dezbaterile în legătură cu problemele controversate ale anului revoluţionar 1848 s-au ţinut în dimineaţa şi după amiaza zilei de 6 februarie 1959, încheindu-se în seara aceleiaşi zile. Discuţiile s-au dovedit deosebit de rodnice, justificînd întru totul această metodă de lucru iniţiată de conducerea *Tratatului de Istorie a Romîniei*. Dezbateri de acest fel vor contribui neîndoielnic la îmbunătăţirea calitativă a acestei importante lucrări dată în sarcina istoricilor din patria noastră de cel de-al doilea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn.

PROBLEME — DISCUŢII — CRONICĂ

DEZVOLTAREA ŞTIINŢEI ISTORICE DIN R. P. CHINEZĂ ÎN ULTIMII ANI *

În Republica Populară Chineză, ca urmare a revoluţiei populare victorioase, s-au creat condiţiile necesare în vederea desfăşurării unei munci rodnice şi în domeniul ştiinţei istorice. De la victoria revoluţiei populare chineze, ştiinţa istorică, pe baza metodologiei marxiste a înregistrat succese remarcabile, în ciuda nenumăratelor greutăţi întîmpinate printre care şi lipsa de cadre cu orientare marxistă. În prezent, în bună parte, această dificultate a fost înlăturată, numărul specialiştilor în domeniul ştiinţei istorice trecînd de 2 500.

Munca de cercetare ştiinţifică în domeniul istoriei se desfăşoară atît în cele trei institute de istorie veche, modernă şi contemporană, cît şi în cadrul institutului de arheologie şi institutului de cercetări al universităţilor naţionale. Institute de istorie există şi în diferite provincii ale Chinei, ca Henan, Hunan şi Anhoi. În Şanhai au fost puse bazele unui institut de istorie care funcţionează pe lîngă Academia de ştiinţe a Chinei.

Savanţii chinezi acordă o deosebită atenţie istoriei moderne şi mai ales istoriei contemporane a Chinei. În acest sens în institutele de învăţămînt superior se ţin cursuri speciale de istorie contemporană, în sprijinul cărora au fost publicate materiale ajutătoare ca de pildă: *Istoria revoluţiei în China în epoca contemporană*, *Influenţa revoluţiei din Octombrie asupra revoluţiei în China* şi altele. Au fost de asemenea reeditate o seamă de izvoare importante. S-au publicat şi se continuă publicarea culegerilor de materiale tematice de istorie contemporană a Chinei, ca *Mişcarea muncitorească în perioada primului război revoluţionar civil*, *Mişcarea ţărănească în perioada primului război revoluţionar civil*, *Mişcarea din 9 decembrie*, *Studii asupra mişcării de eliberare în perioada războiului antijaponez*, *Materiale despre mişcarea de cooperativizare a agriculturii în China* şi altele.

În domeniul istoriei moderne au fost realizate succese importante în cercetarea războiului opiului, mişcării taipine, mişcării pentru reforme, războiului chino-japonez din 1894—1895. Istoria taipinilor s-a aflat şi se află în centrul preocupărilor istoricilor chinezi.

Pînă în prezent efortul a fost canalizat în direcţia sistematizării materialelor legate de mişcarea taipinilor. Lo Er-gan a editat *Culegeri de materiale legate de istoria statului taipin*, unde au fost incluse atît cercetările lui din trecut, revăzute, cît şi noile cercetări scrise în ultimii ani. Cercetătorii acordă atenţie muncii de editare a materialelor de istorie modernă. O lucrare

---

* Publicăm, pentru informarea cititorilor noştri în ce priveşte dezvoltarea ştiinţei istorice din R.P.Chineză un rezumat al materialului predat de revista chineză *Cercetări de istorie* revistei sovietice *Voprosî Istorii*, şi publicat de aceasta în nr. 1/1959.

de proporții în acest sens este *Culegerea de materiale de istorie modernă a Chinei*, sub redacția societății pentru studierea istoriei Chinei. Pînă în momentul de față au fost publicate următoarele culegeri: *Războaiele opiului, Statul taipin, Răscoalele musulmane, Războiul franco-chinez, Războiul chino-japonez, Mișcarea pentru reforme* ș.a.

În afară de acestea, se pregătesc pentru tipar *Materiale despre istoria industriei meșteșugărești chineze din epoca modernă* și *Materiale despre istoria agriculturii în epoca modernă* incluzînd și epoca contemporană.

Cercetările de istorie veche se axează pe cîteva probleme în jurul cărora s-au emis diferite ipoteze și care în momentul de față se află în stadiul discuțiilor. Au fost editate culegeri *Despre periodizarea istoriei vechi a Chinei, Cu privire la sistemul agrar în China* ș.a. Majoritatea participanților la discuție în problema periodizării istoriei vechi a Chinei se străduiesc — ca pe baza învățăturii marxiste — să stabilească caracterul societății din perioada sec. XI î.e.n. — sec. III e.n.

În ultimii ani s-au publicat o serie de lucrări noi de istorie generală și de istorie generală veche. O contribuție serioasă la studierea istoriei vechi a fost adusă de lucrarea lui Go-Mo-jo, *Epoca orînduirii sclavagiste* și lucrarea *Sistematizarea inscripțiilor de pe metalele epocii Cijou*. Fan Ven-lan prelucrează, pentru o nouă ediție, *Scurtă istorie generală a Chinei*, publicînd de altfel prima și a doua parte. Sînt publicate de asemenea *Scurtă istorie a Chinei, Probleme din istoria veche a societății chineze* și lucrarea lui Hou Vai-lu, *Istoria gîndirii politice în China*.

În trecut, s-a acordat foarte puțină importanță studierii istoriei minorităților naționale din China. Pentru a se pune capăt acestei stări de lucruri, în ultimii ani s-a procedat la întocmirea unui bogat program de cercetări științifice în acest domeniu. În 1956, de pildă, un grup de istorici sub conducerea comitetului pentru problemele naționalităților s-a deplasat în provinciile Sician, Iunan, Guandun, Guansi, Guicion, Sinsian, Tibet, Mongolia interioară și alte locuri, cu scopul de a proceda la studierea istoriei sociale a minorităților naționale. La expediție au luat parte colaboratori ai Academiei de științe chineze și ai institutului central al minorităților naționale. Nenumărate date au fost sistematizate, alcătuindu-se referate privitoare la rezultatul cercetărilor. Sub tipar se află *Culegerea de articole despre originea și formarea naționalității bai în provincia Iunan* și *O scurtă prezentare de materiale despre istoria uigurilor*, sub redacția secției institutului central al minorităților naționale.

Munca arheologică de cîțiva ani se desfășoară în raioanele unde se efectuează mari lucrări de construcții, fapt care a permis să se realizeze cercetări și săpături pe scară foarte largă. În diferite locuri sînt descoperite așezări și morminte începînd din paleolitic pînă în epoca Min. În ultimii 8—9 ani în diferitele raioane în timpul săpăturilor s-au descoperit mai mult de 30 000 de mărturii ale culturii materiale. Materialul găsit permite să se adîncească o seamă de probleme din istoria societății primitive și din istoria veche a Chinei. În ultima vreme s-au editat următoarele lucrări: Go-Mo-jo și alții, *Materiale antropologice și paleontologice în China și studierea lor*; *Referate despre săpăturile în județul Huesian* (provincia Henan); *Referate despre săpăturile din Ciansa*; *Referate despre cercetările arheologice în împrejurimile Nankinului* și altele.

Redacția revistei chineze „Cercetări de istorie" remarcă faptul că munca de cercetare în domeniul istoriei universale și istoriei Asiei este punctul cel mai slab al actualelor cercetări științifice în domeniul istoriei din China.

Totuși și aici în ultima vreme s-au înregistrat unele progrese concretizate în apariția de manuale și culegeri: Cioi I-lian, *Istoria veche a țărilor Asiei*; Ți Si-he, *Cursuri de istorie generală a evului mediu*; Tzi Cian-lin, *Studii despre istoria legăturilor culturale dintre China și India* ș.a.

Pentru munca de cercetare științifică cît și pentru munca pedagogică se editează prima culegere de traduceri *Materiale de istorie universală* (cîteva numere au și fost publicate). Pe

lîngă acestea, în China se editează nenumărate traduceri și lucrări de istorie universală ale istoricilor sovietici, din istoria U.R.S.S. și istoria țărilor din Orient.

În Republica Populară Chineză a crescut simțitor numărul periodicelor de specialitate. Dintre cele mai principale reținem : *Cercetări de istorie*, *Revista lunară de istorie*, *Predarea istoriei*, *Anale de istorie ale provinciei Anhai*, *Materiale despre istoria provinciei Hunan* etc. Periodicele de arheologie sînt : *Buletin de arheologie* și *Monumente ale culturii materiale*.

Articolele istoricilor se publică de asemenea și în alte periodice și reviste ale institutelor de învățămînt superior. În prezent asemenea periodice întrec numărul de patruzeci. Ele joacă un rol determinant în organizarea discuțiilor și desfășurarea muncii de cercetare științifică. Printre învățații chinezi au avut loc aprinse discuții în jurul diferitelor probleme, ceea ce a avut ca urmare directă crearea unei situații favorabile dezvoltării științei istorice chineze.

Discuțiile s-au purtat mai ales în jurul temelor ca : periodizarea istoriei contemporane chineze, apariția capitalismului, relațiile agrare din epoca feudalismului în China, periodizarea istoriei vechi a Chinei ș.a.

Elementele burgheze de dreapta, pline de ură față de realizările și succesul regimului popular din China, se străduiesc să strecoare în știință și deci în știința istorică, ideologia burgheză reacționară. Această străduință a elementelor burgheze de a propaga ideologia burgheză s-a manifestat în cele mai diferite și variate forme. Astfel la adăpostul frazeologiei marxiste, ei au strecurat în știința istorică teze antimarxiste, revizioniste. Cele mai înrăite elemente de dreapta au lansat în mod deschis teoria așa-numitei „îmbătrîniri" a marxismului. Dedîndu-se la atacuri furibunde la adresa marxismului, proslăvind concepțiile burgheze ale istoricilor din Apus, ei propovăduiau în mod deschis restaurația capitalismului. În această perioadă de ofensivă a ideologiei burgheze, mulți cercetători devotați P. C. Chinez au paralizat aceste încercări publicînd în paginile diferitelor reviste articole prin care au criticat și demascat fondul dușmănos, antipopular al concepțiilor burgheze reacționare. În cadrul acestei lupte ideologice au fost zdrobite curentele burgheze reacționare, moment care a însemnat întărirea și lărgirea pozițiilor științei istorice marxiste.

În prezent, după aprecierea redacției revistei istorice chineze, sarcina muncii de cercetare științifică este studierea concretă a istoriei Chinei, însușirea teoriei marxiste, lupta cu ideologia burgheză. În primăvara anului 1958 în economia Republicii Populare Chineze a avut loc o radicală cotitură. Producția industrială și agricolă a cunoscut un salt deosebit. În domeniul construcției socialiste au fost obținute mari succese. Toate acestea au determinat noi schimbări în munca de cercetare științifică în domeniul istoriei.

În adunarea generală a cercetătorilor științifici din domeniul istoriei din martie 1958, Cen Bo-da releva că în munca de cercetare științifică trebuie urmată cu strictețe linia „mai multă contemporaneitate și mai puțin antichitate".

Majoritatea istoricilor chinezi au înțeles că a da prioritate problemelor de istorie contemporană, înseamnă a da prioritate ideologiei proletare chemată să lupte împotriva ideologiei burgheze reacționare. A susține prioritatea antichității în dauna contemporaneității înseamnă a susține stilul burghez în muncă, — orientarea greșită a muncii de cercetare științifică. Pentru ca cercetările istorice să slujească efectiv și să răspundă sarcinilor construcției socialiste se impune cu necesitate ca preocupările în domeniul științei istorice să fie mai mult pe linia contemporaneității și mai puțin pe linia antichității.

În conformitate cu această linie din știința istorică chineză, diferitele institute de cercetări științifice și de învățămînt superior au revizuit planurile de cercetare și de predare. De exemplu, în planul celui de-al treilea institut de pe lîngă Academia de științe a R. P. Chineze, majoritatea temelor tratează probleme referitoare la perioada de după mișcarea din 4 mai

1919. Pentru activizarea studierii istoriei Republicii Populare Chineze s-a procedat la alcătuirea unei grupe speciale de cercetători. La Universitatea din Pekin s-a introdus cursul de istoria Republicii Populare Chineze, afectîndu-se pentru acesta un număr apreciabil de ore.

Pe baza principiului enunţat mai sus, au fost planificate principalele direcţii ale muncii institutului în cursul următorilor cinci ani:

1) Elaborarea de lucrări generale, incluzînd: Istoria Republicii Populare Chineze, Istoria contemporană a Chinei, Istoria modernă a Chinei, Istoria agresiunii imperialiste împotriva Chinei etc.

2) Cercetarea problemelor-cheie şi a evenimentelor istorice importante, inclusiv războaiele revoluţionare civile, războaiele naţionale de eliberare împotriva imperialismului japonez, mişcările din „4 mai", revoluţiile anului 1911, mişcările reformatoare din 1898, răscoalele taipinilor şi altele.

3) Scrierea de articole critice îndreptate împotriva ideologiei burgheze, o revistă critică a lucrărilor legate de lupta politică contemporană, articole despre ştiinţă şi artă etc.

4) Pregătirea lucrărilor de popularizare, respectiv publicarea a 20 de cărţi din seria de popularizare legate de istoria modernă şi contemporană.

5) Cercetarea unor probleme puţin studiate ca spre pildă: relaţiile externe ale Republicii Populare Chineze, relaţiile culturale ruso-chineze, istoria Honcongului, Tibetului ş.a.

În al doilea rînd, linia „mai multă contemporaneitate şi mai puţin antichitate" este strîns legată cu lupta împotriva teoriei „ştiinţei pure", şi de aici necesitatea ca planurile muncii ştiinţifice să răspundă prin conţinutul lor unor scopuri precise. Aşa de exemplu, primul institut de istorie al Academiei de ştiinţe a inclus în planul său de cinci ani o serie de teme spre cercetare cu scopul ca pe baza metodologiei marxiste să explice procesele apariţiei, dezvoltării şi descompunerii societăţii primitive; studierea problemelor apariţiei, dezvoltării şi decăderii orînduirii sclavagiste şi apariţia primelor elemente ale societăţii feudale. În anii ce vor urma, institutul se va strădui să realizeze următoarele scopuri principale:

1) Critica consecventă a istoriografiei burgheze şi interpretarea în lumina marxistă a problemelor de istorie veche chineză;

2) Formarea şi pregătirea de specialişti în domeniul istoriei cu o temeinică pregătire marxistă;

3) Elaborarea de lucrări de istorie veche pe baza principiului îmbinării unui înalt nivel ştiinţifico-teoretic cu nevoile practice;

4) Adunarea şi sistematizarea materialelor legate de istoria veche a Chinei.

Planul primului institut preconizează desăvîrşirea unor însemnate cercetări şi continuarea muncii de cercetare a unor importante probleme ca, *Istoria societăţii sclavagiste în China*, *Descompunerea societăţii sclavagiste şi formarea societăţii feudale în China* şi altele. Tot în cadrul acestui institut vor fi luate în discuţie în mod special periodizarea celor trei formaţiuni social-economice (primitivă, sclavagistă şi feudală), în centrul atenţiei fiind problema periodizării societăţii sclavagiste şi feudale.

În planul de cinci ani al celui de al doilea institut de pe lîngă Academia de ştiinţe a R.P.C., există preocupări pentru următoarele probleme ştiinţifice: periodizarea proprietăţii feudale agrare şi formele de arendă în China; îmbinarea meseriilor cu agricultura şi constrîngerea extraeconomică în societatea feudală chineză; statul şi dreptul feudal în China; formarea şi dezvoltarea absolutismului centralizat; lupta de clasă şi războaiele ţărăneşti în evul mediu ş.a.

Din cele relatate cu privire la viaţa ştiinţifică în domeniul istoriei, nu s-a putut cuprinde decît o mică parte din uriaşa muncă pe care o desfăşoară colectivele de specialişti în cercetarea şi rezolvarea diferitelor probleme din istoria Chinei.

Marea majoritate a istoricilor chinezi, subliniază redacția revistei chineze, sînt convinși de faptul că sub conducerea Partidului Comunist Chinez, sub steagul marxism-leninismului vor rezolva cu succes noile sarcini ce le stau în față. Aplicînd cu consecvență linia „mai mult pentru contemporaneitate", istoricii chinezi își vor aduce contribuția lor la cauza construirii socialismului în China.

N. Nicolescu

CĂLĂTORIE DE STUDII ÎN R. P. BULGARIA

(nov.-dec. 1958)

Călătoria de studii în R. P. Bulgaria a fost un prilej minunat de investigații istorice mai ales în domeniul turcologiei. Timp de 35 de zile din această călătorie am fost concentrat asupra materialelor istorice de la Secția orientală a Bibliotecii de stat „V. Kolarov" din Sofia; de aceea voi insita mai mult asupra lor.

Secția orientală a Bibliotecii populare, înființată în 1879, la cererea lui Petre Vladimirovici Alabin, guvernatorul rus al Sofiei, mai bine de două decenii și-a limitat activitatea la achiziționarea de materiale istorice: *manuscrise, cărți rare* și *documente turco-orientale*. Se spune că baza acestei Secții a fost Biblioteca lui Husrev pașa din Samacov la care s-a adăugat mai tîrziu (1888) aceea a lui Pazvantoglu din Vidin și diverse arhive din orașele bulgărești, care au fost părăsite, fie de autoritățile turcești fie de turcii care emigrau.

Din rapoartele primilor directori ai Bibliotecii populare în frunte cu Constantin Jirecec (1880), V. Manciov (1881), și V. D. Stoianov (1887) se observă o deosebită grijă nu numai pentru depozitarea acestor materiale în diverse lăzi, ci și pentru încercarea inventarierii lor. Cu toate acestea materialele de mai sus au rămas mult timp un tezaur arhivistic îngropat, din lipsă de specialiști.

Abia cu anul 1900, o dată cu angajarea fostului dragoman — Diamandi Ihciev ca arhivar-bibliotecar al Secției orientale, manuscrisele orientale și documentele turcești au început să fie cercetate. Neobositul D. Ihciev a început inventarierea materialelor și totodată a publicat un număr considerabil de documente turcești valoroase, privind istoria Bulgariei.

Meritul lui Vladimir Todorov Hindalov care a stat destul de mult la conducerea Secției orientale (1913 — 1935), constă în faptul că a contribuit la îmbogățirea acestei secții cu numeroase documente, provenite din înseși arhivele turcești (*hazine-i evrak*) cu ocazia unor delegații științifice în Turcia.

Munca lui Vl. Hindalov și a predecesorilor săi a fost continuată pînă în 1942 de Petăr Miatev, absolvent al Secției de turcologie de pe lîngă Universitatea din Budapesta.

Astăzi la conducerea Secției orientale a Bibliotecii de stat „V. Kolarov" se găsește dr. Boris Nedkov, ajutat de două cadre tinere: Russe și Ismet. Activitatea științifică a lui B. Nedkov este demult cunoscută peste graniță, fiind autor a numeroase lucrări și cîteva colecții de documente turcești privind istoria Bulgariei. Are în curs de pregătire pentru tipar un *catalog al manuscriselor orientale* din susnumita bibliotecă.

Îmbogățită treptat cu noi materiale, după 80 ani de existență, Biblioteca, și mai ales arhiva Secției orientale, este una dintre cele mai bogate din sud-estul Europei. După arhivele turcești mai puțin accesibile, și după cele din Egipt, arhiva Secției se consideră a treia sau chiar a doua din lume. De aceea nu este de mirare că turcologii străini au căutat demult să cunoască și chiar să publice unele documente turcești din arhiva acestei secții. Din

acest punct de vedere este cunoscut numele și contribuția unor savanți ca : Jan Grzegorzewski (Lwow) (1912), J. Kabrda (Brno) (1936 — 1940), L. Fekete G. Hozai (Budapesta) (1953—1954) și J. Reychman (Varșovia) (1956).

După această schiță istorică a Secției orientale revenim la arhiva ei și documentele turcești care interesează istoria țării noastre. Cea mai mare parte din manuscrisele orientale și documentele turcești existente în R. P. Bulgaria se găsesc depozitate la Secția de mai sus a Bibliotecii „V. Kolarov" din Sofia. Sub raport numeric manuscrisele ating cifra de 5 000 de volume, iar documentele, care ne interesează mai mult, depășesc numărul de 600 000 piese arhivistice.

Sub raportul cronologic, vechimea unora se ridică pînă în veacul al XV-lea, cele mai multe însă sînt din secolele XVII, XVIII și XIX.

Această arhivă turcească se găsește în trei fonduri distincte și anume : 1. *OAK* (abr. din „Orientalna Arhivna Kasa"), 2. Registrele cadiice, cca 300 la număr și în fine, 3. Arhiva fostului sandjac otoman Tulcea, constînd din vreo 10 000 de acte și documente istorice.

O operație de selecționare impuneau numai primele două fonduri, deoarece atît în OAK cît și în registrele cadiice piesele istorice sînt amestecate. Lipsa unui inventar sau a unui indice cronologic, în special pentru registrele cadiice a îngreunat munca de triere a pieselor privind istoria Romîniei.

Am parcurs mii de piese arhivistice și am făcut numeroase însemnări pe marginea lor, unele mai importante chiar le-am rezumat. Numărul pieselor care ne interesează direct se ridică laolaltă la cca 30 000 de documente istorice, cele mai vechi fiind de pe la începutul veacului al XVII-lea. Aceasta nu înseamnă că nu s-ar găsi și documente mult mai vechi pentru noi. În special cele din registrele cadiilor dunăreni ai Vidinului, Rusciucului și Silistrei prezintă un interes deosebit pentru cercetările noastre istorice. Chiar o lectură fugară a acestor piese istorice, privind trecutul țărilor romînești, ne arată că sînt pline de *date economice*. Cu o frecvență izbitoare se observă furnizarea de *zaherea* (grîu, orz, mei, cucuruz etc.) *cherestea* și alte produse lemnoase, precum și diverse animale (*haivanat*) către Poartă. Mai ales în registrele cadiice s-au păstrat liste întregi (*defter*) reprezentînd cantități mari de unt, grăsime, seu, cirviș, brînză, miere ș.a. produse romînești destinate pentru aprovizionarea Porții și cetăților sud-dunărene.

Numeroase documente ne arată că printre produsele subsolului un loc de frunte îl ocupă exportul de „sare valahă" (*Eflak tuzu*). Concomitent se observă numeroase acte care reflectă o întreagă serie de probleme vamale.

Alte piese reflectă tributul Țărilor Romîne către Poartă, numit *haraci* și *gizie*.

Nu trebuie lăsate deoparte actele în care este vorba de interese negustorești (*fermanlîi*, *tezkerelîi*, *capanlîi* etc.) și diverse probleme monetare.

Călătoria în R. P. Bulgaria ne-a dovedit că nu se poate concepe o istorie economică a Țărilor Romîne și a Peninsulei Balcanice, sau relațiile dintre acestea, fără utilizarea valoroasei arhive turcești din Biblioteca „V. Kolarov".

Nu numai prin caracterul lor economic ci și prin latura lor social-politică, aceste documente prezintă un mare interes pentru noi. Astfel, în unele este vorba de numirea sau mazilirea Domnilor romîni, în altele de diverse răscoale și răzvrătiri împotriva dominației feudale otomane. Așa de pildă sînt numeroase piesele în care este vorba de acțiuni ca cea a lui Pazvantoglu din Vidin, Ali pașa din Ianina, răscoala lui Tudor Vladimirescu, Alexandru Ipsilante, evenimentele de la 1848 etc.

O altă serie o constituie piesele în care este vorba de regimul supușilor otomani în Țările Romîne, situația țăranilor (*raiele*) mereu fugăriți dintr-o parte și alta a Dunării, acțiunea haiducilor etc.

Arhiva sandjacului Tulcea, printre multe alte probleme, reflectă și situația emigranților refugiaților politici ca: cerchezi, lipoveni, cazaci, arabi etc.

Multe piese, în special, din registrele cadiice tratează problema granițelor romînești (*serhat*), mereu încălcate de turci. Actele mărunte au deasemenea o importantă valoare pentru cercetarea toponimiei istorice, sistemul impunerii la impozite și diverse operațiuni financiare.

În fine, documentele din această arhivă mai cuprind un noian de informații interesante privind relațiile internaționale dintre diverse popoare: ruși, poloni, romîni, bulgari, unguri, greci, francezi, italieni, suedezi etc.

Cît am lucrat în această bibliotecă am avut sprijinul neprecupețit a lui Boris Nedkov, Bistra Țvetcova, Vera Mutafcieva și a altor colaboratori.

Timp de două zile am cercetat și colecția de documente turcești de la Arhivele statului din Sofia, unde am fost primit cu aceeași căldură și amabilitate. Aici m-a frapat o bogată colecție de documente turcești și tătărești privind pe unii Ghirai, o dinastie tătară din Bulgaria.

*

În vederea unei informații generale, am vizitat călăuzit de Kemal Pînargiev și cîteva centre mai importante din provincie ca: Varna, Tolbuchin, Silistra, Rusciuc, Sevar, Kolarovgrad și Mănăstirea Rila. În arhivele, bibliotecile și în muzeele din aceste orașe am găsit informații sporadice cu privire la țările romînești. În schimb, la Varna am cules unele date importante privind problema găgăuzilor. La Silistra și Tolbuchin am dat de unele monumente epigrafice ale artei musulmane, iar la Sevar m-am informat despre problema turcilor șiiți, numiți kîzîlbași, adică „bonetele roșii" pe care le purtau perșii. Am cercetat aici un interesant manuscris despre mănăstirea (*teke*) de derviși numită Demirbaba din inima Deliormanului. Într-o bibliotecă din Kolarovgrad am găsit cronica turcească a lui Șamadanızade Suleiman efendi din care am făcut extrase de fragmente care privesc Țările Romîne. În Muzeul Rila, așezat într-o regiune pitorească de munte, s-au conservat cîteva danii interesante provenind de la domnii romîni Bogdan al III-lea și Petru Rareș. Regiunea vizitată din nord-estul Bulgariei ne-a arătat că prezintă un deosebit interes pentru cercetări de dialectologie și folklor turco-oriental. Din acest punct de vedere sînt cunoscute cercetătorilor poloni (T. Kowalski, Wł. Zajaczkowski) și unguri (J. Nemeth etc.) care ani de-a rîndul vizitează regiunea respectivă.

Din călătoria ce am făcut în R. P. Bulgaria se desprinde o concluzie și anume: în arhivele și bibliotecile bulgărești, în frunte cu „V. Kolarov" din Sofia, se găsesc zeci de mii de documente istorice care aduc multă lumină asupra istoriei noastre medievale și moderne. Obținerea acestor piese, fie pe cale de microfilmare, fie pe cale de schimb, o considerăm ca o necesitate de prim ordin a științei noastre istorice. Pe baza unor astfel de materiale se pot scoate la lumină cu timpul, cel puțin cîteva volume de documente turcești privind istoria Romîniei. O astfel de lucrare, desigur, va contribui la lărgirea și adîncirea cercetărilor istorice din R.P.R.

M. Guboglu

ADUNAREA GENERALĂ A FILIALEI BUCUREȘTI A SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE DIN R.P.R.

În ziua de 15 martie a avut loc Adunarea generală a filialei București a Societății de științe istorice și filologice, în care s-a prezentat darea de seamă asupra activității filialei pe ultimii ani, cu realizările și greutățile întîmpinate, precum și cu perspectivele pentru viitor.

În ultimii doi ani filiala București a Societății de științe istorice și filologice a lucrat cu trei secții: Secția de istorie, de istorie literară și filologie. Activitatea secțiilor s-a desfășurat pe două planuri: în colective, la care a participat un număr restrîns de persoane și comunicările publice pentru toți membrii filialei de aceeași specialitate.

În cadrul colectivelor s-au discutat comunicări publice ce urmau să se țină, care prin critica făcută și-au îmbogățit conținutul atît din punct de vedere ideologic, cît și științific.

Tot în cadrul colectivelor au fost discutate și manualele școlare. Propuneri pentru îmbunătățirea lor au fost înaintate Ministerului Învățămîntului și Culturii, și Editurii didactice și pedagogice, ca o contribuție la redactarea viitoarelor ediții. În cadrul colectivului de istorie s-au discutat manualele de cl. V și VIII. În cadrul colectivului de filologie s-au discutat Dicționarul limbii romîne și Gramatica editată de Acad. R.P.R.

În secția de istorie au fost ținute comunicări în legătură cu luptele revoluționare ale maselor asuprite (1848, 1907), cu Unirea Țărilor Romîne, referate informative în legătură cu știința istorică de peste hotare, precum și comunicări privind legăturile economice, politice și culturale cu marea noastră prietenă, U.R.S.S.

În cadrul secției de literatură s-au ținut comunicări în legătură cu marile aniversări ca: „Ajutorul științific sovietic în dezvoltarea lingvisticii romînești" sau „Date noi despre orașul București în arhivele de la Moscova și Leningrad", și unele legate de curentele literare și de orientare în literatură, ex.: „Discuții în jurul simbolismului", „Literatura mijloc de educație patriotică" etc.

Secția de filologie și-a închegat un colectiv din cei mai buni specialiști din învățămîntul mediu, atrăgînd o serie de elemente dornice să contribuie la munca de cercetare științifică ce se desfășoară astăzi în patria noastră.

Făcînd o situație statistică a muncii filialei, constatăm că în ultimii doi ani s-au ținut 52 de comunicări publice, dintre care 23 au fost de istorie, 16 de istorie literară și 13 de filologie. Din cele 52 comunicări, 25 au fost susținute de profesori din învățămîntul mediu, 21 de cadre didactice din învățămîntul superior și 6 de cercetători de la Institutele Academiei R.P.R.

Numărul cadrelor didactice din învățămîntul mediu care au ținut conferințe publice este mic, dar constituie un progres față de anii de început ai activității filialei, cînd comunicările publice erau susținute în mod exclusiv de cadre din învățămîntul superior sau de cercetători de la institutele Academiei.

Darea de seamă a scos în evidență și greutățile și lipsurile în muncă. Astfel desfășurarea muncii filialei a suferit din cauza inactivității unor membri ai comitetului de conducere, nedîndu-se atenția cuvenită în desfășurarea unor activități legate de scopul urmărit de Societate.

Altă lipsă în muncă este insuficienta popularizare a comunicărilor organizate de filială. De asemenea, comitetul de conducere al filialei n-a ținut legătură cu cercurile pedagogice pentru a atrage pe profesori în munca Societății și a le cere sugestii asupra temelor care interesează. În ceea ce privește ținerea legăturii cu membrii Societății și strîngerea cotizațiilor, filiala are lipsuri pe care-și propune să le lichideze în anul ce va urma.

În darea de seamă s-au jalonat și perspectivele muncii filialei arătînd că pe viitor va trebui să cuprindă, în afară de subiectele alese de cercetători după preferințele lor personale și cercetări axate pe teme care să fie urmărite pe un timp mai îndelungat de mai mulți cercetători, așa cum a procedat secția de istorie care a lucrat tema: „Unirea Țărilor Romîne" sau secția de filologie care a analizat Gramatica și Ortografia limbii romîne editate de Academia R.P.R. Secțiile vor urmări teme cu un caracter mai general, cu un plan tematic cu oarecare continuitate, ca de exemplu: „Curente în literatura romînă", „Dezvoltarea realis-

mului critic şi a realismului socialist", „Aspecte ale luptei de clasă în ţara noastră" într-o perioadă dată şi teme legate de marile aniversări, tratate sub formă de simpozioane care s-au dovedit că prezintă interes. (Ex. simpozionul organizat cu ocazia bimilenarului Ovidiu, simpozionul Vlahuţă şi Delavrancea).

Pentru alcătuirea planului tematic al filialei, comitetul îşi propune să facă o anchetă spre a stabili ce anume probleme ar interesa pe profesorii din învăţămîntul mediu şi elementar. Este de dorit ca Ministerul şi organele administrative şcolare pînă la directorii de şcoli, să dea mai mult concurs Societăţii. Pentru îmbunătăţirea muncii, filiala Bucureşti, şi-a propus un schimb de experienţă cu filialele fruntaşe. În cadrul discuţiilor s-au concretizat perspectivele muncii filialei şi anume, orientarea mai precisă a muncii filialei spre problemele de istorie modernă şi contemporană, spre cercetarea materialelor locale şi spre analiza programelor şi manualelor şcolare.

După expunerea dării de seamă s-a trecut la discutarea muncii filialei, ridicîndu-se următoarele probleme:

— continuarea publicaţiilor Societăţii care stimulează activitatea membrilor filialei;

— să se continue organizarea de excursii ştiinţifice care sînt instructive şi completează cunoştinţele legate de teren în legătură cu unele probleme de istoria patriei noastre;

— pe viitor toate comunicările publice să fie urmate de întrebări şi discuţii;

— consiliul de conducere să dea un ajutor ştiinţific mai consistent în alcătuirea comunicărilor publice şi a articolelor pentru publicaţiile Societăţii. S-a trecut apoi la alegerea unui nou comitet de conducere al filialei Bucureşti, compus din 15 membri.

S. Chircă

SESIUNEA DE COMUNICĂRI DE ISTORIE LOCALĂ LA TIMIŞOARA

Recenta sesiune ştiinţifică a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice—filiala Timişoara a cuprins un număr de 24 de comunicări, dezbătînd cu precădere probleme referitoare la istoria şi literatura Banatului.

Astfel, în cadrul secţiei de istorie au avut loc conferinţe ca „Stratificarea socială în Banat oglindită în cîmpul de urne funerare de la Cruceni" — Marius Moga, directorul Muzeului Regional; „Mărturii contemporane timişorene cu privire la dubla alegere a domnitorului Al. I. Cuza" — Aurel Ţintă; „Contribuţii la istoricul revoluţiei industriale şi construirii primelor căi ferate în regiunea Reşiţa-Anina — Silviu Bordan şi Gheorghe Bogdan; „Contribuţii privitoare la starea ţărănimii bănăţene în prima jumătate a secolului al XIX-lea" — Alexandru Rusu — ş.a.

În cadrul aceleiaşi secţii s-au distins prin comunicările lor numeroase cadre tinere, atît ca vîrstă, cît şi în privinţa activităţii lor în domeniul muncii de cercetare.

Astfel, comunicarea: „Oglindirea caracterului de clasă în conţinutul şi aplicarea legii conversiunii datoriilor agricole" — temeinic documentată, — interpretată prin prisma materialismului dialectic şi istoric, de către tînăra Ileana Herberescu, directoarea Şcolii medii serale nr. 1 din Timişoara, ca şi comunicarea: „Greva din 1929 de la fabrica Muschong din Lugoj"

în care Iuliu Gerö a evocat lupta eroică a comuniştilor şi uteciştilor din oraşul de pe malul Timişului — au fost apreciate în mod deosebit.

În cadrul sesiunii ştiinţifice a secţiei de filologie s-au relevat comunicările „Poezia contemporană în Banat" — Gh. Tohăneanu, „Consideraţii asupra umorului şi actualităţii literaturii dialectale bănăţene" — Nicolae Ţirioiu, „Teatrul romînesc în Banat după eliberare" — Gabriel Manolescu, „Unele aspecte ale reflectării omului nou în creaţia prozatorilor bănăţeni" — Sergiu Lavin etc.

În felul acesta, succesul sesiunii de comunicări a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice — filiala Timişoara — se încadrează armonios în revoluţia noastră culturală în plină desfăşurare.

L. Dunajecz

CRONICĂ

La sfîrşitul lunii mai a.c. a avut loc la Academia R. P. Romîne şedinţa de constituire a Comitetului Naţional de Sociologie, din care fac parte reprezentanţi din diferite domenii ale ştiinţelor sociale.

În şedinţa de constituire s-a adoptat Statutul de funcţionare şi s-a ales conducerea comitetului, formată din: acad. A. Joja, preşedinte; academicieni: M. Ralea, V. Malinschi şi P. Constantinescu-Iaşi — vicepreşedinţi; M. Mănescu, membru corespondent al Academiei R. P. R. — secretar general; academicieni: C. Ionescu-Gulian A. Oţetea şi T. Bugnariu, membru corespondent al Academiei R. P. R. — membri.

Comitetul Naţional de Sociologie are sarcina de a contribui la dezvoltarea colaborării internaţionale în domeniul sociologiei, de a intensifica relaţiile ştiinţifice dintre sociologii romîni şi sociologii din alte ţări, urmînd să se afilieze la Asociaţia Internaţională de Sociologie.

Între 1—10 iunie 1959 ne-au vizitat ţara, în cadrul acordului cultural dintre Academia R.P.R. şi Academia R. P. Bulgaria, prof. Todor Borov — director al Institutului bibliografic Elin Pelin din Sofia şi prof. Al. K. Burmov — membru corespondent al Academiei bulgare de Ştiinţe şi redactor şed adjunct al revistei „Istoriceski Pregled".

Prof. T. Borov a avut consfătuiri cu direcţia Bibliotecii Academiei R.P.R. şi a Bibliotecii Centrale de Stat. D-sa s-a interesat de munca de informare ştiinţifică a cercetătorilor din diverse ramuri, de munca bibliografică, de organizarea schimbului de cărţi şi publicaţii al marilor biblioteci din ţara noastră. În ziua de 5 iunie, la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., prof. T. Borov a participat la o şedinţă comună de lucru cu acad. prof. P. Constantinescu Iaşi, Direcţia Institutului şi colectivul Bibliografiei relaţiilor romîno-bulgare. Prof. T. Borov a făcut o expunere a stadiului în care se află munca desfăşurată la Institutul Bibliografic Elin Pelin de colectivul bulgar care lucrează la Bibliografia relaţiilor romîno-bulgare. Apoi s-au stabilit etapele de pregătire pentru tipar a Bibliografiei şi lucrările legate de aceasta.

Prof. Al. K. Burmov a vizitat casele şi locurile din Bucureşti legate de viaţa şi activitatea emigranţilor revoluţionari bulgari din secolul XIX. Prof. T. Borov şi Al. K. Burmov au discutat de asemenea cu acad. prof. A. Oţetea şi colectivul istoricilor romîni care studiază problemele relaţiilor romîno-bulgare de-alungul veacurilor, planul de lucrări în colaborare — pe 1960 — în lumina prevederilor convenţiei culturale romîno-bulgare.

La 17 iunie a.c., la Academia R. P. Romîne, în cadrul unei solemnităţi, ambasadorul R. P. Bulgaria la Bucureşti, Stoian Pavlov, a înmînat academicianului prof. Petre Constantinescu-Iaşi o scrisoare de mulţumire din partea Academiei Bulgare de Ştiinţe, cu prilejul împlinirii a 45 de ani de la apariţia primei sale lucrări consacrate rolului Romîniei în epoca de renaştere a Bulgariei.

La solemnitate au asistat academicienii Iorgu Iordan, vicepreşedinte al Academiei R. P. Romîne, Vasile Malinschi, membru în Prezidiul Academiei R. P. Romîne, academicieni, reprezentanţi ai Ministerului Afacerilor Externe şi alţii.

În cuvîntul său, ambasadorul Stoian Pavlov a subliniat tradiţiile vechi şi puternice ale legăturilor de prietenie dintre popoarele romîn şi bulgar.

A răspuns acad. prof. P. Constantinescu-Iaşi, care a mulţumit pentru atenţia înaltului for de ştiinţă bulgar.

RĂSCOALA ZELOȚILOR DIN THESSALONIC ÎN LUMINA ULTIMELOR CERCETĂRI

Răscoala zeloților din Thessalonic este una dintre cele mai interesante mișcari populare urbane din Europa în sec. al XIV-lea. Timp de 7 ani (1342—1349), cu mici întreruperi, al doilea oraș ca mărime din imperiul bizantin a fost guvernat de partidul antifeudal al zeloților. Aceștia s-au rupt de autoritatea centrală, au înfruntat cu succes repetatele atacuri ale lui Cantacuzino, ajutat de forțe străine și au înfăptuit o serie de reforme în oraș.

Istoricii burghezi din veacul trecut au acceptat fără nici o rezervă informațiile interesate ale scriitorilor bizantini contemporani, Ioan Cantacuzino și Nicephor Gregoras, exponenți ai clasei feudale, care au prezentat pe zeloți drept *o bandă de jefuitori și de asasini* [1].

Cel dintîi, istoricul grec C. Sathas, deși are o idee confuză despre zeloți, considerați drept o fracțiune „misterioasă", privește totuși cu mult interes această mișcare [2].

După aceea, istoricul nostru O. Tafrali are meritul de a fi atras atenția asupra caracterului politic al mișcării zelote și asupra tendințelor ei democrate. El reușește să risipească cu mărturia izvoarelor în parte inedite, acuzațiile calomnioase aduse mișcarii [3]. Tafrali nu a fost însă un istoric marxist, el nu a sezisat caracterul de clasă al mișcării îndreptate împotriva elementului feudal. Pentru Tafrali, una din cauzele mișcării este atașamentul populației orașului Thessalonic față de împăratul Ioan V Paleologul, în luptă cu uzurpatorul Cantacuzino. Despre zeloți are și el o idee destul de puțin precisă; îi consideră un partid pe deasupra claselor, adversarii elementelor aristocratice, privit cu bunăvoință de „clasa de mijloc" și susținut de masele populare. Acordă de asemenea o mare importanță în dezlănțuirea răscoalei, influenței exercitate de mișcarea populară din Genova din anul 1939. Tafrali socotește că un rol în izbucnirea mișcării l-ar fi avut și episcopii, adversarii lui Cantacuzino.

Cincisprezece ani mai tîrziu, un istoric progresist grec, I. Kordatos a subliniat importanța acestui episod al luptei maselor populare din evul mediu împotriva jugului exploatării feudale [4]. Cum de curînd I. Kordatos a reluat cercetarea istoriei comunei din Thessalonic într-o prezentare a istoriei generale a Bizanțului, vom analiza aportul său în noua sa operă, care de altfel reproduce în mare parte punctul său de vedere inițial.

---

[1] V. Parisot, *Cantacuzène, homme d'état et historien*, Paris, 1845, p. 191, 195.
[2] C. Sathas, *Documents inédits relatifs a l'histoire de la Grèce au moyen-âge*. IV, Paris, 1883, p. XV—XVI și XXV—XXIX.
[3] O. Tafrali, *Thessalonique au quatorzième siècle*, Paris, 1913, p. 225—272.
[4] I. Kordatos, Ἡ κομμούνα τῆς Θεσσαλονίκης Atena 1928.

Bizantinologii sovietici au fost însă primii care au supus unei analize profunde întreaga mişcare zelotă.

Astfel A. K. Bergher a relevat substratul de clasă al mişcării zelote şi a considerat-o drept acţiunea revoluţionară a păturilor comerciale şi meşteşugăreşti din Thessalonic. După părerea sa, Thessalonicul era în acel timp oraşul cel mai dezvoltat economiceşte din întreg bazinul mării Mediterane şi prosperităţii economice a păturilor mijlocii îi corespundea o maturitate politică[1].

Astfel pusă problema, mişcarea zelotă este izolată de tot complexul social-economic al Bizanţului din secolul al XIV-lea şi considerată drept un fenomen specific unor condiţii cu totul aparte ale oraşului Thessalonic.

Problema este reluată şi discutată cîţiva ani mai tîrziu de B. T. Goreanov [2]. De astă dată, mişcarea zelotă nu mai este privită izolat, ci încadrată în istoria societăţii bizantine şi socotită ca o continuare a bogomilismului. Cu această răscoală culminează lupta revoluţionară din Bizanţ în prima jumătate a secolului al XIV-lea. În luptă au fost antrenate atît forţele ţărănimii, cît şi păturile plebeiene de la oraşe, Thessalonicul fiind centrul unde acţiunile revoluţionare s-au manifestat mai intens şi mai îndelungat. Din punct de vedere ideologic, mişcarea zelotă îşi găsea fundamentul în concepţiile progresiste din gîndirea bizantină al căror principal reprezentant a fost în acel veac, Barlaam. Un rol important în promovarea mişcărilor revoluţionare din această perioadă îl vede autorul în existenţa marilor centre urbane cu puternice corporaţii meşteşugăreşti, care au avut un rol important în viaţa economică şi social-politică a oraşelor. După ce expune programul zeloţilor, B. T. Goreanov examinează cauzele, care au dus la înfrîngerea mişcării. Principala cauză o vede, pe bună dreptate, în insuficienta dezvoltare politică a plebei orăşeneşti, apoi în lipsa unor forţe militare capabile să ajute diferitele focare revoluţionare risipite pe întreg teritoriul bizantin. Aceste forţe militare au adoptat o atitudine defensivă, retrase la adăpostul zidurilor. Greşeala zeloţilor de a nu strînge în jurul lor masele ţărănimii şi plebei din toate oraşele cuprinse de mişcarea antifeudală, a fost o altă cauză a înfrîngerii. În aceste condiţiuni, focarele revoluţionare izolate au putut fi treptat şi fără mare dificultate lichidate de trupele lui Cantacuzino. Alte cauze ale înfrîngerii arătate de Goreanov sînt: faptul că unul din cei doi conducători ai oraşului a continuat să fie numit de autorităţile din Constantinopol şi a complotat în voie împotriva zeloţilor, păturile mijlocii orăşeneşti s-au arătat ca întotdeauna, şovăielnice şi în cele din urmă au fost cîştigate de aristocraţia laică şi de călugări; în sfîrşit, intervenţia forţelor străine, mai ales Turcii chemaţi de Cantacuzino. Toate acestea au dus la lichidarea, în cele din urmă, a mişcării zeloţilor.

Astfel B. T. Goreanov aduce o contribuţie substanţială la înţelegerea mişcării şi la explicarea cauzelor înfrîngerii. Totuşi sînt unele probleme care suscită discuţie. Nu putem fi de acord cu punctul său de vedere, exprimat de altfel şi prea sumar, în ce priveşte alianţa aristocraţiei feudale, laice şi clericale, cu păturile avute orăşeneşti. Situaţia în societatea bizantină se prezenta mult mai complicat şi necesită explicaţii mai ample. De asemenea, autorul crede că masele populare îl susţineau pe împăratul Ioan V în lupta sa împotriva lui Cantacuzino. În aceste condiţiuni, conflictul pierde caracterul unei rivalităţi pur dinastice, devenind lupta între două forţe, una în frunte cu partizanii lui Ioan V, care tinde la înlăturarea privilegiilor feudale şi cealaltă, care luptă pentru menţinerea şi întărirea lor. Astfel formulate datele problemei pot da naştere la grave confuzii. Era absolut necesar să se analizeze cauzele alianţei vremelnice între partidul aşa-zis legitimist din Constantinopol şi zeloţii din Thessalonic.

---

[1] А. К. Бергер. Демократическая Революция в Византии в XIV в. Архив Маркса и Энгельса, V (1930) p. 147—156.

[2] Б. Т. Торянов. Восстание Зилотов в Византии (1342—1349), Известия АН СССР ист.—фил., 1946, 3, p. 92—96.

A. P. Kajdan este al treilea istoric sovietic, care s-a ocupat de mişcarea zelotă în volumul său „Relaţiile agrare din Bizanţ în veacurile XIII—XIV"[1]. A. P. Kajdan, ca şi predecesorul său subliniază caracterul antifeudal al răscoalei. În plus, face o analiză mai adîncă şi ajunge la o formulare mai clară în ce priveşte păturile participante la răscoală şi relaţiile dintre ele. Conducerea mişcării aparţine vîrfurilor comerciale şi meşteşugăreşti, care au deţinut în timpul comunei şi funcţiile importante în oraş. Acestora li s-au alăturat elemente din mica feudalitate, dornice să profite în interes personal de confiscarea averilor mănăstireşti. Conducerea zelotă a găsit însă un sprijin puternic în masele largi plebeiene din oraş şi în ţărănimea din împrejurimi, şi de aceea programul zelot reflectă cerinţele radicale ale acestor pături. Un element nou pe care-l constată autorul, este contradicţia tot mai ascuţită, atît la oraşe cît şi la sate, între debitori şi creditori. Din păcate, nu insistă în suficientă măsură asupra rolului capitalului cămătăresc în economia bizantină din sec. XIV. În continuare, A. P. Kajdan observă cu multă justeţe că şi în răscoala zelotă, ca în toate mişcările antifeudale din evul mediu, lupta s-a dus şi împotriva bisericii oficiale. Zeloţii militau pentru o biserică săracă — concepţiile lor în materie religioasă, crede autorul, se apropiau de cele anabaptiste. Zeloţii au avut legături cu anumite cercuri de călugări de la Athos — evident nu dintre acei de la mănăstirile bogate. Dovada legăturilor ar rezulta din faptul că Andrei Paleologul, conducătorul zeloţilor, nevoit să fugă din Thessalonic îşi găseşte un refugiu la o mănăstire de la Athos. Am putea adăuga în plus că zeloţii aleg ca arhiepiscop al Thessalonicului pe Macarie, higumenul mănăstirii Lavra[2]. Neînţelegerile dintre cele două grupări în care era atunci divizată clasa feudalilor (partidul „legitimist" al lui Ioan V şi partidul lui Cantacuzino) a fost numai pretextul imediat al izbucnirii răscoalei. Din păcate, autorul nu a aprofundat problema divizării intervenite în interiorul clasei feudale bizantine la începutul sec. XIV. Sînt aspecte interesante legate de această problemă, care ajută la înţelegerea situaţiei politice şi mai ales a unor fenomene petrecute în oraşele bizantine. În schimb, în explicarea cauzelor înfrîngerii mişcării zelote, A. P. Kajdan aduce unele elemente noi. Principalele cauze ale înfrîngerii sînt lipsa unui proletariat care să conducă masele ţărăneşti şi trădarea vîrfurilor orăşeneşti şi ale aristocraţiei. Acestea tindeau numai spre reforme politice; înspăimîntate de radicalismul plebei şi ţărănimii, au căutat ca să ajungă la un compromis cu Cantacuzino. În schimbul unor vagi promisiuni că se va respecta autonomia oraşului, au pactizat cu marea feudalitate. Lipsa unei coeziuni a maselor populare, diferenţierea ţărănimii după avere, izolarea ei în obştii, lipsa de legături între ţărănimea diferitelor regiuni, nu au făcut posibilă o ridicare în masă, concomitent şi urmărind aceleaşi ţeluri.

Mişcarea zelotă a trezit interesul şi altor istorici progresişti. Istoricul englez R. Browning consacră un studiu special acestei probleme[3]. Concluziile la care a ajuns sînt rezumate şi într-o altă lucrare mai recentă[4]. Autorul prezintă situaţia specială din Thessalonic, urmînd îndeaproape pe Tafrali[5]. Aristocraţia era deţinătoarea funcţiunilor publice şi a capitalului cămătăresc; pătura de mijloc, formată din negustori, meseriaşi înstăriţi, mici proprietari de pămînt, liberi profesionişti şi clerul mărunt şi în sfîrşit, pătura săracă, compusă din ţărani, mici meseriaşi, muncitori şi marinari. R. Browning, pe bună dreptate nu menţionează existenţa unui patricianat în oraşul bizantin, unde nu au existat bariere între vîrfurile orăşeneşti şi aristocraţie,

[1] А. П. Каждан. Аграрные отношения в Византии, XIII—XIV вв. Moscova, 1952, p. 184—197.

[2] Cantacuzino, *Bonn*, III, p. 213.

[3] Р. Браднинг. комуната на вилотите в Солуни. Исторический Преглед, VI (1950) 4—5, p. 509—526.

[4] R. Browning, *David Dishypatos' Poem on Akindynos*, în *Byzantion*, XXV—XXVII (1955—1957), p. 713.

[5] O. Tafrali, *op. cit.*, p. 20—39.

ultima absorbind funcţiile social-economice ale patricianatului. De aceea nu putem fi de acord cu părerea autorului că numărul aristocraţilor ar fi fost mai redus în oraşul Thessalonic decît îl dau mărturiile contemporane. Aristocraţia bizantină nu a constituit niciodată un corp social închis [1]. În consecinţă, în rîndul îndeletnicirilor aristocraţiei din oraşe, trebuie trecut şi marele comerţ şi proprietatea marilor ateliere meşteşugăreşti. Existenţa în oraşe a unei populaţii care se ocupa cu agricultura nu trebuie să surprindă, fiindcă agricultura nu era încă bine separată de meşteşuguri. În perioada muncilor agricole, constată Palamas, o mare parte din populaţia Thessalonicului era plecată din oraş pentru muncile agricole [2]. Nu putem fi însă de acord cu părerea autorului că populaţia săracă participa la adunările poporului. Cred îndoielnică existenţa unor adunări populare permanente în oraşele bizantine tîrzii [3]. Nu putem accepta nici părerea autorului că întreaga populaţie de mici meseriaşi era organizată în corporaţii socotite drept nişte organisme democratice independente. Întotdeauna au existat în Bizanţ îndeletniciri desconsiderate [4]. Şi cei ce munceau în aceste sectoare erau indiscutabil lipsiţi de orice drepturi de organizare. Interesantă este contribuţia autorului la explicarea ideologiei zelote. Pe de o parte, îi consideră continuatorii partidului religios ai zeloţilor — element opoziţionist în biserica bizantină — ostil clerului superior şi tendinţelor sale de a subordona biserica puterii laice. Pe de altă parte, leagă în mod just mişcarea zelotă de antihesiaşti, grupare care aduce un spirit înnoitor, de renaştere în cultura bizantină. Credem totuşi că R. Browning exagerează rolul influenţei filozofiei şi istoriei clasice greceşti în mişcarea zelotă şi în organizarea comunei din Thessalonic. Nu putem împărtăşi opinia autorului că în mişcarea din Thessalonic trebuie să admitem influenţa tradiţiilor democratice ale vechiului oraş — polis. Deosebirea între formaţiunile statale din antichitate şi comuna din Thessalonic au fost observate şi de istoricii contemporani evenimentului, care au subliniat acest lucru [5]. Pe bună dreptate observă Kordatos, statul antic era un stat sclavagist, deci cu o structură cu totul diferită de a comunei din Thesssalonic [6]. În ce priveşte influenţele externe, pe cînd Tafrali acordă o mare importanţă în explicarea evenimentelor din Thessalonic, răscoalei din Genova, R. Browning îi atribuie un rol secundar. Autorul observă cu justeţe că mişcările populare din Italia, care au precedat mişcarea din Thessalonic, nu au avut programul radical al zeloţilor. Adăugăm că în oraşele bizantine, procesul social-economic a fost diferit de ceea ce se petrécea în Italia şi ar fi greşit să se mai stăruie pe rolul determinant al unor influenţe externe. În schimb, nu putem accepta unele din explicaţiile autorului pentru înfrîngerea în cele din urmă a răscoalei zelote şi anume slaba separaţie dintre oraş şi sat. Consecvent acestei idei, consideră că forţa motrică în răscoala din Thessalonic au fost ţăranii, exasperaţi de prădăciunile Turcilor, aliaţii lui Cantacuzino, în timp ce pătura mijlocie s-a arătat la început neutră. Autorul explică izbînda de scurtă durată a aristocraţiei conduse de Ioan Apokaukos în anul 1345 prin faptul că atunci ţăranii se aflau la muncile agricole. Mai mult, admite chiar că masele populare orăşeneşti sătule de teroarea zelotă, ar fi acceptat trădarea lui Ioan Apokaukos. În ce priveşte rolul ţărănimii, nu trebuie uitat un amănunt istoric, răscoala din Thessalonic s-a produs înaintea intervenţiei turceşti în favoarea lui Cantacuzino. Nimeni nu poate contesta aportul elementului ţărănesc în susţinerea răscoalei zelote şi A. P. Kajdan a pus în valoare în suficientă măsură contribuţia ţărănimii totuşi răscoala din Thes-

[1] *The Cambridge Economic History of Europe*, II, 1952. S. Runciman, *Byzantine Trade and Industry*, p. 115; I. Kordatos, 'Ακμὴ καὶ παρακμὴ τοῦ Βυζαντίου Athena, 1952, p. 274.
[2] G. Palamas, *Homilia XXVI*, P. G., CLI, col. 333.
[3] Б. Т. Торянов. Византийский город XIII—XIV вв., Византийский Временник, XIII (1958), p. 178.
[4] Ph. Koukoulès. βυζαντινοῶν βιος και πολιτισμός, Athena, 1948, II (1), p. 221—222.
[5] Gregoras, *Bonn*, II, p. 796.
[6] I. Kordatos, *op. cit.*, p. 289.

salonic rămîne o mişcare specific urbană, condusa de elemente ale preburgheziei şi susţinută de masele largi ale plebei orăşeneşti şi ţărănimii.

Despre răscoala zelotă se ocupă şi istoricul bulgar, D. Anghelov într-un studiu privind mişcările antifeudale din Tracia şi Macedonia la mijlocul sec. al XIV-lea.[1] Concluziile sale nu diferă prea mult de ale celorlalţi istorici marxişti. „Studiul are însă o perspectivă mai larga, fiindcă se ocupă de situaţia din întreg imperiul bizantin, deci analizează procesul istoric în complexul său, poziţia fiecărei clase şi pături sociale şi raporturile dintre ele. Procesul de pauperizare a ţărănimii, care a dus la izbucnirea răscoalelor ţărăneşti din Bizanţ în aceasta perioadă, îşi are cauza în generalizarea rentei în bani. Rolul economic al feudalităţii în oraşul bizantin este bine precizat — deţinerea marelui comerţ, cămătăria şi închirieri de imobile. Pătura mijlocie este arătată ca fiind divizată, cu scopuri diferite şi necontenit şovăielnica. Caracterul vremelnic al alianţei dintre masele populare şi partizanii lui Ioan V este explicat prin interesul comun de a înfrînge pe Cantacuzino. Forţa motrică a răscoalelor de la mijlocul sec. al XIV-lea sînt masele sărăcimii oraşelor si ţărănimea. Autorul merge mai departe şi susţine chiar că partidul zelot era alcătuit din cei mai săraci locuitori ai orasului. Nu sîntem de acord cu afirmaţia că plebea oraşelor era alimentată în prim rînd din ţaranii fugiţi de pe ogoare. În realitate, exodul spre oraşe, care în Bizanţ nu erau libere ci tot sub dependenţa feudalilor, a fost din această cauză mult îngreuiat, condiţiunile de formarea plebei orăşeneşti au fost altele decît în occident. De-abia după proclamarea comunei din Thessalonic înregistrăm o masivă imigraţie a ţărănimii înspre oraş.[2] La aceasta au contribuit şi prădăciunile turceşti. D. Anghelov pare să prezinte în culori mult prea simpatice acţiunea aventurierului bulgar Momcilo şi a bandei sale de mercenari, consideraţi ca un fel de răzvrătiţi sociali. În realitate, ei luptă cînd în serviciul lui Cantacuzino, cînd în serviciul Anei de Savoia, susţinînd pe rînd pe acel care-i plătea mai bine. În sfîrşit, D. Anghelov, urmînd pe Tafrali, este de parere ca rascoala din Thessalonic a fost influenţată de evenimentele politice din Italia.

Ultimul studiu despre istoria mişcării zelote scris de un istoric progresist aparţine lui I. Kordatos. În recenta sa istorie „Măreţia şi decăderea Bizanţului", consacră doua capitole ale acestei probleme.[3] Din păcate, I. Kordatos nu a procedat la o revizuire temeinica a punctului său de vedere expus în lucrarea sa anterioară, scrisă cu treizeci de ani în urmă. Se pare ca nu cunoaşte literatura sovietică în această problemă, probabil din cauza măsurilor represive pe care guvernul grec înţelege să le ia împiedicînd accesul oamenilor de ştiinţă la operele istorice progresiste. În afară de aceasta, autorul adeseori părăseşte linia unei argumentari ştiinţifice şi alunecă înspre literaturizare. Astfel, problema care îl preocupă în prim rînd, este să respingă acuzaţiile calomnioase aduse de istoricii burghezi, mişcării zelote. Pentru a descrie situaţia social-economică a Thessalonicului, reproduce mărturiile unor contemporani, printr-un material valorificat anterior şi de O. Tafrali. În prezentarea structurii societăţii din Thessalonic, procedează prea schematic, face o primă separaţie care în aceste veacuri nu-şi mai are rostul, şi anume între oameni liberi şi sclavi. Numărul sclavilor era extrem de redus şi fara importanţă pentru viaţa economică a oraşului; îndeletnicirile lor erau mai mult de natură domestica. Apoi trece la o împărţire a păturilor libere în trei categorii, ca şi Tafrali. Consideră că influenţa călugărilor din Thessalonic era mai puternică de cît în alte oraşe bizantine, deşi caracterul laic al mişcării zelote nu ne îndreptăţeşte să acceptăm această părere. Atribuie un rol important păturii mijlocii în comerţ şi marele artizanat, nu aristocraţiei, deşi recunoaşte o strînsă colaborare între aceste două categorii sociale, fără să precizeze pe ce linie.

[1] Д. Ангелов. Антифеодални движения в Тракия и Македония през средата на XIV век. Исторически, Преглед, VIII (1952), 1—5, p. 439 456.

[2] Gregoras, II, p. 673.

[3] I. Kordatos, *op. cit.*, p. 273—301.

În ce privește organizarea internă a orașului Thessalonic, este greu de afirmat că mai înainte de răscoala zeloților el se bucura de o autonomie, cu legi speciale și cu o adunare a poporului la care participau toți locuitorii liberi. Mai interesante sînt observațiile în legătură cu activitatea locală comercială și maritimă vie, care în Thessalonic era în prima jumătate a sec. al XIV-lea, mai puțin dominată de italieni [1]. Autorul subliniază influența deosebită a corporației marinarilor în masele populare, datorită orizontului lor mult lărgit prin călătorii în alte țări. Această influență este de altfel subliniată și de Cantacuzino [2]. Marinarii reprezentau o forță apreciabilă, fiindcă erau înarmați, armele folosindu-le pe mare împotriva piraților. Spiritul combativ — revoluționar al marinarilor bizantini a fost menționat cu alt prilej și de semnatarul acestor rînduri [3]. Nu sîntem de acord cu afirmația autorului că toată populația muncitoare era înscrisă în corporații și că avea dreptul să poarte arme. În secolul al X-lea existau corporații privilegiate de negustori și meseriași, care alcătuiau în Constantinopol și o miliție orășenească [4]. Se pare că astfel de miliții existau și în orașele provinciale. În orice caz, prezența lor poate fi semnalată cu ocazia atacului condus de corsarul arab Leon din Tripolis în anul 904 împotriva Thessalonicului [5]. În veacurile următoare, aceste miliții dispar. Cînd în anul 1185, normanzii cuceresc Thessalonicul, locuitorii orașului, bărbați și femei, opun o rezistență îndîrjită, dar dezorganizată [6]. I. Kordatos, care vede în zeloți partidul maselor populare, consideră că elementul conducător era recrutat din rîndul marinarilor. Autorul încearcă să concilieze părerile lui Tafrali cu părerile sale și ajunge la formulări lipsite de consecvență, fiindcă mai departe, admite că în partidul zelot existau și elemente din pătura mijlocie, care mai tîrziu au trădat mișcarea, iar apoi susține că în afara partidului zelot și a partidului aristocrat, exista un al treilea partid — împăciuitorist, alcătuit din aceeași pătură mijlocie, cărturarii și juriștii.

După evenimentele sîngeroase din anul 1345, autorul remarcă în mod judicios că s-a ajuns la o încordare cu partidul legitimist și legăturile cu Constantinopolul au devenit tot mai slabe, însă nu explică cauza acestei schimbări. Lipsa unei sigure orientări marxiste, este evidentă la autor atunci cînd analizează cauzele înfrîngerii. Pentru Kordatos, acestea se limitează la slăbirea moralului masei din cauza mizeriei și molimelor, subminarea regimului popular de călugări, trădarea lui Metochites și intervenția turcească. Concluzia cu care-și încheie acest capitol din istoria Bizanțului, este că în situația de decădere a statului, nu putea exista multă vreme un Thessalonic liber.

Cu totul opusă poziției adoptate de istoricii menționați mai sus, este lucrarea bizantinologului stabilit în America, I. Ševcenko [7]. Chiar de la început, autorul fără să-i tăgăduiască importanța, caută să prezinte mișcarea ca rezultatul descompunerii societății bizantine în urma războaielor civile și controverselor religioase. Această introducere este în realitate o încercare subtilă de a crea impresia de obiectivitate și de a deplasa explicația mișcării zelote pe cu totul alte fundamente.

Într-adevăr, ceva mai departe, socotește că este de primordială importanță pentru cercetarea mișcării, cunoașterea programului ei, așa cum apare în discursul antizelot al lui

---

[1] Explicarea cauzelor la B. T. Goreanov, *op. cit.*, p. 168.

[2] Cantacuzino, II, p. 575.

[3] *Byzantinoslavica*, XIX (1958), 2, p. 300.

[4] *De ceremoniis*, în *Bonn*, I, p. 449. *Liudprandi relatio re legatione Constantinopolitana*, M.G.H.S.S., III, p. 349.

[5] I. Kameniates, *Bonn*, p. 524.

[6] Eustathios, *De Thessalonica a Latinis capta*, în *Bonn*, p. 446—447.

[7] Ihor' Ševčenko, *Nicolas Cabasilas' „Antizealot" Discourse*, în *Dumbarton Oaks papers*, XI (1957), p. 81—171.

Cabasilas. Analiza programului zelot nu este însă pentru autor, decît un pretext ca să susțină că el nu cuprinde nimic nou, că nu este un program revoluționar și nu se deosebește de practicile curente ale autorităților bizantine. Mai mult, susține că în realitate Cabasilas și-a îndreptat discursul său nu împotriva zeloților, ci a atacat conducerea „legitimistă" din Constantinopol. Concluzia care se impune pentru întregul eșafodaj de argumente furnizate de autor ar fi că evenimentele din Thessalonic dintre anii 1342—1349 nu au însemnat în realitate lupta revoluționară a maselor populare împotriva exploatării feudale, ci cel mult o modificare în ce privește persoanele aflate la conducerea orașului Thessalonic, acestea continuînd să folosească în guvernare vechile metode.

Urmărirea întregii argumentări a lui Ševcenko arată poziția falsă pe care el s-a situat. Pentru a dovedi că discursul lui Cabasilas a fost îndreptat împotriva guvernului din Constantinopol al împăratului Ioan V și nu împotriva zeloților, Ševcenko susține că un document contemporan, a doua cuvîntare a lui Cydones [1], denunță confiscările făcute în același timp la Constantinopol de guvernul lui Apokaukos și deci la ele se referă și Cabasilas. Cine citește cu atenție întreaga cuvîntare a lui Cydones vede că acesta în realitate face tabloul sumbru al tuturor calamităților abătute asupra imperiului în timpul războiului civil din cauza adversarilor politici ai lui Cantacuzino. Nimeni nu poate contesta că zeloții au fost printre cei mai îndîrjiți dușmani ai lui Cantacuzino și thessalonicianul Cydones care a avut de suferit de pe urma lor, nu putea să-i treacă cu vederea. Avem însă mărturii care se referă indiscutabil la Thessalonic. Istoricul Gregoras subliniază că zeloții au desființat vechile legiuiri [2], iar Cantacuzino vorbește despre confiscările averii nobililor la Thessalonic [3] și despre atitudinea lor lipsită de respect față de legile religioase. Viața Sfîntului Sabbas vorbește și ea de confiscări de proprietăți și atitudine antireligioasă la zeloți [4]. În schimb nici Gregoras și nici Cantacuzino nu pomenesc de secularizarea averilor mănăstirești făcută de Apokaukos la Constantinopole, deși, mai ales Cantacuzino, nu avea niciun motiv să cruțe pe neîmpăcatul său adversar politic.

Pe de altă parte, examinarea unor date istorice din biografia lui Cabasilas elimină ipoteza lui Ševcenko. Într-adevăr, nici Ševcenko nu susține că discursul a fost un simplu divertisment literar adresat unor adversari imaginari, ci o răfuială cu conducerea laică și religioasă prezentă la dezbateri. Între anii 1342—1347, Cabasilas a locuit la Thessalonic. În 1345 după momentana înlăturare a zeloților, noua conducere trimite din Thessalonic la Manuel Cantacuzino, o delegație formată din Nicolae Cabasilas și Pharmakis, pentru a-l aduce în oraș [5]. Cabasilas a revenit la Thessalonic fiindcă în vremea evenimentelor sîngeroase din același an cînd partizanii lui Cantacuzino sînt înlăturați, el se afla în oraș, așa cum rezultă dintr-o scrisoare ce-i adresează doi ani mai tîrziu concetățeanul și prietenul său, Cydones [6]. De-abia în anul 1347 se pare că a părăsit orașul la îndemnul lui Cydones și s-a stabilit la Constantinopol, ocupat cu puțin mai înainte de Cantacuzino [7]. În această situație, Cabasilas nu-și putea ține discursul decît la Thessalonic și numai împotriva zeloților.

Chiar textul discursului dă unele indicații vagi că el a fost ținut la Thessalonic. Faptul că nu apare cu claritate timpul și locul unde l-a rostit este explicabil. Cabasilas nu avea nevoie

[1] *Demetrii Cydonis ad Ioanem Cantacuzenum oratie altera*. Ed. Cammelli, *Byzantinische neugriechische Jahrbücher*, IV (1923), p. 77—83.

[2] *Gregoras*, II, p. 674.

[3] *Cantacuzino*, II, p. 234—235.

[4] Patriarhul Philotheos, *Viața Sf. Sabbas*, apud Ševčenko, *op. cit.*, p. 84.

[5] *Cantacuzino*, II, p. 573—574.

[6] R. J. Loenertz, *Chronologie de Nicolas Cabasilas*. în *Orientalia Christiana Periodica*, XXI (1955), 1—2, p. 207.

[7] R. J. Loenertz, *loc. cit.*

de vreo precizare față de cei cărora li se adresa. Spațiul nu ne îngăduie să stăruim prea mult asupra analizei unor date din textul discursului care ne îndreptățesc să susținem că el a fost rostit la Thessalonic. Totuși atunci cînd vorbește de senat, el se referă la un senat local, pe care îl numește γερουσία dacă ar fi fost vorba de senatul din Constantinopol, fără îndoială că ar fi folosit termenul σύγκλητος.

În argumentele adversarilor lui Cabasilas pentru a justifica secularizările, se arată și împrejurarea că din aceste fonduri se întrețin „cei care luptă pentru libertate" [1]. Niciodată partizanii împăratului Ioan V nu ar fi putut invoca o astfel de apărare.

Principalul obiectiv al atacurilor sale este căpetenia bisericească care, pretinde Cabasilas, ar fi comis o serie de nereguli canonice. Dacă cuvîntarea s-ar fi adresat autorităților civile și religioase din Constantinopol, fără îndoială că ținta atacurilor lui Cabasilas ar fi trebuit să fie în prim rînd patriarhul. El însă se adresează episcopului unei metropole a cărui autoritate se întinde și asupra unor colonii (ἀποικίαι). Cum ar putea fi acest eclezìast care în eparhia sa a luat măsuri neobișnuite și acestea nu mai sînt menționate în altă parte, însuși patriarhul din Constantinopol? Clericul — adversar al lui Cabasilas — nu putea fi altul decît arhiepiscopul zelot din Thessalonic [2].

Principalele reforme atribuite zeloților în discursul lui Cabasilas și contestate de Șevcenko că ar avea acest caracter, unele sînt de natură laică și altele de natură ecleziastică. Secularizarea averilor mînăstirești pentru plata soldaților, cumpărări de arme, organizarea unei flote și repararea zidurilor cetății, nu constituie o reformă în concepția lui Șevcenko. Autorul citează cazuri destul de frecvente de împărați bizantini care au folosit averile mănăstirești pentru nevoi militare și pe marginea acestor constatări adaugă cu ironie, dacă cel care secularizează averi mănăstirești pentru apărare este un revoluționar, atunci mulți împărați bizantini și miniștrii lor ar trebui considerați ca distrugători ai ordinei publice.

În realitate problema confiscării averilor mănăstirești este prezentată voit fals. Împărații bizantini, foarte adesecori, au distribuit sub formă de pronie o parte din averile mănăstirești. Aceste donații aveau cu totul un alt scop — întărirea feudalității laice, a armatei feudale, adică a aparatului de represiune a statului feudal bizantin.

În Thessalonic, zeloții au secularizat averile mănăstirești pentru a întreține cu fondurile realizate din această secularizare, o armată a poporului, formată din plebea orașului și din țărani [3]. Ceea ce este esențial și apare limpede printre argumentele reproduse de Cabasilas, este înalta lor concepție despre funcția socială a proprietății — aceasta îi situează pe zeloți în postura de adevărați revoluționari. Niciodată o astfel de concepție nu putea aparține guvernului lui Ioan V Paleologul din Constantinopol. Printre beneficiarii secularizărilor erau de asemenea mici cultivatori de pămînt și sărăcimea orașului. Șevcenko obiectează că nici această măsură nu este ceva nou în istoria bizanțului. Încă Justinian, în novella LXV a permis înstrăinarea proprietăților bisericești pentru ajutorarea săracilor. Novella la care se referă Șevcenko, își are însă explicația sa. Această novellă a fost dată pentru Moesia în anul 538, adică corespunde perioadei următoare victoriei slavilor împotriva armatelor bizantine conduse de Chilbudios, cînd Peninsula Balcanică a fost supusă unei grele încercări. Novella permite vînzarea de bunuri bisericești, care nu aduceau venituri, pentru a fi ajutați cei săraciți de pe urma invaziilor și pentru răscumpărarea captivilor. De altfel, Justinian a aplicat cu consecvență principiul ca

---

[1] Ševčenko, *op. cit.*, p. 93

[2] Alte argumente la Tafrali, *op. cit.*, p. 261, nota 2.

[3] Cydones, *Monodia occisorum Thessalonicae*, P. G. CIX, col. 648; *Gregoras*, II, p. 669, 674—675.

să permită vînzarea bunurilor bisericești neproductive [1] dintr-o rațiune de bună gospodărire a proprietăților bisericești. Comparația lui Ševcenko deci nu-și are nici o rațiune.

Măsurile pe care le ia acel enigmatic conducător al bisericii (în realitate arhiepiscopul Thessalonicului) și care fac obiectul atacurilor lui Cabasilas, sînt următoarele : simonia, confiscarea proprietăților private ale episcopilor morți și averile dioceselor vacante, dreptul de jurisdicție al „mitropolitului" asupra episcopilor și impunere de taxe asupra credincioșilor. Nici Ševcenko nu pretinde că toate aceste măsuri își găsesc precedent în istoria bizantină. Explicația trebuie căutată în ostilitatea clericilor față de conducerea zelotă. Era normal ca zeloții să caute să diminueze prin toate mijloacele forța economică a bisericii și să subordoneze cît mai mult pe călugări și episcopi, aceste elemente ostile lor, autorității arhiepiscopului zelot din Thessalonic.

Ne-am oprit mai mult la articolul lui I. Ševcenko pentru a învedera falsitatea tezei sale, conformă de altfel metodelor folosite de unii istorici americani, care încearcă să minimalizeze acele momente din viața omenirii, cînd masele populare își iau soarta în mîini și înscriu pagini glorioase în istorie.

Am parcurs astfel principalele studii privind istoria comunei din Thessalonic, apărute în ultimii ani [2]. Mai sînt încă multe lucruri nelămurite în ce privește perioada atît de frămîntată a sec. al XIV-lea din istoria Bizanțului și legată de aceasta, explicarea evenimentelor din Thessalonic. Marea dificultate constă în lipsa de izvoare, iar puținul ce-l avem sînt informații ce provin din lagărul adversarilor. Totuși, credem că pe datele cunoscute, nu s-a insistat încă în suficientă măsură asupra tuturor condițiilor care fac posibilă înțelegerea împrejurărilor izbucnirii răscoalei și succesul ei vremelnic. Astfel, trebuie să reținem că în Bizanț, la începutul sec. al XIV-lea s-a produs o adevărată „criză a vîrfurilor". Luptele civile între Andronic II și Andronic III, între Ioan V și Cantacuzino nu au semnificația unor simple rivalități dinastice. Ele reprezintă sciziunea clasei feudale în două partide ; unul partidul marilor feudali proniari, celălalt partidul aristocrației grupată în jurul Paleologilor, care trăia din pensiuni distribuite de curtea imperială, necontenit diminuate în urma reducerii treptate a teritoriului supus autorității centrale, prin constituiri de pronii și cuceriri. Partidul marii feudalități are tendințe centrifuge, ideologic se leagă de curentul cel mai reacționar din biserica ortodoxă, hesychasmul susținut de călugării mănăstirilor de la Athos, mari proprietari de pămînt. În politica externă, acest partid se apropie de statele cele mai înapoiate din punct de vedere al dezvoltării sociale, din vecinătatea Bizanțului, emiratele turcești. Proniarii țin sub dependența lor politică și economică orașele, împiedicînd procesul de formare a unei burghezii. Elementele preburgheze din orașele bizantine, care tind la o emancipare [3], la întărirea monarhiei centralizate, și se apropie de partidul „legitimist". Nu întîmplător principalii conducători zeloți făceau parte din familia Paleologilor, mai întîi Mihai Paleologul și apoi Andrei Paleologul. Preburghezia a avut rolul principal în conducerea mișcării zelote. Caracterul anticlerical al mișcării se explică prin aceasta.

Răscoala nu putea însă izbuti dacă n-ar fi fost susținută de masele largi ale plebei orășenești și țărănimii. Un document apărut ceva mai tîrziu, cuvîntarea lui Cabasilas „despre camătă", deși publicat în bune condiții [4], nu a fost în suficientă măsură folosit pentru explicarea paupe-

---

[1] Nov. CXX. *Corpus juris civilis III*, ed. Kroll, Berlin, 1904, p. 578 591.

[2] La congresul de bizantinologie ținut la Thessalonic în anul 1953, bizantinologul francez R. Guilland a făcut o comunicare despre aceeași problemă. R. Guilland e un bun cunoscător al istoriei bizantine din sec. XIV și regretăm că în actele congresului nu apare decît un rezumat al comunicării.

[3] E. Frances, *La féodalité et les villes byzantines au XIIIe et au XIVe siècles* în *Byzantinoslavica*, XVI (1955), 1, p. 94.

[4] R. Guilland, *Le traité inédit „sur l'usure" de Nicolas Cabasilas*, Εἰς μνήμην Σπ Λαμπρου, Athena, 1935, p. 269—277.

rizării maselor largi din orașe. În nici un caz, cuvîntarea lui Cabasilas nu deplîngea „soarta nenorocită a membrilor aristocrației thessaloniciene”, cum crede R. J. Loenertz [1].

Pe de altă parte, se pare că răscoala din Thessalonic a cunoscut două etape distincte : prima este cuprinsă între anii 1342—1345, cînd preburghezia deține puterea politică. În urma trădării acesteia, are loc reacția violentă a maselor țărănești și plebei din anul 1345, cînd ele trec pe primul plan, ceeace duce la o radicalizare a vieții politice în Thessalonic. La această perioadă se referă Palamas în homilia sa [2].

O altă problemă încă insuficient cercetată este aceea a urmărilor răscoalei. Într-un studiu recent s-a afirmat că înfrîngerea zeloților a însemnat începutul reacțiunii fără să se dea și alte explicații [3]. P. Charanis consideră activitatea zeloților printre cauzele căderii Bizanțului [4] — credem că se exagerează. În orice caz, răscoala zelotă a fost un avertisment serios pentru clasa feudală, care sub imperiul acestei amenințări și-a unit forțele, ajungîndu-se la o momentană împăcare între cele două partide feudale.

Fără îndoială, se vor consacra încă multe pagini în viitor studiului mișcărilor din statul bizantin și în special răscoalei zelote, care prin programul aplicat, prin durata ei și prin urmări, merită un interes special. Acestea vor avea darul să lămurească încă multe probleme astăzi neclare.

E. Frances

[1] R. J. Loenertz, *op. cit.*, p. 223.

[2] Б. Т. Горянов, Первая гомилия Григория паламы, как источник к истории восстания зилотов. Византийский Времеинник I (1947), p. 265.

[3] З. В. Удальцова, А. П. Каждан. Некоторые нерешенные проблемы социально-экономической истории Византии. Вопросы истории 1958, 10, p. 96.

[4] P. Charanis, *Internal Strife in Bizantinum during the Fourteenth Century*, în *Byzantion*, XX (1940—1941), p. 230.

R E C E N Z I I

Documente privitoare la economia Țării Romînești. 1800—1850

Culese de I. Cojocaru, Editura științifică, București, 1958, vol. I—II, 1057 p.

Prin cele două volume de *Documente privitoare la economia Țării Romînești* în prima jumătate a secolului al XIX-lea, publicate de Editura științifică în anul trecut, se aduce o contribuție însemnată la cunoașterea situației social-economice din trecut a Țării Romînești, a cauzelor și formelor luptei de clasă în perioada amintită.

O astfel de culegere de material documentar selecționat, umple în bună măsură golul resimțit în știința noastră istorică. Cunoașterea dezvoltării social-economice a Țării Romînești într-o perioadă pentru care existau puține materiale documentare, publicate la întîmplare și dispersate, sau se găseau numai unele știri externe, este înlesnită prin publicarea celor două volume de material inedit cules din Arhivele Statului din București.

Frumos îngrijite din punct de vedere tehnic, volumele cuprind 779 de documente, numerotate și paginate în continuare pe ambele volume. Plasate într-o ordine strict cronologică, documentele sînt precedate de o listă a regestelor lor, reproduse și în fruntea fiecărui document. Întocmite mai larg, redînd cu fidelitate conținutul documentelor, regestele dau cercetătorului posibilitatea să se orienteze imediat în mulțimea problemelor cuprinse în materialele volumelor. Indicele analitic, întocmit separat pe nume de persoane și de locuri, precum și pe materii, vine să ușureze cercetătorului urmărirea unei anumite probleme sau a unui aspect al ei, care-l interesează. Glosarul de la sfîrșitul volumului al II-lea cu lămuriri asupra terminologiei și instituțiilor vechi, face colecția accesibilă și unor cercuri mai largi de cititori.

Documentele au fost incluse în volum prin selecția făcută în funcție de valoarea și importanța conținutului lor. De aceea, numărul documentelor este inegal de la un an la altul. Cele mai multe sînt din anul 1837 (48 documente) și din 1846 (41 documente); cele mai puține sînt din anii 1801—1805 și 1807 (cîte un document).

I. Cojocaru, care a depistat și a cules aceste materiale depunînd o muncă perseverentă de cîțiva ani, a cercetat majoritatea fondurilor mai importante de la Arhivele Statului din București. Cele mai multe documente sînt transcrise din condicile domnești (23 condici cercetate și folosite) și din condicile depozitelor departamentale (19 condici). O cantitate mai însemnată de material a fost scos din dosarele vistieriei, vorniciei din lăuntru, agiei București și ale fondului numit „administrative vechi". Alte cîteva fonduri au dat cîte 1—6, cel mult 10 dosare. Cel mai puțin este reprezentat în volume materialul din fondurile mănăstirești, deși de la acestea ar fi fost de așteptat mai mult.

În paginile volumelor, cel mai bogat este materialul privitor la dezvoltarea manufacturilor și atelierelor. Începînd cu privilegiul acordat în 1811 lui Carl de la Porta și Giorgi Bourguignon de a exploata cărbunele de piatră, prin aplicarea metodelor rusești „pentru acest fel de fabrice", și terminînd, în ordine cronologică, cu „fabrica de tabac" din Cîndeștii de Jos (Buzău), întîlnim de-a lungul celor patru decenii tot mai multe manufacturi, unele mai vechi, majoritatea însă noi, pentru: băuturi (bere, limonadă, rom), textile (postav, mătăsuri, testemeluri, ciorapi), alimente (zahăr, paste făinoase, untdelemn, ciocolată, cafea), diferite feluri de lumînări și diverse alte produse industriale (sticlă, porțelan, hîrtie, cuțite, tutun etc.). Dintre manufacturile mai vech

întîlnim acum în continuare pe aceea de la Mărcuța care mai funcționează pînă în 1829 cînd clădirea fabricii este „dărăpînată" și este renovată pentru a se instala aci un spital [1]. La fel, întîlnim în deceniul 3 date și despre fabrica de bere — înființată în 1815 — a lui Kube și Krebs, la care se referă și unele rapoarte consulare prusiene [2]. Dintre „fabricile" vechi funcționează în continuare cea de lumînări înființată în 1764 și cea de ghermesituri înființată în 1803. În decursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, mai ales după introducerea Regulamentului Organic, apar ateliere și manufacturi de biscuiți, chifle, ceară, frînghii, hîrtie, medicamente, săpun, sirop etc. Angajarea meșteșugarilor din bresle la muncă în manufacturi, procurarea capitalului pentru organizarea lor, înlesnirile acordate, concurența dintre manufacturi, materia primă, plasarea produselor toate aceste probleme legate de procesul de dezvoltare a manufacturilor își găsesc oglindirea, mai mult sau mai puțin, în bogatul material publicat în volumele de care ne ocupăm aici. Tot mai des se subliniază faptul că banii rămîn în țară, de pe urma dezvoltării „industriei" autohtone, țara ajungînd la „o eră regenerată a industriei". Legat de înființarea unor manufacturi, se introduc în Țara Romînească plante industriale (sfecla, susanul). Se introduce munca mecanizată, apoi apar mașini cu aburi precum și mașini în agricultură. Acestea sînt cîteva din constatările pe care cititorul le face la o sumară lectură a documentelor privitoare la manufacturi.

Problema exploatării sării și a ocnelor de sare se plasează, după cantitatea materialului documentar inclus în volume, imediat după dezvoltarea manufacturilor. Darea în arendă a exploatării ocnelor de sare (1811), măsuri luate în vederea asigurării veniturilor, numărul lucrătorilor (statisticile din 1814, 1830 ș. a.), obligațiile oamenilor dați în slujba ocnelor și condițiile de muncă, sînt probleme care se lămuresc acum în bună măsură. O atenție mare s-a acordat culegerii unor materiale care oglindesc lupta de clasă la ocne (în anii 1824, 1832, 1835—1837, 1840 și 1848). Pînă acum aceste fapte nu au fost cunoscute. Ar fi fost bine dacă s-ar fi inclus unele documente despre exploatarea sării și din perioada dinainte de 1814. Nu se prea știe, de pildă, că Manuc bey a ținut salinele în arendă în 1810 [3].

[1] Cele mai multe dintre aceste date au fost relatate încă de V. A. Urechia, *Ist. Rom.*, XII. p. 399 și urm.

[2] *Hurmuzaki*, X, 389 390.

[3] Documentele despre aceasta se găsesc însă la Muzeul de istorie a orașului București.

Din materialul documentar în legătură cu sarea, reiese și situația cărăușilor și a cărăușiei, problemă care pînă în prezent a atras prea puțin atenția cercetătorilor. Ar fi fost de dorit, credem, să se dea în volume cel puțin cîteva documente privind direct cărăușia, existente în fondurile Arhivelor Statului.

Problemele monetare și ale circulației monedei, ocupă un spațiu important în materialele volumelor. Problema reținerii banilor în țară și a combaterii falsificărilor este acută după ocupația turcească din 1821—1822, apoi în 1828—1829, 1837 și în 1843—1844. În acești din urmă ani survine o lipsă acută de monedă măruntă care se aduce de peste hotare (grișițe, firfirici) în valoare de zeci de mii de galbeni.

Cercetarea subsolului în vederea descoperirii zăcămintelor de minereuri și ape minerale este din ce în ce mai intensă. Se descoperă zăcăminte de cărbuni de piatră, fier, aramă, plumb, argint, aur (1811 și 1835), argint viu (1828), „cărbune al pămîntului" (1834), chinovar și argint viu (1835); se întocmește și o hartă „mineralogică" a țării (1833). Începe exploatarea de minereu în jud. Slam-Rîmnic (1811), în munții Poienii Mărului-Buzău (1832), la Baia de Aramă (1836). În 1838, baronul Schiller, consilier de mine al marelui Ducat de Sachsa-Weimar, cercetează „după metodul mineralicesc" județul Slam-Rîmnic, Buzău, Dîmbovița, Argeș, Olt, unde au apărut numeroase izvoare minerale în urma cutremurului. În 1844 începe exploatarea de minereuri la Teșila, Țintea, Moreni, moșii ale mănăstirii Mărgineni.

Din actele privind pricinile pentru scoaterea păcurii, dreptul de folosință a puțurilor de păcură și vama ei, reiese importanța crescîndă a acestei bogății a subsolului nostru.

Cercetarea tot mai extinsă a subsolului dă naștere ideii de a se organiza și o instituție cu preocupări corespunzătoare. În 1845, K. Stoeckler, un specialist în chimie de la Viena, propune să se înființeze un „birou tehnochimic", cu menirea de a studia metalele, pietrele și minele, să ajute agricultura și să facă „să se ivească fabrici și alte întreprinderi industriale".

În problema importului, culegătorul a avut grija să includă în publicație documente ilustrînd ceea ce este nou și specific în această perioadă: importul de cereale speciale pentru sămînță, importul de alte soiuri de vite pentru îmbunătățirea rasei (porci, boi, vaci), apoi importul de unelte și de mașini.

Exportul de sare, cerviș, cereale și vite se vede că are un volum mare, deși în această privință nu au fost culese totdeauna documentele cele mai caracteristice.

În volume sînt bogate informaţiile despre bresle şi corporaţii, înfiinţarea şi organizarea sau reorganizarea lor. O simplă înşirare a denumirilor lor va arăta aproape tot atîtea documente consacrate fiecăreia din ele : luminărari, potcovari, sureccii, tabaci, povarnagii, ţelali, fierari, curelari, boiangii, basmagii, abagii, croitori, măcelari, bragagii, pescari, morari, cîrciumari, cofetari, rachieri, bumbăcari, brutari, săpunari etc. Desigur că în urma trierii materialului au rămas la o parte multe documente tot atît de interesante, privind corporaţiile. De pildă, despre „corporaţia lăutarilor" menţionată o singură dată, în cadrul statisticii patentarilor din 1835 (doc. 446 d), există un dosar special din 1831, intitulat „Închipuirea corporaţiei de lăutari". Iar unele date despre încasarea banilor vătăşiei de lăutari se găsesc în ms. 905.

Sînt preţioase statisticile incluse în materialele volumelor. În timp ce toate celelalte documente sînt publicate integral, majoritatea documentelor cuprinzînd date statistice sînt date, din cauza lungimii lor, în rezumate, fragmente şi totalizări de date [1].

Statisticile cuprind date preţioase asupra categoriilor sociale existente în ţară. Ţinînd seama de faptul că datele statistice fac parte din categoria informaţiilor celor mai concludente, credem că elementul statistic ar fi putut să fie reprezentat în proporţii mai mari. Din dosarul 2216 a/1820 sînt reproduse în rezumat datele despre birnici obţinute la „alegerea îndreptărilor", doar pentru plaiul Prahovei şi plasa Scăieni, deşi în acest dosar voluminos sînt astfel de statistici pentru majoritatea judeţelor.

*

Importanţa şi utilitatea majorităţii documentelor publicate în culegerea de care ne ocupăm, prima de acest fel la noi, rămîne incontestabilă.

Aceste documente ne arată procesul de dezvoltare tot mai intensă a modului de producţie capitalist, ne dezvăluie schimbările care se produc atît în bază cît şi în suprastructură.

Sînt de făcut însă mai multe observaţii critice asupra modului cum au fost întocmite volumele, cum a fost selecţionat şi organizat materialul.

Înainte de toate, ni se pare că nu este cea mai nimerită fixarea perioadei între anii 1800—1850, ca limite cronologice ale volumelor. Stabilirea ca început a anului 1800 şi a anului 1850 ca încheiere nu are la baza nici un criteriu de periodizare, ci este pur formală. În cazul culegerii de faţa în care s-a acordat atenţie documentelor ce oglindesc procesul de dezvoltare a bazei economice şi a instituţiilor corespunzatoare, pare destul de surprinzătoare o asemenea cronologizare. Nu mai pentru motivul că a trebuit formal sa se umple cu ceva materiale perioada unor ani de la începutul secolului, s-a dat un numar mic de documente care de altfel nu aduc nimic nou faţă de materialele privind aceşti ani, publicate în trecut. Pentru anii 1806, 1808 şi 1816 nu s-a putut găsi nici măcar cîte un document caracteristic care să fie introdus în culegere. Volumele se încheie cu nişte documente nu tocmai caracteristice din 1850. Credem ca ar fi fost mult mai nimerit sa se fi luat ca limite cronologice ale volumelor anii 1813 şi 1859. Ar fi fost poate discutabil şi materialul privind perioada 1812—1820, cunoscută din documentele publicate de V. A. Urechia şi de alţii. De aceea, anul 1822, primul de după răscoala lui Tudor Vladimirescu, ar fi constituit delimitarea cronologică cea mai acceptabilă, atît prin ineditul materialului din anii care urmează, cît şi prin însemnătatea evenimentului luat ca hotar în timp. În acest caz, în schimbul materialelor fără însemnătate din primul deceniu al secolului, în volum şi-ar fi găsit loc materialele mult mai importante dintre 1850—1859 şi ar fi întregit informaţiile despre dezvoltarea social-economică a Ţării Romîneşti pîna la acel moment de cotitură pe care-l reprezinta Unirea Ţărilor Romîne, cînd se intra într-o nouă fază de dezvoltare în cadrul statului naţional. În felul acesta cercetătorului i-ar fi fost înlesnită urmărirea problemelor în continuare pînă la un moment care, prin sine, constituie o delimitare în timp. Aşa cum s-a procedat, perioada 1851—1859 ramîne deocamdată puţin cercetată pe bază de material inedit.

În culegere nu s-a dat nici un document din anul 1821, probabil din cauza că un colectiv de la Institutul de Istorie a cules documentele privind răscoala din 1821. Or, în acele volume s-au inclus numai documentele legate de problema răscoalei. Există însă, mai ales în a doua jumătate a anului 1821, documente tot atît de caracteristice pentru problemele economice ca şi cele din anii urmatori, cuprinse în volumele ce constituie obiectul recenziei de faţă. O serie de acte din 1821 privind situaţia comerţului, circulaţia banilor, darea poliţelor, şi-ar fi meritat locul în cule-

---

[1] Aşa sînt prezentate : catagrafia birnicilor din judeţele Prahova (doc. 96), Argeş şi Muscel din 1814 (doc. 100) ; catagrafia birnicilor din toate judeţele pe anul 1819 (doc. 142) ; statistica lucrătorilor de la Ocnele Mari din 1830 (doc. 326) ; statistica din 1835 a patentarilor (doc. 446) şi altele.

gere. În privința anului 1821 era de adoptat aceeași poziție luată în privința anului revoluționar 1848, pentru care s-au dat 28 de documente.

Considerăm iarăși o lipsă că depistarea fondurilor s-a limitat doar la Arhivele Statului din București. Dacă cercetarea principalelor fonduri arhivistice din provincie a fost peste putință, atunci măcar celelalte depozite din București ar fi trebuit cercetate. La secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R. se găsesc o serie de documente importante pentru problemele urmărite, unele chiar mai caracteristice decît cele găsite în Arhivele Statului. Marea arhivă a casei comerciale Hagi Pop depozitată la Academie, folosită foarte puțin în trecut, conține material important privind îndeosebi comerțul și circulația monedei căreia în volumele de față i s-a acordat un spațiu însemnat.

O scurtă incursiune în arhiva Ministerului de Externe s-ar fi soldat cu culegerea de informații documentare importante privind dezvoltarea navigației pe Dunăre și mărirea traficului de mărfuri în porturile noastre. Nu ar fi fost lipsită de rezultate și depistarea de fonduri de la Muzeul de istorie a orașului București.

Ni se pare oarecum surprinzător că chiar nici din Arhivele Statului din București nu au fost folosite unele fonduri mai importante. Astfel, marele fond al „Obștescului control" a fost ignorat cu totul, deși cuprinde date foarte importante pentru toată perioada 1830—1850. Printre altele, acolo se găsesc informații de cele mai multe ori complete privind: exportul tuturor produselor și taxele vamale încasate; sumele vărsate către Poartă; statistica pe mai mulți ani a vitelor existente în țară pe suhaturi, tăiate la zahanale și exportate; veniturile încasate de la oierii transilvăneni; cele încasate de pe domeniul Giurgiului, intrat în stăpînirea țării cu începere din 1831; exportul cervișului și al seului, socoteli defalcate și globale pentru producția și vînzarea sării, pentru arendarea ocnelor în diverși ani, facerea drumurilor și a podurilor etc. Datele din materialele acestui fond sînt mult mai concludente decît acelea cu caracter sporadic, date în volum pentru aceleași probleme [1].

Arhiva necercetată pînă acum a casei comerciale a lui Hagi Ianuș din Craiova, care luase în arendă mai multe moșii, conține documente privind negoțul, producția realizată pe moșii, valorificarea produselor agricole etc. Nu s-a folosit pentru volume nici un document din acest fond aflător tot la Arhivele Statului din București.

Fondurile mănăstirești pare că au fost cercetate numai la suprafață. În documentele zise „netrebnice" ale mitropoliei din București se găsesc diverse informații interesante ca de pildă: descrierea din 1823 a morii de hîrtie a lui Udrizky, descrierea tipografiei de la cișmeaua lui Mavrogheni etc. La grefele tribunalelor, de asemenea nefolosite, se găsesc iarăși informații inedite, precum sînt listele de mărfuri în prăvălii și prețurile lor.

Desigur că selecția din mulțimea materialelor a documentelor celor mai reprezentative nu a fost ușoară. Nu știm dacă a fost decisivă trierea făcută cu prilejul depistării și transcrierii materialului, sau aceea făcută după transcriere și la pregătirea publicației. Judecînd după unele observații făcute în note, materialul transcris a fost foarte numeros. În orice caz, s-a produs ceea ce este aproape inevitabil la organizarea unei culegeri ca aceasta în care sînt urmărite concomitent mai multe probleme, pe o perioadă de jumătate de secol: pe de o parte, în culegere au fost introduse unele documente lipsite de importanță, iar pe de altă parte au fost eliminate la triere documente importante, unele de mîna întîi. Nu ne spun nimic documentele privind diverse procese pentru datorii de bani particulare (doc. 112, 118, 302), sau acelea referitoare la obținerea de pașapoarte (doc. 136, 137, 344) [2] și nici acelea referitoare la morți întîmplătoare (doc. 355) sau însemnarea cuprinzînd doar numele schelelor (doc. 337). Documentul nr. 248 referitor la berarul G. Krebs, iarăși nu lămurește nimic și ar fi fost foarte indicat să se menționeze ca notă la doc. 240, după cum o serie de alte documente incluse în volume ar fi fost plasate mai bine la note. Se dă un document (nr. 105), lipsit de importanță de altfel, cu pricina lui N. Mustacov pentru o tovărășie negustorească. Or, pricini de acestea ale Mustacovilor (care sînt trei frați) sînt numeroase și merg pînă în 1830 și chiar mai tîrziu [3].

Prin eliminarea documentelor lipsite de

[1] Otcupul de saline (doc. 324, 330 și 455), exportul de sare în 1846 (doc. 447, 458), exportul de vite, în 1831 (doc. 346, 348) și în 1833 (doc. 397), exportul de cerviș în 1833 și 1844 (doc. 387 și 642) facerea podvezilor în 1826, 1827 și 1833 (doc. 250, 266 și 639).

[2] Ce însemnătate are pentru economie faptul că M. Văcăreasca pleacă peste graniță cu două slugi? (doc. 344).

[3] De altfel N. Mustacov și St. Jivcovici au numai supușenie rusă, unul fiind bulgar, iar celălalt sîrb. Despre acesta din urmă sînt documente mai importante în fondul Hagi Ianuș.

importanță și a celor de mică însemnătate s-ar fi cîștigat spațiu pentru alte documente, mai importante și mai caracteristice, ridicîndu-se prin aceasta și valoarea documentară a volumelor. Astfel, documente mult mai caracteristice pentru pricinile tovărășiilor negustorești se găsesc la desființata curte comercială din București și la Logofeția dreptății ale căror fonduri nu au fost folosite. Față de unele informații de mai mică importanță privitoare la păcură, ar fi fost de preferat documentul din condica 103 (pe 7 file) în care se descrie modul de săpare a puțurilor de păcură, volumul și producția realizată în aceste puțuri, precum și metodele de scoatere a păcurei cu vedrele. În privința untului, ar fi fost nimerit să se dea documentul din 1823 (Condica domnească 102, f. 294—295) referitor la darea untului pentru cetatea Vidinului, după categoriile sociale.

Aceste cîteva exemple vor să sugereze numai cam ce fel de acte ar fi putut fi preferate în locul acelora care nu și-ar avea locul în culegere.

Există însă unele documente de bază care, după părerea noastră, în nici un caz nu ar fi trebuit să lipsească din volume. Să luăm, de pildă, problema lucrătorilor de la ocne. S-a făcut bine că s-au dat mai multe acte din 1832 despre luptele lucrătorilor împotriva exploatării. Ar fi fost foarte bine dacă s-ar fi dat documente și despre nesupunerea lor în 1831 și a doua mare răzvrătire a lor din ianuarie 1833, precum și jalbele lor din 1834. Din aceste documente reiese în mod și mai concret situația grea a lucrătorilor de la ocne. Nesupunerea din 1831 începe în urma unei vizite la ocne a lui Kiselev care a rămas profund impresionat de starea grea a lucrătorilor. Prin lupta lor din 1831—1832 lucrătorii au determinat elaborarea unui așezămînt special prin care se reglementa situația lor. Cum din textul definitiv al așezămîntului pus în aplicare începînd din ianuarie 1833, a fost omisă prevederea unor drepturi care au figurat în proiect, după cererea lor, lucrătorii de la Telega și de la Slănic au organizat o adevărată grevă comună. Din actele întocmite în legătură cu elaborarea așezămîntului se constată situația lucrătorilor, a obligațiilor și a retribuției lor în anii 1826, 1832 și după punerea în aplicare a prevederilor așezămîntului. Aceste acte, cum și textul însuși al așezămîntului, oglindesc intensificarea exploatării lucrătorilor în urma măririi producției de sare. Se propuneau măsuri pentru adoptarea unui sistem de extracție a sării mai avansat și se căuta „iscodirea vreunei mașini" de folosit la tăierea bolovanilor de sare. Sînt trecuți acum la munca de tăiere a sării și deținuții, fapt care trebuia semnalat prin introducerea în volum a documentului respectiv, de vreme ce se semnalează faptul minor că arestații obișnuiți sînt puși să facă „tizic" (doc. 372). Din așezămîntul la care ne referim în rîndurile de mai sus se cunoaște numai capitolul privind retribuirea lucrătorilor după 1833, publicat în *Analele parlamentare*. Restul nu este cunoscut. Textul așezămîntului și actele anexe lui, alcătuind un dosar aparte, ar fi trebuit neapărat să fie date în colecția de față, deoarece ele arată baza frămîntărilor atît de puternice ale lucrătorilor. Fără cunoașterea așezămîntului, ele rămîn neînțelese pentru cititor. Astfel colecția a fost lipsită de un document de primă importanță care corespunde întocmai titlului volumelor și care lămurește în fond ceea ce se întîmplă la suprafață și se vede în cele cîteva documente din 1832 referitoare la răzvrătirea lucrătorilor. În lumina prevederilor așezămîntului, cititorul ar fi înțeles mai bine sensul documentului nr. 464 privind folosirea deținuților la tăierea sării precum și doc. nr. 598 din 1843 în care este vorba de două zile de odihnă pe săptămînă, la care se cerea acum să se adauge a treia [1]. Așadar fenomenul ar fi putut fi înțeles mai bine în desfășurarea lui.

Un alt exemplu de documente care ar fi trebuit incluse necondiționat în volum se referă la strămutarea locuitorilor peste Dunăre. În această privință se dau două documente (145 și 210) lipsite de orice semnificație. Într-unul din ele este vorba doar de intenția unui sat de a se strămuta. În loc de documente lapidare care semnalează doar intenții se impune fără doar și poate să dăm documente care relatează fapte și acțiuni concrete. În ce privește strămutarea peste Dunăre a locuitorilor care fug de exploatare, există tot la Arhivele Statului destul de numeroase documente edificatoare, cu date concrete, din anii 1831—1835. Nici unul dintre aceste documente, inedite, nu apare în culegerea de care este vorba.

Unele greșeli comise la depistarea sau trierea materialului pot avea drept consecință falsificarea de-a dreptul a realității. Este cazul, de pildă, cu documentul nr. 173 din anul 1823, referitor la cele trei ponturi pentru obligațiile clăcașilor stabilite de Grig. Ghica și adăugate la pravilă. Documentul fiind dat ca atare în volum, fără a fi coroborat cu alte documente în cauză, lasă să se înțeleagă că prevederile dispoziției lui Ghica au rămas pentru totdeauna în vigoare. În realitate însă, aceste ponturi au

[1] Cele două zile de odihnă pe săptămînă în vigoare fuseseră obținute prin luptele din 1833.

fost abrogate în octombrie 1824 (Condica domnească 105, p. 351—352). Trebuia deci neapărat să se dea în volum și porunca de abrogare a dispoziției în cauză, după cum de asemenea au trebuit să fie date și actele din care se vede ce anume a determinat introducerea ponturilor respective în 1823[1]. (Condica domnească 105, p. 26, 79; condica veliților boieri 1122, p. 105—106). Dacă nu se dădeau integral, aceste acte trebuiau cel puțin menționate în note.

În general, aparatul critic este foarte redus. Folosirea sistemului de note și comentarii într-o măsură mult mai largă, ar fi dat putința să se valorifice o serie de materiale lăsate la o parte în urma selecționării; totodată colecția s-ar fi îmbogățit prin sistemul notelor și ar fi fost înlăturate multe dintre neajunsurile arătate.

În mică măsură asemenea note au fost întocmite doar la volumul II (doc. 364, 366, 368, 370 371, 376, 389 și 446). Apare ca întîmplătoare mențiunea la doc. 314 a unui alt document adiacent; asemenea trimiteri la alte surse ar fi trebuit făcute mai multe. În volumul I, s-au făcut în note doar unele precizări lapidare, uneori utile (doc. 114, referitor la socotirea a 120 bani într-un leu).

Diferitele formulări folosite pentru a arăta în note că o anafora a fost aprobată de domn ar fi putut fi evitate printr-o singură formulă plasată la sfîrșitul documentului, în paranteze. Textul rezoluției domnești nu se reproduce jos (cum s-a făcut la doc. 183 și 189), ci după document, cum s-a făcut la alte documente îndeosebi în volumul II. Nu are rost să se facă în notă o precizare de genul acesteia: „în document întărirea se află plasată deasupra zapisului" (doc. 185).

În note ar fi putut fi menționate sau redate fragmentar alte documente legate de o problemă sau de o persoană. Astfel la cererea lui N. Băleanu (doc. 559) pentru înființarea „fabricii" de hîrtie (dosarul 4146/1839), ar fi fost locul nimerit de a menționa în nota de la subsol că același boier s-a pregătit să mai facă o „fabrică" de postav (dosarul 4147 1839) și alta de săpun (dosarul 2455/1840). În același fel ar fi putut fi semnalate și „fabricile" de făclii (1640/1837), de macaroane (1211/1843), de săpun din grîu (3642/1837) etc.

La fel se putea proceda și cu documentele privind alte probleme specifice. De exemplu, cititorul ar fi fost mai bine informat și lămurit cît de apăsătoare pentru țară erau datoriile publice, dacă la documentul 192 s-ar fi menționat în notă socoteala datoriilor întocmită în martie 1825 (Condica domnească 125, p. 289—293, 300—310) din care se constata că țara mai rămînea datoare cu aproape jumătate din suma inițială a datoriilor rămase din răscoala din 1821 și de pe urma ocupației turcești.

Prin sistemul de note publicația ar fi cîștigat foarte mult.

Comasarea trimiterilor la diverse dosare pentru aceleași acte nu ar fi mărit spațiul tipografic și nu ar fi încărcat textele, deoarece s-ar fi eliminat nesfîrșita repetare a abrevierii „Arh. St. Buc.", fiind de prisos într-o colecție care nu cuprinde materiale din vreun alt depozit decît Arhivele Statului din București. O simplă precizare în introducere ar fi rezolvat această chestiune de amănunt. Nu este necesară reproducerea în întregime a titlului de dosar, făcută la o serie de documente (286, 276, 316, 342, 363). Este bine, în schimb, că la manuscrisele cu două serii de numerotare a filelor sau paginilor s-au indicat ambele numerotări.

Regestele au fost bine întocmite. Doar în cîteva cazuri, ele nu corespund întocmai conținutului documentelor. Astfel, la doc. 35, formularea din regest denaturează puțin sensul documentului, nefiind vorba de întărirea unor privilegii, ci de introducerea pentru prima dată în Țara Romînească a unui sistem de extragere a cărbunelui. La documentele 315—316 putea fi de ajuns un singur regest în loc de trei, subiectul fiind la toate identic; la doc. 274 este inexact că se plîng săpunarii, cum se afirmă în regest, ci jalba este introdusă de lumînărarii de seu.

Probleme de datare nu au existat, documentele fiind de obicei datate în original. În puținele cazuri, cînd data totuși a fost identificată sau completată de editor, ea trebuia pusă în paranteze drepte, ceea ce nu s-a făcut.

În această ordine de idei, credem că principiul organizării cronologice a materialelor, dus pînă la extrem, a fost rău înțeles și prea rigid. Înțelegîndu-se mecanic problema ordinei cronologice, de multe ori a fost ruptă în mod forțat unitatea fondului de proveniență a materialului ajungîndu-se la o silită fărîmițare a lui. Astfel, numai pentru că poartă data unei alte zile, rezoluția domnească la anaforaua înaintată în problema fabricii de la Mărcuța (doc. 186) a fost socotită ca document aparte și plasată după alte patru documente (fila 191). De fapt ea constituie împreună cu anaforaua un singur document și trebuia să-i urmeze imediat, sub același număr de ordine al ei. La fel la doc. 420 și 422 referitoare la înființarea societății de agricultură, ca și la

[1] Este inexact că darea găinii și a puiului constituie o înlesnire, cum s-a formulat în regestul documentului despre ponturi. Aceasta este doar o afirmație formală făcută în textul documentului.

doc. 508 şi 510, unul constituind răspunsul imediat la întrebarea pusă în celălalt. Aceeaşi e situaţia la documentele perechi: 512 şi 514; 662 şi 664; 676 şi 685; 667, 675 şi 686; 724 şi 726, 732 şi 734, 756 şi 758; 763 şi 765 între care s-au intercalat documente privind cu totul alte probleme. În problema unei mori este introdusă, de pildă, problema unor boi (doc. 724—726). Altă dată această intercalare este dublă. De exemplu la nr. 732—735 alternează documente privitoare la „Globul"—Otetelişanu—„Globul"—Otetelişanu, în loc ca documentele referitoare la aceeaşi chestiune să fie în mod firesc alăturate. Aşadar, numai din întîmplare au rămas laolaltă, învecinate, documentele din acelaşi fond de la numerele: 618—619; 576—577, 753—754 etc. Aplicarea mecanică şi uneori fără discernămînt a criteriului ordinei cronologice a făcut să fie plasate în urmă unele documente care de fapt trebuiau să stea înaintea altora. La clasare nu s-a ţinut seamă şi de conţinutul documentelor. Documentul 432 trebuia pus înaintea lui 431, căci, deşi sînt din aceeaşi zi, acesta din urmă constituie un răspuns la primul şi ca atare trebuie să-i urmeze aceluia, iar nu invers. Documentul 563, datat numai cu anul (1839) trebuia plasat înaintea lui 560, datat în 2 octombrie acelaşi an, deoarece în acesta din urmă se arată măsura luată în urma jalbei obştei din mahalaua Radu Vodă, care trebuia datată de editor la 1 sau 2 octombrie, în paranteze. Aceeaşi e situaţia cu doc. 591 care trebuia plasat înaintea lui 589; cu doc. 655 care trebuia să urmeze imediat documentului 653; doc. 499 trebuia să preceadă pe 497; doc. 659 trebuia pus lîngă 674, iar 779 lîngă 769.

În aceste cazuri, şi în altele similare, problema s-ar fi rezolvat foarte bine prin adoptarea sistemului de punere în anexă a documentelor ulterioare ca datare la documentul de bază, sau prin redarea fragmentară în note a unora dintre ele.

Problema fixării unor delimitări cronologice mai juste pentru culegerea de documente dată în volumele recenzate, problema selecţionării mai atentă şi mai justă a documentelor, a valorificării prin note a documentelor eliminate dar totuşi importante şi a aplicării mai creatoare a principiului cronologizării, ar fi trebuit să stea mai mult în atenţia lui I. Cojocaru.

Editura ştiinţifică care a publicat aceste volume, ar fi trebuit să asigure publicaţiei un nivel mai ridicat din punctul de vedere al conţinutului precum şi al tehnoredactării.

★

Cu toate lipsurile arătate, a căror înlăturare ar fi ridicat şi mai mult valoarea acestor volume de documente, ele sînt totuşi, şi vor rămîne, un instrument preţios pentru cunoaşterea situaţiei social-economice a Ţării Romîneşti în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Culegerea este valoroasă şi ca mijloc de informare accesibilă unui cerc mai larg de cititori şi oameni de cultură.

Specialiştii îşi pot uşura munca de cercetare recurgînd la materialul documentar publicat în volumele recenzate. Prevenim însa că pentru aprofundarea diferitelor aspecte ale problemelor cuprinse în aceste materiale, ele nu sînt niciodată suficiente, şi completarea şi precizarea informaţiilor direct din fondurile arhivistice rămîne obligatorie.

S. Iancovici

WILLIAM Z. FOSTER, *Istoria celor trei Internaţionale*

Bucureşti, Ed. politică, 1958, 675 p.

Calea parcursă de mişcarea muncitorească internaţională de la începuturi pînă în zilele noastre, constituie obiectul lucrării „Istoria celor trei Internaţionale" de W. Z. Foster, preşedintele de onoare al Partidului Comunist din S.U.A., remarcabil activist al mişcării comuniste contemporane.

Cu o profunzime caracteristică militantului comunist, autorul analizează de pe poziţiile marxism-leninismului luptele de clasă pe care proletariatul le duce pentru înlăturarea exploatării omului de către om şi instaurarea unei orînduiri sociale noi.

Prezentarea istoriei celei mai revoluţionare şi cuprinzătoare mişcări sociale din cei peste o sută de ani care au trecut de cînd proletariatul s-a afirmat ca o forţa politica pe arena mondială, a permis autorului să tragă concluzia, singură justă, pe baza legilor obiective ale dezvoltării sociale că în timp ce capitalismul este în mod iremediabil condamnat la pieire, „socialismul se îndreaptă cu paşi repezi către o victorie deplină pe întregul glob" [1]

[1] W. Foster, *Istoria celor trei Internaţionale*. Ed. politică, Buc., 1958, p. 675.

Istoria celor trei Internaționale reprezintă o contribuție valoroasă la istoriografia marxistă, la tezaurul ideologic al partidelor comuniste și muncitorești, avînd un rol deosebit în educarea tinerei generații de comuniști. În această carte, experiența de conducător comunist, acumulată timp de peste jumătate de secol, se îmbină cu cunoașterea profundă a marxism-leninismului, a literaturii și izvoarelor cercetate, ceea ce conferă lucrării o înaltă ținută științifică.

Această operă este rolul unei îndelungate preocupări și incursiuni, atît în istoria Americii, după cum dovedesc lucrările: *Schiță a istoriei politice a celor două Americi*, *Istoria Partidului Comunist din Statele Unite ale Americii*, *Istoria și lupta poporului negru din S.U.A.*, *cît și a mișcării muncitorești*.

Ultima carte a lui W. Foster este în același timp un omagiu adus luptei duse de proletariat și victoriilor obținute de acesta în decursul unui secol.

Istoria celor trei Internaționale constituie pentru istoricul marxist un model de analiză de pe pozițiile materialismului istoric a mișcării muncitorești. O poziție combativă, de intransigență revoluționară împotriva tuturor curentelor antimarxiste, de luptă contra revizioniștilor de orice nuanță, propagarea unui internaționalism proletar consecvent, — străbat ca un fir roșu întreaga lucrare.

Deși sintetizează un imens material faptic, într-o perioadă în care procesul istoric cunoaște un ritm accelerat, cînd masele populare luminate de o teorie revoluționară nouă își făuresc cu adevărat propria lor istorie, lucrarea, scrisă într-un stil curgător și vioi, se citește cu ușurință și plăcere.

Cuvîntul introductiv al Editurii politice care prefațează această traducere din limba engleză, pe lîngă meritul de a prezenta succint problemele principale ale lucrării, atrage atenția cititorului asupra unor lacune și scăpări, inerente unei lucrări de asemenea proporții în unele chestiuni de detaliu, ca de exemplu: asupra caracterului războaielor balcanice, în legătură cu data formării partidului bolșevic, cît și problema atitudinii partidelor social-democrate din Internaționala a II-a față de primul război mondial.

Pentru a înțelege procesul de formare al proletariatului și începuturile mișcării muncitorești, autorul prezintă situația economică și politică generală de la mijlocul secolului trecut, caracterizată prin revoluția industrială care avea să confirme consolidarea politică deplină a capitalismului. Acest proces era indisolubil legat de apariția unei clase noi cu interese deosebite, menită să desăvîrșească procesul istoric. Încă de la începutul formării proletariatului apar și primele tendințe anticapitaliste manifestate prin mișcarea chartistă din Anglia și opera socialiștilor utopici.

Elaborarea socialismului științific de către Marx și Engels a constituit principala cucerire revoluționară a clasei muncitoare în această etapă, teoria revoluționară care avea să se transforme, cuprinzînd masele, într-o forță materială. Acest lucru a fost marcat prin apariția primului program revoluționar al mișcării muncitorești — Manifestul Partidului Comunist.

Dacă înainte de 1848, mișcarea socialistă se caracteriza printr-o totală confuzie atît în domeniul organizatoric, cît și în cel al metodelor de luptă și al scopului politic pe care îl urmărea, Manifestul Partidului Comunist a constituit o piatră de hotar. După cum relevă autorul, Manifestul „a măturat dintr-o singură lovitură tot idealismul, ignoranța și eclectismul care domneau aici (în mișcarea muncitorească, n.n.) și a așezat pentru prima oară mișcarea socialistă pe o bază științifică”[1].

Sînt explicate cauzele și urmările revoluției de la 1848 în Europa și rolul pe care proletariatul în formare l-a avut în aceste revoluții. Marx și Engels au tras învățămintele necesare din desfășuarea anului revoluționar 1848. Ei au înțeles că revoluția burgheză nu constituie decît un prim pas spre o revoluție proletară. Dar cea mai importantă concluzie pe care au tras-o, a fost aceea a necesității organizării și unirii noii clase pe plan internațional. Asociația Internațională a Muncitorilor a fost întemeiată la 28 septembrie 1864, la Londra. W. Foster menționează încă de la început caracterul profund internaționalist al mișcării proletare. Acest principiu a stat la baza primei organizații muncitorești mondiale și a constituit piatra de încercare a tuturor partidelor comuniste și muncitorești. „Maturitatea politică a unei mișcări muncitorești date — arată autorul — poate fi apreciată după măsura în care ea este pătrunsă de spiritul internaționalist[2]”. În condițiile actuale nerespectarea acestui principiu fundamental trebuie cu atît mai mult condamnat cu cît el a fost verificat de istorie. Diferitele „teorii” naționaliste ale revizionismului contemporan, despre așa zisa independență a partidelor comuniste au suferit un eșec total, iar în lupta cu ele unitatea și solidaritatea mișcării comuniste s-a consolidat.

W. Foster face analiza Manifestului Constitutiv al Asociației Internaționale a Muncitorilor, prima ei declarație programatică și a statutului relevînd meritele lui Marx în elabo-

---

[1] W. Foster, *op. cit.*, p. 17.
[2] *Ibidem*, p. 39.

rarea acestor documente de mare importanţă politică. Programul Internaţionalei menţiona ca o condiţie esenţială pentru eliberarea proletariatului necesitatea cuceririi puterii politice cu scopul de a obţine drepturi şi datorii egale pentru masele populare, pentru desfiinţarea oricărei dominaţii de clasă. Manifestul Constitutiv se declara de asemenea pentru o politică externă democratică şi iubitoare de pace, problemă asupra căreia s-a revenit la diferite congrese ale Internaţionalei I, ceea ce dovedeşte îndelungate tradiţii în lupta împotriva războiului, pe care clasa muncitoare le are încă de la primii ei paşi pe arena politică.

W. Foster subliniază faptul că istoria Internaţionalei I este istoria unei dispute continue cu diferitele curente mic burgheze ca : blanquism, proudhonism, lassallianism, bakuninism etc. Marx şi Engels au dus o luptă neîntreruptă împotriva trade-unionismului pur, adică a economismului de mai tîrziu. Diferitele congrese au confirmat justeţea punctului de vedere marxist în lupta cu diferitele curente de dreapta sau de stînga.

Congresul de la Geneva (1866) a dat o justă apreciere activităţii sindicatelor, arătînd că pe lîngă revendicările de natură economică, sindicatele ca organizaţii de clasă ale proletariatului trebuie să acorde o atenţie mai mare activităţii politice, pentru desfiinţarea sistemului muncii salariate.

Proudhonismul, curent de dreapta care nega lupta de clasă, declarîndu-se împotriva sindicatelor, a grevelor, a măririi salariilor, a fost înfrînt la Congresul de la Lausanne (1867) şi Bruxelles (1868). Autorul arată lupta energică dusă de Marx împotriva teoriei mic-burgheze a lui Lassalle. Marx a supus unei critici ascuţite aşa numita „lege de aramă a salariului".

Victoria asupra bakuninismului a fost obţinută de marxişti abia la Congresul de la Haga în 1872. Curent „de stînga" de natură anarhistă, bakuninismul nu înţelegea rolul revoluţionar al clasei muncitoare şi necesitatea fundamentală a făuririi unui partid închegat care să instaureze o dictatură a proletariatului.

Principalele probleme ale timpului au atras atenţia congreselor Internaţionalei. Lupta de eliberare a poporului polonez, războiul civil din S.U.A., problema irlandeză, au preocupat îndeaproape pe conducătorii muncitorimii. Diferitele rezoluţii au pus bazele unor rezolvări juste, de pe poziţii înaintate, a problemei naţionale şi a luptei pe care clasa muncitoare trebuie permanent să o ducă împotriva războaielor.

William Foster analizează pe larg desfăşurarea primei revoluţii proletare din lume şi sprijinul pe care Asociaţia Internaţională a Muncitorilor l-a acordat Comunei din Paris. Din iniţiativa şi sub conducerea directă a lui Marx şi Engels, diferitele secţii ale Internaţionalei au ajutat prin toate mijloacele Comuna care lupta pe baricade. Într-un timp scurt în condiţiile deosebit de grele ale războiului civil, Comuna a înfăptuit lucruri măreţe. Slăbiciunea ei fundamentală a constat în aceea că comunarzii nu aveau un partid şi un program de acţiune. Se impunea mai multă hotărîre în rezolvarea unor probleme de care depindea soarta ei.

Marx a acordat o atenţie deosebită activităţii Comunei, trăgînd importante concluzii teoretice şi practice pentru viitorul mişcării muncitoreşti. Experienţa istorică a Comunei — relevă autorul — arată necesitatea absolută pentru muncitorii din toate ţările de a-şi avea un partid comunist „puternic călăuzitor şi disciplinat" ; că muncitorii după cucerirea puterii trebuie să-şi creieze un stat propriu de tip nou ; că ei trebuie să înfăptuiască dictatura proletariatului. Cu toată înfrîngerea ei, Comuna din Paris a fost primul mare succes revoluţionar al clasei muncitoare internaţionale, dovedind practic justeţea teoretică a învăţăturii marxiste.

După Comuna din Paris cînd apar germenii imperialismului, în condiţiile persecutării membrilor Internaţionalei I de către burghezie, în împrejurările unei lupte interne ascuţite — după Congresul de la Haga din 1872, la propunerea lui Engels, sediul Internaţionalei I se mută în America. W. Foster aduce date noi în legătură cu activitatea Internaţionalei în S.U.A. Congresul Internaţionalei întrunit la 15 iulie 1876 la Filadelfia adoptă măsura cu privire la dizolvarea Consiliului general al A.I.M. Cauza principală pentru care Internaţionala I s-a autodizolvat a fost faptul că în vremea aceea capitalismul intra într-o nouă fază de dezvoltare, impunînd noi sarcini şi metode de luptă clasei muncitoare, pe care ea nu mai era în stare să le îndeplinească. Sarcinile noi care se puneau în faţa clasei muncitoare trebuiau să revină în primul rînd noilor mişcări muncitoreşti naţionale în creştere din diferite ţări cu un caracter mult mai larg.

Sarcinile principale din ţările industriale de a construi sindicate de masă, de a organiza pe plan internaţional partide socialiste şi muncitoreşti care să desfăşoare o muncă de educaţie marxistă fuseseră îndeplinite de prima organizaţie mondială a muncitorilor.

Foster precizează că în mod concret Internaţionala I a formulat politica clasei

muncitoare față de statul capitalist, a definit funcțiile principale ale partidului politic muncitoresc, a stabilit atitudinea proletariatului față de țărănime, față de problema națională și față de problema războiului și a păcii. A.I.M. a lămurit de asemenea raportul dintre revendicările imediate și revoluția proletară, precum și perspectivele dictaturii proletariatului.

„Internaționala I a pus baze trainice pentru triumful marxismului, al socialismului științific în gîndirea, organizarea și politica mișcării muncitorești mondiale[1]" — conchide autorul.

În partea a doua a cărții se trece la analiza muncii desfășurate de Internaționala a II-a, apreciind ca pozitivă prima perioadă a activității ei. În perioada dintre dizolvarea Internaționalei I și înființarea Internaționalei a II-a, Marx și Engels au continuat să conducă direct mișcarea muncitorească în plină dezvoltare. Sîntem în epoca cînd iau naștere majoritatea partidelor socaliste din Europa și America. Întemeietorii socialismului științific au acordat o atenție deosebită partidului socialist din Germania, ca cel mai puternic partid politic al proletariatului. Concepțiile economice nejuste, atitudinea greșită față de rolul statului burghez, capitularea în fața tezelor lui Lassalle și alte principii ale programului de la Gotha, au fost supuse unei critici ascuțite din partea lui Marx și Engels. Cu ocazia aniversării unui veac de la Căderea Bastiliei, au fost puse la 14 iulie 1889 bazele celei de a doua Internaționale într-un congres ținut la Paris. Acest congres, după cum apreciază autorul, „dovedise că marxismul devenise curentul dominant în mișcarea muncitorească mondială în special în organizația sa politică[2]". Dar, Internaționala a II-a din 1889, ducîndu-și activitatea într-o perioadă de dezvoltare relativ pașnică a capitalismului, nu putea să înțeleagă că revoluția proletară se cocea. De aceea, problemele revoluției au fost mai puțin discutate, congresele Internaționalei a II-a ocupîndu-se mai cu seamă de rezolvarea unor sarcini imediate ale luptei de clasă, ca lupta împotriva militarismului, lupta pentru ziua de muncă de opt ore, lărgirea drepturilor electorale ale muncitorilor, pentru o legislație a muncii, pentru partide muncitorești socialiste, constituirea de sindicate, cooperative etc. Capitalismul din marile țări industriale și îndeosebi coloniale, cu ajutorul profiturilor obținute, trece la o politică de corupere a unei părți din muncitori, creînd o aristocrație muncitorească care să beneficieze de unele avantagii cu scopul de a lovi în solidaritatea de clasă a muncitorimii. Oportunismul care cucerea treptat teren, paraliza inițiativa de luptă a muncitorilor, urmărea să reducă mișcarea muncitorească la o simplă anexă a partidelor burgheze. După ce explică originea oportunismului de dreapta, W. Foster trece la combaterea diferitelor teze reformiste și revizioniste din sînul Internaționalei a II-a. În ultimii ani ai vieții, Engels a dus o luptă susținută împotriva oportunismului de dreapta care se dezvolta în P.S.D. German — care, fiind cel mai puternic partid politic, își punea pecetea concepțiilor sale și asupra unei părți din conducerea Internaționalei a II-a. Congresele de la Bruxelles, Zürich și Londra înregistrau o creștere a oportunismului de dreapta a Internaționalei. Revizionismul lui E. Bernstein, iar mai tîrziu tezele reformiste ale lui K. Kautski au făcut să alunece pe o pantă greșită nu numai P.S.D. German, dar ele au influențat negativ cursul întregei dezvoltări a mișcării muncitorești. Toate acestea, remarcă Foster, au dus partidele Internaționalei a II-a la renunțarea treptată a principiilor marxismului revoluționar și la uitarea scopului final al mișcării muncitorești.

După moartea lui Engels, oportunismul de dreapta a luat amploare. Congresul al V-lea al Internaționalei a II-a, care s-a întrunit la Paris în 1900, a fost arena unor aprige dispute între curentele din mișcarea muncitorească care se conturau tot mai precis. Participarea „socialistului" Millerand în guvernul burghez a fost problema în jurul căreia s-au purtat discuțiile.

Rezoluția lui Guesde condamna în principiu acțiunea lui Millerand, interzicînd participarea socialiștilor la guvernele burgheze față de care trebuie adoptată o atitudine de opoziție dîrză. Dreapta, care era în principiu pentru coalițiile partidului socialist cu partidele burgheze, a aprobat intrarea lui Millerand în cabinetul francez, considerînd că participarea unui socialist într-un guvern burghez înseamnă începutul revoluției socialiste. Cea mai funestă poziție a fost aceea a centrului reprezentat de Kautski care susținea că problema în discuție nu era o problemă de principiu, ci una de tactică, și în consecință susținea că congresul nu e dator să adopte vreo hotărîre în această problemă. Adoptarea rezoluției centriste cu care a fost de acord în cele din urmă și dreapta, a constituit o înfrîngere pentru aripa stîngă prevestind încă de pe acum, încotro se află Internaționala.

W. Foster trece apoi la analiza cauzelor care au favorizat apariția și dezvoltarea revizionismului. Pornind de la unele trăsături

---

[1] W. Foster, *op. cit.*, p. 144.
[2] *Ibidem*, p. 163.

ale perioadei timpurii a imperialismului ca: expansiunea rapidă şi relativa stabilitate a sistemului capitalist, dezvoltarea marilor trusturi, o oarecare creştere a salariului real al muncitorilor, mai ales al celor calificaţi, dezvoltarea luată de organizaţiile economice şi politice ale clasei muncitoare, cucerirea de către muncitori a unor drepturi democratice etc. Bernstein a tras concluzii greşite, căutînd să revizuiască tezele fundamentale ale lui Marx. W. Foster arată că: „Această varietate a oportunismului, înrudit în mod organic cu acela al lui Millerand, era un produs direct al apariţiei imperialismului în general şi al imperialismului german în special"[1]. Bernstein şi-a propus să revizuiască marxismul atît în domeniul teoriei, cît şi al practicei. El se ridica împotriva tezelor de bază ale lui Marx ca: teoria plusvalorii, legea concentrării capitalului, concepţiei materialiste a istoriei, împotriva revoluţiei socialiste şi dictaturii proletariatului. Programul antimarxist al social-democraţiei de dreapta expus de Bernstein a rămas mult timp programul socialismului oportunist.

În carte sînt analizate concluziile ce se degajă din concesiile pe care le fac revizionismului, acei conducători din rîndurile social-democraţiei germane în frunte cu Kautski care, abandonînd poziţiile marxismului revoluţionar, capitulează în cele din urmă în faţa ideologiei burgheze.

Un interes deosebit prezintă analiza făcută de autor apariţiei leninismului, ca un curent nou în mişcarea muncitorească şi opoziţia pe care el o reprezenta împotriva revizionismului înăbuşitor al Internaţionalei a II-a. V. I. Lenin a apărat şi dezvoltat întreaga teorie marxistă pe care revizionismul o abandonase de mult. El a pornit la elaborarea unui nou program revoluţionar şi a „dezvoltat marxismul astfel încît să cuprindă numeroasele probleme ridicate de epoca imperialismului în toate ţările"[2]. Pe baza principiilor marxiste, Lenin a dezvoltat noi teze de o stringentă actualitate pentru mişcarea muncitorească internaţională care avea să ducă proletariatul la victoria Revoluţiei Socialiste din Octombrie. Foster urmăreşte pas cu pas dezvoltarea pe care o ia bolşevismul după 1903. Începuturile dezvoltării partidului în Rusia, prima revoluţie burgheză democratică din 1905—1907, lupta ascuţită pe care leniniştii o duc împotriva menşevicilor, activitatea bolşevicilor la ultimele congrese ale Internationalei a II-a, sînt probleme cărora autorul le rezervă un spaţiu larg în lucrare.

Lupta împotriva militarismului şi a războiului, care revenea pe ordinea de zi a fiecărui congres, a fost tema principală asupra careia se purtau cele mai ample discuţii. Sub presiunea opiniei publice muncitoreşti tot mai puternice şi a intervenţiilor tot mai insistente ale aripei de stînga, la congresele Internaţionalei a II-a s-au adoptat rezoluţii care condamnau războiul şi militarismul. Internaţionala se angaja în mod solemn ca în cazul izbucnirii războiului, partidele socialiste să voteze împotriva trimiterii de trupe şi a furnizării mijloacelor materiale pentru război şi de asemenea că vor „folosi criza economică şi politică provocată de război pentru a ridica popoarele la luptă şi a grăbi astfel înlăturarea dominaţiei capitaliste de clasă"[3]. În 1914, cînd a izbucnit primul război mondial, majoritatea partidelor Internaţionalei a II-a au ignorat complet aceste angajamente şi au trădat interesele clasei muncitoare, împingîndu-şi popoarele în războiul imperialist, proclamînd lozinca „apărării patriei". Principala cauză a marii trădări — relevă autorul — a fost „social-şovinismul", adică aderarea la naţionalismul burghez al clasei capitaliste. „Stînca de care s-a zdrobit în cele din urmă Internaţionala a II-a a fost şovinismul"[4].

Critica ascuţită făcută de Lenin „social-şovinismului", a alunecării principalelor partide din Internaţionala a II-a în mocirla naţionalismului îşi păstrează pînă în zilele noastre actualitatea. Votînd credite de război, acţionînd sub lozinca burgheză a „apărării patriei", partidele social-democrate au dus Internaţionala a II-a la faliment politic şi ideologic

„Din momentul izbucnirii primului război mondial, arată Foster, Internaţionala a II-a a rămas o forţă contrarevoluţionară, o piedica în calea muncitorimii internaţionale spre socialism"[5]. Cu toate acestea, Internaţionala a II-a a avut şi numeroase realizări în lupta pentru revendicările de zi cu zi, ducînd o muncă pregătitoare, de educare, utilă pentru organizarea ulterioară a maselor proletare, făurind în acelaşi timp o vastă organizaţie economică şi politică.

Un rol deosebit în istoria mişcării muncitoreşti şi comuniste internaţionale l-a constituit Internaţionala a III-a, căreia autorul îi rezervă un spaţiu foarte larg. Leniniştii erau aceia cărora istoria le impunea sarcina de a prelua tradiţiile revoluţionare ale primei Internaţionale, elementele pozitive din activitatea Internaţionalei a II-a şi de a duce proletariatul la asaltul lumii capitaliste, creînd tot-

[1] W. Foster, *op. cit.*, p. 201.
[2] *Ibidem*, p. 213.
[3] *Ibidem*, p. 267.
[4] *Ibidem*, p. 199.
[5] *Ibidem*, p. 277.

odată o nouă organizaţie de clasă a muncitorimii cu adevărat mondială. Deşi primele începuturi ale Internaţionalei a III-a datează încă de la înfiinţarea grupării bolşevice din Rusia, leninismul a devenit cu adevărat o mişcare revoluţionară ceva mai tîrziu, mai ales după trădarea intereselor clasei muncitoare de către conducătorii oportunişti ai social-democraţiei. Singurul partid politic care a luat atitudine împotriva războiului imperialist a fost Partidul Comunist (bolşevic) din Rusia, condus de Lenin, demascînd în acelaşi timp politica naţionalistă trădătoare a liderilor oportunişti. Partidul Comunist nu s-a oprit la jumătatea drumului, ci a dus proletariatul rus la victoria Revoluţiei Socialiste, transformînd războiul imperialist în război civil. S-au verificat practic tezele lui Marx referitoare la necesitatea cuceririi puterii şi ducerea luptei de clasă pînă la instaurarea dictaturii proletariatului pe care Lenin, cu sprijinul maselor muncitoare din Rusia, le-a pus în practică.

Cele două conferinţe de la Zimmerwald şi Kienthal aveau să pregătească terenul pentru crearea unei noi Internaţionale. Desfăşurarea revoluţiei burghezo-democratice din martie 1917 şi transformarea ei în revoluţie socialistă în octombrie au scos în evidenţă mai pregnant necesitatea reorganizării clasei muncitoare pe o nouă platformă revoluţionară, concretizată prin înfiinţarea Internaţionalei a III-a.

În lucrare sînt tratate cauzele, desfăşurarea, strategia şi tactica pe care bolşevicii conduşi de Lenin au urmat-o în diferitele etape ale revoluţiei din martie pînă în octombrie 1917. Victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie a constituit un triumf al teoriei leniniste despre revoluţia socialistă. Cititorul găseşte în carte primele măsuri luate de guvernul sovietic, adoptarea de către congresul al II-lea al Sovietelor, *Decretul asupra păcii* şi *Decretul asupra pămîntului*, documente de importanţă primordială pentru consolidarea cuceririlor revoluţiei. Lupta împotriva deviatorilor, rezolvarea problemei naţionale, pregătirea pentru apărarea tinerei republici muncitoreşti-ţărăneşti, sînt analizate pe larg. W. Foster insistă în lucrarea sa asupra importanţei internaţionale pe care o are revoluţia proletară din Rusia şi uriaşa influenţă pe care a exercitat-o asupra mişcării muncitoreşti mondiale. Amploarea mişcării de mase care a cuprins lumea în perioada avîntului revoluţionar, puternice mişcări greviste, de sprijinire a Revoluţiei ruse cît şi izbucnirea revoluţiilor din Ungaria, Germania, dovedesc caracterul profund internaţional al Revoluţiei Socialiste. Foster se opreşte asupra desfăşurării revoluţiei proletare din Ungaria şi a celei din Germania, arătînd că dacă social-democraţia n-ar fi trădat, canalizînd masele revoluţionare pe un drum convenabil burgheziei, victoria revoluţiei din Germania ar fi însemnat o lovitură mortală pentru capitalismul mondial şi ar fi schimbat raportul de forţe dintre socialism şi capitalism, salvînd omenirea de calamităţile celui de-al doilea război mondial. Referindu-se la puternicul val de revoluţii de după 1917, autorul relevă că: „Revoluţia nu a trecut prin aceleaşi faze în toate ţările şi nici conţinutul ei politic nu a fost pretutindeni identic, dar omogenitatea fundamentală a întregii mişcări a fost uşor de recunoscut şi nu se putea tăgădui că era de esenţă leninistă" [1].

În aceste condiţii de înaintare victorioasă a Revoluţiei Socialiste, de vastă răsturnare revoluţionară, cînd milioane de oameni au fost chemaţi la o viaţă politică activă, are loc la Moscova în martie 1919 Congresul de constituire al celei de-a treia Internaţionale. Istoria Internaţionalei Comuniste, care are o valoare deosebit de mare, cu atît mai mult cu cît W. Foster a făcut timp îndelungat parte din conducerea ei, este prezentată în cadrul larg al întregii istorii contemporane. Este evidenţiat rolul Partidului Comunist condus de Lenin şi uriaşa experienţă acumulată în cursul Revoluţiei Socialiste, cît şi în construirea socialismului. Rolul de conducător al P.C.U.S. în mişcarea comunistă internaţională decurge din dezvoltarea firească a mişcării muncitoreşti. P.C.U.S. şi Internaţionala Comunistă au rezolvat problemele vitale ridicate de procesul construirii noii orînduiri şi de mişcarea muncitorească internaţională. Foster relevă uriaşa operă teoretică a lui Lenin pusă în slujba construirii socialismului şi a îndrumării mişcării muncitoreşti în ansamblu. Lucrarea lui Lenin „Stîngismul, boala copilăriei comunismului" constituie un îndreptar preţios pentru tinerele partide comuniste în probleme principiale ca: atitudinea faţă de partidele politice, faţă de sindicatele oportuniste, activitatea parlamentară etc. Congresul al II-lea al Internaţionalei a III-a este apreciat de autor ca fiind unul din cele mai importante congrese. Cele 21 de condiţii pentru afiliere la Internaţionala a III-a reprezentau concepţia leninistă despre noua organizare şi orientare a partidului de tip nou, despre organizarea pe baza centralismului democratic a întregii mişcări comuniste, care avea să instruiască avangărzile proletare în spiritul unităţii rîndurilor clasei muncitoare.

Lichidarea sciziunii clasei muncitoare generată de oportunismul social-democraţiei „reorganizată" în Internaţionala a II-a şi a II-a şi 1/2 după război, a constituit una din

[1] W. Foster, *op. cit.*, p. 328.

sarcinile principale ale Internaţionalei a III-a. Internaţionala Comunistă, arată autorul, a dat o atenţie mare organizării mişcării de masă a tineretului, a femeilor, a rezolvat pe baza principiilor marxist-leniniste, mişcarea naţional-colonială. În noiembrie 1919 se constituie la Berlin Internaţionala Comunistă a Tineretului, iar în iulie 1921 la Moscova are loc înfiinţarea Internaţionalei Sindicale Roşii. W. Foster arată importanţa istorică pe care a avut-o al treilea congres al Internaţionalei Comuniste care, lansînd lozinca „În mijlocul maselor", a fundamentat ideea frontului unic ca principal mijloc de luptă pentru cucerirea şi activizarea maselor.

Ideea frontului unic a fost discutată şi la congresele următoare ale Internaţionalei, căpătînd forme concrete şi aducînd victorii practice pe linia unităţii mişcării muncitoreşti în lupta împotriva sciziunii întreţinute de social-democraţie. Problema centrală a congresului al IV-lea ţinut în 1922 la Moscova, a fost frontul unic muncitoresc. În carte se subliniază aportul uriaş adus de Lenin în această privinţă : „Pătruns de spiritul concepţiei marxiste şi de răspunderea sa, Lenin a avut întotdeauna viziunea clară a necesităţii imperioase a solidarităţii proletare" [1].

Frontul Unic Muncitoresc era necesar acum cînd ofensiva revoluţionară postbelică a muncitorimii fusese oarecum oprită, iar clasa muncitoare în noile condiţii ale stabilizării relative urma să-şi consolideze poziţiile pentru a se pregăti de noi bătălii. Lucrarea lui Foster aduce un bogat material în legătură cu poziţia şi activitatea Internaţionalei Comuniste şi a partidelor comuniste în perioada stabilizării relative a capitalismului, în timpul marii crize economice din 1929—1933, cît şi luptei duse pe toate fronturile împotriva fascismului. Documentele şi rezoluţiile elaborate de congresele şi plenarele Internaţionalei a III-a în perioada dintre cele două războaie mondiale de adîncire continuă a crizei generale a capitalismului, constituie un model de tratare ştiinţifică a celei mai mari organizaţii muncitoreşti pe care a cunoscut-o vreodată istoria. Meritul autorului constă însă în faptul că el nu reduce istoria Internaţionalei Comuniste la rezoluţiile plenarelor şi congreselor C.E. al I.C., ci le prezintă în cadrul întregii mişcări muncitoreşti în strînsă interdependenţă de marile evenimente ale contemporaneităţii. Autorul se ocupă în deaproape de însemnătatea pe care o are zdrobirea opoziţiei troţkiste a lui Buharin şi a devierilor naţionaliste de către P.C.U.S., subliniind că acest lucru a hotărît nu numai victoria construirii socialismului în U.R.S.S., dar a hotărît în aceeaşi măsură viitorul mişcării comuniste mondiale. Cu ajutorul Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste, şi celelalte partide comuniste, după exemplul P.C.U.S., şi-au curăţat rîndurile de diferiţi dezertori şi renegaţi, oportunişti de dreapta şi troţkişti, făcînd paşi hotărîtori în direcţia bolşevizării lor.

Congresele V şi VI ale Internaţionalei Comuniste au rezolvat în mod just aceste probleme de mare importanţă pentru călirea ideologică şi politică a partidelor comuniste. Datorită unităţii sale ideologice şi organizatorice, Internaţionala Comunistă şi partidele afiliate ei au putut organiza campanii şi lupte pe plan mondial încă înaintea crizei economice din 1929—1933. „Internaţionala Comunistă a devenit astfel o puternică forţă politică mondială" [2].

Internaţionala Comunistă a reacţionat imediat la noua situaţie creată de criza economică, intensificîndu-şi pretutindeni activitatea. După venirea la putere a lui Hitler în Germania cu sprijinul marilor capitalişti din S.U.A., Anglia şi Franţa şi al social-democraţiei, Internaţionala Comunistă duce o luptă susţinută pentru închegarea frontului antifascist. Întrucît Internaţionala a II-a s-a dovedit neputincioasă în faţa fascismului, rolul de conducător în lupta antifascistă revenea în întregime comuniştilor.

În aceste condiţii are loc în vara anului 1935 Congresul al VII-lea al Internaţionalei Comuniste care defineşte fascismul ca fiind dictatura făţişă, teroristă a celor mai reacţionare, mai şovine şi mai imperialiste elemente ale capitalului financiar. Acest punct culminant al activităţii Internaţionalei Comuniste, după cum îl apreciază Foster, a avut o importanţă deosebită pentru desfăşurarea ulterioară a evenimentelor. Analizînd noua situaţie creată, congresul lansează lozinca frontului popular antifascist, care consta în atragerea majorităţii populaţiei — muncitori, ţărani, pături mijlocii de la oraşe — sub conducerea Partidului Comunist într-o puternică coaliţie antifascistă. Frontul popular antifascist realizase deja unele victorii şi progresa vertiginos în ce priveşte antrenarea unor mase uriaşe în marele torent al mişcării antifasciste. Foster relevă succesele dobîndite de frontul popular antifascist condus de partidele comuniste din Franţa în bararea fascismului, în China, de glorioasele lupte din Spania etc. Noua linie politică a Internaţionalei Comuniste, care dovedise „adevărată supleţe leninistă" [3], urma să aibă importante consecinţe politice. Foster

[1] W. Foster, *op. cit.*, p. 390.

[2] *Ibidem*, p. 427.

[3] *Ibidem*, p. 475.

menționează că: „Pe plan internațional se preconiza organizarea unei mari aliante pentru apărarea păcii, între U.R.S.S. și numeroase state capitaliste" [1].

Numeroasele propuneri de front unic făcute de Internaționala Comunistă Internaționalei Socialiste au fost respinse. Acest lucru cît și încurajarea fascismului de către „democrațiile" occidentale prin politica Münchenului, de concesii treptate făcute hitlerismului, în scopul îndreptării agresiunii împotriva U.R.S.S., au adus omenirea în pragul celui de-al doilea război mondial. Trecînd la analiza cauzelor și caracterului celui de-al doilea război mondial, Foster arată că el a fost o consecință a crizei generale a sistemului capitalist, o explozie a contradicțiilor acestui sistem, precipitată de legea dezvoltării inegale a puterilor capitaliste. Oprindu-se asupra caracterului celui de-al doilea război mondial, autorul arată că intrarea Uniunii Sovietice în război a întărit și mai mult caracterul antifascist eliberator și popular al celui de-al doilea război mondial. W. Foster scoate în relief marele aport adus la victoria în al doilea război mondial de mișcarea de partizani.

Ea a fost de un real folos nu numai în Uniunea Sovietică dar și în China împotriva lui Cian-Kai-și și a armatelor regulate japoneze, în apusul Europei, în Franța, Belgia, Norvegia etc. și mai cu seamă în țările din sud-estul și centrul Europei. W. Foster relevă rolul hotărîtor al Uniunii Sovietice, al Armatei Roșii de sub conducerea P.C.U.S. în zdrobirea fascismului și demască politica puterilor occidentale de amînare a deschiderii celui de-al doilea front care a costat în plus milioane de vieți omenești.

Încă înainte de război devenise limpede că pe măsură ce situația internă și cea internațională a fiecărei țări devenea tot mai complicată, soluționarea mișcării muncitorești din fiecare țară de la un singur centru devenise foarte greoaie. De aceea, în mai 1943 s-a adoptat hotărîrea cu privire la autodizolvarea Internaționalei Comuniste primită fără nici o obiecțiune din partea tuturor secțiilor Internaționalei, necesară din punct de vedere istoric.

Ocupîndu-se de rolul istoric al Internaționalei a III-a, W. Foster menționează că din activitatea ei se impun trei mari realizări: „Prima este că ea a reînarmat clasa muncitoare cu teoria revoluționară... A doua realizare fundamentală a Internaționalei Comuniste a fost întărirea partidelor comuniste în principalele țări ale lumii, partide chemate la viață de condițiile de nesuportat ale capitalismului... A treia realizare fundamentală a Internaționalei Comuniste a fost lunga serie de lupte revoluționare duse sub steagul său" [2].

Și mai departe arată Foster: „Cel care dorește să măsoare realizările Internaționalei Comuniste în lumina țelurilor ei leniniste, trebuie să aibă în vedere faptul că peste o treime a omenirii pășește astăzi pe calea socialismului" [3].

Ultima parte a lucrării, „Progresul istoric al socialismului", prezintă ansamblul lumii contemporane după cel de-al doilea război mondial, cu tendința imperialismului american de dominație și lupta popoarelor, mai ales sub conducerea comuniștilor, pentru menținerea și consolidarea păcii. Sînt analizate fenomenele noi și progresele înregistrate de mișcarea comunistă și muncitorească ca: apariția democrațiilor populare ca nouă formă a dictaturii proletariatului, participarea comuniștilor la unele din guvernele occidentale, mișcarea revoluționară din colonii, decăderea ideologică a social-democrației mondiale etc. Autorul subliniază tendința spre organizare a unor mase din ce în ce mai numeroase de oameni, crearea și dezvoltarea unor organizații sindicale de tineret și de femei etc. ca: F.S.M., F.M.T.D., F.D.I.F., care exercită o mare influență în viața politică internațională. W. Foster acordă o importanță deosebită victoriei revoluției chineze, creării și dezvoltării R. P. Chineze care a constituit o cotitură istorică și a schimbat raportul de forțe în favoarea comunității țărilor socialiste în frunte cu U.R.S.S. al cărui prestigiu politic a crescut considerabil.

Mișcarea muncitorească și comunistă contemporană se dezvoltă pe baza experienței cuceririlor și principiilor Internaționalei Comuniste în cadrul noilor condiții existente. Noile obiective care au stat în fața mișcării comuniste după al doilea război mondial au făcut necesară apariția unor noi forme de legătură și coordonare a activității numeroaselor partide comuniste și muncitorești. O astfel de formă a fost Biroul Informativ al partidelor comuniste și muncitorești, iar după dizolvarea acestuia în 1956, — tratative bilaterale —, conferințe convocate de partide comuniste din diferite regiuni ale lumii, sau consfătuiri foarte largi dintre care cea mai importantă a fost cea din toamna anului 1957 de la Moscova.

Imaginea grandioasă prezentată de W. Foster a măreţelor succese obținute de sistemul socialist în primul deceniu de după al doilea război mondial, poate fi completată cu tezele teoretice elaborate de congresul al XX-lea și de trecerea la construirea desfășurată a comu-

[1] W. Foster, *op. cit.*, p. 476.

[2] *Ibidem*, p. 530, 531.

[3] *Ibidem*, p. 531.

nismului prin înfăptuirea planului septenal, discutat şi aprobat la cel de-al XXI-lea Congres extraordinar al P.C.U.S.

Lucrarea lui William Foster de mare valoare istorică, îmbogăţeşte tezaurul ideologic şi politic al marxism-leninismului, constituind preţios ajutor pentru partidele comuniste şi muncitoreşti din lumea întreagă. Pe baza analizei fenomenului social din ultima sută de ani, autorul demonstrează inevitabilitatea pieirii sistemului capitalist şi victoria incontestabilă a socialismului.

I. Apostol

F. BRAUDEL, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*

Paris, Librairie Armand Colin, 1949, XV + 1160 p.

Cartea lui F. Braudel are o însemnătate deosebită pentru istoria medie a ţării noastre, deoarece este una din puţinele lucrări de istorie universală scrise în occident care se ocupă într-un mod mai larg de istoria celor trei state feudale existente în evul mediu, pe teritoriul actual al R.P.R.: Principatul Transilvaniei, Moldova şi Ţara Romînească.

F. Braudel şi-a întemeiat lucrarea sa pe cercetarea unui vast material păstrat în arhivele franceze, italiene, span ole, germane, raguzane. Materia a fost împărţită în trei părţi în care se tratează pe rînd cadrul geografic, istoria social-economică şi istoria politică a lumii mediteraneene în anii 1550—1600.

Ca orientare generală, cartea lui Braudel se încadrează în curentul promovat de revista *Annales*. *Annales* şi istoricii grupaţi în jurul ei pun accentul pe istoria economică şi socială, ceea ce însă nu înseamnă că această istorie e tratată de pe poziţia materialismului istoric, după cum s-au grăbit unii să afirme. Istoricul materialist italian Gastone Manacorda într-un articol publicat în *Rinascita* imediat după congresul al X-lea al ştiinţelor istorice de la Roma (1955)[1], arată că nu trebuie confundat materialismul istoric cu istoria social-economică. Astfel, preponderenţa temelor de istorie economică şi socială la Congresul din 1955, — observă Manacorda — dovedeşte influenţa, dar nu adeziunea la materialismul istoric, deoarece metoda de cercetare şi interpretare folosită la tratarea acestor teme e mai de grabă sociologică. Din istoria tratată cu metoda sociologică nu lipsesc clasele, care sînt supuse unei laborioase şi atente cercetări întemeiată pe statistici şi tot felul de alte date, dar lipseşte în schimb lupta de clasă şi mai ales lupta politică a claselor. Diferiţii factori care stau la baza fenomenului istoric sînt aşezaţi pe acelaşi plan şi nu ierarhizaţi, iar în tratarea lor se neglijează complect raportul dialectic existent în mod necesar între ei[2]. Sinteza istorică încercată de adepţii curentului sociologic nu e construită după criterii riguros ştiinţifice şi din această cauză procesul istoric fundamental bazat pe constante ale istoriei universale, ce capătă valoare de legi, nu poate fi sezisat[3].

E interesant că în comentariul din care am încercat să desprindem considerentele de mai sus, Manacorda dă ca exemplu, alături de *La société féodale* a lui Marc Bloch, tocmai cartea lui Braudel: *La Méditerranée et le monde méditeranéen à l'époque de Philippe II*[4]. În cartea amintită găsim într-adevăr rezultatele unor cercetări laborioase şi îndelungate, întemeiate pe multiple şi variate izvoare privind condiţiile social-economice şi politice în care s-a desfăşurat istoria lumii mediteraneene în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Sînt prezentate tot felul de date privind sursele de bogăţii naturale, economia urbană, circulaţia metalelor preţioase, comerţul cu drumurile sale terestre, maritime şi fluviale, mijloacele de transport, economia rurală, clasele sociale, situaţia politică internă şi externă a diferitelor state mediteraneene sau adiacente. Dar, după cum arătam mai înainte în tratarea acestui imens — am putea spune material, lipseşte concepţia dialectică a istoriei, singura care ajută pe istoric să sezisese şi să desprindă faptul istoric fundamental: lupta de clasă şi consecinţele ei. Acutele crize din oraşele italiene — exemple caracteristice ale luptei de clasă în evul mediu —

[1] G. Manacorda, *Curentele istoriografiei contemporane la Congresul al X-lea al ştiinţelor istorice*, în *Rinascita*, nr. 9/955. [Reprodus în traducere în *Studii* (IX), 1956, nr. 4, p. 166—173].

[2] Vezi *Studii* (IX), 1956, nr. 4, p. 169.

[3] *Ibidem*, p. 171.

[4] *Ibidem*.

nu sînt pomenite decît în fugă, fără analiza condițiilor social-economice care le determinau (p. 285 — 288). Fenomenul emigrațiilor a cărui importanță e recunoscută de autor, e tratat sau mai de grabă semnalat, în ceva mai mult de o pagină, fără a se vorbi de factorii economici și sociali profunzi care-l determinau (p. 357 — 358). Răscoala Țărilor de Jos ocupă un loc destul de mare, dat fiind influența acesteia asupra politicii generale a Spaniei, care la un moment dat trebuie să facă față atît evenimentelor din orașele flamande cît și considerabilei presiuni otomane din Mediterana (p. 870 — 887). Aspectele economice și sociale ale răscoalei, considerăm însă că sînt prea sumar tratate, tocmai pentru că avem de-a face cu un studiu istoric în care, deși privite din punct de vedere sociologic, asemenea aspecte au fost totuși amplu tratate în celelalte capitole. Nu mai vorbim de lupta de clasă, care nu apare decît într-o singură mențiune, privind începutul răscoalei populare în a doua jumătate a lunii august 1566, cu prilejul mișcării iconoclaste. Totuși, la acest capitol, trebuie menționat, ca un element pozitiv, modul mai apropiat de realitatea socială, în care autorul interpretează larga răspîndire a brigandajului (vezi subcapitolul intitulat: „Misère et banditisme" (p. 643—660). Brigandajul e privit de Braudel ca o mișcare de revoltă împotriva organizării statale stabilită în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Acțiunile cetelor de briganzi exprimă „opoziția împotriva guvernelor atroce care au urmat republicilor din evul mediu" (p. 651). Aici e interesant faptul că autorul nu trece cu vederea nici haiducia din țările romîne, semnalînd că: „tot folclorul iugoslav și romîn e de asemenea plin de istoria haiducilor și a celor scoși în afara legii...", care trec la acte de răzbunare împotriva stăpînilor și a justiției lor părtinitoare, avînd drept scop repararea nedreptăților. Nimic mai exact decît a vedea în acțiunea cetelor de răzvrătiți protestul vehement împotriva clasei dominante și a formei de guvernămînt centralizat la care trecuse statul feudal. Dar, pe de altă parte, nimic mai inexact, decît de a sugera ideea că republicile sau sistemele de guvernămînt quasirepublicane din orașul medieval anterior secolului al XVI-lea au exclus formele violente de protest social. În binecunoscuta carte a lui Henri Pirenne, *Les anciennes démocraties des Pays-Bas*, găsim suficiente date privind lupta de clasă înverșunată din orașele flamande, dezmințind cu prisosință impresia că în orașul-republică feudal domnea o armonie socială ce nu mai putea dăinui în statul centralizat feudal. Cît privește lumea Mediteranei, nu putem decît aminti luptele dîrze și îndelungate ale „ciompilor" din Florența împotriva patriciatului local[1], sau cele patrusprezece „revoluții", menționate de însuși Braudel că au avut loc la Genova între 1413 și 1453 la Genova (p. 285).

Cartea lui Braudel se ocupă nu numai de regiunea propriu-zisă a Mediteranei, ci și de regiunile adiacente sau chiar mai îndepărtate, dar a căror dezvoltare istorică a influențat sau a fost în legătură cu viața societății de pe țărmurile mediteraneene. Astfel autorul și-a extins investigațiile și asupra regiunii Atlanticului atît apusean, cît mai ales răsăritean, asupra M. Adriatice, asupra M. Negre, asupra căii comerciale a Dunării, asupra M. Baltice, asupra M. Nordului. Această lărgire a sectorului cercetat a determinat pe autor să insereze în paginile cărții sale numeroase mențiuni și considerații privind istoria social-economică și politică a țărilor romîne din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Izvoarele folosite pentru țările romîne sînt însă inegale ca valoare. Alături de documente de arhivă de o incontestabilă valoare, ca cele de la Archives Nationales din Paris, seria K, stau de pildă lucrări edite ca cea de mult depășită a lui I. N. Angelescu, *Histoire économique des Roumains*, vol. I, Paris, 1919. Autorul folosește apoi din lucrările lui N. Iorga, *Points de vue sur l'histoire de commerce de l'Orient au Moyen Age*, Paris, 1924; *Storia dei Romeni e della loro civiltà*, Milano, 1928; *Ospiti romeni in Venezia, 1570—1610*, București, 1932; lucrarea lui I. Nistor: *Handel und Wandel in der Moldau bis zu Ende des 16. Jahrhunderts*, Czernovitz, 1912. Apar apoi în subsolul paginilor tratînd despre istoria Romîniei și clasicile tratate ale lui Hammer, *Geschichte des osmanischen Reiches*... și ale lui Zinckeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*. În sfîrșit, au mai fost folosite relațiile de călătorie ale lui Hakluyt, *The principal navigations voiages, traffiques and discoveries of the english Nation*, London, 1598, 1599, 1600 și informații din culegerea de documente a lui G. Turba, *Venetianischen Depeschen vom Kaiserhofe*.

Referirile despre țările romîne apar încă de la începutul cărții.

Într-una din paginile care se ocupă de rolul terenurilor agricole în viața lumii mediteraneene, Braudel observă că creșterea producției de grîne din țările romîne în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, a

---

[1] Vezi cartea lui Nicolo Rodolico, *Iciompi. Una pagina di storia del proletariato operaio*, Firenze, 1945.

determinat în acelaşi timp şi înăsprirea regimului seniorial ai cărui reprezentanţi devin tot mai interesaţi în comerţul cu cereale din M. Neagră (p. 71). Reluînd tema mai pe larg, în altă parte, autorul atrage atenţia că peste tot în răsăritul Europei, în perioada tratată de el, se dezvoltă o mare cultură de grîu, făcută pentru export, pentru marele comerţ în direcţia Constantinopolului. Faptele se repetă aproape identic în provinciile dunărene, în Polonia sau în Rusia. Peste tot pe imensele domenii iobăgia se agravează în condiţii necunoscute încă. În această vreme Boris Gudunov a dat cunoscutul său ucaz din 1597, iar în Ţara Romînească, Mihai Viteazul, decretul denumit şi „legătura lui Mihai Viteazul". Mai departe, Braudel lasă să se întrevadă, deşi ar fi trebuit s-o afirme categoric, că înăsprirea soartei ţăranilor prin măsuri legislative sancţionate de stat, s-a făcut cu complicitatea proprietarilor funciari care, pentru a produce mai mult, trebuiau să-şi asigure mîna de lucru. Braudel crede că avem de-a face cu un fel de fenomen „colonial": între producţia de grîu şi iobăgia din răsăritul Europei existînd aceeaşi legătură ca între producţia de bumbac sau zahăr şi sclavia de pe plantaţiile Americii (p. 642).

Tot în legătură cu producţia de grîu a ţărilor romîne, Braudel subliniază interesul crescînd arătat de imperiul otoman, începînd din secolul al XVI-lea, pentru această producţie (p. 461). Documente de la Archives Nationales arată că în 1600, ca urmare a unor recolte deficitare în Ţările Romîne, Constantinopolul a rămas fără pîine. În afară de pîine a mai lipsit şi carnea, iar lemnul atît de necesar flotei otomane a ajuns la preţuri fabuloase. Toate aceste neajunsuri aveau o singură cauză: defecţiunea intervenită în transporturile şi în legăturile cu cele două state romîneşti de la gurile Dunării (p. 464).

Autorul relevă apoi şi alte aspecte ale participării Ţărilor Romîne la viaţa comercială a Europei. Întărirea dominaţiei otomane în M. Neagră prin cucerirea Cafei, a Chiliei şi Cetăţii Albe a adus o mare schimbare în drumurile care duceau la mare. În Moldova drumul care mergea la Chilia şi Cetatea Albă a fost înlocuit cu drumul comercial spre Galaţi, port care va drena comerţul dunărean şi cel din Polonia (p. 80). Braudel atrage atenţia şi asupra interesului pe care îl arăta imperiul otoman pentru produsele manufacturate din Transilvania şi pentru plantele textile cultivate în această provincie. La sfîrşitul secolului al XVI-lea, cu toată starea de război, Constantinopolul continua să se aprovizioneze cu arme fabricate în oraşele Transilvaniei şi chiar cu produse farmaceutice (p. 599). Un raport din 15 aprilie 1591 către Filip al II-lea, păstrat la Archives Nationales din Paris, semnala că în cadrul pregătirilor pentru războiul pe mare, turcii au făcut mari comenzi de in şi cînepă în Transilvania (p. 1076). Importanţa asigurării dominaţiei Transilvaniei pentru imperiul habsburgic şi imperiul otoman nu a scăpat lui Braudel; el revine adesea asupra acestei probleme (p. 676, 740 742, 795, 867). Braudel nu uită să menţioneze nici interesul arătat de unii negustori din state mai îndepărtate, ca Franţa şi Anglia, pentru Ţările Romîne (p. 259, 488).

În legătură cu rolul bancherilor la creditarea statului feudal din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Braudel se ocupă şi de interesantul personaj care a fost Mihai Cantacuzino-Şeitanoglu, creditor important al sultanului, arendaş a numeroase venituri ale imperiului şi la un moment dat stăpîn de fapt al Ţărilor Romîne, unde avea importante venituri şi moşii şi unde comanda schimbarea domnilor după cum îi dictau interesele (p. 536—537).

Războiul de eliberare de sub dominaţia otomană de la sfîrşitul veacului al XVI-lea şi începutul celui de-al XVII-lea, îşi găseşte un loc important în cartea lui Braudel (p. 1050—1054). Autorul remarcă gravele consecinţe economice ce le-ar fi avut de suferit imperiul otoman dacă „aceste provincii, hambare bogate de grîu şi rezerve de animale", s-ar fi eliberat de sub dominaţia sa (p. 1051). Braudel apreciază că intervenţia celor trei state în războiul antiotoman a avut o mare importanţă deoarece a decis soarta campaniei din Ungaria. Din marea criză militară din 1594—1595, cînd s-a produs intervenţia Ţărilor Romîne de partea imperialilor, imperiul otoman nu s-a salvat decît datorită victoriei de la Keresztes. Tripla răscoală a constituit astfel o diversiune puternică la războiul turco-imperial.

„Ar trebui — scrie Braudel pentru a sezisa suita logică a evenimentelor, să se studieze bine rolul acestui bloc balcanic între Polonia, Rusia şi Dunăre, dar istoria tradiţională nu ne oferă o dată mai mult decît comentarii asupra persoanelor, asupra marilor actori ai jocului, mai curînd decît sensul jocului însuşi. „Mihai Viteazul e văzut de autor ca „o mare figură care, împotriva tuturor datelor, e dificil de sezisat şi mai mult încă de judecat . . ." (p. 1051). Ambele considerente sînt inexacte. Lucrări apărute în istoriografia romînească înainte de 1949[1]—

N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, vol. II, Gotta, 1905, p. 90—110;

anul editării cărţii lui Braudel — i-ar fi arătat autorului mai pe larg decît *Storia dei Romeni* a lui Iorga, folosită de el, rolul blocului de state pe care a încercat Mihai să-l realizeze. De asemenea, i-ar mai fi arătat că figura lui Mihai Viteazul — înţelegem prin aceasta politica şi acţiunile domnului romîn — poate fi şi sezisată şi judecată. De altfel, obiectivul primordial al politicii lui Mihai Viteazul se desprinde chiar din principalele momente ale luptei antiotomane evocate de Braudel în paginile dedicate domnului muntean. Autorul prezintă pe rînd : începutul luptei prin masacrarea creditorilor turci în capitala ţării, ciocnirea cu Sinan paşa, luptele de hărţuială duse de cavaleria munteană împotriva trupelor turceşti, contra-ofensiva pornită din Transilvania, dezastrul suferit de Sinan cînd a trecut Dunărea înapoi în Bulgaria, incursiunile lui Mihai împinse pînă departe în inima Balcanilor. Mai departe, Braudel arată că cu toată victoria repurtată asupra imperialilor la Keresztes prin care s-a restabilit în parte situaţia zdruncinată a imperiului, totuşi în opinia publică europeană începuse să-şi facă loc ideea iremediabilei căderi a imperiului otoman. El citează un raport, păstrat la Archives Nationales, din 5 mai 1601 al ambasadorului Spaniei la Veneţia, către Filip al III-lea, în care raportorul comunică suveranului său că imperiul începe „să se desfacă bucată cu bucată" (p.1052). Bineînţeles că raportul exagera o stare de lucruri care era gravă, dar nu dezastruoasă. Braudel citează apoi un alt izvor anterior celui de mai sus, unde se văd contra-măsurile luate de turci împotriva redutabilului lor adversar. E vorba tot de un document de la Archives Nationales semnalînd acţiunea polonă din Ţara Romînească pornită la cererea Porţii. Existenţa actului o considerăm totodată ca o dovadă a interesului crescînd arătat de cancelariile europene evenimentelor de la Dunărea de jos. Tot în această ordine de idei, raportul unui alt ambasador spaniol, Don Inigo de Mendoza, din 26 februarie 1600, aduce la cunoştinţa regelui Spaniei, că cu toate încercările lor de neutralizare, turcii n-au putut încă împiedica definitiv pe Mihai să-i lovească aproape de Timişoara (p. 1052).

În sfîrşit, ultimele momente ale războiului din 1593—1606 sînt marcate de defecţiunea principelui Transilvaniei, Bocskai, care se despărţi de imperiali în urma promisiunii înşelătoare făcută de Poartă de a-i da coroana Ungariei (p. 1053—1054).

În aceste pagini dedicate luptei duse de Mihai Viteazul nu putem să nu observăm absenţa totală a evocării marelui act politic realizat de domnul romîn prin unirea sub un singur domn a principatului Transilvaniei, Ţării Romîneşti şi Moldovei. Într-adevăr, Braudel aminteşte de răscoala comună a celor trei state împotriva dominaţiei otomane. El însă nu urmăreşte şi încercarea domnului muntean de a constitui o forţă politică şi militară la Dunărea de jos, capabilă să reziste imperiului otoman. Tot în legătură cu omisiunile momentelor mai importante ale luptei antiotomane la care a participat şi poporul romîn, remarcăm absenţa totală a luptei epice dusă cu două decenii mai înainte de precursorul moldovean al lui Mihai Viteazul. E vorba, bineînţeles, de fulgerătoarea apariţie a lui Ion Vodă, care a încercat pe o scară mai mică să duca aceeaşi luptă de eliberare ca şi Mihai. Şi izvoare asupra acţiunii antiotomane întreprinsă de Ioan Vodă să găsesc chiar în arhivele franceze, genoveze, veneţiene, vieneze, germane cercetate de autor[1]. Războiul împotriva Porţii dus de „Sfînta Ligă" (Spania, Statul papal şi Veneţia) între 1571—1574 în Mediterana (p. 924—982 la Braudel) s-a complicat şi cu răscoala antiotomană condusă de domnul moldovean la Dunărea de jos. Or, cum a fost cazul cu luptele lui Mihai Viteazul, F. Braudel s-a arătat preocupat nu numai de desfăşurarea evenimentelor politice şi militare din regiunea propriu-zisă a Mediteranei, ci şi din regiunile adiacente. De aceea găsim că s-ar fi obţinut un tablou mai complet al războiului împotriva expansiunii otomane între anii 1570—1580, dacă s-ar fi vorbit şi de acţiunea domnului moldovean din anul 1574. Aceasta cu atît mai mult, cu cît răscoala lui Ioan Vodă a pre ocupat în gradul cel mai înalt guvernul sultanului, mărturie în această privinţă fiind numeroasele rapoarte diplomatice rămase în

---

Istoria lui Mihai Viteazul, vol. I, II, Bucureşti, 1931 ; *Histoire des roumains*, vol. V, Bucarest, 1940, p. 289—450 şi P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, Buc., 1936; *Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1936. Dintre acestea, cele două sinteze ample ale Istoriei Romînilor scrise de Iorga în limbi străine, dintre care una în propria limbă a autorului, i-ar fi lărgit informaţia asupra lui Mihai Viteazul mai mult decît *Storia dei romeni*.

[1] *Hurmuzaki*, Supl. I, vol. I, p. 35—38 (Izvoare franceze); vol. II, partea a II-a, p. 702—712 (Izvoare austriace); vol. VIII, p. 178—179 (Izvoare veneţiene); vol. XI, p. 87—90 (Izvoare genoveze, milaneze, müncheneze).

arhivele unora din principalele cancelarii europene ale vremii ca cele franceze, austriace, genoveze sau venețiene.

În general, cartea lui F. Braudel poate fi considerată ca o contribuție valoroasă la cunoașterea dezvoltării economice, sociale și politice a lumii mediteraneene în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Rămîn însă lipsurile semnalate în cursul recenziei, care afectează valoarea științifică a lucrărilor ce nu tratează temele puse de ele de pe poziția materialismului istoric. Pe de altă parte, nu putem decît să subliniem ca un fapt pozitiv multiplele mențiuni privitoare la Istoria Țarilor Romîne, a căror participare la istoria universală a fost în unele cazuri determinantă, cum de altfel a și remarcat F. Braudel în paginile dedicate luptei antiotomane condusă de Mihai Viteazul.

S. Columbeanu

REVISTA REVISTELOR

Вопросы истории
nr. 7—12/1958

În cea de-a doua jumătate a anului 1958 revista sovietică Voprosi Istorii a continuat să publice studii și comunicări în legătură cu istoria mișcării muncitorești din diferite țări (inclusiv Rusia prerevoluționară), cu istoria universală, cu istoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a Marelui Război de Apărare a Patriei, ca și materiale cu privire la diferite aspecte din istoria regională a U.R.S.S. În nr. 12 revista a publicat editorialul *Unitatea de. nezdruncinat dintre partid și popor*[1]. În editorial sînt trecute în revistă marile succese obținute de poporul sovietic sub conducerea înțeleaptă a partidului comunist al Uniunii Sovietice, după Congresul XX și este făcută o analiză sumară a cifrelor de control din tezele raportului tov. N. S. Hrușciov cu privire la planul septenal.

Articolul lui S. R. Gherșberg[2], intitulat *V. I. Lenin și crearea Consiliului superior al economiei naționale* arată cum, chiar din primele zile ale existenței statului sovietic, Lenin a acordat o deosebită atenție creării unui aparat economic al puterii sovietice în locul vechiului aparat, pe care revoluția socialistă avea sarcina să-l dărîme. Folosind unele materiale de arhivă, ca și amintirile colaboratorilor lui Lenin, autorul demonstrează că încă de la 26 octombrie 1917, adică a doua zi după revoluție, cînd a început elaborarea decretului cu privire la controlul muncitoresc, a apărut necesitatea creării unei organizații centrale de reglementare a activității economice. Acest Consiliu a fost creat în luna decembrie 1917 prin participarea nemijlocită a muncitorilor din Petrograd și după indicațiile lui V. I. Lenin. În continuare, autorul descrie lupta pe care a dus-o Consiliul superior, pentru naționalizarea băncilor și a marilor întreprinderi industriale, a transportului maritim ș.a. În toate aceste acțiuni Consiliul a primit un ajutor efectiv de la V. I. Lenin care urmărea îndeaproape procesul consolidării noului aparat economic. În ultima parte a articolului, S. R. Gherșberg se ocupă de perioada după pacea de la Brest-Litovsk, cînd se punea problema refacerii forțelor productive ale țării, subliniind în concluzie, contribuția pe care a adus-o, prin activitatea sa, Consiliul superior al economiei naționale la întărirea puterii sovietice și la creșterea noilor cadre din economia națională.

Două articole publicate în nr. 8 și 9 sînt consacrate unor probleme privind istoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Unul dintre acestea, *Misiunea lui Root în Rusia*[3], semnat de A. E. Joffe, înfățișează un aspect al relațiilor dintre guvernul provizoriu și S.U.A. Root și anturajul său au sosit la Petrograd în luna iunie 1917 în scopul de a promite ajutor pentru întărirea poziției burgheziei ruse în lupta pe care aceasta o ducea împotriva revoluției. În istoriografia burgheză însă acest scop nu se reflectă și de aceea autorul își propune să dovedească că, și de data aceasta, cînd o misiune americană venea la un aliat, ea urmărea înainte de toate scopuri expansioniste și contrarevoluționare. A. E. Joffe scoate la iveală, chiar din unele lucrări americane, fapte care dovedesc acest lucru. Root cerea, de pildă, ca guvernul provizoriu să ia măsuri drastice împotriva manifestărilor muncitorilor, să-l aresteze pe Lenin și să-l condamne la moarte, să salveze familia țarului, ș.a. Membrii misiunii Root au vizitat fronturile, au întărit

[1] Вопросы истории, nr. 12, p. 3 26.
[2] *Ibidem*, nr. 7, p. 3—24.
[3] *Ibidem*, nr. 9, p. 87—100.

propaganda în favoarea continuării războiului, iar la înapoierea în S.U.A., au prezentat Secretarului de Stat un raport intitulat semnificativ: „Planul american de activitate pentru păstrarea și întărirea stării morale a armatei și a populației civile din Rusia” [1]. La rîndul său, guvernul provizoriu a cerut prin intermediul misiunii Root un ajutor financiar și economic substanțial de la americani. Adevăratele scopuri ale misiunii Root nu au putut trece neobservate de masele populare din Rusia, care au organizat manifestații de protest la sosirea acesteia la Vladivostok și în alte localități. Misiunea Root, cu toate acțiunile concrete contrarevoluționare pe care le-a întreprins pe teritoriul rus, a suferit o înfrîngere totală prin victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Cel de-al doilea articol privitor la istoria anilor Revoluției din Octombrie se referă la problema întăririi sovietelor locale în vara și toamna anului 1918 [2]. Autorul, F. V. Cebaevski, socotind că pînă acum nu a fost acordată suficientă atenție prezentării unui tablou atotcuprinzător al sovietelor locale (guberniale, județene, de plasă și sătești), în special al celor din regiunile periferice ale țării, întreprinde o încercare în acest sens, folosindu-se de numeroase documente inedite. În articol se arată că îndeplinirea sarcinilor care stăteau în fața tînărului stat sovietic a întîmpinat rezistența îndîrjită a forțelor contrarevoluționare, pe care acesta nu putea s-o înfrîngă decît prin întărirea dictaturii proletariatului și a formei sale de stat — Sovietele. Cu toate că în vara anului 1918 Sovietele guberniale și județene erau formate în majoritatea cazurilor din bolșevici și simpatizanți de ai lor, din cauza intervenției militare străine care a creat mari greutăți statului sovietic s-a pus problema curățirii Sovietelor de eseri și menșevici. Procesul întăririi Sovietelor locale a decurs mai greu în cele de plasă și sătești, subminate într-o serie de localități de elemente dușmănoase, chiaburești. Un rol important în rezolvarea acestei sarcini l-au avut comitetele sărăcimii, adevărate puncte de sprijin ale dictaturii proletariatului la sate.

Contribuții noi la istoria mișcării muncitorești din diferite țări (inclusiv Rusia prerevoluționară) se găsesc într-o serie de articole scrise atît de istoricii sovietici cît și de istoricii străini. Menționăm în primul rînd articolul semnat de F. T. Constantinov și L. N. Velicovici, „Avîntul mișcărilor revoluționare în țările slave în primii ani după victoria Revoluției din Octombrie” [3]. Autorul pornește de la premisa că, deși în ultimii ani au apărut numeroase lucrări cu privire la uriașa influență a Marii Revoluții din Octombrie asupra lumii întregi, ele tratează de cele mai multe ori această influență pe țări, nu pe grupe de țări. În articolul lor, autorii își propun să cerceteze cauzele interne care au dus la creșterea avîntului revoluționar în țările slave (Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia). Autorii ajung la concluzia că în lupta pentru formarea partidelor comuniste în țările slave s-au manifestat „trăsături comune” [4] ale influenței Revoluției din Octombrie.

Un interesant articol semnează Emilio Cereni, membru în conducerea Partidului Comunist Italian, despre „Formarea conștiinței socialiste și a organizației de clasă a maselor celor ce muncesc din satele italiene” [5]. Autorul, cunoscut dealtfel prin lucrările scrise în anii trecuți în problema agrară din Italia, face o analiză, pe baza unor tabele statistice, a felului cum au început să se organizeze, sub influența Partidului Comunist Italian, țăranii din Italia încă după primul război mondial.

De o stringentă actualitate este articolul lui I. I. Cerkasov „Lupta Partidului Comunist din S.U.A. împotriva revizionismului contemporan” [6]. Se știe că în Partidul Comunist din S.U.A. tendințele revizioniste s-au manifestat foarte puternic, pînă la a distruge însăși partidul. Rădăcinile acestui revizionism trebuie căutate în avîntul imperialismului american, în campaniile de calomnii împotriva U.R.S.S. și a țărilor socialiste, prin exagerarea greșelilor săvîrșite de acestea în opera de construire a socialismului, ca și prin teroarea polițistă care a dus la arestarea multor fruntași comuniști în S.U.A. Pentru a prezenta trăsăturile revizionismului american, autorul se folosește de articolele lui W. Foster (*Political Affairs*, octombrie 1956), Eugen Dennis (*Political Affairs*, dec. 1957) ș.a.

Cerkasov arată că, sub influența revizioniștilor, partidul comunist din S.U.A. a săvîrșit greșeli în aprecierea unor evenimente internaționale (a contrarevoluției din Ungaria, în special). Cu toate acestea partidul, prin activiștii săi de frunte, a știut să îndrepte aceste greșeli. Congresul XVI al Partidului Comunist din S.U.A. (februarie 1957) a dat o lovitură serioasă revizioniștilor, pronunțîndu-se prin vocea majorității delegaților pentru menți-

---

[1] Вопросы истории, nr. 9, p. 96.

[2] F. V. Cebaevski, *În legătură cu problema întăririi Sovietelor locale în vara și toamna anului 1918*, nr. 8, p. 22—39.

[3] Nr. 7, p. 15—61.

[4] *Ibidem*, p. 60.

[5] Nr. 11, p. 90—106.

[6] Nr. 10, p. 61—78.

nerea şi întărirea Partidului Comunist, pentru apărarea teoriei marxist-leniniste. După congresul XVI lupta împotriva revizioniştilor s-a intensificat şi mai mult. Din ce în ce mai des au apărut în presa de partid articole consacrate criticii revizionismului. O luptă serioasă între revizionişti şi marxişti-leninişti s-a dat în jurul Declaraţiei de la Moscova, pe care revizioniştii, folosindu-se de o mică majoritate în Comitetul Naţional, au respins-o , susţinînd că americanii trebuie să-şi elaboreze singuri punctul lor de vedere [1]. La sfîrşitul lunii decembrie 1957 Daily Worker şi-a încetat apariţia din lipsă de fonduri, rămînînd numai săptămînalul „The Worker", ca organ al comuniştilor.

Situaţia din Partidul Comunist din S.U.A. s-a îmbunătăţit simţitor în urma plenarei Comitetului Naţional din februarie 1958. Plenara, după ce a ascultat raportul lui Eugen Dennis, a aprobat Declaraţia Partidelor Comuniste şi Muncitoreşti şi Manifestul Păcii, a exclus pe revizionişti din Comitetul Naţional şi a condamnat revizionismul iugoslav, ale cărei influenţe s-au manifestat în Partidul Comunist din S.U.A.

Sub semnătura lui John Gollan, secretarul general al partidului Comunist din Marea Britanie, a fost publicat în nr. 12 un articol cu privire la aşa-numitul „plan al progresului", plan elaborat de comitetul executiv al Partidului laburist în 1958 [2]. Supunînd unei analize adînci realităţile economice contemporane ale imperiului britanic, autorul demonstrează că toate măsurile preconizate de conducerea laburistă, în cazul cel mai bun, pot să influenţeze numai în mod limitat asupra vieţii economice, dar nicidecum să preîntîmpine criza. În ce priveşte ambiţia laburiştilor de a institui o „planificare" în condiţiile existenţei a 291 000 de societăţi particulare, ea este deadreptul absurdă.

Istoria mişcării muncitoreşti din Rusia se reflectă în două articole : „Despre problema formării concepţiei revoluţionare a primilor revoluţionari ruşi" (B. S. Itenberg) [3], şi „Lupta clasei muncitoare din Rusia pentru asigurări sociale de stat (1900—1914)" (R. S. Rotenberg) [4].

Articolul lui B. S. Itenberg, interesant în felul cum e conceput, descrie căile şi mijloacele care au dus la formarea unei concepţii înaintate la primii muncitori revoluţionari ruşi (P. A. Alexeev, P. A. Moisenco ş.a.). Situaţia economică grea a clasei muncitoare din Rusia şi lipsa de drepturi politice au creat fără îndoială terenul pentru lupta împotriva exploatării capitaliste şi a ţarismului. La aceşti factori s-au mai adăugat însă şi alţii, ca literatura ştiinţifică, sau literatura beletristică înaintată, agitaţia orală făcută de unii propagandişti activi (de pildă S. Halturin), luptele greviste ş.a. Autorul subliniază în încheiere faptul că muncitorii revoluţionari au devenit întemeietorii primelor organizaţii politice ale proletariatului rus.

În articolul său, R. S. Rotenberg, după ce arată importanţa asigurărilor sociale de stat pentru muncitori în condiţiile capitalismului şi felul cum au privit clasicii marxism leninismului această problemă, descrie manifestările clasei muncitoare din Rusia pentru satisfacerea acestei revendicări şi cum prin luptele de zi cu zi muncitorii au reuşit să smulgă de la capitalişti legea asigurărilor sociale din 23 iunie 1912. Partidul şi-a spus cuvîntul său în aceasta problemă în rezoluţia Conferinţei de la Praga şi pe baza acesteia a desfăşurat o largă agitaţie în rîndul muncitorilor între anii 1912 1914. În această campanie un rol important l-a avut ziarul Pravda.

O contribuţie importantă la istoria luptei ţărănimii ruse şi a începutului narodnicismului aduce articolul lui I. I. Lincov [5], despre „Etapele principale ale istoriei asociaţiei revoluţionare „Pămînt şi Libertate" din deceniul al VII-lea al secolului trecut". Articolul, după cum îl indica şi titlul, urmăreşte sa stabilească o periodizare precisă a activităţii acestei organizaţii revoluţionare lucru care în bogata istoriografie a problemei nu s-a făcut pînă acum.

Organizaţia „Pămînt şi Libertate" îşi avea originea în asociaţiile şi cercurile secrete care existau în special în universităţile ruseşti între anii 1853 1861. Pregătirea ideologică a acestor cercuri a fost facută de revoluţionarii democraţi ruşi. Revista „Kolocol" a avut un rol important în această privinţa. I. I. Lincov stabileşte trei perioade de dezvoltare a asociaţiei „Pămînt şi Libertate". Prima etapă (vara anului 1861—nov. 1862) a marcat procesul unificării cercurilor şi asociaţiilor secrete într-o organizaţie unică pe întreaga Rusie. A doua etapă (nov. 1861 vara anului 1863) a reprezentat perioada de pregatire şi organizare a rascoalei populare generale. În sfîrşit, etapa a treia (1863

[1] Вопросы истории, nr. 10, p. 76.

[2] John Gollan, *Aşa-numitul „plan al progresului" al partidului laburist*, nr. 12, p. 86—95.

[3] Nr. 10, p. 46—60.

[4] Nr. 11, p. 126—141.

[5] Nr. 9, p. 33 57.

martie 1864) s-a caracterizat printr-o dare înapoi în ce privește trecerea la aplicarea programului, sub loviturile reacțiunii. Autorul descrie pe larg și cu amănunte fiecare etapă. folosindu-se în acest scop de bogata literatură existentă. În concluzie se arată că asociația „Pămînt și Libertate", a marcat începutul narodnicismului în Rusia. Cernîșevschi, Herzen și Ogariov, conducătorii ei, au lărgit cercul luptătorilor revoluționari, apropiindu-se în felul acesta de masele populare.

Istoria construirii socialismului în Uniunea Sovietică este oglindită în mai multe articole și comunicări care se referă atît la dezvoltarea în ansamblu a economiei primului stat socialist din lume, cît și la transformările economice, specifice unor regiuni sau republici. Din prima categorie fac parte articolele lui V. S. Lelciuc [1] *Dezvoltarea industriei chimice a U.R.S.S în perioada primului cincinal* și M. A. Vîlțan [2] *Avîntul producției colhoznice în cel de-al doilea cincinal (1933—1937).*

În articolul său, Lelciuc își propune să prezinte pe scurt dezvoltarea industriei chimice în anii primului plan cincinal, cînd au fost puse bazele acestei ramuri a economiei naționale. Autorul își concentrează atenția în special asupra producției de îngrășăminte minerale, de acizi și alcaline, ceea ce constituia atunci obiectivul principal propus. Rusia țaristă a lăsat în această privință o moștenire grea, în sensul că industria chimică era slab dezvoltată pînă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Cea mai mare parte de materii prime se importau din străinătate iar mai mult de 50% din capitalurile investite în acest sector aparțineau capitaliștilor străini. Într-o expunere sugestivă, dar abundentă din punctul de vedere al datelor istorice, autorul înfățișează lupta dusă de poporul sovietic, sub conducerea Partidului, în anii primului cincinal pentru a pune bazele unei industrii chimice puternice. Autorul subliniază totodată rolul important pe care l-au avut V. V. Kuibîșev și alți fruntași ai Partidului în îndeplinirea acestei sarcini.

M. A. Vîlțan, o dată cu împrospătarea în mintea cititorilor a unor date cunoscute privind dezvoltarea agriculturii sovietice pe calea socialistă, aduce informații suplimentare concrete în legătură cu evenimentele petrecute pe frontul agricol în 1933—1937, cînd se punea problema lichidării lipsurilor în munca de partid la sate și a asigurării unui avînt puternic al agriculturii, prin desăvîrșirea transformărilor ei pe cale socialistă.

Aspecte cu privire la colectivizarea agriculturii mai sunt tratate și în studiul lui O. B. Geamalov [3], (*Tașkent*), *Din istoria colectivizării agriculturii în Uzbekistan*, care însă se limitează numai la Uzbekistan.

Revista Voprosî Istorii a continuat să publice studii și articole cu privire la diferite aspecte din istoria Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Astfel, într-un articol sînt descrise momente din lupta partizanilor din regiunea Leningradului [4], în altul problema restructurării industriei Uniunii Sovietice în prima perioadă a războiului [5].

Un interesant articol semnează V. B. Telpuhovschi [6] despre asigurarea industriei cu cadre în anii războiului. Orînduirea socialistă prin caracterul ei, a creat premisele materiale și moral-politice pentru asigurarea temeinică a spatelui frontului. Numai într-un stat socialist muncitoarele din diferite uzine puteau să scrie cu însuflețire bărbaților care plecau pe front că „vor depune toate eforturile pentru a-i înlocui pe ei în producție [7]". În afară de aceasta, în producție au cerut să intre și muncitorii în vîrstă, femeile casnice, tineretul. Astfel, numai în cea de a doua jumătate a anului 1941, au intrat în producție 580 000 de femei casnice și 360 000 de elevi. Patriotismul înflăcărat a însuflețit poporul sovietic în lupta sa dreaptă împotriva agresorului hitlerist în așa măsură, încît, deși în prima parte a războiului, — cînd ocuparea de către dușman a unei părți a teritoriului țării, unde se găseau numeroase întreprinderi, a creat dificultăți uriașe industriei și cadrelor — aceste dificultăți au fost totuși învinse.

Aspecte ale luptei poporului sovietic din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei mai sînt prezentate în articolul lui I. V. Stavițchi [8] „Întărirea organizațiilor de partid din armată în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei" și în comunicarea lui I. V. Arutiunian [9] „Din istoria S.M.T. în perioada Marelui Război pentru Apărarea Patriei".

Istoricii sovietici nu se mulțumesc numai să cerceteze pe baza concepției marxist-leniniste fenomenul istoric; ei iau atitudine critică și răspund criticilor formulate de istoricii

[1] Nr. 10, p. 3—21.
[2] Nr. 9, p. 3—18.

[3] Nr. 11, p. 45—61.
[4] Nr. 7, p. 25—44.
[5] Nr. 12, p. 27—49.
[6] Nr. 11, p. 24—44.
[7] *Ibidem*, p. 27.
[8] Nr. 8, p. 3—21.
[9] Nr. 8, p. 84—96.

burghezi occidentali în diferite probleme. Printre articolele cu acest caracter se numără cel semnat de V. T. Paşuto[1], „Împotria unor concepţii burgheze cu privire la formarea statului Lituanian“, unde autorul combate tezele istoricului vest-german M. Hellmann cu privire la formarea statului lituanian, ca şi pe cele ale lui H. Paszkiewicz, care în lucrarea sa „The origin of Russia“ (Londra 1954), a transformat problema lituaniană într-un argument politic în sprijinul teoriei normaniste[2].

La rîndul său, V. T. Fomin ia atitudine împotriva încercărilor care se fac în literatura istorică din Occident de a reabilita pe diplomaţii Germaniei fasciste[3]. Legenda opoziţiei diplomaţilor germani împotriva planurilor agresive ale lui Hitler este susţinută în momentul de faţă nu numai de memoriile foştilor demnitari ai Germaniei hitleriste (E. Kordt, Weizsäcker, H. Dirksen, ş.a.) dar şi în lucrările unor istorici vest-germani ca H. Rothfels, G. Ritter, sau în lucrarea istoricului american P. Saebury. Aceste încercări au ca scop să fundamenteze o teză la modă în istoriografia vestgermană a celui de-al doilea război mondial: aceea că înfrîngerea Germaniei s-a datorat faptului că aceasta n-a ştiut să-şi asigure, dacă nu alianţa, cel puţin neutralitatea Statelor Unite ale Americii. Concluzia practică a acestei teze duce în mod evident la justificarea politicii proamericane promovată în ultimii ani de guvernul de la Bonn, la necesitatea folosirii foştilor diplomaţi hitlerişti în slujba cercurilor revanşarde din Germania Occidentală. Autorul sovietic, făcînd o expunere largă a recrutării şi activităţii diplomaţilor hitlerişti, subliniază faptul că, deşi în cercurile conducătoare din Germania au existat divergenţe între diferite grupuri, aceste divergenţe erau în legătură cu problemele secundare ale agresiunii, dar nu a agresiunii însăşi. V. T. Fomin arată, printre altele, că diplomaţii Germaniei hitleriste au participat efectiv la toate crimele puse la cale de Hitler, încălcînd pînă şi normele elementare ale dreptului internaţional privind pe colegii lor, diplomaţi ai altor ţări. Astfel la cererea Ministerului de Externe german, 200 de funcţionari ai Ambasadei iugoslave din Berlin, în loc să se bucure de imunitate diplomatică, au fost închişi în lagăre de concentrare.

O serie de articole din numerele prezentate ale revistei Voprosî Istorii privesc istoria Republicilor Sovietice Socialiste Estonă, Letonă şi Lituaniană[4].

În articolul lui A. S. Strajas, despre „Regimul colonial al imperialiştilor germani în Lituania din timpul primului război mondial“[5], după ce arată că în literatura istorică sovietică problemele politicii Germaniei în Lituania ocupată în anii primului război mondial, au fost atinse numai într-un mod adiacent şi că în istoriografia burgheză abundă denaturări, pornindu-se în general de la memoriile lui Ludendorff, sînt prezentate cîteva aspecte ale regimului stabilit în Lituania între 1915 1918. Se analizează astfel simulacrul de constituţie denumit „Statutul de administraţie“, intrat în vigoare la 7 iulie 1916, sistemul de impozite, corvezile la care era supusă populaţia, pravila despre judecăţi şi toate celelalte măsuri, specifice politicii coloniale a imperialiştilor germani.

Dintre studiile care înfăţişează momente importante din istoria altor ţări, menţionăm în primul rînd pe cel scris de V.P. Ilin, despre mişcarea populară de la 4 mai 1919 din China[6]. V. P. Ilin porneşte de la teza că mişcarea populară de la 4 mai 1919 a marcat punctul de trecere de la faza revoluţiei burghezo-democratice de tip vechi, revoluţie condusă de burghezie în direcţia formării statului burghez, către revoluţia democratică care a avut loc sub conducerea clasei muncitoare, fază încheiată o dată cu proclamarea Republicii Populare Chineze. Mişcarea de la 4 mai a avut loc pe fondul realităţilor social-politice din China, ca urmare a influenţei Marei Revoluţii Socialiste din Octombrie, în condiţiile învechirii programului lui Sun-Ian-Sen şi a descompunerii partidului gomindanist. O premisă importantă a mişcării de la 4 mai a fost reprezentată de apariţia unor forţe patriotice democratice noi în viaţa socială a Chinei, grupate la început în jurul ziarului „Tineretul nou”. În 1917—1919, au mai aparut şi alte publicaţii progresiste în care se propagau idei democratice şi se milita pentru independenţa naţională a ţării. Manifestările politice erau îndreptate împotriva clicii trădătoare din fruntea ţării, şi a imperialismului agresiv japonez.

Hotărîrile Conferinţei de pace de la Versailles, prin care dorinţa de independenţă naţională a Chinei era nesocotită, au fost motivul imediat al mişcării populare de la 4 mai 1919. Cu toate că revendicarile formulate de mişcare se refereau numai la înlăturarea

[1] Nr. 8, p. 41—62.
[2] Nr. 8, p. 58.
[3] V. T. Fomin, *Împotriva încercării de reabilitare a diplomaţilor Germaniei fasciste*, nr. 9, p. 58—71.
[4] Nr. 8, p. 114—125; nr. 10, p. 113 122.
[5] Nr. 12, p. 67—80.
[6] Nr. 10, p. 123—138.

unor persoane din guvern — ceea ce se explică prin nivelul scăzut al conştiinţei politice a maselor mişcarea populară de la 4 mai, continuată cu manifestaţiile studenţeşti din luna iulie, cărora li s-au alăturat şi muncitorii grevişti, a avut un caracter nu numai imperialist, ci şi antifeudal, ea fiind îndreptată împotriva rămăşiţelor feudale în domeniul ideologiei şi culturii, pentru cucerirea libertăţilor democratice[1].

Istoria Albaniei în perioada ei de transformări revoluţionare este oglindită în articolul lui Geafer Baglamaia[2] despre Frontul Naţional de Eliberare. În ajunul celui de-al doilea război mondial Albania era un stat înapoiat, înfeudat marilor puteri imperialiste, în special Italiei fasciste, fapt care a dus în cele din urma la pierderea totală a independenţei naţionale. La aceasta a contribuit şi politica trădătoare a guvernului Zogu. La 7 aprilie 1939 armatele fasciste italiene au ocupat Albania, cu toata rezistenţa opusă de patrioţii albanezi. Ocupaţia străină a însemnat totodată jefuirea economică a ţării, ceea ce a provocat o stare de nemulţumire generală în rîndurile populaţiei. Introducerea limbii italiene în şcoli a provocat de asmenea demonstraţii de protest din partea intelectualităţii. Regimul de persecuţii şi de umiliri a culminat cu introducerea stării de asediu la 11 iunie 1940. Dar clasa muncitoare, care suferea cel mai mult din cauza regimului fascist, a trecut la organizare. Grupurile comuniste, care existau mai înainte, s-au unificat la 8 noiembrie 1941, luînd naştere astfel Partidul Comunist Albanez. În urma creării partidului de avangardă, mişcarea de eliberare naţională s-a intensificat. Conferinţa dela Pesa din 16 septembrie 1942, la care au participat în afara delegaţilor comunişti şi diferite elemente democrate, a hotărît crearea Frontului Naţional de Eliberare, care a coordonat întreaga luptă de eliberare a poporului albanez.

Istoricul albanez prezintă şi prima conferinţă a Partidului Comunist Albanez care a avut loc în martie 1943 la Labinot, unde s-a hotărît, printre altele formarea de detaşamente de partizani — nucleul armatei naţionale de eliberare, înfiinţată la 10 iulie 1943. Alte momente importante din lupta poporului albanez pentru libertate naţională, înfăţişate de autor, sînt lupta pentru demascarea lui Abaza Kupi, care a încercat în 1943 să restabilească monarhia, primul congres al Frontului Naţional de Eliberare (24 mai 1944), Conferinţa Sovietului Naţional de la Berata (20 octombrie 1944), formarea guvernului în frunte cu Enver Hodja şi, în sfîrşit, eliberarea completă a Albaniei, la 29 nov. 1944.

Un important articol de sinteză semnează în nr. 11 istoricul ceh Jindřich Vesely „Despre cauzele formării şi pieirii statului burghez cehoslovac"[3]. Din capul locului, autorul precizează că bazele pe care s-a constituit statul burghez cehoslovac era şubred, marea burghezie cehă care a luat puterea în 1918 fiind reacţionară şi conservatoare. Ea s-a folosit de lupta revoluţionară a maselor, cînd a văzut că monarhia austro-ungară nu mai putea fi salvată, numai pentru a-şi atinge scopurile sale, înlăturînd din revendicările maselor tot ceea ce nu-i convenea. Deşi crearea Republicii Cehoslovace din 1918 a marcat un progres istoric, acest rezultat nu corespundea posibilităţilor obiective existente. Revoluţia naţional-democratică nu a înfăptuit speranţele pe care şi le pusese masele populare; ea ascundea în sine, după cum spune autorul, germenele pieirii Republicii. Burghezia cehă, ca şi burghezia din celelalte ţări care şi-au desăvîrşit unitatea naţională în urma destrămării monarhiei Austro-Ungare, printre care şi cea din Romînia, a căutat să prezinte acest proces, drept o urmare a politicii conducătorilor Antantei, în cazul Cehoslovaciei al lui Wilson, şi nu a influenţei ideilor eliberatoare a Marei Revoluţii Socialiste din Octombrie. În realitate, după cum se ştie, Antanta a sprijinit menţinerea monarhiei Austro-Ungare pînă în momentul cînd popoarele subjugate au început lupta revoluţionară pentru eliberarea lor.

Autorul ceh afirmă fără echivoc că timp de doi ani caracterul noii Republici nu era determinat, fiecare din cele două clase — burghezia şi proletariatul — avînd posibilitatea să folosească evenimentele în scopurile ei. Momentul în care s-a hotărît soarta Republicii a fost greva generală din decembrie 1920, reprimată în mod sîngeros de guvernul lui Masarik.

Istoria anilor următori ai Republicii Cehoslovace s-a caracterizat printr-un război de poziţie între burghezie şi proletariat. În ce priveşte politica externă a Cehoslovaciei, ea a fost orientată în specia spre Franţa. În Mica Antantă, grupare făţişă antisovietică, Republica Cehoslovacă a avut un rol conducător. În ultima parte a articolului său, autorul ceh insistă asupra trădării de către burghezia cehă a intereselor naţionale în ajunul Münchenului, cînd guvernul cehoslovac a respins ajutorul sovietic,

[1] Вопросы истории, nr. 10, p. 136.
[2] Nr. 8, p. 139 153.
[3] Nr. 11, p. 107—125.

în lupta pe care urma s-o ducă împotriva agresiunii hitleriste, fiindu-i teamă că prin prezența trupelor sovietice să nu se prăbușească stăpînirea de clasă a burgheziei.

Aniversarea a 200 de ani de la nașterea lui Robespierre a fost marcată în revista Voprosî Istorii prin publicarea articolului „Discuții despre Robespierre", scris de cunoscutul istoric al revoluției franceze A. Z. Manfred [1].

După ce face un scurt portret al personalității marelui revoluționar francez, autorul trece în revistă atitudinea ostilă acestuia a istoriografiei burgheze — începînd cu cea liberală din secolul XIX și sfîrșind cu cea din zilele noastre. Burghezia, care l-a privit cu admirație pe Danton, nu a putut — și nu poate încă în țările capitaliste — să-i ierte lui Robespierre activitatea revoluționară, legătura lui cu masele populare. Se știe că Lamartine, care l-a lăudat în tinerețe pe Robespierre, a revenit mai tîrziu asupra opiniilor sale favorabile, după ce văzuse, cum spunea el, umbra acestuia pe străzile Parisului în 1848. A. Z. Manfred face un tablou succint al istoricilor revoluției franceze, arătînd poziția acestora față de cel care „împreună cu ea și în fruntea ei, a parcurs întregul drum pînă la sfîrșit [2]". Sînt arătate astfel pozițiile lui Mignet, Thiers, Quinet, Louis Blanc ș.a., care într-o formă sau alta, l-au privit negativ pe Robespierre. Autorul sovietic asigură că cel care a făcut foarte mult pentru reabilitarea „Incoruptibilului" — în afară bineînțeles de clasicii marxism-leninismului — a fost istoricul francez A. Mathiez, întemeietorul asociației pentru studierea lui Robespierre. În încheiere autorul subliniază faptul că personalitatea de revoluționar a lui Robespierre a fost pusă în adevărata sa lumină de istoriografia marxistă, de conducătorii proletariatului francez, în deosebi cu prilejul aniversării a 150 de ani de la revoluția franceză, în 1939, și cu prilejul aniversării a 200 de ani de la nașterea lui Maximillian Robespierre, care s-a sărbătorit anul trecut.

Discuțiile cu privire la caracterul revoluției din noiembrie din Germania, care s-au purtat timp îndelungat în revista Voprosî Istorii, au luat sfîrșit o dată cu sărbătorirea celei de a 40-a aniversări a acestui eveniment remarcabil din viața poporului german. Revista a publicat cu acest prilej articolul primului secretar al Partidului Socialist Unit din Germania, Walter Ulbricht [3], „Despre caracterul revoluției din noiembrie", Tezele C. C. al P.C.U.S.[4] și concluziile revistei pe marginea discuțiilor purtate în legătură cu caracterul și particularitățile revoluției din Germania [5].

În articolul său, Walter Ulbricht critică pe acei istorici care în cursul discuțiilor au negat unele teze de bază ale materialismului istoric, apreciind revoluția din noiembrie ca o revoluție socialistă. El arată că, deși la ordinea zilei în Germania se gasea revoluția socialistă pentru care existau premise obiective, clasa muncitoare nu a putut cuceri puterea politică din cauza lipsei unui partid marxist [6]. În continuarea articolului, primul secretar al P.C.U.G. vorbește despre rolul și particularitățile imperialismului german și despre criteriile după care se pot determina caracterul unei revoluții, pentru ca în încheiere să arate că revoluția din noiembrie a fost o revoluție burghezo-democratică „...înfăptuită într-o anumită măsură cu mijloace și metode proletare" [7].

În tezele Comisiei Biroului Politic al C. C. al P.S.U.G. sînt prezentate de pe pozițiile metodologiei marxist-leniniste, problemele de bază ale mișcării muncitorești și comuniste din Germania: imperialismul german și dezvoltatea social-democrației în perioada pînă la primul război mondial, criza social-democrației în timpul războiului, Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și influența ei asupra Germaniei, rezultatele și învățămintele revoluției din noiembrie, folosirea experienței ei de către poporul german și mișcarea muncitorească din Germania după cel de al doilea război mondial.

În nr. 12 revista Voprosî Istorii a publicat concluziile la discuțiile care au avut loc. În articol se arată că în coloanele revistei Voprosî Istorii au fost expuse trei puncte de vedere: 1) majoritatea autorilor au atribuit revoluției din noiembrie un caracter burghezo-democratic cu tendința de a se transforma în revoluție socialista; 2) un singur participant a apreciat revoluția din noiembrie ca o revoluție burgheză; 3) unii istorici, în special germani, au socotit revoluția din noiembrie drept o revoluție socialistă. În continuarea articolului, se face o analiza amplă a acestor puncte de vedere, aratîndu-se și combătîndu-se greșelile acelor istorici care nu au pornit la analiza acestui eveniment de la aprecierea de clasa a problemelor de baza

---

[1] Nr. 7, p. 62—85.
[2] *Ibidem*, p. 62.
[3] Nr. 8, p. 67—71.
[4] Nr. 11, p. 3 23.
[5] Nr. 12, p. 96 125.
[6] Walter Ulbricht, art. cit., nr. 8, p. 65.
[7] *Ibidem*, p. 71.

ale revoluţiei. Redacţia consideră în încheiere că discuţiile au reprezentat un exemplu viu al colaborării istoricilor dintre cele două ţări, U.R.S.S. şi R.D.G., în problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale.

Problema pe care şi-o propune s-o examineze acad, M. V. Necikina în articolul „Despre stadiul „ascendent" şi „descendent" al formaţiei feudale[1]", e următoarea: Care este criteriul marxist-leninist de apreciere a faptului că o formaţie se află în faza ascendentă, de dezvoltare organică sau în cea descendentă, de decădere. Pornind de la învăţătura clasicilor marxism-leninismului, acad. M. V. Necikina arată că la baza acestui criteriu trebuie să stea dialectica raporturilor dintre relaţiile de producţie şi caracterul forţelor de producţie. Atîta timp cît relaţiile de producţie se află în concordanţă cu caracterul forţelor de producţie formaţia social-economică se găseşte în faza ascendentă; cînd dimpotrivă relaţiile de producţie devin o frînă pentru noile forţe de producţie, formaţia economică intră în stadiul de evoluţie descendentă. Aplicînd această teză generală la epoca feudalismului în Rusia, acad. M. V. Necikina determină trăsăturile calităţii noi survenite în sfera forţelor de producţie din economia Rusiei care le imprimă un nou caracter şi le fac să intre în conflict cu vechile forme sociale, ca vechile relaţii de producţie reflectînd faptul că formaţia social-economică dată se află în stadiul său descendent.

Un exponent tipic al noului, născut în sfera forţelor de producţie în epoca feudalismului îl constituie, după M. V. Necikina, manufacturile. Indiferent de faptul că în manufacturi se folosea mîna de lucru salriată sau lucrau ţăranii dependenţi, „din punct de vedere al caracterului forţelor de producţie manufactura... aparţine modului de producţie capitalist şi constituie un pas însemnat înainte către ridicarea productivităţii muncii omeneşti"[2]. De aceea, în măsura în care în manufacturi se foloseau ţăranii iobagi şi relaţiile de producţie rămîneau de tip feudal, noile forţe de producţie veneau în conflict cu vechile relaţii, nemai vorbind de faptul că noul caracter al forţelor de producţie atît din manufactura bazată pe munca forţată, cît şi cea bazată pe muncă salariată, venea în conflict cu formele sociale feudale care dominau perioada respectivă.

În ceea ce priveşte domeniul economiei, M. V. Necikina consideră că indiciul cel mai caracteristic al conflictului dintre relaţiile de producţie şi noile forţe de producţie şi prin urmare al faptului că modul de producţie feudal a intrat în stadiul său descendent este imposibilitatea reproducţiei simple a gospodăriei ţărăneşti[3]. Atît timp cît exploatarea feudală permitea reproducţia simplă a gospodăriei ţărăneşti se crea posibilitatea unei oarecari dezvoltări a forţelor de producţie. Cînd însă economia feudală a fost atrasă în circuitul producţiei de mărfuri şi moşierii vărsau pe piaţă din ce în ce mai multe produse agrare, exploatarea muncii ţărăneşti s-a intensificat într-un ritm aşa de vertiginos încît ţăranul nu putea nici măcar să-şi asigure reproducţia simplă a gospodăriei sale. Economia feudală intrase într-o perioadă de criză, fenomenul degradării gospodăriilor ţărăneşti al restrîngerii suprafeţelor de pămînt cultivat pentru nevoile producătorului direct, a distrugerii inventarului viu şi mort ilustrează criza economiei feudale în stadiul sau decendent.

La rubrica „Discuţii" a mai fost publicat articolul lui I. I. Smirnov[4], în care autorul combate opiniile exprimate de A. A. Ziminl[5] cu privire la răscoala lui Bolotnikov, şi articolul semnat de Z. V. Udalţova şi A. P. Cajdan[6] în legătură cu unele probleme nerezolvate din istoria social-economică a Bizanţului, ca problema trecerii de la orînduirea sclavagistă la cea feudală, a existenţei obştei în imperiul bizantin, ş. a.

Remarcăm în nr. 12 două materiale cu privire la Romînia. Unul cuprinde o prezentare succintă a poziţiei presei din Romînia faţă de manifestările revizionismului contemporan pe plan internaţional, unde autorul înfăţişează articolele şi studiile cu această temă apărute în Lupta de clasă, Scînteia, Analele Institutului de Istorie a Partidului şi în alte publicaţii centrale din Romînia[7]. Cel de-al doilea[8], (M. M. Zalîşkin, „Materiale noi de arhive despre legăturile revoluţionare romîno-ruse în anii 1875—1878"), reprezintă o contribuţie serioasă la adîncirea studierii relaţiilor romîno-ruse în anii 1875—1878. Deşi în această problemă istoricii romîni şi-au spus cuvîntul pe larg, autorul sovietic aduce date noi culese din arhivele sovietice. Astfel într-o serie de rapoarte trimise ministrului de interne al Rusiei ţariste, funcţionarii din judeţele de pe graniţa cu Romînia semnalau trecerea prin contrabandă a unei bogate literaturi revoluţionare, cu ajutorul membrilor cercurilor revo-

---

[1] Nr. 7, p. 86—108.
[2] *Ibidem*, p. 98.
[3] *Ibidem*, p. 106.
[4] Nr. 12, p. 116—131.
[5] Nr. 3, 1958, p. 97—113.
[6] Nr. 10, p. 79—96.
[7] Nr. 12, p. 177—184.
[8] Nr. 12, p. 170—176.

luţionare din Romînia. În timpul războiului ruso-turc din 1877—1878 în librăriile din Bucureşti se desfăcea aceeaşi literatură rusă conspirativă tipărită în străinătate, printre care şi ziarul „Cauza comună". Abia în ianuarie 1878 autorităţile ruseşti au fost sezisate de acest lucru şi agenţii ruşi au început să cumpere din magazinele Bucureştiului această literatură „periculoasă" pentru soldaţii ruşi. Cu toate acestea, mulţi participanţi în războiul din 1877—1878 au reuşit să transporte şi ei din Romînia în Rusia diferite publicaţii revoluţionare, venite din Apus [1].

La studiile şi comunicările semnalate mai sus mai pot fi amintite următoarele comunicări, interesante fără îndoială, dar asupra cărora spaţiul nu ne îngăduie să ne oprim mai mult: „Acumularea primitivă a capitalului în Ucraina" (A. A. Nesterenko) [2], „Cu privire la apariţia şi formarea organizaţiei marxist-leniniste în Bacu" (I. I. Isaiev) [3], „Sindicatul Prodamet în anii primului război mondial, 1914—1917" (A. P. Pogrebinschi) [4], „Rolul lui A. M. Gorki în organizarea editării istoriei războiului civil din U.R.S.S." (S. F. Naida şi M. V. Rîbacov) [5], „Cu privire la istoria industriei de mătase din Rusia în deceniile 3—5 ale secolului XIX" (P. I. Bucşpan) [6], „Comsomolul în construcţiile noi ale cincinalelor dinainte de război" (L. S. Ozerov) [7], „Feroviarii Rusiei — participanţi activi la grevele din octombrie 1905" (I. M. Puşkareva) [8], „Căzăcimea de pe Iaik, în ajunul războiului ţărănesc din 1773 1774" (I. G. Rosner) [9], „Participarea coreenilor din Orientul Îndepărtat rus în lupta de eliberare naţională împotriva Japoniei" (S. S. Grigorievici) [10], „Problemele istoriei contemporaneităţii" (Walter Bartel) [11].

O comunicare publicată în nr. 9 priveşte o interesantă problema de istorie veche [12] (V. A. Ustnikov, „În legătură cu problema cercetării scrierii cretane liniare A").

Menţionăm de asemenea că la rubrica de istoriografie şi critică, revista sovietică a publicat mai multe materiale interesante ca „Falsificarea de către istoricii burghezi din S.U.A. a istoriei intervenţiei americane împotriva Rusiei Sovietice în anii 1817 1820" (V. V. Alahverdov) [13], „Unele probleme ale metodologiei istoriei ştiinţelor politice" (S. F. Checechian) [14], „Evoluţia istoriografiei burgheze americane a războiului civil 1861 1865" (I. P. Dementiev) [15] ş. a.

Toate acestea se adaugă conţinutului valoros al revistei Voprosî Istorii, ceea ce justifica interesul pe care cercurile de cititori din ce în ce mai largi din diferite ţări, îl manifesta pentru principala revista sovietică de istorie.

N. Copoiu

Československý časopis historický (Revista cehoslovacă de istorie)

Praga, V, 1957, 4, 200 p.; VI, 1958, 1 4, 819 p.

Ultimul număr pe 1957 din *Revista cehoslovacă de istorie* cuprinde cîteva studii interesante prin varietatea şi valoarea lor ştiinţifică. Vom aminti, în primul rînd, articolul comemorativ al lui Jaroslav Cézar despre ecourile pe care le-a avut Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie asupra satelor din Cehoslovacia între 1917—1920 (*Ohlas velké říjnové socialistické revoluce na českém venkově v letech 1917—1920*, nr. 4, p. 616—632). Autorul analizează mai ales situaţia economică a satelor cehe de după primul război mondial, caracterizată prin încetinirea procesului de reproducţie agricola, prin lipsa mîinii de lucru, prin rechiziţionarea produselor agricole. Din cauza lipsurilor şi a raporturilor de inegalitate socială, din sînul păturilor ţărăneşti în perioada dintre 1917—1920, şi sub influenţa ideilor revoluţionare din Rusia, se desfăşoară în satele cehe o îndîrjită luptă de clasă, în forme din cele mai active. Articolul lui J. Cézar constituie o completare

[1] Вопросы истории, nr. 12, p. 176.
[2] Nr. 11, p. 142—152.
[3] Nr. 8, p. 97—113.
[4] Nr. 10, p. 22—34.
[5] Nr. 8, p. 72—83.
[6] Nr. 9, p. 72—86.
[7] Nr. 12, p. 132—151.
[8] Nr. 12, p. 152 169.
[9] Nr. 10, p. 97—112.
[10] Nr. 10, p. 139—151.
[11] Nr. 10, p. 152 165.
[12] Nr. 9, p. 101 106.
[13] Nr. 11, p. 177—189.
[14] Nr. 7, p. 109—119.
[15] Nr. 11, p. 135—151.

binevenită la studiul de proporţii mai mari al lui O. Říha (*Ohlas říjnové revoluce v Československu*, Praga, 1957).

După cercetări mai cuprinzătoare asupra începuturilor mişcării muncitoreşti din Cehia[1], Zdeněk Šolle, specializat în astfel de probleme, urmăreşte acum procesul formării acestei mişcări în Praga (*K počátkům dělnického hnutí v Praze*, 4/1957, p. 664—688 şi 2/1958, p. 266—310). Autorul caută să precizeze rolul politic jucat de lucrătorii praghezi în ansamblul mişcărilor muncitoreşti din Cehia de la început şi pînă pe la 1876. Înlăuntrul acestei epoci, Šolle distinge două perioade: prima cuprinde începuturile mişcării şi culminează cu apariţia revoluţiilor burgheze din jurul anului 1840, iar a doua porneşte de la sfîrşitul mişcărilor revoluţionare burgheze şi se caracterizează prin răspîndirea ideilor socialismului ştiinţific în mişcarea muncitorească. În timp ce purtătorii ideilor din prima perioadă au fost lucrătorii de la cartonaje, în perioada următoare elementele fruntaşe, dinamice sînt recrutate din rîndurile proletariatului marii industrii pragheze. În cadrul acestor perioade, autorul precizează măsura participării fiecărei categorii de lucrători la frămîntările muncitoreşti, subliniează prefacerile care au loc ca un ecou al transformărilor tehnice din economia industrială, dă la iveală nemulţumirile şi grevele lucrătorilor, urmăreşte programele de luptă, adunările şi consfătuirile organizatorice, notează alcătuirea primului comitet central de luptă, — la 27 martie 1870 — care să conducă întreaga muncitorime pragheză şi cercetează penetraţia ideilor revoluţionare din afară asupra acestor mişcări ca, de pildă, influenţa Comunii din Paris etc.

O lungă contribuţie la problematica mişcărilor naţionale şi democratice din ţările cehe, între anii 1868—1871, publică Jaroslav Purš (*Tábory v českých zemích 1868—1871*, 2/1958, p. 234—266; 3/1958, p. 446—470; 4/1958, p. 661—690). E vorba de o serie de mari adunări populare, la care erau atrase masele de ţărani şi lucrători, în această perioadă de timp, pentru înfăptuirea unor revendicări naţionale şi democratice.

Un studiu de importanţă locală, în legătură cu istoria raporturilor agrare, semnează Bohumil Černý (*Vývoj lihovarství v českých zemích*, 4/1957, p. 688—727). E vorba de fabricarea spirtului în ţările cehe, — industrie care începe încă din sec. al XVI-lea, cînd nobilimea, pe lîngă bere, mai trece şi la producţia spirtului. Prezentînd evoluţia raporturilor economice din viaţa satelor, autorul face în permanenţă legătura cu interesele diferitelor organizaţii politice, care îşi disputau hegemonia economică a satului ceh.

Din sectorul istoriei moderne, amintim articolul lui J. Křížek despre politica burgheziei cehe şi „problema cehă" între 1900—1914 (*Česká buržoasní politika a „česká otázka" v letech 1900—1914*, 4, 1958, p. 621—661), în care caută să stabilească poziţia burgheziei cehe faţă de aspectul internaţional al luptelor pentru eliberarea naţională a Cehoslovaciei. În ceea ce priveşte istoria contemporană, revista publică şi o colaborare slovacă, datorită lui Juraj Kramer, care se ocupă de dezvoltarea industriei slovace în prima Republică cehoslovacă (*Niektoré ótázky vývinu priemyslu na Slovensku v predmnichovskej republike*, 4/1958, p. 690—722). Studiind deocamdată numai fabricarea hîrtiei şi celulozei, Kramer conchide că trecerea întreprinderilor şi băncilor maghiare în mîinile capitaliştilor cehi s-a făcut, după primul război mondial, în deplin acord cu interesele burgheziei slovace. N-a fost la mijloc nici o concurenţă, deoarece volumul capitalului slovac era neîndestulător, la data aceea, pentru a întreprinde o astfel de acţiune.

Cu o problemă legată de criza economică din 1930—1931 se ocupă K. Kořalková. Autoarea stăruie asupra ecoului pe care l-a avut şomajul în politica internă din Cehoslovacia la începutul acestei crize (*Ohlas hnutí nezáměstnaných ve vnitropolitickém životě Československá na počátku hospodářské krise 1930—1931*, 3/1958, p. 470—500). Kořalková găseşte că e vorba de o adevărată mişcare a şomerilor care, sub conducerea şi îndrumarea Partidului Comunist, a exercitat o anumită influenţă asupra politicii interne a Cehoslovaciei din acel timp. De altfel, anul următor, în 1932, s-a produs cunoscuta grevă din oraşul Most care, împreună cu mişcarea amintită mai sus, constituie două acţiuni politice foarte importante, organizate de Partidul Comunist împotriva partidelor burgheze şi reformiste din Cehoslovacia.

Věra Olivová publică un articol în legătură cu manevrele diplomaţiei cehoslovace în problema Ruhrului din 1923 (*Československá diplomacie v době rurské krise roku 1923*, 1/1958, p. 59—70).

Un interesant capitol de istorie medie, din istoria războiului ţărănesc din Tirol şi ţinutul Salzburg, publică Josef Macek (*Petr Pässler v tyrolské a salzburské válce*, 1/1958, p. 3—32). Autorul dă la iveală o serie întreagă de evenimente şi detalii din lupta de rezistenţă a populaţiei din aceste regiuni, din

[1] Zd. Šolle, *Dělnické hnutí v českých zemích za imperialistické světové války*, Praga, 1952 şi *Ke vzniku první dělnické strany v naší zemi*, Praga, 1953.

timpul războiului țărănesc german. Articolul de față pledează în mod hotărît pentru includerea haiduciei în formele active ale luptei de clasă, în feudalism.

În cadrul lucrărilor comemorative în legătură cu împlinirea a 20 de ani de la dictatul de la München, R. Kvaček se ocupă cu pregătirile diplomatice, care au premers actului din sept. 1938 (*K bezprostřední diplomatické přípravě Mnichova*, 3 1958, p. 409—446). Întrucît autorul a publicat în anul trecut o lucrare mai mare asupra acestor probleme, vom reveni într-o recenzie mai cuprinzătoare asupra tuturor chestiunilor legate de acest eveniment politic.

Un articol de istorie contemporană publică Miloš Klimeš și Marcel Zachoval privitor la desfășurarea evenimentelor din februarie 1948 (*Příspěvek k problematice únorových události v Československu v únoru 1948*, 2/1958 p. 186—233), care au însemnat înlăturarea partidelor burgheze de la conducerea statului și victoria clasei muncitoare. Jurij Křížek publică, în continuare, studiul său foarte bogat în date și situații statistice, în legătură cu criza fabricelor de zahăr din țările cehe din 1880 și importanța ei pentru creșterea mișcărilor țărănești (*Krise cukrovarnictví v českých zemích v 80. letech minulého století a její význam pro vzrust rolnického hnutí, 1/1958, p. 46—59*)[1].

În sfîrșit, prof. Henryk Batowski de la Cracovia prezintă într-un articol interesant, poziția politică a marelui poet polonez, Adam Mickiewicz, față de rolul pe care l-au jucat cehii atît în sfera lumii slave, cît și în frămîntările revoluționare din anii 1848—1849 (*Adam Mickiewicz a čechové v revolučních letech 1848—1849*, 1/1958, p. 32—46).

★

O parte vie și interesantă a acestei reviste o formează fără îndoială „discuțiile” purtate în jurul unor probleme de importanță mai largă, care interesează desigur și istoriografia noastră. Astfel, Alois Mika caută să fundamenteze istoric procesul acumulării primitive a capitalului în țările cehe (*K otázce počátku původní akumuláce kapitálu v českých zemích*, 4/597, p. 632—664). Pentru a situa în timp geneza modului de producție capitalist, Mika admite ca trăsătură fundamentală a acestui proces, exproprierea în masă a țărănimii în sec. XV și XVI. Autorul mai condiționează începuturile acumulării primitive a capitalului și de alte fenomene social-economice ca, cotropirea pămîntului stăpînit de iobagi, fuga de pe moșiile panilor, diferențierea socială și pauperizarea populației sătești, existența producției de mărfuri, ș.a.

Considerațiile lui Mika au provocat o intervenție din partea lui Josef Válka, care răspunde atît la problema celei de-a doua iobăgii[2], aflată și ea în discuție, cît și la chestiunea acumulării primitive a capitalului (*Druhé nevolnictví a původní akumulace v 16. století*, 2/1958, p. 316 324).

În ceea ce privește iobăgia, Mika o socoate un sistem social-economic complex, care s-a dezvoltat într-o parte a lumii în faza finală a orînduririi feudale. Caracterul esențial al iobăgiei îl constituie predominarea robotei ca rentă feudală. Or, lucrul acesta s-a întîmplat în țările cehe în prima jumatate a sec. XVII, în timpul războiului de 30 de ani. La rîndul său, Válka distinge în această problemă două aspecte: 1. starea de iobagie ca raport de dependență a populației sătești față de stăpînul pămîntului și, într-un sens mai larg, situația socială a iobagilor, și 2. iobăgia ca o caracterizare a întregei epoci în care predomină relațiile de iobăgie. În timp ce Mika propune însă folosirea unei singure denumiri, aceia de iobăgie, Válka argumentează în favoarea celuilalt termen de „a doua iobăgie”.

În legătură cu acumularea primitivă a capitalului, nici Válka nu aduce argumente hotărîtoare. El leagă acest fenomen de „exproprierea micului producator în perioada cînd în societate se dezvolta toate celelalte condiții favorabile modului de producție capitalist” (p. 323). Se pare că în Cehia nu s-a ajuns niciodată la o expropriere în masă, mai ales în legătură cu evoluția marei proprietăți, deoarece nici mai tîrziu n-au fost astfel de condiții, încît feudalul sa prefere îndepărtarea iobagului de pe moșia lui, în loc sa-l lase să muncească ogoarele.

Válka se întreabă dacă exista cumva în sec. al XVI-lea anumite trasaturi pe care le-am putea caracteriza drept capitaliste și dacă ansamblul acestor elemente ar putea forma procesul acumularii primitive a capitalului. În consecință, autorul crede ca preponderența robotei nu constituie trăsătura esențială a iobăgiei, după cum nici exproprierea în masă nu formează trăsatura de capetenie a acumulării primitive. Așa dar, discuția rămîne deschisă.

---

[1] Vezi începutul în *Československý časopis historický*, 1956, p. 270—298.

[2] Contribuția lui Alois Mika se intitulează *Problém počátků nevolnictví v Čechách*, în *Československý čas. historický*, 2 1957, p. 226—248. Vezi și darea de seamă *Studii* revistă de istorie, 1 1958, p. 149 151.

În afară de aceste probleme, istoriografia cehă mai pune în discuţie şi noţiuni din domeniul metodologiei istorice. Aşa de pildă, prof. Václav Husa caută să definească conţinutul a trei termeni din sfera cercetărilor de istorie. E vorba de *metodă, metodică* şi *metodologie*, (*Metoda-metodika-metodologie*, 2 1958, p. 311—315), noţiuni pe care autorul le defineşte în comparaţie cu poziţia lui Fr. Graus (*K otázkám metodiky středověkých dějin, Československý čas. historický*, 1956, 1. p. 99 115) şi cu definiţiile formulate de J. Polišenský şi L. Hrabová în lucrarea lor despre „Unele probleme de metodică în cercetările istorice" (*K některým otázkám metodiky historické práce*, idem, 1957, 1, p. 139 144).

Legată de aceste probleme, amintim şi contribuţia lui Vladimir Kašik, care analizează cîteva aspecte cu caracter metodologic din sfera istoriografiei (*Několik poznámek k metodologickým problémům v historiografii*, 3/1958, p. 507—520). Ridicîndu-se împotriva schematismului, obiectivismului şi lipsei de cunoaştere a metodologiei marxiste, autorul constată că lipsurile din istoriografie se datoresc, în primul rînd, felului îngust în care e aplicat şi interpretat materialismul istoric.

În sfîrşit, A. Dobrý se ocupă de periodizarea economiei cehe între anii 1918—1945 (*Některé metodické a obsahové otázky periodisace dějin československého hospodářství v letech 1918 1945*, 4, p. 723—735).

Urmează un capitol închinat recenziilor şi numeroase însemnări bibliografice grupate pe orînduiri sociale. Diferite ştiri privitoare la viaţa ştiinţifică din ţară şi de peste hotare, mai ales din ţările de democraţie populară, întregesc conţinutul bogat şi variat al revistei.

Tr. Ionescu-Nişcov

История СССР

Moscova, I/1958, nr. 1—6

Revista *Istoria U.R.S.S.* — organul Institutului de istorie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. — a ocupat, de la primele numere apărute în anul 1957, un loc de seamă pe frontul istoriografiei sovietice. Alături de problemele istoriei social-economice, politice şi culturale ale popoarelor U.R.S.S., revista îşi îndreaptă atenţia şi asupra disciplinelor istorice auxiliare şi problemelor de istoriografie. Interesul major este acordat istoriei societăţii socialiste, istoriei activităţii conştiente a maselor muncitoare, călăuzite de partidul comunist, pentru transformarea revoluţionară a societăţii.

Spaţiul ce-l avem la dispoziţie nu ne îngăduie decît o prezentare succintă a studiilor ce ni s-au părut mai ilustrative.

Articolul lui O. P. Makarova „Despre originea aşa-numitului proiect grecesc (4)[1] atacă o problemă care a servit istoriografiei burgheze, decenii de-a rîndul, ca armă comodă pentru speculaţii politice antiruse. Ca şi falsul „testament a lui Petru I", „proiectul grecesc" devenise formula care sintetiza uneltirile diplomaţiei ruse pentru cucerirea Constantinopolului şi apoi a lumii întregi.

Şi în istoriografia burgheză din ţara noastră proiectul Ecaterinei II pentru alungarea turcilor din Europa, constituirea unui imperiu grecesc, cu capitala la Constantinopol, sub conducerea marelui duce Constantin şi a unui stat Dacia, ce urma să cuprindă Moldova, Ţara Romînească şi Basarabia, a fost acceptat „tale quale" servind propagandei antiruse, dusă de cercurile oficiale.

Într-un articol publicat nu de mult, ne-am permis să punem sub semnul îndoielii rosturile proiectului grecesc şi înclinăm să credem că „proiectul constituie o manevră dibace a diplomaţiei ţariste, prin care urmărea doar să obţină prin cointeresarea Austriei libertatea de acţiune în Crimeea"[2].

O. P. Makarova, face o analiză profundă şi multilaterală remarcabilă ca metodă şi scrupulozitate a unui imens material (cred că nu mă înşel afirmînd că nu i-a scăpat vreun izvor cît de cît important) aducînd deplină lumină în această problemă. O. P. Makarova dovedeşte că scrisoarea din 10 septembrie 1782 a Ecaterinei a II-a către Iosif II care cuprinde planul de împărţire a Turciei şi restabilirii imperiului grecesc, reprezintă un document de politică „machiavelică", o plasă ţesută din ficţiuni, în care Ecaterina

---

[1] Cifrele din paranteză indică n-rele în care au apărut articolele respective.

[2] A. Vianu, *Note privitoare la participarea voluntarilor romîni la războiul ruso-austro-turc (1787—1792)* în *Analele romîno-sovietice*, nr. 3/1956, p. 98.

a II-a a prins nu numai pe Iosif II, ci toate cabinetele europene. Alipirea Crimeei la Rusia a apărut — în complicatele condiţii internaţionale din acea vreme — ca o soluţie salvatoare în furtuna artificială, creată de Ecaterina II.

Pretenţiile Rusiei asupra Crimeii păreau moderate şi înlăturau, cel puţin pentru moment, problema Constantinopolului.

Astfel, „proiectul grecesc" şi-a atins ţelul; planul fantezist, lipsit de orice bază reală şi care n-a reprezentat niciun moment programul politicii orientale a guvernului rus, a servit ca instrument pentru înfăptuirea unui obiectiv concret în care Rusia era vital interesată.

E. I. Rubinstein consacră un studiu „Forţei de muncă în manufactura posesională Gonciarov în a doua jumătate a sec. XVIII" (nr.1). Esenţa social-economică a manufacturii posesionale este una din problemele actuale ale ştiinţei sovietice. Discuţia din ultimii ani, în coloanele revistelor sovietice de specialitate, n-a dus pînă în prezent la o unitate de vederi în rezolvarea acestei probleme.

Unii din participanţii la discuţie: acad. S. G. Strumilin, K. N. Noviţki, F. I. Polianski consideră că modul de producţie în manufactura posesională este în esenţă capitalist, alţii ca: E. S. Vilenskaia, N. I. Pavlenko, I. V. Kuzneţov, A. M. Karpacev — feudal, iar un al treilea grup de istorici: V. N. Vasiliev şi alţii, drept ceva deosebit, specific.

Autorul — conducîndu-se după indicaţia lui V. I. Lenin — consideră că elementul hotărîtor pentru determinarea modului de producţie este caracterul forţei de muncă.

În acest scop, E. I. Rubinstein supune unei analize atente fondul de arhivă al domeniilor Gonciarov, respectiv dosarele privitoare la manufactura de pînzeturi a Gonciarovilor — cea mai mare întreprindere posesională din Rusia în a doua jumătate a sec. XVIII.

Autorul stabileşte curba forţei de muncă pentru perioada 1739—1799 din punct de vedere al componenţei sociale: lucrători liber angajaţi, posesionali, lefegii, cumpăraţi.

Majoritatea covîrşitoare au constituit-o lucrătorii posesionali — oameni rupţi de pămînturile lor şi legaţi de fabrică, unde învăţau diverse meserii şi lucrau întreaga viaţă. Autorul subliniează pe baza datelor, că diviziunea muncii ce exista în manufactura Gonciarov era departe de a fi dusă pînă la capăt, munca lucrătorului posesional nelimitîndu-se la o operaţie parţială de îngustă specializare.

Deşi plata bănească constituia mijlocul de bază pentru întreţinerea lucrătorilor posesionali, folosindu-se totodată şi elemente capitaliste de stimulare a muncii, formele de exploatare erau feudale. Trăsăturile noi ale întreprinderii, trecînd prin filtrul relaţiilor feudale, pierdeau caracterul lor specific, capitalist, menţinînd manufacturii posesionale un caracter feudal.

Datele noi ale studiului lui E. Rubinstein dau sugestii preţioase şi pentru metoda de analiză în stabilirea caracterului întreprinderilor manufacturiere din ţara noastră de la sfîrşitul veacului XVIII şi începutul celui de al XIX-lea.

În studiul „Etapele de bază ale genezei capitalismului în Rusia" (5) cunoscutul savant V. K. Iaţunski îmbrăţişează problemele nodale ale acestei teme care a prilejuit în ultimul deceniu o discuţie vie şi pasionantă în publicistica istorică sovietica. Pentru V. K. Iaţunski, geneza capitalismului nu este numai apariţia primilor germeni ai capitalismului, ci şi formarea lui ca sistem de relaţii sociale.

Autorul urmăreşte şi stabileşte concret modul şi formele apariţiei şi dezvoltării relaţiilor capitaliste, în condiţiile intensificarii iobăgiei, ceea ce a dat acestui proces particularităţi pe care nu le întîlnim, spre exemplu, în ţările Europei Occidentale.

Concluziile autorului pot fi pe scurt formulate astfel:

1) Munca salariată, producţia de marfă şi inegalitate de avere în sînul ţărănimii fenomene prezente în Rusia sec. XVI XVII nu reprezintă în sine simptome ale capitalismului, rolul lor în formaţia economică feudală fiind foarte redus.

Creşterea producţiei de marfă şi folosirea muncii salariate au constituit terenul de alimentare din care vor apare germenii relaţiilor capitaliste.

2) Mlădiţele capitalismului au apărut în Rusia pentru prima oară în sec. XVII în sfera producţiei industriale.

Introducerea muncii silite în întreprinderile de tip manufacturier care, în primul timp, avea rolul de a completa munca salariată, a îngreuiat însă naşterea relaţiilor capitaliste.

3) În primele trei sferturi ale secolului XVIII, germenii capitalismului s-au întărit, a sporit şi folosirea muncii silite în întreprinderile manufacturiere — mai ales în urma măsurilor guvernamentale din anii 1730—1740. Bună parte din cadrele de lucrători liberi au fost aserviţi. S-a menţinut însă şi manufactura capitalistă şi mica producţie de marfă capitalistă, care a constituit terenul

de alimentare a acestei manufacturi. Greutatea specifică a întreprinderilor de tip capitalist în economie era încă neînsemnată.

4) Începînd din ultimul pătrar al sec. XVIII, pe baza dezvoltării micii producţii de marfă capitaliste în industrie şi a manufacturii capitaliste, a început să se formeze felul de viaţă capitalist (капиталистический уклад). Rolul întreprinderilor care foloseau munca silită a scăzut brusc în al doilea pătrar al secolului XIX; greutatea specifică a felului de viaţa capitalist în economia Rusiei a sporit într-o măsură însemnată. Această perioadă are o însemnătate hotărîtoare în geneza capitalismului. Felul de viaţă capitalist şi condiţiile create de lichidarea iobăgiei în anul 1861 au servit ca bază de plecare pentru dezvoltarea capitalismului în Rusia.

5) Dezvoltarea felului de viaţă capitalist a atras după sine descompunerea orînduirii feudale în agricultură. Dezvoltarea capitalismului în agricultură înainte de anul 1861 a fost însă foarte redusă; ea a avut loc abia după desfiinţarea iobăgiei.

6) Formarea relaţiilor capitaliste a avut loc, în principal, pe un teritoriu relativ limitat: raionul central industrial, Petersburg şi ţările baltice... În restul Rusiei acest proces era puţin accentuat, cu toate că în agricultura unor raioane din Ucraina erau prezenţi germenii capitalismului într-o măsură mult mai însemnată decît în întreaga Rusie.

V. P. Leikina-Svirskaia tratează o temă încă insuficient lămurită în istoriografia sovietică: „Formarea intelectualităţii raznocinte în Rusia în anii 1830—1840" (1).

Procesul formării intelectualităţii raznocinte îşi are începuturile într-o perioadă mai îndepărtată, dar el a luat forme distincte în anii 1830—1840. Criza formaţiei feudale în al doilea sfert al secolului XIX a accelerat ritmul de formare a intelectualităţii necesare în orice societate capitalistă, şi fără de care este de neconceput producţia capitalistă modernă. După cum arată V. I. Lenin, raznocinţii au fost „reprezentanţii culţi ai burgheziei liberale şi democrate care nu aparţineau nobilimii, ci funcţionărimii, micii-burghezii, negustorimii şi ţărănimii" (V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, Ed. P.M.R., p. 240).

Necesitatea obiectivă a lichidării relaţiilor iobăgiste a constituit baza apariţiei ideologiei burghezo-democratice. Purtătorii acestei iobăgii au fost reprezentanţii intelectualităţii raznocinte, care s-au plasat alături de masele populare exploatate, ridicîndu-se în apărarea drepturilor lor şi sprijinind lupta de eliberare socială. Autoarea se ocupă pe larg de diferitele aspecte ale procesului de formare a intelectualităţii raznocinte, precum şi de factorii care au contribuit la pătrunderea ideilor democratice în conştiinţa tineretului studios, în ciuda orientării conservatoare dată de statul iobăgist sistemului de învăţămînt şi de educaţie.

Studiul lui V. N. Rosenthal: „Primele manifestări deschise ale liberalilor ruşi în anii 1855—1856" (2) reprezintă o pagină interesantă din istoria liberalismului rus — a apariţiei platformei politice a liberalilor în anii premergători situaţiei revoluţionare. Autorul face o profundă analiză programului şi activităţii liberalilor din acea perioadă şi dovedeşte că ei erau incapabili de a lupta consecvent pentru prefaceri burgheze. Strîns legaţi de ţarism şi de moşierime, liberalii ruşi s-au plasat, încă din anii 1855—1856 pe poziţii duşmănoase faţă de popor şi de democraţia revoluţionară care exprima interesele maselor populare. Unele concluzii ale autorului sînt deopotrivă utile şi pentru cei ce studiază istoria mişcării liberale în ţara noastră.

Bună parte din studiile publicate în nr. 3 al revistei sînt închinate prezentării vastei literaturi consacrate Rusiei de către fondatorii marxismului, K. Marx şi F. Engels „Din manuscrisele nepublicate ale lui Karl Marx", „Cu privire la studierea lucrărilor Comisiei Capitaţiei de către K. Marx", „Învăţătura limbii ruse de către K. Marx" şi un vast studiu de sinteză aparţinînd lui R. K. Koniuşaia „K. Marx şi Engels despre dezvoltarea istorică a Rusiei".

K. Marx şi F. Engels au acordat Rusiei o atenţie deosebită de-a lungul întregii lor activităţi social-politice şi ştiinţifice. Ei au studiat cele mai diverse laturi şi probleme ale vieţii ruse: dezvoltarea industriei, a agriculturii şi transportului, starea finanţelor şi a capacităţii militare, a ştiinţei şi artei, a politicii interne şi externe a guvernului, a mişcării revoluţionare şi liberale. Lucrările fondatorilor marxismului despre Rusia ocupă un loc important în moştenirea lor ştiinţifică.

Pentru a putea studia problemele ruseşti pe baza materialelor de primă mînă, K. Marx a început la sfîrşitul anului 1869, la vîrsta de 50 de ani, aproape 20 ani mai tîrziu decît Engels, să înveţe limba rusă. După trei luni de zile de muncă, K. Marx a stăpînit în aşa măsură limba rusă, încît a reuşit să citească cartea lui Herţen „Închisoare şi deportare" şi pe acea a lui Flerovschi „Situaţia clasei muncitoare din Rusia". În anul 1872, K. Marx stăpînea deja la perfecţie limba rusă şi a citit traducerea rusă a primului volum din „Capitalul" pe care a apreciat-o foarte mult.

Interesul profund al lui Marx şi Engels în lămurirea adevăratei stări de lucru în Rusia era determinat de rolul important pe

care ea îl juca în evenimentele vremii şi în dezvoltarea şi creşterea mişcării muncitoreşti internaţionale. În afară de interesele politice, studierea situaţiei Rusiei răspundea şi unor probleme ştiinţifice; astfel, K. Marx a studiat — pentru redactarea vol. II şi III din „Capitalul" — un imens material statistic şi descriptiv cu privire la producţia agricolă şi situaţia ţărănimii ruse, spre a putea ilustra în „Capitalul" problema proprietăţii agrare, a rentei funciare şi a relaţiilor agrare în genere.

Studiul atent al manuscriselor nepublicate ale lui K. Marx, arată că în foarte multe cazuri el trage concluzii la care mai tîrziu a ajuns V. I. Lenin în lucrările asupra capitalismului rus.

Aportul adus de Marx şi Engels în istoriografia Rusiei (ca şi în a oricărei alte ţări a cărei istorie au studiat-o) consta în primul rînd în faptul că a înarmat-o cu o concepţie revoluţionară, cu o metodă de cunoaştere a adevărului ştiinţific — metoda materialismului istoric.

Studiile consacrate istoriei societăţii sovietice îmbrăţişează o tematică de largă respiraţie: probleme privitoare la instaurarea puterii sovietice în republicile naţionale, primele măsuri revoluţionare pentru consolidarea puterii sovietice, lupta cu intervenţia armată străină, refacerea economiei naţionale, lupta pentru alfabetizare, împotriva secetei din 1926, apariţia consfătuirilor de producţie şi rolul lor, formarea cadrelor de mecanizatori ai producţiei colhoznice în perioada de după război (1946—1957) etc.

E. I. Gorodţev consacră un studiu substanţial „Demobilizării armatei în anii 1917—1918" (1).

Deşi procesul care a avut loc în vechea armată rusă după revoluţia din octombrie 1917 şi pînă în februarie 1918 face parte integrantă din istoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, el rămăsese în afara cîmpului cercetătorilor.

Istoria dispariţiei vechii armate ruse era expediată de obicei într-o frază, două, care nu reuşeau să contureze nici măcar liniile directoare ale procesului. Se părea că sub loviturile ofensivei germane din 18 februarie 1918 această armată a încetat să mai existe — un fel de miracol istoric — o armată de milioane de oameni care s-ar fi topit brusc, într-o bună zi, la primul suflu.

Autorul prezintă şi analizează lupta uriaşă, desfăşurată sub conducerea partidului comunist, pentru demobilizarea organizată a armatei, pentru detaşarea elementelor înaintate, capabile de a constitui noua armată revoluţionară. Astfel procesul demobilizării vechii armate, al luptei conştiente împotriva stihiei mic burgheze în armată a reprezentat unul din mijloacele creării Armatei Roşii.

Demobilizarea vechii armate a avut o enormă influenţă asupra mersului evenimentelor revoluţionare. Milioanele de soldaţi îndreptaţi în spatele frontului s-au încadrat în mersul luptei politice, luptînd pentru instaurarea şi consolidarea puterii sovietice.

Demobilizarea vechii armate a avut loc în trei etape: prima etapă de la 10 23 noiembrie (data decretului dat de V. I. Lenin pentru reducerea treptata a efectivelor armatei) ce coincide în timp cu începutul creării Armatei Roşii şi ţine pînă la 15 decembrie 1918, cînd s-au deschis lucrările Congresului pentru demobilizarea întregii armate.

Cu acest congres, la ale carui lucrări a participat şi V. I. Lenin, începe cea de a doua etapă care va dăinui pînă la 18 februarie 1918 — data ofensivei germane. În această etapă s-a intensificat lupta pentru menţinerea armamentului, echipamentului, muniţiei, depozitelor etc. ce urmau să constituie baza materială a Armatei Roşii.

În linii mari, procesul demobilizării armatei s-a terminat înainte de ofensiva germană din 18 februarie 1918.

Tocmai această împrejurare a permis de a se crea astfel de puncte de rezistenţă ca Pskov, Narva, Harkov, Donbass etc. şi de a opri ofensiva germană.

Etapa finală a demobilizării ultimelor rămăşiţe ale vechii armate s-a încheiat spre mijlocul lunii aprilie 1918.

N. F. Kuzmin luminează în studiul „Cu privire la zdrobirea celei de a treia campanii a Antantei " (2) unele laturi puţin cunoscute ale luptei Republicii Sovietice în anul 1920 în ultima etapă a războiului civil şi a intervenţiei armate.

Zdrobirea acestei campanii a asigurat Ţării Sovietice posibilitatea de a trece la rezolvarea sarcinilor de bază ale construcţiei socialismului. Autorul trece succint în revistă rolul pe care l-au avut marile puteri imperialiste în pregătirea acestei campanii. Franţa a fost aceea care a organizat, cu sprijinul Angliei şi S.U.A., campania Poloniei burghezo-moşiereşti împotriva Puterii Sovietice, iar Anglia şi S.U.A. a armatelor lui Vranghel; totodată puterile imperialiste au sprijinit intensificarea intervenţiei japoneze în Extremul Orient.

Toate încercările guvernului sovietic de a stabili relaţii paşnice cu Polonia, de a rezolva problemele în litigiu pe calea tratativelor şi nu a armelor au fost zadarnice. La 25 aprilie 1920 Polonia burghezo-moşierească a început o largă ofensivă în spre Ucraina. Alături de

armata poloneză au intrat în acţiune şi naţionaliştii burghezi ucraineni — cei mai înrăiţi duşmani ai maselor muncitoare ucrainene. Partidul Comunist a chemat din nou poporul sovietic la luptă împotriva invaziei duşmane. În ţară s-a declarat situaţia de război. Comuniştii au fost mobilizaţi pe front. Organizaţia de partid din Ucraina pe teritoriul căreia se duceau lupte înverşunate a desfăşurat o muncă uriaşă pentru mobilizarea forţelor în vederea respingerii inamicului. Elaborarea planurilor de operaţii a fronturilor de sud-vest şi vest s-a făcut sub îndrumarea Comitetului Central al Partidului Comunist.

Strategia sovietică a pornit de la ideea că cel mai bun mijloc pentru respingerea agresorului este ofensiva Armatei Roşii. Armata Roşie a eliberat de intervenţionişti teritoriul Belorusiei Sovietice şi Ucrainei Sovietice; operaţiile militare au fost transferate pe teritoriul Poloniei burghezo-moşiereşti. În acelaşi timp Armata Roşie a avut de dus lupta şi împotriva baronului P. N. Vranghel care dezlănţuie, în iulie 1920, o ofensivă în Crimeea. Înaintarea trupelor roşii în Polonia continua cu o forţă din ce în ce mai mare. La sfîrşitul lui iulie 1920 reprezentanţii muncitorilor revoluţionari polonezi şi ai ţărănimii sărace au constituit Comitetul revoluţionar provizoriu polonez — organul puterii poporului polonez. În fruntea Comitetului revoluţionar se aflau comunişti polonezi ca I. I. Marhlevski (preşedinte), F. E. Dzerjinski, F. I. Kon, E. Pruhniac şi alţii. Masele muncitoare din întreaga Polonie au salutat cu entuziasm declaraţia Comitetului revoluţionar prin care se proclama eliberarea oamenilor muncii din Polonia de sub jugul capitaliştilor şi moşierilor. În sînul Comitetului revoluţionar polonez n-a existat însă o unitate de vederi în problema pămîntului. Măsurile ciuntite care n-au satisfăcut ţărănimea şi greşelile comise în rezolvarea acestei probleme vitale au determinat ca cea mai mare parte a ţărănimii poloneze să adopte o atitudine de expectativă. Desfăşurarea rapidă a evenimentelor de pe front n-a dat timp pentru îndreptarea greşelilor. Puterile imperialiste au sosit în ajutorul Poloniei burghezo-moşiereşti.

În toamna anului 1920, Polonia a fost silită să încheie pacea cu Rusia Sovietică. Aceasta a dat posibilitatea poporului sovietic să-şi încordeze forţele pentru lichidarea trupelor albgardiste ale lui Vranghel.

Victoria împotriva intervenţioniştilor şi a albgardiştilor în războiul civil a constituit cea mai mare înfrîngere militaro-politică a imperialismului mondial, demonstraţia evidentă a forţei vitale şi a invincibilităţii Statului Sovietic.

E. B. Genkina consacră un studiu „Apariţiei consfătuirilor de producţie în anii perioadei de refacere (1921—1925)".

Istoria consfătuirilor de producţie a fost pînă acum tratată numai în lucrări generale, ca o etapă în dezvoltarea întrecerii socialiste; de la subotnicele comuniste prin consfătuirile de producţie la întrecerea socialistă de masă şi la mişcarea stahanovistă.

Autoarea — arată pe bună dreptate — că limitarea numai la stabilirea acestei legături ar fi nejustă. Istoria apariţiei şi rolului consfătuirilor de producţie trebuie tratată sub orizontul ei real. Consfătuirile de producţie constituie o formă permanentă a activităţii productive a clasei muncitoare sovietice legată de problema generală a principiilor conducerii industriei şi a rolului clasei muncitoare în organizarea producţiei socialiste. Astfel s-a pus problema în hotărîrile de partid încă de la apariţia consfătuirilor de producţie şi tot astfel s-a pus şi astăzi în hotărîrile Plenarei C.C. al P.C. al U.R.S.S. din decembrie 1957, care a subliniat însemnătatea consfătuirilor de producţie ca una din formele de bază pentru atragerea muncitorilor în conducerea producţiei, formă ce permite împletirea principiului conducerii unice cu înfăptuirea controlului de jos — din partea maselor largi.

Tratînd din acest punct de vedere istoria consfătuirilor de producţie, autoarea subliniază că la baza consfătuirilor de producţie stau principiile leniniste de conducere a industriei socialiste — principiile centralismului democratic. O dată cu trecerea la construcţia socialistă paşnică, încă la începutul anului 1921 în fabrici şi uzine au apărut diverse forme de organizare a clasei muncitoare: cercuri de producţie, celule de producţie, comisii de producţie, colective de producţie, toate acestea au constituit germenii viitoarelor consfătuiri de producţie. În anii 1921—1923 poporul sovietic a obţinut succese însemnate în refacerea economiei naţionale.

Recolta din 1922/1923 a asigurat o îmbunătăţire sensibilă a situaţiei alimentare, industria se refăcea într-un ritm rapid; salariile au fost sporite; masa de bază a muncitorilor s-a reîntors în întreprinderi; toate acestea au determinat un nivel mai înalt şi noi forme de activitate productivă a clasei muncitoare. O dată cu succesele obţinute au apărut în anul 1923 şi mari greutăţi legate de criza de desfacere — ca urmare directă a „foarfecii" dintre preţurile produselor agricole şi cele industriale. Pentru a se obţine reducerea preţurilor produselor industriale era necesară ridicarea productivităţii muncii. Partidul Comunist a chemat clasa muncitoare la îndeplinirea

acestei sarcini. În aceste noi condiţii eroismul perioadei de refacere a economiei trebuia completat cu o organizare fermă a procesului de producţie în fiece fabrică şi uzină. Un rol hotărîtor în traducerea în viaţă a acestei sarcini l-au constituit consfătuirile de producţie.

Iniţiativa creării consfătuirii de producţie aparţine metalurgiştilor din Leningrad. Din primele luni ale anului 1924 numărul întreprinderilor în care se ţineau consfătuirile de producţie a început să sporească vertiginos. Viaţa a confirmat această formă calitativ nouă de participare a maselor la organizarea industriei socialiste. Autoarea analizează pe bază de date, componenţa şi activitatea consfătuirilor de producţie.

Cu sprijinul partidului şi al sindicatelor sovietice numărul muncitorilor atras în consfătuiri de producţie şi însemnătatea lor ca organizaţie de masă a clasei muncitoare a sporit neîncetat. În anii cincinalelor, activitatea consfătuirilor de producţie a atins proporţii care nici nu puteau fi concepute la apariţia lor. Hotărîrea Plenarei C.C. din decembrie 1957 a deschis o nouă etapă în istoria consfătuirilor de producţie, etapă corespunzătoare sarcinilor măreţe de trecere spre comunism a societăţii sovietice.

O. I. Mitiaeva şi V. A. Kumanev se ocupă în articolele „Campania de masă pentru lichidarea analfabetismului în satul sovietic (1928—1932)" şi „Munca culturală şi instructivă în sat în anii primului cincinal (1928—1932)" de diversele laturi ale activităţii Partidului Comunist şi Guvernului sovietic pentru lichidarea analfabetismului, îngrozitoare moştenire lăsată de ţarism. Orînduirea sovietică a deschis, pentru prima oară în istoria omenirii, maselor populare drumul spre ştiinţă. În vechea Rusie nivelul cultural al poporului era foarte scăzut. Naţionalităţile din regiunile periferice erau aproape în întregime analfabete. Munca de lichidare a analfabetismului a început imediat după victoria Revoluţiei din Octombrie.

Asociaţia culturală de masă „Să lichidăm analfabetismul" a cărui preşedinte a fost M. I. Kalinin, a antrenat în această operă care a luat repede o amploare necunoscută în istorie, toate forţele culturale ale ţării. În oraşe şi sate s-au înfiinţat şcoli de alfabetizare, cercuri, grupe, puncte de lichidare a analfabetismului.

Anii primului cincinal au constituit o etapă de cotitură în viaţa satului sovietic; problema „care pe care" în domeniul agriculturii s-a rezolvat definitiv în favoarea socialismului.

Profundele transformări revoluţionare ce s-au petrecut în satul sovietic au fost legate de uriaşa ofensivă culturală desfăşurată în acea vreme. Creşterea nivelului cultural al ţărănimii a contribuit la rezolvarea problemelor economice şi politice legate de colectivizarea satului. Autorii dau un tablou viu şi colorat al campaniei de masă pentru alfabetizarea maselor ţărăneşti, analizînd conţinutul şi metodele folosite în munca cultural-instructivă din anii primului cincinal. Comsomolul a fost în primele rînduri ale militanţilor pentru ridicarea nivelului cultural al satului.

Congresul al VIII-lea al Comsomolului, care a avut loc în mai 1928, a deschis campania culturală împotriva analfabetismului şi ignoranţei, motivînd că fiecare comsomolist este obligat să găsească şi să înveţe carte pe un analfabet.

Comitetele regionale de partid au condus direct campania de alfabetizare din primele zile ale apariţiei ei, mobilizînd în acest scop toate organizaţiile de partid.

Culăcimea şi-a dat seama de întreaga însemnătate a lichidării analfabetismului şi s-a străduit în fel şi chip s-o împiedice. Lupta de clasă s-a intensificat. Puterea sovietică şi masele muncitoare au demascat şi au pedepsit toate uneltirile duşmanului de clasă.

În decurs de patru ani şi trei luni au învăţat carte în U.R.S.S. 29 milioane de analfabeţi. Spre sfîrşitul anului 1932 numarul populaţiei ştiutoare de carte a sporit în R.S.S. Tadjică de la 4% (cît era în 1928) la 52% ; în R.S.S. Uzbecă, de la 12% la 72% ; în Transcaucazia de la 36% la 86% etc.

Rezultatele obţinute în domeniul alfabetizării au constituit o bază temeinică pentru rezolvarea celei mai importante probleme a primului plan cincinal — problema cadrelor socialiste. Campania de masă cultural-instructivă a arătat încă o dată întregii omeniri că forţele creatoare ale unui popor liber, condus de Partidul Comunist, sînt de nesecat.

I. V. Antipova şi M. I. Şkolnic în articolul „Din istoria creării combinatului metalurgic Magnitogorsk (1929—1931)" reuşesc să prezinte o frescă a unei epopei contemporane de o măreţie ce-ţi taie răsuflarea. La 10 martie 1929, o mînă de oameni de 35 muncitori a poposit la poalele munţilor Magnit, într-un loc pustiu — cea mai apropiată staţie de cale ferată era la o distanţă de 150 km — să ia cu asalt fierul ascuns în inima munţilor. În martie 1931, lucrau deja 150 mii de oameni. Condiţiile erau deosebit de aspre. Nu existau locuinţe, oamenii locuiau în bordee şi în corturi, adesea în căruţele în care veniseră, şi foarte puţini aveau un culcuş în barăci. Prima cantină s-a organizat sub cerul liber. Apa era insuficientă şi vara toridă. Planul

inițial din 1929, care prevedea construirea unui combinat cu o capacitate de 650 mii tone fontă, a fost modificat, nu 650 000 tone, ci 2 500 000 tone fontă. Proiectele comandate la firma americană Mac Kay, sosite cu mare întîrziere, au trebuit să fie radical revizuite de proiectanții sovietici. C.C. al P. Comunist al U.R.S.S. a analizat în cîteva rînduri munca ce se desfășura la Magnitogorsk, trasînd măsurile necesare pentru canalizarea tuturor forțelor înspre obiectivele de bază ale gigantului ce lua viață.

Elementele contrarevoluționare au încercat să submineze construcția combinatului. Grupul de sabotori care s-a strecurat în conducerea unor sectoare ale construcției a fost demascat și vinovații și-au primit pedeapsa. Autorii scot în relief activitatea uriașă desfășurată de organizația de partid pentru organizarea și conducerea întrecerii socialiste a campaniei de însușire a tehnicii, a organizării raționale a procesului muncii. În muncă, în lupta cu dușmanii s-a călit colectivul constructorilor. Foștii țărani și meșteșugari au devenit lucrători cu înaltă calificare care realizau recorduri mondiale. Mulți dintre aceștia continuă în zilele noastre să se bucure de glorie datorită muncii lor. Astfel, fostul lucrător necalificat de la construcția „furnalului tineretului" I. V. Komzin, a devenit conducătorul construcției hidrocentralei Kuibîșev.

Colectivul de constructori învingînd toate greutățile a îndeplinit cu cinste sarcinile ce i s-au încredințat; el a construit combinatul și a transformat Magnitogorskul într-o școală de forme noi, de metode socialiste de organizare a muncii și de pregătire a cadrelor pentru industrializarea mai departe a U.R.S.S.

Articolul aduce sugestii interesante constituind o sinteză utilă nu numai pentru istorici.

I. E. Zelenin tratează în studiul său „Sovhozurile de cereale din regiunea Donului și a Caucazului de Nord în anii celui de-al doilea cincinal (1933—1937)" o temă insuficient cercetată.

Sovhozurile de cereale create în anii primului plan cincinal erau — cu toate succesele obținute — încă departe de a fi gospodării de înaltă rentabilitate. În genere erau întreprinderi slab organizate datorită lipsei de experiență și greutăților obiective în înzestrarea lor cu tractoare și mașini perfecționate.

Autorul este de părere că lipsa de experiență și-a găsit reflectarea și în următoarele direcții: crearea de gospodării de proporții uriașe (60—100 mii ha), specializarea îngustă de „fabrici de pîine", folosirea simplistă a agrotehnicii, aplicarea nerațională a formelor de organizare a muncii.

La toate acestea și-a pus amprenta și înverșunata luptă de clasă cu culăcimea din acei ani. Recolta medie la hectar a scăzut îngrijorător în anii 1931—1932, obligațiile față de stat n-au fost îndeplinite. Plenara C.C. și a Comisiei Centrale de Control a Partidului Comunist al U.R.S.S. din luna ianuarie 1933 a făcut o analiză profundă și multilaterală a muncii ce se ducea în sovhozuri. Hotărîrea Plenarei despre organizarea secțiilor politice în sovhozuri a constituit măsura esențială luată de partid pentru întărirea politico-organizatorică și economică a sovhozurilor.

Autorul analizează masurile aplicate în acest scop: micșorarea suprafeței sovhozurilor, lărgirea specializării, sporirea șeptelului de vite, mecanizarea muncii în sovhozuri, întărirea bazei lor tehnice și a creșterii calificării cadrelor. Tabelele statistice comparative întocmite de I. E. Zelenin sînt grăitoare. Un capitol aparte este consacrat formelor de întrecere socialistă, introducerii celor mai raționale forme de organizare a muncii și a agrotehnicii înaintate.

În 1934 sovhozurile au strîns cea mai mare parte din recoltă cu ajutorul combainelor (84,6%). Spre sfîrșitul anului 1935 s-a terminat procesul de reînnoire calitativă a parcului de mașini în sovhozuri, s-a lichidat fluctuația de cadre. Noua tehnică și oamenii care o stăpîneau au determinat o cotitură bruscă în producția sovhozurilor. În anul 1935 acestea și-au îndeplinit pentru prima oară obligațiile față de stat. Sarcina pusă de Partid a fost realizată. La sfîrșitul celui de-al doilea plan cincinal sovhozurile au lichidat deficiențele din perioada de început transformîndu-se în întreprinderi socialiste model, centre de cultură și de viață îmbelșugată pentru oamenii muncii.

În afară de articolele semnalate în rîndurile de mai sus, revista publică numeroase studii, note, comunicări cu o tematică largă, bogată, privind probleme din perioada medievală, modernă și contemporană a istoriei U.R.S.S., însemnări bibliografice despre lucrările apărute în străinătate, ce tratează probleme de istorie a U.R.S.S., recenzii, precum și ample relatări despre viața științifică din Institutele de cercetări și de învățămînt din U.R.S.S.

A. Vianu

ISTORIA ROMÎNIEI

ȘTEFAN BÎRSĂNESCU, *„Schola latina" de la Cotnari, Biblioteca de curte și Proiectul de Academie al lui Despot Vodă*. Lit. și tip. Invățămîntului, București, 1957, 197 p.

Reluînd „lucrurile din nou și de la început", autorul dezbate în mod exhaustiv, pe baza tuturor informațiilor documentare, procesul învățămîntului și culturii din Moldova sub domnia lui Despot Vodă. Aranjarea materialelor și documentarea problemelor sînt făcute sistematic pe părți și capitole.

Partea I cuprinde trei capitole. În capitolul I se arată greșelile comise cu privire la Școala de la Cotnari, de istoricii romîni și străini. În capitolul II sînt enumerate, alaturi de izvoarele folosite de istoricii anteriori, documentele și lucrările cercetate numai de autorul acestei monografii. Verificarea tuturor datelor este făcută prin coroborare cu informațiile culese din lucrări străine și cu cele din corespondența primită de la diferite universități germane. În primele două capitole se aduc noi contribuții la viața, relațiile și intențiile lui Despot Vodă ca domn al Moldovei.

Partea a II-a cuprinde patru capitole. În capitolul I se studiază programul școlar, înființarea unui „collegium" (liceu teoretic), a unei biblioteci de curte și organizarea unei societăți de învățați. În capitolul II se dezbate pe larg unde și cînd a fost înființată „Schola latina" de la Cotnari, în care aveau să învețe elevii din toată țara. Pentru Iohannes Sommer, profesorul care și-a legat numele de Școala de la Cotnari, sînt arătate originea, studiile, viața și activitatea lui. Sînt scoase în evidență informațiile, necunoscute de istoricii romîni, din lucrările lui Sommer („Vita Iacobi Despotae" și „Elegiae XV De clade Moldavica") cu privire la istoria Moldovei. În capitolul III se descrie biblioteca de curte, natura, locul, mărimea și importanța, operele și soarta ei. E demnă de reținut lista cărților care ar fi putut face parte din această instituție, mai ales că unele din aceste cărți se află și astăzi la Biblioteca de Stat din Iași. În capitolul IV în „Proiectul de Academie" se precizeaza sfera noțiunii, subliniindu-se că în acea vreme instituția respectivă era o societate de învățați, un cerc, o reuniune de oameni de știință.

Partea a III-a cuprinde doua capitole. În capitolul I se analizează cauzele care au dus la căderea lui Despot Vodă, menționîndu-se că reacțiunea feudală împotriva acestei școli umaniste a oprit procesul „de apariție și înflorire a culturii naționale și culte la noi, cu cîteva veacuri". În capitolul II se arata influența pe care a avut-o totuși Școala de la Cotnari asupra vieții culturale din Moldova.

Partea „Încheiere" cuprinde tot două capitole. În capitolul I se observă concepția asupra acestei școli „un început de viață școlară nouă, ca o încercare de progres ... încercare de eliberare de sub tirania culturii feudale reacționare și de dezvoltare în lumina umanismului". În capitolul II se fac observații, generalizări și se scot învățăminte.

În partea „Anexe" sînt publicate însemnări despre Cotnari, documente privind viața lui Despot Vodă și corespondența primită de autor de la diferite universitați germane în legătura cu problemele dezbatute.

★

Dar dacă informațiile noi aduse și contribuția reală pentru lămurirea problemelor dezbătute lasă pe cititor satisfăcut în ce privește fondul și forma, lucrarea are unele scaderi privind aranjarea materialului documentar și alcătuirea aparatului critic. Observațiile date mai jos au drept scop sa remarce greșeli de ordin tehnic, de care autorul este scuzat, ca nefiind istoric, — dar va trebui să țină seama neapărat în viitoarele capitole din istoria Școalelor la romîni.

1) Capitolul II din partea I, „Izvoarele documentare" nu este necesar, pentru că toate documentele sînt reproduse încă o dată la locul lor în capitolele urmatoare.

Afară de aceasta, toate sînt scoase din alte publicaţii cunoscute, nici unul inedit, şi chiar dacă ar fi necunoscute locul lor este la „Anexe".

2) Din citarea documentelor din cap. II, partea I, la celelalte capitole se face o repetare a aceloraşi texte şi nu se mai dau trimiteri la publicaţiile din care au fost scoase, ceea ce produce o dezorientare a cititorului şi îngreuiază lectura lucrării.

3) Trimiterile la I. Sommer, A. M.. Graziani şi E. Legrand nu se fac consecvent O dată se fac la I. Sommer, altădată la Legrand, cîteodată la Graziani, alteori pentru acelaşi la Legrand.

4) Trimiterile nu trebuie făcute şi în text şi în note, ci numai în note pentru descongestionarea textului.

5) Textul din *Hurmuzaki* II, 1, p. 407, citat la p. 25 n-a fost reprodus corect, el fiind „Collegium post conflagrationem in Horolouua Katnar ubi nuper *solacij cauza* erat leucam mediam... şi nu *„Solvy casa"*. Documentul citat la p. 105, „Pămîntul Moldovei este fertil" ... nu are trimitere la note, iar la p. 49, nota 50 nu ne duce la lucrarea lui Reicherstorf, citat în text, ci la o scrisoare a lui Alex. Lăpuşneanu, Hurm., XV, p. 1, p. 569.

În ceea ce priveşte trimiterile, ele corespund cu izvoarele la care s-a trimis în note.

Toate aceste greşeli nu scad valoarea lucrării. Monografia are meritul că în afară de o reală contribuţie adusă pe tărîm istoric la domnia lui Despot Vodă, a rezolvat fericit trei probleme principale: 1) Ce a fost Şcoala latină de la Cotnari; 2) Ce este cu biblioteca de curte înfiinţată la Suceava; şi 3) Ce era Academia pe care urmărea Despot Vodă să o înfiinţeze la curtea sa.

Al. G.

V. BOGZA — I. PUIA, *Economia Romîniei în perioada avîntului revoluţionar care a urmat Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie*, Bucureşti, 1958, 74 p.

Analizînd criza generală a capitalismului care a început în perioada primului război mondial, autorii arată că trăsătura caracteristică a acesteia o constituie scindarea lumii în două sisteme sociale: sistemul capitalist şi sistemul socialist.

Însemnătatea istorică a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie constă nu numai în faptul că a ridicat proletariatul din Rusia la situaţia de clasă stăpînitoare, ci şi prin aceea că a deschis epoca revoluţiilor proletare. Şi într-adevăr, perioada 1917—1923 se caracterizează prin ascuţite lupte de clasă ale proletariatului.

V. Bogza şi I. Puia folosind cu pricepere însăşi statisticile burgheze demonstrează că primul război mondial a înăsprit mizeria ce stăpînea masele populare din ţara noastră în timp ce reprezentanţii regimului burghezo-moşieresc au acumulat averi mari exploatînd suferinţele celor mulţi.

Deşi Romînia a făcut parte din tabăra „victorioasă" autorii arată că la încheierea păcii independenţa ei a fost recunoscută „sub anumite condiţiuni", adică după plata aşa-ziselor datorii de „eliberare", fapt ce a adîncit starea ei de dependenţă economică faţă de statele capitaliste.

Tratatul de pace de la Versailles, prin prevederile sale, — reliefează autorii — a deschis un drum lung aservirii ţării noastre de către capitaliştii străini în scopul obţinerii unor profituri maxime.

Examinînd mai întîi jaful trupelor germane şi distrugerile provocate de război, autorii prezintă apoi totala dezorganizare a economiei romîneşti care sporea mizeria păturilor muncitoare.

După încheierea păcii, burghezia romînească dobîndise în timpul războiului pofta marilor profituri, a inaugurat cu mare zgomot politica redresării economice. În procesul redresării economice care s-a încheiat în 1923 un însemnat aport a fost adus de Transilvania care fusese ferită de distrugerile războiului şi de jaful german. De asemenea, autorii arată şi pe bună dreptate că, un cuvînt greu de redresare economică a Romîniei l-au avut capitalurile străine ale căror interese de profit şi interese politico-strategice cereau aceasta.

În analiza situaţiei economice a Romîniei postbelice, autorii ajung la următoarele două concluzii juste: 1. că şi după primul război mondial predomina industria uşoară, în ultima speţă, industria alimentară; 2. că în această perioadă procesul de concentrare şi centralizare a capitalului s-a dezvoltat mult în economia romînească.

Autorii demască „naţionalizarea" partidului liberal şi sprijinul acordat de statul burghez pentru formarea unor sindicate monopoliste prin „legea pentru instituirea sindicatelor de fabricanţi şi industriaşi" din 31 iulie 1918. Autorii demască întreaga gamă de maşinaţiuni a moşierimii pentru a tergiversa şi a sabota aplicarea legii rurale din 1921, precum şi pe economiştii burghezi care afirmau că decăderea agriculturii romîneşti din această perioadă se datoreşte reformei agrare.

Un merit deosebit al lucrării recenzate este acela că reliefează lupta dusă de Partidul Comunist din Romînia, împotriva măsurilor antipopulare ale regimului burghezo-moşieresc.

Cu excepția abuzului de date statistice și a unor lipsuri de stil și de metodă unitară, lucrarea constituie o contribuție de seamă, din punct de vedere economic, la lămurirea perioadei avîntului revoluționar din Romînia.

D.P.I.

ISTORIA U.R.S.S.

P. I. LEAȘCENKO, *Istoria economiei naționale a U.R.S.S.* Vol. III (*Socialismul*). Traducere romînească. Editura științifică, București, 1958.

Apariția în limba romînă a vol. III a lucrării „Istoria economiei naționale a U.R.S.S." întregește publicarea anterioară a primelor două volume a valoroasei opere a regretatului P. I. Leașcenko, membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S. După ce în primele două volume, autorul studiază dezvoltarea economiei naționale a Rusiei în formațiunile presocialiste, volumul III este dedicat perioadei socialiste (între anii 1917—1950), începînd cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și încheind cu cel de-al patrulea cincinal; în acest volum autorul studiază experiența și practica construcției socialiste a primului stat socialist din lume, ale cărei trăsături fundamentale sînt astăzi puse în aplicare în țările de democrație populară.

Lucrarea conține — în afară de introducere și încheiere — trei secțiuni (precum și un indice cronologic al principalelor evenimente economice din U.R.S.S. între anii 1917—1950).

Secțiunea I curpinde perioada 1917 — 1925, de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie pînă la refacerea economiei naționale. Răsturnarea puterii burgheziei și instaurarea dictaturii proletariatului deschide perioada „atacului Gărzilor Roșii împotriva capitalului" (noiembrie 1917—februarie 1918) în care perioadă pe primul plan stăteau sarcinile exproprierii directe a expropriatorilor. Partidul Comunist — sub conducerea lui Lenin — începe elaborarea căilor de transformare socialistă a primului stat al muncitorilor și țăranilor din lume. Se introduce controlul muncitoresc asupra producției sociale și repartiției produselor, se creează Consiliul superior al economiei naționale, se naționalizează întreprinderile industriale, băncile, transporturile și comerțul exterior, precum și pămîntul. Situația grea alimentară a țării a impus dictatura în domeniul aprovizionării cu alimente, creîndu-se comitetele sărăcimii satelor.

Intervenția imperialistă a pus capăt răgazului de scurtă durată în care timp s-au creat bazele economice necesare desfășurării ulterioare a construcției socialiste. În perioada războiului civil, economia sovietică a fost subordonată în întregime sarcinii obținerii victoriei; condițiile grele ale războiului, încordarea extremă a vieții economice și lipsa acută a resurselor de producție a determinat ca în perioada războiului civil și a intervenției (1918 1920) să se aplice politica comunismului de război.

Zdrobirea intervenționiștilor și a contrarevoluției interne a făcut posibilă reînceperea muncii pașnice de construcție a economiei socialiste; începe perioada de refacere a economiei naționale (1921—1925). Politica comunismului de razboi este înlocuită prin noua politică economică elaborată de Lenin a cărei esență consta în faptul că statul sovietic folosea pentru construirea socialismului piața, relațiile de schimb. Construcția economică desfășurată în cei cinci ani ai perioadei de refacere a repurtat succese mari în toate ramurile economiei naționale și au avut totodată loc mari schimbări în structura socială a economiei sovietice.

Secțiunea a II-a a lucrării se ocupă de perioada de la începutul industrializării socialiste pînă la terminarea reconstrucției socialiste a economiei naționale.

Pentru începutul industrializării socialiste (1926—1929) — proclamate la Congresul al XIV-lea al Partidului care a avut loc în condițiile luptei împotriva blocului antipartinic troțkist-zinovievist, a fost necesar să se fundamenteze esența metodele și izvoarele industrializării socialiste; Partidul Comunist și Guvernul sovietic a pus pe primul plan dezvoltarea cu precădere a industriei grele pentru a se asigura dezvoltarea cu succes a întregii economii naționale, creșterea continuă a nivelului de trai al poporului sovietic și consolidarea independenței statului sovietic.

Acțiunea legilor economice obiective ale socialismului a determinat elaborarea planurilor cincinale de dezvoltare a economiei naționale. Primul plan cincinal sovietic a însemnat transformarea Uniunii Sovietice dintr-o țară agrară într-una industrială, creîndu-se o industrie socialistă de prim rang și o agricultură socialistă mecanizată. Ca rezultat al celui de-al doilea plan cincinal, sectorul socialist devine predominant în mod absolut în întreaga

economie a U.R.S.S., lichidîndu-se astfel exploatarea omului de către om. Succesele mari obținute în primii trei ani ai celui de-al treilea plan cincinal pe calea dezvoltării continue a economiei socialiste, au fost întrerupte brusc de agresiunea fascistă asupra popoarelor sovietice.

Dat fiind că Uniunea Sovietică este un stat socialist multinațional, în capitolul IX al lucrării se analizează politica națională a Uniunii Sovietice și organizarea unui sistem economic complex unic în U.R.S.S., prin care republicile naționale mai puțin dezvoltate au fost ridicate pînă la nivelul celor înaintate.

Secțiunea a III-a a lucrării studiază economia sovietică în perioada Războiului pentru Apărarea Patriei și a planului cincinal postbelic de refacere și dezvoltare a economiei naționale.

Construirea societății socialiste în U.R.S.S. a creat premisele materiale și moral-politice pentru apărarea cu succes a Uniunii Sovietice. Pe baza programului elaborat de Partidul Comunist, întreaga economie națională a U.R.S.S. a fost reorganizată potrivit nevoilor războiului. Capacitățile de producție ale industriei și cadrele de muncitori și tehnicieni au fost mobilizate pentru nevoile războiului, trecîndu-le de la industria civilă la cea de război; au fost atrase noi cadre în activitatea industrială și s-au mobilizat toate resursele materiale ale agriculturii și transporturilor pentru construirea întreprinderilor de război; rezervele de produse alimentare au fost de asemenea mobilizate; au fost deplasate forțele de producție în regiunile răsăritene și s-a dezvoltat în ritm accelerat producția și tehnica de război în aceste regiuni. Victoria U.R.S.S. împotriva fasciștilor a demonstrat trăinicia orînduirii sovietice și superioritatea socialismului asupra capitalismului.

Ultimul capitol al lucrării analizează planul cincinal de refacere și dezvoltare a economiei sovietice pe anii 1946—1950, ale cărui sarcini principale au constat în refacerea regiunilor care au avut de suferit de pe urma războiului, restabilirea nivelului antebelic al industriei și agriculturii și apoi depășirea acestui nivel într-o proporție însemnată. Reorganizarea postbelică a economiei naționale sovietice a fost încheiată prin înfăptuirea reformei bănești și desființarea sistemului de aprovizionare pe bază de cartele la mărfurile alimentare și industriale (la sfîrșitul anului 1947).

Istoria economiei naționale a U.R.S.S. scrisă de P. I. Leașcenko se oprește la anul 1950; anii următori au însemnat noi succese ale economiei sovietice, care astăzi se află în perioada construcției desfășurate a societății comuniste.

Apariția integrală în limba romînă a lucrării lui P. I. Leașcenko „Istoria economiei naționale a U.R.S.S." reprezintă un ajutor prețios în aplicarea creatoare a experienței sovietice la construirea socialismului în Republica Populară Romînă și totodată trebuie să constituie un imbold pentru istoricii și economiștii din țara noastră de a elabora o istorie a economiei naționale a R.P. Romîne.

M. H.

V. D. OTAMANOVSKI, *Развитие городского строя на Украине в XIV—XVIII вв. и Магдебургское право.* „Voprosî Istorii", 3, 1958, p. 122 135.

Acest important studiu se referă la rolul așa-zisului drept de Magdeburg în viața orașului medieval ucrainean, rol care a fost, fără îndoială, mult exagerat în trecut. Studiul apare, astfel, ca o replică la cele anterioare, pe care le citează, referitoare la „vasta" răspîndire și aplicare a acestui drept. Autorul scoate în relief existența unui drept cutumiar orășenesc ucrainean, derivat din cel vechi rusesc, în luptă cu cel polonez de tipul Magdeburg, impus de regii poloni. Expunerea redă o serie de particularități ale orașului ucrainean.

V. D. Otamanovski își propune astfel — cum însuși o subliniază — să clarifice problemele de bază ale istoriei orașelor feudale ucrainene în sec. XIV—XVIII.

În ce privește originea și formarea acestora, V. D. Otamanovski arată că există două teorii, a evoluției din sate și a colonizării și se pronunță pentru dezvoltarea orașelor ucrainene, ca și a celor occidentale, din așezările sătești, în cursul secolelor XIV—XVIII, cu unele excepții, acestea rămînînd în perioada feudalismului, în mare măsură, obștii agrare (ca și la noi).

Orașul ucrainean a fost legat genetic de cel vechi rus și a parcurs o evoluție proprie. Regii poloni au introdus treptat dreptul de Magdeburg într-o serie de orașe: Kameneț-Podolsk (1374), Luțk (1491), Kiev (1514), Ostrog (1528), Korsum (1585), Kanev (1661) etc.

O situație particulară a avut orașul Kameneț-Podolsk și autorul insistă în mod deosebit asupra acesteia. În sec. XV se aflau acolo trei comunități autonome: ucraineană cu „voit" propriu, după dreptul ucrainean („rus"), polonă după dreptul de Magdeburg și una armeană cu drept armenesc. În 1491 regele polon Cazimir III a acordat ucrainenilor din Kameneț-Podolsk dreptul la un voit „rus" electiv. Orășenii erau eliberați de

jurisdicția voievodului, castelanilor și staroștilor. În 1496 armenii din Kameneț-Podolsk obțineau și privilegiul alegerii voitului lor propriu.

Din cauza împotrivirii față de coroană și aristocrația Poloniei feudale în 1570 ucrainenii din Kameneț-Podolsk au fost lipsiți de dreptul conducerii autonome, spre deosebire de locuitorii din Vinnița, cărora, în 1650, regele polon Ioan Cazimir le întărea vechile drepturi, ca recompensă pentru neparticiparea la răscoale. Între 1672 1699, datorită incapacitații militare a panilor poloni Kam neț-Podolsk a căzut sub dominația efectivă turcească. După eliberarea orașului de sub dominația otomană se suprimă, din nou în 1703, autonomia populației ucrainene a acestuia.

Kameneț-Podolsk a fost un important centru economic ucrainean, cum o arată și turnurile orașului, din sec. XV—XVII, construite și apărate — după vechiul obicei medieval și antic — de meseriași (olari, blănari, postăvari, lăcătuși, fierari etc.).

Alături de orașele „privilegiate" ucrainene, s-au dezvoltat și altele cu populație dependenta, total sau parțial. Între acestea, Cernobîl, ai cărui locuitori n-au avut niciodată autoconducere pe baza dreptului de Magdeburg și au rămas pînă la 1793 iobagi ai stăpînului orașului. Meseriașii erau, totuși, grupați în „țehuri" în ultimul sfert al secolului XVII. Stăpînul orașului, panul Sapicha, întărea în 1792, privilegiile „țehurilor" de meseriași de acolo. În sec. XVIII, „țehurile" existau la Berdicev, Medvedovca și alte orașe și tîrguri ucrainene, care, niciodată, n-au avut privilegii cu dreptul de Magdeburg. Un rol important aveau breslele de ciubotari în secolul XVIII, care lucrau pentru satisfacerea pieței orașelor. Astfel de bresle au existat și la noi în acest secol, cu catastife (întarit la Huși de episcop, în 1790) și peceți.

O altă particularitate — comună și evoluției orașelor — a fost pierderea autonomiei și aservirea populației unor centre urbane ucrainene, ca rezultat al degradării lor în a doua jumătate a sec. XVIII pînă la nivelul obștii agrare (cum a fost cazul la noi cu Baia). Se produce pe o scară largă, ca și în Moldova, exproprierea pămînturilor orășenești și iobăgirea populației de seniori feudali.

Astfel, subliniază V. D. Otamanovski, nu „privilegiile" după dreptul de Magdeburg au determinat, în fond, poziția juridică a orașelor feudale ucrainene și forma conducerii orășenești ci dezvoltarea lor economică însăși. Concluzia aceasta este pe deplin valabilă și pentru orașele noastre. Studiul lui V. D. Otamanovski deschide un orizont larg în studiul problemei orașelor Europei estice. În ce privește vechimea și evoluția celor din Moldova el ne oferă termeni de comparație care lipseau pînă acum.

Nu se va mai putea vorbi de rolul preponderent al elementului „colonizator" german, venit fie din Ardeal, fie din Polonia. Orașul din Moldova este rezultatul unei transformari calitative, unei evoluții lăuntrice a obștii sătești, cu concursul unor factori economici „externi". Ne referim aici la transformarea în orașe a unor vechi localitați agrare-pastorale, în secolul XVI XVII (Galați, Botoșani etc.). Nu poate fi însă ignorata și poziția geografică favorabila. Pe baza datelor studiului lui Otamanovsk nu se poate atribui o vechime mai mare decît secolul XIV orașelor Siret, Suceava [1], Baia, Neamț.

Nota particulară în evoluția orașelor Moldovei a fost lipsa privilegiului cu mențiunea expresa a regimului juridic; actele lui Ștefan cel Mare, emise, în serie, pentru orașe și pierdute în majoritate, nu se refera la o autonomie propriu zisă după dreptul de Magdeburg, ci la unele scutiri și la satele anexe incluse în „hotar" și apoi „ocol". Numai terminologia și numarul membrilor conducerii orășenești, mențiunea „sașilor din Baia" în documentele domnești au dus la concluzia ca ar fi existat și la noi o autonomie juridică de tipul Magdeburg.

Dar ingerința statului feudal, prin vornici de tîrg și ocol, devine tot mai accentuata din punct de vedere juridic și fiscal. Orășenii sînt numiți de domnie „oameni săraci", ca și țăranii, și se califica ei înșiși „robi și haraciari" ai domnului (sec. XVII, Tîrgu Neamț).

Populația armeană s-a bucurat de o conducere proprie la Suceava (și Roman) se pare numai în sec. XVII. În sec. XV a existat probabil, alternanța de un an, ca în alte orașe pentru populația săsească și maghiară, precum și pentru populația romînească.

În Moldova orașul particular nu s-a putut dezvolta, Domnia nu acordă privilegii particularilor și bisericii pîna în sec. XVIII pentru înființarea de tîrguri. Orasul sau tîrgul dezvoltat într-o așezare rurala obține recunoașterea juridică de fapt înca în sec. XVII, simultan cu detașarea din proprietatea particulară.

D. C.

---

[1] Cf. *Materiale și cercetări arheologice*, vol. IV, 1957, p. 240.

ISTORIA UNIVERSALĂ

D. ROZENZWEIG, *„Comuna din Paris”*, Editura tineretului, 1958, 447 p.

Necesitatea apariţiei în ţara noastră a unei lucrări despre Comuna din Paris, tratată de pe poziţiile ştiinţei marxist-leniniste, era cu atît mai imperioasă cu cît istoricii reacţionari burghezi au încercat şi încearcă, prin toate mijloacele, să falsifice şi să denigreze acest măreţ eveniment din istoria proletariatului francez, care, în 1871, a dat cea dintîi lovitură capitalismului, a sfărîmat maşina de stat exploatatoare a burgheziei şi a instaurat, pentru prima dată în lume, în Parisul revoluţionar, puterea oamenilor muncii.

Comuna din Paris a fost, din punct de vedere istoric, prima formă a dictaturii proletariatului; ea a dovedit lumii întregi forţa pe care o reprezintă clasa muncitoare în lupta ei împotriva orînduirii burgheze, constituind astfel un strălucit exemplu de internaţionalism proletar.

Aşa cum arăta V. I. Lenin, Comuna „...a luptat nu pentru rezolvarea unei probleme locale sau îngust-naţionale, ci pentru eliberarea întregii omeniri muncitoare, a tuturor celor obidiţi şi umiliţi” [1].

În analiza evenimentelor, autorul porneşte de la aprecierile făcute de clasicii marxism-leninismului asupra Comunei, acordînd un loc important atitudinii lui Karl Marx faţă de acţiunile eroice ale muncitorilor francezi, în lupta lor pentru apărarea Republicii împotriva duşmanului intern — guvernul de la Versailles — cît şi împotriva armatelor prusace care invadaseră Franţa. Autorul cercetează evenimentele nu dintr-un punct de vedere static, ci în procesul dezvoltării lor, dovedind cu date concludente că instaurarea Comunei a fost în mod obiectiv rezultatul luptelor îndelungate duse de proletariatul francez împotriva monarhiei şi a reacţiunii.

Capitolul „De la răscoala ţesătorilor lyonezi din 1831 la Revoluţia din 4 septembrie 1870”, trece în revistă momentele principale ale luptei anterioare a maselor populare franceze. Autorul dezvăluie mizeria de nedescris în care se zbătea poporul, exploatarea lui nemiloasă de către cei avuţi, corupţia, abuzul, şi afacerismul unei clici de aventurieri politici, în vîrful căreia se afla Napoleon „cel mic”, „eroul” banchetelor şi al intrigilor de culise.

Împrejurările în care a izbucnit războiul franco-prusac, desfăşurarea lui pînă la evenimentele din 17—18 martie 1871, demascarea şubredului regim bonapartist, analizarea condiţiilor politice din această perioadă, precum şi cauzele care au dus la precipitarea evenimentelor revoluţionare şi la proclamarea Comunei din Paris, sînt redate în mod clar, avînd o legătură organică între ele şi o explicaţie ştiinţifică adecvată.

În capitolul intitulat semnificativ: „Revoluţia se îmbracă în haine de muncitor”, autorul înfăţişează acţiunile maselor ieşite în stradă, lupta lor eroică pentru luarea puterii din mîinile burgheziei trădătoare, care acum se zvîrcolea neputincioasă în faţa tumultului mulţimii.

Perioada aceasta plină de lupte şi frămîntări, bogată în evenimente, este descrisă de autor cu patos revoluţionar, care te captivează şi te face părtaş activ la lupta însufleţită a comunarzilor.

Contribuţia maselor la făurirea istoriei, eroismul muncitorilor în lupta pentru apărarea patriei şi a cuceririlor revoluţionare sînt descrise cu multă sensibilitate, făcînd pe cititor să aplaude din inimă victoriile proletariatului sau să sufere alături de el, înfrîngerile.

Deşi Comuna şi-a desfăşurat activitatea în condiţii foarte grele, încercuită de pretutindeni de duşmani, ea a avut o serie de realizări importante, ocupînd un loc de seamă în istoria revoluţionară a clasei muncitoare.

Dar asupra ei sînt aruncate toate forţele burgheziei. La 10 mai 1871, istoricul reacţionar burghez Thiers semnează pacea cu invadatorii prin care Franţa pierdea Alsacia şi Lorena, plătea cinci miliarde franci aur, în schimb Thiers obţinea de la Bismarck soldaţii prizonieri francezi pentru a-i trimite împotriva Parisului proletar.

Puternicile lupte dintre proletari şi burghezie se accentuiază. E o luptă pe viaţă şi pe moarte. Muncitorii se apără; pretutindeni sînt ridicate baricade. Muncitorii se bat cu îndîrjire pentru fiecare cartier, pentru fiecare stradă. La 27 mai a avut loc eroica luptă din cunoscutul cimitir Père-Lachaise.

La 28 mai cad ultimele puncte de rezistenţă proletară. Comuna este înfrîntă. Desmăţul şi ferocitatea burgheziei sînt în plină acţiune. Peste tot teroare şi asasinate în masă.

În ultimul capitol al cărţii intitulat „Bătălia Parisului”, istoricul D. Rozenzweig face un rechizitoriu aspru burgheziei franceze, condamnînd actele sale barbare de represiuni

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 17, E.S.P.L.P., 1957, p. 124.

în masă efectuate asupra muncitorilor, femeilor și copiilor. El scoate în evidență, în același timp, eroismul comunarzilor care s-au apărat pînă la ultima picătură de sînge împotriva unui inamic superior numericește.

Cu multă înțelegere și dragoste sînt făcute portretele luptătorilor comunarzi și ale conducătorilor Comunei. Muncitorul Theisz, dulgherul Deboque, legătorul Varlin, revoluționarul Charles Delescluze, ziaristul Raul Rigault, intelectualul Vaillant, institutoarea Louise Michel și alți eroi ai Comunei sînt prezentați în paginile cărții, alături de faptele lor pline de eroism.

Autorul relevă că, Comuna din Paris a fost în același timp o strălucită manifestare a internaționalismului proletar. Pentru ea au luptat italianul Amilcar Cipriani, generalul Dombrovski, polonez, maghiarul Frankel, Elisabeta Dimitrievna, de origine rusă și mulți alți luptători străini care au apărat cauza Parisului revoluționar ca pe propria lor cauză.

De asemenea, el amintește că pe baricadele Comunei au fost prezenți și luptători romîni ca, Constantin Haralambie, Ion Cernătescu, dr. Rojniță, Dimitrie Dobrescu, Gioroc, comandantul fortului de la Issy și alte elemente înaintate, care au reprezentat acolo solidaritatea poporului romîn cu cauza comunarzilor.

Privită în ansamblu, lucrarea este alcătuită din capitole bine închegate, cu caracter monografic, precedate fiecare de cîte un citat caracterizator din clasicii marxism-leninismului, ceea ce orientează de la început cititorul și-i facilitează înțelegerea materialului.

De asemenea, cartea este înzestrată cu o serie de ilustrații adecvate, reliefînd atmosfera politică din acea vreme, dintre care în mod deosebit se remarcă desenele celebrului H. Daumier.

De un deosebit folos sînt și anexele de la sfîrșitul cărții — (cronologie sumară a Comunei din Paris, un mic dicționar istoric, traducerea documentelor a căror facsimile sînt reproduse în prezenta lucrare și indicații bibliografice) care ușurează înțelegerea faptelor expuse de autor.

Cartea se bucură, de asemenea, de prefața semnată de conf. univ. D. Almaș.

În ansamblul ei, lucrarea are multe calități, ceea ce face ca de la sine să se impună cititorului — totuși, nu pot fi trecute cu vederea unele scăderi care se pot remedia la o viitoare ediție.

Deși în principiu materialul este bine organizat, considerăm că primului capitol (Drumul spre imperiu) i s-a acordat o extensiune prea mare, punîndu-se accentul prea mult pe ascensiunea lui Napoleon al III-lea.

Subcapitolul „Președinte" nu numai că este inutil, dar abundă în extrase mari din discursul lui Napoleon, care nefiind suficient comentate dau impresia unei tratări obiectiviste.

De altfel, lucrarea putea începe cu capitolul „De la răscoala țesătorilor lyonezi din 1831 la revoluția din 4 septembrie 1870", în care autorul ar fi putut prezenta și subcapitolul „18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte".

Capitolele sînt axate mai mult pe elementul descriptiv și ar fi fost necesar la unele, să reiasă cu mai multa claritate concluziile autorului.

Participarea luptătorilor romîni pe baricadele Parisului revoluționar este doar amintită, deși autorul s-a preocupat în cercetările sale de această problemă, iar despre ecoul Comunei în presa din Romînia nu pomenește nimic [1].

Cartea se termină cu evenimentele din mai 1871. Cred că ar fi fost necesar și foarte util ca autorul să trateze și perioada represiunilor burgheze care au urmat după săptămîna sîngeroasă.

Una din lipsurile lucrării este și aceea că autorul a neglijat însemnatatea evenimentelor din 1871, pentru luptele ulterioare, purtate de proletariatul francez. Era necesar un capitol special în care autorul să sublinieze cu toată tăria faptul că Partidul Comunist Francez a preluat tradițiile de luptă revoluționară a poporului, conducînd cu fermitate lupta clasei muncitoare și a elementelor democratice, pentru a apăra Franța de uneltirile reacțiunii.

Comuna din Paris a marcat un moment de cotitură în evoluția ulterioară și în creșterea luptei politice a clasei muncitoare franceze, în lupta ei pentru o Franță liberă și democratică, pentru apărarea onoarei și demnității ei.

Cartea, în ansamblul ei, reprezintă o contribuție deosebită la cunoașterea științifică a evenimentelor legate de Comuna din Paris, fiind prima lucrare apărută în țara noastră, care tratează această problemă de pe pozițiile înaintate ale științei marxist-leniniste. Meritul autorului este acela că a reușit să dea publicului o lucrare bine documentată, într-o formă plăcută și accesibilă unor cercuri largi de cititori.

G. M.

---

[1] Acad. prof. P. Constantinescu Iași, *Comuna din Paris și ecoul ei în presa contemporană din Romînia* (*1871 1880*), apărut în revista *Studii*, nr. 4/1951.

E. A. JELUBOVSKAIA, *Крушение второй империи и возникновение третьей республики во Франции*. Ed. Acad. de Ştiinţe a U.R.S.S., M., 1956, 504 p.

Istoricii sovietici au manifestat şi manifestă un deosebit interes pentru trecutul istoric al poporului francez. Acest interes se explică prin aceea că în Franţa, începînd din evul mediu pînă în ultimii zece ani ai secolului al XIX-lea, „luptele istorice dintre clase au fost duse de fiecare dată pînă la capăt"[1].

Muncitorii francezi au jucat un rol de frunte nu numai în istoria ţării lor, dar şi în istoria mişcării revoluţionare internaţionale. În revoluţiile burgheze din Franţa anilor 1789, 1830, 1848, 1870 ei au fost forţa hotărîtoare. Muncitorii francezi, primii în istoria omenirii, au realizat în parte sfărîmarea maşinii de stat burgheze, înlocuind-o cu o putere adevărat democratică, proletara — Comuna din Paris. De altfel, nu numai etapele revoluţionare în care a fost atît de bogată istoria Franţei veacului XVIII XIX, merită un studiu aprofundat ci şi celelalte perioade ale dezvoltării istorice a acestei ţări. Una din aceste etape este cuprinsă între anii 1848 şi 1871. Aceştia au fost anii existenţei celui de-al doilea imperiu, anii prăbuşirii lui şi ai naşterii celei de-a treia republici. De remarcat este faptul — subliniază autorul că atît din partea istoricilor sovietici, cît şi din partea istoricilor progresişti, acestei perioade nu i s-a acordat încă toată atenţia cuvenită.

În 1936. istoricul englez R. Schnerb în lucrarea sa *Napoleon III and the second French empire*, arată că după editarea în şapte volume a *Istoriei celui de al doilea imperiu* a lui P. de La Gorce, timp de aproape 30 de ani şi mai bine nu s-au întreprins nici un fel de cercetări mai serioase legate de această perioadă. Dar şi în ultimii 20 de ani — constată autorul — situaţia nu s-a schimbat: lucrările republicanului burghez I. Delord şi ale monarhistului clerical P. de la Gorce rămîn ca şi mai înainte lucrările cele mai complete. Trebuie de adăugat că nici una din aceste lucrări nu răspund exigenţelor impuse de cercetarea ştiinţifică.

T. Delord nu a fost capabil să dea o caracterizare ştiinţifică a vieţii social-politice din perioada existenţei celui de-al doilea imperiu. Mai mult decît atît, P. de la Gorce s-a străduit să reabiliteze regimul bonapartist, regim care a împins Franţa în pragul falimentului economic şi al decăderii naţionale. Prezentînd fals istoria politică a Franţei în anii celui de-al doilea imperiu, de La Gorce ignorează cu desăvîrşire problemele social-economice.

Istoriografia reacţionară, în timpul şi după cel de-al doilea război mondial, manifestă un deosebit zel pentru imperiul bonapartist şi pentru cel ce a fost Napoleon al III-lea. Falsificînd realitatea istorică, istoricii reacţionari apără în lucrările lor interesele de clasă ale burgheziei imperialiste, înfăţişînd pe Napoleon al III-lea ca „împărat democrat" şi chiar „socialist", care chipurile a rezolvat cu succes problemele sociale, în interesul tuturor claselor societăţii franceze contemporane lui. Ei se străduiesc sa impună poporului francez cît şi celorlalte ţări capitaliste „ideea" despre rolul salvator al „forţei personale" care să stea deasupra claselor sociale.

În lumina acestor fapte, devine clară importanţa rezolvării pe baza metodologiei marxist-leniniste a problemelor social-economice caracteristice Franţei din perioada regimului bonapartist. De altfel. cheia pentru înţelegere cu adevărat ştiinţifică a evenimentelor legate de regimul bonapartist, cît şi de istoria anilor următori ai celui de-al doilea imperiu, o dă lucrările lui Marx: *Lupta de clasă în Franţa din 1848—1850*, *18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte* şi *Războiul civil din Franţa*.

În afara operelor clasicilor marxism-leninismului, autorul a folosit numeroase materiale de arhivă şi publicaţii ale vremii. El şi-a propus să trateze în lucrarea sa ultimii ani din istoria politică a celui de-al doilea imperiu şi începutul existenţei celei de-a treia republici. Cadrul cronologic al lucrării îl formează anii 1867—1870. Aceasta a fost perioada creşterii indiscutabile a crizei revoluţionare care a culminat cu căderea celui de-al doilea imperiu şi proclamarea republicii burgheze. În mod deosebit în anii crizei regimului bonapartist se dezvăluie adevărata sa esenţă, adîncile sale contradicţii care au zguduit din temelii întregul sistem social-politic al celui de-al doilea imperiu.

„Orice criză — scrie Lenin — scoate la iveală esenţa fenomenelor sau a proceselor, dă la o parte tot ce e superficial, mărunt, de suprafaţă, dezvăluie temeiurile mai adînci ale celor ce se petrec"[1].

De aceea, nu în mod întîmplător, apologeţii celui de-al doilea imperiu au trecut sub tăcere esenţa regimului bonapartist, neacordînd mai ales nici o importanţă ultimilor ani ai acestei perioade.

Perioada anilor 1867—1870, în Franţa — după aprecierea autorului — se caracterizează printr-un avînt al mişcării muncitoreşti. Stu-

[1] Fr. Engels, Prefaţă la ediţia a treia germană a cărţii lui K. Marx, *18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte*.

[1] V. I. Lenin, *Regret şi Ruşine*, *Opere*, vol. 17, p. 171. E.S.P.L.P, Buc., 1957.

dierea acestei perioade dă posibilitatea să se înțeleagă atît rădăcinile istorice ale revoluției din 18 martie, cît și a măsurilor luate de Comuna din Paris.

Întrucît în istoriografia burgheză, inclusiv în istoriografia burghezo-liberală lupta maselor populare din Franța împotriva dușmanilor interni și externi este falsificată, autorul dă o deosebită atenție studierii istoriei, maselor muncitoare, în special a istoriei clasei muncitoare.

Astfel, își găsește explicație străduința autorului de a sublinia rolul însemnat pe care l-au jucat masele populare în anii care au precedat Comuna din Paris. Autorul analizează lupta de clasă a proletariatului în anii celui de-al doilea imperiu și după proclamarea republicii, în strînsa legătură cu lupta celorlalte forțe sociale, fie că au fost alături de proletariat, fie că au luptat împotriva lui.

În lucrare, este tratată, de asemenea, situația țărănimii muncitoare în anii celui de-al doilea imperiu, evidențiindu-se cu acest prilej cauzele care au provocat pauperizarea în masă a țărănimii franceze.

Jelùboskaia tratează de pe o poziție profund științifică evenimentele care au avut loc la Paris la începutul lui august 1870 după primirea știrilor în legătură cu succesele avute de armata franceză pe front.

Demn de remarcat este faptul că autorul reușește să pună în lumină dezbaterile și disensiunile din sînul deputaților din cadrul corpului legislativ, dar, mai ales, reproduce tabloul atitudinii maselor populare care au reacționat furtunos la trădarea guvernului și la manevrele deputaților de stînga. Jeluboskaia descrie, în mod amănunțit, împrejurările în care a avut loc, crearea gărzii naționale, explicînd în același timp poziția republicanilor burghezi față de această problemă.

În paginile lucrării, autorul demonstrează pe baza datelor furnizate de documente faptul că numai din inițiativa muncitorilor și nu a republicanilor burghezi, la 4 septembrie 1870 a fost proclamată republica. Muncitorii au fost aceia care au răsturnat imperiul în ciuda sprijinului acordat lui Napoleon al III-lea de către burghezia republicii. Muncitorii au fost aceia care au silit pe deputații de stînga, împotriva voinței lor, să proclame republica.

Republicanii burghezi, luînd puterea în republica cucerită de muncitori, au format guvernul de coaliție al „apărării naționale".

Încă din primele zile de existență a celei de-a treia republici s-a putut constata caracterul antipopular și antinațional al politicii interne și externe promovată de guvernul național de apărare. Proclamarea republicii la 4 septembrie 1870 n-a însemnat nici pe departe o eră nouă în istoria poporului francez, așa după cum afirmau istoricii burghezi republicani. Practica evenimentelor desfășurate ulterior a demonstrat cu totul altceva.

N. N.

RENÉ GROUSSET, *Figures de proue*. Paris, Librairie Plon, 1957, 339 p.

Defunctul academician francez René Grousset, deși orientalist ca specialitate, a încercat spre sfîrșitul activității sale în *Figures de proue* să abordeze și alte domenii ale istoriei. *Figures de proue* nu e însa o lucrare de erudiție, ci mai mult o culegere de eseuri istorice în care sînt evocate cîteva din personalitățile mai importante perindate pe scena istoriei. Din punct de vedere cronologic, cartea lui Grousset cuprinde o foarte vasta perioadă, începînd cu secolul al V-lea în e.n. și sfîrșind cu ultimii ani ai secolului al XIX-lea. În cartea sa apar figurile lui Pericle, Alexandru cel Mare, Cezar, Carol cel Mare, Frederic al II-lea, împăratul Germaniei și regele Siciliei, Carol Quintul, Ludovic al XIV-lea, Napoleon, Bismarck și Akbar unul din marii împărați ai imperiului mogol care a domnit între 1556 1605. La prezentarea unora din personalitățile amintite, Grousset a fost ajutat și de lucrarile sale de specialitate. Ne referim la Frederic al II-lea [1] și la Akbar [2].

Cît privește concepția în care Grousset înțelege să analizeze activitatea personalităților enumerate mai sus, chiar din prima frază a prefeței, el lasa să se vada că se apropie de punctul de vedere marxist asupra rolului personalității în istorie. Tot în aceeași prefață, Grousset mai observa că oricît de geniala s-ar dovedi o personalitate istorică, daca acționeaza, „împotriva curentului" istoria îl recuză. Cel chemat să joace un rol în istorie, daca nu mai răspunde dezideratelor epocii în care traiește, ajunge „țintuit de revolta faptelor pe o Sfînta Elenă oarecare, deportat de propriul său anacronism departe de lume și de evenimentele în curs de desfășurare".

Ocupîndu-se de Pericle, cu toate elogiile aduse politicii sale interne, pe plan extern, Grousset îl face răspunzator de dezastrul Atenei în războiul peloponeziac, ca unul ce n-a înțeles că pretențiile de hegemonie fară rezerve asupra lumii grecești nu erau conforme cu

---

[1] *Histoire des croisades et du royaume franc de Jérusalem*, Vol. II, Paris, Librairie Plon, 1935.

[2] *Les civilisations de l'Orient*, tome II, L'Inde, Paris, 1930.

realitățile secolului al V-lea în e.n. Alexandru cel Mare, de asemenca, a ajuns la rezultate cu totul contrarii celor urmărite de el: în loc de elenizarea orientului a pus bazele orientalizării elenismului. Cezar e răspunzător că a orientat statul roman spre monarhia de tip oriental ce va fi definitiv consacrată trei secole mai tîrziu de Diocletian. Carol cel Mare cu toată aparența strălucitoare a acțiunii sale de restabilire a unui organism politic de mult anacronic, n-a izbutit să ajungă la un rezultat durabil, deoarece n-a ținut seamă de „forțele profunde", care „sub dictatura transformărilor economice", duc societatea înainte. Grousset subliniază caracterul contradictoriu al domniei împăratului franc: pe de o parte era dominat de concepția imperială romană, iar pe de altă parte, fără să-și dea seama de urmări, pe care în nici un caz nu le-ar fi dorit, a favorizat evoluția legăturilor de vasalitate, ce vor submina și vor fărîmița statul. Înainte de a prezenta interesanta figură a lui Frederic al II-lea, regele Siciliei, Grousset se oprește un moment asupra lui Frederic Barbă-Roșie și încercărilor sale nereușite de a împiedica mișcarea de emancipare municipală a orașelor italiene. La Frederic al II-lea, în schimb, autorul subliniază spiritul cu totul modern în care acesta a condus politica sa orientală, izbutind să dobîndească Ierusalimul fără vărsările de sînge ale cruciadelor precedente. Eșecul răsunător al lui Carol Quintul e pus pe seama faptului că acesta nu a fost în stare să înțeleagă și deci să domine problemele puse de complexul său imperiu nici în ansamblu și nici în particular. Figura lui Ludovic al XIV-lea a captivat oarecum pe Grousset, care a minimalizat urmările grave ale politicii de prestigiu și anexiuni dusă de cel care se intitula „Regele Soare". Credem că Ludovic al XIV-lea s-a arătat moderat la sfîrșitul domniei din cauza slăbiciunii și epuizării statului său și nu dintr-un înnăscut simț al măsurii. Trecînd la Napoleon, Grousset observă că încercarea de a institui un imperiu asemănător celui roman nu a putut avea succes deoarece nu reprezenta decît o întoarcere spre un trecut abolit de patrusprezece secole. Relativ la Bismarck, deși apreciază clar viziunea și abilitatea cu care cancelarul prusac a știut să răspundă aspirațiilor de unificare ale poporului german, Grousset atrage atenția că în același timp „Cancelarul de fier", prin dezvoltarea la maximum a statului militarist a pus premisele politicii lui Wilhelm al II-lea și „dementei hitleriste" din secolul nostru. De asemenea, un alt element pozitiv în judecarea politicii bismarckiene e însușirea de către autor a tezei lui Marx că anexiunea Alsaciei și Lorenei de către Bismarck au făcut din Franța și Germania doi dușmani de moarte, creînd un permanent pericol de război. În sfîrșit, ocupîndu-se de Akbar, Grousset arăta că marele imperiu mogol creat de acesta nu s-a dovedit viabil decît pentru scurt timp, deoarece nu se întemeia pe realitățile istorice ale lumii indiene.

Grousset se lasă însă adesea cucerit de unele trăsături de caracter ale personalităților evocate și astfel tinde să supraevalueze rolul jucat de ele. O altă lacună e și tratarea prea sumară a condițiilor economice și sociale în care au acționat aceste personalități, precum și omisiunea rolului maselor care le-au determinat și influențat acțiunile. În general Grousset se ocupă mai mult de latura politică a evenimentelor și a activității oamenilor care, la un moment dat, au fost chemați să conducă aceste evenimente.

S. C.

G. FEHÉR, *Beiträge zum Problem des ungarisch-slawischen Zusammenlebens*. Acta Archaeologica, VIII (1958, p. 269—318).

Arheologia ungară a acordat în trecut o atenție unilaterală și exagerată culturii materiale a diferitelor populații nomade, a hunilor, avarilor și ungurilor străvechi, neglijînd prezența slavilor în Cîmpia pannonică și contribuția lor la formarea poporului ungar și a culturii lui materiale. Studiul valoros al lui Fehér constituie o încercare curajoasă și bine documentată de a lămuri unele din variatele aspecte ce rezultă din conviețuirea ungaro-slavă. Concluziile merită să fie semnalate și în acest loc, deoarece se discută materialele arheologice răspîndite la fel și pe teritoriul intercarpatic al Republicii Populare Romîne și se tratează probleme care interesează în mod direct și istoria Transilvaniei.

O problemă centrală o constituie abandonarea modului de viață nomad-păstoresc al ungurilor și adoptarea unui trai mai pronunțat agricol. Această transformare nu se datorește unor factori externi, înfrîngerilor suferite în sec. al X-lea în timpul expedițiilor de pradă, ci a fost pregătită încă în timpul conviețuirii ungurilor cu chazarii care dispuneau de unelte agricole chiar mai evoluate în unele privințe decît cele slave. Sub influența slavilor, în noua lor patrie, ungurii au trecut la practicarea mai intensivă a agriculturii cu plugul și la creșterea vitelor completată cu furajarea și ținerea lor în grajduri. Termenii agricoli din limba maghiară și cei privitori la creșterea vitelor arată două straturi de cuvinte de împrumut din

turco-bulgară şi de origine slavă, oglindind fiecare o anumită fază de dezvoltare în cele două domenii.

Trecînd la analiza materialelor arheologice, din întinderea cimitirelor slave şi ungare şi din numărul mormintelor rezultă că slavii trăiau în aşezări mai mari, iar ungurii în grupe mai mici, deosebire care se explică prin modul diferit al vieţii lor economice.

Dintre obiectele întîlnite în inventarele funerare, inele de buclă terminate la un capăt în formă de S şi brăţările cu capete de animale sînt considerate ca elemente caracteristice ale mormintelor slave. Pe baza lor se poate determina caracterul slav al mormintelor, spre deosebire de cele ungare care conţin piese de harnaşament, aplici şi pandantive de o factură specific răsăriteană. Ţinînd seamă de aceste criterii, autorul menţionează că „de ex. înTransilvania sînt cunoscute alături de cimitire pur maghiare (Cluj, Gîmbaş, Lopadea) şi necropole slave (de ex. cele de la Moldoveneşti, Hunedoara etc.)". Această atribuire reprezintă un progres faţă de unele păreri mai vechi după care şi grupul cimitirelor slave amintite a fost considerat ca ungar. În secolul XI însă procesul de asimilare a slavilor, în Transilvania, era în plină desfăşurare. De aceea aceste cimitire, la care se mai poate adăuga între altele şi cel de la Alba Iulia, aparţineau populaţiei slavo-romîne locuind în jurul unor centre din care se vor dezvolta apoi reşedinţele organizaţiei administrative a comitatelor.

Analizînd cimitirele din Ungaria autorul deosebeşte patru etape, care oglindesc fazele în care a evoluat convieţuirea slavilor cu ungurii. În prima fază cele două elemente etnice se înmormîntează în cimitire separate. În cea de-a doua etapă se menţine separarea cimitirelor, dar în amîndouă grupele apar morminte izolate care aparţin celuilalt element etnic. Această perioadă durează de la sfîrşitul secolului al X-lea pînă la mijlocul secolului al XI-lea. A treia etapă se caracterizează prin cimitire unice în care ungurii şi slavii sînt înmormîntaţi în porţiuni de teren deosebite, separate între ele printr-o zonă lipsită de morminte. În această situaţie ungurii şi slavii locuiau chiar împreună în aceeaşi aşezare, dar în grupe separate. În faza a patra ungurii şi slavii sînt înmormîntaţi amestecaţi în aceleaşi cimitire. Începînd cu secolul al XII-lea puterea bisericii a crescut în aşa măsură încît putea să oblige populaţia să folosească cimitirele situate în jurul bisericilor. Această observaţie interesantă este valabilă şi pentru Transilvania, unde cele mai vechi cimitire din jurul bisericilor nu apar decît începînd cu secolul al XII-lea (Alba Iulia, Chidea, Cluj, Moldoveneşti, Moreşti).

Autorul accentuează importanţa contribuţiei pe care ar putea s-o aducă antropologia la verificarea şi fundamentarea concluziilor deduse din materialele arheologice, dar arată totodată că s-a neglijat în trecut să se acorde materialelor antropologice atenţia necesară corespunzătoare celor arheologice.

Studiul regretatului G. Fehér tratează unele probleme importante pentru formarea poporului ungar. Soluţiile propuse au uneori un caracter prea tranşant şi schematic dar merită să se ţină de ele, deoarece nu sînt lipsite de importanţă nici pentru raporturile populaţiei băştinaşe, slavo-romîne din Transilvania cu ungurii.

K. H.

Из истории русско-болгарских отношений (Culegere de articole), Moscova, 1958, 291 p.

Volumul cuprinde trei articole care se referă la istoria relaţiilor ruso-bulgare din secolul XIX XX.

Primul articol aparţine lui A. K. Martinenco şi se intitulează „Poziţia Rusiei în legătură cu proclamarea independenţei Bulgariei din 1908". Autorul, folosind un bogat material de arhivă, insistă asupra relaţiilor de politică externă din 1908 1909 şi arată concret cum guvernul rus a sprijinit Bulgaria în problema independenţei şi a căutat să rezolve în favoarea ei şi pe cale paşnică litigiul bulgaro-turc.

În iulie 1908, izbucnind revoluţia junilor turci, sultanul Abdul-Hamid a fost nevoit să reintroducă constituţia din 1876. Atenţia întregii Europe se concentrase asupra Turciei, mai ales datorită faptului că Austro-Ungaria profitînd de această împrejurare căuta să-şi alipească definitiv Bosnia şi Herţegovina, Rusia să-şi treacă navele militare prin strîmtori, iar Bulgaria să se declare independentă. Turcia pretindea pentru recunoaşterea independenţei Bulgariei 650 milioane de franci, incluzînd în această sumă şi rămăşiţele tributului datorat de Rumelia orientală începînd de la 1879.

Deşi guvernul rus socotea ilegale pretenţiile Turciei, totuşi în scopul de a preîntîmpina un conflict armat în Balcani, s-a oferit să scadă această sumă din datoria de război pe care Turcia trebuia s-o achite pe baza acordului ruso-turc din 1879, urmînd ca ulterior Bulgaria s-o plătească treptat Rusiei. Aceasta pierdea în tranzacţia amintită suma „de 43 000 000 franci care era jertfa recunoaşterii Bulgariei ca stat independent" (p. 104 105). Dacă guvernul ţarist, arată autorul, a făcut aceste sacrificii cu scopul de a slăbi influenţa

Turciei și a Austi o-Ungariei în Balcani, poporul rus a simpatizat în mod sincer cu lupta de eliberare a poporului bulgar, cu care luptase cot la cot în trecut, pentru înlăturarea dominației otomane din Peninsula Balcanică.

Articolul lui D. T. Pescianîi este intitulat „Relațiile culturale ruso-bulgare în deceniul patru și cinci al secolului XIX". Autorul arată în introducerea articolului situația grea pe care o avea poporul bulgar la începutul sec. al XIX-lea sub dominația otomană, insistînd asupra faptului că clerul grec încerca să distrugă cultura bulgară. Rusia a contribuit pentru deschiderea de școli în Bulgaria cu fonduri, a înlesnit pregătirea cadrelor în domeniul pedagogiei, literaturii, științelor humaniste etc. A donat carți, transmise în special prin țările romîne (p. 181). „Cînd în Bulgaria au apărut școli arată autorul — aproape toate manualele au fost traduse în limba bulgară din limba rusă" (p. 188). Datorită întăririi relațiilor culturale ruso-bulgare în deceniul cinci al sec. al XIX-lea, majoritatea bulgarilor care își făceau studiile în Grecia, au plecat în Rusia. Acest lucru reiese dintr-o scrisoare a lui Ivan Seleminschi trimisă din Atena în 1844 : „La Atena aproape n-au mai rămas bulgari care să urmeze școlile grecești. Vasile Popov a plecat în Rusia. Alții doi din Samocovo pleacă la Odesa. Toți din Odesa pleacă la Moscova" (p. 192).

Ultimul material din volum aparține lui V. T. Konobeev și este intitulat „Relațiile ruso-bulgare (1806 1812)". Autorul se referă în special la participarea voluntarilor bulgari în cadrul armatei ruse la războiul împotriva turcilor din 1806—1812. Autorul arată că și Kazacov are un studiu cu aceeași temă (publicat în Voprosî Istorii, nr. 6 955), dar necercetînd întregul material de arhivă, n-a descris acțiunile bulgarilor și rușilor pe teritoriul țărilor romîne și a Serbiei.

Materialul lui Konobeev este important și pentru istoria patriei noastre, deoarece dă informații prețioase și despre voluntarii romîni pe baza materialului existent în arhivele rusești. Încă în noiembrie 1806, arată Konobeev, au început să apară în mod spontan detașamente formate de bulgari și moldoveni cunoscute sub denumirea de „comanda arnăuților" (p. 218—219). Asemenea detașamente de voluntari în care erau bulgari, romîni, și alte naționalități, au acționat în cadrul armatei ruse în raioanele Călărași, Brăila, Galați, Giurgiu, Negoiești etc. Konobeev se referă în mai multe locuri la Tudor Vladimirescu și la detașamentul format din valahi, bulgari și sîrbi de sub conducerea lui N colae Vucici care a dus lupte putern ce pe străzile Bucureștilor, cu trupele turcești (p. 220) pînă la venirea avangărzii rusești, în decembrie 1806. În februarie 1807 s-au format două regimente de cavalerie și două de infanterie din voluntari (p. 222), apoi s-a format regimentul de husari „cernoserbschii" format din valahi și bulgari organizat de Miloradovici care a acționat în raionul București. O parte din valahii și bulgarii care au participat la răscoala din București (1806) împotriva turcilor, arată Konobeev, au format așa-numita „comanda croată" din 320 oameni care au acționat în Oltenia împreună cu pandurii lui Tudor Vladimirescu (p. 235). O parte din voluntarii participanți la războiul ruso-turc din 1806 1812 au intrat în regimentul de ulani din Volinia, participînd la războiul împotriva lui Napoleon și distingîndu-se la bătăliile de la Berezina și Leipzig.

Materialele publicate în volum aduc informații noi prețioase, cu privire la relațiile ruso-bulgare și prezintă un mare interes și pentru istoricii romîni.

N. C.

V. M. LAVROVSKI și M. A. BARG. *Английская буржуазная революция. Некоторые проблемы английской буржуазной революции 40 х годов XVII века*, Moscova, 1958, 365 p.

Apariția în 1954 a unei importante lucrări în două volume consacrată „Istoriei revoluției engleze" (în limba rusă), nu a epuizat problemele pe care le ridică acest important eveniment din istoria poporului englez. Așa se explică apariția în 1958 a lucrării de față. Autorii și-au axat monografia în jurul cîtorva probleme de bază și anume : istoriografia revoluției burgheze engleze în decursul vremurilor, rolul maselor populare în revoluția engleză, lupta ideologică în Anglia în sec. XVII etc.

În Introducere sînt prezentate tezele fundamentale marxist-leniniste despre revoluția burgheză din Anglia din secolul XVII (p.7—19).Apoi, se trece la primul capitol pentru a se studia istoriografia revoluției burgheze din Anglia din sec. XVII (p. 20—56). Înarmați cu un puternic spirit de analiză, V. M. Lavrovski și M. A. Barg cercetează liniile fundamentale ale dezvoltării istoriografiei burgheze a revoluției din deceniul cinci al secolului XVII pînă la 1848 (p. 20—30) oprindu-se mai mult

asupra lucrărilor istoricilor: J. Harrington, Clarendon Hxde Edward, John Locke, David Hume, W. Godwin, H. Hallam, E. P. I. Guizot și Th. B. Macaulay.

După revoluția din 1848, autorii constată că se produce o puternică criză în istoriografia burgheză cu privire la revoluția din Anglia, datorită pe de o parte, dezorientării ideologice a istoricilor burghezi, și pe de alta afirmării ideilor lui Marx și Engels în această problemă (p. 31—35). Relativ la perioada celei de-a doua jumătăți a sec. XIX și începutul sec. XX, autorii analizează lucrările istoricilor burghezi L. Ranke, S. R. Gardiner și C. H. Firth, precum și a istoricilor ruși N. Kovalevski și A. N. Savin (p. 35—41). Încheind acest capitol, V. M. Lavrovski și M. A. Barg constată că în secolul XX s-a adîncit criza istoriografiei burgheze referitoare la revoluția burgheză din Anglia și că singurele lucrări valabile care fac o justă apreciere asupra acestui important eveniment din istoria Angliei, sînt lucrările istoricilor sovietici E. A. Kosminski și V. M. Lavrovski, precum și ale istoricilor englezi marxiști C. Hill, A. James, A. Morton (p. 35—56).

Condițiile istorice interne sînt studiate în cap. II, unde autorii se opresc în primul rînd asupra particularităților dezvoltării social-economice a Angliei în prima jumătate a secolului XVII (p. 57—99) și anume: industria engleză (p. 61—70), comerțul englez (p. 70—75), satul englez (p. 75—95), precum și natura socială a noii nobilimi (p. 95—99) care era o clasă avansată în acea vreme.

O interesantă analiză istorică se face în capitolul III păturilor de jos ale poporului și coacerii crizei revoluționare în anii 40 ai secolului XVII (p. 102—132). Prezentarea acestei probleme în mod critic este foarte importantă, avînd în vedere că masele populare din Anglia au constituit forța principală și cea mai puternică cu ajutorul căreia noua nobilime și burghezia au răsturnat absolutismul. În acest scop, autorii s-au folosit în largă măsură de observațiile lui Marx și Engels referitoare la situația muncitorilor salariați din Anglia, în prima jumătate a secolului XVII, precum și de datele statistice procurate de H. Hamilton (p. 102—120). Tot astfel este studiată problema pauperizării maselor populare în vremea primilor stuarzi și esența sistemului ajutorării săracilor (p. 120—133). În concluzie, autorii constată o creștere a nemulțumirilor maselor populare din Anglia și ura împotriva absolutismului, fapt care a favorizat apariția primelor premize ale revoluției (p. 133—143).

Despre puritanismul englez se pot afla date interesante în cap. IV, unde se face o analiză critică a acestui curent religios care a constituit haina religioasă sub care s-a desfășurat revoluția burgheză din Anglia. Aici, sînt combătute ideile reacționare ale istoricilor I. B. Kraus și M. M. Knapen, referitoare la rolul pe care l-a avut puritanismul în revoluție. Pe de altă parte, sînt analizate revendicările maselor populare din preajma revoluției, care au contribuit la realizarea unora din reformele populare din timpul revoluției (p. 156 175).

Capitolul V prezintă tot situația dinainte de revoluție, dar în legătură cu armata. Problema principală ridicată de autori este problema crizei absolutismului englez sub primii stuarzi, numit de K. Marx „Prologul revoluției engleze", de a cărei rezolvare depinde înțelegerea uneia din cauzele fundamentale ale revoluției (p. 177—182). În acest sens sînt prezentate conflictul între coroana și parlament în vremea lui Iacob I Stuart (p. 182 191), criza politică din deceniul al III-lea al secolului XVII (p. 191 198) și perioada cîrmuirii lui Carol I Stuart fără parlament, și începutul revoluției engleze (p. 198 206).

O ampla expunere a luptei de clasă în perioada războiului civil din anii 1642 1646 se face în capitolul VI. În acest scop se analizează programul noii nobilimi și a burgheziei în primii ani ai revoluției (p. 208 220), poziția presbiterienilor și a independenților (p. 221—235) și a armatei care a pornit, apoi a trecut în rîndurile independenților centriști (p. 236—237) după bătălia de la Nesby (1645). Mișcarea țărănească este urmărită de la începutul războiului civil atît în ceea ce privește revendicările și colaborarea ei cu armata parlamentului (p. 236—242), cît și după primele acte legislative agrare ale parlamentului (p. 242—251).

Capitolul VII se ocupă cu lupta maselor populare pentru conținutul burghezo-democrat al revoluției în anii 1647 1648. Autorii au urmărit aici să stabilească momentul și cauzele fundamentale care au dus la trădarea idealurilor revoluției de către noua nobilime și burghezie, cînd inițiativa revoluției a fost trecută „la spate" (p. 255 265), cînd s-a renunțat la continuarea alcătuirii reformelor în favoarea maselor. În acest moment al revoluției, observa autorii, un rol de seamă l-au avut hotărîrile Sfatului armatei și activitatea ei în 1647 (p. 265 299). Urmează apoi expunerea celui de al doilea război civil din mai-august 1648 (p. 299 303) și studiul activității levellerilor și independenților în aceeași p - rioadă (p. 304 313).

Ultimul capitol (VIII) este consacrat Republicii (Commonwealth) din 1649 și cauzelor căderii ei. Cercetările autorilor se concentrează asupra celor două probleme de bază.

Prima este mişcarea diggerilor din 1649, care reprezintă punctul culminant al revoluţiei cînd s-a încercat să se lichideze ultimele rămăşiţe feudale în agricultură (p. 325 339). A doua, este poziţia republicii engleze faţă de problema naţională. În acest sens se ştie că burghezia engleză victorioasa „a rezolvat" probelma naţională dezlănţuind un război pustiitor în Irlanda (p. 339 348) şi un altul în Scoţia (p. 348 352). În concluzie, autorii subliniază că revoluţia burgheză din Anglia a fost cea mai însemnată schimbare socială din istoria Angliei şi că rezultatele ei au influenţat puternic dezvoltarea Angliei în secolele următoare. Lucrarea posedă la sfîrşitul fiecărui capitol o listă a izvoarelor şi a literaturii de bază folosite în expunere (p. 99, 176, 206, 251, 313, 353).

C. Ş.

BIZANTINOLOGIE

ZORAS GHEORGHE, Χρονικὸν περὶ τῶν τούρκων σουλτάνων (κατὰ τὸν Βαρβερινὸν Ἑλληνικὸν κώδικα 111). [Cronică despre sultanii turci (după Codex Barberinus grec 111)]. Atena, 1958, 385 p. 7 planşe.

Manuscrisul grecesc 111 din Biblioteca Barberina din Vatican cuprinde o istorie a sultanilor de la început pînă în primele decade ale secolului al XVI-lea. Despre acest manuscris, care este o copie din sec. al XVI-lea s-au ocupat cîţiva istorici ca Spiridon Lambros, Gy. Moravcsik, Gh. Zoras, Şerif Baştav, Fr. Vicchio, arătînd importanţa lui şi relevînd anumite părţi din cronică, precum şi izvoarele utilizate de autor.

Gheorghe Zoras, profesor la Universitatea din Atena şi din Roma, publică pentru prima dată în întregime, într-o ediţie critică această interesantă cronică. Munca prof. Zoras n-a fost uşoară, atît la descifrarea textului, cît şi la stabilirea izvoarelor utilizate, paragraf cu paragraf. Textul cronicii este scris în greaca populară, fără punctuaţie, cu unele accente, cu cuvintele unite uneori şi cu greşeli de ortografie. Începutul şi sfîrşitul manuscrisului lipsesc, de aceea nu se ştie care a fost titlul exact al originalului şi de la ce an începea istorisirea evenimentelor. Manuscrisul începe cu domnia sultanului Murat (1413 1421), fiul al doilea al lui Orhan, şi se termină cu sultanul Selim (1512—1520).

Volumul publicat de Zoras cuprinde trei părţi: I. Textul cronicii (p. 17—141). II. Comentarii la textul cronicii (p. 147—298). III. Ştiri despre autor şi opera sa (p. 307—319). La sfîrşit se află un tabel al paragrafelor comune de la cronica şi prototipurile sale, un indice de persoane şi de locuri, precum şi un glosar.

Din ştirile date de Zoras vedem că numele autorului cronicii nu este cunoscut şi nici locul unde a fost scrisă opera. Este evident că autorul n-a fost un intelectual, precum rezultă din limba populară utilizată, şi nici nu făcea parte din clasa dominantă, deoarece critică cu multă vehemenţă poziţia celor bogaţi faţă de împărăţie, cînd aceasta a trecut prin momente grele. Cronicarul condamnă, ori de cîte ori găseşte prilej, politica vicleană a sultanilor şi a demnitarilor turci.

Autorul cronicii a utilizat mai ales pe Laonicos Halcocondil, precum şi pe alţi cîţiva autori. Cronicarul ne dă însă şi un material original, care completează pe înaintaşii săi, mai ales după 1463, epocă pe care se vede a cunoscut-o direct, sau a reuşit să culeagă ştiri de la contemporanii săi.

Istoricii care s-au ocupat de această cronică, au căutat să releve mai ales paragrafele referitoare la istoria patriei lor. Cronica cuprinde şi material referitor la istoria ţărilor romîne, care, după cît ştim, n-a fost pînă astăzi utilizat. De exemplu, cronicarul vorbind de domnia lui Baiazid Ildîrîm, aminteşte de luptele acestuia cu Mircea (Μύρσα) cel Bătrîn (p. 34), precum şi de ajutorul dat de domnitorul romîn lui Musa în lupta cu fratele său, sultanul Musulman (p. 43—44).

La istorisirea domniei sultanului Mahomed II (1451—1481), care cuprinde o mare parte a cronicii, cronicarul vorbeşte pe larg de luptele domnitorului Ţării Romîneşti Vlad Ţepeş cu turcii (p. 109—112), despre care însă spune din greşeală că a fost domn al Moldovei, precum şi de luptele date de Ştefan cel Mare (numit în Cronică Στέφανος Πακῖνος) împotriva turcilor şi de victoriile obţinute de domnitorul moldovean (p. 119).

Cronicarul aminteşte şi de un domn „al Valahiei şi al Moldovei" Marcos Fontis (? !) care a cucerit cetăţile Chilia şi Cetatea Albă (p. 127).

Încheind scurta noastră prezentare nu avem decît cuvinte de laudă pentru profesorul de literatură bizantină şi neogreacă de la Universitatea din Atena, care a reuşit, după o muncă îndelungată, să dea o ediţie critică a cronicii sultanilor. Manuscrisul grecesc 111

din Biblioteca Barberina interesează nu numai pe greci, ci şi pe romîni, unguri, sîrbi şi bulgari care au fost nevoiţi în acea epocă sa ducă lupte grele împotriva invadatorilor turci.

Ediţia prof. Zoras, cu bogatele comentarii şi comparaţii făcute cu celelalte texte, va fi de folos şi istoricilor medievişti romîni, care vor avea astfel posibilitatea s-o pună la contribuţie.

N.C.

J. de MALAFOSSE, *Le droit agraire au Bas-Empire et dans l'Empire d'Orient.* Rivista di Diritto Agrario, 1955, 1, p. 35—73.

Autorul, care a adus o contribuţie importantă la stabilirea textului original al Codului rural bizantin (Les lois agraires à l'époque byzantine. Recueil de l'Académie de Legislation. Toulouse XIX, p. 1—75), prezintă în studiul de faţă o expunere sumară a legislaţiei agrare bizantine. Concluziile sale sînt că legislaţia agrară tîrzie şi cea bizantină a urmărit scopuri imediate; încasarea regulată a impozitelor şi asigurarea unei recrutări permanente de trupe. În realitate aceste constatări pot fi în parte valabile numai pînă în sec. XI, adică atîta timp cît ele coincideau cu interesele clasei dominante, — ulterior se observă un fenomen contrar. Acesta constă în cedarea veniturilor din impozite clasei feudale pe calea proniei şi folosirea unei armate de mercenari în locul recrutării din rîndurile populaţiei ţărăneşti. Statul bizantin, cum era şi normal, a dus o politică consecventă de clasă, variind doar sistemele pentru atingerea scopului. În prima perioadă a ajutat la crearea marilor domenii prin epibolé, nu pentru a asigura plata impozitului, aşa cum afirmă autorul (p. 42), ci fiindcă aşa dictau interesele de clasă ale marilor proprietari de pămînt.

Autorul constată pe bună dreptate, că în codul rural se reflectă situaţia unei epoci de relativă securitate şi de abundenţă a mîinii de lucru în mediul rural şi explică aceasta prin colonizarea slavă în Peninsula Balcanică. În schimb contestă influenţa dreptului cutumiar slav asupra codului rural (Acest punct de vedere a fost reluat de P. Lemerle în „Esquisse pour une histoire agraire de Byzance". Revue historique 1958, 1, p. 63).

Lipsa unei preocupări de legiferare în domeniul agrar a primilor macedoneni este explicată de autor prin adaptarea codului rural în sec. XI la noile condiţiuni social-economice. Recunoaşte că măsurile luate de Roman Lekapen şi succesorii săi nu au dat nici un rezultat, fiindcă nu au fost urmate de acordări de împrumuturi şi de distribuiri de pămînturi, — autorul omite însă să examineze rolul activ al clasei feudale în acapararea pămînturilor micilor proprietari.

În sfîrşit, este de reţinut constatarea autorului că versiunile codului rural din sec. XII cînd proprietatea proniara este în plina dezvoltare cuprind şi edictul din anul 512 care împiedica găzduirea colonilor, ceea ce ar învedera legarea de pămînt a maselor ţărăneşti în acea perioadă.

E. F.

Ἰάκωβος Τριβώλης. Ποιήματα [Iacob Tri volis, Poeme], *Herausgegeben, übersetzt und erklärt von* Johannes Irmscher, Berlin, 1956, 121 p.

Academia de Ştiinţe din Berlin are o remarcabilă tradiţie în domeniul editarii izvoarelor istorice şi literare bizantine. Valoroasa colecţie *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, începută de Niebuhr în anul 1828, a fost continuată şi dusă la bun sfîrşit. O altă preţioasă colecţie a fost cea intitulata *Texte şi cercetări privitoare la istoria vechii literaturi creştine.* În 1956, Institutul de arheologie greco-romană al Academiei de Ştiinţe din Berlin a întreprins publicarea unor cercetări şi texte privitoare la literatura şi istoria bizantină, în colecţia intitulată *Berliner Byzantinistische Arbeiten.*

Primul volum apărut în această nouă colecţie este intitulat *Iacob Trivolis. Poeme.* Lucrarea reprezintă în acelaşi timp o ediţie ştiinţifică a poemelor lui Trivolis şi o cercetare savantă, mai cu seamă filologică, a acestor poeme. Autorul, Johannes Irmscher, a prezentat acest studiu în vara anului 1951 ca lucrare de docenţă la Facultatea de Filosofie a Universităţii Humboldt din Berlin. Lucrarea cuprinde: o bibliografie critică a ediţiilor anterioare ale operelor lui Trivolis (p. 1 10), date despre viaţa şi activitatea lui Trivolis (p. 11 25), explicaţii privitoare la tehnica ediţiei (p. 26 32), textul grecesc al poemelor lui Trivolis însoţit de traducerea în limba germana şi de comentarii (p. 33 95), observaţii asupra metricii versurilor şi gramaticii poemelor (p. 97—112) şi glosarul cuvintelor cu semnificaţii particulare (p. 113 121).

Iacob Trivolis s-a născut pe la sfîrşitul secolului al XV-lea în insula Corfu dintr-o familie nobilă cu vechi tradiţii bizantine. El a ocupat mai întîi demnităţi în patria sa. În 1540 el se afla la Veneţia, pe care a soco-

tit-o ca pe a doua patrie a sa. Acolo şi-a însuşit bine limba şi a cunoscut îndeaproape literatura italiană. Trivolis este autorul a două opere în versuri, care s-au bucurat de o mare răspîndire în lumea greacă şi care constituie monumente ale literaturii greceşti din epoca în care vorbirea populară începuse să-şi facă loc alături de limba cultă folosită de bizantini.

Prima operă a lui Trivolis se intitulează „'Ιστορία τοῦ Ταγιαπιέρα" [Istoria lui Tagiap'era]. Este o operă poetică panegirică, bazată p^ un fapt istoric. În noaptea de 25 spre 26 ianuarie 1520, comandantul flotei veneţiene Giovanni Antonio Tagiapiera a atacat la Durazzo galerele corsarului musulman Moro. În redarea poetică a acestui fapt, Trivolis, a ţinut seama de povestirile veneţienilor care au part'cipat la această bătălie navală. Poetul exprimă admiraţia sa pentru italienii care lup au împotriva pirateriei turcilor. Sub influenţa acestui poem, poezia neogreaca a folosit apoi şi alte asemenea teme istorice.

Textul acestei opere a fost redactat în limba neogreacă timpurie şi a circulat sub forma cărţilor popi lare pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Irmscher analizează vechile ediţii veneţiene din 1521, 1523, 1528, 1544, 1626, 1643 şi 1742, ediţia ateniană din 1869 şi ed'ţiile parisiene din 1872 şi 1875. Pentru ediţia sa, Irmscher a folosit textul ediţiilor din 1626, 1613 şi 1782.

Cea de-a doua operă a lui Trivolis este intitulată „'Ιστορία τοῦ ρὲ τῆς Σκότζιας μὲ τὴν ρήγισσα τῆς 'Εγγλτέρρας" [= Istoria regelui Scoţiei şi a reginei Angliei]. Poetul se inspiră dintr-o nuvelă din Decameronul lui Boccaccio. Şi acest subiect se referă la un fapt istoric. Îngrădirile sociale privitoare la condiţia şi libertatea femeii din evul mediu sînt puternic stigmatizate în această operă.

Textul grecesc al acestei opere a fost editat de multe ori. Irmscher analizează următoarele vechi tipărituri : ediţia anonimă din 1523, ediţiile veneţiene din 1528, 1543, 1577, 1624, 1628, 1643, 1683, 1772, 1774, 1779, 1782, 1795, 1806 şi 1813, precum şi ediţia parisiană din 1871. Pentru întocmirea ediţiei sale, Irmscher a folosit ediţiile din 1577, 1624 1643, 1683, 1774, 1795 şi 1806.

Cu privire la tehnica editării textului grecesc al acestor opere, editorul arată că a urmărit să întocmea că o ediţie ştiinţifică potrivit actualelor exigenţe filologice. Au fost notate variantele şi semnalate erorile şi particularităţile ortografice.

Operele lui Trivolis au o deosebită valoare prin limba lor, care reprezintă împletirea elementelor populare cu elementele limbii folosite de bizantinii cultivaţi. Aceste opere sînt documente ale luptei, neîncheiate nici pînă în prezent, dintre limba populară şi limba cultă a poporului grec ; ele oglindesc totodată năzuinţele spre libertate ale poporului grec aflat sub dominaţia otomană.

Meritul lui Irmscher constă în eruditele sale cercetări privitoare la textul grecesc al operelor lui Trivolis şi în lărgirea cîmpului de informaţii istorico-literare referitoare la activitatea acestui scriitor din perioada postbizantin.

Gh. Cr.

BIBLIOTECONOMIE, MUZEOGRAFIE, ARHIVISTICĂ

A második világháboru története. Válogatott müvek bibliográfiája (Istor a celui de-al doilea razboi mondial. O bibliografie a operelor mai de seamă), întocmită de Kővcs Erzsébet, Budapesta, Fővárosi Szabó Ervin könyvtár, 1955.

Este o sumară b'bliografie a scrierilor publ cate în limba maghiară cu privire la cel de al doilea război mondial, întregită cu o bună cronolog'e a războiului.

Bibliografia propriu-zisă, întocm'tă pentru o categorie mai largă de cititori, este împărţită în două. În partea întîi sînt prezentate lucrările cu caracter general : acorduri internaţionale, declaraţii ale şefilor de state, teoria şi istoricul războ'ului etc. In partea a doua, materialul este repartizat pe ţări, grupate în trei capitole : Puterile Aliate, Puterile Axei, Celelalte state beligerante şi neutre. În interiorul capitolelor diferitele state sînt aşezate în ordine alfabetică, orientarea lectorului fiind astfel mult uşurată.

Pe lîngă opere de teorie şi istorie politică, autoarea a mai introdus în bibliografie şi literatură beletr'st că, romane şi povestiri, care tratează momente caracteristice din timpul războiului.

În general, lucrările, fie istorice sau literare, sînt însoţite de adnotaţiuni mai scurte sau mai lungi, în raport cu importanţa lor, sau după mult plicitatea problemelor tratate.

O valoare deosebită dă lucrării de faţă *Cronologia* de la sfîrşit, care cuprinde un spaţiu aproape tot atît de întins cît şi bibliografia. Este cea d ntî cronologie completă a celui de-al doilea război mondial, în limba magh'ară. Autoarea i-a dat o largă dezvoltare, folo-

sindu-se la întocmirea ei, de cronologiile mai importante în limbile: rusă, engleză, franceză, germană, încît să poată fi utilizată cu folos și de specialiști.

Un indice pe țări al cronologiei și un indice de autorii care figurează în lucrare, dau chiar și cititorilor mai puțin inițiați, posibilitatea unei rapide orientări în materie.

I.T.

Documente istorice. Mănăstirile Sf. Ioan-Focșani, Jgheabu, Jitia și Roabu, Măgureanu-București, Manu, Mărcuța și Margineni, București, 1958, 247 p. Direcția generală a Arhivelor statului. Indice cronologic nr. 15.

Lucrarea cuprinde o prezentare cronologică a actelor diplomatice ale mănăstirilor Sf. Ioan din Focșani, Jgheabul (Vîlcea), Jitia sau Jitianu și Roaba sau Zdrelea (Dolj), Măgureanu, din București, Mărcuța sau Mănăstirea de la Colentina (Ilfov), Mărgineni sau Mănăstirea de la Cricov (Prahova) precum și acte ale altor mănăstiri, schituri și biserici cu care acestea au avut relații de lungă durată.

În fondul m-rii Sf. Ioan-Focșani sînt acte relative la mori, moșii, vii și țigani ai mănăstirii; relațiile bisericești romîno-ruse (1644); vama de la Focșani (1664), scutelnici și poslujnici (1664), minele de sare de la Ocnele din Moldova (1686); meșteșugarii din Focșani (abageri, blănari, măcelari, brutari, bărbieri etc.) (1706 1791) topografia orașului Focșani (sec. XVIII).

În fondul m-rii Jitia sînt acte despre înființarea de slobozii cu sîrbi (1640); mori (1642—1644) ocnele de sare de la Telega și Ocnele Mari (1655—1800), fuga rumînilor de pe moșii (1613), meșteșugarii din Craiova și din sate (1795—1837), obligațiile fiscale ale clăcașilor (1849), linia telegrafică Craiova-Calafat (1860), agenția de vapoare austriace pe Dunăre (1782—1873) etc.

În fondul schitului Măgureanu — București sînt acte referitoare la dezvoltarea comerțului pe ulițele din București (1777), construcția de locuințe (1780) etc.

În fondul schitului Mamul sînt acte despre Ocna de sare din Ocnele Mari (1716), holera din 1829, zurbalîcul din 1836.

În fondul m-rii Mărcuța aflăm date despre morile de pe Colentina, eliberări de rumîni, administrația orașului București (sec. XVII), manufactura de basmale de lîngă București. pive, prăvălii în București, meșteșugari (dogari, potcovari, cizmari, argintari, simigii) în București, despre spitalul ostășesc (sec. XIX).

În fondul m-rii Margineni sînt acte despre vama de la Telega și Cîmpina, ocna de sare de la Telega și ocna de piatră de la Pietrari (sec. XVII XVIII) pive și mori, exploatarea păcurii (1835 1856).

Lucrarea se încheie cu indice toponimic. Ca instrument de lucru indicile cronologic este foarte util cercetătorilor prin varietatea problemelor ridicate.

C.Ș.

Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakrresie rekopiśmiennych źróldel historycznych (Pierderile suferite de arhivele și bibliotecile din Varșovia în domeniul izvoarelor istorice manuscrise). Tom. I. *Arhiwum Glówne Akt Dawnych.* Varșovia, 1957, Wydewnictwo Naukowe, 395 p.

Publicația, care este editată de Direcția Generală a Arhivelor Statului, și care va cuprinde, pe lîngă volumul de mai sus, încă două și anume tomul II (arhivele de după dezmembrarea Poloniei și arhivele cele mai noi) și tomul III (bibliotecile), are de scop să concretizeze și să arate pagubele suferite de arhivele și bibliotecile din Varșovia în timpul celui de-al doilea război mondial. Ea mai are ca scop să demaște metodele crude de distrugere a tezaurului istoric al poporului polonez de către năvălitorul fascist. Ea urmează să descopere, în același timp, realitatea responsabilității acelora, care, prin participarea lor la actele de distrugere, sau prin pasivitatea lor, au permis aceste distrugeri, atît de des repetate în Polonia.

Amploarea distrugerilor în diferite arhive și biblioteci din capitala R. P. Polone, oscilează între 75% (Archiwum Glówne Akt Dawnych) și 100% (Arhivele Ministerului Învățămîntului Public, Arhiva orașului. Biblioteca Krasiniski, și colecțiile bibliotecilor de la Rapperswil și Batignol, depuse în Biblioteca Centrală a Armatei).

O dată cu depozitele de acte și documente din arhivele și bibliotecile din Varșovia a fost distrus sau luat de hitleriști aproape întregul aparat manuscris de evidență și informație din ele ca: inventare, cataloage, sumare, indici, chei, liste etc. Pe lîngă aceasta, au fost nimicite și propriile cancelarii ale arhivelor din Varșovia, între care cea a „Archiwum Glówne Akt Dawnych" data din anul 1807. Numai „Biblioteka Narodowa" (Biblioteca Națională) și Biblioteca Universității

din Varşovia şi-au salvat actele cancelariilor şi care cuprind multe informaţii despre colecţiile lor de manuscrise pierdute.

S-au pierdut apoi documentele din timpul primului razboi mondial şi din perioada celor două decenii următoare, care formau „Arhiwum Akt Nowych" (Arhivele actelor noi).

Nu toate colecţiile de mai sus trebuie însă considerate iremediabil pierdute. Unele acte au fost luate de ocupanţii hitlerişti, nefiind restituite încă pînă acum, cu toate demersurile făcute în 1947—1950. Despre unele din aceste acte se ştie cu singuranţă că au fost salvate. Ele au fost luate din „Archiwum Główne Akt Dawnych" şi din „Archiwum Akt Nowych". Potrivit hotărîrilor acordului de la Postdam, aceste colecţii trebuie restituite arhivelor polone.

Iremediabil pierdute rămîn, fireşte, documentele care au fost distruse. Numeric, ele constituie grosul colecţiilor de documente şi manuscrise din arhivele şi bibliotecile din Varşovia. În ceea ce priveşte conţinutul, ele constituie, în larga lor majoritate, moştenirea lăsată de diferite instituţii, care datorită, fie ierarhiei lor în viaţa statului, fie rolului social, sau funcţiilor publice exercitate, au adunat în cancelariile sau colecţiile lor un material de mare valoare documentară, de multe ori de o importanţă decisivă. De această documentare, istoriografia polonă este acum lipsită.

Pe lîngă acestea, iremediabil pierdute rămîn şi colecţiile de cărţi ale bibliotecilor Zamyski, Krasiński şi Prezezdziecki. În general, în toate arhivele din Varşovia au fost distruse şi bibliotecile lor uzuale.

În primul volum al publicaţiei de mai sus se analizează pierderile suferite de „Archiwum Główne Akt Dawnych" (Arhivele centrale de acte vechi), cea mai veche şi mai bogată dintre arhivele poloneze. În ea se păstrau actele principalelor cancelarii şi ale organelor centrale ale vechii Republici feudale polone, actele tribunalelor şi oraşelor din provinciile Mazovia şi Podlasie, mare parte din cele din provinciile Wielkopolska şi Malopolska din acelaşi timp, actele juridice ale Principatului Varşoviei şi ale Regatului Polon pînă în anul 1876, o mare parte din actele cancelariilor, organelor centrale prusace şi ale organelor interne austriace şi toate actele tribunalelor din părţile Poloniei ocupate de Prusia şi Austria, din sec. XVIII şi XIX, rapoartele rezidenţilor vienezi în Polonia din prima jumătate a secolului XVIII, unele arhive particulare de-ale nobililor, actele proprii cancelarii a Arhivelor Centrale de acte vechi etc. Din acest tezaur, Arhivele Centrale au pierdut în timpul ultimului război mondial cel puţin 95% documente.

În anul 1939, în ajunul izbucnirii celui de-al doilea război mondial, „Archiwum Główne Akt Dawnych" poseda cea mai mare colecţie de acte din întreaga Polonie, care se compunea la rîndul ei, din 1500 colecţii de acte, începînd cu secolul XIII (documente) sau cu sfîrşitul secolului XIV (registre şi acte) şi ducînd pînă în ultimul sfert al secolului XIX, deci timp de şapte secole.

În anul 1926, cu ocazia aprecierii conţinutului acestor arhive, s-au găsit aproximativ 1 750 000 registre, dosare legate şi plicuri, 5 000 pergamente şi 10 000 planuri şi hărţi. În anul 1937, arhivele au mai primit peste 300 pergamente, recuperate de la Viena. În anul 1939 (aprilie), o parte din colecţiile de acte a fost adăpostită în fortul Sonolnicki de la Zoliborz de lîngă Varşovia. Restul a rămas în depozitele arhivelor de pe str. Dluga 24. În iarna anului 1939—1940, documentele au fost aduse, la ordinul ocupanţilor hitlerişti, din fort înapoi în depozitele arhivelor. De acolo, nemţii au luat în repetate rînduri colecţii de documente. La 11 august 1944, aviaţia hitleristă a aprins edificiul cu depozitele arhivelor de pe str. Dluga. La 1 septembrie acelaşi an, edificiului i s-a pus foc de o echipă de soldaţi hitlerişti.

În volum se arată ce documente s-au distrus cu această ocazie, precum şi cele luate de hitlerişti.

I. C.

EDGAR LEHMAN, *Die Bibliotheksräume der deutschen Klöster im Mittelalter*. Akademie-Verlag, Berlin, 1957, 50 p. + 20 planşe.

În evul mediu, datorită puterii pe care o avea biserica catolică în Apus şi influenţei pe care o exercita asupra vieţii sociale şi politice a vremii, mănăstirile erau puternice focare de cultură cu caracter religios. Evoluţia vieţii culturale în general şi a bibliotecilor în special se desfăşoară în legătură cu evenimentele istorice.

Paralel cu această cultură religioasă dogmatică şi în opoziţie cu ea, s-a dezvoltat cultura orăşenească, laică.

Ţinînd seamă de cele două stiluri arhitectonice ale epocii, romanic şi gotic, care sînt reflectarea a două culturi diferite, autorul lucrării de faţă, Edgar Lehman, împarte bibliotecile în două mari categorii: a) Die romanische Schatzkammerbibliothek (sec. VIII—XIII), b) Die gotische Studienbibliothek (sec. XIII—XVI).

Dintre toate obiectele de artă pe care le posedau mănăstirile, manuscrisele erau socotite printre cele mai de preț, ele constituind o parte din comorile bisericii. Depozitele de obiecte prețioase, printre care și manuscrisele, — deosebit de valoroase prin frumusețe și raritate — au necesitat o anumită grijă în păstrarea lor în depozite special amenajate. Întrucît materialul documentar referitor la amplasarea cărților în evul mediu timpuriu este destul de sărac, problema situarii primelor biblioteci a fost larg dezbătută de specialiști. După părerea autorului, bibliotecile din mănăstirile germane erau situate în una din încaperile de la etaj, în imediata apropiere a corului. Scopul acestei amplasări era de a asigura păstrarea lor la adăpost de hoți și de umezeală. Biblioteca epocii romanice (sec. VIII—XIII), alcătuită la început din cărți cu conținut exclusiv religios, se îmbogățește apoi treptat cu cărți didactice.

Dar, cărțile care pînă acum erau păstrate în siguranță, numai ca obiecte de valoare, încep să fie studiate de ordinele monahale, singurele care aveau acces la aceste depozite. Datorită nevoii crescînde de studiu, cartile sînt mutate din depozitele zăvorîte în așa numitele „armarium", dulapurile cu cărți (termenul „bibliotheca" și „libreria" apar cu mult mai tîrziu). Interesul pentru problemele culturii depășise însă, în această epocă, zidurile mănăstirilor; se afla în plină dezvoltare cultura laică. În această atmosferă se formează noul tip de bibliotecă germană, biblioteca de studiu a epocii gotice (sec. XIII—XVI). În Germania, trecerea spre această formă evoluată, se face mai tîrziu decît în celelalte țari din Occident, deoarece abia cu sec. XV—XVI, ca urmare a revirimentului produs în biserica catolică după declinul culturii religioaşe din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, bibliotecile mănăstirești și laice germane iau un mare avînt. Dezvoltarea spiritului de cercetare cere acum noi condiții de lucru; se impune necesitatea unor spații mai largi pentru studiu, necesitatea sălilor de lectură. Forma care satisface noile cerințe culturale, este biblioteca de pupitru. Apar primele biblioteci în colegii și universitați; principii și învățații colecționează cărți, se formează bibliotecile particulare. Încă de la sfîrșitul secolului XIII (1289) universitatea Sorbona amenajează studenților o sala specială pentru lectură. Noile biblioteci de studiu vor fi transformate și marite după descoperirea tiparului.

Autorul lucrării, Edgar Lehman, dezbate pe larg parerile diverşilor specialiști cu privire la forma arhitectonica, distribuirea mobilierului (pupitre simple și duble) și decorațiunea interioară a primelor biblioteci.

Depozitele de obiecte prețioase, dulapurile cu carți, bibliotecile de studiu și salile de lectura ilustrează în desfășurarea lor, însăși evoluția culturii europene. Bibliotecile evului mediu au contribuit în chip deosebit la împlinirea idealului umanistic al Renașterii.

A. I.

Rubrica „Însemnări bibliografice" a fost alcătuită de: Al. Gonța, D. P. Ionescu, M. Horovitz, D. Ciurea, G. Maxudovici, N. Nicolescu, S. Columbeanu, K. Horedt, N. Ciachir, C. Şerban, N. Camariano, E. Frances, Gh. Cronț, I. Totoiu, I. Corfus, Ana Ioachim.

СОДЕРЖАНИЕ

SOMMAIRE

NOTES ET COMMUNICATIONS

CONTRIBUTIONS D'HISTOIRE LOCALE

PROBLÈMES AYANT TRAIT À LA PRÉPARATION DU TRAITÉ D'HISTOIRE DE LA ROUMANIE

LA VIE SCIENTIFIQUE

Intreprinderea Poligrafică nr. 2, Str. Brezoianu nr. 23—25, Bucureşti, c. 2681